

GAEKWAD'S ORIENTAL SERIES

Published under the authority of
the Government of His Highness
the Maharaja Gaekwad of Baroda.

No. XLI

SĀDHANAMĀLĀ

Vol. II

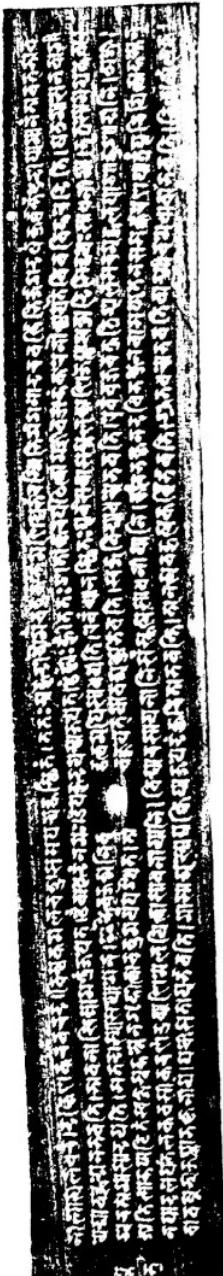
Benoytosh Bhattacharyya, M.A., Ph.D.
General Editor

A SPECIMEN PAGE OF MS. B.

A SPECIMEN PAGE OF MS. A.B.

SĀDHANAMĀLĀ

Vol. II

EDITED WITH AN INTRODUCTION AND INDEX BY

BENOYTOSH BHATTACHARYYA, M.A., Ph.D.

*Life member, Asiatic Society of Bengal, Ordinary member, Kora Institute, Leiden,
Holland, Bihar and Orissa Research Society, Patna, General Editor,*

GAEKWAD'S ORIENTAL SERIES, and Director

*Oriental Institute, Baroda, Author of INDIAN
BUDDHIST ICONOGRAPHY, etc., etc.*

1928

Oriental Institute
Baroda

Published by Benoytosh Bhattacharyya at the Oriental Institute,
Baroda on behalf of the Government of H.H. the
Maharaja Gaekwad of Baroda.

Printed by P. Knight at the Baptist Mission Press,
41, Lower Circular Road, Calcutta.

Price, Rs. 9.

B.C.L.

55 - . . . 022853

PREFACE.

THE second and the concluding volume of the *Sādhana-mālā* is now presented to the public as No. XLI in the *Gaekwad's Oriental Series*. The first volume published in 1925 contains 170 Sādhanas while this embodies 142 making a total of 312 Sādhanas. These are all short works of Tāntric authors the names of whom in some cases only are known, while in others they are not known. This volume contains in accordance with our promise an introduction dealing with the problems connected with Vajrayāna and a general index.

The second volume opens with a series of Sādhanas (Nos. 171–190) devoted to the worship of Kurukullā in a variety of forms. Kurukullā is followed by Uṣṇīṣavijayā (191), Sitāpatrā (192), and Vajracareikā (193). Then come the five great protectresses, or Pañcamahārakṣā deities as they are called, beginning with Mahāpratisarā, to whom three Sādhanas (194–96) are ascribed. She is followed in quick succession by the other great protectresses, namely, Mahāmāyūrī (197), Mahāsāhasrapramardanī (198), Mahāmantrānusāriṇī (199), and Mahāsitavatī (200). These deities are very popular even now in Nepal and every devout Buddhist is required to keep a MS of *Pañcarakṣā* in which directions to worship these goddesses along with their appropriate Mantras are given. The next Sādhana (201) is also devoted to the Mahārakṣā deities, but this is in a shorter form than the one that comes after under No. 206. The intervening Sādhanas are ascribed to Mahāpratyāṅgirā (202), Dhvajāgrakeyūrā (203), Aparājitā (204), and Vajragāndhārī (205). Three Sādhanas are then reserved for the worship of Vajraśrīkhalā (207–09). Her Sādhana is followed by

one of Dhvajāgrakeyūrā (210), and two of Uṣṇīśavijayā, one in prose (211) and the other in verse (212). Vasudhārā the consort of Jambhala comes next and the popularity of the goddess is shown by the attribution of no less than four Sādhanas (213-16) to her worship. Vasudhārā is closely followed by another most powerful and popular goddess known as Vajravārāhī who forms the subject-matter of an authoritative Buddhist Tantra. No less than eleven (117-127) Sādhanas are attributed to Vajravārāhī who is recognized also by the names of Parjñāloka and Jvālāmukhī when worshiped in different Maṇḍalas. Nairātmā, an emanation of Akṣobhya, then appears and to her four Sādhanas (128-131) are ascribed. Vajrayoginī the next goddess is also a powerful and awe-inspiring deity, and she is the subject-matter of an authoritative Buddhist Tantra known as the *Vajrayoginitantra*; to her worship there are seven Sādhanas (132-138) in the *Sādhanamālā*. Then follows a series of Sādhanas devoted to the worship of Heruka who is probably the mightiest god in the whole pantheon and is the subject of a popular Tantra entitled the *Herukatantra*. Heruka is conceived in a variety of forms and to each of these forms several Sādhanas are attributed. Mahāmāya or the four-faced and the four-armed Heruka has two Sādhanas (239-240); the two-faced Heruka with or without the Śakti has nine (241-249); while Vajradāka or the three-faced and six-armed Heruka, who is also called Saptākṣara, because of the seven-syllabled Mantra ascribed to him, has the two next Sādhanas (250-251). The two subsequent Sādhanas (252-253) deal with the processes of *Bāhyapūjā* (external worship) and *Hastapūjā* (worship with hand) of Cakrasamvara a form of Heruka who is so called when he takes the Śakti Vajravārāhī; the union of the two is the subject-matter of the *Cakrasamvaratantra*. The next Sādhana (254) is devoted to the

worship of Buddhabhāpāla who is none but Heruka himself with four arms and represented as united in Yoga with his Śakti Citrasenā. This also is the subject-matter of yet another Tantra by name *Buddhabhāpālatantra*. The last Sādhana (255) in the Heruka series is again devoted to the worship of Cakrasamvara or Heruka who is associated with his Śakti Vajravacī. The next Sādhana (256) gives four one-syllabled Mantras and explains the results obtainable therefrom. Then come Vajrahuṇkāra (257) and Mahābala (258) to each of whom one Sādhana is ascribed. To Hayagrīva, also called Paramāśva, no less than three Sādhanas (259–61) are ascribed, while the two subsequent ones Trailokyavijaya (262) and Vajraivālānalārka (263) get only one Sādhana each. Several Sādhanas then follow for the worship of a rather fearful but popular deity named Bhūtaḍāmara (264–67) who in his turn followed by another popular Vajrayāna deity known as Yamāri or Yamāntaka with a red or blue form: to the latter no less than thirteen (268–280) Sādhanas, some in prose and a large majority in verse, are devoted. The deity who follows next is Vighnāntaka and is rather unfortunate to get only one Sādhana (281) squeezed in between a Sādhana of Yamāntaka and his Balimantra (282). Maitreya the future Buddha to whom only one Sādhana (283) is given shows vividly the apathy displayed towards this mighty personality of primitive Buddhism by the Vajrayānists. The case of Jambhala the god of wealth, however, is different, and the eagerness with which this Buddhist Mammon was worshipped is indicated in the sixteen Sādhanas (284–299), some in prose and others in eloquent verse, contained in the book. Then follow seven Sādhanas (300–306) for the worship of a fierce god Mahākāla who is also conceived in a variety of forms. Mahākāla is followed by Gaṇapati who, though originally Hindu, readily found a place in the Vajrayāna

pantheon; to him one Sādhana is awarded.) Rāja Tārā comes next (308) and the subsequent Sādhana (309) contains a panegyric of the same goddess. She is followed by Piṭha Tārā in one Sādhana (310), while the next (311) gives the *Mālāmantra* of the same deity. The last Sādhana (312) in this volume and in the *Sādhanamālā* is ascribed to Mahāhāla whose Maṇḍala with all attendant deities is described in detail.

This volume presented the same peculiarities of language as the previous one, but the work of editing the present volume was rendered more difficult, as for the most part we had to depend on the worst MSS among the lot. The *Sādhanamālā* itself is difficult and when handicapped with very incorrect MSS the difficulties are naturally augmented. This is one of the reasons for the delay in bringing out the present volume and for its imperfections. Only two examples are here quoted as specimens showing the difficulties of the editor in arriving at a correct reading especially without the help of Tibetan Lamas or the voluminous Tangyur. While editing Sādhana No. 165 two readings offered themselves as आदौ वच्छरस्तः पितुयुगात् etc. and आदौ चक्रधर०, and it was a problem to choose one from the two as both appeared to be quite in order. It took us a few days before we could arrive at the correct reading as चक्रधर० and reject the reading वच्छर० as incorrect. It can be seen that the Śloka in question represents a Mantra of Vajravīṇā Sarasvatī : *Om Picu Picu Prajñā-vardhani Jvala Jvala Medhāvardhani Dhiri Dhiri Buddhi-vardhani Svāha*. The words वच्छर and चक्रधर therefore stand for the symbol ଶ in the beginning of the Mantra before *Picu*. Vajradhara is either the Ādibuddha or the Dhyāni Buddha Akṣobhya who has the Vajra as the recognition symbol. Now both Vajradhara and Akṣobhya originate from the Bijmantra (germ-sylla-

ble) Hūm. Therefore the reading ‘Vajradhara’ becomes out of the question as the first symbol of the Mantra above stated is Om and not Hūm. But who is this Cakradhara (holder of the disc)? The disc as might be remembered is the recognition symbol of Vairocana whose other name—and it is a rather peculiar one—Cakradhara, is here given in order to conform to the exigencies of metre. Now when we turn to the *Advayavajrasaṅgraha* (p. 41, l. 8) we find श् as the germ-syllable of the Dhyāni Buddha Vairocana, and thus one query is settled.

The other is also quite peculiar. In a Sādhana (No. 296) for Jambhala we meet with a passage where all the three available MSS present the preposterous reading पायाद् भगवन्तं भगवदौतिभौतं। In this there are two letters in excess of those required by the metre. It presented what seemed to us in the beginning an unsurmountable difficulty but ultimately we solved it in the following manner, and we do not know whether our solution is correct or incorrect. The copyists especially the modern ones in Nepal have certain bad habits, one among them being the introduction of the letter न between भ and व making, for instance, भवन्तं as भगवन्तं। In the present passage depending as we did on their bad habit the two न letters were omitted; and as भ is often written as त the letters दौति० were changed into भौति०। This gave us a little more intelligible passage as पायाद् भवन्तं भवभौतिभौतम्, “May he protect you who are afraid of the horrors of rebirth.”

Before closing this Preface we have to express our gratitude to a number of distinguished persons and scholars. Our grateful thanks are due first to His Highness the Maharaja Sir Chandra Shamsher Jang Bahadur Rana, Prime Minister of Nepal for kindly lending us a beautiful and well-written MS of the *Sādhanamālā* from the

Baroda Library; to Sir Philip Hartog, Kt., M.A., C.I.E., for kindly procuring a photograph copy of an invaluable palm-leaf MS from Cambridge; to Sir John Marshall K.C., Ph.D., D.Litt. Messrs. R. D. Banerji, M.A. and Mr. N. Dikshit, M.A., three officers of the Archaeological Department for supplying us with photographs which are reproduced in the introduction; to Mahamahopadhyaya Dr. Haraprasad Shastri of Calcutta for help rendered to us in many directions; to Dr. S. K. Das of Dacca for helping us in collation; and Mr. N. K. Bhattacharya, M.A. of the Dacca Museum for allowing us to reproduce some of his photographs in the present edition. We continued to receive the same generous and ungrudging help from our esteemed assistant Pandit Lalchand Bhagwandas Gandhi as in the first volume, in proof reading and in valuable suggestions. Another assistant Mr. Mahadeva Ananta Joshi prepared the index for which we record our cordial thanks.

EDITOR.

BARODA,
8th July, 1927.

INTRODUCTION.

§ 1. Magic in ancient India.

(The belief that man is able by his exercise to control the unseen powers and force them to act in accordance with his own will has been prevalent in all countries and in all times. This is by far the most primitive belief of humanity and on this perhaps rests the mighty foundations of science, religion and magic. Magic may be said to be present whenever power over the unseen is believed to be inherent in some meaningless ritual; and such belief becomes a religious concept when the seat of power is considered to be resting outside the sphere of man's deliberate control. Magic in the opinion of the leading anthropologists must necessarily be false and barren, for were it ever to become true and fruitful it would no longer be magic but science. Magic on analysis resolves itself into a mistaken application of the laws of the association of ideas by similarity and contiguity. Legitimately applied these same principles yield science and illegitimately applied they yield magic.¹ We can see therefore that between science and magic there exists a very thin veil, and we can venture to suggest that from magical speculations primarily science springs into existence. The fundamental difference that seems to exist between science and magic is that while in science we always get the expected result from a given cause, magic either fails to show any results or shows them only occasionally. Religion is opposed to both magic and science because it is dependent on the assumption that the course of nature and human life is controlled by personal or hypothetical beings superior to man.

¹ See Hastings' *Encyclopaedia of Religion and Ethics*: article on *Magic*.

Belief in magic is another name for superstition. If materials were available this superstition could be traceable right up to the beginning of the creation ; and superstition exists now in more or less aggravated form in almost all civilized countries. Superstition may therefore be called the basic weakness of the human race. India is therefore no exception, and the three principal religions of ancient India, Buddhism, Jainism and Hinduism alike shared belief in magic. In India the course of the development of magical conception can be traced through a continuous literature without a break for over three thousand years, and the different phases of development find expression in the *R̄gveda*, the *Brāhmaṇas*, *Atharvaveda*, *Kalpasūtras*, *Dharmasūtras*, *Purānas*, the *Tāntras* and the *Pāñcarātras*.)

Rebellion against Nature on the part of the Indians of hoary antiquity is manifest in two diametrically opposite ways; they will please her, pacify her, coax her and obtain from her their own necessities. This has been more or less the attitude of the Vedic Aryans towards Nature; when the desired results were obtained they were attributed to the mercy of the gods who are none but the manifestation of Nature herself; in case of failure they could do nothing but to offer further panegyries or oblations with a view that they may be pleased ultimately to grant their desires. But in the event of their prayers not being granted attempts were made to coerce Nature by rituals, sorcery and necromancy. These first made their appearance in the *Atharvaveda* which though popular among one section of Hindu community, continued, nevertheless, to exercise its influence, and culminated in the full-fledged magical system of the Tāntric age. Even Kauṭilya recommends to the king to seek the help of magicians to avert calamities to the State. The *Purānas* abound in stories relating to the

success of magic. Later on Śukrācāryya warns the kings not to trifle with those who handle Mantras and Tantras. But at no time in the history of India did the Indian mind display more symptoms of disease verging almost on lunacy than was shown during the mediæval period, especially from the latter part of the seventh century down to the advent of the Muhammadan power in India. This period of Indian culture may justly be called the period of Tāntric culture or more properly the Tāntric Age. In their attempt to coerce Nature the Indians of mediæval times brought ruin on themselves as if by reaction. They grew over-enthusiastic over what they thought to be psychic culture, and went on with their multifarious practices for training their mind and for developing psychic power, with ceaseless regularity and devotion. During this Tāntric Age, practically nothing but Tantras and works on allied subjects were committed to writing. This literature assumed gigantic proportions with the contributions of two mighty religious sects of India, and they wove round them a veil of nefarious awe and mystery. The extent of the literature created by them can be gauged by the fact that only a nominal catalogue of all Tāntric works of the Buddhists translated into Tibetan alone comprises three big volumes. The influence created by the magicians of the Tāntric age is even now paramount in India, and throughout the length and breadth of this country people are steeped in superstition. The mighty Western civilization has not been able to lift this veil of superstition from the Indian mind during the century and a half of British administration. The magicians of the present day, however, do no longer wield that sort of magical power which their ancient confrères are believed to have done in the past, but nevertheless they are making capital of the old reputation of Tāntrism, and because the Indian people are very superstitious an extra-

ordinarily large number of Tāntric impostors and vagabonds are allowed to live on public charities. They wear a mystic dress and talk in a mystic manner calculated to mystify the hearers. Superstition has such a strong-hold on the Indian mind that it will readily believe in an absurd story if it is connected with a Sādhu, or a temple or a god, or in a highly imaginative and magical story, rather than in an actual happening which may be a little outside every day experience. It is impossible to say indeed whether the literate or illiterate people are more superstitious but there is no gainsaying the fact that the womenfolk as a class are superstitious to an extent hardly conceivable.

Magic as it finds expression in the Tāntric literature of India has some unique features unlike similar literature in other countries. Whatever was best, ennobling and beautiful in ancient India, in the Pre-Tāntric age, was incorporated by the Tantras. Tāntric literature contributed a great deal to such pseudo-sciences as Astronomy, Astrology, Medicine, Alchemy, Chiromancy, Horoscopy, Divination and Prognostics. It is an admixture of religion, philosophy, science, superstition, dogmas and the five Makāras. It is a pity this wonderful literature in which is locked up the cultural history of India during the whole of the Tāntric age has not received adequate attention from scholars engaged in Indological research. Some partial exploration of the Hindu Tantras has indeed been made in the recent years but the literature of the Buddhist Tantras has been greatly neglected and left alone. Let us therefore—the *Sādhanamālā* being a Tantra—devote our attention to this branch of Indian literature and try to find out what light the study of this and other cognate works throws on the condition of India and Indians of the Tāntric Age.

---

§ 2. The Tantras.

Both Hindus and Buddhists were alike prolific writers of Tantras and the literature extant on them is wonderfully extensive. One of the reasons why the word 'Tantra' cannot be defined but can only be described is because of the fact that an astonishing number of subjects come within its purview, not to speak of its own numerous subdivisions. The Buddhist Tantras in outward appearance, are similar to the Hindu Tantras but in reality there is no similarity between them neither in subject-matter, nor the philosophical doctrines embodied in them, nor in religious principles. This is not to be wondered at since the aims and the objects of the Buddhists are widely different from those of the Hindus. It is difficult to determine when and under what circumstances the word 'Tantra' came to be employed in the sense in which it is used in this literature, nor is it possible to trace the origin of the Tantras or the people who first introduced them. To any careful student of Sanskrit literature it will be evident that when the magical practices become extremely popular with one section of the Indian population, the other section takes them up and incorporates them in its religion, mostly in a modified form so as to suit its own requirements and tenets; and this process of emergence and relapsing goes on continually. The Vedic sacrifices as performed by the orthodox Brahmanic society in the very earliest times attracted a large number of converts on whom the orthodoxy laid down its foundation, and it can very easily be imagined from what we find now that people in those days looked upon these sacrifices and the Brahmins performing them with superstitious awe and reverence. The sacrifices were at one time very popular, especially in the pre-Buddhistic period, and as a matter of fact, no undertaking of any consequence was hazarded without

a sacrifice immediately preceding it. Sacrifices were performed mostly for obtaining happiness in this, the next and future lives. The results of these sacrifices could never be ascertained with scientific regularity, and it appears therefore all the more strange that sacrifices even at the present day should be so popular in Southern India, especially, in Travancore, and that we should hear even now of sacrifices being performed on a gigantic scale and at enormous cost. Buddhism came in when sacrifices were the order of the day and when numerous animals were immolated and eaten in monster assemblies. In Aśoka's time also we find sacrifices and the free use of meat in the assemblies very popular. That the very first of a long series of rock edicts of Aśoka should deal with the stoppage of such assemblies displays the great influence sacrifices with their cooked meat exercised on the minds of the Indian people. On the dismemberment of the Maurya Empire, the sacrifices prohibited by the great Buddhist Emperor revived with great vigour under the Sāmavedī Śuṅgas, and two sacrifices were performed on a grand scale in the very capital of the king who insulted the orthodox sacrifice.

Though Buddha was antagonistic to all sorts of sacrifices, necromancy, sorcery or magic¹ he nevertheless is credited with having given instructions on Mudrās, Mandalas, Yogas, Tāntras, etc., so that prosperity in this world, by virtue of these, could be attained by his less advanced disciples who seemed to care more for this world than for the Nirvāṇa preached by him. India in Buddha's time was so steeped in superstition that any religion which dared forbid all kinds of magic, sorcery and necromancy would hardly be able to withstand

¹ See for instance *Brahmajālasutta* (in *Dīghanikāya*) where Buddha condemns all kinds of 'Vijja's' which are 'tiracchāna' or crooked. In pp. 9 ff such kinds of knowledge are enumerated and condemned.

popular oppositions. A clever organiser as the Buddha was, he did not fail to notice the importance of incorporating magical practices in his religion to make it popular from all points of view and thereby attract more adherents,¹ though it does not appear that he himself ever believed in their efficiency. So long we were ignorant about the Buddha's attitude towards the Tāntric practices excepting a few meagre references in Pali literature and were unable to determine the time of their introduction in Buddhism but Śāntarakṣita and his disciple Kamalaśīla brought out this connection very forcibly in the *Tattvasaṅgraha* and its commentary, stating fully the reasons which made the Buddha to incorporate them in his system.² The Tantras and Mantras have been practised by the Buddhists since the time of the Buddha, but unfortunately we do not possess any connected account of them except a few works on the Dhāraṇīs which were translated into Chinese early at the beginning of the Christian Era. These Dhāraṇīs are only unmeaning strings of words which are said to confer great merit when muttered repeatedly for a number of times. Then comes the worship of Buddha in the *Prajñāpāramitā* with all the paraphernalia of worship such as we find in Tāntric worship for obtaining worldly happiness. Then follows the different recensions of *Prajñāpāramitā*,

¹ A clear proof of this is to be found in his doctrine of *Iddhis* which were obtained by the more advanced disciples. The means of attaining *Iddhis* or *Iddhipado* are also indicated. The number of *Iddhipādas* are four. Viz., Chando, Viriyam, Cittam, Vimamsā. *Pali Dictionary*, p. 157. In *Cullavaga* V. 8. Buddha condemns Bharadvāja for wantonly showing his miraculous power for a bowl of sandal wood.

² *Tattvasaṅgraha*, p. 905—

यतोऽप्यद्यनिष्ठिर्यतो निःचेयस्य च ।
स धर्मं उच्चते तादृक् सर्वे देव विचक्षणैः ॥
तदुपलब्धवोत्तदिवियमादिवियमृदात् ।
प्रशारीयविभूतादिहृष्टमाति प्रजापते ॥

Kamalaśīla adds—तेज भवत्तोऽहयाती भवत्तोत्तदिवियमृदेति विग्रहः । योगः
समाधिः । आदिहृष्टेत्तमुद्भासात्तदिपरिपृष्ठः ।

its Sūtra, Hṛdayasūtra, its Dhāraṇī, the recitation of all of which confers the benefit of reading the whole of the *Prajñāpāramitā*.

Side by side, the Paurāṇic literature attracted a large number of people by their wonderful stories holding out a promise of an award of merits to be gained by hearing the Purāṇas and practising the rites and observances recommended therein and worshipping the gods described in them. The Purāṇas in a very popular form continued vigorously to wield their influence on the minds of the superstitious people of India right up to the time of the Muhammadan conquest and after that in a more or less acute form up to the present time. The flood of the mighty Western civilization may generally be held responsible for the total annihilation of public discourses on the Purāṇas and allied literature in many parts of Eastern India; the same forces are now at work everywhere in other parts of India also.

(Moreover, the conception of gods and goddesses in the Paurāṇic literature was so very attractive that the Buddhists in later times could not help incorporating the idea of godhead in their religion ; and when they actually did this they deified all important personalities of Buddhism, together with the deification of a large number of Buddhistic ideas and philosophical concepts along with a few purely Hindu gods such as Ganesa, Sarasvatī, etc. The Buddhists busied themselves with producing a variety of literature on the Tantras, and during the Tantric age thousands of works were written. These works were readily transmitted through the Himalayan passes to Tibet, Mongolia, and thence to China and Japan and their influence made a large section of the population in these countries believe in gross magic and superstition. The Tantric works, especially of the

Buddhists, whose originals in Sanskrit are lost, are now preserved in translations in the pages of the Tibetan Tangyur. The developments on Tantra made by the Buddhists and the extraordinary plastic art they developed did not fail again to create an impression on the minds of the Hindus, and they readily incorporated many ideas, doctrines and gods, originally conceived by the Buddhists in their religion and literature.¹ The bulk of the literature which goes by the name of the Hindu Tantras arose almost immediately after the Buddhist ideas had established themselves, though after the Tāntric Age, even up to the last century, Tāntric works were continued to be written by the Hindus.

Having thus given a survey of the history of Tāntric literature and the mutual interchange of ideas, doctrines and concepts in this branch of literature, we will now proceed to give a definition or rather a description of what is ordinarily meant by the word 'Tantra.' Many scholars have tried to show what the Tantra contains, but each and every one of their descriptions are partial and insufficient; they are bound to be so because the writers of Tantras were most erratic, and never followed any definite plan. Moreover, the definition which holds good in the case of the Hindu Tantras is not found adequate when applied to the Buddhist branch of this literature. Therefore the definitions of Tantra as given by critical students are not unlike the description of an elephant given by a number of blind men.

The Hindus will not call any work a Tantra which does not include the following subjects among many others, for instance, the stories of the creation and the destruction of the world, the mystic charms, a description of the abode of the gods, and of holy places, the

¹ Hindu goddesses like Māhitīmataś, Chinnamastā, Kāli, etc., were originally Buddhist. See Intro.

duties of men in the four stages of life and of the position of the Brahmins, a description of the abode of ghosts and other nocturnal beings, of the mystic figures, the origin of magicians and celestial trees, of the position of the stars, and discourses on old stories, meanings of technical terms, description of vows and observances, distinctions between purity and impurity, enumeration of the characteristics of males and females, account of the duties of the king, the customs of the age, and of the rules of law and of spiritual subjects.¹ The Hindus distinguish this Śāstra from two others of a similar kind which go by the names of Āgama and Yāmala. They treat of certain subjects which are not covered by the description of the Tantra given above. The Āgama to be called an Āgama must include besides the stories of the creation and the destruction of the world, the mode of worshipping gods and goddesses and the way of obtaining perfection and *Puraścaraṇa* (repetition of Mantra according to a definite number) of mystic charms, the practice of six cruel rites and four kinds of meditation and austerity.² The literature

भगव्य प्रतिसंर्थ्य भक्तविर्वय एव च ।
देवतानां संस्कारं तीर्थानां शैव वर्णनम् ॥
तथैवायशमधंसह विप्रसंस्कारमेव च ।
भूत्यानस्त्रैव भूत्यानां यन्नाशाशैव विर्वयः ॥
उत्पत्तिविवधानां तत्कर्त्ता कल्पसंक्रितम् ।
संस्कारं ज्योतिष्ठैव युराशाश्वागमेव च ।
कोपस्य कथनैव त्रितीर्णा परिभाववम् ।
शौचाशौचय चाश्वानं चाश्वानं नरकाश्वान् ।
वरचक्रय चाश्वानं ज्ञापुसाशैव लक्षणम् ।
राजधर्मो दानधर्मो युग्मधर्मसहैव च ।
ववहारः कथते च तथा चाधारावर्णनम् ।
इत्यादिसंस्कृत्युक्तं तत्त्वमित्यभिधीयते ॥

ग्रन्थव्याप्तिम्, art. on तत्त्वः ।

स्फृष्टि प्रस्त्रयैव देवतानां वयावर्णनम् ।
साधनस्त्रैव सर्वेषां पुराचरणमेव च ।
बट्कसंसाधनस्त्रैव यामयोगस्यतुर्विधः ।
सप्तमिर्णस्त्रैवुक्तं वागमं तद्विदुर्बुधाः ॥ ग्रन्थव्याप्तिम्, art. on तत्त्वः ।

which is known as Yāmala contains an account of creation, astronomical speculations, daily ceremonies, the order of ceremonies, aphorisms, division of the four castes and various sub-castes and of the customs and manners of the time.¹

The characteristics of Tantra, Yāmala, and Āgama are given in almost every important Hindu Tāntric work. The definitions are not all alike and rarely give a complete idea, and all the definitions taken together will not suffice to give a true account of the entire contents of this enormous literature. In the definition given above it will be seen that speculations on alchemy, medicine, divination, astrology, horoscopy and many similar pseudo-scientific subjects are not included in it though they frequently make their appearance in Tāntric literature.

Similar features present themselves in the Tantras of the Buddhists and, the range of the numerous subjects treated of in this literature will be evidenced by the two volumes of the Catalogue of Tibetan Tangyur in the 'Bibliothèque Nationale' in Paris so far published by P. Cordier. To understand the bulk of the Tāntric literature of the Buddhists we must first take into account that it is distributed among the three grand divisions into which later Buddhism was divided, namely, the Vajrayāna, Sahajayāna, and Kālacakrayāna. Besides these there were other minor Yānas with no marked individuality, such as the Tantrayāna, the Bhadrayāna, etc., which may be said to have originated from the Vajrayāna, the principal Yāna among the three mentioned above. Moreover, we must also consider the

¹ इदं श्रीलिपास्त्राणं गित्यत्वप्रदीपम् ।

अमरुषं वर्षभेदो ज्ञातिभेदकथैर्च ॥

युग्मधर्मं चंचालो धारणकाहकाचम् ।

स्त्रद्वयम्, art. on तन्त्र ।

numerous divisions of each of these three powerful Yānas and many less powerful systems in all of whom the Buddhist Tāntric literature showed its great interest. The Tāntric literature was mainly written by the Vajrayānists called Vajrācāryyas, and the Siddhas whose number is reputed to be eighty-four.

§ 3. Origin and Development of Vajrayāna.

The Buddhist Tantras belong more properly to Mahāyāna and not Hinayāna with its subdivisions of Śrāvakayāna and Pratyekayāna, though it is quite possible that their followers had also some sort of magical practices current amongst them.¹ The *Sādhanamālā* seems to lead us to infer that the Tantras were a development of the Yogācāra school which evolved out of the Śūnyavāda of the Mādhyamikas; but the form or the branch of the Mahāyāna that was directly responsible in this matter seems to be a *tertium quid* which is known as Vajrayāna, and about which very little is known to the students of Buddhism. The *Sādhanamālā* belongs to the Vajrayāna proper and throws immense light on the aims, objects and practices of the people professing this peculiar religion: we shall therefore attempt to give a connected account of Vajrayāna which we have been able to piece together from the *Sādhanamālā* and other Tantric texts discovered by us.

In the *Sādhanamālā*, the word Mahāyāna occurs twice² and from these references we can assume that the

¹ In *Mahāvagga* SBE vi, 34, 1, 2 we read of the magical powers of the whole family of a layman, and of special *Iddhis* obtained by more advanced Buddhists by the practice of *Iddipādas* (v. 1, 5, 7; vi, 15, 8). We read also of the Bhikkhus carrying bowls made of human skulls and carrying odd bits, bones and dirty water. (*Cullavagga* v, 10, 2, 3). In the *Brahmajālasūtra* there is a long list of superstitious and magical practices which must have been then in existence. (P. 9ff).

² P. 4, महायानात् परिचौयते; P. 225, षष्ठे ग्रन्थं मन्त्रानि समसंक्षेपाचार्यम्।

Tāntric religion was only an outcome of Mahāyāna and that the Vajrayāna acknowledged its suzerainty. The Mahāyāna in the opinion of the Vajrayānists is co-extensive with what they called Dharma¹ which they considered as eternal and to which was given a more important place in later Buddhism, than was assigned to Buddha himself.) The word Śūnya occurs almost on every page in the present work, but, so far as it can be ascertained, this Śūnya does not represent the Śūnya as conceived by the Mādhyamaka school and which is defined as:—

अस्तिनाल्पितदुभयानुभयच्छुष्कोटिविनिर्मुक्तं शून्यरूपम्² ।

or, in other words,

न सद्वासद्व सदसद्व चाप्यनुभयात्यकम् ।

चतुष्कोटिविनिर्मुक्तं शून्यं माध्यमिका विदुः ॥³

To the Mādhyamakas both the subject and the object are Śūnya in essence; there is no reality either of the mind or of the external world. Obviously, this is a position which is not desirable for the Vajrayānists because to them a positive aspect in the Vijñāna is absolutely necessary. Moreover, the Mādhyamaka school is not referred to anywhere in the book except in one place where it is in the form of an epithet, *Mādhyamakaruceḥ*, to one of the authors of the Sādhanas, namely, Dharmākaramati. But if the Sādhana is analysed ample evidence will be found to prove that it belongs more to Yogācāra than to Mādhyamaka. The word Yogācāra occurs in the *Sādhanamālā* twice only⁴ but the Vijñānavāda as formulated in this school of thought

¹ *Sādhanamālā*, p. 226.—वस्ते भरवं ग्रहाभि समयं भवायानम् ।

² *Sarvadarśana-saṅgraha*, p. 23.

³ *Advayavajrasaṅgraha*, p. 19, II. 21-22. (G.O.S. edition No. XL.)

⁴ P. 210.—सत्य इति विविष्ट वस्ते योगाचारानुषारणः ।

P. 481.—सम्बन्धादिविविष्टो योगाचारसमः लक्षितः ।

is explained in many places in the book,¹ and this leads us to infer that the Vajrayāna is a direct development of the Yogācāra school and the Vijñānavāda it inculcates.

The word Vajrayāna occurs twice² in the *Sādhana-mālā* and it is characterised as ‘the path which leads to perfect enlightenment’ or what they call in Sanskrit *Anuttarasamyaksambodhi*. Vajrayāna literally means the ‘adamantine path’ or vehicle, but its technical meaning is the “Śūnya Vehicle” wherein Śūnya is used in a special sense to represent Vajra. The reason why Śūnyatā is called Vajra is given in the undernoted couplet:

दृढं सारमसौश्रीर्यमच्छेद्याभेद्यलक्षणम् ।

अदाहि अविनाशि च शून्यता वज्रमुच्ते ॥³

“Śūnyatā is designated as Vajra because it is firm, and sound, and cannot be changed, cannot be pierced, cannot be penetrated, cannot be burnt, and cannot be destroyed.”

The Mahāyānists differ from the Hinayānists in several important points, though for both of them the realization of Śūnyatā which leads to the cessation of sufferings is imperative. But the methods followed by the two branches of Buddhism are widely different, if not altogether antagonistic. The Hinayānists are very keen on obtaining liberation for themselves by their own efforts, without looking into the condition of suffering humanity. They obtain Nirvāna, and freedom from sufferings and the consequential repetition of births and rebirths, and virtually an extinction of self altogether. But it must be remembered that even if they are able to

¹ For instance, p. 73, याज्ञपादकनिर्मलं भावयेत् आगमाचक्षम्; pp. 93-4, ततो विश्वविज्ञानं याज्ञपादकविवरितिं . . .; p. 146, विज्ञिमानं च लैकाग्रुकामाचक्षम्, etc.

² P. 225, एषोऽवभूतरसम्बन्धिमात्रमाचयाति यदुग्र वज्रवाचम्; p. 421, च प्राप्नोत्वविराद्विधिं वज्रवाचप्रवर्णेत्रौम् ।

³ Quoted from *Yogaratnamālā* in the *Baudhā Gāṇ O Dehā*, p. 8. Also from *Vijrakshara* in *Advayavajrasamgraha*, p. 23, ll. 23-4.

gain Nirvāṇa they cannot know the perfect truth or remove the veil which conceals the transcendental truth, nor can they impart the knowledge of salvation to others.

The Mahāyānists on the other hand do not care for their own salvation; they are more solicitous about the deliverance of their fellow creatures who are in the grip of constant suffering than about their own. They are not afraid of the *Saṁsāra* or the cycle of birth and rebirth in the same sense as the Hinayānists are, but they are always ready to undergo any troubles and sufferings if these lead even in a small measure to the spiritual uplift of all beings. Their compassion for the sufferings of humanity actuates them to renounce their merits or even their salvation; but they are able thereby to remove the veil covering the transcendental truth and become omniscient.¹ This ideal of a Mahāyānist finds expression in the *Kārandavyūha* where the example of Avalokiteśvara Bodhisattva is set up, who refused to accept his Nirvāṇa, though fully entitled to it, until all creatures of the world were in possession of the Bodhi knowledge and obtained freedom from the worldly miseries.² They therefore keep their chain of Vijnāna ever active for the benefit of all. It is said that the Mahāyānist, or more properly a Bodhisattva, obtains omniscience only after he has crossed the ten Bhūmis such as are described in the *Daśabhūmika Śāstra*.

This then may be considered the goal of every Bodhisattva and can be obtained either by following the tenets of the Śūnyavāda or the Vijnānavāda. The Mādhyamaka theory of Nirvāṇa is Śūnya or a state

---

¹ B. Bhattacharyya: *Foreword to the Tattvasaṅgraha* (G.O.S. No. XXX) p. xvii ff.

² Sāṁkṛati's Edition, p. 21—या(ना?) वद्वक्त्रोक्तिवेदरक्ष बोधिचत्तस्य इडप्रतिज्ञा न परिपूरिता भवति वर्तमानः सर्वतुःस्मेभ्यः परिसीचिताः यावदनुग्रहायाः(याः?) सम्यक्-सम्बोधी न परिचारिता भवति।

about which neither existence, nor non-existence, nor a combination of the two nor a negation of the two can be predicated. But in Yogācāra which seems to be only a later development of the original Śūnyavāda the element of Vijnāna or a positive element is present in addition to Śūnya or the Nairatmya or non-Ego. The Bodhi mind is a chain of Vijnāna which is changing every moment, the Vijnāna of the previous moment giving rise to the Vijnāna of the next moment with the same memory, quality, conformations, etc., and this process goes on until the Vijnāna attains either omniscience or extinction or Nirvāṇa after having eliminated all impurities.¹ But once omniscience has been attained the chain of consciousness will not strive further for Nirvāṇa (extinction) but will engage itself in the spiritual uplift of all beings; it can only get rest or extinction when the whole world is delivered.

Now this is the sort of Nirvāṇa to which the Vijnānavādins will lead their followers. In this Nirvāṇa, as we have already pointed out, there are two elements : Vijnāna and Śūnya. The Vajrayāna which is the direct outcome of the Vijnānavādin school introduced a new element, or the element of Mahāsukha or ‘eternal bliss’ and happiness. It introduced further the theory of the five Dhyāni Buddhas each presiding over one of the five Skandhas or ‘elements,’ and formulated the theory of Kulas or families of each of the Dhyāni Buddhas emerging out of them in times of need. It introduced the worship of Saktis in Buddhism for the first time, and a host of other things including a large number of gods and goddesses, their Sādhanas, panegyrics, etc. Let us now try to trace the origin of this new type of religion by a reference to all available materials.

¹ *Tattvasaṅgraha* (G.O.S., No. XXX), p. 75—तस्माद्बाधिद्वया भौवात्प्राप्तवस्थं-
तप्तवस्थोद्यादप्तमेव अप्तवस्थात्परिवृद्धामप्तमानोद्यादप्तवस्थंप्राप्तिः ।

Tārānath is probably right in saying that Tāntrism existed from very early times and was transmitted in the most secret manner possible from the time of Asaṅga down to the time of Dharmakīrti.¹ Asaṅga who was a brother of Vasubandhu (280–360) must have flourished in the first half of the 4th century, and Dharmakīrti, who is not referred to by Hiuen Thsang but is referred to by I-Tsing very probably belonged to a period between 600–650 A.D. So it can be seen that during a long period of nearly three hundred years Tāntrism was handed down from Gurus to disciples in the most secret manner possible before its followers could swell in number so as openly to declare themselves; and it seems quite possible that Saraha, Nāgārjuna, Luipāda, Padmavajra, Anaṅgavajra and finally Indrabhūti were the chief masters to boldly and publicly preach their doctrines and exhort people to follow their tenets and practices, though the names of some other Gurus are also heard in the period intermediate between Asaṅga and Dharmakīrti.

It is indeed very difficult to point our finger to the scripture from which Tāntrism drew its inspiration; but a perusal of Padmavajra's *Guhyasiddhi*, a grossly Tāntric work, leads us to infer that it was the *Guhyasamāja* which was regarded as the most authoritative work of the school. Padmavajra not only advocates the doctrines, tenets and theories embodied in the *Guhyasamāja* in all matters but also gives a succinct digest of the work which he designates *Śrīsamāja* in his treatise. Other² writers also, for instance, Indrabhūti in his work en-

¹ Tārānātha's *Geschichte*, p. 201.

² For instance—तत्त्वदीपा च सिद्धिनि जीर्णवैतात्मेरपि ।

सिद्धिनि तत्त्वसंयुक्ताः सर्वक्रिया च जिमसाः ॥

साधका भावनाशक्तया लिङ्मुक्ताः सर्वकल्पये ।

तत्त्व तत्त्वं चित्तं सम्बोधीष्वामाणे परिष्कृदम् ॥

(Oriental Institute MS 13,124, fol. 4.)

titled the *Jñānasiddhi* acknowledges the *Guhyasamāja* as a work of great authority and gives a summary of some of the chapters and topics dealt with in this work.¹ Thus it appears to us quite probable that this was the original work from which Tāntrism drew its inspiration. It is believed to have been delivered in an assembly of the faithful by the Sarvatathāgatakāyavākcitta. The work which is written in the form of a Saṅgīti is considered as highly authoritative, even now, amongst Vajrayānists and is regarded as one of the Nine Dharmas of Nepal.² This is probably the first work of the Tantra school, and Asaṅga quite conceivably may have had something to do with it, as it is commonly believed that the Tantras were introduced by him, from the Tuṣita heaven where he was initiated in mysticism by Maitreya.³ But of course, this view cannot be said to be definite, or to be based on sufficiently strong evidence, and it is very doubtful whether we will ever be in a position to trace the origin of the Tantra in the most precise manner possible.

It cannot be denied that in the very beginning of early Buddhism and even when Mahāyānism sprang up in later times, a very strict discipline was enjoined on the followers of the faith. On the Bhikṣus the rules were very strictly put into operation ; for instance, they must not have anything to do with women, must not take any food that is forbidden. Wine, flesh, fish, appetisers and many similar objects of enjoyment were specially forbidden. The rules were indeed good and

¹ Here the Tantra is characterised as *Srisamājottara*, meaning probably the Second Part of the *Guhyasamāja*. The *Jñānasiddhi* is in the course of publication in G.O.S.

² Bendall : *Catalogue of Buddhist Sanskrit MSS.* p. 70.

³ See for instance, Waddel : *Lamaism*, p. 128. Evidence of Hindu Tantras also favours the theory that the Tantras were imported from outside. See *M. of Catalogue*, Vol. II, Preface, p. xviii.

were very attractive in the time of Buddha but inasmuch as they were unnatural their followers could be expected to follow them only for a certain time but not always or for centuries. It was wholly absurd to expect obedience to such strict disciplinary measures from all members of the Saṅgha even in Buddha's lifetime, if not for centuries after his Mahāparinirvāṇa. And after all what would be the result? Freedom from births and rebirths is only a possibility, and the success at best is only questionable. The members of the Saṅgha must have revolted from time to time against these unnatural rules of discipline and party quarrels on such points were already in evidence in the second great Council when the Mahāsāṅghikas were expelled from the Church by the Sthaviras because the latter were unwilling to make any concessions on ten minor points of discipline. Rebellion against the rules on broader and more important matters of discipline must have been in existence amongst the monks,¹ but they could not create a party of their own which would sufficiently be able to cope with the orthodox section which was sure to go against them and denounce them as heretics. Those monks who saw salvation only in leading a natural life went on devising plans and probably by writing what we call the original Tantras which were secretly handed down through their trusted disciples who could practice the rites only in secret. These Tantras are in the form of *Saṅgīti* and are said to have been delivered by the Buddha in an Assembly of the Faithful. It is in this *Saṅgīti* form that all new ideas were introduced into Buddhism and

¹ In the *Vinayapitaka* SBE we hear of monks who used to send wreaths of flowers to wives, daughters, young women and female slaves, to sit on one seat, lie on one bed, one mat, one coverlet with the wives and daughters and young women and female slaves, to eat food any time, to drink strong drinks, to dance, to sing, and play music and all these together in every combination. Buddha heard of this and sent some of his trusted disciples to carry Pabbājanīya-damma against them. *Cullavagga*, I-13.

the *Saṅgītis*, we must remember, were very powerful agencies in the introduction of innovations.

The orthodox followers of the faith were sure to challenge anything that had not been said by the Buddha and that seems to be the reason of the great popularity of the *Saṅgīti* literature. The original Tantras of Buddhism were also therefore in the *Saṅgīti* form wherein were inculcated doctrines which were diametrically opposed to the teachings of Buddha. Easy methods leading to happiness in this world were held out in this literature; easy paths leading to salutations were shown; great parade was made of the merits to be gained by the repetition of the Mantras, Dhāraṇīs, panegyrics and worship of gods. But everywhere any casual reader can detect a desire on the part of the authors to thwart all unnatural rules and regulations imposed on the followers. These disciplinary regulations gradually slackened down one after another, and ultimately when the Vajrayānists gained in power and got an overwhelming majority a general revolution was declared against the Mahāyāna orthodoxy which in course of time dwindled to nothingness as it was powerless to fight against the growing disorder amongst the Tāntrics.

The Vajrayānists were however conscious that they were doing something which was against religion and morality, and covert hints to justify their action are not altogether infrequent in their literature. Indulgence in five *Makāras* cannot be said to be conducive to the good of anybody in any religion; to gain emancipation through the agencies of women such as was advocated in Vajrayāna did not also fail to create a baneful impression on the minds of their followers. Hence we find on their part a keen desire to justify their broad principles, and examples of this kind may prove interesting. The responsibilities of the Bodhisattva indeed are very

heavy entailing untold sacrifices. They have to sacrifice everything for the good of suffering humanity, they have to sacrifice their family, children, worldly enjoyments for the benefit of all beings in order to lead them to the path of salvation. The Bodhisattvas cannot obtain their salvation even if they are entitled to it. But they must remain in existence and must strive for the uplift of all. If these Bodhisattvas commit little mistakes such as taking wine, being in the company of women, indulging in good food, fish, meat, etc., certainly these should not be taken into account in view of the colossal sacrifices the Bodhisattvas were daily making for the good of others.¹

Later on this idea changed, and the Vajrayānists gave a blank charter by boldly declaring that there is nothing in the world that cannot be done by the Bodhisattva who has taken a vow to emancipate the world. It is of course very interesting to note in this connection that ultimately in the Tāntric literature the vow to emancipate the world was reduced to a mere convention, and though every Vajrayānist had to express this pious wish, indulgence in all actions for which common men are ordinarily doomed to hell were the only things practised by them to attain Siddhi. Indrabhūti who was one of the greatest diffusers of Tāntrism says in his *Jñānasiddhi* that by those identical actions which make ordinary men rot in hell for hundreds of crores of cycles, the Yogis obtain emancipation.² They went a degree

¹ Compare: *Cittasodhanaprakaraṇa* in JASB, LXVII, p. 178:

बोधिविनं समुदाया समोधो ज्ञातेतत्त्वा ।

तत्त्वाति यह कर्मकं कर्मदुर्बलवास्त्वैः ।

² *Jñānasiddhi*, p. 32, sl. 15.

कर्मका देह है, उसका कर्मकोहिनमात्रपि ।

परम्परे वर्तके लारे देह कोही निष्ठापते ।

still further and in an authoritative Tāntric work we find the following still bolder declaration :—

समोगार्थमिदं सर्वं वैधातुकमपेषतः ।
निर्मितं वचनाणेन साधकानां हिताय च ॥ १

“These three worlds as a whole have been created by Vajranātha for the enjoyment and the good of the worshippers.”

But the Sādhaka has to see that his mind is not troubled or that he is not attached to anything, meaning thereby to any special food or special woman. If the mind is troubled once the emancipation will be difficult to obtain.² The crowning remarks were given by Anaṅgavajra where sanction for hideous immorality is given in apparently very harmless words. He says “without Prajñāpāramitā emancipation is not possible, and Prajñāpāramitā resides in every woman. Emancipation can only be obtained by coming in contact with any woman whether of low origin or high or whether mother, sister or other near relatives.”³ Vajrayānists went beyond due limits in their spite against the strict rules of morality, and they violated all of them and plunged headlong into the worst immorality and sin, and practised a religion which has been characterised by Raja Rajendra Lal Mitra in the following most significant words :—

“Seeing however that the work in which they occur is reckoned to be the Sacred Scripture of

¹ *Prajñopāyaviniścayasiddhi*, p. 23, sl. 31.

² *Ibid.* p. 24, sl. 40 :—

तथा तथा प्रवर्जनं यथा न लभ्यते सज्जः ।

मनुष्ये चिभरन् तु मिदिनैव कदाचन ।

³ Cf. *Prajñopāyaviniścayasiddhi*, pp. 22 ff.—

प्रज्ञापारमिता संव्याया सर्व्यया मुक्तिकारिभिः ।

परमार्थं जिता शुद्धा संश्लापा समुप्रतिष्ठो ॥ ११ ॥

लक्षणाकृपमात्माय सर्वं चैव विजिता । . . . .

त्रास्त्रादिकुत्तोद्वापान् सुदृढं वै अन्त्योद्वाप् । . . . .

जनविदीं खसारं च खपुर्दीं भाविनेयिकाम् ।

कामयन् तत्त्वयोगेन रुपं मिथ्येत साधकः ॥ १२ ॥

millions of intelligent human beings, and their counterparts exist in almost the same words in Tantras which are held equally sacred by men who are by no means wanting in intellectual faculties of a high order, we can only deplore the weakness of human understanding which yields to such delusions in the name of religion, and the villainy of the priesthood which so successfully inculcates them."

Probably in the course of time the Vajrayānists would have stepped back and brought in a more healthy tone in their religion, but by the time a reaction could set in the Muhammadans, were already up and doing, and with one stroke of their sword purged India for good of these horrible priests of immorality and lawlessness by killing every monk they could meet on the streets and by looting the rich monasteries which were the strongholds of mysterious and highly objectionable hosts of priesthood engaged in still more objectionable rites and practices. It is indeed a pity that the Hindus, and also the Jainas to a certain extent, could not throw off the worthless and immoral practices enjoined in the Tantras even when Buddhism was stamped out of India. The reason for this is not far to seek. The attractive practices enjoined in the Tantras, combined with the scandalously superstitious nature of the Indian people proved very lucrative for the unscrupulous priests who continued to fan the fire all along. All *Sampradāyas* as they are called are nothing but organisations for feeding worthless and idle priesthood. They are supposed to minister to those householders who are constantly practising impious actions and daily gaining in sins. These gigantic organisations therefore are more or less the outcome of superstitious belief on the part of ordinary mortals and in these alone the residue of the once popular Tāṇḍitism now finds its expression.

Further, the Vajrayana incorporated many leading tenets of Mantrayana which was a form of Mahāyāna Buddhism, where Mantras, Mudrās, Maṇḍalas, and gods were given the greatest prominence for the attainment of *Siddhis* or else Nirvāna or omniscience. The earliest book of this class is the *Vidyādhara-piṭaka* which has been characterised by Hiuen Thsang as belonging to the canonical literature of the Mahāsāṅghikas. But this unfortunately is not available to us in original Sanskrit and we cannot say anything with regard to its subject matter or the particular tenets inculcated therein. But the case of the other work entitled the *Mañjuśrīmūlakalpa* discovered by the world famous scholar the late Mahārāthopadhyaya T. Gaṇapati Sastri is otherwise. The text of the book which forms a part of the *Vaipulya-sūtras* of the Mahāyāna school is decidedly the earliest work of Mantrayāna at present available. It is written in the Songiti form, and in the same style as other Mahāyānasūtras are, in prose and verse, and in an archaic style very closely resembling the Gathā style. This book must have been very popular even after the destruction of Buddhism in India as will be evident from the fact that the book was copied only about four hundred years back in a monastery of Southern India by Ravicandalee the head of the monastery called the Mūlaghosa Vibhāra. The *Mañjuśrīmūlakalpa* deals with the formulae and practices which lead to the material prosperity of the followers of Mahāyāna, and probably belongs to the early centuries A.D. but decidedly after the time of the composition of the *Amitāyus Sūtra* or the *Sukhāvatī Vyūha* which ushered in the conceptions of Amitābha or Amittagat and Avalokiteśvara for the first time in Mahāyāna. The *Amitāyus Sūtra* was first translated into Chinese at a period between A.D. 148 and A.D. 170 and hence the time of its composition may be fixed at about 100 A.D. or a little later. The *Mañjuśrī-*

mūlakalpa in that case would be only about a hundred years later than the *Amitāyus Sūtra*. If we take the *Guhyasamāja* as the very first and the most authoritative work of the Vajrayāna School we must admit also that much time must have elapsed between the age of *Mañjuśrīmūlakalpa* and the age of the *Guhyasamāja*, which cannot be very much later than the time of Asaṅga who is traditionally regarded as the author of the new introduction.

The beginning of the Saṅgīti in the *Mūlakalpa* is in the orthodox style in opposition to the Tāntric style which is decidedly later and where in the very opening scene Buddha is introduced in the company of a large number of women instead of an assembly of pure and pious Bodhisattvas as in the case of the earlier Saṅgitis. The doctrine of the five Dhyāni Buddhas or even their names and Mudrās and their families are all absent in the *Mūlakalpa* while all these are present in the *Guhyasamāja*. Moreover, the Mantras and Mudrās which were later on systematised in the Vajrayāna book are found scattered in the body of the text of the *Mūlakalpa* in a disorganised manner. The Mantras of some of the Dhyāni Buddhas themselves are found in the *Mūlakalpa* though not exactly with the same meaning or form in which they are met with in the *Guhyasamāja*. Furthermore, the example of a Bodhisattva disobeying all rules of morality and discipline, and obtaining emancipation by the five *Makāras* and other prohibited rites and practices, has not made its appearance in the *Mūlakalpa*. The *Mūlakalpa* indeed speaks of the Mantrayāna but it does not refer to Vajrayāna which is mentioned for the first time in the *Guhyasamāja*. Under these circumstances we may be justified in calling the *Mūlakalpa* as one of the earliest Vajrayāna Sūtra works on which perhaps is based the present formulation of the Vajrayāna system. Yet *Mañjuśrīmūlakalpa* very

carefully will not fail to notice that it is the product behind which there is a history of development of several centuries. And probably, if we could go to the root of this Mantrayāna, we would have voiced the opinion of Śantaraksita and Kamalaśila that instructions on Tantras, Mantras, Mudrās, and Maṇḍalas were delivered by Buddha himself for the benefit of such of his followers who cared more for the material prosperity than the spiritual.

We can thus see that the Vajrayāna took into account all the good things, tenets, philosophical notions and theories, and incorporated all that was best in Buddhism and probably in Hinduism also, and it was owing to this that it attained great popularity. It satisfied everybody, the cultured and the uncultured, the pious and the habitual sinners, the lower and the higher ranks of people and devotees. The Vajrayāna which was in essence a very demoralising religion and went against all the teachings of Buddha and of the great patriarchs of Buddhism, could be popular only because it could cater for all tastes and because it was cosmopolitan in character.

It is difficult to suggest the exact place where Tāntrism originated. The introduction of Śakti worship in religion is so un-Indian that we are constrained to admit it as an external or foreign influence. Some of the Tantras also support this view.¹ But these Tāntrics who incorporated Śakti worship into their religion had some strongholds of their own from where the Tantras

¹ For instance *Nepal Catalogue*, Vol. II, p. 148 under the description of the *Sodasanyō Tantra*:

तत्रं भद्रां भुवने नवगायैरकल्पयत् ।

स्वयं सैमुच्चने तत्त्वं बाह्यं करये विज्ञप्तये ।

M. M. Haraprasad Shastry informed us that he had discovered a Tantra where Siva gives instruction to Pārvatī—गृह्ण लं भासते वर्षं प्रविक्षाद्यामानी, and asked her to preach the Tantra to all and then :

were disseminated amongst the Indian public and became popular. In the *Sādhanamālā*¹ we find mention of four Piṭhas or sacred spots of the Vajrayānists, namely, Kāmākhyā, Sirihatṭa, Pūrṇagiri and Uddiyāna.² The identification of the first two is certain. Both are situated in the province of Assam. Kāmākhyā is now known both as Kāmākhyā or Kāmarūpa which is a few miles off from Gauhati. Sirihatṭa is modern Sylhet. The identification of the two others has given rise to much speculation and theorizing. Pūrṇagiri is sometimes identified with modern Poona but this is very doubtful, though at this stage it is extremely difficult to suggest any new identification. Uddiyāna is by far the most frequently mentioned among the four Piṭhas and its exact situation has been a matter of great controversy. L. A. Waddel identified this Uddiyana with Udyāna in the Swat Valley. M. Sylvain Levi will place Uddiyāna somewhere in Kashgarh. M.M. Haraprasad Shastri definitely placed it in Orissa. We supported the third theory in several instances and assigned our grounds.³ Indrabhūti is described as a king of Uddiyāna, and Guru Padmasambhava as his son.⁴ Padmasambhava married a sister of Śāntarakṣita in the latter's native place in Zāhor.⁵ (Modern Sabhar in the District of Decca.) Śāntarakṣita belonged to the royal family of Zahor, and therefore it is hardly possible that the king of this place would allow his daughter to be married to a vagabond who comes from such a long distance as Kashgarh or Udyāna in Swat, being driven out of the kingdom by his father Indrabhūti.⁶

¹ Op. cit. pp. 452, 455.

² Also spelt as Oddiyāna, Odīyāna, Odryāna.

³ Bhāskarabhāya : *Indian Buddhist Iconography*, Intro. p. xxvii, and *Glimpses of Vajrayāna* (in the *Proceedings of the Madras Oriental Conference*), p. 133.

⁴ Waddel, *Lancashire*, p. 280.

⁵ Op. cit. p. 452. Zahor is identified by Waddel with Lahore with a query.

We can explain this marriage only if Uddiyāna and Zāhor are believed to be nearer to each other. Moreover, Uddiyāna is mentioned along with Kāmākhyā and Sirihatṭa which, as we can see, are very near each other, and it is hardly possible that Uddiyāna should be associated with the other two even though the distance may be very considerable.¹

Uddiyāna,² according to the authority of *Pag Sam Jon Zan*, is the place where Tāntric Buddhism first developed. In the history of the eighty-four Siddhas Uddiyāna is described as containing 500,000 towns and divided into two kingdoms. In the one called Sambhala Indrabhūti ruled, and in the other Laṅkāpuri³ Jalendra ruled, whose son had for his wife Indrabhūti's sister Lakṣmīñkarā who became a Siddha after which Indrabhūti handed over the kingdom to his son.⁴

This also does not clear up our difficulties but the identification of Uddiyāna becomes dependent on that of Laṅkāpuri which is generally identified with either (1) a peak in the Amarakanṭaka mountain, or (2) a place in Assam, or (3) Central India, or (4) Ceylon.⁵ But Laṅka is never taken to the Northernmost and Westernmost part of India such as either Kashgarh or Swat even in a remote fashion. Now if we accept the identification of Laṅkā in Assam then Uddiyāna will have to be located in the same country probably in the Western part of it, and this seems to be more likely as Kāmākhyā and Sylhet are both situated in Assam which was till recently formed part of the province of Bengal.

Moreover, the first Siddhācāryya Luipā in the *Pag Sam Jon Zan* is described as sprung from the fisherman

¹ Compare Waddel, op. cit p. 182 "and to the cemetery of Laṅkā (Crtsega-pa) in the country of Zāhor, where he was named 'Padmasambhava.' Note this Laṅkā was a part of the kingdom of Uddiyāna.

² S. C. Das wrongly writes Udyāna for Uddiyāna as he might have thought the two to be definitely identical.

³ Note in Waddel, op. cit, p. 182, Laṅkā is associated with Zāhor.

⁴ *Tantrasāra*, 325.

⁵ IHQ. Vol. LI, June, 30.

caste of Uḍḍiyāna who rose to be the writer in the employ of the king of Uḍḍiyāna and was then known as Samantaśubha. He met Śavarīpā who initiated him into the mysteries of Tāntrism.¹ But in the Tangyur Catalogue he is characterised as a Mahāyogīśvara and what is important as a Bengali.² M.M. Haraprasad Shastri has discovered some Bengali songs composed by him and published them in his now classical work *Buddha Gan O Doha* with a short account of the author and his songs in the introduction.³ Luipā seems to have composed a book of songs entitled *Luhipādagītikā*, which is now preserved in Tibetan translation only and from which only a few songs are extant in the original language.

There is then an apparent discrepancy in the two statements about the native place of Luipā, the testimony of *Pag Sam Jon Zan* will take it to be Uḍḍiyāna whereas the Tangyur Catalogue will have it in Bengal. There is, however, in our opinion no discrepancy in the two statements, because Luipā can belong to Uḍḍiyāna and still be a Bengali. The identification of Uḍḍiyāna not being settled under the circumstances enumerated above it is quite possible to locate it in Bengal. If however Laṅkāpura, the counterpart of Uḍḍiyāna, is located according to Prof. Jacobi in Assam, then Uḍḍiyāna also will have to be located in Assam possibly in the Western part of it which is also a part of Bengal.⁴

It is then in Uḍḍiyāna that Tāntrism first developed and was probably transmitted to the other Pīthas Kāmākhyā, Sirihatṭa and Pūrnagiri (which must be somewhere near) and thence to the rest of India.

¹ Op. cit. Index, cxv.

² P. Cordier: *Catalogue du Fonds Tibétain de la Bibliothèque Nationale*, 2e partie, p. 33 under No. xii, 8.

³ Op. cit. p. 20.

⁴ In the *Sādhanamālā*, pp. 80 and 83 Sarahapā is also associated with Uḍḍiyāna. Saraha wrote a number of Bengali songs. *Buddha Oñ O Dohā* intro. p. 28. He is said to have been born in the kingdom of Rājā (?) in Eastern India. *Pag Sam Jon Zan*, index, p. xxvi.

§ 4. Chronology of Vajrayāna.

From the foregoing it will appear that it is indeed very difficult to trace the origin of this strange religion, but it is much more difficult and hazardous with the present materials to attempt to build a chronology of Vajrayāna. But a beginning has to be made somewhere. Let us attempt, therefore, to make out a beginning in a way which may be above adverse criticism. It has already been pointed out that Vajrayāna is a field of literature entirely unexplored, and any research made in the beginning is bound to be faulty and not altogether free from error; and this, especially, when we have to depend for information on works of highly questionable authority like the *Pag Sam Jon Zan* or Tārānāth's *Geschichte*.

The Buddhists generally believe that the Tantras were introduced into Buddhism by Asaṅga, the elder brother of Vasubandhu, who flourished as we have shown elsewhere¹ between A.D. 280–360. But what he taught and what he introduced the history does not tell. We may however hold that he introduced something very questionable into Buddhism. The accounts of Tārānāth² point unmistakably to the fact that the Tāntric knowledge was handed down in secret in a period between Asaṅga and Dharmakīrti; but the material to construct the chronology of the Vajrayāna literature consists in some important *Guruparamparās* or the succession lists of Gurus and disciples through whom a particular Tantra has been handed down. Two such lists prove very valuable in determining the chronology of Vajrayāna: one given in the Tangyur Catalogue of P. Cordier and another in the *Pag Sam Jon Zan* quoted in the edition of the *Chakra Sambhava*.

¹ Foreword to the *Tatvasaṅgraha* (GOS No. XXX) p. lxvi.

² Tārānāth, 201.

(sic) *Tantra* by the late Kazi Dawasam Dup.¹ The first gives the succession as follows :—

1. Padmavajra, 2. Anaṅgavajra, 3. Indrabhūti,
4. Bhagavati Lakṣmī, 5. Līlāvajra, 6. Dārikapā,
- .. Sahajayoginī Cintā, 8. Dombi Heruka.

The second succession list on which we can rely for the present is the list of Gurus and disciples through whom the *Cakrasamvara Tantra* was handed down, namely : 1. Saraha, 2. Nāgārjuna, 3. Śavaripā, 4. Luipā, 5. Vajraghantā, 6. Kacchapā, 7. Jālandhari, 8. Kṛṣṇācāryya, 9. Guhya, 10. Vijayapā, 11. Tailopā (or Tilipa), 12. Nāropā.

It is natural to assume that the Tāntric Gurus were very particular about their succession lists and each important Tantra may be believed to have a list of this kind. When these Tantras were translated into Tibetan the translators occasionally noted down the tradition of the Tantras as it was handed down through a succession of Gurus and disciples. It is in this way some lists have been preserved and at present constitute our only authentic material in determining the chronology of this extensive literature.

The two lists above stated are pretty long and cover a considerably long period, and seem to be fairly authentic. In these two lists the point of contact is represented by Jālandhari who in the second list was the first to profess the *Hevajratantra* and to compose a work on the subject. The *Hevajratantra* was introduced by Padmavajra who must therefore be earlier than

---

¹ In determining the chronology importance has been laid on the sequence of works composed by each author and on ascertaining from the titles or actual works how far one is indebted to the other. When such information cannot be had, help from Tārnāth and such other authorities has been freely taken. No reliance has however been placed on the mere words of these Tibetan authorities where evidence of borrowing is manifested in the actual works composed by the authors.

Jālandhari by at least one generation.¹ The second point of contact is that Kamalaśīla wh_o was removed by one generation from Indrabhūti wrote a book in which he closely followed a commentary composed by Saraha. The third point of contact is that Dārikai in one of his songs reverentially mentioned the name of Luipā who must therefore be earlier.

Now in the first list the name of Indrabhūti is by this time quite familiar; he was the father of Guru Padmasambhava who was invited by a king of Tibet and who along with Śāntarakṣita the author of the *Tattvasaṅgraha* erected a monastery at Samye in the year 749 A.D. We have elsewhere² discussed this question and have shown that the time when Indrabhūti lived can be fixed to a period between A.D. 687–717 onwards. If we take A.D. 717 as the starting point and 12 years between each succession of a Guru and his disciple then the approximate time of the first succession list will be as follows :—

1. Padmavajra	..	cir. 693 A.D.
2. Anaṅgavajra	..	cir. 705 A.D.
3. Indrabhūti	..	cir. 717 A.D.
4. Lakṣmīñkara	..	cir. 729 A.D.
5. Līlāvajra	..	cir. 741 A.D.
6. Dārikapā	..	cir. 753 A.D.
7. Sahajayoginī Cintā	..	cir. 765 A.D.
8. Dombī Heruka	..	cir. 777 A.D.

Now if Jālandhari is taken to be removed by only one generation from Padmavajra who introduced the *Hevajratantra* for the first time, and an interval of 12 years is taken between each succession the chronological order of the second succession will be as follows :—

¹ If however we believe in the story that he along with Gorakṣa, Kāshapa and Gopadeva belonged to the reign of Devapīla (cir. 820 A.D.) then according to our calculation A.D. 784 will have to be assigned to Luipā who is succeeded to by Dārikapā (753 A.D.)! But this is absurd. See infra.

² *See my Introduction, p. xvi.*

1. Saraha	..	<i>cir.</i> 633 A.D.
2. Nāgārjuna	..	<i>cir.</i> 645 A.D.
3. Śavaripā	..	<i>cir.</i> 657 A.D.
4. Luipā	..	<i>cir.</i> 669 A.D.
5. Vajraghaṇṭā	..	<i>cir.</i> 681 A.D.
6. Kacchapā	..	<i>cir.</i> 693 A.D.
7. Jālandharipā	..	<i>cir.</i> 705 A.D.
8. Kṛṣṇācāryya	..	<i>cir.</i> 717 A.D.
9. Guhya	..	<i>cir.</i> 729 A.D.
10. Vijayapā	..	<i>cir.</i> 741 A.D.
	* * * ¹	
11. Tailopā (or Tilipa)	..	<i>cir.</i> 978 A.D.
12. Nāropā	..	<i>cir.</i> 990 A.D.

When we fix the time of Saraha we practically go to the root of the Buddhist Tantra or Tantrayāna, because Saraha is reputed to be one of the chief promulgators of the Tāntric religion. Both Tārānāth and the author of the *Pag Sam Jon Zan* admit that Saraha was one of the earliest writers and diffusers of Tāntric doctrines and practices. While mentioning the origin of some of the most important Tantras, Tārānāth gives us the information¹ that Saraha (633 A.D.) introduced the *Buddhakapāla Tantra*, Luipā (669 A.D.) the *Yogini Sañcaryā*, Kambala and Padmavajra (693 A.D.) the *Hevajratantra*, Kṛṣṇācāryya (717 A.D.) the *Sampuṭatilaka*, Lalitavajra (693 A.D.) the three divisions of the *Kṛṣṇayamāritantra*, Gambhiravajra the *Vajrāmrta*, Kukkuri (693 A.D.) the *Mahāmāyā*, and Pito (?) the *Kālacakra*. It is interesting to note that the name of Saraha has also been placed on the top of the succession list of a Tantra of no less celebrity than the *Cakrasamvara Tan-*

¹ There was, it seems, a big gap before Tailopā and all the intermediate Gurus were not mentioned. Tilipā was a contemporary of Mahipāla, probably the first Mahipāla of the Fāla Dynasty while Nāropā succeeded Jetāri, also a contemporary of Mahipāla as a Dhārapādita of Vikramashila. *Pag Sam Jon Zan*, index, pp. xii, xv.

² *Tārānāth*, p. 275.

tra and that the names of at least four among the Gurus in Tārānātha's list are in chronological order, namely, Saraha, Luipā, Padmavajra, and Kṛṣṇacārya in accordance with the proposed calculation.

Let us now see how the account of Saraha as given by Tārānāth is corroborated by the author of the *Pag Sam Jon Zan*. According to him Rāhulabhadra or Saraha was the name of a Buddhist sage born of a Brāhmaṇin and a Dākini, in the city of Rājñī(?) in the Eastern country. He was an adept both in the Brahmanical and the Buddhist lores and flourished during the reign of King Candanpāla of Prācyā. He worked some miracles in the presence of king Ratna Phala and his Brāhmaṇin minister and thereby converted them to the Buddhist faith. Afterwards he became the high priest of Nālanda. It is also related of him that he visited Orissa where from one Covesa Kalpa he learnt the Mantrayāna, and from there proceeded to Mahārāṣṭra. There he united in Yoga with a female ascetic who had approached him in the guise of an archer's daughter. Having performed the *Mahāmudrā* ritual of mysticism with her he attained to Siddhi. He was thenceforward called Saraha. He used to sing the *Dohā* (hymns) of mysticism and thereby converted 5,000 people and their king to Buddhism. He is characterised as the earliest diffuser of Tāntric Buddhism. He composed a large number of works in Sanskrit and several among them are preserved in the Tibetan Tangyur.

All our authorities, namely, Tārānāth, the author of the *Pag Sam Jon Zan* and the Cakrasamvara succession list are agreed on one point at least that Sarahapāda, also known as Sarahapā, Sarahabhadra and Rāhulabhadra, was one of the earliest Buddhists responsible for diffusing the Tāntric knowledge and popularising it. It is noteworthy that our calculation makes him a con-

temporary of Dharmakīrti (600–650 A.D.) during or after whose time according to Tārānāth the Tantras got publicity.

The next author of importance is Nāgārjuna (A.D. 645) who is, of course, different from the author of the same name who is regarded as the founder of the Madhyamaka school of Buddhist philosophy. Absurd accounts are recorded about the life of this Nāgārjuna and wild stories are told of his stupendous magical feats. M. Walleser,¹ after a thorough investigation of the accounts of Nāgārjuna from Tibetan and Chinese sources, has come to the conclusion that there was no such person as Nāgārjuna existent on the face of the earth. From his learned and scholarly observations it can be easily seen that the Tibetan sources have hopelessly mixed up together the accounts of the Nāgārjuna the disciple of Āsvaghoṣa with the Nāgārjuna who was a disciple of Saraha. One flourished in the first and second quarter of the second century and was the Guru of Āryadeva, while the other flourished somewhere in the middle of the seventh century, the two names thus being separated by nearly five hundred years. But as these two are taken erroneously to mean one and the same person a serious confusion has arisen. The Chinese version which does not take into account the Tāntric Nāgārjuna is less confusing though it also abounds in absurd stories about his life. We are not, however, here concerned with the accounts of Nāgārjuna, the founder of the Madhyamaka school, but we can easily prove the second or the Tāntric Nāgārjuna to be a historical person and a follower of Vajrayāna. Two Sādhanas of his are recorded in the *Sādhanamālā*, one for the worship of Vajratārā,² while the other relates to the worship of Ekajatā.³ In the colophon⁴ of the latter

¹ *The Life of Nāgārjuna from Tibetan and Chinese Sources*, p. 1.
² p. 193 f.   ³ p. 205 f.

⁴ शार्दूलमार्जुनपादैः भोदेषु उद्धरतम् ।

it is distinctly said that Nāgārjuna rescued this Sādhana from the country of Bhoṭa which may be identified with Tibet. The worship of Ekajatā appears to have been current in Tibet, and the goddess probably belonged to the primitive Bon religion of that country, and it was Nāgārjuna who for the first time introduced this goddess into Buddhism. We can thus see that Ekajatā, variously known as Ugratārā, Mahācīnatārā, etc., is comparatively a recent introduction in Indian religions, and definitely say that any work, Buddhist or Hindu, which may refer to this goddess must be later than the time in which Nāgārjuna flourished. Nāgārjuna was quite famous and wrote a large number of Tāntric works the translations of many of which are still preserved in the Tibetan Tangyur.¹

Savaripa (657 A.D.) is our third author in chronological order. In the *Pag Sam Jon Zan*² he is described as having belonged to the hill tribe called the Šavaras or huntsmen in Bāngālā where he met Nāgārjuna during the latter's residence in that country, and embraced Tāntrism, and after being initiated by him, along with his two wives Lokī and Guṇī attained to sainthood. This Šavaripā was also a historical person and has composed a Sādhana of Kurukullā which is published in the *Sādhanamālā*, for the first time.³ He is also the author of a number of melodious songs in the vernacular of his country which according to the authority of *Pag Sam Jon Zan* was Bāngālā. This Sādhana above referred to has been found in only one manuscript, namely, the one from Cambridge which bears a date in Newari Era equivalent to A.D. 1165. In this Sādhana also there is a *Dohā* in vernacular.⁴

Luipā (A.D. 669) is our next author in chronological

¹ See *Infra*.

² Op cit, Index, p. cxxxii.

³ p. 285.

⁴ See *Infra* and *Sādhanamālā*, p. 287.

order. He is termed the first Siddhaśāryya or magician and is even now respected by the Tibetan Buddhists. In the Tangyur Catalogue of P. Cordier, he is distinctly called a Bengali.¹ He is further said to have sprung up from the fisherman caste of Uḍḍiyāna and was very fond of the entrails of fish. He was formerly a clerk in the employ of the king of Uḍḍiyāna and was known as Samantaśubha.² Several *Dohās* of his are recorded in the *Caryācaryanīśaya*³ which has been published in Bengali characters by Mahamahopadhyaya Dr. Haraprasad Shastri of Calcutta.

Leaving aside the next two Gurus such as Vajraghāṇṭā and Kacchapa about whom we have practically very little historical information, we pass on to another great name in Tāntric Buddhism. This is Padmavajra (A.D. 693) the first name in the first succession list above referred to and the author of a large number of works out of which only two are extant in Sanskrit while many others are preserved in translations in Tibetan Tangyur. According to Tarānāth he was the first to introduce the *Herajratantra* in Vajrayāna, which he did along with his collaborator, Kambalapāda. Padmavajra is also said to be a contemporary of Indrabhūti, Lalitavajra and Kukkuripā.⁴ This Lalitavajra is probably the senior Lalitavajra who is said to have introduced the three divisions of the *Kṛṣṇayamāritantra*,⁵ and therefore should be distinguished from the later Lalitagupta who was a disciple of Advayavajra.⁶ Kukkuripāda another contemporary of his is believed to have introduced into Vajrayāna the *Mahāmāyātantra*.

Padmavajra was a historical figure and we have discovered a very interesting work of his entitled the

¹ op. cit., Vol. II, p. 33.

² *Pag Sam Jon Zan*, index, p. cxv.

³ *Buddha Gān O Dohā*, p. 1-76.

⁴ Tarānāth, p. 188.

⁵ Tarānāth, p. 275f.

⁶ see below.

Guhyasiddhi,¹ which seems to have been a work of great authority in Tibet even so late as 1747 A.D. when *Pag Sam Jon Zan* was written.² The whole work is written in what is called the *twilight language* but still it can be easily seen that he advocates mystic and objectionable rites and practices, which he terms secret rites. According to Padmavajra such practices and rites were first formulated by the Buddha and were first recorded in the *Srisamāja* which is only another name of the *Guhyasamaja*. Beyond the *Śrīsamāja* he says there is no better treasure in the three worlds.³ Further, he says: how wonderful are the teachings of Vajrayāna which is the most secret of all secrets, and is without *Svabhāva* (real nature) and is pure and incomparable.⁴ He advocates the meditation on the Prajñā (wisdom) and the Upāya (means) and the remembrance of the admantine mind, all of which are more secret than all secrets and which are not possible of attainment without the female element or the Śakti.⁵ He asks his followers to enjoy the Mahā-mudrā conjoined with the Upāya which is in his own body. The knowledge of Mahāmudrā which is most auspicious is of a peculiar nature which can be realized by one's own self.⁶ Padmavajra, in accordance with the

¹ One copy exists in the Oriental Institute MSS. Library and another is with MM. H.P. Shastri of Calcutta.

² See op. cit., p. Ixiii, index.

³ श्रीसमाजात् परं नास्ति रत्नभूतं विद्यातुके ।

⁴ एहो गुप्तातिगुप्तस्य वज्रायामस्य देवता ।
विज्ञानावस्था शब्दस्य विद्यावै यस्य गोप्यम् ॥

⁵ अनन्तत् कथ्यते गुप्तं प्रज्ञोपाधिभावम् ।
स्वरूपं विज्ञवचम् गुप्तात् गुप्तस्वरं परम् ॥
ये च आनन्दि तं ध्येयं सद्देहेऽपि वज्रकिलम् ।
विहृतिं तं पदं दिष्ट्यतेषां सम्यक् ग्रन्थीमध्यम् ॥

गुप्ताकुम्हार्डि विवेति लहरेहोपाधिभूतात् ।

लहरेत्या हि चा विद्या गुप्ताकुम्हा परा शूणा ॥

teachings of *Guhyasamāja*, follows the doctrine of the five Dhyāni Buddhas, and says that by these five forms alone Sambodhi can be attained in accordance with the pronouncement of the Tathāgatas. The five forms are: Śāśvata (Vairocana) Akṣobhya, Ratna, Āyus, (Amītabha) and Kulādya (Amoghasiddhi).¹ *Siddhi* or perfection is indeed very difficult to attain in one life; but those who so desire should, according to Padmavajra, take up the secret rite which is the destroyer of all dual thoughts. If he is initiated in the Tantra of Śrisamāja which is the cause of all happiness he may obtain divine perfection by coming in contact with the Mahāmudrā. But in order to do so the initiation (Abhiṣeka) must be taken from a Guru without whose kind assistance no success can follow.² Throughout *Guhyasiddhi* similar ideas occur and it is useless to enumerate the practices inculcated therein. The long and short of the whole work is that without Mahāmudrā (great woman) no emancipation or success in any rite is possible. But if you are initiated into the Mahāmudrā cult success is assured even if you do things which are against all laws, social or religious.³

Jālandharipā, also known as Hādipā (705 A.D.), whom we place one generation after Padmavajra or Saroruhavajra is made by Tārānāth⁴ a contemporary of

¹ चक्राकाराभिः समोधिरेष शोकास्तथावतः ।
शाकाकाशोभ्यवायुकुक्षादौः समदक्षितम् ॥

² अनेन अप्यना सिद्धिं यः ब्रह्मिदभिवाचति ।
येन मुद्रापतं भाष्ये चर्वेष्वलिपदम् ।
अभिज्ञे उमाकाशे तन्त्रे सर्वेषुषोदये ।
महाकुरुप्रज्ञेन दिवचितिप्रदात्यिका ।
ततः कर्मण्डलाकाक वाहिशोजैकतत्परः ।
कम्भालवोत्तरम् गुरुप्रसादिपिःक्षतः ॥

³ येन येन तप्त्वा तप्त्वा रोदकमेणा ।
शीघ्रादेव तु देवेष्वत्पत्त्वा धर्मव्यवसात् ।

⁴ Op. cit., p. 105.

several important personalities such as Bhartrhari, Vimalacandra, Kṛṣṇācāryya, Tāntipā and even Dharmakīrti. In the *Pag Sam Jon Zan*¹ it is said that he was buried in a hole underground by the order of the King Gopicandra of Cātigāon, who was afterwards converted to mysticism by the Ācārya.

It is indeed very difficult to place him correctly from the above accounts and all that can be said now is that Jālandhari was regarded as a very ancient Siddhācāryya as may be evidenced by Tārānāth's making him a contemporary of Dharmakīrti whose time is definitely known to be the first half of the seventh century A.D. His other contemporaries are mostly mysterious persons and none can say, with any measure of accuracy, as to the time when they flourished. The very fact that Jālandhari wrote a commentary on a work of Saroruhavajra² and followed the *Hevajratantra* introduced by him³ places him one generation after Padmavajra who flourished at the end of the seventh century.

Anaṅgavajra (705 A.D.), the disciple of Padmavajra, is characterised in the history of the Eighty-four Siddhapuruṣas, as the son of King Gopāla of the Eastern India.⁴ The time of Gopāla has been fixed by V. A. Smith⁵ as *cir* 730 A.D. But S. C. Vidyabhūṣaṇa places him between 695 and 705 A.D.⁶ Dr. S. Krisnaswami Iyengar also doubts this date; and in the absence of any inscriptive or monumental evidence we are more in favour of accepting the earlier date. Anaṅgavajra's date will there-

¹ Op. cit. index, p. xvii. The same story is repeated in Sukur Muhammad's *Gopicāndra Sannyāsa*, edited by N. K. Bhattachari of Dacca. See pp. 11 f.

² *Cat. des Fonds Tibétain*, II, p. 18.

³ Tārānāth p. 275f.

⁴ See Anaṅgavajra in op. cit.

⁵ *Early History of India*, 3rd edition, p. 413.

⁶ *History of Indian Logic*, p. 323, "Gopāla who reigned about 700 A.D."

fore be in consonance with the theory advanced in the history of the Eighty-four Mahāsiddhas. Anaṅgavajrā seems to be a fairly well-known author as can be seen from the number of works written by him whose translations now find place in the *Tibetan Tangyur*. One of his famous compositions is the *Prajñopāyaviniścayasiddhi*, copies of which are available in the Nepal Durbar Library¹ and the Library of the Asiatic Society of Bengal.² The work is characterised by its boldness of spirit and by the lucidity of his teachings. It is now in the course of publication in the *Gaekwad's Oriental Series*. Like Jālāndharīpā who is probably his contemporary, he also wrote several works on the *Hevajratantra*³ which was for the first time introduced into Buddhism by his Guru Padmavajra.

The next author of importance is Indrabhūti, (717 A.D.), the King of Uddiyāna, which is generally identified with Orissa but which may also conceivably be a part of Bengal.⁴ He was the father of Padmasambhava who conjointly with the famous logician Śāntarakṣita erected the monastery of Samye in Tibet in the year 749 A.D.⁵ His sister was Lakṣmiṇkarā who was married according to the History of the Eighty-four Siddhas⁶ to the Prince of Sambhala and attained Siddhi. Indrabhūti was regarded as an authority on Vajrayāna and Tantra long after his time.⁷ He has written a large number of works and at least twenty-three among them are preserved in the pages of the *Tibetan Tangyur* in translations.⁸ We have, however, been fortunate to discover

¹ Nepal Catalogue, Vol. II, p. 64f.

² Descriptive Catalogues Govt. Collection, vol. I, p. 110.

³ As we know from the index to *Baudha Gāṇ O Dohā*, p. v.

⁴ See Supra, p. xxxix; see also B. Bhattacharyya; *Glimpses of Vajrayāna* (in the Proceedings, Madras Oriental Conference), p. 133.

⁵ Waddal; *Zemamia*, p. 576.

⁶ D. G. Geach, loc. cit. 84; Zoubere; see Indrabhūti.

⁷ Nepal Catalogue, II, p. 14. ⁸ *Baudha Gāṇ O Dohā*, app. p. 14.

at least two of his works in original Sanskrit, namely, the *Kurukullasādhana* which appears in the *Sādhanamālā* itself, while the other is called *Jñānasiddhi*.¹ This latter has been taken up for publication in the *Gaekwad's Oriental Series* and we hope to publish it at no very distant date. The *Jñānasiddhi*² is an extremely interesting work in twenty-two chapters, giving in a nut-shell many leading doctrines and rites of Vajrayāna which throw immense light on this obscure religion.

As the title indicates the thesis of the *Jñānasiddhi* is that emancipation or perfection can only be attained through the medium of knowledge which is nothing but the knowledge of the five Tathāgatas or the Dhyāni Buddhas. In the first chapter which is entitled *Tattvanirdeśa* the author says that Vajrayāna is the essence of all Tantras, and those who do not know it move about in the sea of Samsāra. Emancipation cannot be obtained either by Mudrā or Mantra, or Mandala or by the learned or by the fools, or by any one who is devoid of knowledge. Those who are conversant with the kind of knowledge which is preached here can attain Bodhi even if they indulge in actions which are against law and morality, such as, animal food, strong drinks, etc. The knowledge, the author says, cannot be obtained without the kind offices of the Guru or the preceptor whose characteristics he describes. The knowledge is then defined as the knowledge of the Tathāgatas which is also known by the three terms Vajrajñāna 'admantine knowledge,' Samantabhadra 'auspicious all round' or Mahāmudrā 'great woman'. This knowledge is subdivided into five Ādarśajñāna, Samatājñāna, Pratyavekṣaṇajñāna, Kṛtyānusthānajñāna and Suviśuddha jñāna each

¹ One copy is in the possession of MM. Haraprasad Shastri and two copies are in the Baroda Oriental Institute.

² For a comprehensive summary see *Glimpses of Vajrayāna*, Op. cit. 1921.

of which is represented by one of the five Dhyāni Bud-dhas. Armed with these five kinds of knowledge the ascetic should think himself as Sūnya in essence and all else as Sūnya, and with all the paraphernalia of worship should worship none but himself. There is no restriction of food nor is any class of women forbidden. Women of the lowest classes such as the Caṇḍālas or the Dombīs are especially recommended for the purposes of Ma-hamudrā perfection, though daughters of higher castes such as Brahmins are also recommended with the re-mark that the worshipper must take care that his mind is not in any way troubled, always bearing in mind that there is no better truth than that which is experienced by himself.

The next author in chronological order is Kṛṣṇā-cāryya (717 A.D.). In Tangyur¹ we meet with several Kṛṣṇācāryyas, and it is indeed difficult to differentiate between them in the absence of more definite materials. Tārānāth makes Kṛṣṇācāryya a contemporary of Jālandhari, Bhartrhari, Gopicandra and even Dharmakirti. Tārānāth is probably wrong in making him a contempor-ary of Dharmakirti who, as we defin-itely know, flour-ished in the first half of the seventh century. Kṛṣṇā-cāryya seems to be a contemporary of Jālandhari and Gopicandra² both of whom in all probability flourished in the first quarter of the 8th century.

According to the *Pag Sam Jon Zein* this Kṛṣṇa was born of a Brahmin family of Orissa and was initiated into the mystic cult by Jālandharipa. His disciple was a weaver (Tāntipā).³ Kṛṣṇa is credit-ed in the same work with having introduced the Tānti as in which the male and female divinities sit clasping each other.⁴

¹ *Buddha Gītā O Dohā*, app. p. 21ff.

² Sakur Muhammad: *Gopīcandrā Sannyāsa*, intro, p. 2.

³ Index, p. vi.

⁴ Index, p. lvii.

Kṛṣṇācārya wrote in *Dohās* also, in his own vernacular, which was probably Uriyā and had great affinity towards the old Bengali language. Twelve songs of his are available in the original vernacular and are printed in the *Bauddha Gān O Doha*. The following¹ is only a specimen showing his language:—

जिम जिम करिणा करिणारै रित्य
 तिम तिम तथता ममगल वरिसच ॥ प्रु ॥
 दश्वलरच्चा हरिच दश्वदिसे
 विद्या करि दमकूँ बकिलेसे ॥ प्रु ॥

In the history of Vajrayāna the name of Lakṣmīmīkarā (729 A.D.) is interesting not only because she is a woman but also because of the novel doctrines she preached without reserve and with great confidence and emphasis. Born in a royal family of Uddiyāna as sister of Indrabhūti she showed remarkable boldness in preaching her own peculiar theories in a small but interesting work, entitled, *Advayasiddhi*.² This work was long lost in the original Sanskrit but was preserved in the Tibetan *Tangyur* in translation.³ To this work attention of scholars was first drawn by MM. Haraprasad Shastri in one of the stray numbers of an extremely irregular journal which goes by the name of the *Dacca Review*. We have since had an opportunity of studying this book more carefully and the leading ideas revealed by its study are summarised below. Throughout this work the influence of Indrabhūti's *Jñānasiddhi* is very perceptible and this is due probably to the fact that Lakṣmīmīkarā was not only a sister of Indrabhūti but also one of his favourite disciples.⁴

¹ Op. cit. p. 18.

² One copy of this MS is in the Oriental Institute while the original is with MM. Haraprasad Shastri.

³ Catalogue du Fonds Tibétain, 2e partie, p. 211.

⁴ Catalogue du Fonds Tibétain. II, p. 211.

In the *Advayasiddhi* a most remarkable and bold innovation has been introduced by the authoress. Hitherto the Vajrayānists advocated the worship of the five Dhyāni Buddhas and their innumerable emanations, but what Laksmīñkarā advocated was quite out of the way and strange, even though since her time this new teaching has gradually won for it many adherents who are styled Sahajayānists, and who are still to be met with among the Nādhā Nādhīs of Bengal and especially among the Bāuls. Laksmīñkarā declares: "There is no need of undergoing suffering; no fastings, and no rites, nor bathing nor purification and other rules of society. Nor do you need to bow down before the images of gods which are prepared of wood, stone or mud. But with concentration offer worship only to your body where all the gods reside."¹

She explains later on, without however openly declaring the truth, that when the truth is known there is no restriction for the worshipper. He can eat anything, he can drink anything, violate any laws, human or divine. Towards women, she specially declares, no hatred should be displayed because they are the embodiments of the Prajñā in restraint.²

¹ न काहकर्यन्ति कुर्वन्त् लोपवासो न च क्रिधाम् ।
कामं ब्रौचं न देवात् पापधर्मविवर्जनम् ॥
न चारि वन्दिदेवात् काहपावाहम्भूतयात् ।
पूजामस्त्रीष वाचस्म कुर्वन्नित्यं समाप्तिः ॥

—
पूजाविदेवतात् देव देवतात् तत्त्वात्मनः ॥
वद्यावद्याविकल्पन् भव्याभव्यावद्येव च ।
देयाविद्यं त्रिता तत्त्वो कुर्वन्नित्यं समाप्तिः ॥
उद्यतविद्याविद्या अनुवात देव दीपितः ।
देव दीपितः त्रिता उन्नुता एवमाप्तिः ॥

Later on, she says, that the instructions on Nirvāna should always be obtained from the preceptor. In the whole of the moveable and immoveable world there is nothing better than a Guru through whose kind offices the wise obtain many kinds of perfections.¹

Bhagavati Lakṣmi or Lakṣmīñkarā's direct disciple was Lilāvajra² (741 A.D.) who was also a Vajrācāryya of great repute and wrote a large number of authoritative works. So far as we know none of his works is existent in the original Sanskrit but some are indeed preserved in Tibetan translation in the Tangyur collection. The following is a list of books written by Lilāvajra and translations of these in Tibetan are still extant³ :—

1. Śrī Sahajaguhyasamājasādhana.
2. Śrī Sahajasiddhi.
3. Āryanāmasaṅgitiṭikā.
4. Yamāntakamantrāmūlārtha Vajraprabheda.
5. Dākinivajrapañjara-pañcaḍākinīsādhana.
6. Kṛṣṇayamāritantrasya pañjikā.
7. Mahātilakakrama.
8. Guhyasamājatantranidāna gurūpadeśa bhāṣya.
9. Vajrasattvaśadhananibandhana.

From these titles it can easily be seen that both Vajrayāna and Sahjayāna were in a flourishing condition and that the *Guhyasamājatantra* and the *Kṛṣṇayamāritantra* were regarded as very authoritative. It appears from the Tangyur that he also acknowledged another Guru by name Vilāsavajra⁴ besides the one already mentioned. In the same way besides Dārika-

¹ आचार्यात् परतरप्राकि चैषोमे उच्चाचरे।
यस्म प्रसादात् प्राप्यन्ते सिवद्योग्निकथा वृष्टेः ॥ fol. 74.

² Catalogue du Fonds Tibétain, II, p. 212.

³ *Buddha Gān O Dohā*, app. p. 76.

⁴ Catalogue du Fonds Tibétain, II, p. 87.

pāda he had another devoted disciple who called himself Karunācala. This latter was a poet of a high order and several of his compositions appear in the *Sādhana-mālā*. His compositions are distinguished by easy-flowing diction and devotional language. In the end of the *Sādhana* of Vajramahākāla he has mentioned the name of his Guru *Lilavajra*.¹

The name of Dārikapāda (753 A.D.), the disciple of *Lilavajra*,² is fairly well known through the publication of MM. Haraprasad Shastri's *Bauddha Gān O Dohā*. From this work it appears that Dārika was a Bengali and wrote a number of songs in his vernacular some of which are recorded in the work above referred to.³ In one of his songs he offers his obeisance to Luipa⁴ and this leads the editor MM. Shastri to think that Dārika was a direct disciple of Lui.⁵ Luipa, as we have shown, belonged to an earlier age and as such any close connection between the two is hardly admissible. We can, however, explain this by holding that Dārika probably mentioned Lui as he was the first Siddhācāryya, and this seems to be a more reasonable explanation. A specimen of his song is given below:—

शुभ करणारि अभिभवारे कायवाकृच्छ ।
विलसह दारिक गच्छत पारिम कुले ॥
राष्ट्रा राष्ट्रा राष्ट्रारे अवर राष्ट्रा मोहेश वाधा ।
नुह पाष पश्च दारिक दादश्च मुवने जधा ॥

Dārika composed a pretty large number of works in Sanskrit but none of them is found to be existent in the

¹ सीकावद्वारोः प्रदम्य चरणं खला तदाक्षामयी
माक्षी वृद्धं चाप्तं विव्वपुरीपास्त्रव विला ज्ञानम् ।
चम्पुष्टं कवचाच्छ्रीव कविका देवाक्षु विव्वकारा । etc.

² Catalogue du Fonds Tibétain, II, p. 212.

³ Op. cit. intro., p. 30.

⁴ Op. cit., p. 53.

⁵ Op. cit., intro., p. 20.

original Sanskrit at the present time. He has written books on the *Cakrasamvara*, *Kālacakra* and *Vajrayogini* Tantras. Several of his works were translated into Tibetan and the following among them are now extant¹:

1. Śrī Kālacakratantrasya Sekaprakriyāvṛtti.
2. Tathāgatadṛṣṭi.
3. Cakrasamvarasādhanatattvasaṅgraha.
4. Cakrasamvaraṁḍalavidhi tattvāvatāra.
5. Cakrasamvarastotra sarvārthasiddhi viśuddha chūḍamaṇi.
6. Yogānusāriṇī nāma Vajrayogini tīkā.
7. Vajrayogini pūjāvidhi.
8. Kāmakalā tāraṇā sādhana.
9. Śrī Oddiyānavinirgata Mahāguhyatattvopadeśa.
10. Prajñāpāramitā hṛdayasādhana.

Next comes Sahajayoginī Cintā (765 A.D.) a female ascetic and a disciple of Dārikapāda who is known to us as the authoress of the *Vyaktabhāvānugata-tattva-siddhi* a small work in Sanskrit.² A translation of this in Tibetan also exists.³

It appears from her work that she was a follower of the Vijñānavādin school and laid particular stress on the Universe being nothing but the creation of the *citta* or mind. It is the mind, she says, which begets miseries and in consequence creates all the external objects. The Prajñā and Upāya are also creations of the mind and when they combine give rise to Mahāsukha in the mind which fancies the whole external world to be the forms of Mahāsukha. The mind has its vagaries and its own ways: sometimes it is sleeping, sometimes it is

¹ Op. cit., pp. 39, 40.

² This MS. was discovered by us and a copy is preserved in the Oriental Institute.

³ *Buddha Gāṇa*, index, p. 96.

awake and active, sometimes it begets desires, sometimes it is pure and sometimes it is impure, sometimes it has many forms and sometimes it is in an undescribable state. The Yогin who is able to realize the voidness of the external world and keep his mind free from reflection in all its different states and in all its vagaries and ways, is really the emancipated, and Buddhahood for him is easy of attainment. At the end of the work the authoress describes Vajrasattva in most eloquent language and characterises him as one who is realized by self alone, who defies comparison, is omnipresent, all-pervading, who is the creator, destroyer and the lord of the Universe and who brings into prominence the manifestations of the mind.¹

Next comes Dombī Heruka (777 A.D.) the disciple of Sahajayoginī who like Dārika is well-known to many through the publication of the *Buddha Gān O Dohā* already referred to. He was a king of Magadha but became an ascetic.² In the Tibetan Tangyur he is sometimes called Ācāryya or Mahācāryya or Siddhācāryya. Dombī Heruka is recognized as one of the eighty-four Siddhas. He wrote books on Sahajayāna and Vajrayāna, and composed a book of songs entitled the *Dombī-Gītikā*. The songs given in the *Buddha Gān O Dohā* are taken probably from this *Dombī Gītikā* composed by him. The following is a characteristic sample :

गङ्गा जलना माझे रे वहई नाई ।
तंहि बुद्धिलि मातझी पोहच्या लीले पार करेह ।
वाहतु डोम्बी वाहणो डोम्बी वाटत भइल उक्काशा ।
सद्गुर पाच पर जाइव पुनु जिनऊरा ॥³

¹ प्रवाक्कवेद्यो भवताम् उपमाविजितः प्रभुः ।
सर्वज्ञः सर्वज्ञापी च कर्ता चर्त्ता जगत्पतिः ॥
त्रीमातृ वज्रसच्चोऽसी वज्रभावप्रकाशकः ।

² Tārānāth, p. 323; *Pag Sam Jon Zan*, index, p. cxliii.

³ Op. cit. p. 25.

Dombī Heruka composed a Sādhana of the goddess Nairātmā and this is recorded in the *Sādhanamālā*. It appears from the very opening lines of this Sādhana that he followed the *Herajra Tantra*:

दोम्बीहेत्कपादैर्वौचकस्य भावना कथिता ।
सच्चिन्त्य सकलं तत्त्वं हेत्कात् योगिनोत्तमात् ॥

He wrote a fairly large number of works; the Tibetan translations of the following among others are extant.²

1. Daśatattva.
2. Yogiyoginī nāma sādhāraṇārthopadeśa.
4. Nairātmāyoginī sādhana.
5. Gaṇacakravidhi.
6. Ekavīrasādhana.
7. Nāmasaṅgitivṛtti.
8. Guhyavajratantrarāja-vṛtti.

Besides these he wrote another work, entitled, the *Sahajasiddhi*³ which we have discovered in the original Sanskrit. This is a highly interesting work even though it is short and consists of three small chapters, and probably does not exceed even a hundred *slolas* in all. In it there are certain topics of absorbing interest, and we take this opportunity of recording some of the views expressed by the author.

Dombī formulates that the worship of *Kula* is the most important in Tāntric religion. Without it no success can be achieved, but with it great success is possible of attainment.⁴ While explaining the word *Kula*, he says, they are five in number and they originate from the five Dhyāni Buddhas, Akṣobhya, Vairocana, Amitābha, Ratnasambhava and Amoghasiddhi.

¹ *Sādhanamālā*, Vol. II, p. 443.

² *Baudha Gāṇ*, app. p. 34.

³ Copy of this is preserved in the Oriental Institute.

⁴ शुभैवात् भवेत् सिद्धिः वर्यकामप्रदा यमा ।

and this is the reason why they are called *Kuleśas* or the Lords of the *Kulas* (families). The thunderbolt family originates from Akṣobhya, the Lotus family from Amītabha, the Jewel family from Ratnasambhava, [the Disc family from] Vairocana and the Action family from Amoghasiddhi.¹

From the word *Kula* the words *Kulācāra*, *Kaulika* are derived. The Kaulas declare themselves to be Tāntric Hindus. From the literature of the extant Kaulaism the meaning of the word *Kula* is not clear. Moreover, in some instances a large number of interpretations of the word appear which shows definitely that Hindus were not certain about the meaning of the word.² But the meaning in the Buddhist sense is quite clear and unequivocal ; they gave not more than one interpretation to the word. The Kaulas according to them, mean the worshippers or the followers of the originators of the five families, namely, of the five Dhyāni Buddhas. The question will then arise as to whether the Kaulas are really Hindus or Buddhists. We are not here to discuss this great question which should remain open until sufficient materials are at hand to prove either. There is indeed very little difference between the *Kulācāra* and the Tāntric *Bauddhācāra*, because in both the desire to do improper and illegal things in the fullest extent is present.

Dombī Heruka has written about the theory of Mahāsukha, and the happiness obtainable therefrom has been fully dealt with. The happiness which can best be obtained by one's own experience, according to him, has four successive stages : Ānanda, Paramānanda, Vir-

i चर्चीय वज्रमित्युक्तं चत्तितामः पश्चादेष च ।
रत्नसम्भवोऽभावरतः वैरोचनकथावतः ।
चर्चीयः चर्चीयित्युक्तं कुष्ठामेतामि चत्तिरेत् ।

mānanda, and Sahajānanda. By the combination of the two elements Prajñā and Upāya these four stages of great happiness can be obtained.¹ It can only be experienced by one's own self and when so realized then only emancipation or perfection can be obtained.² In the 11th century Advayavavajra also voiced the same opinion.³ Dombī Heruka was also responsible for the introduction of certain new elements into the Vajrayāna system.

The next period of the development of the Tāntric culture amongst the Buddhists is probably represented by a set of most powerful writers and popular gurus like Dipaṅkara (980-1053), Advayavajra or Avadhūtipā, his disciple Lalitagupta,⁴ Tilopā of Cātigāon, Ratnākaraśānti, Prajñākaramati and Nāropā all of whom were contemporaries of King Mahipāla I of the Pāla Dynasty who according to V. A. Smith flourished between A.D. 978 to 1030.⁵

§ 5. Leading Tenets of Vajrayāna.

(i) *Conception of Guru.*

In ancient India for all kinds of religious and secular knowledge the necessity of a *Guru* or preceptor was always felt, but nowhere is reverence to the *Guru* so much in evidence as in Vajrayāna. Nothing, they affirm, can be achieved without a preceptor. It is

¹ आनन्देन सुखं विहितं परमानन्दं ततोऽधिकम् ।

विरमानन्दं विरामः स्थात् सहजानन्दं तु शेषतः ॥

² तेषामेव पारतन्त्रात् स्वसंवेद्यं महातुकम् ।

स्वसंवेद्ये भवेत् चिदिः स्वसंवेद्ये हि भावना ॥

³ Cf. p. 32, *Gos.*, No. 40.

⁴ त्रीमहावचास्तु गुरोनेत्रा पदाम्बूजम् ।

त्रीमहाविजयेन तारासाधनसुखते ।

⁵ For detailed information see N. K. Bhattachari; ed.: *Copies Under Sanction*,
II, *Indian Teachers of Buddhist Universities*, p. 158.

impossible to follow mystic doctrines and practices without a preceptor. What particular Mantra or mystic practice is suitable to a person who is already initiated must be told by the preceptor whose duty it is also to inform him of the way in which it should be repeated and the number of times it should be muttered in order to obtain the different kinds of perfections (*Siddhis*). The Buddhists always had preceptors practically since the time of Buddha, but the more Buddhism became mystified in its later stages the greater was the necessity of preceptors that was felt, and, in Vajrayāna, we find the position of the *Guru* altogether paramount. He is idolized as the Buddha, he is the Sugata, he is Dharmakāya, and the bestowal of emancipation lies in his power ; he is omniscient and without his kindness nothing can be achieved. In every Tāntric work there is an evidence of the high esteem in which the *Gurus* were held¹ and, in many works, the characteristics of the *Guru* and the disciple are enumerated.² Simply because a Mantra is known it does not necessarily follow that by muttering it one can attain perfection. It is impossible, and it is against the principles of Vajrayāna. The worshipper is first to be initiated by a *Guru*, and he must obtain the different kinds of *Abhiṣeka* from the *Guru*, and then, if all his instructions are followed in the most precise manner possible, then and then alone *Siddhi* or perfection is possible of attainment. *Guruship* is a position which is very difficult to attain ; and unless one answers to the characteristics laid down in Vajrayāna literature he is no *Guru* but a cheat.³

¹ See, for instance, the prayer to the *Guru* by the disciple in the *Prajñopāyaviniścayasiddhi*, GOS, p. 12, ślokas 9–16.

² See, for instance, *Jñānasiddhi* GOS, chapters 13 and 14, on pp. 71 ff.

³ Cf. *Jñānasiddhi*, GOS, p. 72—

तद्ये च तुरवः पाता विष्वाक्षामाभिसाधिः ।

विष्वाक्षम् प्रसीदि इत्येवं दिवान् ।

(ii) *Regulations for worshippers.*

In view of the conflicting statements regarding the restrictions imposed on the worshippers in the *Sādhana-māla*, it becomes difficult to say as to how the lives of the worshippers were regulated in those times, and what mandates of the Church they had to follow. We find, for instance, that the worshippers must abstain from taking non-vegetarian and all objectionable items of food, such as, onions, oil, salt, etc., and must not violate the rules of strict celibacy.¹ In other places it is said that the offerings should consist of flesh, wine and other objectionable articles.² In one place it is said that worship should be done after purifying the body by bath and by observing the rules of celibacy.³ In other places, again, contrary to the above, no restriction is laid down either of place or of any particular food.⁴ Again, we also meet with a general rule that the worshipper obtains perfection by the muttering of the Mantras only, even without drawing the *Mandala* (magic circle) or purifying himself by fasting.⁵

The reason for this contradiction seems to be that the Vajrayānists recognized the existence of different grades among the worshippers, and legislated for the different classes beginning from a strict observance of *Vinaya* rules in the lowest ranks to the stage of no restriction in the highest ranks. Indrabhūti recognized three classes of disciples, as *Mrdu*, *Madhya* and *Adhimātra*, who had different degrees of mental development, and

¹ p. 251 विकासकार्यो मदुपाचयवापस्तुतैऽस्त्रविवर्जितस्मिकासं अपेत् ।

p. 333 ब्रह्मचर्यमित्यागमद्यापानविवर्जनम् ।

प्रत्यक्षं कामभित्येव विधिरज्ञोपदिभ्यते ।

² p. 585 मांसमधिकामद्युपापविलेपम् etc.

³ p. 336 व्याप्रमित्य विधानेत्र प्रकृतांत् ब्रह्मचर्यतः ।

⁴ p. 388 चतु व्याप्रविद्यमो वाक्यं वापि भोक्ताने विद्यतः । चतु व्याप्रवापस्तु त्रिव्याप्तिः ।

⁵ p. 231 त्रिवा व्याप्रवापकारोपवाचेत् विवरणं वापसामेव विदति ।

prescribed for them according to their mental capacities different regulations for their spiritual uplift.¹ Advaya-vajra classified the Buddhists as Śaikṣas and Aśaikṣas and prescribed the strictest rules for the Śaikṣas who were less advanced.² The Aśaikṣas being much more advanced in the matter of spiritual progress were allowed to follow such advanced practices as are prescribed in the *Anuttarayogatantras*.

Our late lamented friend Kazi Dawasam Dup has given us also a classification of the Vajrayāna; he divides it into six stages, though, of course, he regarded the different divisions as pertaining to Mantrayāna.³ The aforesaid divisions are :—

1. Kriyātantrayāna.
2. Caryā(Upāya)tantrayāna.
3. Yogatantrayāna.
4. Mahāyogatantrayāna.
5. Anuttarayogatantrayāna.
6. Atiyogatantrayāna.

We do not know on what authority this classification is based and there is little hope of knowing ; the reverend Kazi is now no more. It is to be pointed out in this connection that this elaborate classification was unknown in India where only the (1) Kriyātantra, (2) Caryātantra, (3) Yogatantra and (4) Anuttarayogatantra⁴ were known. These four terms are more or less frequently met with in Buddhist Tāntric literature and as such they make their appearance in the *Sādhanamālā* also. Beginners and initiates into the mystery of Vajrayāna were, of course, admitted in the lower ranks, for instance, in the Kriyātantra where stri

¹ *Jñānasiddhi*, chapters 18, 19 and 20, pp. 95ff.

² *Advayavajrasaṅgraha*, chapter 1, p. 1.

³ *Vajrasamādharatantra* (Tāntric texts), intro., p. xxii.

⁴ See Wardell: *Lamaism*, p. 153.

rules, discipline, and celibacy were enjoined on them until they were considered fit to be raised to the higher class. The Yogatantra appears to have been reserved for those who were considered fit to come in contact with the Saktis, while the Anuttarayogins belonged to the highest class and were immune from all laws, human or divine. They were called *Siddhas* and were believed, to be in possession of extraordinary powers of working miracles and performing prodigious feats. The traditional number of the Siddhas is recognized as eighty-four and they mostly belonged to the Pāla period of Bengal History.¹ The Tibetans are supposed to have preserved a history of these eighty-four Siddhas and this has been translated into German by A. Grunwedel published as *Die Geschichten der Vierundachtzig (Mahāsiddhas)* in the Baessler Archiv, Band V,

(iii) *Mantras.*

The Mantras or mystic syllables constitute the bone of Tāntric worship and of Vajrayāna; they of innumerable varieties, such as, Bija, Hṛdaya, ahṛdaya, Puja, Arghya, Puṣpa, Dhūpa, Dīpa, Naiveya, Netra, Śikhā, Astra, Rakṣā, and so forth. These Mantras are mostly unmeaning words but they sometimes disclose distinctly the influence of a language now unknown.² It is however impossible to say how these Mantras were introduced in ancient India; the Vedic hymns were indeed called Mantras but they had their meaning. But these Tāntric Mantras are in most cases meaningless strings of words, sometimes giving absolutely no sense. The Vajrayānists, of course, in several instances, attempted to trace the origin of certain Mantras which point unmistakably to Buddha himself as

¹ Kern: *Manual of Buddhism*, p. 133.

² See for instance the Mantra of Jāṇḍuli for prevention of snake bite and killing snakes. *Siddhasmālā*, p. 249-50.

their originator.¹ The Mantras of Vajrayāna seem to be a development of the Dhāraṇis contained in the *Vidyādhara-piṭaka* to which a reference has been given by Hiuen Thsang. These Dhāraṇis according to Kern existed in Buddhism from very ancient times,² and seemed to have been introduced into Buddhism for the benefit of the less advanced followers who did not care so much for their Nirvāṇa as they did for their material prosperity in this world. Such recruits to Buddhism were enjoined to read some of the Sūtras which however proved to be beyond their intelligence. For their benefit these had to be shortened into Dhāraṇis and they had to commit them to memory. This seems to be the process in which the Sūtras underwent a change in very ancient times, and ultimately when they were further reduced they gave rise to Mantra. Take for instance, the example of *Aṣṭasāhasrikā Prajñāpāramitā* which in itself is too stupendous for any tolerably learned Buddhist to read through and understand, not to speak of the illiterate mass which were mostly responsible for the great popularity of Mahāyāna. They cannot indeed read this vast literature for acquiring merit; for them something shorter was necessary. *Prajñāpāramitā* with its eight thousand stanzas was therefore reduced to a hundred, and, ultimately, to a very few stanzas which became known as the *Prajñāpāramitā Hṛdaya Sūtra* which was further reduced to make room for the *Prajñāpāramitā Dhāraṇī*. The next step in this chain of evolution is in the formation of a *Prajñāpāramitā* Mantra which makes its appearance in the *Sādhana-mālā*, and this again led to the conception of her Bija in one syllable *Pram* in response to which the Sūnya may transform itself in the form of the god-

¹ Cf. p. 334. वज्रादिकारमन्तर्मितं तु गतोपदितः ।

p. 335. वज्रादिकारमन्तर्मितः च यत् तु वर्तीमन्तर्मितः कविलादितः ।

² *Manual of Buddhist Canon*, p. 6.

des Prajñāpāramitā, a veritable metamorphosis of the Prajñāpāramitā literature. The origin of the Tāntric Mantra thus can be traced through the successive stages of the Buddhist literature; when, however, we turn our attention to Hindu literature we are surprised to find that the Tāntric Mantras suddenly make their entry in the Hindu Tāntric literature without showing even a faint trace of the earlier and crude stages of development. To our mind this seems to be a sufficient reason for believing the Hindu Māntric system to be later than the Buddhist Vajrayāna and for holding that they were incorporated into Hinduism bodily from Buddhism.

In the *Sādhanamālā* the sādhana for Jānguli which is in the form of a Saṅgīti is said to have been delivered by Buddha himself.¹ In the sādhana of Vajrasarasvatī it is said that this sādhana has been composed in accordance with the instructions of the Sugata.² With reference to the Mantra *Om picu picu prajñāvardhani jvala jvala mehāvardhani dhiri dhiri buddhivardhani svāhā* the sādhana says that this Mantra was delivered by Buddha himself.³ The famous logician Śāntarakṣita and his erudite disciple Kamalaśīla both of whom belonged to the eighth century are of opinion that the Buddha instructed the people in the Mantras, Maṇḍalas, etc. so that they might obtain prosperity in this world.⁴ From these facts we can easily maintain that Buddha introduced some sort of mysticism into his religion which, in later times owing to a variety of influences, developed

¹ See p. 248ff.

² p. 334 : प्रज्ञादिवाप्तमिदं सुगतोपदिष्टम् ।

³ p. 335 : शारदानामः कवितः स एष सुगतैर्बोधः ग्रन्थिवादिभः ।

⁴ *Tattvasaṅgraha*, p. 905 : तदुत्तमं मन्त्रयोगादिविषयमाहित्यवाच्यमात् । etc.

Kamalaśīla adds—

तेऽपि अवश्योऽप्यासी मन्त्रयोगादिविषयस्येति विषयः ।

योगः उपाधिः । आदिव्यवहारं सुगतैर्बोधादिविषयम् ।

a full fledged mystic system in the form of Vajrayāna.

The Vajrayānists maintain that the Mantras are endowed with great powers and blindly believe in them. In the *Sādhanamālā*, passages showing this blind faith on their part are too frequent and eloquent. In one place it is said: What is there impossible for the Mantras to perform if they are applied according to rules?¹ In another place it is said that through the repeated mutterings of the Mantra, so much power is generated that it can astonish the whole world.² The Mantras by their power can even confer the Buddhahood³; the merits that accrue from the mutterings of the Mantra of Mahākāla are so numerous that all the Buddhas taken together cannot count them even if they were to count without cessation for a number of days and nights.⁴ The five greatest sins according to Buddhism are the five Ānantaryas but these can be easily washed away and perfection can be gained if the Mantra of Lokanātha is repeated.⁵ By the repetition of the Mantra of Khasarpana the Buddhahood becomes as easy of access as the *Badaraka* fruit on the palm of the hand⁶. By the Dhāraṇī of Avalokiteśvara even an ass can keep three hundred stanzas in memory.⁷ The Mantra of Ekajaṭā is said to be so powerful that the moment it is muttered a man becomes free from danger, he is always followed by good fortune and his enemies are all destroyed and without doubt he becomes

¹ p. 575: किमस्युपायं मन्त्राणां योजितानां वशाविदि ।

² p. 334: विश्विलापते प्रक्षिरक्षादस्योपायायते ।

³ p. 270: चयं मन्त्राणां वृद्धवर्षपि हृषाति किं उमरन्याः सिद्धयः ।

⁴ p. 600: सर्वदुर्बलं मन्त्राणां वृद्धानेन पुण्यवारं वशयितुं न समर्थो वृद्धे राजित्वसिद्धिभारता ऐवा चपि तत् पुण्यं वशयितुं न समर्थः ।

⁵ p. 31: पश्चात्कर्वकारित्वीत्पि योजितारेत्व विद्वति ।

⁶ p. 82: परमात्मात्मावृद्धं पुण्यवर्षपि वैवा पादितसावृद्धीमवद्रक्षमिवावतिष्ठति ।

⁷ p. 87: मर्त्योत्तरं प्रवर्षत्वात्पूर्वं गङ्गाति ।

as pious as the Buddha.¹ Examples of this kind can easily be multiplied from the *Sādhanamālā*. Lest the people prove doubting, which they are always apt to do, the *Sādhanamālā* gives from time to time the assurance that the power of the mind is extraordinary and one should not doubt what is said about the efficacy of the Mantras.²

It is said that the Mantras are only powerful when they are applied strictly in accordance with the rules. The rules are so strict and minute, and so numerous that it is extremely improbable that any Mantra is capable of being applied in strict conformity to rules, and this is a factor which is apt to discourage enthusiasts and new recruits. But whether the Mantras which are not recited according to the letter of the rules, but in conformity with them as far as is possible, can give any results, is answered in the *Sādhanamālā* probably in token of encouragement to new-comers and enthusiasts. "You should not be sorry," says Kumudākaramati, "because you are not able to apply the Mantra in accordance with the rules stated before. At least you should perform the rite of self-protection and thinking of the closure of the boundary (*Sīmābandhana*) and of worship you should repeat the Mantras as long as you can and aim at perfection. In accordance with your powers and actions you will certainly obtain results. The testimony of the Tantras in this connection is that such a worshipper can alone give protection to the world."³ The repetition of the Mantras, however, has to be done with the greatest care and, in several instances, the *Sādhanamālā* gives

¹ p. 282 : देवा इकाडायाऽप्य मन्त्रराजो महावक्षः । etc.

² p. 330 : उद्धवी मेह कर्त्तव्य विचित्रा भाववस्थाः ।

³ p. 18 यकोऽप्नेयाऽप्य ब्रह्म रति नायत् द्वितीयं । अन्यतः इकाडायाऽप्य राजा लोचादभ्यं पूजादिप्य एव विचित्रा तत्प्रसादानुरागार्थं आपदिप्य अवैत् चापवेदा । योगोऽप्य विशेषं रक्षित् चमति तत्प्रसादाऽप्य ।

directions for proper repetition. For instance, they should not be recited too quickly, nor too slowly. The mind at the time of recitation should be free from all bad thoughts and completely concentrated on the letters of the Mantra which should be repeated so long as there is no tired feeling.¹

The Mantras are considered most sacred by the Vajrayānists and the accuracy of these Mantras were zealously guarded by them, in much the same way as the Vedic Mantras, by means of several devices. These Mantras are composed usually in ordinary prose but occasionally in an enigmatic language the meaning of which sometimes becomes very difficult to understand. The Mantras are done into prose as well into mnemonic verses for the obvious purpose of memorising. These verses are extremely curious and give practically no meaning to ordinary readers. Let us take, for instance, the verse :

आदौ चक्रधरस्तः पिसुयगात् प्रज्ञान्वितो वर्जनि ।
तस्माच्छ्वलयुग्मस्य च परे मेघा परे वर्जनि ।
एतस्माच्चरमं धिरिद्यमतो बुद्धिस्थथा वर्जनि ।
साहान्तः कथितः स एष सुगतैर्मनः कवित्वादिभूः ² ॥

At first sight it gives no meaning unless you know that it is the statement of a Mantra done into verse which when translated will give the following meaning. "In the beginning there is Cakradhara, who is followed by two *Picus* and *Vardhani* joined with *Prajñā*; after that are two *Jvalas* which are followed by *Vardhani* after *Medhā*; even at the end there are two *dhiris*, *Buddhi* and *Vardhani* ending in *Svāhā*. This Mantra which has power to confer the cleverness of a poet was introduced by the Sugata."

¹ p. 10. अ द्वाले च विष्णवितं चक्रत्पूर्वपवर्जितं भवाचरमत्पितं तावज्ञापेत् यावत् चेदो च भवति ।

² p. 386.

Now the above is nothing but the statement of the Mantra of Vajravīñāsarāsvatī which runs as : *Om picu picu prajñāvardhāni jvala jvala medhāvardhāni dhiri dhiri buddhivardhāni svāhā.*

Another example of a similar nature is the Bija-mantra of Sarasvatī which is stated in the *Sādhana-mālā* as :

सप्तमस्य दितीयस्थमङ्गमस्य चतुर्थकम् ।

प्रथमस्य चतुर्थेन भूषितं तत् सविन्द्रकम्¹ ॥

“ It stands on the second syllable of the seventh ; and is the fourth of the eighth, it is accompanied by the fourth of the first and decorated with the spot.” The explanation seems to be: the second syllable of the seventh class (Antahstha) is R, fourth of eighth (Uṣma) is H, fourth of the first (Svara) is I, the spot is M and therefore the resultant Bija is HRĪM, (ॐ) the Bija of Sarasvatī.

Let us take up a third interesting example of this kind where the Mantra of Ekajaṭā is expressed in mnemonic verse² :—

हामं उत्ताप्ननस्य च चतुर्थस्त्रभेदितम् ॥
 विन्दमङ्गकसंभित्तं खण्डिन्दसहितं पुनः ॥
 एतद्वौजं महद्वौजं दितीयं पठ्य साम्रातम् ।
 तामं उक्षिसमायुक्तं पुनर्लोकैद भेदितम् ॥
 नादविन्दुसमायुक्तं दितीयं भवति स्थिरम् ।
 द्वौयं तु पुनर्बौजं कथयामि प्रयत्नतः ॥
 हामं शुक्लाकामामं नादविन्दुसमन्वितम् ।
 एतद्वौजवरं श्रेष्ठं ज्वेलोक्यदहनामकम् ॥
 कथयामि चतुर्थं च यथा बुद्धेण भाषितम् ।
 पामं शुद्धं सुतेजामं सर्वसिद्धिप्रदायकम् ॥

¹ p. 335.

² p. 261f.

पद्म अङ्गाकारं सम्यक् मन्त्रनिष्पत्तिकारणम् ।
टान्मविहौवन्तु उचारेण तु रक्षणम् ॥

“It ends in H placed on Fire, is pierced by the fourth vowel and is accompanied by the head of a sow and the half moon. This first Bija is a great Bija. Now hear of the second which ends in T with Fire, is pierced by the same and is accompanied by *Nādabindu*. The third also I state carefully which ends in H trampling on the sixth vowel and is accompanied by *Nādabindu*. This Bija is the most powerful and is able to set the three worlds on fire. I state now as was done before by the Buddha, the fourth syllable which ends in PHA and gives all kinds of perfections. In order to complete the Mantra hear the half syllable ending in T which is devoid of A and by mere utterance saves all.”

The first Bija consists of H, R (fire), Ī (fourth vowel), Ḫ (spots) and Ḍ and the resultant syllable is H R Ī Ḫ (हौः). The second Bija includes T, R (fire), Ī and Ḍ which together makes T R Ī Ḫ (त्रौः). The third has H, Ḫ (sixth vowel), and Ḍ, which together give H Ḫ Ḍ (हूः). The fourth is PHA while the fifth letter is T which is deprived of its A and therefore considered as a half letter. The last two will give P H A T. So the whole Mantra stands as हौः त्रौः हूः पट् (Hrīṁs Trīṁ Hūṁ Phat).

(iv) *Bodhicitta*.

The Vajrayānist conception of the Bodhi mind appears to be the same as that of the Yogācāra School started by Asanga and the literature of which included among others such excellent works as the *Tattva-saṅgraha* of Śāntarakṣita. The human mind, or as it is called in Buddhism, the Bodhi mind is something like a continuous stream of consciousness which changes every moment, the consciousness of the previous moment giving rise to the consciousness of the succeeding moment,

the first being the cause of the next. This chain of momentary consciousness is without a beginning, or at best, its starting point cannot be traced, and Buddhism, more or less, is not so much concerned with the beginnings of things as it is with the future or the emancipation of the chain of *Vijñāna*. This chain of momentary consciousness operating in unison with the all powerful act-force leads the chain either to degradation or emancipation according as the actions done are good or bad. The Bodhi mind is by nature surcharged with bad conformations, memory, desires, etc., which consequently make it impure. To purify this chain of *Vijñāna* there should be an attempt on the part of its owner to remove the many impurities, and until the impurities are not so removed the Bodhi mind will be subject to a series of transmigrations, not necessarily in the world of men, but in one of the numerous heavens if the actions done are good or in the world of animals, ghosts, etc., if the actions done are bad.¹

According as are the impurities removed one after another from the Bodhi Mind the mind commences an upward march in the different spiritual spheres named by the Mahāyānists as, the Bhūmis, and stays in the different spheres only so long as he is not qualified enough to rise still higher. The number of these Bhūmis is recognized generally as ten, and the Sūtra which describes these ten Bhūmis is the famous *Daśabhūmikasūtra* of which we have just got a magnificent edition from Dr. J. Rahder. The Bhūmis are named on page 5 of this book, and their names are Pramuditā, Vimalā, Pra-bhākari, Arcīsmati, Sudurjayā, Abhimukhī, Duraṅgamā, Acalā, Sādhumati, and Dharmāmedhyā. When the Bodhi Mind obtains emancipation, or in other words, when it crosses the ten Bhūmis mentioned above, it is rewarded with Omniscience. Now then the question

---

¹ B. Bhattacharyya : *Foreword to the Tattvacintāgraha*, p. xxix.

arises as to the place where the Omniscient Bodhi Mind can reside in the real cosmological structure as conceived originally by Buddha. The Bhūmis, it may be remembered, were not meant for the Hinayānists but were exclusively meant for the Mahāyānists whose followers went by the name of the Bodhisattva. No Buddhist will be called a Bodhisattva who has no compassion for suffering humanity or who will not be prepared to sacrifice his Nirvāṇa, even though entitled to it, until all the creatures of the universe are in possession of the Bodhi knowledge. Thus we can see how the Srāvaka and Pratyekas are not entitled to the name of a Bodhisattva which also accounts for their being called Hinayānists because they selfishly look forward for their own benefit and are not at all moved by the intense sufferings of other less advanced brethren.

The Hinayānists before obtaining their Nirvāṇa, have a place in the world structure, but their individuality is lost when they actually obtain Nirvāṇa. They have not to wait for the emancipation of others and as such their continuing to hold on to existence is not at all necessary. But the Bodhi Mind of a Bodhisattva is entirely different. Even when he is entitled to his Nirvāṇa he has to continue for the benefit of all living beings and work vigorously. But to the question, where do they live after their attainment of Omnicience?—a satisfactory answer has been given by Śāntarakṣita in his famous work the *Tattvasaṅgraha* where he says:

*Akaniṣṭhapure ramye śuddhāvāsavivarjite!
Buddhyante yatra sambuddhā nirmitastviha Bud-
dhyate!!*

“In the excellent Akaniṣṭha heaven which leaves aside the Śuddhāvāsa gods, the Bodhisattva attains Omnicience and (under his influence) a Buddha is born in this world.”

Kamalaśīla while commenting on this passage says that above the Akaniṣṭha heaven there is the *Maheśvara-bhavana* or the abode of Maheśvara where the chain of consciousness of the compassionate Bodhisattva attains Omniscience.

The Vajrayānist conception and definition of Bodhicitta is in accordance with the tenets of the Bodhisattvayāna, and was first promulgated in the *Guhyasamāja*. According to this authority the Bodhi Mind is there where voidness and compassion work in unison.¹

At this stage it is necessary to explain the conception of the external objects from the viewpoint of Vajrayāna. In the eye of a Vajrayānist the external world has much the same significance as it appears in Yogācāra. In the *Sādhanamālā* also there is ample evidence to show how the external world is treated in the philosophy of Vajrayāna. In one place it characterises the external world with its movable and immovable objects like the pot, picture, carriage, house, house of statues, mountains, etc., as reduced by reason to mere appearances in much the same way as magic and dream are considered as appearances.² Therefore the Vajrayānists held that external objects have no more reality than magic, mirage, shadow or dream and that their reality could not be proved by reason.

(v) *Ahamkāra*.

A peculiar feature of Vajrayāna worship lies in its doctrine of Ahamkāra or identification of the Bodhicitta

¹ p. 111 quoted from the *Guhyasamāja*—

प्रत्यक्षाभिज्ञं बोधिविग्नमिति स्मृतम् ।

See also *Jñānariddhi* p. 75 where the identical sloka is also quoted.

² p. 139: यदेतत् चर्दपद्मवद्यज्ञवद्वक्तुवर्ततादि चराचरं तत् सर्वे प्रतिभावसारं विचारेत् प्रतिभावीयम् मात्रालभस्तद्यम्, चरमपि विचारादः काशोष्णः एवं प्रत्यक्षं भावेत् । etc.

with the deity worshipped. The *Sādhanamālā* explains this doctrine of *Ahamkāra* clearly in several places and the word occurs in almost every *Sādhana*. It is explained as "I am the goddess and the goddess is in me."¹ After *Ahamkāra* the worshipper should conceive himself as the deity with the same complexion, form and limbs as described in the *Sādhana* and should instead of worshipping any external object worship himself. It was suggested elsewhere that this identification of the worshipper with the deity worshipped was a new feature introduced by the Buddhists into Tāntrism. This has met with a general criticism from a number of noteworthy scholars and journalists including Dr. A. C. Coomar-swami of Boston and Mr. O. C. Ganguli of Calcutta. It has been urged that in view of the great antiquity of the Yoga Philosophy the view that the doctrine of *Ahamkāra* is a new introduction is untenable. To this it may be said here that the theory of the absorption of the individual self with the Primordial Matter or union of the self with a Personal God by the practice of Yoga, and thereby the attainment of perfect knowledge and the consequential freedom from the bondage of transmigration, was started in India from very ancient times, and traces of it can be found in the *Upaniṣads* of very great antiquity, even greater than that of the Yoga System. Nothing therefore can be said to be a new introduction. But still we say, for instance, that the *Vedānta* doctrines originated with Śaṅkara though previous to that there was a school of *Aupaniṣada* philosophers; that Śaṅkara systematised the doctrine of *Māyā* though Buddhists from Nāgārjuna's time all acknowledged and wrote about the same doctrine in their works. When it is said that this element of *Ahamkāra* was introduced by

¹ See for instance, p. 318: या भवती पश्चात्परिमिता चाहं चोहं सा भगवत्ते पश्चात्परिमिता।

Vajrayāna for the first time it was said with reference to the identification of the worshipper with the deity who is a transformation of the great Reality known as Śunya not only for the purpose of obtaining emancipation as is found in Yoga but also for bewitching women, destroying men and their dwelling houses and even for the extraction of snake poison or for relieving a woman of the pains of labour. The Ahaṅkāra in fact is imperative in the Vajrayāna form of worship and this introduction is considered to be new in view of the multifarious purposes it was called upon to serve.

In some of the Hindu Tantras the doctrine of identification or Ahaṅkāra is indeed to be met with, and this fact gives rise to the controversy as to which Tantras, those of Hinduism or Buddhism, are older. We have sufficient reasons to hold that the Hindu Tantras were introduced on the model of the Buddhist Tantras and the Hindus among other things borrowed many Buddhist customs, practices, deities, and Mantras. The very Kulācāra seems to have been originally conceived by the Buddhists and probably the forefathers of a large number of Kaulas to-day were direct disciples of Buddhists in the Tāntrik Age.

(vi) *Advaya*.

To understand the significance of the Vajrayānic conception of Advaya, the theory of Śūnyatā and Karuṇā will first have to be taken into consideration. Voidness and compassion together constitute what is called the Bodhicitta or the Bodhi Mind. This idea probably for the first time makes its appearance in the *Uhyasamāja*. The mixing up of the two elements Śūnyatā and Karuṇā is what is known as Advaya.

The Śūnyatā as conceived by the Vajrayānists is very forcibly expressed in the *Sādhanamāla*, p. 111.

Here it is mentioned that Śūnyatā consists in thinking or realizing all *Dharmas* (elements or objects) as transitory, momentary, non-ego, mistaken (as realities) by the mind, similar to objects seen in a dream or magic, endowed with a beginning and end, and natural purity, non-existent, unborn, and void like the place of Ta-thatā.¹

The conception of Karuṇā or compassion of the Vajrayānists finds also a lucid expression in the *Sādhana-mālā*: Compassion is defined as the determination on the part of the Bodhisattva to lead and finally to place all beings in Nirvāṇa including beings born from eggs, uterus, perspiration, or beings endowed with shoes like horses (*Aupapāduka*) or endowed with a form or formless, or endowed with consciousness or unconsciousness, or beings who abide neither in consciousness nor unconsciousness.² In another place Karuṇā is expressed as a strong determination to diffuse right knowledge among the people who owing to desire (*trṣṇā*) are blinded by ignorance and cannot realize the continuous transmigration as caused by the act force, in order that they may lead a life in accordance with the law of Dependent Origination.³

The commingling of Śūnyatā with Karuṇā is what is designated by the Vajrayānists as Advaya and it is a theory which is very important for understanding the underlying features of Vajrayāna, for, on this alone, the foundation of Śakti worship is based. The *Sādhana-*

¹ p. 111: शून्यता: शून्या निराकारः विनाविभयितः समेष्टजात्संहस्रः प्रतिमासमाका आदित्याका: प्रकलिपित्युद्धा अभावा अकाता अनुपद्धा: तथताभूतकोटिगृह्ण्या पर्वधर्मीः etc.

² p. 26: बाह्यतः उच्चा: उत्तरंपद्मेव संष्टुतीतः अस्तुता वा जरायुजा वा संसेदजा ॥ औषधाकुका वा इविको वा अस्तित्वे वा संज्ञिनो वा अवंशिनो वा नैवसंज्ञानाचंशिनो ॥ etc. वे चर्चे मता अनुवृत्तिशीलनिर्वाचधारी प्रतिष्ठापयितव्या ।

³ p. 111: इत्यावश्यात् चली उच्चा अविद्याव्यौक्ता अकर्मविद्याकर्त्तिव्यः वेभी चलीत्वात्तुपाद्यात्तिविद्यावाचारात् चर्चे हैवविद्यालोकि कर्त्तव्या अविद्यवस्थम् ।

mālā also quite clearly explains the theory by characterizing the effects of Advaya by means of a simile: as copper leaves its dirty colour (and becomes gold) when it comes in contact with the magic tincture, similarly the body leaves off its attachment, hatred, etc., when it comes in contact with the tincture of Advaya.¹ This Advaya is a form of cognition which is all important in Vajrayāna and in many instances the craving for this knowledge finds expression in the *Sādhanamālā*. In the same way as other ideas were deified in Vajrayāna, Advaya was also deified and we find two deities Heruka and Prajñā, the embodiments of Śūnyata and Karuṇā, commingled in Advaya, and fused together in embrace in the Yukanaddha or the *Yab-yum* form. The duality merges into one even as salt commingles with water.

§ 6. Aims and objects of the Tāntrics.

The *Sādhanamālā* is a collection of Sādhanas. The word *Sādhana* is closely connected with the word *Siddhi* and the *Sādhana* is a procedure by which *Siddhi* or perfection can be obtained, provided the directions therein given are practised with patience and zeal. The Hindus generally recognize eight Siddhis though occasionally eighteen and twenty-four Siddhis are also acknowledged. The eight Siddhis are: *Animā*, *Mahimā*, *Laghimā*, *Prāpti*, *Prakāmya*, *Iśitva*, *Vasitva*, *Kāmāvastiyitva*.

In the *Brahmavaivarta Purāṇa*² mention is made of thirty-four kinds of Siddhis, including the eight already cited. Some of them are: *Dūraśravāṇa*, *Parakāyapraveśa*, *Manoyātitva*, *Sarvajñatva*, *Vahnistambha*, *Jalastambha*, *Cirajīvitva*, *Vāyustambha*, *Kṣutpipāsanidrā*.

¹ p. 82 : वज्रा सिद्धिरवेन विदं तां शक्तिं त्यजति गजः परोरसिद्धादैवतवेन विदं इष्टेषामिवं त्यजति ।

² *Kṛṣṇajanma-Khaṇḍa*, Ch. 78, St. 20-29.

tambha, Kāyavyūhapraveśa, Vāksiddha, Mṛtānayana, Prāṇākarṣaṇa, Prāṇadāna, Indriyastambha, and Buddhistambha. One who is able to attain by a particular process many of the foregoing powers is called a Siddhapuruṣa “ Perfected Man.” In the mediæval times it is said there were many Siddhapuruṣas in India, and the Buddhists recognize their number as eighty-four. Pictures of these are still prepared in Nepal and Tibet and they are even now venerated in these countries.

The Siddhas again are of three varieties according to *Tantrasāra*:¹ *Uttama, Madhyama, and Adhama*. The characteristics of each class are also given in the same work ; and a Siddha, for instance, will be recognized as belonging to the first class when he is able to fulfil all his desires by mere wish, or in other words, as soon as a desire arises in his mind that very moment it is fulfilled. The second class Siddha is able to conquer death, commune with gods, enter unperceived into the bodies and homes of others, move in the air, hear the gods talk in the firmament, understand all terrestrial truths, obtain conveyances, ornaments, etc., and a long life, bewitch people, perform miracles, remove diseases by a mere glance, extract poison, obtain erudition in the Śāstras, renounce all wordly enjoyments, practise Yoga in all the eight divisions, show compassion to all beings, obtain omniscience, etc., etc. The third or the lowest class of Siddha obtains : fame, long life, conveyances, ornaments, familiarity with the king, popularity with royal personages and the people, power of bewitching, wealth and prosperity, children and family.

It can be easily seen from the above that the third class of Siddhas were never designated as Siddhapuruṣas ; those were attached either to the first or the second

¹ *Vishabopu*, (Bengali) : arts. on শিব and পুরি।

class. In all Tantras, Hindu or Buddhist, general directions are always given as to the manner of obtaining Siddhi by muttering the mantras. In case legitimate muttering of the mantras and the conformity to the regulations do not bestow the desired Siddhi, the Tantras also give directions as how it can be obtained by seven different processes.¹

Having thus described the nature of the Sādhakas or Magicians let us now proceed to characterise the different Siddhis or perfections, the possession of one or the other of which entitles a man to be called a Siddha or a Magician. The word *Siddhi* may be defined as the attainment of superhuman powers of the mind, body or the sense-organs. The Siddhi is generally known to be of five varieties:² (1) *Janmaja*, co-existent with birth, (2) *Ausadhija*, due to some drug, (3) *Mantraja*, due to the agency of magic syllables, (4) *Tapoja*-due to austerities, (5) *Samādhija*, due to intense meditation. The mind is compared to a river in the rainy season with all the exits closed except one through which the water rushes with tremendous vigour. When mind in the same way is concentrated on one particular thought it is able to acquire great strength which we call Siddhi (Perfection).

Siddhis are of various kinds and range from success in love affairs to the attainment of the highest emancipation. But the Siddhis with which we are concerned in the *Sādhanamālā* owe their origin to *mantras* or magic syllables. If we examine the kind of Siddhis for

1

सदायाकृत्वं कर्तव्याः सप्त शङ्खरभाविताः ।

भास्त्रं रोधनं वज्रं दीक्षनं धोषयोषयम् ।

दहनाणं ग्रहात् कुर्यात् ततः चिह्नो भवेत्ततुः ।

Sabdakalpadruma from *Tantrasastra*: see art. on पित्र ।

2

आकौशित्त्वात्प्रयत्नाविकलाः चित्रकः ।

Pitriyala *Darsana* p. 1.

obtaining which the Buddhists of the Tāntric Age busied themselves in muttering *mantras* and executing Tāntric practices, we will be able to understand the aims and objects of the people and their mentality. Hence a study of these practices is not considered redundant as it is capable of throwing a flood of light on the state of Tāntric culture.

In the Sādhanas great anxiety is shown for averting and curing diseases,¹ and for the extraction of snake-poison.² Next in importance to the above desire is the longing for acquiring a knowledge of the Śāstras without study but only through the agency of the *mantras*. Another characteristic feature of the Sādhanas is presented by their craving for the Bodhi which again is to be obtained only through the help of the *mantras*.³ Then come the six cruel rites and the attainment of the eight great perfections (*Aṣṭamahāśid-dhayāḥ*).⁴ Great anxiety is also shown for the attainment of Sarvajñatva,⁵ or omniscience, or emancipation, or the position of a Buddha—all signifying one and the same thing,—namely, emancipation. The Tāntric Buddhists also possessed a great desire to have the mighty Hindu gods as their servants, whom they believed to be conquerable by *mantras*, and willing to do menial work for the magician.⁶

¹ A good example of this is the group of three Sādhanas No. 17, 84, and 312. Expressions like the following are very common: अगद्याधिविनाशनम् । वाधाद्युप-भै मसामुक्तः । एवमाधिचरं गुणं, etc.

² All the Sādhanas of Jānguli and some of Kurukullā are examples of this kind.

³ Cf. for instance, कृपादिकामान् भूषाणो निरक्षादेवकरपः ।

भ्राजोत्पवरात् बोधिमविराट् साधकोत्तमः ॥

⁴ As in Nos. 71, 144, etc.

⁵ For instance in S. 81.

एवं तत्त्वं वाचिरादेव भवति ।

⁶ As in S. 172, 280.

The Tāntric Buddhists also believed that the benign act of protection could be granted by divine agencies and also secured by *mantras*.¹ Curiously enough, the aid of the *mantras* was widely availed of by the Tāntric Buddhists for vanquishing their opponents in public discussions.² From this it appears clear that religious discussions in public assemblies were very common, and victory in these assemblies was eagerly sought by all classes of people including the Buddhists, and it is no wonder that gods and *mantras* were invented in order that the Sādhaka may easily obtain victory in learned discussions without being qualified for it. This leads us to believe in the stories recorded in the *Pag Sam Jon Zan* that in public assemblies disputants of different religious sects used to assemble and take part, either staking his own religion. Thus people were converted and reconverted to different religions. A great desire is also shown for performing miracles³ probably for creating an impression on the public mind. In spite of acquiring such spiritual powers, however, the monks were habituated to go out for alms, as is evident from the devices invented by them, which miraculously induced people to offer alms of their own accord.⁴

Their conception of future happiness was also of a strange character. In one of the Sādhas a wish is expressed for a Siddhi which will enable the worshipper to remain in a state of rapture in the company of numberless Auspicious, in the land of the Vidyādhara where

¹ Cf. S. No. 206.

² Cf. S. 151—यस्यां भावितमाचार्यां नियहः सर्ववादिकाम् । S. 155 यस्योदयेन शिष्यालि वादिनां सुखपद्धतिः । S. 218 पर्वदग्निभवनोदौ वादौ; S. 258 सर्वं याहे विजिता; etc.

³ S. 222—दाहं दर्शयति, .. पुनरपश्चमयति । ..चतुरहत्यां दर्शयति..प्रत्याग्नयनं भवति, etc.

⁴ S. 235—ततः चिन्द्ररेत वन्द्यावर्णाकलितिक्षणं विभाव आवं प्रविष्टेत् । यथं सद्य तिष्ठते संभास्तं हस्तवे तं वर्णेनाराधयेत् ।

the Lord of Heaven will hold the parasol over his head, Brahmā acting as councillor, Vemacitri as the army-commander, Hari as the gate-keeper, and the naked God Śaṅkara discoursing on the different virtues.¹ The monks usually led a poor life but they were nevertheless anxious for wealth, and believed that wealth could be obtained by the muttering of *mantras* alone. Jambhala, the God of Wealth, was created by them and different images and *mantras* were invented and a large number of Sādhanas were devoted to his worship. These and similar instances are evidence of the attraction the poor monks had for wealth.²

The Buddhists also acknowledged the eight great Siddhis though they were somewhat different from the eight Siddhis acknowledged by the Hindus. With the Buddhists the eight Siddhis are : (1) Khadga, (2) Añjana, (3) Pādalepa, (4) Antardhāna, (5) Rasa-Rasāyana, (6) Khecara, (7) Bhūcara, (8) Pātāla.³ It is difficult to get an explanation of the nature of these perfections correctly from any Buddhist work. But, evidently, the *first* signifies the perfection which enables a man to conquer a battle with the help of a sword on which *mantras* have been muttered. The *second* evidently means the magic unguent which enables the wearer to perceive the treasures buried under earth or otherwise hidden from the eyes. The *third* refers to the mysterious ointment which when applied to the legs enables a man to move about everywhere without his body

¹ S. 280— चनेकाभिरक्षरोऽसि परिष्टतः पुरस्तुतः विद्याधरसाने वहस्तुष्टमनुभवम् एव लिङ्गति, देवेण्डः इषधरो भवति, ब्रह्मा च मन्त्रो, वेमचित्रौ सैन्यपतिः चति: प्रतिष्ठारः । .. नद्राचार्यः शङ्खरः समकागुबानुपदश्यति । etc.

² Cf. for instance, S. 293—लिंगपद्मति अविकाषणवलवर्द्दीरिष्यद्वद्वनं सूम-योगिपि वस्तु । also S. 296—एवंप्रकारैः उक्तिहप्रदानैः सम्भृतितो इविषाधिराजः । एवेदु भगवान्वश्यतिभास्त्रिताकृ चत्त्वा यत्परेण वास्त्रम् । etc.

³ p. 380— कञ्जाङ्गवासाद्वेषान्नार्थान्तरसावज्ञेष्वभूष्वरपाताङ्गिदिप्रसुताः सिद्धौ साधनैः ।

being perceived by anybody. The *fourth*, similarly, refers to the mysterious power which enables a man to disappear miraculously before the very eyes of other people. The *fifth* refers probably to the magic solution which turns baser metals into gold, or the medicine which gives immunity from death. The *sixth* is the power which enables one to move in the firmament. The *seventh* gives one power to go at will anywhere in this world in a moment, and the *eighth* refers to the power of going to the nether regions. Such feats were considered superhuman and the monks of the Tāntric Age directed their attention to executing such superhuman feats through the agency of the *mantras* which, they thought, develops psychic power.

The most important among the different rites of the Tāntrics are probably what are known as the *Saṅkarma* or six rites, and it is necessary here to give some idea of the different rites with which the old monks always busied themselves. These six rites are: Śānti, Vaśikaraṇa, Stambhana, Vidveṣaṇa, Uccāṭana and Māraṇa. The *first* rite is the one which is calculated to remove diseases and save men from the terrible consequences of evil stars, or of bad actions done in the previous births. The *second* Vaśikaraṇa is the rite which when performed gives the performer the power to bewitch all other men or women or even animals and gods, and get work done by them. The *third* Stambhana is the rite by the performance of which power is conferred on the worshipper for stopping all actions of others, and even when a cause is operating to stop its effect. Thus the burning power of fire can be stopped; so that even if the fire be there it will not burn; it is the rite by which all actions of human beings can be stopped at will. The *fourth* Vidveṣaṇa is another interesting rite which gives the power to separate two friends, relatives, lovers from each other and so forth. The *fifth* Uccāṭana is the

rite which when performed gives the performer special power to make his enemy flee from the country with all attendant disgrace. From the *Sādhanamālā* it may be inferred that *Uccāṭana* was employed in destroying the dwelling houses of enemies by incantations of *mantras* and by other means. The sixth is *Māraṇa*, which is perhaps the most cruel among the six cruel rites of Tāntrism. This consists in killing enemies by means of apparently harmless practices.¹

These are known as *Saṭkarma* and it is said that experienced Tāntrics get results immediately these rites are performed. It is nevertheless difficult for ordinary laymen to obtain any successful result because the rites have to be performed in accordance with Time, Star, and the appropriate gods and *mantras* which are known only to specialists.

The *mantras* are of primary importance in all cruel rites and no less than six methods of application are generally formulated:—

(1) *Grathana* consists of reciting *mantras* on each of the letters of the name of the medium (*Sādhyā*)—generally required in *Sānti* or protective rites.

(2) *Vidarbha* consists in writing the letters of the name of the medium, between the letters of the *Mantra* used mostly in *Vaśikarāṇa* or bewitching.

(3) *Sampūṭa* consists in writing the *mantra* in the beginning and at the end of the name of the medium—mostly required in *Stambhana*.

(4) *Rodhana* consists in applying the *mantra* in the beginning, middle and the end of the name of the medium—necessary in *Vidveṣāṇa*.

(5) *Yoga* consists in reciting the name of the medium at the end of the *mantra*—required in *Uccāṭana*.

---

¹ *Viśvakota*, article on विश्वकोटि ।

(6) *Pallava* consists in applying the *mantra* at the end of the name of the medium, and this is required in the Māraṇa or destructive rite.¹

Many more technical matters of absorbing interest to those interested in Mysticism, may be brought in and discussed here, but want of space prevents us from entering into the subject more in detail. So before closing this Section it is necessary to give a few references to the text of the *Sādhanamālā* itself which will provide more information on this subject. These observations contained in the *Sādhanamālā*, are of special value because there are at present only a few people who are acquainted with the purely Tāntric doctrines and practices which were current amongst the Buddhists in the Tāntric Age.

If page 368ff of the *Sādhanamālā* on the Sādhana of Śukla Kurukullā is referred to, it will be seen that a number of general rules for the different practices have been given there. Some of these details may be of general interest. For instance, the Tantra insists that the mental condition in different rites should be different. “In Śānti the mind should be peaceful, in Pauṣṭika it should be thriving, in Vaśikaraṇa it should display anxiety, and in Māraṇa it should be in a greatly troubled state.”² “Śānti should be performed on the first day of the lunar fortnight, Pauṣṭika on the full Moon day, Abhicāra (Māraṇa) on the 14th day of the Moon and Vaśikaraṇa on the eighth day.”³ The worshipper should sit with his face Northwards in Śānti, Eastwards in Paus-

¹ *Ibid.*

मालिके शान्तिसेन पुष्टिके पुष्टिसेन ।

वश्ये चोत्कर्षप्रियसेन उद्दिग्धेन तु मारणे ॥ p. 368.

²

प्रतिपत्तु शालिकं होमं पौर्वमास्त्रा तु पौष्टिकम् ।

अभिषारं अतुर्द्धां अहम्बां वस्त्राकर्मदि ॥ p. 368.

ṭika; Southwards in Abhicāra and Westwards in the rites of attraction and Uccāṭana.”¹ “Śānti should be performed in Autumn, Pauṣṭika in Hemanta and the Abhicāras in the Summer season.”² “Śānti should be performed in the evening, Pauṣṭika in early morning, and the Abhicāras in the noon or at mid-night.”³

It is unnecessary to point out in this connection that the deity worshipped in the different rites may be the same, but the same deity will have different colours, weapons and forms in accordance with the rules guiding the rites, and it is precisely in this way that the deities were multiplied.

§ 7. Authors of Sādhanas.

Arranged alphabetically.

The Sādhanas, as has already been said, are short works of different authors where the procedure for worshipping Buddhist gods and goddesses are given. The Sādhanas are mostly of anonymous authors, but amongst the total of 312 Sādhanas, quite a large number of names of authors are mentioned. Out of these many are known in the Tibetan Tangyur, but there are also many who were unknown to Tangyur. In the following pages attempts have been made to arrange the names of authors alphabetically (as chino-logical arrangement is fairly impossible) and to indicate their literary services and, if possible, to give their approximate time.

1 उत्तराभिमुखो भूत्वा मन्त्रो शान्तिकामारभेत् ।

पौष्टिकं तु सदा पूर्वे अभिचारं तु दक्षिणे ॥

पश्चिमे तु सदा प्रीत्यां आकर्षीयाऽनाहिकम् ॥ p. 369.

2 शान्तिकं शरणाके तु चेमने पौष्टिकं तथा ।

श्रीशान्तिकामारक्षिति कुर्यात् चर्याचिति साधकः ॥ p. 369.

3 प्रदेवे शान्तिकं प्रीत्यां प्रत्युचे पौष्टिकं तथा ।

वस्त्राके शरणाके वा प्रकृत्यादभिचारकम् ॥ p. 369.

1. *Abhayākaragupta* (No. 295).
cir. A.D. 1084-1130.

This author was well-known both in India and Tibet. He was well-versed in Tibetan and translated many works in that language. He hailed from Bengal, got his training from Magadha and made himself famous in the Vikramashila Monastery. Mr. P. N. Bose in his *Indian Teachers of Buddhist Universities*¹ has given good ground for placing him in the reign of Rāma Pāla of Bengal who according to the latest authorities flourished between A.D. 1084-1130.

Abhayākara was a great writer and translator into Tibetan, and the following list from Tangyur² will show how many works he wrote and how many he translated :—³

- T 1. Kālacakrāvatāra.
- 2. Śrī Cakrasamvaramahābhisaṁmaya.
- T 3. Abhiṣekaprakarāṇa.
- 4. Svādhiṣṭhānakramopadeśa.
- 5. Cakrasamvarābhisaṁmayaopadeśa.
- 6. Āmnāyamañjari, a commentary on Śrī Sampūtatantrarāja.
- 7. Jñānaḍākinīsādhana.
- 8. Jñānaḍākinīmantra.
- 9. Abhayapaddhati, a commentary on Śrī Buddhalāpālāmahātantrarāja.
- T 10. Śrī Mahākālasādhana.
- T 11. Śrī Mahākālāntarasādhana.
- 12. Candraprabhā, a commentary on Pañcakramamata.
- 13. Raktayamāntakanispannayoga.
- 14. Vajrayānāpattimañjari.
- 15. Gaṇacakravidhi.

¹ p. 82.

² *Buddha Gan O Doha*, app. p. 9.

³ T indicates books composed and translated by him.

16. Vajrāvalī nāma Maṇḍalopāyikā.
17. Niśpannayogāvalī.
18. Jyotirmañjari nāma Homopāyikā.

In Tangyur he is sometimes called Pandita, Maṭha-pandita, Ācāryya, Siddha and Sthavira. He is described in the Tangyur as a resident of Magadha.

2. *Advayavajra* (Nos. 17, 217, 251).

cir. 978–1030 A.D.

Advayavajra popularly known as Avadhūtipā is here represented as the author of three Sādhanas: for Simhanāda, Vajravārāhī and Saptākṣara, but curiously enough, he is also mentioned in one of the Sādhanas (No. 128) composed by Lalitagupta who calls himself a disciple of Advayavajra. We have no means to ascertain whether the Advayavajra mentioned in this latter Sādhana is the same as the author of the three Sādhanas above referred, but in all probability the two Advayavajras seem to be one and the same person. And this gives a good clue to fix his date with some reasonable probability. Now the Cambridge MS in which the Sādhana of Lalitagupta has been found is already known to have been written in the year 1165 A.D. We can thus take 1100 A.D. as the probable date of Lalitagupta, and Advayavajra about one generation earlier. But as Tārānāth mentions him as a contemporary of King Mahipāla the Pāla King, Dipan-kara the great reformer, Naropā and several others, his time should be approximately taken to be the time of Mahipāla who reigned between A.D., 978 to 1030. Advaya wrote a large number of works and twenty-one among them have been recovered by MM. Haraprasad Shastri in original Sanskrit, and these short works are now published in the *Gaekwad's Oriental Series* (No. XL).

In the Tibetan *Tangyur*¹ Advayavajra stands as the author or translator² of the following works.

1. Śrī Kālacakropadeśa-śādaṅgayogatantra-pañcikā.
2. Saptākṣarasādhana.
3. Śrī Cakrasamvaropadeśa.
4. Śrī Cakrasaṁvarapratīṣṭhā.
5. Sarvarthasiddhisādhana.
6. Vajravārāhīsādhana.
7. Vajravārāhīkalpasarvārthasādhana.
8. Vajrayoginiśukhottarasamvara - nirṇayasvār thakamaṇḍala.
9. Hevajrasādhana.
10. Viśuddhanidhi nāma Hevajrasādhana.
11. Nairātmaprakāśa.
12. Śmahomavidhi.
- T 13. Mahāmāyāsādhana.
14. Raktaikajaṭāsādhana.
15. Śrī Mahākālastotra.
16. Namasaṅgītyupasamihāravitarka.
17. Āryamañjuśrī-nāmasaṅgītiṭīkā sāropāyikā.
18. Āryajñānasattva-mañjuśrī-upāyikā.
19. Jñānasattvamañjuśrīupāyikā.
20. Jñānasattvamañjuśrī-vimalaratnamudrāvidhi.
21. Svabhavavāsamantracaryādaśaka.
22. Svapnekṣā.
23. Buddhabodhisamādhiviviṣaghātadīpa.
24. Jñānasattvamañjuśrīsārasiddhi.
25. Kudṛṣṭinirghāta.
26. Kudṛṣṭinirghātacintā.
27. Svapnanirdeśa.
28. Māyanirukti.
29. Aprasahaprakāśa.
30. Tattvadaśaka.

¹ *Baudha Gūn*, app. p. 3.

² T indicates books composed and translated by I

31. Yugaṇaddha-prakāśa.
32. Mahāsukha-prakāśa.
33. Tattva-ratnāvalī.
34. Tattva-prakāśa.
35. Pañcatathāgata-mudrā-vivarana.
36. Sevakārtha-saṅgraha.
37. Saṅkṣipta-seka-prakriyā.
38. Pañcasvabhāva.
39. Prajñopāyoda-yapañcaka.
40. Dohānidhi nāma Tattva-padeśa.
41. Mahāyāna-vimśati.
42. Amanasikāra.
43. Tattva-mahāyāna-vimśati.
44. Dohākoṣa-pañjikā.
45. Dohānidhi-kosha-pari-pūrṇagiti nāma nija-tattva-prakāśa-tīkā.
46. Dohākoṣa-hṛdaya-arthagiti tīkā.
47. Caturmudra-padeśa.
48. Sarva-dharma-prasaha-deśaka-tattvārtha-gāthā-vṛtti.
49. Abodha-bodhaka.
50. Caturavajra-giti-kā.
51. Prajñārambha-vadhi-parikatha.
- T 52. Sevārtha-nirukti.
53. Jñāna-sattva-mañjuśri Ādibuddha nāma sādhana.
54. Piṇḍikṛtacaya-tya-sādhana.

In the Tangyur various epithets are given to him, such as, Pañdita, Mahāpañdita, Brāhmaṇa, Ācārya, Mahācārya, Avadhūta, Upādhyāya, etc. He is definitely said to be a Bengali.

3. Ajitamitra (No. 55).

Only one Sādhana of his is recorded in the *Sādhana-māla*. It is devoted to the worship of Arapacana, a ~~of Mañjuśri~~, but the verses are remarkable by

reason of their sweet and melodious language and by their artistic adjustment of words. The following works are ascribed to him in the Tibetan Tangyur.¹

1. Sriyakṣabhratrvayasādhana.
2. Sugatasāsanaratnavohittha.
3. Arapacanasādhana.
4. Pratiṣṭhāvidhi.

The epithets given to him in the Tangyur are : Acārya, Mahāpañdita, Siddha, and Siddhācāryya. His time is unknown but as the Sādhana appears in the MS Ab the time of the author may be taken to be somewhat earlier than the 12th century.

4. *Anupamaraksita* (Nos. 24, 98).

This writer stands as an author of the two most elaborate Sādhanas for Khasarpaṇa and Tārā. His Sādhanas are very learned and informing with details on the different doctrines of the Vajrayāna. In Tangyur² he is reputed to be the author of the following works:—

1. Saḍaṅgayoga.
2. Aryatārābhāṭṭārikāsādhana.
3. Ārya Mañjuśrī nāmasaṅgitivṛtti.
4. Sarakṣācakrādhiṣṭhānaprṣṭhopadeśa.
5. Khasarpaṇa-Lokeśvara-vistara-sādhana.

He is given in the Tangyur the epithets of Sthavira, Siddha, Mahāpañdita, Upādhyāya, Paṇdita and is described as an Indian. Nothing definite is known about his time.

5. *Asaṅga* (No. 159).

cir. 270–350 A.D.

In Tangyur he is mentioned as the author of only one work *Dharmakāyāśraya-Sāmānya-Guṇastotra*, and the titles given to him there are Ācāryya and Ārya. In the *Sādhanamālā* he stands as the author of one Sādhana of

¹ *Buddha Gau O Dokā*, app., p. 3.

² *Loc. cit.*, app., p. 6.

Prajñāpāramitā and we are inclined to identify this Asaṅga with the famous Asaṅga the great expounder of the Yogācāra School who was the brother of the celebrated monk and scholar Vasubandhu (A.D. 280-360).¹ The theory that all deities should be stamped with the miniature of the parental Dhyāni Buddha was already current in the beginning of the 4th century, and by that time the theory of the five Dhyāni Buddhas as presiding over the five Skandhas was also well-established.² This shows at least that the Sādhana in question, its author and the *Guhyasamāja* where the Dhyāni Buddha theory was definitely systematized, were very likely contemporaneous.

6. *Cintāmaṇi Datta* (No. 47).

From the materials at our disposal it is not possible to say whether this author is unknown in Tangyur, but so far it has not been possible to trace him in Tangyur through the catalogues. But the Sādhana of Vādirat composed by Cintāmaṇi Datta exhibits his aptitude as a poet. He has introduced a variety of metres in composing the few stanzas he devoted to the Sādhana of Vādirat. From all this it is evident that he was a poet of no mean order.

7. *Dharmākaramati* (Nos. 97, 210).

The name of this author likewise could not be traced in the catalogue of Tibetan Tangyur. He stands as the author of two Sādhanas, one of Tārā and the other of Dhvajāgrakeyūrā. One colophon characterises him as a Mahāpāṇḍita and Sthavira, while the other designates him as a Pāṇḍita and as Mādhyamakaruchih

¹ *Tattvasaṃgraha*, Foreword, p. lxviii.

² This is evident from the elaborate *Pūjā* offered to all the five Dhyāni Buddhas and their Saktis and the manner in which their place has been fixed in the hierarchy.

or as 'one who believes in the Madhyamaka system of Philosophy.' It is not correct, therefore, to say that the Madhyamakas or the earlier Mahāyānists did not believe in gods and goddesses, and at least we find one instance here where a Madhyamaka composes Sādhanas for the worship of Tāntric deities. The Vajrayānists must have included in their folds the Mahāyānists of all sorts.

8. *Durjayacandra* (No. 250).

He is reputed to be the author of a large number of works and the following among others are mentioned in Tibetan Tangyur¹ :—

1. Dākinivajrapañjarapañcadāka-Sādhana.
2. Śaḍaṅganāma-Sādhana.
3. Sarvabhūtabali.
4. Nairātmadevipañcadaśastotra.
5. Saptākṣarasādhana.
6. Śricakrasamvarasādhana-Amṛtākṣara.
7. Kaumudi Hevajrapañjikā.
8. Ratnacchaṭā nāma pañjikā.
9. Suparigraha nāma Maṇḍalopāyikavidhi.
10. Nairātmāsādhana.
11. Māyāvati Mahāmāyātantrasya Pañjikā.

In Tibetan Tangyur he is differently styled as Ācārya, Pāṇḍita, Mahācārya, Mahāpāṇḍita, and Vandya. From the *Sādhanamālā* he appears to be a follower of the Heruka cult, and of the Anuttarayoga division. This god is called Vajradāka and Saptākṣara; the latter name is given to him because of his seven-syllabled Mantra. Saptākṣara is here associated with his Śakti Vajravārāhī whose form and weapons are the same as those of the principal deity.

¹ Loc. cit., app., p. 45.

9. *Garbha* (No. 142).

In Tangyur he is styled as Mahācārya and is reputed to be the author of only one work, viz.: *Vajrayāna-mūlāpattiśikā*. But in the *Sādhanamālā* he appears as an author of the Māricisādhana which is in accordance with the *Kalpa*. This Māricī is three-faced and eight-armed, which is by far the most common type of Māricī up till now found. Nothing further is known about the author or his time.

10. *Guṇākaragupta* (No. 272).

This author is called in Tangyur both as Guṇākara and as Guṇākaragupta and the following works are ascribed to him¹ :—

1. Bodhicittavivaraṇa.
2. Guhyasamājābhisaṃaya-nāma-Sādhana.
3. Śrī Mahākāla Sādhana.
4. Maṇḍalavidhi.

He is styled as Upādhyāya, Paṇḍita, Ācārya, Mahācārya, Paiṇḍapātika and is definitely said to be an Indian.

In the *Sādhanamālā* he stands as the author of a Sādhana devoted to Raktayamāri and in the colophon designates himself as a Paiṇḍapātika Bhikṣu which is also corroborated by Tangyur. His Sādhana is in verse and the stanzas are written in a lucid and forceful style. They are written in several different metres and show at once the devotion and skill of the author in composition.

11. *Hariharu* (No. 53).

He is not mentioned in the Tibetan Tangyur but in the *Sādhanamālā* his name stands as the author of a very short and solitary Sādhana. This is devoted

---

¹ *Ibid.*, p. 41.

to the worship of Vādirāṭ, a form of Mañjuśrī, and it contains a verse which gives the Bijamantra of the deity (*प्रतीकः*):

12. *Indrabhūti*¹ (No. 174).

In Tangyur he is reputed to be the author of the following works² :—

1. Śrī Cakrasamvara-tantrarāja-samvara-samuc-eaya nāma vṛtti.
2. Śrī Cakrasamvara-stotra.
3. Cakrasamvarānubandha-saṅgraha.
4. Siddha-Vajrayoginīsādhana.
5. Vajrayoginī-mantratattva - svādhiṣṭhāna - nir-deśa.
6. Sukla-Vajrayoginīsādhana.
7. Dākinīvajrapañjaramahātantrarājasya Pañjikā Prathama-paṭala-sukhabandha nāma.
8. Kulikāmatatattvanirṇaya.
9. Śrī Sampuṭatilaka nāma Yoginitantrarājasya ṭīkā Smṛti-sandarśanāloka.
10. Śrī Ānandapuṣpamālā.
11. Śrī Tattvāmṛtopadeśa.
12. Mahāmāya Sādhana.
13. Śrī Sarvabuddhasamayoga nāma Tantrapāñ-jikā.
14. Śrī Sarvabuddhasamayoga-Dākinījāla-samva-ratantrārthaṭīkā.
15. Sarvabuddhasamayoga-gaṇavidhi.
16. Vajrasattvopāyika.
17. Śrī Sarvabuddhasamayoga-Dākinījāla-samva-ramahātantrarāja nāma maṇḍalo-pāyikā.
18. Jñānasiddhi nāma Sādhanopāyikā.³
19. Sahajasiddhi.
20. Tattvāṣṭakadrṣṭi.

¹ For his time and other details see *Supra*, § 4, p. li.

² *Loc. cit.*, app., p. 14.

³ In the course of publication in the *Gækvad's Oriental Series*.

21. Ratnacakrābhīṣekopadeśa.
22. Ārya Mañjuśrī nāmasaṅgitivṛtti.
23. Kurukullā Sādhanam.

He is styled as Mahācārya, Odiyānasiddhi, Ācārya, Avadhūta, etc., and is definitely mentioned as the king of Uddiyāna or Odiyāna.

13. *Kalyānagarbha* (No. 242).

His name is not mentioned in Tangyur, but in the *Sādhanamālā* he stands as the author of a Sādhana of Heruka of the two-armed single variety. He calls himself as "one who is afraid of being too elaborate." Nothing tangible is however known about this author.

14. *Karuṇā* (Nos. 187, 303).

cir. 753 A.D.

This author, who is also known as Karuṇācala, seems to be an author of considerable parts, but none of his works is preserved in translation in Tibetan Tangyur. Here Karuṇā stands as the author of two Sādhanas, one of Kurukullā and the other of Mahākāla. He was a follower of the *Hevajratantra* and he twice called Lilāśāni or Līlāvajra as his preceptor, who, as has already been pointed out, flourished about A.D. 741. If Karuṇā, his disciple, is taken to be twelve years his junior then his time will fall somewhere near 753 A.D.

15. *Kokadatta* (No. 218).

In the Tibetan Tangyur he stands as the author of the following works¹ :—

1. Śukla Vajravārāhī Sādhana.
2. Śrī Vajrayogini manasāgopyā-homavidhi.
3. Śrī Vajrayoginyabhipretahomavidhi.
4. Vajravārāhīprajñāloka kṛtyāstotra.

He is styled as Ācārya or Mahācārya and was also known as Koṅkanapāda.

In the *Sādhanamālā* he stands as the author of one single Sādhana which is devoted to the worship of Vajravārāhī who is designated as Prajñāloka. It is rather an elaborate Sādhana where instructions are given for reciting Mantras while sitting on a corpse. The Mantra of Prajñāloka according to him is so powerful that the ‘careless repetition of the same only two lakh times enabled him to compose the Sādhana even though he never made any efforts to learn the Śāstras.’¹ This Sādhana is included in the MS. B which shows that the author cannot be later than 1100 A.D.²

16. *Kṛṣṇapāda* (No. 181).

In Tangyur the following works are attributed to him³:

1. *Vajragīti*.
2. *Gaṇacakravidhi*.
3. *Kṛṣṇayamāriśmahomavidhi*.
4. *Sarvabhūtabalividhi*.
5. *Hevajrasādhanatattvoddyotakara*.
6. *Ārya-Ādākinīvajrapañjara nāma Mahātantrā-rāja-kalpamukhabandha*.
7. *Stūpavidhi*.
8. *Mṛtyuvidhi*.
9. *Guhyapativajrapāṇi-Sādhana*.
10. *Guhyapativajra-Sādhana*.
11. *Kṛṣṇayamāribuddhasādhana*.
12. *Dharmakāyadīpavidhi*.

¹ Cf. p. 431—मयापि जड़धृत्या शाले अलतकोशेन विशिष्टचेतसा अस्य मनस्य उच्चाद्य-आपेन इदं प्रज्ञालोकसाधनं कृतम्।

² If, however, this Koṅkana is identified with Kaṅkana of the school of Kambala who in collaboration with Padmavajra (in 693 A.D.) introduced the Hevajratantra, Kokadatta's time will fall somewhere in the beginning of the 8th century. Cordier, op. cit., p. 231.

³ Loc. cit., app., p. 23.

In Tangyur a large number of Kṛṣṇas are mentioned, and it is very difficult to distinguish one from the other. The works above stated are definitely ascribed to Kṛṣṇapāda and not to Kṛṣṇa, Kāhnu, or Kṛṣṇavajra. This author is styled as Ācārya, Mahācārya, Mahāpandita and Yogi.

In the *Sādhanamālā* he stands as the author of a Sādhana of Kurukullā who is described as six-armed and decked in ornaments of snakes. The author in the colophon further gives the information that the Sādhana has been taken from the *Māyājāla Tantra* which extends to sixteen thousand granthas. The Sādhana also gives some directions for the extraction of snake-poison.

17. Śrī Kṛṣṇarāja.

cir. 717 A.D.

Kṛṣṇarāja is mentioned in S. 161 and is there stated as having introduced the goddess Vajrasarasvatī in the *Kṛṣṇayamāri Tantra*. It is very difficult to say which Kṛṣṇa among the many mentioned in the Tangyur really composed this work and what other works are ascribed to him. But he seems to be different from the Kṛṣṇa who composed the Kurukullā Sādhana because the latter appears to be only an humble follower of the *Kṛṣṇayamāri Tantra*. The *Kṛṣṇayamāritantra* was introduced according to Tārānāth by Lalitavajra who was a contemporary of Padmavajra (693 A.D.). Kṛṣṇācārya (717 A.D.) who also introduced the *Sampūṭatilaka Tantra* might have introduced the worship of Vajrasarasvatī, and we are tempted to take this Kṛṣṇarāja as identical with Kṛṣṇācārya.¹

---

¹ See Supra § 4 p. liii.

18. *Kukkuri pāda* (No. 240).

cir. 693 A.D.

In Tangyur he is also known as Ācāryya, Kukurāja or Kukkurarāja and a larger number of works are attributed to him. The following works are said to have been composed by him.¹

1. Śrī Vajrasattva-guhyārtha-dharavyūha.
2. Śrī Vajraheruka-guhyārthadharavyūha.
3. Śrī Padmanartteśvara-guhyārthadharavyūha.
4. Śrī Vajraratnaprabha-guhyārthadharavyūha.
5. Śrī Sughoṭalalita-guhyārthadharavyūha.
6. Sarvamaṇḍalānusārena pañcavidhi.
7. Śrī Sarvabuddha-samayoga-maṇḍalavidhi.
8. Mahāmāyātāntrānusāriṇī Herukasādhanopāyikā.
9. Vajrasattvasādhana.
10. Mohataruṇa-Kalpa.
11. Mahāmāyā sādhana maṇḍala vidhi.
12. Śrī Mahāmāyā maṇḍala deva stotra.
13. Śrī Mahāmāyātattvasukhabhāvanānusāri Yagabhbāvanopadeśa.
14. Sravaparicchedana.

In the *Sādhanamālā*, he stands as the author of the *Mahāmāyāsādhana* where *Mahāmāyā* represents Heruka in the embrace of Buddhaḍākinī as four-armed and four-faced and surrounded by four Yoginīs. In this Sādhana the word Heruka is analysed, dissected and each particle thereof explained. It contains also one song in Vernacular which is very probably Bengali. Some of his songs are also recorded in the *Bauddha Gān O Dohā*.

According to Tārānath he introduced the *Mahāmāyātāntra* and was a contemporary of Kambalapāda, Padmavajra and Lalitavajra. We have already shown

---

¹ Loc. cit., app. 18ff.

that Padmavajra flourished in *cir.* A.D. 693 and therefore the time of Kukkuri also should be placed somewhere near.

19. *Kula [datta]* (No. 154).

cir. A.D. 1100.

He is the son of Saṅghadatta and in the Tangyur, where he is styled as Ācārya and Mahāpaṇḍita, only one work entitled *Kriyāsamgraha* is ascribed to him.¹

In the *Sādhanamālā* he also calls himself as the son of Saṅghadatta, and stands as the author of a Sādhana devoted to the worship of Prajñāpārāmitā—a deification of the Prajñāpāramitā literature. As this Sādhana is found in the MS. B which bears a date corresponding to A.D. 1165 his time cannot be later than A.D. 1100.

20. *Kumārakaragupta* (No. 293).

His name is not mentioned in the Tangyur, but he stands in the *Sādhanamālā* as the author of a particularly interesting Sādhana in verse devoted to the worship of Ucchuṣma Jambhala, a fierce form of the Buddhist God of Wealth, Jambhala. This Sādhana also describes the Mantra of the god in three stanzas. The author calls himself as a Paṇḍita and Sthavira, but nothing else unfortunately is known about him.

21. *Kumudākaramati* (No. 1).

In the Tangyur² he is styled as Mahāpaṇḍita and is credited with only one Sādhana namely the one which heads the list in the *Sādhanamālā*. The Sādhana composed by Kumudākaramati is a pretty long one and is taken from the *Trisamayarājatantra*. It serves more or less as an introduction to the whole book because of its treating many preliminary and elementary subjects including descriptions of a number of Mudrās and their

¹ Cordier: op. cit. p. 265.

² Ibid, p. 371.

Mantras. From an obscure reference on p. 13¹ it appears very probable that Trisamayarāja was only another name of Amoghasiddhi one of the five Dhyāni Buddhas. This same Sādhāna holds out some hope to the beginners where the author confidently declares that in accordance with the intensity of concentration, some amount of psychic culture is bound to follow.²

22. *Lalitagupta* (No. 128).

cir. A.D. 1050.

He calls himself a direct disciple of Advayavajra and in the Tangyur³ he is credited with only one work, the same in fact, which appears in the *Sādhanamālā*.

This Sādhana is devoted to a peculiar form of Eka-jatā with two arms carrying the rosary in the right and the blue lotus in the left. The goddess is an emanation of the Dhyāni Buddha Akṣobhya and naturally presents a very fierce appearance. This Sādhana is found only in the MS. B which bears a date corresponding to A.D. 1165, and, therefore, the time of Lalitagupta should not be taken as later than A.D. 1100. But it will be more reasonable to place him approximately in A.D. 1050 as Advayavajra belonged to *circa* A.D. 978–1030.⁴

23. *Māngalasena* (No. 273).

Though the name of this author cannot be traced in the Tangyur catalogue, he stands in the *Sādhanamālā* as an author of a Sādhana of Kṛṣṇayamāri. He has employed a variety of metres in the composition of the Sādhana which is almost wholly written in verse except for the Mantras. In this Sādhana Yamāri is associated closely with Mañjuśrī to whom a panegyric is addressed.

¹ p. 13 अमोघसिद्धिशायं चित्तमथराजः विर्जित्सिद्धिष्ठ ।

² See p. 13.

³ Cordier, op. cit., p. 122.

⁴ Supra, p. xci.

It also contains another *Stotra* for the five Dhyani Buddhas. Nothing else is known about him or his time.

24. *Manoratha Rakṣita* (No. 164).

This name is not mentioned in the Tibetan Tangyur, but he stands as an author of a Sādhana of Vajrasarasvatī written wholly in verse. The author seems to be a follower of the Avalokiteśvara cult, and did not belong to the higher strata of Vajrayāna, as we understand from his advocacy of Brahmacarya “celibacy” and discouragement of drinking habits. He shows himself a firm believer in the efficacy of the Mantra as is evident from the line:—

विश्वविस्मापने शक्तिरस्मादस्योपज्ञायते ।

25. *Mañjughoṣa*.

His name is mentioned in S. 28 and the way in which the reference is given clearly shows that Mañjughoṣa represented the author's Guru and not the god Mañjuśrī. In the Tibetan Tangyur we find an author of the same name to whom the undernoted works are ascribed¹:—

1. Samādhibhāṣātikā.
2. Āryāparimitāyurjñāna sādhana.

He is styled as Upādhyāya, and Pandita and is described as an Indian. This author should be distinguished from the author Mañjughoṣakīrti who wrote a work on Grammar.² Our Mañjughoṣa, however, is the Guru of Prajñāpālita who composed a Sādhana of Hālahala Lokeśvara.

26. *Muktaka* (Nos. 45, 56, 172).

cir. 1100 A.D.

His other name appears to be Padmākara as can be understood by a reference to the Sādhana No. 56.

¹ Loc. cit., app. p. 64.

² Cordier op. cit., p. 20.

Muktaka is not mentioned in the Tibetan Tangyur but to Padmākara the following original works and translations are attributed¹ :—

1. Āryanīlāmbaradhara Vajrapāṇi Sādhānopāyi-
kā Tīkā.
2. Guhyapatrikā.
3. Vajravidarāṇī nāma dhāraṇī vyākhyāna Vajrā-
loka nāma.
4. Alimanmatha Sādhana.
- T 5. Hevajratantradvikalapaṭīkā.
- T 6. Tattvapradīpa nāma Vajrapāṇi sarvasādhana
niśpannālaṅkārā.
- T 7. Sugatapañcatrimśat stotra nāma ratnamālā.

He is styled as Ācārya, Mahācārya, Mahopādhyāya, Pañḍita and Upādhyāya. His Sādhanās in the *Sādhānamālā* are to be found in the MS. B and, therefore, the time of Muktaka cannot be later than A.D. 1100.

Out of the three Sādhanas included in the present work, one is for Sthiracakra, the second is for Arapacana and the third for Tārodbhava Kurukullā.

27. Nāgārjuna, (Nos. 96, 127).

cir. 645 A.D.

Though the *Sādhānamālā* only records two Sādhanas of Nāgārjuna he must be regarded as a prolific writer of Sādhanas and other Tāntric works, and the Tibetan Tangyur records a large number of works composed by him. A list of his works is given below² :—

1. Mantrālaṅkārasādhana.
2. Kakṣapuṭa.
3. Piṇḍikṛtasādhana.
4. Śrī Guhyasamājamaṇḍalavidhi.
5. Sekacaturaprakaraṇa.

¹ Loc. cit., app. p. 32. T represents works translated by the author.

² See loc. cit. app. p. 49.

6. Bodhicittavivaraṇa.
7. Pañcakrama.
8. Āryanilāmbaradhara Vajrapāṇisarva manḍala niśpannavidhi.
9. Svabhāvāsiddhyupadeśa.
10. Vajrayānasthūlāpatti.
11. Prajñāpāramitāhṛdaya sādhana.
12. Āryanilāmbaradhara-Vajrapāṇikalpa   manḍala
dhāraṇī tīkā.
13. Lokēsvara sādhana.
14. Nīlāmbaropasiddhi.
15. Vajrapāṇimaṇḍalavidhi.
16. Hayagrīvasādhana.
17. Dharmadhātu Stotra.
18. Nirupamastava.
19. Lokātīta stava.
20. Cittavajra Stava.
21. Paramārtha Stava.
22. Kālatraya Stotra.
23. Sattvārādhana stava.
24. Prajñāpāramitā stotra.
25. Acintyastava.
26. Stutyatītastava.
27. Niruttarastava
28. Ārya-Mañjuśrī-Bhaṭṭāraka-paramārtha-stuti.
29. Ārya-Mañjuśribhaṭṭāraka karuṇā Stotra.
30. Aṣṭamahāsthānā-caitya-stotra.
31. Dvādaśakāranyāyastotra.
32. Vandānāstotra.
33. Narakoddhāra.
34. Samādhibhāṣātīkā.
35. Mahakāruṇika Ārya-tārā sādhana or mānyabhis-
samaya.
36. Saprajña-Śrī-Mahākāla-sādhana.
37. Śrī-Mahākālasya stotra aṣṭamantra.
38. Śrī Mahākalasya stotra-padāṣṭaka.

39. Bodhicitta-Vivarana.
40. Aryasahasrabhujāvalokiteśvara sādhana.
41. Ārya Lokeśvara ṣaḍakṣara sādhana.
42. Saptāṅga sādhana.
43. Ārya Pratisarā Mahāvidyā-cakranibandhana.
44. Vajramahākālāṣṭaka stotra.
45. Śrī Guhyasamāja tantrasya Tantraṭīka.
46. Śrī Guhyasamājamahāyogatantrotptatti-Krama-sādhana-sūtra-melāpaka.
47. Kalyāṇa-Kāmadhenu.
48. Tārāsādhana.
49. Tārāsādhana-saṁkṣepa.
50. Śrī Mahākāla-sādhana.
51. Krodhavajra Caṇḍadeva-pañca nāma maṇḍala-vidhi.
52. Vajrapāṇi mārgāṣṭaka.
53. Tattvapradipa nāma vajrapāṇi sarva-sādhāna-niṣpannālaṅkāra.
54. Pratiṣṭhāpanālaṅkāra.
55. Prāyaścittāmrta.
56. Śrī Mahākālasya stotra Bhāvasañcara.
57. Vajrapavitra-Karmasambhāra.
58. Aṣṭādaśa-paṭala-vistara-vyākhyā.
59. Mañjuśrī-prajñā-vardhana.

He is styled as Ācārya, Mahācārya, Ārya, Bhikṣu, and Bhaṭṭāraka.

Out of the two Sādhanas composed by him one is devoted to the worship of Vajratārā who exhibits the Varada Mudrā in the right hand and the Utpala in the left, and sits in the Vajraparyāṅka attitude. The second is devoted to Ekajaṭā and according to a statement in the colophon the Sādhana was restored from Bhoṭa country by Nāgārjuna.¹

---

¹ आचार्यामार्जुनपादैभिंटेषु उद्धृतम् । For other details see Supra, p. xlv.

28. *Padmavardhana*, (No. 155.)

This author is not mentioned in the Tibetan Tangyur but his name stands in the *Sādhanamālā* as an author of a sādhana of Prajñāpāramitā, who ‘when manifested makes the lotus face of the disputant (in discussion) sleep in peace.’¹ Nothing else is known of this author.

29. *Padmākaramati*, (No. 14).

The name of Prajñākaramati appears in the Tibetan Tangyur where only one sādhana is attributed to him.² In the *Sādhanamālā* he stands as the author of one sādhana only, and the Tangyur sādhana is very probably the translation of the same thing.

The sādhana refers to the worship of Khasarpaṇa, a form of Lokeśvara who is accompanied by four deities: Sudhanakumāra, Hayagrīva, Tārā and Bhṛkuṭī.

30. *Prabhākarakīrti*, (No. 85).

A.D. 1100.

Prabhākarakīrti’s name is mentioned in the Tibetan Tangyur and only one sādhana is attributed to him.³ In the *Sādhanamālā* also one sādhana is attributed to him. The latter seems to be the Sanskrit original and the former represents its Tibetan translation.

This sādhana refers to the ritual of Caṇḍamaharoshaṇa, and gives directions for the application of the mantra in different functions. The sādhana appears in MS. B and therefore, the time of Prabhākarakīrti cannot be later than A.D. 1100.

¹ वसुष्टीहेतु निद्राति वार्तिर्वा सुखपद्मनम् ।

Cordier: op. cit p. 373.

² Ibid p. 357.

31. *Prajñāpālita.* (No. 28.)

This author wrote a large number of sādhanas and the following among others are preserved in translations in the Tibetan Tangyur¹ :—

1. Raktayamari karmāvali sādhana cintāmaṇi.
2. Ratipriya sādhana.
3. Yakṣa naṭanaṭī sādhana.
4. Yakṣinī parthivī lakṣmī sādhana.
5. Yakṣa Nandikara sādhana.
6. Yakṣaraja Kilikila sādhana.
7. Piḍana mahāyakṣasenāpati sādhana.
8. Śrī Candradevi nāma sādhana.
9. Kunḍaladhārinī Hāritī sādhana.
10. Ratnamālā.
11. Nāgi sādhana.
12. Nāgi Vasupālamukhi sādhana.
13. Nagyāphunāmopāya.
14. Manohāri sādhana.
15. Subhagā sādhana.
16. Viśālanetrī sādhana.
17. Ratirāga sādhana.
18. Aparājita nāma sādhana.
19. Adhijayājītā sādhana.
20. Purnabhadrā sādhana.
21. Bhūtisundarī sādhana.
22. Śrī Jayasundarī sādhana
23. Vimalasundarī sādhana.
24. Piśāca Pilupāla sādhana.
25. Piśāca Munidhara sādhana.
26. Kṛṣṇa piśāca sādhana.
27. Piśāca Kṛṣṇasāra sādhana.
28. Piśācihanā sādhana.
29. Ālukā nāma sādhana.
30. Alaguptā nāma sādhana.

31. Kharamukhī sādhana.
32. Ālumbini pīśācī sādhana.
33. Ucchuṣmā nāma sādhana.
34. Kṣukṣuśrī kūṇḍalī sādhana.
35. Pīśācī Karṇagṛhyā sādhana.
36. Pīśācī Kṛṣṇamukhī sādhana.
37. Yamāricintāmaṇi-mālā nāma sādhana.
38. Pratiṣṭhā-vidhi.

He is sometimes styled as Ācārya in the Tibetan Tangyur. Prajñāpālita appears in the *Sādhanamāla* as the composer of a solitary sādhana of Halahala which is found only in MS. Ab. From the concluding verse it may be surmised that he accepted one Mañjughoṣa as his *guru*. In the sādhana a long Dhāraṇī of Halahala is a distinguishing feature.

32. Ratnākara Śānti. (No. 110.)

cir. 978–1030.

He should be distinguished from Ratnākara the author of the sādhana No. 73, as there are no grounds to suppose that they were one and the same person. The following works are attributed to Ratnākara Śānti in the Tibetan Tangyur¹ :—

1. Khasamā nāma ṭikā.
2. Hevajra-pañjikā (Muktikavali nāma).
3. Sukha-duḥkhadvaya-parityāgadrsti.
4. Bhrama hara nāmā sādhana.
5. Sahaja rati saṁyoga.
6. Sahaja yoga krama.
7. Piṇḍikṛta sādhanopāyikā vṛtti Ratnavali nama.
8. Kṛṣṇayamāri sādhana Protfulla-kumuda nāma.
9. Vajrabhairava gaṇacakra.
10. Śrī sarva rahasya nibandha pradīpa.
11. Pratisarā-rakṣācakra-lekhopāya.
12. Pañcarakṣā-vidhi.

¹ loc. cit. app. p. 72.

13. Vajratārā sādhana.
14. Guṇavatī śri Mahāmāyā tīkā.
15. Mahāmāyā sādhana.
16. Śrī Kṛṣṇayamāri mahātantrarāja-pañjikā-ratnapradīpa.
17. Abhiṣeka-nirukti.
18. Kusumāñjali nāma Guhyasamāja-nibandha.

He is styled as Ācāryya and Mahāpaṇḍita. He is also known by the name of Śānti only. In the *Sādhanamālā* his name appears as the author of a sādhana devoted to the worship of Vajratārā and containing a large number of applications of the mantra of Vajratārā : *Oṁ Tāre tuttāre ture svāhā*. All these applications refer mostly to the enchantment of women and similar other purposes. In another sādhana of an anonymous author, probably composed by one of his disciples, his name is mentioned in connection with the diffusion of the worship of Trailokyākṣepa, a form of Heruka (page 474).

Ratnākara Śānti was a fairly well-known scholar and he is said to have been in charge of the Eastern gate of the Vikramaśila monastery. King Mahipālā I (A.D. 978–1030) Dīpañkarā Śrijñāna, Avadhūtipā or Advayavajra, Prajñakaramati, and Nāropa were all his contemporaries.¹

33. *Ratnākara*, (No. 73.)

cir. 1100 A.D.

He should be distinguished from both Ratnākara-Śānti and Ratnākaragupta whose names are separately mentioned in the Tangyur where separate sets of books are ascribed to their authorship. In the Tibetan Tangyur the undernoted works are attributed to him.²

¹ See Supra § 4, p. xci. Also P. N. Bose, *Indian Teachers*, p. 55.

² *loc. cit.* app. p. 72. T indicates translations.

1. Nairātmā sādhana pauṣṭīka nirdeśa.
- T 2. Simhanāda-sādhana.
- T 3. Trailokyavaśamkara Lokésvara-sādhana.
- T 4. Padmanarttēsva-sādhana.

He is styled as Ācāryya, Pañdita and Mahāpañdita. He appears in the *Sādhanamālā* as the author of a sādhana of Alimanmatha also known as Bhṛṅganaṅga who is regarded as a form of Mañjuśrī as well as Heruka. At the end of the sādhana a couplet in vernacular appears and from *Rayanāṅkarena raiam* we understand that he was its author.

The sādhana is found in MS. B and therefore the author cannot be later than 1100 A.D.

34. *Ratnākaragupta*, (Nos. 2 and 255).

cir. 1100 A.D.

He should be distinguished from Ratnākara and Ratnākara Śānti as they seem to be different persons. In Tangyur the following works are attributed to Ratnākaragupta¹:

1. Ārya Mañjuśrī Nāmasaṅgiti-pañjikā saṅgraha.
2. Trisamayasādhana.
- T 3. Khasarpaṇa sādhana.

He is styled as Mahāpañdita. His name appears in the *Sādhanamālā* twice as an author of the Trisamayarāja sādhana as also for the sādhana of Sambara. In the first he gives elaborate directions and rules of discipline to be observed by all followers of the Trisamayarājatantra, though in the second the author talks of things which pertain to the highest class of Yogatantra which cannot be practised without the assistance of Śaktis.

¹ *Ibid.* p. 72.

The sādhana of Sambara is found in MS. B and therefore the author cannot be later than A.D. 1100.

35. *Rārigupta* (No. 79).

The name of the author is not mentioned in the Tibetan Tangyur, but he appears in the *Sādhanamālā* as the author of a short sādhana where directions are given for miraculously increasing knowledge by muttering continuously the Bijamantra of Mañjúsri which is *Hūm*. Nothing tangible, however, is known about him.

36. *Śabara* (Nos. 185, 235).

cir. A.D. 657.

Śabarapāda who is styled in the *Sādhanamālā* as a Siddha (one who has attained perfection) is represented in the present work as the author of S. 185, and he seems to have been the originator of the Vajrayogini cult where this particular deity with red colour is worshipped as we understand from the colophon of the sādhana No. 235. In the Tibetan Tangyur he has several names such as Śabari, Śabariśvara or Śabareśvara. He is one of the eighty-four Siddhas famous in Buddhist Tāntrism, and the authorship of the following works is attributed to him in the Tibetan Tangyur¹ :—

1. Vajrayoginī sādhana.
2. Kūrmapādasiddhi sādhana.
3. Āryanilāmbaradhara Vajrapāṇirudra-trivinīta nāma tantravṛtti.
4. Siṣyānugrahavidhi.
5. Vajrayoginyabhiṣeka saṃkṣepa.
6. Vajrayoginī gaṇacakra vidhi.
7. Sunyatā dr̥ṣṭi.
8. Adhiṣṭhāna Mahākāla sādhana.

¹ loc. cit. app. p. 86.

9. **Vajravidāraṇī nāma dhāraṇī vṛtti Ratnamālā nāma.**
10. **Vajravidāraṇī nāma dhāraṇī maṇḍalavidhi Ratnadyuti nāma.**
11. **Krodhavajramāranakrama sādhana.**
12. **Vajravidāraṇī nāma dhāraṇī Caṇḍamahāroṣaṇa sādhana.**
13. **Ṣaḍāṅgayoga.**
14. **Citta guhya gambhīrārtha gīti.**
15. **Mahāmudrā vajra gīti.**
16. **Raktavajrayoginī sādhana.**

He is styled as Ācāryya, Mahācāryya, and Siddha.¹

37. *Sahajavilāsa* (Nos. 183, 231).

Only three works are attributed to this author in the Tibetan *Tangyur*² :—

1. **Samasta mukha praveśa raśmī vimaloṣṇiṣa-prabhāsa sarvatathāgata hṛdaya samaya vilokinī nāma dhāraṇī-vivṛti.**
2. **Śrī Heruka sādhana.**
3. **Hevajrodbhava Kurukullā sādhana.**

He is sometimes styled as Mahācāryya. *Sahajavilāsa* appears in the *Sādhanamālā* as the author of two sādhanas, one for the worship of Kurukullā and the other for that of Nairātmā. In the first sādhana he gives two ślokas in vernacular describing Mahāsukha. It appears probable that he followed the *Hevajra Tantra*.

38. *Saṅghadatta.*

cir. 1075 A.D.

Saṅghadatta's name is mentioned in the sādhana No. 154 composed by his son Kula or Kuladatta in the praise of Prajñāpāramitā. He was very probably an

author of no consequence as his name is not to be found in the Tibetan Tangyur. His son Kuladatta however outshone his father by composing a fairly large number of important books.

Kuladatta's sādhana is to be found in the MS B. and therefore he cannot be later than A.D. 1100. Saṅghadatta's time, therefore, can be placed in *cir.* 1075 A.D.

39. *Saraha.*

cir. A.D. 633.

The name of this author appears in the two Sādhanas for Rakta Lokeśvara. These Sādhanas were very probably written by one who followed Saraha's teachings or belonged to his school.

In the Tibetan Tangyur the undermentioned works are attributed to Saraha¹ :—

1. Śrī Vajrayoginī sādhana.
2. Kāyakoṣa-amṛtavajraṭīkā.
3. Vākkoṣarucirasvaravajragītā.
4. Trailokyavaśāñkaralokeśvara sādhana.
5. Cittakoṣa Ajavajragītā.
6. Sarvabhūtabalividhi.
7. Śrī Buddhakapāla nāma maṇḍalavidhi krama-pradyotana.
8. Śrī Buddhakapāla sādhana.
9. Śrī Buddhakapālasya pañjikā Jñānavatī nāma.
10. Dohākoṣagītī.
11. Tattvopadeśa-śikharadohāgītī.
12. Dohākoṣa nāma caryāgītī.
13. Dohākoṣa upadeśa gīti.
14. Kakhasya Dohā.
15. Svādhiṣṭhāna-krama.

---

¹ loc. cit. app. p. 94.

16. Kakhasya Dohātippaṇa.
17. Mahāmudropadeśavajraguhyaagiti.
18. Dvādaśopadeśa gathā.
19. Dohākoṣa nāma Mahāmudropadeśa.
20. Bhāvanādṛṣṭicaryāphala dohākoṣa-gītikā.
21. Kāya-vāk-citta manasikāra.

He is styled as Ācāryya, Mahācāryya, Siddha, Yogi, Mahāyogi, Yogiśvara, Mahabrahmaṇa, Mahāśavara, etc.¹

40. Śāśvatavajra (No. 101).

cir. A.D. 1100.

Śāśvatavajra is well-known as a great author and the following works are attributed to him in the Tibetan Tangyur.²

1. Śrī Samvara-vṛtti tattvaviśāradā.
2. Samvara Luhipādābhisaṃaya vṛtti.
3. Tārāśādhana.
4. Cakrasamvarasekakriyā.
5. Āryogratārā sādhana.
6. Ekajaṭasādhana.
7. Krodha-tarābalyupahāra.
8. Ekajaṭā-tārāmativardhana.
9. Tārādevī pañca sādhana.
10. Karuṇatārā sādhana.
11. Pr̥ṣṭhacakra.
12. Tārāguhya sādhana.
13. Karuṇa-tārā viśva-karma sādhana.
14. Kākāsyatulākoṭi kāli.
15. Ādarśaprasāda nāma Tārābhāṭṭārikopadeśa.

He is styled as Ācāryya, and Mahāpaṇḍita. He is mentioned in the *Sādhanamālā* as the author of three Sādhanas: one refers to the worship of Mahācinatārā while the two others refer to the worship of Cakrasamvara, the hero of the famous *Cakrasamvara Tantra*.

The first Sādhana which is in verse appears in the MS. B and therefore, the time of Śāśvatavajra cannot be later than *cir.* A.D. 1100.

41. *Sarvajñamitra.*

cir. 1050 A.D.

In the Tibetan Tangyur there is none who is styled as Sarvajñamitra but there is one with a similar name, Sarvajña-śrī-mitra. In the *Sādhanamālā* Sarvajñamitra is associated with a Sādhana (S. 109) of rather a peculiar deity by name Sragdhārā, and in the Tangyur Sarvajñaśrīmitra stands as an author of certain *stotras* in the praise of the same deity Sragdhārā. It is therefore, highly probable, if not certain that the two names represent one and the same person. In the Tangyur he is credited with the following works.¹

1. Sragdhārastotra.
2. Āryatārā Sragdhārā-stotra.
3. Devitārā kuvākyādhyeṣaṇa nāma stotra.
4. Āryatārā sādhana.

He is styled as Ācāryya, Mahācāryya, and Mahā-paṇḍita and it is definitely stated both in the *Sādhanamālā* and in the Tangyur that he hailed from Kasmir. It is stated in the *Sādhanamālā* that Sarvajñamitra when once in great difficulty wanted death to overtake him and addressed his last prayer to his favourite goddess Tārā with his face upwards and a garland in his hands, Sragdhārā miraculously appeared before him.

42. *Śridhara* (No. 161).

cir. A.D. 1100.

In the Tibetan Tangyur he is credited with the undermentioned works² :—

¹ loc. cit. p. 95.

² loc. cit. p. 92.

1. **Krodhavārāhī Vajrayoginī sādhana.**
2. **Śrī Yamāritantra-pañjikā Sahajāloka.**
3. **Kṛṣṇayamāri sādhana.**
4. **Kṛṣṇayamārimaṇḍalopāyikā.**
5. **Vajrasarasvatīstotra.**
6. **Mahiśānanasya sādhana.**
7. **Raktāricatulḥsaktiprthak sādhana.**
8. **Raktayamāri samādhividhi.**
9. **Raktayamāri balividhi.**
10. **Svacittodhva-saṁkrāmaṇopadeśa.**
11. **Devīprabhādharādhīṣṭhāna.**
12. **Raktayamāri maṇḍalopāyikā.**
13. **Raktayamāryadhiṣṭhāna kramopadeśanā.**
14. **Caturyogatattva nāma Svādhīṣṭhānopadeśa.**
15. **Raktayamāri sādhana.**
16. **Āloka-caturaṇikā.**
17. **Raktayamāri mantra saṅgraha.**

He is styled as Ācārya, Mahāpaṇḍita, Mahāyogi, Brāhmaṇa, Mahācārya, Siddhācārya, Mahopādhyāya, etc.

In the *Sādhanamālā* he is mentioned as the author of a Sādhana written wholly in verse for the worship of Vajrasarasvatī. The whole Sādhana shows the author's mastery over the language and brings forcibly to the mind of the reader that he was a great adept in the art of versification. This Sādhana appears in the MS B and therefore, the author cannot be later than *cir.* 1100 A.D.

43. Sujanabhadra (Nos. 66, 296).

cir. A.D. 1100.

Sujanabhadra's name appears in the Tangyur catalogue more or less as an insignificant author and only one Sādhana is attributed to his authorship.¹

---

¹ Cordier P: op. cit.

In the *Sādhanamālā* he stands as an author of two Sādhanaś, one for Vāk, a variety of Mañjuśrī, and the other for Jambhala. From the first it can be easily seen that he possessed rare powers of composition and of versification and his language is always sweet, melodious and forcible. The Vāksādhana appears in the MS B and therefore, he cannot be placed later than *cir.* 1100 A.D.

44. *Sumatibhadra* (No. 306).

In the *Sādhanamālā* only one Sādhana of four lines for the worship of Mahākāla is attributed to this author whose name is not expressly mentioned in the Tibetan Tangyur, unless however, he is identified with Sumati or Sumatikirti, but this identification is doubtful.

45. *Trailokyavajra* (No. 266).

cir. 1100 A.D.

This author is not mentioned in the Tibetan Tangyur but he stands in the *Sādhanamālā* as the author of a Sādhana which refers to the worship of Bhūtaḍāmara, a fierce deity of the Buddhist Pantheon, who is believed to confer great powers to his devotees. The Sādhana is found in the MS B and therefore, the time of the author cannot be later than *cir.* 1100 A.D.

46. *Vairocana Rakṣita* (Nos. 264, 271).

cir. A.D. 728-764.

Several Vairocanas figure prominently in the Tangyur list. The *Sādhanamālā*, for instance, mentions one as Vairocana and the other as Vairocana Rakṣita, and in the Tangyur there is a third Vairocana Vajra. It is, however, quite possible to identify the first two names because the works *Vajrabhairava maṇḍalavidhi prakāśa* and *Dohakoṣa* are ascribed in one instance to Vairocana

and in another to Vairocana Rakṣita in the Tangyur catalogue itself.¹

The following original works and translations are attributed to Vairocana²:

- T 1. Śrīguhyasamājatantrācājaṭikā.
- T 2. Śukla Vajrayogini sādhana.
- T 3. Śrīvajrabhairava-maṇḍuṇavidhi prakāśa.
- T 4. Bhagavad Viṣṇujrasādhana—tateva catur-krama.
- 5. Kalpasaptaka cūḍī.
- T 6. Śrī Vajrabhairava sādhana—vajraprakasa nama.
- T 7. Dohākoṣa nāma Mahāmudropadeśa.
- T 8. Prajñāpāramitā-pṛdayasādhana.
- 9. Raktayamāri sādhana.
- T 10. Mahisānanasya sādhana.

He is styled as Guru, Pāṇḍita, Upādhyāya, Pāṇḍita, Mahāpāṇḍita, and Mahācarya.

In the *Sādhanamālā* he appears as the author of two Sādhanas: one for Bhutadāmara and the other for Raktayamāri. Vairocana Rakṣita is said to have been a disciple of guru Padmasambhava who went to Tibet to reform the Buddhism of that country when king Khri Sron Ide Btan was reigning in Tibet. This king is believed to have reigned between A.D. 728 to 764 and as Vairocana Rakṣita was his contemporary he must have flourished in the second and third quarters of the 8th century.³

47. *Virūpaka* (No. 312).

This author's name does not appear in the Tangyur Catalogue unless of course he is identified with the

¹ See loc. cit. app. p. 85.

² Ibid, p. 85. T indicates works translated by him.

³ P. N. Bose : *Indian Teachers in Indian Universities*, p. 42.

Siddhācāryya Virupākṣa nicknamed Virupā who stands as an author of the following works¹ :—

1. Cehinnamundā sādhana.
2. Uḍḍiyāna śrī yogiyoginī svayambhū sambhoga śmaśānakalpa.
3. Karamacandālī dohākoṣa gīti.
4. Raktayamāri sādhana.
5. Balividhi.
6. Prabhāsodaya krama.
7. Suniṣprapañca tattvopadeśa.
8. Yamāri yantrāvalī.
9. Amṛtādhiṣṭhāna.
10. Śri Virūpapāda caturaśiti.
11. Dohākoṣa.
12. Mārgaphalānvitāvavādaka.
13. Amṛtasiddhimūla.

He is styled as Mahācāryya, Yogiśvara, and Mahā-yogī. In the *Sādhanamālā* he appears as the author of the last Sādhana which refers to the worship of a very furious form of Mahākāla with eight faces sixteen arms and four legs. In the Sādhana a whole Maṇḍala of Mahākāla with attendant deities is described in detail and numerous applications are mentioned of the mantra of Mahākāla for a variety of purposes beginning from relieving the pain of a woman in labour and ending in the scaring of animals. Virupākṣa was a native of Tripurā and wrote many songs in his vernacular some of which are published in the *Bauddha Gān O Dohā*.

§ 8. Vajrayāna Deities.

(i) Their significance.

The deities of the Vajrayānists are all manifestations of Śūnya.² Advayavajra says in a very characteris-

¹ loc. cit. p. 83.

² For a discussion see *Indian Buddhist Iconography*, p. 166.

tic stanza that the deities are nothing but manifestations of Śūnya and are by nature non-existent, and whenever there is manifestation it must be Śūnya in essence.¹ In the *Sādhanamālā* the process of evolution of deities from Śūnya is explained in another very interesting stanza which is also found in one of the works of Advayavajra. The process of evolution has four stages: the first is the right perception of the Śūnyatā or voidness, the second is its connection with the germ syllable, the third is the conception of an icon and the fourth is the external representation of the deity.² This statement which occurs both in the *Sādhanamālā* and in Advayavajra is a very strong argument against the theory that later Buddhism was nothing but gross idolatry. This shows on the other hand that their conception of godhead was philosophically most profound, a parallel to which is scarcely to be met with in any other Indian religion.

Occasionally the *Sādhanamālā* gives us information as to the residence of the Vajrayāna deities and as far as it can be gathered from some stray references we can definitely say that the abode of these gods was in the Akaniṣṭha heaven which is the topmost of the Rūpa heavens.³

As has been pointed out before, the deities of the Vajrayāna system represent the Śūnya and they are Śūnya in essence with the three elements Śūnya, Vijñana and Mahāsukha. They are rather the voluntary mani-

¹ *Advayavajrasaṅgraha* (GOS), p. 51—

स्फूर्तिं य देवताकारा निःखमः ॥ ५८: १८ ॥

यथा यथा भवेत् स्फूर्तिं सः तथा शून्यताक्षिका ॥

² op. cit. p. 50—

शून्यताक्षोधितो बीजं बीजादिम्बं प्रजायते ।

बिम्बे च न्यासविन्यासो etc. ॥

³ pp. 47, 64.

festations of the Śūnya in accordance with the Bijamantras uttered by the worshippers, with an appearance suitable for the function he has to discharge. In the *Sādhanamālā* in one instance while characterising Mañjuśrī it gives us a piece of very important information and calls him as equal to all Tathāgatas who are none but the five Dhyāni Buddhas.¹ This implies that the deity is an embodiment of the five Skandhas over each of which one Dhyāni Buddha presides,² such as Akṣobhya for Vijnāna, Vairocana for Rūpa, Ratnasambhava for Vedanā, Amitābha for Samjñā and Amoghasiddhi for Saṃskāra. When one element among the five predominates the deity is considered to be the emanation of that Dhyāni Buddha who presides over the element in question. When such deity is represented in art he bears on his head the same Dhyāni Buddha and is considered as his offspring and as belonging to his family. The five Dhyāni Buddhas are generally represented on the aureole over the head of the principal deity.

(ii) *Their appearance.*

It may be noticed that the *Sādhanamālā* is very particular in having a colour applied to all the deities. This colour has a deep significance and is a thing which should not be passed over unnoticed. The Dhyāni Buddhas, it may be remembered, have each a different colour and they preside over one or the other of the Skandhas, also five in number. The deities emanating from each of these five Dhyāni Buddhas constitute the family of each. Ordinarily the whole family of a parti-

¹ p. 117 सर्वतथागतस्त्रूपं मञ्जुश्रीरूपमास्त्रान् etc.

² *Jñānasiddhi*, op. cit. p. 41—

पञ्चुदस्त्रभावत्वात् पञ्चस्त्रमा जितः स्त्रूपः ।

धातवो लोचनः द्यातु बुद्धकायस्त्री भूतः ॥

also *Sādhanamālā*, पञ्चस्त्रमा पञ्चतथागतस्त्रूपा भाष्मी ; p. 391 पञ्चमुद्राभरतपरिष्ठं पञ्चमुद्रामेष्य ।

cular Dhyāni Buddha should have the same colour as that of their spiritual father. Thus the family of Aksobhya, the embodiment of Vijñāna Skandha, should have the blue colour because it is the colour of the Bhūmi Buddha Aksobhya. This is, of course, the general rule but numerous exceptions are also met with. Take, for instance, a deity, who is very popular and has the power to grant success in a variety of protective and destructive rites. The deity cannot have the same colour in all the rites because the difference in rite demands a difference in form and colour, posture, and so forth.¹ In the *Sādhanamālā*² it is said that the colour of the deities vary in accordance with the functions they have to discharge but we refrain from saying more on the point as details such as these should be learnt from the Gurus and the comprehensive Tantras because these are beyond the scope of the *Sādhana*.

It may be frequently seen from the text of the *Sādhanamālā* that the deities sometimes, present a very fierce appearance and are invoked in terrible rites such as for the destruction of men (Māraṇa) and their houses (Uccāṭana) and, so forth. This, perhaps, the authors of *Sādhanas* considered incompatible with the theory of compassion and a few indirect explanations to clear up the point are not wanting in the *Sādhanamālā*. Two characteristic passages are quoted below, one with reference to the fierce form of Yamāri and the other in respect of Ucchuṣma Jambhala :

1. Śrimantam antahkarunāmayam tam
Sattvārthahetor vahirugrarūpam

¹ See for instance the details prescribed for the different rites in which Yamāri is worshipped with different attributes, p. 533 ff.

² p. 556, कर्मानुकूपतो वर्णं नोक्तमस्यातिविस्तारात् ।

तुरुपदेश्वरस्तथ चिन्हं वाञ्छतसिद्धये ॥

also p. 395, कर्मानुकूपतः श्रावादिवर्षयुक्तां etc.

p. 582, रक्षणापीतसितवर्णं कर्मानुकूपतो घेयम् ।

Nāthata Yamārim praṇipatya mūrdhnā
Likhāmi tatsādhanam iṣṭahetoh.¹

“After making my obeisance by my head to Lord Yamāri who is of dignified appearance, internally compassionate but externally terrific for the good of all beings, I write this procedure of worship for the benefit of all.”

2. Dāridryaduḥkhāhatamānasānām
kā cittavṛttiḥ Sugatasya kṛtteḥ
Ataśca kopād iva Jambhalo’ sau.
Ucchuṣmarūpaṁ bhayadām cakāra.²

“People who are stricken down with the misery of poverty what desire can they have for the rites laid down by Sugata? It is for this reason it seems that Jambhala in his anger assumed the terrific form of Ucchuṣma.”

Mahākāla is another very terrible deity with terrible appearance and is invoked to discharge terrible functions. Neither his appearance nor his functions are in keeping with the doctrine of Karuṇā or compassion. But a very excellent explanation to clear up the point has been offered by the author of the Sādhana. He says:

Acaryye yaḥ sadā dvesī kupito ratnatraye’pi yaḥ
Anekasattvavidhvamī Mahākālena khādyate.³

“One who is persistently a hater of the preceptor and is adversely disposed towards the three Jewels (Buddha, Dharma and Saṅgha) and immolates many animals is eaten up raw by Mahākāla.”

Now in a case like this we can easily understand that the conception of the fierce form of Mahākāla is quite in keeping with the doctrine of Compassion because such a man is incorrigible and he alone and un-

¹ p. 550.

² p. 570.

³ p. 586.

accompanied does harm to many beings, and a mischievous man like him ought to be removed by a fierce deity like Mahākāla for the good of many. We do not see however the necessity of eating the poor officer raw unless of course it is assumed that his mental condition will change in the next birth by undergoing a transformation in the compassionate stomach of Mahākāla.

(iii) *Buddhist worship and idolatry.*

Idolatry means worship of idols. It has many drawbacks but it is very useful for society as a whole. The formless abstract and unseen power which we characterise as God is a thing very difficult to be conceived even by great sages, not to speak of the common people, who have no idea as to what attributes God actually represents. If, of course, as we generally do, through the medium of images, we can make the mass believe in the great unseen power and his unbounded compassion for suffering humanity and make them fear sin and love piety then we must necessarily admit that idol worship is fraught with great utility and is of great social value. But that is no reason why we should call it worship or sacrifice unless we can definitely prove the actual possession of the image by God when a few apparently meaningless Mantras are uttered for the alleged infusing of the image with life. This is indeed very difficult to believe in this scientific age, and it is one of the reasons why image worship has been characterised as grossly superstitious, and the image worshippers as idolators. Idol worship has its utilities in its own sphere and has in India been considered as a necessity from very ancient times. — on the ground of public utility as such it has no scientific value because we have never authoritatively known that a deity ever actually entered into an image.

prepared for the purpose. The Hindus worship idols in this way and believe that their Mantras can infuse the image with life and therefore they are for all intents and purposes idolators.

The Jains regard the images as remembrancers (*smārakas*). By seeing the images of the Tirthāṅkaras they call to mind their noble lives, good deeds, their lofty preachings and high ideals, and to their memory they offer various articles of worship, in token of reverence. Their idol worship is not exactly what is known as idolatry in so far as these Tirthāṅkaras are concerned, but the moment they leave this sphere and offer objects of worship to hypothetical beings such as the Yakṣas and Yakṣinīs with four faces and eight arms and with strange vehicles, they are relegated to the sphere of idolatry, for here also we cannot prove that these strange creatures ever existed on the face of the Earth.

But the Buddhist mode of worship as can be seen from numerous Sādhanas in the present work is entirely different from that of the Hindus or of the Jains. To the Buddhist the external world has no existence, the body with the sense organs are unreal; the real noumenon is only Śūnya which together with Karunā, constitute the Bodhicitta. The Bodhi Mind then is also a reality; in fact it has the same reality as that of Śūnya, and beyond the mind there is nothing in the external world. The body as such being external does not exist and it has no reality. This is the conception about the mind and the external world in the Vajrayāna. To the followers of Vajrayāna, therefore, how can there be reality in an image, a grossly external object, to which worship may be offered. The Vajrayāna theory of godhead is so peculiar and had such successive stages of development traceable through Buddhist literature for several centuries that when-

ever similar conceptions or theories are met with in the literature of other sects we can easily put our finger on them and characterize them as borrowed from the Vajrayāna.

Bodhisattva after following the prescribed procedure according to the instructions of the Guru or according to the Sādhana should regard himself as nothing but as a chain of momentary consciousness full of compassion for suffering humanity, and invoke the aid of Śūnya the ultimate reality with the three elements, Śūnya, Vijñāna and Mahāsukha. This aid can only be invoked when the Bodhi Mind of the Bodhisattva is also identified with the Śūnya; and only when this is done, the Śūnya responds. In accordance with the Bijamantra or in accordance with the purpose for which the aid of the Śūnya has been invoked, the Śūnya transforms itself in the form of a divinity with which the Bodhi Mind is identified. When the commingling of the Bodhi Mind with the deity takes place, the former develops great power, and is able to do the work for which the deity has been invoked until he is dismissed from the mind with the proper formula. A glance at the list of deities and the aims and objects of the Vajrayānist will show how many multifarious duties the Śūnya had to perform and into how many forms it had to transform itself.

*(*It can indeed be pointed out that because a large number of images of gods and goddesses of the Vajrayāna Pantheon were made and subsequently discovered from under the earth, therefore the Buddhists must be considered as idolators. Against this we can point out that it is not an easy task to conceive the outward appearances of gods and goddesses of an extensive Pantheon for the purpose of meditation, without the help of images or pictures, and it is in order to supply this

most important aid to the numerous worshippers that innumerable images had to be carved out of stone. We have also evidence that pictures were painted for the same purpose and even now in Nepal the Vajracāryas keep a large stock of paintings and pictures of numerous deities for their pious clients. It must be definitely understood that no attempt is here made to represent the case of the Buddhist with regard to the charge of idolatry or really levelled at them. From a study of their literature we can definitely proclaim that Vajrayāna was no idolatry but if some ignorant lay disciples in imitation of the Hindu and Jain customs threw a few flowers at the feet of an image need not impinge the pure doctrine of the Sāstras.)

(iv) *Hindu gods versus Buddhist gods.*

The Vajrayānists displayed a great hatred towards the gods of the Hindu religion and a large number of remarks made by a number of Vajrayana authors on the Hindu gods in the *Sadhanamāla* fully bears us out. They were not only hostile to the Hindu gods but their hostility towards the Hindu gods prove further that they had a great hatred towards the members of other religions also. This fact was for the first time pointed out in the *Indian Buddhist Iconography* but it met with violent criticism from eminent scholars especially from the famous art critic, Dr. A. Coomarswami of the Boston Museum¹ who did not relish the idea mainly on the ground of sentiment. This has necessitated further comment on the point and we shall here enumerate a number of passages from the body of the text from which it will be possible to judge whether we were not justified in saying that the Vajrayānists displayed great hatred towards the gods of the Hindu faith. Dr.

Coomarswami maintains that the Brahmaśiras which is carried by a number of gods of the Buddhist Pantheon has a very deep spiritual significance. This of course sounds very ingenious but is a little out of point, and uncorroborated by facts. It shows nothing but that the Buddhist gods are so powerful that they destroy the Hindu gods and carry their heads in their hands thereby displaying wonderful hatred towards the Hindu gods in particular and Hinduism in general. This can also be proved by various other examples from the *Sādhanamūlā* itself. Take, for instance, the description of Harihariharivāhanodbhava, a form of Avalokiteśvara, the all compassionate Bodhisattva, and it will be found that his Vāhana or favourite animal is Viṣṇu, the second God of the Hindu Trinity.¹ The latter cannot be mistaken for any other god or thing, because here his own favourite animal, the mythical bird, Garuḍa, is also present. In another place while describing Caṇḍarоṣaṇa the author of the *Sādhana* says that the god carries the noose in order to bind the enemies who cause sufferings to humanity, such as Viṣṇu, Śiva, Brahmā who are terrified by the raised index fingers of the god.² Further on, in the same *Sādhana* the author says that Caṇḍarоṣaṇa should be conceived as looking towards the miserable people who are subjected to constant revolution in the cycle of existence by the wicked gods such as Viṣṇu, Brahmā and Śiva and Kandarpa the god of love.³ By Caṇḍarоṣaṇa's intervention the hosts of Māras who are terrified, weeping, nude, with dishevelled hair, hopeless and in despair, are hacked to pieces with the sword. Caṇḍarоṣaṇa gives their life back and places them near his feet so that they may perform pious duties in

¹ p. 77, सिंहगदविष्णुस्तम्भसितमाकानं धारा, etc.

² p. 174, तर्जनीतर्जितवाकुसानेकहिरचरहिरसगम्भादिक्षेष्वद्विषयाय, etc.

³ p. 175, वरिष्ठविरप्तगम्भकाद्यपर्वदिभिः भवत्तज्ज्ञे खाम्यतसान् पश्येत् ।

future.¹ Further on, while enumerating the benefits that accrue from the worship of Mṛtyuvañcana Tārā the author says that the worshipper conquers death as though emancipated, and even the ends of his hair cannot be destroyed by Hindu gods like Brahmā, Indra, Viṣṇu, Moon, the Sun, Śiva, deities of the quarters, Yama and Maṇimatha.² Again, while describing Mārīcī the principal Hindu gods are brought to the humiliating position of making obeisance to Mārīcī. Some of them are actually trampled under her feet while others obey her orders like her servants.³ In another place the author of a Sādhana says that the ascetic who pleases the goddess Kurukullā, to him Brahmā, Rudra, Indra Nārāyaṇa and others come and meet his wants whatever they may be, like servants.⁴ While describing Vajrajvālānalārka he is characterised as trampling under his foot not only Viṣṇu but also his consort Lakṣmī.⁵ Bhūtadāmara is described as one who is an expert in destroying the pride of Indra, Brahmā, Kuvera and others.⁶ Ucchuṣma Jambhala is described in one place as pressing Kuvera under his feet so that he vomits blood (or jewels).⁷ The severed head of Brahmā is carried by Mārīcī, Vajrasarasvatī, Prasannatārā and several others. Trailokyavijaya trample-

¹ p. 175, ततो हृष्णवस्युरितैमेषाकोधराजैरनेकस्थान् मारदण्डान् सैन्यान् दिग्भरान् मुक्तकेशान् कन्दमानान् आवाणान् वज्रपाशेन वज्रनीय विघ्नस्य विचूर्ण नौक्षणे चक्रेन चक्रलः मेषं चित्तनं पुनर्निर्मीय धर्मं विनेतुं स्वपदान्तिके स्थापयेत्।

² p. 211 ब्रह्मेन्द्रविष्णुचन्द्रकर्णददिकालमन्तर्यैः।

अथवपितृरामायोऽस्तु जयति मुक्तवत् ॥

³ p. 300, वज्रपाशगृहीतुर्विन्दितं .. अशो वरिचरत्रस्त्रादथो मर्दिताः .... एस्त्रोकपात्रः नर्वं भट्टारिकावासानां च कुर्वन्तः खिताः ।

⁴ p. 350, ब्रह्मेन्द्रदण्डनाराणामप्यत्थः समाकृष्टाः समागम्य किञ्चरत्नामुपगम्य साधका-मिलयितं भवाद्यन्ति ।

⁵ p. 512, सप्तलोके निर्वासा आलोडपदेनाक्रम्यावस्थितं ।

⁶ p. 512 भक्तप्रभुकुर्वत्तदिमद्विघ्नसकोविद्धम् ।

⁷ p. 571 .. . वस्त्रं च रक्तोऽप्तं

आक्रम्यात्मियुगेन भूतलगत रोधान् कुर्वेरं खितम् ।

upon the head of Siva and the bosom of Gaum who lie on the ground in opposite directions.¹ Prasannatara is described as trampling upon Indra and Upender and pressing Rudra and Brahmā between the two.² Paramāśva is described as four-legged and as trampling with the first right leg on Indrāṇī and Lakṣmī, with the second Rati and Priti, with the first left Indra and Madhukara, and with the second Jayakara and Vasanta.³ While describing the merits and advantages to be gained by worshipping Hayagrīva the author of a Sādhana holds before us an exceedingly attractive prospect but not without calumniating Hindu gods. It says, when perfection is attained in this Sādhana the ascetic goes to the Vidyādhara land and enjoys all sorts of pleasures; Devendra becomes his parasol bearer, Brahmā his minister, Vemacitri (Kārtška) his general, and Hari his gate-keeper; all the gods flock together; Śaṅkara, the nude preceptor, lectures on the different virtues, and so forth.⁴ Aparajita is described as a goddess whose parasol is raised over her head by wicked and mischievous gods, like Brahmā and others.⁵

Now the above are a few among many instances where Hindu gods are insulted and made subservient to Buddhist gods. But these are instances met with in writing; in practice also they did the same. A large number of images were carved by the followers of Vajrayāna where the Hindu gods were represented in stone and in pictures as humiliated by Buddhist gods. Readers who are interested in the subjects may refer to our remarks in the *Indian Buddhist Iconography* on page

¹ p. 511 प्रत्याक्षीदेव वामपादाक्रान्तमधे शरभसकं दक्षिणपादाबृष्टवौरीकानुयग्मतः ।

² p. 241 वामपादैनेन्द्रं दक्षिणपादेनोपेन्द्रं पाददृश्यमये रहं ब्रह्मायं चाकाम्य लितं ।

³ p. 510 दक्षिणपादैकेनेन्द्रार्थी वियं चाकाम्य लितं द्वितीयदक्षिणपादैव इति भौतिं च वामप्रथमपादैकेनेन्द्रं सधुकरं च वामद्वितीयपादैव अथकरं वसमं च ।

⁴ op. cit. § 6.

⁵ p. 403 ब्रह्मादिदुहरोऽदेवतापरिकरोच्छ्रास्त्वा चेति ।

162 and the native plates referred to therein. From the above let us hope that our critics will be able to derive ample materials for revising their opinion with regard to the relation of later Buddhism towards Hinduism and Hindu gods and not lightly throw overboard well-considered opinions as though suggestions of a "Victorian Missionary." No matter what attitude earlier Buddhism might have shown to the Hindu faith, the later Buddhists maintained an aggressively hostile attitude against Hinduism and the Hindu pet theories of emancipation and this is conclusively proved by a very interesting passage in the *Cittasodhana-prakarana*¹ of Āryadeva. The passage in question contains a scathing indictment of the Hindu belief that bathing in holy places can confer merit and proves its futility in forcible but unequivocal language—

प्रतरभ्यपि गंगायां नैव शा शुद्धिमहेति ।
तस्माद्भूमधियां पुसां तौर्यस्तानं तु निष्प्लाम् ॥
धर्मे यदि भवेत् ज्ञानात् कैवर्तनां ज्ञातार्थेता ।
नक्षन्दिवं प्रविष्टानां मत्स्यादौनं तु का कथा ॥
पापच्छयोऽपि ज्ञानेन नैव स्यादिति निष्प्लयः ।
यतो रागादिबुद्धिष्ठ दृश्यते तौर्यसेविनाम् ॥

"A dog swimming in the Ganges is not considered pure, therefore bathing in holy places is futile for pious men. If bathing can confer merit, the fishermen must be most meritorious, not to speak of fish and other aquatic animals who are always in water day and night. It is certain that by bathing even sin is not dissipated, because people who are in the habit of making pilgrimages are full of passion, hatred and other vices."

¹ This work was first brought to the notice of Scholars by MM. H. P. Shastri in JASB, 1898, pp. 117 ff. It was written by the Tantric Buddhist writer Āyadeva or Āryadeva, but was wrongly attributed to the earlier Āryadeva, the pupil of Nāgārjuna.

§ 9. Iconography.

(1) *Importance of the study.*

(The study of Iconography has revealed certain important facts of primary importance, and here it is proposed to deal with one aspect of the importance of the study of Iconography, namely, how Buddhism, especially Tāntric Buddhism, influenced other religions of India, especially Hinduism. It is well-known that the Paurāṇic pantheon of the Hindus likewise influenced Tāntric Buddhism, which was led to accept such gods as Ganeśa, Sarasvatī, etc., as gods in their own pantheon, but the point we want to emphasise here is that in purely Tāntric matters it was Buddhism which took the lead. From the discussion below it will be clear that the weight of evidence is in favour of Buddhism, and that Tāntric Hinduism drew its inspiration almost wholly from Tāntric Buddhism. With the text of the *Sādhanamālā* in hand it is now easy to track this vexed question.)

It is well-known that the Hindus recognize a set of ten *Siddhamantras* with ten deities presiding over them. One of these goddesses is known as Tārā whose *Vidyā* or *Mantra* is stated to be: Om Hrīm Strīm Hūm Phat̄. The Hindus claim this deity as their own and in the *Tārārahasya* of Brahmānanda who flourished in the middle of the 16th century and in the *Tantrasara*, a still later authority, we meet with the following *Dhyāna* in which the form of Tārā is given in detail:—

प्रथालौढपदां ओरां सुगडमालाविभूषिताम् ।
 खर्वं लग्नोदरीं भौमां आव्रवर्माद्वितां कटौ ॥
 नवयैवनसम्पदां पश्चमुक्ताविभूषिताम् ।
 चतुर्भुजां लोलजिह्वां महाभौमां वरप्रदाम् ॥
 खड्कचिंसमायुक्त-सव्येतरसुञ्जद्वयाम् ।
 कपालोत्तरसंयुक्त-सव्यपाणियुगान्विताम् ॥

ॐ त्रिलोकजाता ध्यायेद्वीपां त्रिलोभ्यमूर्खिताम् ।
 अस्त्राक्षमं त्रयनाम्नाम् ॥ त्रयविश्वताम् ॥
 उच्चश्चित्तामश्वगते एव एव कुरुत्वदीम् ।
 साविष्ट्वा द्विरुद्धानि ब्रह्माणां विश्वताम् ॥
 त्रिवलापत्तिर्विश्वताम् ॥ त्रिवलोपत्तिर्विश्वताम् ।
 अत्तोमदिव्याद्वयवक्त्रो भूतिनामस्तपष्टकृ ॥

From this it would appear that Tārā is a fairly awe-inspiring divinity standing in Pratyalidha attitude with a garland of skulls round her neck, having a fierce face, protruding tongue and bare fangs. She is four-armed and carries in the two principal bands the Kartri and the Kusma while in two others she carries the sword in the right and the blue lotus in the left. She is decked in five Mudrās, has one tuft of hair on her head which is ornamented with Aksobhya.

Now for the purpose of comparison three points are of special value: Tarā is Ekajāṭa (*lit.* one tuft of hair), is decked in five Mudrās (*पञ्चमुद्राविश्वताम्*) and has Aksobhya on her crown. Why is she called Ekajāṭa, what the five Mudrās are, and who is Aksobhya? These are three questions which cannot be explained in accordance with Hindu traditions.

The Hindus have no deity known as Ekajāṭa, but they have a Tārā who is regarded as a different form of Ekajāṭa. They have a variety of Mudrās but no Mudrā can be employed as an ornament, much less the five Mudrās or six Mudrās which are unknown to them. The deities recognized by the Hindus are divided into two great divisions as Śaivaite and Viṣṇuite. Even as early as Megasthenes's time the Hindus of India were divided into two mighty sections, Viṣṇuites and Śaivaites; and it is no wonder that the deities who are completely

¹ See for instance, *Zentrasām*, Bengali edition, 415 ff.

at the mercy of the imagination of their devotees, should lose their universal character and become divided into two sections. As the hostility between these two nations increased, their gods also were represented as possessing hostile nature. Hindu deities thus divided were never known to have any other deity on their heads. This is not in the least necessary for Hindu representation of deities, but why should this Tārā we are discussing have Akṣobhya on her crown? None of the points raised, therefore, is explained according to Hindu traditions.

Let us try to explain the three points with the help of Buddhist traditions. The Buddhists have a deity called Ekajatā and the Sādhanas Nos. 100,101,123,124, 125,126,127, and 128 all relate to the worship which is offered to this deity who is conceived in a variety of different forms. In the *Sādhanamālā* this deity is variously known as Ugratārā, Mahācīnatārā, Ekajatā, Vidyujjvālakarālī, etc. Out of these the form known as Mahācīnatārā agrees in all details with the description of Tārā quoted previously. As regards the second point concerning the ornament of five Mudrās, the *Sādhanamālā* offers a solution. According to a śloka the Buddhists recognized six Mudrās or ornaments all made of human remains representing the six Pāramitās well-known in early Buddhism. It says¹ :—

कण्ठिकाबृचकं रत्नमेखलं भस्मसूत्रकम् ।
षट् वै पारमिता एता मुद्रारूपेण योजिता ॥

“The Torque, the (two) Bracelets, a bejewelled girdle, ashes and the sacred thread represent the six Pāramitās and are applied in the form of Mudrās.”

It might, therefore, be inferred that the adjective पञ्चमुद्राविभूषिताम् stands for “a goddess decked in five ornate

ments (made of human bones)'' and this explanation is quite in keeping with the form and nature of the deity under discussion. The third point about the goddess having Akṣobhya on her head can easily be explained by a reference to Buddhist Iconography. The Buddhists recognize five Dhyāni Buddhas as presiding over the five Skandhas which are responsible for creation. The names of the five are given in the following couplet¹ :—

जिनो वैरोचनो स्यातो रत्नसम्बव एव च ।

अमिताभामोग्रसिद्धिरक्षोभ्यश्च प्रकीर्तिः ॥

The Bodhisattvas emanate from the five Dhyāni Buddhas, Vairocana, Ratnasambhava, Amitābha, Amoghasiddhi and Akṣobhya, and do the work of creation, protection and destruction. All Bodhisattvas and Buddha-saktis emanating from a particular Dhyāni Buddha are required to bear a small figure of the parental Dhyāni Buddha on their heads. In a large number of Sādhanas the deities are described as अक्षोभ्यसुकृटिनौ, अमिताभविशाजित-शिरस्त्रं, वैरोचनभूषितां, etc., and those who have carefully examined the sculptures of Buddhist deities preserved in different museums must have noticed the very interesting miniature of the parental Dhyāni Buddha appearing on the heads of most of the sculptures.²

Thus we can explain all the three points raised in connection with the Hindu deity Tārā by means of Buddhist traditions. Let us now try to find out whether the identical deity can be found in the Buddhist Tantric literature. In a Sādhana composed by Śāsvata-

¹ *Sādhana-mālā*, p. 568.

² But an absurd explanation of this phenomenon of keeping the figure of Akṣobhya on the crown is given in the *Todala-tantra* :—

समुद्रस्थने देति कालकूटं समुद्रिक्षम् ।
सर्वे देवाश्च देवाश्च महाशोभमवाप्नुयः ॥
चोभादिरिहितं यथात् पौत्रं चालाहलं विषयम् ।
चतुर्वर्ष महेश्वरिनि चतुर्वर्षः परिकीर्तिः ॥
वेद शार्ङ्गं महाभाष्या नारिष्ठौ रमते चदा ।

vajra we find the description of a deity identical in form and nature as our Hindu deity Tārā. There we read—

प्राणालौकपदं घोरां मुखमालापलभिताम् ।
खर्दजमोदरां भीमां नीलनीश्चराजिताम् ॥
चम्बैकमुखां दिव्यां घोराद्रहासभासुराम् ।
सुप्रहृष्टां ग्रहारुदं तामाष्टविभूषिताम् ॥
रक्षवर्तुलेचां च शरदमरितां कटौ ।
नवयौवनसम्पन्नां सुन्दराविभूषिताम् ॥
ललच्छिङ्गां महामाला शोलटभीषणाम् ।
खड्कत्रिकशं संवेदनां विश्वालघाम् ।
पिङ्गीयैकजटां ध्यानां विश्वालजोध्यभूषिताम् ॥

This Mahācīnatārā affords a clear picture of the Hindu deity Tārā, presents a fearful appearance with legs arranged in the Pratyālidha attitude, wearing a garland of skulls, and her face is rendered terrible by a frowning tongue and fangs. She carries in each of her upadīpā hands the Kartri and the Kapāla, while in the two others she carries the sword in the right and the shield in the left. She is decked in five Mudras, and bears the figure of Akṣobhya on the crown. The correspondence between the two is clear and complete. It is only the time of Sāsvatavajra is not known, except that he must be earlier than A.D. 1100, as his Sādhana is to be found in the MS B which was written in A.D. 1165. But fortunately, there is, however, another way of finding out when the deity Ekajaṭā entered the Buddhist pantheon. In the colophon of the Sādhana No. 127 of Ekajaṭā we meet with a remarkable sentence—

आर्यनागर्जुनपदिः पर्यु उद्भृतम् ।

“Restored by Ārya Nāgārjuna-pada from the country of Bhota.”

This fact points to Nāgārjuna as the pioneer to bring to India the worship of Ekajaṭā from the country

of Bhōṭe, also known as Mahācīna, which accounts for the name of the city Mahācīnatārā. We may be pretty certain, therefore, that before the time of Nāgārjuna India knew of no deity as Ekajatā. The accurate time of Nāgārjuna for the present remains an open question but from what has been said about him in §4 we can place him *cir.* A.D. 645.

In this connection another fact is to be noticed, namely, the mention of the tradition in connection with the origin of Mahācīnatārā according to purely Hindu traditions. In the *Tārātantra* Bhairavī asks Bhairava the nature of the Mantra by which Buddha and Vaśiṣṭha obtained perfection (Siddhi) and Bhairava in reply gave out the secret Tantra to her—a Tantra belonging to the *Nāgātantra* class prescribing revolting practices. In the *Ridhuyamala* again we read of Vaśiṣṭha being asked to go to Cīnabhūmi where the Buddha was residing,¹ Vaśiṣṭha went there and saw the Buddha surrounded by a large number of women drinking wine and engaged in obscene rites.² At this Vaśiṣṭha had great fears and asked the Buddha to clear up his doubts. He eventually got his doubts cleared up and ultimately obtained perfection by muttering the Mantra and by the free use of the five *Makāras*.³

In the *Brahmayāmala* also the same story is repeated with some modification. Vaśiṣṭha went to Mahācīna

1 ततो सुनिवरः श्रुत्वा महाविद्यासरस्वतीम् ॥

जगाम चौनभूमौ च यत् बुद्धः प्रतिष्ठितः ।

2 तवाचारं समाज्ञोक्तं भयानि सन्ति मे इदि ॥

तद्वाश्रय भम लिप्रं दुर्बिद्धं वेदमामितीम् ।

कथमेतप्रकारं च सदां मांसं तथाहनाम् ॥

सर्वे दिग्मवराः पिद्धाः रक्षापाणीद्युमाः वराः ।

मुक्तर्मडः प्रपिबन्ति रमयन्ति वराहनाम् ॥

3 मद्यं मांसं तथा भवत्यं मुडा मैषुलमेव च ।

पुबः पुजः साखिला पूर्वयोजी वर्ष्णव च ॥

and witnessed the same scene as I did and so he called *yāmala*. Vāśiṣṭha was a true follower of the Mantra and got bewilfed and was on the point of committing suicide when there was a mysterious voice from behind him which explained these strange rites as Chandas and directed him to follow the same for the attainment of power. Vāśiṣṭha was pleased and eventually came to the Buddha when he was in a deeply drunken state. The latter after hearing him gave Vāśiṣṭha all he desired.

In Hinduism the *Purayamala* and *Brahmagyamala* are regarded as Bentley's the greatest authority. The evidence of these two Tantras as well as of the *Tantratexts* leads us to suppose that this Tārā was worshipped in Mongolia by the native inhabitants, who professed probably the primitive religion of Tibet and that the Hindu goddess *Vidyā* from the Buddha or in other words from the Buddhists. It is very probable that Nagarjuna who flourished in the middle of the 2nd century, was the pioneer to introduce the worship of Mahācintāmaṇī in India. The Mantra, Om Hrim Strim Hūm Phat, was first chanted by the Buddhists and the Hindus quietly took it and found it to be a powerful charm, invariably securing Siddhi, and that is probably the reason why the Mantra was designated as one of the *Siddhamantras*.

In this connection it should be borne in mind that the ancient people believed that the Mantras with superstitious overtones were valid. But if the Mantra were changed or distorted it would either give no result or

1. रेतिर्वाप्ति एव वृक्षपिण्डा ।

स्त्रीर्वाप्ति एव वृक्षपिण्डा ॥ १ ॥

रेतिर्वाप्ति एव वृक्षपिण्डा ॥ २ ॥

प्रत्यक्षर्वाप्ति एव वृक्षपिण्डा सुखम् ॥

2. अपासी त मराके क गंदरामदीनकहः ।

प्रत्यक्ष वदः प्रसादाम् लिङ्गी जर्मिनामः ॥

produce great harm. Thus, though Ekajatā's name was changed to Tārā, her Dhyāna was changed from the ungrammatical Buddhist language to grammatical, the Hindus did not change the Mantra, which remained the same. This is a very important factor for all who will take up this line of investigation, because by comparing the Mantras alone it will be possible to detect the common deities in different religions, to trace their origin and to know how they entered into the different pantheons.

Taking the similarity of Mantras as a guiding factor let us proceed to examine another deity who is included by the Hindus in the ten Mahāvidyā group and who is called by them Chinnamastā. She is described in the *Tantrasūra*¹ and *Chinnamastā Kalpa*² in the following words :—

मध्ये तु तां महादेवौ सूर्यं कोटिसमप्रभाम् ।
 च्छमस्तां करे वामे धारयन्तीं समस्तकम् ॥
 पिबन्तीं रौधिरौं धारां निजकण्ठविनिर्गताम् ।
 (दक्षिणे च करे कर्त्रीं सुखमालाविभूषिताम्) ॥
 दिग्मरां महामौमां प्रत्याक्षीठपदस्थिताम् ।
 अस्थिमालाधरां देवौ नागयज्ञोपवौतिनीम् ॥
 रत्निकामोपविशृङ् तां केचिद्गायन्ति मणिषाः ।
 डाकिनीवर्णिनौयुक्तां वामदक्षिण्योगतः ॥
 दक्षिणे वर्णिनौं ध्यायेत् डाकिनौं वामके तथा ।
 वर्णिनौं लोहितां सौम्यां सुक्तकेशौं दिग्मराम् ॥
 कपालकर्चिकाहस्तां वामदक्षिण्योगतः ।
 देवौ गलोच्छलाद्वाधारापानं प्रकुर्वतीम् ॥
 डाकिनौं वामपाञ्चे तु कोटिसूर्यमलोपमाम् ।
 दंडाकराकावदनां पौनोऽन्तपयोधराम् ॥

¹ Or. Inst. MS. No. 4995, fol. 309 ff. Quoted from an earlier work called the *Bhairavatantra*.

² *Chinnamastākalpa*, Or. Inst. MS. No. 1092, fol. 3b ff.

महादेवौ महानोरां मुक्तकेणौ दिग्बन्धस् ।
 लेलिहानमहाचिङ्गां मुखमालाविभूषिताम् ॥
 कपालकर्त्रिकाहस्तां वामदक्षिणयोगतः ।
 देवीगलोचनहक्षणधारापानं प्रकुर्वतौम् ॥

From this Dhyana the principal goddess Chinnamastā may be imagined to have a very awe-inspiring external appearance. She holds her own severed head in her left hand and from her severed neck issues forth a stream of blood falling into the mouth of the severed head. She is nude, of fierce appearance, with legs arranged in the Pratyahidha attitude. She wears a garland of heads and carries in her right hand the Kartri, and according to some stands on Rati and Kāma. She is accompanied by two attendants, Dakini and Varnini on the right and the left sides respectively. They are identical in form and appearance and carry the Kartri in the right hand and the Kapala in the left, and drink the blood which issues in a stream from the severed neck of the principal deity.

Now, that we have a definite idea about the form of this powerful goddess from the Hindu sources let us turn to the *Sādhanamālā* and see if we can find a deity identical in appearance and form with the Hindu goddess Chiunamasta. The *Sādhanamālā* contains the description of a deity who is named Vajrayoginī and resembles in all respects the form of Chinnamastā we have been discussing. There the Dhyana is¹ :—

पीतवर्णा स्वयमेव खकर्त्रिकर्तिस्तमस्तकवाभृत्स्थितां दक्षिणाहस्तकर्त्रिसहितां ऊर्जविस्तवामवाहुं अधो नमितदक्षिणाहुं वासःशून्या प्रसादित-
 दक्षिणपादां सञ्चितवामपादां भावयेत् । कबन्धाद्विस्तव्याहस्तग्नधारा स्वमुखे
 प्रविश्यति, अपरं उभयोः पार्श्वयोगिन्योमुखे प्रविश्यति । वामदक्षिणपार्श्वयोः
 इयामवर्णवच्चर्णनीपीतवर्णवच्चरैरोचन्यौ वामदक्षिणाहस्तकर्त्रिसहिते दक्षिण-

¹ *Sādhanamālā*, p. 462.

वामहस्तकर्पसहिते प्रसारितवामपादप्रसारितदक्षिणपादे लङ्घितेतस्पादे
मुक्तकेश्वौ भावते ॥

According to Buddhist tradition, therefore, the deity should be nude and should carry her own head severed by herself with her own Kartri which she carries in her right hand. She stands in the Pratyālīdha attitude with her left hand raised and the right lowered. She is accompanied by Vajravarṇanī and Vajravāirocanī who carry the Kartri and Karpara (skull) and stand in the Pratyālīdha attitude. From the neck of the principal deity issue forth streams of blood, one falling into her own mouth and two others into the mouths of the two companions.

It is, therefore, apparent that the two deities though designated by two different names, Chinnamastā and Vajrayogini, are remarkably similar. And yet one is Hindu and the other is Buddhist. There thus arises the necessity to explain the origin of the deity and to ascertain whether she was originally Hindu or Buddhist. The *Tantrasāra* is very late, and the *Bhairavatantra* from which the Dhyāna is quoted is of uncertain date. Therefore, these dates will not help. The *Sādhanamālā* however, gives valuable data in ascertaining the antiquity of this deity. First of all, the sādhana appears in the MS B which shows that the sādhana must have been composed at least before 1100 A.D. The remarks contained in the *Sādhanamālā*;— एवं सद्यावर्तनं सिद्धशबरपादैयमतवच्योगिन्याशाधनविधिः— show further that Siddha Sabarapāda was the ascetic responsible for the introduction of a new cult of Vajrayogini. This fact shows that the cult of Vajrayogini existed even before the time of Siddha Śabara who very probably flourished in Cir. A.D. 657 as shown before in § 4. The origin of the deity may, therefore, be dated still earlier. At this stage it is also necessary to refer

to the Mantras in question, which are likely to throw decisive light on this point. But unfortunately as much time has elapsed since the introduction of the Vajrayogini cult many copies of MSS containing the ritual of her worship have failed to bring out the original accuracy of the Mantras and the practices. Very probably owing to this, errors and modifications are noticeable in the MSS now extant in the Mantra of the goddess in Hindu literature, but it is still to be hoped that there remains enough to prove that the cult was originally Buddhist.

Quite naturally the Mantra given in the *Sādhana-mālā* runs as :—

ॐ ओं ओं सर्वबुद्धाकिनीये वचवर्णनीये वचवैरोचनीये हूँ हूँ हूँ
फट् फट् खाहा ।

The three ओं letters are given to the three deities so also the three हूँ letters and three फट्. The principal deity is called in the Mantra Sarva-Buddhaḍākinī, while the attendant to her left is Vajravarṇāni and to her right, Vajravairocanī. The prefix "Vajra" shows that the deities belong to Vajrayāna. Thus we can see that the Mantra is the natural consequence of the form of the deity according to the canons of Vajrayāna. The epithet सर्वबुद्धाकिनी clearly shows the Buddhist character of the Mantra. In the Buddhist tradition the principal deity is Dākinī and the companions are Vajravarṇāni and Vajravairqcāni. In the Hindu literature the principal deity is designated Chinnamastā while the companions are named Dākinī and Varṇāni with the prefix वच् dropped altogether. But the difficulty arises when we take up the Mantra of the deity as given in Hindu Tantras. Different MSS show different Mantras; the *Chhinnamastākalpa*¹ enumerates several Mantras as alternatives. The Mantra given in *Tantrasāra* is सर्वसिद्धिवर्णनीये

¹ Oriental Institute MS. No. 4995 fol. 812a.

सर्वसिद्धिकानीये वचैरोचनीये इहावह इहावह etc.¹ In this also the three names Dākini, Varnani, and Vairocani, all appear, but why the prefixes are changed from सर्वसिद्धि in the first two instances to वच in the third instance, we fail to understand. The change, however, appears to be more or less deliberate as will be evident from the Mantra given in the *Chhinnamastākalpa*, namely, ओं वचैरोचनीये सर्वबुद्धिकानीये वचैरोचनीये हूँ हूँ पट् साहा।² From this it can definitely be said that the original of सर्वसिद्धि was सर्वबुद्धि as is evident from सर्वबुद्धि of the *Chhinnamastākalpa*. If the original is taken in view of the circumstances noted above to be सर्व बुद्धि there remains very little to show that the origin of the goddess is Buddhist.

Thus we can realize the importance of the study of iconography, especially in determining the origin of certain deities and certain Mantras. In this connection there are more facts which are noteworthy. It may be remembered that the Vajrayānists described the idea of Mahāsukha as a state when Bodhicitta merges itself in Śūnyatā as salt melts in water, and to symbolize this the followers of Vajrayāna conceived the idea of *Yab-yum* (or Yuganaddha) deities, or deities in embrace. So *Yab-yum* deities are an outcome of purely Vajrayānic idea, which was unknown to Hinduism before the Tantric Age, and even now does not fit in well with Hindu ideas or traditions. If there be any deity of a *Yab-yum* character in the Hindu pantheon, there is a strong suspicion that the deity may be of Buddhist origin. When Kālī, for instance, is described as *Viparitaratātūrām* we have at once to regard the deity as of Buddhist origin. Kālī according to Buddhist traditions is *Kādi* or *Kakā-rādi*, or in other words, all consonants of the alphabet, as the vowels were designated आक्षि or अकारादि, and it is

¹ Oriental Institute MS. No. 4995 fol. 312 a.

² Oriental Institute MS. No. 1692 fol. 2 b.

not to be wondered at if a deity is conceived by the Buddhists as Kālī belonging to the Yogatantra class and in whom all the consonants of the alphabet are deified. In the Yogatantra and Anuttarayogatantra all gods are represented as embracing their Śaktis and feeling the bliss of Nirvāṇa.

Another important fact to be noticed in fixing the origin of deities is their Dhyāna. If the names of the deities end or begin with the word Vajra in ninety per cent. of cases we may rest assured that they take their origin in Buddhism and where gods and goddesses are described as nude and lustful their origin also may be regarded for certain as Buddhistic. When deities are described with ornaments of Mudrās representing the Pāramitās and composed of human bodies such as पञ्चमुक्ताविभूषितं or चतुर्मुक्ताविभूषितं, etc., they may be taken to have sprung from Buddhism. And lastly, whenever gods and goddesses are described as bearing a miniature figure of one of the following deities, Amitābha, Vairocana, Amoghasiddhi, Akṣobhya and Ratnasambhava—on their crown they must be taken to be Buddhist in origin.

* * *

II. Some Identifications.

How potent the Sādhanas are in determining the identification of images in stone or metal or in paintings, has already been shown by Professor A. Foucher of the Paris University in his two volumes of *Etudes Sur l'Iconographie Bouddhique de l'Inde* and subsequently by the present writer in his *Indian Buddhist Iconography*. Now that the text of the *Sādhanamālā* is published it is likely to offer fuller details and render fuller assistance in correcting identifications already proposed in the earlier works on the subject. To show how Sādhanas and images mutually help to explain each

other, we shall take up the identification of a few images including some unique specimens from the State Museum and Picture-Gallery at Baroda, and demonstrate the picture correspondence as fully as possible within this limited space.

1. *Vājrāsana* (*Pl. I.*).¹

This beautiful sculpture is now preserved in the Indian Museum, Calcutta. The main figure wears the monkish dress of the Buddhists, the *Tricīvara*, with the right arm bare and left covered. The pose of sitting is usual in meditation, cross-legged in the Indian fashion with the soles of both feet turned upwards. The finger tips of the right hand touches the lotus seat in what is called the *Bhūmisparśa* mudrā and the left hand rests on the left lap. The seat of the deity is on the double conventional lotus placed on a pedestal supported by three lions and two elephants, showing that the seat may represent a *simhāsana* or a lion throne. The head of the deity is covered with wavy hair and ear-rings adorn the ears. Behind the head is the circular halo (Prabhāmaṇḍala) over which is seen the effigy of the Bo-tree, the symbol of the Buddha. On the top and on the two sides two *Vidyādhara*s are seen flying in the air, each holding a garland in his hand. The principal figure is accompanied by two more figures, one on either side, in a standing posture. The figure to the left of the principal figure carries a *chowrie* in the right hand resting against his shoulder, while the left rests against the hip holding the stem of a lotus which appears above. The figure to the right carries in the left hand the *chowrie* against the shoulder while the right carries very probably a bunch of flowers. Both are richly decorated with a bejewelled tiara, torque, bracelets, armlets and ear-ornaments.

---

¹ From a photo purchased from the Indian Museum, Calcutta.

VAJRASANA (वज्रासन)

(*Indian Museum*)

SADAKSARI LOKESVARA (षडक्षरी-लोकेश्वर)

(Baroda Museum).

To identify this figure we turn to page 22 of the text of *Sādhanamālā* and find the following description which agrees completely with the sculpture in question. There we read of a god designated Vajrāsana and described in the following terms:—**श्रीमद्वासनबुद्धभट्टारकमात्मानं ..... दिभुजैकसुखं पौतं चतुर्मारसंवटितमहासिंहासनवरं तदुपरि विश्वपद्मवचे वच-पर्यंग्नासंस्थितं वामोत्पलस्थितवामकरं भूसर्प्पमुदादद्विग्नाकरं बन्धुकरागाहणा-वस्त्रावगृणिततत्तुं ... ।**

तदत् भगवतो दक्षिणे भेदैयं बोधिसत्त्वं सुवर्णगौरं दिभुजं जटासुकुट-धारिणं गृह्णैतचामरदद्विग्नाकरं नागकेश्वरपङ्कवधरवामकरम् ।

तथा वामे लोकेश्वरं बोधिसत्त्वं शुलं जटासुकुटिनं चामरधारिदद्विग्न-भुजं कमलधारिवामकरम् । एतद्वयं भगवन्नुखमभिवौक्षमाणं पश्यत् ।

This Dhyāna shows that the principal figure in the sculpture may be identified with Vajrāsana, and the two companions with Maitreya on the right, and with Lokeśvara on the left. The pose of sitting is called the Vajraparyāṅka attitude and the posture of the right hand is the Bhūmisparśa mudrā. The description of the image and the description contained in the Sādhana correspond in a way which makes the identification certain.

2. *Sadaksari Lokeśvara* (*Pl. II*).¹

Here the picture represents a goddess sitting in the attitude of Samādhi, with legs crossed and the soles of the feet turned upwards. The deity is endowed with one face and four arms and is decked with many ornaments, such as the girdle, necklace, bracelets, armlets, ear-ornaments and a richly bejewelled tiara. The eyes are half closed in token of meditation and the whole face presents a peaceful, benign, and graceful appearance. The two principal hands are joined together against the breast in *añjali*. The second right hand carries the rosary while the second left carries a lotus. This metal

¹ From a photo purchased from the Baroda Museum.

figure is a product of the Nepalese art and the execution of the image is of no ordinary merit. From the appearance of the image it looks as though it were about three hundred years old.

For the identification of the image let us again turn to page 29 of the text of the first volume and quote the relevant *Dhyāna* which is expressed in the following words :

ॐ सोकनाय वचपद्मगर्भं चक्रस्य वचपर्यङ्गं शशिप्रभं कुञ्देन्द्रवर्णं मुञ्चते
जटामुकुटधरं शान्तं अमिताभहतशेखरं आप्नचर्मनिवसनं नानालङ्घारभूषितं
दक्षिणं करं अचमालाधरं, वामकरं पद्ममणिविभूषितम् । द्वौ हस्तौ संयुक्तौ
सर्वराजेन्द्रसुका हृदि संस्थितं ... ।

The principal figure presented in the image can thus be definitely identified with *Lokesvara*, who is the presiding deity of the famous mantra or *vidyā* or formula of the Buddhists *Om Mani Padme Hūm* consisting of six syllables only. The *Lokesvara* here described, therefore, has another name, of *Ṣadakṣari-Lokesvara*. He is an emanation of the *Dhyāni-Buddha Amitābha* and that is the reason why he has to wear on his crown the miniature figure of *Amitābha*. But as in art sometimes this super-imposition is made optional no miniature appears on the head of this metal figure. The mudrā of clasped hand is here called the *Sarvarājendra-mudrā*. Thus from the accurate correspondence of form and symbols, it can be seen how the image and the *Sādhana* mutually explain each other.

3. *Ṣadakṣari Mandala* (Pl. III).¹

The word *mandala* in *Tantric* usage means a magic circle which contains within it the figures of deities or their symbols in the form of letters of the alphabet or

¹ From a photo purchased from the Indian Museum, Calcutta.

5470

THE SADAKSARI GROUP (सदक्षरीमण्डलम्)

Indian Museum.

KHASARPANA LOKESVARA (खसर्पण-लोकेश्वर)

(*Vikrampur, Dacca*),

their geometric figures (*Yantra*). The mandalas may contain from a minimum of two to a considerable number of deities or their symbols. In the present sculpture three figures of deities are to be seen, though one to the right seems to be much mutilated. The principal figure has all the characteristics of the previous figure identified as Śādakṣari-Lokeśvara. But this time it is accompanied with two other figures and is not alone as in the previous case. The two principal hands are joined together and they rest against the breast. Two other hands hold, the rosary in the right, and the lotus in the left. The lotus, however, is much mutilated but it can be traced by following the stalk which is clearly seen on the stone. The figure to the right of the principal god is entirely broken, but the Śādhana will show what it was and what symbols it had in its hands. The figure to the left, however, is intact and presents a goddess sitting on a lotus in what is called the Vīrāsana, with one face and four arms showing in the two principal hands the *añjali* mudrā and in two others the rosary in the right and the lotus in the left. To identify the mandala thus presented, and to determine the form and character of the broken figure let us again turn to page 27 of the text where the following description is preserved :—

आत्मानं लोकेश्वररूपं सर्वालङ्घारभूषितं शुक्रवर्णं चतुर्भुजं वामतः पद्मधरं
दक्षिणतो अद्धमाकाघरं अपराभ्यां हस्ताभ्यां हृदि सम्पुटाङ्गलिस्थितं धायात् ।
दक्षिणे मणिधरं तददर्ढमुजान्वितं पद्माक्षरोपरिस्थं वामे तथैव अपरपद्मस्थां
षडक्षरौं महाविद्याम् ।

Lokeśvara is here described as four-armed with two hands carrying the rosary in the right and the lotus in the left and showing the *añjali* in the remaining two hands. He is accompanied by Maṇidhara on the right whose colour, hands and symbols are the same as those of the principal god, seated on another lotus. On a

third lotus is seated Śādakṣarī Mahāvidyā who in appearance, colour and symbols in the four hands resembles the principal god. Therefore, on the strength of the Sādhana we can definitely describe the broken figure to the right of the principal figure on the stone sculpture as that of Maṇidhara, four-armed carrying the rosary in the right hand and the lotus in the left with the remaining two showing the *añjali* against the breast. It has to be pointed out in this connection that though the principal figure sits in the Vajraparyaṅka attitude, the companions whose forms ought to agree entirely with the principal figure show the Virāsana instead. In Sādhana No. 11 the goddess Śādakṣarī Mahāvidyā is indeed described with the Virāsana, but there her symbols are different from those met with in the present image. Here, however, the different attitude of sitting must be ascribed to the liberties taken by the artist.

4. *Khasarpaṇa Lokeśvara* (*Pl. IV*).¹

The image represented is one of the finest the Bengal School of mediaeval art produced and the nature, technique, and execution of the sculpture compare favourably with those of the best specimens of Indian art of any other school. All the figures in the sculpture are well balanced, neatly carved and present a most graceful appearance. The execution of details is excellent and the workmanship is of a very high order. In this image also a maṇḍala is represented with the principal figure in the middle who is accompanied by four figures standing on double conventional lotuses on the two sides. On the arch over the head of the principal figure there are seven niches each containing a small figure. Right on the top is the figure of the parental Dhyāni Buddha who is distinguished further from the other Dhyāni Buddhas by the two attendants appearing on the two sides.

---

¹. From a photograph kindly supplied by Mr. R. D. Banerjee, M.A.

Below and all round the niches, a thick foliage is represented and within this are seen lively figures of monkeys, peacocks and other animals. On the pedestal below are to be found several sacred symbols of the Buddhists.

The principal figure sits on a double conventional lotus with its right leg unsupported and the left resting on the seat. He is profusely adorned with a variety of ornaments, and presents a benign and peaceful appearance with eyes half-closed in meditation. He wears a *Jaṭāmukuta* and on the crown there is the miniature figure of a Dhyāni Buddha represented in the Samādhi mudrā.

In the right two more figures appear, one in a sitting and the other in a standing attitude. The standing figure represents a goddess with the blue lotus in the left hand. This figure has also a calm and peaceful appearance and the mode of standing has a grace of its own. The sitting figure represents a male deity, with ornaments and a tiara and hands clasped against his breast and a book in the left arm-pit.

There are similarly two figures to the left of the principal deity, one in a sitting and another in a standing attitude. Here also the sitting figure represents a god and the standing figure a goddess. The sitting figure has a fierce countenance with bare fangs and eyes rolling in anger. It carries a mace in the left hand and shows a corpulent belly. The standing figure represents a goddess with one face and four arms, showing the *namaskāra* mudrā, and the rosary in the two right and the *Tridāṇḍi* and the *Kamandalu* in the two left hands.

For the purpose of identifying this sculpture with the principal and the attendant deities let us again turn to page 43 of the *Sādhānamālā* where we have the following

description of Khasarpana Lokeśvara with four attendant deities:—

स च श्रस्त्वाकृगौरः जटामुकुटी शिरसि अभिताभधारौ सर्वाङ्गारभूषितः रत्नसिंहासनोपरि संज्ञेदलपद्मस्थः लजिताश्रेष्ठः दिभुजैकमुखः वामेन पद्मधारौ दक्षिणेनामृतधारास्त्रवहरदः सत्त्वपर्यङ्गासीनः ।

अग्रतस्तारा कनकाशामवर्णा उम्बलपौनपयोधरा सर्वाङ्गारभूषिता उत्पलकलिकासद्वकरदयार्पितनेत्रा ।

तदनु सुधनकुमारः कनकोच्चलः रत्नाभरणो रत्नमुकुटी वामकक्षावसङ्गकमलिकः (?) क्षताङ्गलिपुटः ।

तदनु मुकुटी जटामुकुटिनौ मूर्धि चैत्यालङ्घता कनकोच्चला रक्तवस्त्रपरिधाना दक्षिणाहस्तेन नमस्कारं कुर्वणा अपरेणाङ्गमालाधरा वामकराभ्यां त्रिदण्डोकमण्डलयथा ।

तदनु हययौवो ज्वलङ्गासुरः पिङ्गलोर्छकेशः नागाभरणो रक्तवर्णो लम्बोदरो व्याघ्रचर्मान्वरः दण्डहस्तः ।

When this description is compared with the description of the sculpture given above it will be seen that they correspond most remarkably. And as a result of this we can identify the principal deity as Khasarpana, one of the many forms of Lokeśvara—an emanation of Amitābha, whose effigy appears on his crown in the sculpture. Though the right hand of the image is broken we can definitely say on the strength of the Sādhana that it showed the Varada or the gift-bestowing attitude. The standing figure to the right according to the Dhyāna is Tārā while the sitting figure represent Sudhanakumāra. The standing figure to the left, of course, represents Bhr̥kuṭī as we can assert from her characteristic Kamaṇḍalu, while the sitting figure represents the fearful god Hayagriva. In the niches of the arch are represented the five Dhyāni Buddhas with Amitābha and his two attendants in the middle, while the two lowermost figures very probably represent the Pretas (like Śūcimūkha) whom Avalokiteśvara seems to have saved from eternal miseries.

One thing noticeable in this Sādhana is that the principal deity is here described as sitting in the Lalita attitude on a *sattvaparyāṅka*. The attitude of sitting adopted by the principal figure in letting down the right leg while the left is placed on a pedestal is what is called the Lalita attitude of sitting. What the *Sattvaparyāṅka* is, is a matter of longstanding controversy. It was pointed out once that the *Sattvaparyāṅka* may represent the animal seat but Professor Foucher mistrusted this interpretation. From the present image it appears very probable that by *sattvaparyāṅka* is meant the seat on which are carved the figures of animals other than the lion, because if the lion was there it would no longer be called the *Sattvaparyāṅka* but an actual *Simhāsana*.

5. *Lokanātha* (*Pl. V*).¹

This picture represents the stone image of a god seated on what is called the Ardhaparyāṅkāsana attitude with the right knee raised up and the left leg placed on the seat. The figure is exceedingly artistic with a well-balanced body, a round face, pointed and well-shaped, and eyes completely but artistically closed in token of meditation. He wears a *Jaṭamukuṭa*, the ear-rings, the deer-skin and the sacred thread besides the bracelets and the armlets. The left hand rests on the seat behind the left thigh and holds the stem of a full-blown lotus which appears above. On the right also a full-blown lotus is to be seen. On the whole the figure presents a most pleasant and mystic appearance and brings to the mind of the observer an atmosphere of serenity and peace.

For the purpose of identification we have to notice the two lotuses on the two sides which are the well-known symbols of Padmapāṇi, the emanation of Amitābha.

¹ From a photograph kindly supplied by Mr. Prayag Dayal of the Lucknow Museum.

Lokanātha is that form of Padmapāni in which he may or may not be associated with any other deity of the Khasarpaṇa maṇḍala, such as, Sudhana, Hayagrīva, Tārā and Bhṛkuṭī ; but when all the four are present he is to be recognized as Khasarpaṇa. Moreover, Khasarpaṇa generally is described as sitting in the Lalita attitude, but Lokanātha may take any attitude such as the Ardhaparyāṅka attitude in the present figure ; even standing figures of Lokanātha are not at all uncommon in art.

The figure represented in Plate XIb from a metal image in the Baroda Museum responds to the description contained in the Sādhana in as complete a manner as could be expected and shows the Varada Mudrā in the right and holds the stalk of a lotus in his left hand. The lotus to the right in the present figure may be ascribed to the vagaries of the artist and the addition may be due to the desire on his part to have a lotus parallel to the one on the left.

6. *Simhanāda Lokeśvara* (*Pl. VII*).¹

The present picture represents a sculpture of wonderful beauty, and its execution in art is perfect. This can be pronounced to be one of the very best specimens of Oriental Art and represents one of the treasures of the Lucknow Museum. The calm, dignified and mystic expression, the superb grace in the attitude of sitting on a lion, and the beautiful delineation of a well-balanced figure, all contribute to the greatness of the unknown artist who shaped the lifeless stone into this exquisite image. The figure wears the Jaṭamukuṭa on the crown and several tufts of hair are shown on the shoulders in the most artistic fashion ; it has no ornaments except perhaps

---

¹ From a photograph kindly supplied by Mr. Prayag Dayal of the Lucknow Museum.

LOKANATHA (लोकनाथ)

A Mahabharata

PLATE VI

SIMHANADA LOKESVARA (सिंहनादलोकेश्वर)

the Yajñopavīta if it can be called an ornament. The left hand rests on the seat behind the thigh. Probably the stalk of a lotus is held in his left hand and by following the stalk we come to the full blown lotus above, near the left shoulder, and the small sword which appears on the lotus. To the left appears the trident or the triśūla on to which a snake is entwined. In the right hand the figure carries a rosary. The seat is on the back of a roaring lion who holds up his head towards the rider in the most life-like fashion.

For the purpose of identification let us refer to page 63 of the present text where the description of a deity similar in appearance is described in the following words :—

आत्मानं सिंहनादलोकेश्वररूपं भावयेत् । श्रेतवर्णं त्रिनेत्रं जटासुकुटिं
गिर्भूषणं आघ्रचर्मप्रावृतं सिंहासनस्थं महाराजजीौं चन्द्रासनं चन्द्रप्रभं
भावयेत् । दक्षिणे सितपश्चिमेष्टिं त्रिशूलं श्रेतं वामे गानासुगन्धिकुसम-
परिषूरितपद्मभाजनं वामहस्तादुत्पद्मोपरि उचलत्खं.....

With the help of this Sādhana we can identify the present image as of Śrinhanāda Lokeśvara because the description of the image and that of the deity in the Sādhana correspond in all possible details. Only in two details, however, the present image does not agree ; the rosary carried by the figure in the right hand is not mentioned in the Sādhana, and the lotus vessel containing various fragrant flowers mentioned in the Sādhana does not appear in the image. But in spite of these two discrepancies it is easy to testify to the correctness of the identification.

7. *Arapacana Mañjuśrī* (Pl. VII).¹

The picture represents a figure with one hand and the tiara broken. It does not present a satisfactory

¹ From a photograph kindly supplied by Mr. N. K. Bhattachari of the Dacca Museum.

impression because of the mutilation. The image is however rich in details and in workmanship but poor in execution. The sunken eyes, a clumsy hand and feminine narrowness of the waist do not redound to the credit of the sculptor. The sculpture, therefore, connot be designated as a good specimen of art. The central figure, however, is richly decorated with all Bodhisattva ornaments such as the mukuta, ear-rings, torque, necklace, armlets, bracelets, the girdle and the anklets; the upper part of the body is bare though there is a fashionable scarf which can be recognized by the overflowing ends shown on the aureole on both sides. The lower part of the body is covered by thin loin cloth which is rendered most beautiful by means of stripes. The legs are arranged in the meditative attitude like that of Vajrāsana and Śaḍakṣarī previously described. The right hand is gone and it is not possible to say at present what symbol it held. But the left hand which lies against the breast carries a book.

But on the sculpture there are many more figures besides the principal one. Below the lotus seat and on the pedestal in front two figures are seen supporting the seat with all their might; behind them there are figures on the left and the right who represent some unknown devotees or perhaps the donor and his family. But between the two demons there appears a figure as if set up against the lotus seat. Similar figures are also seen to the right and the left of the principal deity and one on the top of the sculpture just above the crown of the principal figure. Besides these four, some more figures, sculptured on the upper part of the aureole behind, are to be seen representing the five Dhyāni Buddhas except Akṣobhya,—the Dhyāni Buddha with the Bhūsparsā-mudrā—whose place has been taken by one of the four mysterious figures surrounding the principal deity in the front and the rear and on the right and the left. All

5420

ARAPACANA MANJUSRI. (अरपचन-मण्डुष्री)

BUDDHAKAPALA (बुद्धकपाल)

(Baroda Museum).

these four figures present the same appearance with legs arranged in the Samādhimudrā and carrying a raised sword in the right hand and a book in the left. They all wear ornaments and in other respects resemble the principal deity in appearance and character.

Here also the sculpture represents a Maṇḍala or magic circle and for its identification let us turn to page 118 of the text where we meet with a description of a deity by the name of Arapacana who is accompanied by four minor deities. It runs as follows :—

शुभ्राकारनिष्पद्मस्तपचनाखं सितं सर्वालङ्घारभूषितं हृष्टं ध्यानैकनिष्ठं
वच्चपर्यङ्गेनोपविष्टं दक्षिणवामकराभ्यां असिपुस्तकौ धारयन्तं ..... तस्य पुरतः
शुक्लरेषोद्भवजालिनीप्रभं अस्पचनवद् दिभुजादियुक्तं ..... तदनु सुषुप्तः
सितपकारनिष्पद्मं चन्द्रप्रभं ..... ततो दक्षिणे शुभ्रचक्रारनिष्पद्मां केशिनौ
सितां सर्वालङ्घारभूषितां पौनपथोधरां सव्यासद्येनासिपुस्तकधरां ..... तत
उत्तरेण शुक्लनकारनिष्पद्मासुपकेशिनौ.....सर्वानश्यचनसदृशान् विचिन्तयेत् ॥

According to the dictum laid down in the Sādhana the whole sculpture may be identified as that of the Arapacana Maṇḍala. The principal god represents Arapacana Mañjuśrī, the figure in front Jāliniprabha, the one behind Candraprabha, that to the right Keśinī, and the one to the left Upakeśinī. The principal as well as the minor deities of the Mandala should present the same appearance and symbols as we find in the Dacca specimen now before us. The Sādhana further says that the principal deity originates from the germ syllable अ, Jāliniprabha from र, Candraprabha from प, Keśinī from उ, and Upakeśinī from ऊ, and this probably accounts for the name of the deity, Arapacana (अरपचन).

8. *Buddhakapāla* (*Pl. VIII*).¹

The present image which is now preserved in the Baroda Museum, though coarse in execution is unique in

¹ From a photograph supplied by the Baroda Museum.

character from an iconographer's point of view. Here we find that the figure presents a fierce appearance with three blood-shot eyes rolling in anger, distorted face, canine teeth, ornaments made of bones, a garland of severed heads and an attitude of menacing dance. The right leg rests on the pedestal while the left is placed on the right thigh. The hair on its head rises upwards like a flame of fire. The figure is four-armed and in the two principal hands are shown the Kartri and the Kapāla against the breast, and in the two remaining hands it carries the Damaru (drum) in the right and the Khatvāṅga (magic wand) surmounted with a trident in the left. In order to identify this figure let us again refer to the text¹ where we find the following description which corresponds with the picture presented in the image now under discussion:—

नौलवर्णो महावपुः अस्थाभरणमर्द्धपर्श्चक्षुव्यस्यं मुखमालाविभूषितं सुकुटे
अक्षोभ्यधारिणं एकवक्त्रं चतुर्मुखं वामे खद्गाङ्कपालं दक्षिणे कर्विडमखकं
प्रज्ञालिङ्गितम् ।

The image, therefore, may be identified with Buddhadhakapāla who represents a different form of Hraka, the most popular deity of the Vajrayāna Pantheon. But it must be remarked that Buddhadhakapāla is described in the Sādhana as associated with his Śakti Citrasenā in close embrace. Images of Buddhadhakapāla are extremely rare, and probably wherever found will be of the *Yab-yum* type. The image preserved in the Baroda Museum is peculiar because it represents Buddhadhakapāla without the Śakti, and as such it is unique.

9. *Jambhala* (*Pl. IX.*)²

From the fierce presence of Buddhadhakapāla let us pass on to the pleasing figure of Jambhala who is repre-

¹ pp. 501-2.

² From a photo kindly supplied by Mr. N. K. Bhattachari, M.A. of the Dacca Museum.

JAMBHALA (जम्बल)

At Vikramgarh, District J.

PLATE X.

HERUKA (ଭୈରବ)

in Dacca Museum).

sented as a typical land-holder with some financial resistance. The figure presents an easily excitable temperament with a flabby, phlegmatic constitution and a bulging belly, but it is well decorated with jewellery and costly ornaments and dress. The figure is one-faced and two-armed and holds very peculiar symbols in the hands, namely the citron in the right and the mongoose in the left ; the mongoose vomits jewels as the result of the pressure exerted by the hands of the master. For the identification of the image let us again open the text where the following description is given of a god who is called Jambhala¹ :—

भगवन्नं जम्भलं धायात् सुवर्णवर्णं लम्बोदरं सर्वालङ्घातधरं वामदक्षिणा
हस्ताभ्यां नकुलौबीजपूरकधरं रत्नसम्बवमुकुटं उत्पलमालाधरम् ।

The image, therefore, represents the Buddhist god of wealth who is well-known amongst the Vajrayāna ascetics as the deity possessing extraordinary powers of conferring wealth on his devotees. He must have been extensively and eagerly worshipped by the poor ascetics to whom wealth was denied by Providence.

10. *Heruka* (*Pl. X.*).²

This plate in which a Dacca Museum image is represented shows the figure of a slender, well-built deity dancing in the Ardhaparyāṅka attitude with the right leg placed on the left thigh. The face is rendered ferocious by the gaping mouth, canine teeth, blood-shot eyes and an angry expression. The hair rises on the head in the shape of a flame of fire and forms the back-ground for a tiny little figure sitting on the head. The right hand is broken from the shoulder and the arms together with the symbols have disappeared. But from the marks remaining on the stone it can be seen that the right hand was raised above menacingly in the attitude of throwing

¹ p. 580.

² From a photo kindly supplied by Mr. N. K. Bhattachari, M.A.

something. The left hand is also injured but it can be easily inferred from the marks on the stone that it rested against the breast and held something like a vessel. The figure wears a garland of severed heads and ornaments made of bones. From his left shoulder hangs a Khaṭvāṅga with flowing banners and small bells attached to the extremities of the flags. The workmanship of the whole sculpture is simple but expressive, but the beauty is somewhat marred because of mutilation.

To identify this sculpture let us turn to page 469 of the text where we find a description of a god Heruka, which corresponds exactly with the descripton just given. There he is described as :—

गौलं नरचम्भटं कपालमालाद्योभ्यालङ्घुतश्चिरसां ज्वलदूर्धपिङ्गलकेषा
रक्षवर्तुलाद्यं अन्तसंयथितमुख्यमालावलम्बितं नराश्चिरचिताभरणं हिमुजैकमुखं
दंडाकरालवदनं दक्षिणकरेण वच्छारिणं वामकरेण पूर्वकपालं वामस्थान्वासक-
चलहृष्टिकापताकानश्चिरोविश्ववच्चालङ्घुतपञ्चसूचिकावच्छिखरमधं एव-
सूचिकवच्चाकारं यज्ञोपवीतवत् खदाङ्गं, विश्वपञ्चसूर्यं वामपादं तस्यैवोरै
दक्षिणचरणं विन्यस्य नव्यं कुर्वन्तं हेषकवौरं भावयेत् ॥

By comparing the two descriptions we can definitely say that the miniature figure on the crown in the sculpture represents Akṣobhya; in the right hand which is broken Heruka wielded the Vajra, and in the left hand the Kapāla [full of blood] was held against the breast. The figure wears garments of human skin, and ornaments made of human bones, and the Khaṭvāṅga is composed of bones and a human skull. The garland is made of severed human heads and they are held together by means of guts. Thus the whole sculpture is identified by means of the Sādhana and now it is possible to see how the Sādhana and the sculpture mutually throw light on each other.

PLATE XI.

LOKANATHA (लोकनाथ)

(Baroda Museum).

HERUKA (हेरुक)

(Baroda Museum).

PLATE XII

MAHATTARI TARA (महायोगी तारा)

(Baroda Museum).

VAJRARAOA MANJUSRI (वज्रराहा-मञ्जुश्री)

(Baroda Museum).

In plate XI¹ is represented a metal figure of Heruka preserved in the Baroda Museum. In this figure the hand to the right holds a Kartri instead of the Vajra but in all other respects presents the same features as in the previous figure.

11. *Vajrarāga Mañjuśrī* (*Pl. XII a.*)²

The male figure represented from a metal specimen in the Baroda Museum is a unique and rare specimen from the point of view of iconography. The figure sits on a double conventional lotus in the meditative attitude with the soles of both feet turned upwards. It is fully adorned with costly upper and under garments and rich ornaments such as the tiara, torque, necklace, ear-rings, bracelets and armlets. The hands are placed one upon the other on the lap over which a vessel is placed. The image is not very old and though some serenity of expression has been given to the face, it cannot be other than the product of an ordinary artisan. For its identification see page 157³ of the text where the description of a deity is given who is variously referred to as Vāk, Vajraraga Mañjuśrī, and Dharmasāṅkha-samādhi.

In the image under discussion the remarkable feature is the Samādhi mudrā and that serves as a distinguishing factor for identification. Amitābha, the Dhyāni Buddha, it may be remembered, exhibits the Samādhi mudrā when represented in art. Nilakantha when represented also shows the Samādhi mudrā, and Vajrarāga Mañjuśrī is the third two-armed deity exhibiting the same Samādhi mudrā. The Dhyāni Buddha Amitābha has a peculiar ascetic appearance and dress without any ornaments or embellishments of any sort. Nilakantha is

¹ From a photo supplied by the Baroda Museum.

² From a photo supplied by the Baroda Museum.

³ एष पर्याप्तो नीपविही भज्ज्ञशीर्षपराहणमभित्ताभृपमाक्षान् चर्मधातुसम् प्रभाव्यं भावयेत्।

described as completely shorn of ornaments and as accompanied by two serpents. Thus we can say that the present image cannot represent either the Dhyāni Buddha, Amitābha or Nilakaṇṭha who is another form of Lokesvara. Therefore, as the image is decorated richly from head to foot it is to be identified with that of Mañjuśrī who is described as a prince (Kumāra), and always wears costly garments and ornaments whenever represented in stone or metal. The bowl is placed in accordance with an artistic convention current amongst the Nepalese artisans who place the bowl on the hand whenever they exhibit the Samādhi mūdrā in art.

12. *Mahattarī Tārā* (*Pl. XII. b.*).¹

This also represents a metal figure of a goddess preserved in the State Museum and Picture-Gallery at Baroda. The figure wears elaborate ornaments and sits on the conventional lotus with one leg placed above the other (paryāṅkāsana). The right hand exhibits the Varada or the gift-bestowing attitude and in the left she holds the stalk of a lotus against the breast. The lotus appears just above the shoulder, but there is another to the right which is placed there in conformity with an artistic convention with favoured parallelism. For its identification we turn to page 176 where a deity by the name of Mahattarī Tārā is described. There we read :—

तारां श्वाम्यां दिग्बुजां दक्षिणो वरदां वामे सनातेन्द्रोवरधरां सर्वभरण-
भूषितां पद्मचक्रासने पर्यञ्जनिक्षम्यां चिक्षयेत् ॥

13. *Mārīcī* (*Pl. XIII.*).²

This picture is the representation of one of the most artistic sculptures now preserved in the Indian Museum, Calcutta. It delineates a goddess standing in the attitude of an archer with the right leg bent and the left

¹ From a photo obtained from the Baroda Museum.

² From a photo obtained from the Indian Museum, Calcutta.

MARICI (मार्चि)

(Indian Museum).

PLATE XIV.

USNISAVIJAYA (उस्नीष्विजया)

(Indian Museum).

straight. The principal figure has three heads out of which, the one to the left, has the appearance of a sow. It has eight arms and ornaments everywhere. In the four right hands the figure shows the needle, the elephant goad, the arrow and the thunderbolt, while the four left hands carry the string, the Aśoka leaves, the bow and the raised index finger with a noose. On the top of the sculpture there is a figure of a Dhyāni Buddha exhibiting the Dharmacakra mudrā. There are five more figures in the four corners with one in the front. Below the figure in the front is the fierce figure of Rāhu trying to devour the sun and the moon and below him are sculptured seven figures of sows in a most life-like fashion. Behind the principal figure on the back-ground, lines are drawn to show flames of fire. On the whole the sculpture is remarkable for its boldness of expression and accuracy of delineation, but the face in the front being somewhat mutilated much of its merits is at a discount ; obvious mistakes of technique are also noticeable, where beauty has given place to ugliness.

To identify this sculpture let us turn to page 282 of the text where a deity called Marici is described, and this description agrees most accurately with the description just given of the sculpture in question. There we read of Māricī as :—

चैत्यगर्भस्थां सप्तशूलरथारुणां मारोचौं विभावते॑ । रथस्याधस्तात्
यंकारजवायुमङ्गले हृकारनिर्मितो राज्ञः । तच्च भगवतौं रथमुकुटां अष्टमुजां
चिनेत्रां चिसुखां सुपीतां मूलमुखं पौतं बन्धुकजवाकुस्मसवृग्राधरं दक्षिणं
रक्तं वर्तुलं वामं वाशाहं सरोवं नौलं लज्जिङ्गं विष्णुतवदनं भौषणं भक्तुटीकरालं
वामे तर्जनिकापाशं धनुश्शोकपक्षवं सूत्रं च दक्षिणे सूक्ष्माशौ शरं वचं च
नागावस्थादिसर्वभृष्टितां विचित्ररक्ताकुस्मोत्तरैयां प्रत्यालोक्यां
पतुर्देवोपग्रहतां चिनते॑ ।

पूर्वो वर्ताकौं आलोकस्थितां चतुर्मुखां वराहैकमुखौं रक्तां दक्षिणे
सूक्ष्माशौष्ठरां वामे पाशपक्षवौ ।

दक्षिणे वदालौ प्रत्यालौठस्थितां चतुर्भुजां वराहैकमुखीं पौतवर्णां दक्षिणे
सप्तव्याशोकपञ्चवस्तुचसूचन्दोधरां वामे पापाशोकपञ्चवधराम् ।

पश्चिमे वदालौ आलौठस्थां चतुर्भुजां पौतवर्णां वराहैकमुखीं दक्षिणे
वचस्फूर्तीधरां वामे पापाशोकपञ्चवधराम् ॥

तर्यैवोत्तरे वराहमुखीं गतां उदितादित्यवर्णोच्चलां प्रत्यालौठस्थितां
चतुर्भुजां दक्षिणे प्राप्तवचधरां वामे चापाशोकपञ्चवधराम् ॥

According to the Sādhana, therefore, the principal deity is installed on a chariot drawn by seven sows. Just above the sow in front there appears the fierce head of Rāhu trying to devour both the sun and the moon. The principal figure represented as the goddess Māricī agrees in all details with the description just cited from the Sādhana. She has three faces one among which in the left is distorted sow-like. She stands in the Pratyāhāra attitude with the left leg stretched and the right bent showing the archer's attitude. On the top of the sculpture there is the figure of the Dhyāni Buddha Vairocana—the parental Buddha of the deity. She is accompanied by four goddesses all one-faced and four-armed, namely, Vartīlī, Vadālī, Varālī, and Varāhamukhī. In this sculpture in addition to the companions mentioned in the Sādhana there appears over the figure of Rāhu in the front a female figure as charioteer very probably in imitation of Aruṇa in the images of the Hindu Sun-god. But for this the correspondence between the image and Sādhana is remarkable.

14. *Uṣṇīśavijayā* (*Pl. XIV*).¹

We next pass on to another delightful sculpture now preserved in the Indian Museum representing a female figure with three faces and eight arms sitting in the Vajraparyāṇka attitude in meditation. In spite of

¹ From a photo purchased from the Indian Museum, Calcutta.

the obvious signs of vandalism on the sculpture there is sufficient evidence to show that it is one of the finest products of Indian art. It is tastefully decorated with all possible ornaments, the under-garment and a jacket. The Mukuṭa is worth studying; it is rich in details and represents one of the most artistic specimens by virtue of its grandeur of execution and details. The Mukuṭa is highest in the centre which is surrounded by smaller Mukuṭas over the three remaining heads of the figure. It shows in its three right hands the Buddha on a lotus, the arrow and the Varada pose. The fourth right hand is gone. The four left hands carry the bow, the noose with the raised index finger and show the Abhaya mudrā and the water-vessel. On the top of the figure the miniature of Akṣobhya is to be seen, under a small Caitya. The whole sculpture is characterised by bold and clear outlines and sharpness of details, and skill in imparting to the stone a divine expression on all the three faces especially on the two at the sides.

To identify this image let us again refer to the text of the *Sādhanamālā* where we meet with several descriptions of a deity known as Uṣṇīśavijayā which corresponds in all respects to the description just given. There the following Dhyāna is given:—

उष्णीशविजयां चैत्यगृहान्तस्थां सितवर्णां त्रिमुखां त्रिगेत्रां अष्टमुखां
सर्वालङ्घणारभूषितां विश्वदलकमलपञ्चस्थां बद्धवच्चपर्यङ्कां प्रथमसितवदनां दक्षिणो
पौत्रमुखां वामे नौलमुखां दंडापुटावश्वौष्ठां दक्षिणाचतुर्सुजेषु विश्ववच्चरक्षार-
विन्दस्था-अमिताभजिनश्चवरदहस्तां वामचतुर्सुजेषु धनुः-तर्जनीपाण्डा-अभयभद्र-
घटहस्तां वैरोचनमुकुटिनौ दिव्यवसनपरिधानोत्तरीयां सितप्रभामालिनौ
पश्येत् ।

Thus as the two descriptions, one in the Sādhana and the other of the image under discussion correspond in all details there cannot be any doubt regarding the

correctness of the identification of the image as that of Uṣṇīśavijayā. On the strength of the description contained in the Sādhana we may assume without any hesitation that the broken right hand in the original condition held the double conventional thunderbolt or the Viśvavajra.

The Buddha on a lotus is a symbol peculiar to this goddess and this symbol alone may be taken as the recognition symbol of Uṣṇīśavijayā. The three miniature Caityas one on the top and two others on the two top corners symbolise that the abode of the deity is in the sanctum or the middle of the Caitya. But in this connection it may be remarked that the presence of the Dhyāni Buddha Akṣobhya on the top of the goddess is contrary to the description of the Sādhana; because there Uṣṇīśavijayā is regarded as an offspring of Vairocana with the Dharmacakra mudrā instead of Akṣobhya with the Bhumiśparśa Mudrā. To understand this anomaly we have to enter into the question of the different cults and subdivisions of the Vajrayāna. Some sections hold that one of the five Dhyāni Buddhas is the Ādi or the Primordial Buddha and more powerful than the others; others again say that the Ādi Buddha is the creator even of the five Dhyāni Buddhas. Some again take the Bodhisattvas such as Samantabhadra, Vajrapāṇi and others as the Ādi Buddha and make the Dhyāni Buddhas subservient to them. Those who take Akṣobhya, for instance, as the Ādi Buddha make all their deities emanate from him and from none else, though this is contrary to the Sādhanas.

In the present image as it belonged very probably to some one professing the Akṣobhya cult, we find also the Dhyāni Buddha Akṣobhya installed as the parental Buddha instead of Vairocana.

NAIRATMA (नैरात्मा)

(Indian Museum).

PLATE XVI.

PARNASAVARI (पर्णशवरी)

(Indian Museum).

15. *Nairātmā (Pl. XV).*¹

In this plate a small sculpture in red sandstone, preserved in the Indian Museum, Calcutta, is represented. The image is much mutilated and part of the stone in the right upper corner is gone, but the figure of the deity in the centre is an image of unique importance from the point of view of iconography. The principal figure is represented in a dancing attitude, in a way similar to Heruka's previously described, on the chest of a dead body placed on a double conventional lotus. The figure of the goddess presents an awe-inspiring spectacle with three blood-shot eyes, protruding tongue and canine teeth. The garland of severed heads add grandeur to the spectacle while the flames of fire that radiate from her body make the scene more terrible. The hair of her head rises up in the shape of a flame of fire and with this as background appears the tiny little figure of the Dhyāni Buddha with the Bhūsparśa mudrā as the parental Buddha. The right hand carries a knife held in a threatening attitude. The left hand, as appears probable from the broken marks, carried something like a vessel against the breast. From the left shoulder hangs a rod-like thing.

To identify this interesting sculpture let us again refer to the text on page 451 where we meet with the description of a deity called Nairātmā which corresponds pretty accurately with the description just given. There we have the following description :—

श्वरुचक्रस्यार्द्धपर्यङ्गनाश्चस्थितं नैरात्मा क्षमां एकमुखां ऊर्जपिण्डल-
केशां अक्षोभ्यमुकुटिणौ दण्डकराललक्ष्मिणौ दक्षिणे कर्तिघारिणौ वामे
कपाळखड्काङ्गधारिणौ रक्तवर्तुलत्रिनेत्रां पञ्चमुद्राविभूषणाम् ।

The dead body, the dancing attitude in Ardha-paryanka, the miniature figure of Akṣobhya on the crown, the fearful face with blood-shot eyes and the Kartri in

¹ From a photo obtained from the Indian Museum, Calcutta.

the right hand and the Khaṭvāṅga (magic stick) in the left—all these are present in the image and in the description of the deity in the Sadhana and, therefore, the image is to be identified as that of Nairatmā. On the strength of the Sādhana also we may affirm that the broken left hand carried the Kapāla or the skull cup against the breast in the original image.

16. *Paryāśavari* (*Pl. XVI,*¹ *XVII*).²

In plate XVI an old and much damaged image now preserved in the Indian Museum, Calcutta, is represented. Here the actual figure is six-armed and apparently three-faced as we can understand from the remains left of the head and faces on the original stone. The face in the centre has entirely peeled off, leaving the remnants of the nose, eyes, the temple just visible in the right face, while only the nose and the lips are visible of the left face. In the three right hands are carried the thunderbolt, the arrow and the axe. Out of the three left hands one on the top is broken, the second holds the bow, part of which is gone, and in the third against the breast there is the noose with the raised index finger. The principal figure stands in the Āliḍha attitude with the right leg stretched and the left bent. The left leg presses on the prostrate figure of Ganeśa with his corpulent belly, elephant trunk turned towards the left and face hidden under the foot of the deity. Towards the right of the goddess on the same pedestal there is the figure of a female attendant holding a rod which represents probably the handle of a parasol which must have been destroyed along with the upper portion of the sculpture. Though the image is much mutilated and much corroded, there is, however, sufficient evidence to show that originally it was an artistic specimen of a high order as can be seen

¹ From a photo obtained from the Indian Museum Calcutta.

² From a photo kindly supplied by Mr. N. K. Bhattacharji, M.A. of the Dacca Museum.

from the majestic pose of standing with hands which show different ways of handling different instruments of destruction. The stature, the pose and the outlines of the body - all are proportionate and add to the beauty of the image.

The next figure represented in plate XVII also shows the same symbols in the hands and is endowed with the same number of faces, arms and legs. Here the figure of Gaṇeśa appears below the lotus seat instead of being directly under the feet as in the previous figure. Under the legs in this image are shown human beings apparently suffering from deadly diseases as is evident from the circular marks of small-pox on one of the persons. Instead of the female attendant holding the parasol we find in this two creatures running away to two opposite directions, one apparently mounting an ass and another to the right having the head of a horse. On the top of the image the miniature figures of the five Dhyāni Buddhas appear with Amoghasiddhi with the Abhaya mudrā in the middle showing that the principal deity is one of his emanations. The attitude of standing in the previous image is Āliḍha while in the second it is Pratyāliḍha. Though between the two images there are apparent discrepancies such as are noted above both present similar characteristics regarding their weapons, number of faces, hands and legs. The second also shows marked artistic peculiarities which are not to be found in the previous sculpture. Here the figure is more subdued in fierceness and all the faces show the two opposite sentiments of anger and joy. The belly is corpulent and the limbs are thick and clumsy and the different portions of the body seem to be less proportionate than in the previous one.

In order to identify the two images let us again turn to page 208 of the text where we meet with the description of a goddess named Parnaśavari which corresponds

pretty accurately with the details given in the two sculptures. She is described as :—

पर्यग्नवरौ हस्तां चिमुखां चिनेत्रां षडभुजां क्षणाशुक्रादद्विग्नवामानन्दां
वचपरशुश्रुदद्विग्नकरत्रयां कार्म्मकपत्रच्छटासपाश्तर्जनीवामकरत्रयां सक्रोध-
हसितानन्दां नवयौवनवतौ सपत्रमालाव्याघ्रचर्मनिवसनामीषस्त्रोदरौ ऊर्ज-
संयतकेशौ अघोरशेषरोगमाशैपदाकान्तां अमोघसिद्धिमुकुटीम् ।

On the strength of this Sādhana we can easily identify the Vikrūmapur image as that of Parnaśavari, as she is three-faced, six-armed and carries the Vajra, axe and the arrow in the three right hands, and the bow, the cluster of leaves and the noose round the raised index finger in the three left. Further, it shows the angry laugh, slightly protruding belly and hair rising upwards, trampling of diseases and pestilences in the form of men suffering from both, and the miniature figure of Amoghasiddhi on the crown strictly in accordance with the Sādhana.

The Indian Museum image has all the symbols of the one just described. Such as the Vajra, axe and the arrow in the three right hands, and the bow and the raised index finger with the noose in two out of the three left hands in accordance with the Sādhana. Had the sixth hand been intact we could easily expect to see the cluster of leaves which is one of the characteristic symbols of the goddess. To identify this specimen, therefore, we avail ourselves of the help of another Sādhana of Parnaśavari where she is described as an emanation of Akṣobhya. And it is this latter which is responsible for all the differences noticeable in the two images of the same deity. Here we do not find the diseases and pestilences under the feet of the goddess. She is described instead as :—

अघो विज्ञान् निपात्य सितपद्मचक्रासने प्रत्यालौढम्यां हृदामसुद्धितर्ज-
न्नाधो विज्ञग्नान् सन्तर्ज्यं दद्विग्नवच्छुद्धिप्रहाराभिवशान् ।

PLATE XVIII.

KHADIRAVANI TARA (खदिरवणीतारा)

(Mahabharata)

PLATE XVII.

PARNASAVARI (पर्णसवरी)

or in other words—as trampling on the *Vighnas* and after threatening them with the *Tarjanī* about to hurl the *Vajra* held in the right hand. *Ganeśa* it may be remembered in the Buddhist Pantheon was regarded as *Vighna* or obstacle personified ; according to the Hindus he is the *Vighneśa* or the lord of all obstacles. In order to represent *Vighnas* over which the goddess is triumphant, a prostrate figure of *Ganeśa* is placed below the foot of *Parnaśavarī* while representing him as an emanation of the *Dhyāni* Buddha *Aksobhya*.

17. *Khadiravāṇī Tārā* (*Pl. XVIII*).¹

In this picture a female figure is represented as sitting in the *Vajraparyanka* attitude on the seat placed on a double conventional lotus. The figure wears an under-garment tied by a girdle with the upper part of the body entirely bare. It is decorated with all known ornaments and an elaborate head-dress ; their placing and workmanship add to the beauty of the sculpture. It has thin waist, deep navel and heavy breasts all of which are considered to be signs of beauty in India. The figure shows the *Varada* mudrā and on the palm is marked a jewel.² The left holds the stem of an *Utpala* which may be contrasted with an ordinary lotus which appears in the right as a parallel to the *Utpala* in the left and to embellish the sculpture. Towards the right of the principal figure appears a female figure holding a *Vajra* in the right hand and the *Aśoka* leaves in the left. To the left there is another female figure fierce and awe-inspiring with blood-shot eyes, protruding teeth, and holding the *Kartṛi* and the *Kapāla* in the two hands. Over the head of the principal figure there are sculptured the five *Dhyāni* Buddhas with *Amoghasiddhi* with the *Abhaya* mudrā right in the centre showing that the principal deity is one

¹ From a photograph kindly supplied by Mr. Prayag Dayal.

² This form of *Varada* mudrā is technically called the एतस्यवृत्तरूपः।

of his emanations. But for the clumsy and somewhat coarse face of the main figure the sculpture will pass as one of the first class specimens of Indian art. The execution of proportions, details and the placing of the different deities at regular distances are some of the features of the image worthy of appreciation.

To identify let us again turn to page 176 of the text where we meet with the description of a goddess known as Khadiravaṇī Tārā which corresponds with the present figure in all details. There we read of Tārā described as :—

इतिं अमोघसिद्धिसुकूटौ वरदोत्पलधारिदक्षिणवामकरां अशोक-
कान्तामारीचेकजटाव्ययदक्षिणवामदिभागं दिव्यकुमारौ अलङ्कारवतीम् ।

Thus the figure under discussion must be identified with Khadiravaṇī Tārā, one of the many varieties of Tārā because she bears the miniature figure of Amoghasiddhi on her crown, as also because she shows the Varada mudrā in the right hand and carries the Utpala in the left hand and is accompanied by two goddesses Aśokakāntā Māricī and Ekajaṭā on the two sides. The distinguishing symbol of Aśokakāntā is the Aśoka while the Kartri and Kapāla point to Ekajaṭā.

18. *Mahāśrī Tārā* (Pl. XIX).¹

This picture and the last one in this series presents a very interesting specimen of Indian sculptural art. In this image a goddess is represented as sitting in the Lalitāsana with the right leg dangling below and resting on a lotus the left remaining on the lotus seat. The figure shows the Dharmacakra mudrā against the breast and from under the two armpits rise the blue lotus in the left, and an ordinary lotus in the right. The figure

---

¹ From a photo supplied by the Indian Museum, Calcutta.

MAHASRI TARA (महाश्री तारा)

is profusely decorated with rich ornaments, such as a lovely tiara on the head and the necklace, bracelets, armlets, anklets, etc., arranged artistically in their appropriate places. It is clothed in beautiful and rich muslin made more attractive by the stripes at intervals, and held fast by the richly bejewelled girdle. The upper limbs are covered by a jacket to match the cloth of the undergarment. The principal figure is accompanied by two more figures on the two sides; below the lotus seat, again, there are two more, and as all of them have lotus seats, they must be taken as companion goddesses. On the top, arranged in a semicircle, are to be seen the five miniature figures of the five Dhyāni Buddhas the central place being occupied by Amoghasiddhi to show that the principal goddess is one of his emanations. The whole piece of sculpture is an admirable product of Indian art; it is profusely but delicately ornamented. All figures have clear and bold outlines, the symbols are definite and clear cut and the execution in these matters may be said to be perfect. The principal figure has a sharp but serene and peaceful appearance and is pervaded with a divine dignity. The limbs are delicate, fleshy but not flabby or fat and therefore, symbolize perfect health. The slender beauty of form, the forcible but delicate expression and the superb dignity of the goddess make the image one of the finest productions of Oriental art and a worthy rival of the celebrated image of Prajñāpāramitā from Java.

To identify the sculpture which represents the Maṇḍala of a goddess let us again turn to p. 244 of the text where we meet with a description of Mahāśrī Tārā which corresponds in every detail with that of the present image. There she is described as:—

महाश्रीतारा चक्राधरका ग्रामवर्णी दिव्याः पूजादेव आत्मागमुदा-
भरा दक्षका वर्णकल्पारमूर्तिः पाञ्चदेवनोत्पत्तिरोभा सुवर्णसंहासनोपरि

अपा(आपादा ?) अयादिश्चोभां नानाएव्याश्रोकचम्पकनागेश्वरपाहिजातकादिभो-
राजितमसोघसिद्धिमुकुटिनौम् ।

महाश्रीतारायाः पार्श्वे एकजटामर्ज्जपर्यङ्गोपविष्णां नौलवर्णां कर्त्तिकपाल-
धर्मं सक्रोधां लम्बोदग्ं पिङ्गलजटाविमूषितां आप्रचर्माम्बुधरधराम् ।

दक्षिणे पार्श्वे अश्रोककान्तां पौत्रवर्णां रत्नमुकुटिनौ वचाश्रोकधराम् ।

एनवर्मि आर्यजाङ्गलौ श्यामवर्णां सर्पवरदहस्ताम् ।

दक्षिणे महामायूरौ मयूरपिञ्चवरदहस्ताम् ।

Thus when we compare the description with the image we find that the Vyākhyāna mudrā, the two lotuses on either sides, the parental Dhyāni Buddha Amogha-siddhi and four companions are common to both and therefore, the identification is definite and unquestionable. To the right of the goddess we see the familiar figure of Aśokakāntā carrying the Vajra and the Aśoka flowers in the right and left hands respectively, and to the left likewise is seen the fierce figure of Ekajaṭā carrying the Vajra and the Kapāla in the two hands, and sitting in the Ardhaparyāṇka attitude. In the two figures below, the symbols unfortunately are not properly distinguished, but they represent according to the Sādhana the goddesses Mahāmāyūrī in the right and Āryajānguli in the left, carrying the peacock's feather and the serpent respectively.

These few examples will show the potency of the Sādhana in elucidating the meanings of the images and identifying them. But these are not all, and there are many more Dhyānas hidden in the Tāntric sculptures of the Buddhists as well as of the Hindus, and to-day there are hundreds of unidentified images amongst those hitherto discovered. Many Sādhanas are lost in the original Sanskrit and their translations are preserved in the Tibetan Tangyur. It is extremely necessary, therefore, that the attention of scholars should be drawn to

this branch of study which may at first seem very uninteresting, but is likely to yield great historical information, because we should not forget that the cultural history of India for the whole of the Tāntric period from the 7th century to the advent of the Muhammadans in India is locked up in this mass of uninteresting and apparently much neglected and much hated literature of Tāntrism.

विषयानुक्रमणिका ।

✓171.	तारोद्धृतकुरुकुल्लासाधनम् (कल्पोकम्)	...	...	३४३
✓172.	तारोद्धृतकुरुकुल्लासाधनम् (मुक्तकेन)	...	...	३४७
✓173.	षड्भुजकुरुकुल्लासाधनम् ...	...	...	३५०
✓174.	षष्ठभुजकुरुकुल्लासाधनम् (इन्द्रभूतेः)	...	...	३५१
✓175.	अमरीयोगकुरुकुल्लासाधनम्	...	...	३५३
✓176.	कुरुकुल्लोपदेशकमः ...	...	...	३५४
177.	कुरुकुल्लासाधनम् ...	...	...	३५६
178.	आर्य औमती कुरुकुल्लासाधनम् ...	...	...	३५८
✓179.	उद्ग्रियानविनिर्गतकुरुकुल्लासाधनम् ...	...	...	३५९
✓180.	शुक्रकुरुकुल्लासाधनम् ...	...	...	३६२
181.	कुरुकुल्लासाधनम् (आचार्यश्रीकृष्णपादानां-मायाजाल- महायोगतन्त्रादाक्षम्)	...	...	३६२
✓182.	षष्ठभुजकुरुकुल्लाभद्रारिकासाधनम् ...	...	...	३७६
183.	खाधिष्ठानकुरुकुल्लासाधनम् (सहजविजातस्य- हेवथतन्त्रमेण)	...	...	३८१
184.	सहितकुरुकुल्लासाधनम् ...	...	...	३८४
185.	सितकुरुकुल्लासाधनम् (सिद्धप्रबरपादानाम्)	...	...	३८४
✓186.	हेवथतमकुरुकुल्लासाधनम् ...	...	...	३८८
187.	कुरुकुल्लासाधनम् (कर्त्ताचतुरस्य-हेवथतन्त्रोद्गृहम्)	...	३८९	
✓188.	कुरुकुल्लासाधनम् ...	...	...	३९१
189.	कर्मप्रसादप्रयोगः ...	...	...	३९२
190.	कुरुकुल्लाबलिविधिः ...	...	...	३९४
191.	उत्थीष्विजयासाधनम् ...	...	...	३९४
192.	आर्यवितातपचापरजितासाधनम् ...	...	...	३९५
193.	वचपर्विकासाधनम् ...	...	...	३९५
194.	महाप्रतिसरासाधनम् ...	...	...	३९६
195.	महाप्रतिसरासाधनम् ...	...	...	३९७
✓196.	प्रतिसरासाधनम् ...	...	...	३९८
197.	आर्यमहामायूरौसाधनम् ...	...	...	४००
198.	आर्यमहासाहस्रप्रमदेनोत्तासाधनम् ...	...	...	४००

199.	आर्यमहामन्त्रानुसारिगौत्साधनम्	...	...	...	80१
200.	आर्यमहासितवतौसाधनम्	...	...	...	80१
✓201.	महापश्चक्षासाधनम्	...	...	...	80१
202.	महाप्रत्यक्षिरासाधनम्	...	...	...	80२
203.	ध्वजायकेयरासाधनम्	...	...	...	80३
204.	अपराजितासाधनम्	...	...	...	80३
205.	वचगान्धारौसाधनम्	...	...	...	80३
✓206.	पञ्चरक्षाविधानम्	...	...	...	80५
207.	वचपृष्ठङ्कलासाधनम्	...	...	...	81३
208.	वचपृष्ठङ्कलासाधनम् (आस्त्रायान्तरेण)	...	...	...	81४
209.	वचपृष्ठङ्कलासाधनोपायिका	...	...	...	81४
210.	ध्वजायकेयरासाधनम् (मध्यमकर्त्त्वेर्धमर्किरमतेः)	...	...	...	81५
✓211.	आर्योद्योषविजयासाधनम्	...	...	...	81७
212.	उष्णीषविजयासाधनम्	...	...	...	81९
✓213.	वसुधारासाधनम्	...	...	...	82१
✓214.	वसुधारासाधनम्	...	...	...	82२
✓215.	वसुधारासाधनम्	...	...	...	82२
✓216.	वसुधाराधारण्यपदेशः	...	...	...	82३
217.	वचवाराहौसाधनम् (अवघूतश्रीमद्दद्यवच्चपादानाम्)	...	...	...	82४
218.	प्रजालोकसाधनम् (कोकदत्तस्य)	...	...	...	82६
219.	वचवाराहौसाधनम्	...	...	...	82८
220.	वचवाराहौविष्यविधिः	...	...	...	82९
221.	ज्वालामुखौसाधनप्रयोगः	...	...	...	83४
222.	महामायाज्यालामुखौवच्चवाराहौप्रयोगसाधनम्	...	...	...	83६
223.	महामायादेव्याः प्रश्नानम्	...	...	...	83७
224.	वचवाराहौसाधनम्	...	...	...	83७
225.	ऊर्ज्जपादवच्चवाराहौसाधनम् (ओडियानवच्चपौठ- विनिर्गतम्)	...	...	...	83८
226.	सङ्क्षिप्तवच्चवाराहौसाधनम्	...	...	...	88०
227.	सङ्क्षिप्तवच्चवाराहौसाधनम्	...	...	...	88१
228.	अमृतप्रभा नाम साधनोपायिका (लोम्बोहेष्वकस्य हैवचतन्त्रोद्भुता)	...	...	...	88२
229.	नैशात्यामद्वलयोगिनौविशुद्धिः	...	...	...	84०
230.	केवलनैशात्यासाधनम्	...	...	...	84१
231.	नैशात्यासाधनम् (सहजविज्ञासस्य)	...	...	...	84१
✓232.	वचयोगिनौसाधनम्	...	...	...	84२

233.	वचयोगिनौसाधनम्	...	...	...	...	848
234.	वचयोगिनौसाधनम्	...	...	...	...	844
235.	वचयोगिन्यासाधनविधिः (तिङ्गशब्रहपादीया)	...	...	...	...	846
236.	वचयोगिनौसाधनम्	...	...	...	...	846
237.	वचयोगिन्युपदेशः	...	...	...	...	847
238.	वचयोगिन्या वलिविधिः	...	...	...	...	848
239.	महामायासाधनम्	...	...	...	...	848
240.	महामायासाधनोपायिका (कुकुरिपादानाम्)	...	...	...	...	848
241.	हेतुकसाधनम्	...	...	...	...	848
242.	हेतुकसाधनम् (कल्याणगर्भस्य)	...	...	...	...	849
243.	हेतुकसाधनम्	...	...	...	...	849
244.	सकृप्तिष्ठभुजहेतुकसाधनम्	...	...	...	...	849
245.	द्विभुजहेतुकसाधनम् (ग्रान्तिपादस्य)	...	...	...	...	849
246.	[पुरक्षोभविधिः]	...	...	...	...	849
247.	वाञ्छपूजाविधिसङ्गः	...	...	...	...	849
248.	हेतुकसाधनोपायिका (महामायातत्त्वानुसारेण)	...	...	...	...	850
249.	वलिविधिः (महामायातत्त्वस्य)	...	...	...	...	850
250.	सप्ताक्षरसाधनम् (दुर्जयचन्द्रोद्धतम्)	...	...	...	...	850
251.	सप्ताक्षरसाधनम् (अद्यवच्चपादानाम्)	...	...	...	...	850
252.	वाञ्छपूजाविधिसङ्गः (ग्रान्तितवचस्य)	...	...	...	...	850
253.	हत्तपूजाविधिः (ग्रान्तितवचस्य)	...	...	...	...	850
254.	बुद्धकपालसाधनम्	...	...	...	...	850
255.	द्विभुजसम्बोधोपदेशः (रत्नाकरपादानाम्)	...	...	...	...	850
256.	[हृदयमन्त्रसिङ्गुपदेशः]	...	...	...	...	850
257.	वचहृद्वारसाधनम्	...	...	...	...	850
258.	महाबलसाधनम्	...	...	...	...	850
259.	हययौवसाधनम्	...	...	...	...	850
260.	हययौवसाधनम् (सप्तशतिकल्पोक्तम्)	...	...	...	...	850
261.	परमान्त्रसाधनम्	...	...	...	...	850
262.	चैलोक्यविजयसाधनम्	...	...	...	...	850
263.	वचउपालालाक्षसाधनम्	...	...	...	...	850
264.	भूतडामरसकृप्तिसाधनम् (वैरोचनस्य)	...	...	...	...	850
265.	भूतडामरसाधनम्	...	...	...	...	850
266.	भूतडामरसाधनम् (चैलोक्यवचस्य)	...	...	...	...	850
267.	भूतडामरसाधनम्	...	...	...	...	850
268.	रत्नयमारिसाधनम्	...	...	...	...	850

269.	रक्षायमारिसाधनम्	...	...	...	...	५३०
270.	रक्षायमारिसाधनम्	...	...	...	...	५३१
271.	खाधिक्षानरक्षायमारिसाधनम् (वैरोचनहक्षितस्य)	...	...	...	...	५३४
272.	रक्षायमारिसाधनम् (गुणाकरगुप्तस्य)	...	...	...	...	५३७
273.	यमारिसाधनम् (मङ्गलसेनस्य)	...	...	...	...	५४२
274.	क्षमायमारिसाधनम्	...	...	...	...	५४६
275.	क्षमायमारिसाधनम्	...	...	...	...	५४७
276.	क्षमायमारिसाधनम्	...	...	...	...	५४८
277.	क्षमायमारिसाधनम्	...	...	...	...	५४९
278.	क्षमायमारिसाधनम्	...	...	...	...	५५४
279.	यमान्तकसाधनम्	...	...	...	...	५५५
280.	यमान्तकसाधनम्	...	...	...	...	५५६
281.	विभ्रान्तकसाधनम्	...	...	...	...	५५८
282.	[यमान्तकस्य बलिमन्त्रः]	...	...	...	...	५५९
283.	मैत्रेयसाधनम्	...	...	...	...	५६०
284.	जम्भलसाधनम्	...	...	...	...	५६०
285.	विस्तरजम्भलसाधनम्	...	...	...	...	५६२
286.	आम्रायान्तरेण जम्भलसाधनम्	...	...	...	...	५६४
287.	जम्भलसाधनम् (सङ्क्रियम्)	...	...	...	...	५६४
288.	जम्भलसाधनम् (सङ्क्रियम्)	...	...	...	...	५६५
289.	जम्भलसाधनम्	...	...	...	...	५६६
290.	[जम्भलस्य चुलुकदानविधिः]	...	...	...	...	५६८
291.	उच्छुश्चजम्भलसाधनम्	...	...	...	...	५६९
292.	उच्छुश्चजम्भलसाधनम्	...	...	...	...	५७०
293.	उच्छुश्चजम्भलसाधनम् (कुमाराकरगुप्तस्य)	...	...	...	...	५७२
294.	उच्छुश्चजम्भलसाधनम्	...	...	...	...	५७४
295.	उच्छुश्चजम्भलसाधनम् (अभयाकरगुप्तस्य)	...	...	...	...	५७६
296.	जम्भलसाधनम् (सुजनभद्रस्य)	...	...	...	...	५७८
297.	जम्भलसाधनम्	...	...	...	...	५८१
298.	वश्यजम्भलविधिः	...	...	...	...	५८२
299.	जम्भलजलदानोपदेशः	...	...	...	...	५८२
300.	महाकालसाधनम्	...	...	...	...	५८४
301.	महाकालसाधनम्	...	...	...	...	५८५
302.	महाकालसाधनम्	...	...	...	...	५८६
303.	महाकालसाधनम् (करुणाचलस्य)	...	...	...	...	५८७
304.	षड्भुजमहाकालसाधनम्	...	...	...	...	५८०

305.	चतुर्भुजमहाकालसाधनम् ...	...	...	५६९
306.	महाकालसाधनम् (सुमतिभद्रस्य) ...	...	...	५६२
307.	गणपतिसाधनम् ...	...	...	५६२
308.	सद्गुर्मावतारिणीहात्रश्रीतारासाधनम्	...	...	५६३
309.	तारास्त्रुतिः ...	...	...	५६४
310.	पौठतारासाधनम्	...	...	५६५
311.	भगवत्या मालामन्त्रः	...	...	५६६
312.	षोडशभुजमहाकालसाधनम् (विश्वपात्रः) ...	...	...	५६७

साधनमाला

द्वितीयो भागः ।

171.

नमस्तारोद्भवकुरुक्षायै ।

प्रथमं तावन्मन्त्रौ क्वचिन्मनोहरे स्थाने मृदुमस्तर-
काद्युपविष्टः पटादिगतां भगवतीमवतार्य बाह्यपूजां
कृत्वा स्वहृदि निर्मलं पूर्णचन्द्राभमादिस्वरसमुद्भवं चन्द्रं
विभाव्य बीजं 'तस्योपरि न्यसेत् ।

ऊष्माणां च चतुर्थं तु अग्निवर्णोपरि स्थितम् ।

ईकांरेण समायुक्तमाकाशदद्यभूषितम् ॥

तस्य चिच्चमयूखाभिः कृत्वा 'निर्मलिनं जगत् ।

सहादिधातुकं शोध्य कुरुकुर्खं पर्वते गताम् ॥

सञ्चोद्य च तथा तारामानयित्वा पुरश्चरेत् ।

तस्माद् बीजात् महापूजामेघांश्च स्फारयेद् बुधः ॥

पुष्पधूपतथादौपगन्धनैवेद्यसञ्चयैः ।

सात्यमाल्यनृत्यगौतवाद्यपूजादिभिस्तथा ॥

* A इका० ।

* A • पूर्वे ।

रत्नचयं से शरणं सर्वं प्रतिदिशाम्यघम् ।

अनुमोदे जगत्युण्यं बुद्धबोधौ दधे मनः ।

इति मन्त्रं चिधा वाच्यं ततः^१ क्षन्तव्यमित्यपि ॥

तचेयं गाथा—

यत् कृतं दुष्कृतं किञ्चित् मया मूढधिया पुनः ।

क्षन्तव्यं तत् त्वया देवि यतस्वाताऽसि देहिनाम् ॥

चित्तं मैत्री विहारे [च] निवेष्टव्यं पुनस्तदा ।

करुणाचित्तमुत्पाद्य प्रमोदचित्तमावहेत् ॥

पश्चादुपेक्षते सर्वं चित्तमाचव्यवस्थया ।

चित्तं शून्यं ततः कुर्यात् प्रकृताकारहानये ॥

शून्यतावहिना दग्धाः पञ्चस्तन्याः पुनर्भवाः ।

[पठित्वा] ॐ शून्यताङ्गानवज्ज्वभावात्मकोऽहम् ॥

मुहूर्तं शून्यतायोगं कुर्यात् चित्तस्य विश्रमम् ।

प्रतिज्ञां प्राक्तनौ मूल्या बौजमाचं पुनः स्मरेत् ॥

प्रतारिता मया सख्या एकान्तपरिनिर्वृत्ताः ।

कथं तान् उद्धरिष्यामि अगाधाद् भवसागरात् ॥

इति सच्चक्षपाविष्टो निश्चेष्टां शून्यतां त्यजेत् ।

धर्मधातुमयं चित्तमुत्पादयति चेतसा ॥

बुद्धाधिष्ठानतो बौजमुत्पलास्यं ततो भवेत् ।

उत्पले चन्द्रबिम्बं तु अकारस्वरसम्भवम् ॥

तस्मिंश्चन्द्रे पुनर्बौजं तस्माद् गमस्तयो गताः ।

ताभिर्विशेषिता ध्येया निःशेषा खोकधातवः ॥

^१ A omits.

^२ A omits.

^३ AC ताक्षा० ।

^४ A इ० ।

^५ A • ताक्षिना० ।

^६ AC०

श्रोधं बोधं तथा सर्वं रश्मिभिर्बुद्धकोटयः ।
 'विश्वस्तस्तानुत्पले ध्यायात् ततस्तारोदयो भवेत् ॥
 (चतुर्भुजां रक्तवर्णां रक्तपद्मासनस्थिताम् ।
 रक्तवस्त्रयुगां भव्यां रक्ताटङ्गमौलिकाम् ॥
 सव्यभुजाभ्यामभयं शरं च दधतीं पुनः ।
 अवसव्यद्वितये चापरक्तोत्पलधारणीम् ॥
 कुरुक्षाद्विगुहा'न्तस्थामारोलिकमौलिकाम् ।
 रक्तपद्मासनाधस्तात् राहुस्तस्योपरि स्थितम् ॥
 कामदेवः सप्तलौको भावनौयोऽतिविह्वलः ।
 राहोरुपरि सप्तलौककामदेवस्थितासनाम् ।
 वज्रपर्यङ्गिनौं तच सर्वचिच्छकलावतौम् ॥
 ध्यात्वा भगवतौं सम्यक् सर्वालङ्कारभूषिताम् ।
 समयमूर्त्तिं समासाद्य ज्ञानचक्रं समाहृयेत् ॥
 भट्टित्याकारनिष्पन्नं ज्ञानचक्रं पुरस्थितम् ।
 जः हुँ वँ होरित्या(नेना)क्षयं प्रवेश्य बद्धा तोषयेत् ॥
 समयमुद्राप्रयोगेण 'सुखमार्गे निवेशयेत् ।
 पाणिभ्यामञ्जलिं क्षत्वा मांसलौ नामितौ यदा ॥
 दीर्घाभ्यां तु क्षता सूचिः "सूचिमध्ये त्वनामिके ।
 लताभ्यां मध्यमौ स्त्रिष्ठौ द्वावङ्गुष्ठावधोगतौ ॥
 अनेन बन्धयेत् समयो(नया) ज्ञानचक्रं प्रवेशयेत् ।
 ततोऽभिषेकं प्रार्थयेत् बुद्धानितिं पठन् कृतौ ॥

^१ AC विर्गतः ।

^२ AC मालोः ।

^३ AC सुखः ।

^४ N होपाभ्याः ।

^५ AC ऋक्षादियहा० ।

^६ AC रात्मस्यो० ।

^७ AN ऋैर्मितो ।

^८ AC omit सूचि० ।

^९ The MSS add गायं after this, which makes the metre faulty.

बोधिवज्रेण बुद्धानां यथा दत्तो महामहः ।
 ममापि चाणनार्थाय खवज्ञाद्यं ददाहि मे ॥
 ते ददन्ति महङ्गूता राज्याभिषेकनामतः ।
 पुष्टाभिषेकवत्प्राज्ञः पञ्चभिलोचनादिभिः ॥
 अभिषेकं महावज्रं वैधातुकनमङ्गतम् ।
 ददामि सर्वबुद्धानां चिगुद्धालयसम्भवम् ॥
 बुद्धाभिषेकतस्ताराधर्मचूडामणिर्भवेत् ।
 रक्तचित्तप्रभाभाभिर्भासंयन्ती जगच्चयम् ॥
 प्राप्ताभिषेकरत्नस्तु सर्वसिद्धिं प्रसाधयेत् ।
 वर्षाङ्गं च दृढावेशात् यथोक्तविधिना पुरः ॥
 चिसन्ध्यासु बलिं दत्त्वा भावनाक्रमपूर्वकः ।
 ताराहृदयेनानेन जपेत् मन्त्रं समाहितः ॥

ॐ कुरुकुले ह्लौः^३ हुँ स्वाहा । ततः पूर्वसेवामक्षर-
 लक्ष्मं जप्त्वा पश्चात् कर्म समारभेत् ।

अंशेन वर्जिते प्रज्ञा अपरांशेन वश्यक्षत् ।
 अंशेनैव तृतीयेन विषाक्षणौ^५ भवेन्नरः ॥
 सर्वस्य लोकस्य भवेत् स पूज्यः^६
 स्त्रीणां मदेनापि हि गर्वितानाम् ।
 यथेच्छया मन्त्री वरो विभुड़त्ते
 अभ्यासयोगात् सुरसुन्दरीणाम् ॥

^१ A महा० C सद्धा० ।

^२ AC र्भम० ।

^३ A ह्लौ० ।

^४ AC चक्षे० ।

^५ AC कर्म० ।

^६ A सम्पृटा० ।

^७ AC गर्विषीणां ।

^८ NCB मन्त्रधरो ।

झीःकारं मदनातपचनिहितं स्त्रीणां भवेत् सावकं
जिह्वायां च तदेव बुद्धिजननं हृष्मध्यके चैव तत् ।
दष्टानां परिभावितं विषहरं धर्माक्षरं स्वक्षरं
ताराया हृदयं चिलोकविजयि ज्ञेयं क्षपाशालिभिः ॥

कुरुक्षां विभाव्य स्वां तारोद्भूतां सरोरुहे ।
साध्यमन्तर्गतं क्षत्वा भावयेत् कामविह्वलाम् ॥
ज्ञानसच्चाङ्गपौयूषधारां तन्मूर्द्धि चिन्तयेत् ।
पतन्तीमिति सप्ताहं चिमन्धं भावयेत् क्षती ॥
क्रमाभ्यासात् शुद्धसिद्धिं साधयित्वा विचक्षणः ।
साधयेच महासिद्धिं सर्वथा नाच संशयः ॥

॥ कल्पोक्तं तारोद्भवकुरुक्षासाधनं समाप्तम् ॥

172.

नमस्तारोद्भवं कुरुक्षायै ।

यस्याः स्मरणमाचेण सदेवासुरमानुषाः ।

भ्रुवं किङ्करतां यान्ति तां नमस्यामि तारिणौम् ॥

प्रथमं तावन्मन्त्रौ क्वचिं नमनोऽनुकूले स्थाने स्त्रीजन-
संसर्गादिरहि^१ते सुखां सौनः स्वहृदि प्रथमस्वरपरिणत-
चन्द्रमण्डलोपरि^२ सरश्मिकहौः^३ कारबीजविनिर्गतरक्त-
मयूखसमूहैर्जगद्वभासनपूर्वकं कुरुक्षपर्वतस्थितकुर-

^१ N खभावो ० ।

^२ Ab adds कल्पास्त्रायोक्तक्रमाय before कुरु ० ।

^३ Ba अन्तोऽहेत्युत्त्वे ।

⁴ Ab ० तेष ।

⁵ Bb सुखावगान् ।

⁶ Ab ० कारनिःखत ०

⁷ Ab omits क्षपर्वत ..... तदित्य ।

कुक्षां भगवतीं सञ्चोद्यानीय पुरतो गगनदेशे सञ्चित्य
हहौजरश्मिनिर्मितविविधपुष्पधूपादिपूजाभिः पूजयेत् ।
तदनु वन्दना पापदेशना पुण्यानुमोदना परिणामना
चिशरणगमनं बोधिचित्तोत्पादपूर्वकम्—

रत्नचयं मे शरणं सर्वं प्रतिदिशास्यधम् ।

अनुमोदे जगत्पुण्यं बुद्धबोधौ दधे मनः ॥

इति चिथा पठेत् । ततश्चतुर्बहुविहारभावनापूर्वकं
सर्वधर्मशून्यतां विभाव्य तदधिष्ठानमन्त्रं पठेत्— ऊँ
शून्यताज्ञानवज्रस्वभावात्मकोऽहम् । तदनु सकलं जगत्
दुःखितं करुणायाऽवलम्ब्य स्वचित्तं बौजरूपमवलोक्य
तत्परिणामं रक्तकुवलयोपरि प्रथमस्वरपरिणतचन्द्रस्थित-
बौजरश्मिभिः पूर्ववत् जगद्वभास्यानन्तरथागतकोटीः
सञ्चोद्यानीयान्तर्भावयेत् । (तदुत्पलादिपरिणामं रक्तवर्णां
रक्तपद्मचन्द्रासनां रक्तपटांशुकोशरौयां रक्तप्रभावलयां
रक्तताटङ्किरीटिनौ चतुर्भुजां सर्वे अभयप्रदां द्वितीये
समापूरितशरां वामे रत्नचापधरां द्वितीये रक्तोत्पल-
धरां अमिताभतथागतमुकुटां^१ कुरुकुस्तं पर्वतगुहास्थित-
राहुमस्तकस्थितसपलौककामदेवोपरिस्थितां शृङ्गार-
रसान्वितप्रथमयौवनोपेतां कुरुकुस्तां भावयेत् । ^२ एवं
समयसत्त्वं निष्पाद्य भट्टिति ज्ञानसत्त्वं पुरतः समानीय

^१ ANC Ba पुरो ।

^२ ANCAb गमय ।

^३ AbBa दग ।

^४ Ba ताढ ।

^५ Ab टिन ।

^६ Ab शुक्ला ।

^७ Ba रसोच्छक ।, Ab रसोच्छन ।

^८ AC omit एवं ... भावयेत् ।

सम्यूज्य समयमुद्रया^१ सुखमार्गेण अन्तर्भावयेत् । तच्चैवं
समयमुद्रा— सम्युटाङ्गलेर्मध्यमास्त्रचिमध्ये अनामिके
प्रवेश्य मध्यमापृष्ठे सताद्वयं संस्थितं द्वावङ्गुष्टावधः
प्रवेश्योत्पलमुद्रा तदाकारा^२ । तदनु—

बोधिवज्रेण बुद्धानां यथा दत्तो महामहः ।

ममापि चाणनार्थाय स्ववज्ञाद्यं ददाहि मे ॥

इति प्रार्थ्य—

अभिषेकं महावज्रं चैधातुकनमस्तुतम् ।

ददामि सर्वबुद्धानां चिगुह्यालयसम्भवम् ॥

इति पठन्तीभिर्बुद्धाङ्गया लोचनादिभिरभिषेकं दीय-
मानं ध्यायात् । मकुटे अमिताभो व्यवस्थितः । एवं
भावनां कृत्वा जपं कुर्यात्, न द्रुतं न विलम्बितं नास्पष्टं
न माचाहीनं असत्सङ्कल्पवर्जितम्— ऊँ कुरुकुस्ते हीः हुँ
स्वाहा । एवं चिसन्ध्यकमेण पिष्टकंशकरादिबलिदान-
पुरःसरं 'सादर' निरलरहडावेशेन घण्मासान् भावयेत्,
सिद्धिनिमित्तानि भवन्ति । तदनु प्रथमे मासे रोगाद्युप-
(द्रव)शमं भवति, द्वितीयमासे भोजनं प्रणीतमयाचितम्,
तृतीये नानाविधवस्वलाभः, चतुर्थे ताम्बूलं नानाविध-
मनवरतं समित्, पञ्चमे विचित्ररूपादिगुणसमुदित-
स्त्रौंसङ्गमः, षष्ठे मासे सदेवनागयक्षगन्धर्वकिन्नरादिदिव्य-

^१ Ab. सुका ।

^२ Ab तच्चैवं ।

^३ NCBa omit.

^४ AC झोः लारा, N झोः झः लारा ।

^५ ANC Ba पिष्ट० ।

^६ Ab omits लार० ... , समयाचिते ।

^७ AC लावर० ।

^८ ANC Ba. सङ्गम ।

स्त्रीसङ्गमः । प्रायेण भगवतौ भावयतः स्त्रीलामेवोपद्रवो
भवति । तदेतानि मारकमर्माणि परित्यज्य भावयतो
भगवत्याः स्वप्ने साक्षात् वा प्रत्यादेशो भवति । खड्डाञ्जनपाद-
लेपान्तर्ढानं रसरसायनखेचरभूचरं पातालसिद्धिप्रमुखाः
सिद्धौः साधयेत् । यदि प्रत्यादेशो न भवति तदा
पूर्वोक्तमुद्रां बद्धा पूजाबलिदानादिपूर्वकं घण्टासान्ते
पूर्णमास्यां सकलां राचिं जपेत् । ततो ज्वलति सिद्ध-
श्च भवति । तया मुद्रया ब्रह्मेन्द्ररुद्रनारायणप्रभृतयः
समाकृष्टाः समागम्य किञ्चरतामुपगम्य साधकाभिलिखितं
सम्यादयन्ति । ततः प्रभृति जन्मजरामरणरहितः सिद्धो
लोकधातृन् गत्वा तथागतान् पश्यति, भूमि-
धारण्यादिकं प्राप्नोति ।

॥ मुक्तकेन तारोऽन्नवकुरकुस्ता॑ साधनं समाप्तम् ॥

173.

नमः कुरुकुरुष्टायै ।

आदौ मन्त्रौ सुखासनोपविष्टः स्वहौदीजरम्भिरप्तो
भगवतौ बुद्धबोधिसत्त्वांश्चानीय सम्पूर्ज्य विशरण-
गमनादिकं कुर्यात् । ततः शून्यतामधिमुख्यं मन्त्रेणा-

¹ Ab. ○ चेत् ।

² ○ इति○ only in Ab.

³ ACBa omit ○ भूचर○ ।

⁴ ANCBA ब्रह्मोपेष्टः ।

⁵ ANCBA ○ धातुं ।

⁶ Ab आर्यताराकल्पकमेण कुरुकुस्ता० ।

⁷ A omits ○ गमनम् ।

धिष्ठय अकारसम्बवचन्द्रमण्डले ताँकारं रश्मिमालिनं
विचिन्त्य तत्परिणतां कुरुकुलां भगवतौ पश्येत् रक्तां
रक्ताष्टदलं पद्मस्थर्यासने वज्रपर्यङ्कनिषसां पद्मभुजां
सव्यावसव्यप्रथमभुजाभ्यां चैलोक्यविजयमुद्राधरां द्वितीय-
दक्षिणावामकराभ्यां अङ्गुशरकोत्पलधरां परिशिष्टभुजद्वये-
नाकर्णपूरितधनुःशरां रक्ताम्बरधरां पञ्चतथागतमकुटिं
साध्यस्य हृदि रक्तोत्पलवरटके चन्द्रमण्डले रक्तवर्णं ताँकारं
विभाव्य वायुमण्डलारूढं तं हृद्यकुशेन विद्धाऽनीय हृदये
तस्योपविश्य रक्तोत्पलकलिकाशरेण साध्यं पुनः पुनः विद्यन्
मन्त्रं जपेत् । तत्त्वायं मन्त्रः— उँ कुरुकुले ह्लौः अमुकं मे
वशमानय ह्लौः स्वाहा । ततस्तं विद्वांसं वशीभूतं पादयो-
र्निपतितं दृष्ट्वा प्रेषयेत् । एवं शक्रमपि वशमानयति ।

॥ इति “पद्मभुजकुरुकुलासाधनम् ॥

174.

नमः कुरुकुलायै ।

पूर्व[व]त् शून्यतापर्यन्तं विभाव्य रेफेण परिणत सूर्ये
ह्लौःकारं स्फारसंहारविग्रहं च ध्यात्वा भट्टिति तत्परि-
णामतः कुरुकुलां भगवतौ अष्टभुजां रक्तवर्णां रक्ताष्ट-
दलसम्बूर्ये वज्रपर्यङ्कनिषसां क्वाटागारं मध्यनिवासिनौ

^१ B अंगा० ।

^२ B omits.

^३ N ह्लौ०

^४ B दृष्ट्वा० ।

^५ BAb omit रक्ताष्टदल०

^६ B अंगा० ।

^७ Ab omits हृदसुज० ।

^८ Ab भूरेत्संहरण० ।

प्रथमकरदयेन चैलोक्यविजयमुद्राधरां अवशिष्टदक्षिण-
करैः अङ्गुशं आकर्णपूरितशरं वरदमुद्रां दधानां परि-
शिष्टवामभुजैः पाशं चापं उत्पलं दधानां सकलालङ्कार-
वतौं भावयेत् । पूर्वदले प्रसन्नतारां दक्षिणदले निष्पन्न-
तारां पश्चिमदले जयतारां उत्तरदले कर्णतारां ऐशानदले
चुन्दां आग्नेयदले अपराजितां नैऋत्यदले प्रदीपतारां
वायव्यदले गौरीतारां च धायात् । एताश्च सर्वा रक्त-
वर्णाः पञ्चतथागतमुकुटा वज्रपर्यङ्कनिष्ठा दक्षिण-
भुजाभ्यां वरदमुद्राऽऽकर्णपूरितशरधरा वामभुजाभ्यां
उत्पलचापधराः । पूर्वदारे वज्रवेतालौ लम्बोदरां
विष्णतमुखौ रक्तवर्णां^१ अष्टोभ्यमुकुटां दक्षिणहस्ताभ्यां
तर्जन्यङ्गुशधरां वामकराभ्यां वज्रघण्टापाशधराम्, दक्षिण-
दारे अपराजितां पौत्रवर्णां रत्नसम्बवमुकुटां दक्षिण-
हस्ताभ्यां दण्डाङ्गुशधरां वामहस्ताभ्यां घण्टापाशधराम्,
पश्चिमदारे एकजटां कृष्णवर्णां जर्णकेशां लम्बोदरां
दन्तावष्टव्यौष्ठां अमिताभमुकुटां दक्षिणकराभ्यां वज्रा-
ङ्गुशधरां वामकराभ्यां घण्टापाशधराम्, उत्तरदारे वज्र-
^२ गान्धारौ कनकश्यामां अमोघसिद्धिमुकुटां विष्णतमुखौ
लम्बोदरां दक्षिणभुजाभ्यां खड्गाङ्गुशधरां वामभुजाभ्यां
घण्टापाशधरां चिन्तयेत् । एताश्चतस्र आलौढपदस्थाः ।
तत्रेयं चैलोक्यविजयमुद्रा— तलौ पृष्ठलग्नौ, अनामिकाद्ययं
यन्मिं द्रव्या कनिष्ठां मध्यमाङ्गुष्ठेनावष्टव्य तर्जन्यौ

^१ A दृश्यां ।

^२ Ba वायचे ।

^३ B ठिन्हाः ।

^४ A omits.

^५ ACAb गन्धाः ।

^६ Ab खड्गाः ।

सल्लीलं लखाटदेशे धारयेत् । भावनाखिन्नो
भवन्ति ॥ ॐ कुरुक्षे ह्यौः स्वाहा । अयुतजापेन
सब्बे जना वश्या भवन्ति, नियुतेन मन्त्रिणः, लक्ष्मेण
राजानः । उत्पलं दृतमधाक्तं अश्वत्यसमिधश्च जुह्यात्,
इष्टं पदं प्राप्नोति । श्रीफलकाष्ठेनाग्निं प्रज्वाल्य दृत-
मधाक्तानां श्रीफलानां लक्षं जुह्यात्, राज-
मन्त्रिणो वश्या भवन्ति इति । उत्पलसहस्रं जुह्यात्,
दृतप्रदौपसहस्रं देव्या अयतो निवेदयेत् । सब्बे राजानो
वश्या भवन्तीति ।

॥ अष्टभुजकुरुक्षासाधनं समाप्तम् ।

। कतिरियमिन्द्रभूतिपादानाम् ॥

175.

अथ मन्त्रौ स्त्रौपुरुषौ वशीकर्तुकामः शुक्लप्रतिपद-
मारभ्य चिसन्ध्यमयुतमेकं प्रत्यहं जपेत् भगवतौमवलम्ब्य
रक्तवस्त्रं परिधाय गाच्च च प्रावृत्य । तचायं क्रमः—
स्वहृदि रविस्थरक्तह्यौःकारजरक्ताष्टदलकमलं योनि-
पर्थन्तगतनालं विचिन्त्य तद्दलेष्टष्ट^१सु भमरानष्टौ
आ ई ऊ कृ लृ^२ ऐ औ अः इत्यष्टस्वरपरिणतान्
अतिहृष्टपुष्टकुडरक्तवर्णननुक्रमस्थितान् स्वनासिकापवन-

^१ ANC add ऊ after this.

^२ AC आश्वय०, Ba अश्वत्येन ।

^३ B जपेत् ।

^४ A दलकमलानष्टौ० ।

^५ ANC अः ।

^६ N चिय० ।

^७ B omits.

^८ B omits अष्टसुज० ।

^९ ANC omit.

प्रेरितान् द्वज्ञा स्ववामनासिकाविवरेण निःसु
 दक्षिणासिकाविवरप्रविष्टानां लूनविशीर्णतद् ॥ ३
 च त्वं ए ओ अं इति हस्ता दृस्वरपरिणतान् तन् ध्यात्वा
 आकर्णपूरितरक्तोत्पलकलिकाशरनिकरैः साध्यायाः
 किञ्चल्कं विज्ञा तत्परिणतशरानादाय तद्वामनासिका-
 विवरेण निःसृत्य योगौ दक्षिणासिकया^१ तान् स्वहृदि
 प्रविष्टान् विचिन्तयेत् । पश्चादुत्पलनालेन गलके बद्धा
 योनिं च विज्ञा अङ्गुशेन पौडियत्वा रश्मिच्चालया पर-
 वशीकृत्य च तामारुद्ध्य सानन्दो मन्त्रं जपेत् — ऊँ कुरु-
 कुस्ते हौः अमुकौं मे वशमानय स्वाहा । सप्ताहात्
 सिद्धतीति ।

॥ भ्रमरौयोगकुरुकुस्तासाधनम् ॥

176.

प्रणम्य कुरुकुस्तकां मातरं सिद्धिदायिनौम् ।
 उपदेशो लिख्यतेऽस्याः सर्वसिद्धिप्रदायकः ।
 कुरुकुस्तायोगयुक्तो भावयेदुपदेशकम् ॥

हत्सूर्यरक्तोत्पलकिञ्चलकस्थितहौःकारनिर्गतपाशाङ्गुशो-
 त्पलरूपैरंशुभिर्नामावामपुटेन निर्गत्य साध्यस्य दक्षिणपुटे
 प्रविश्य साध्यं ज्ञानदेहं रक्तवर्णं पाशेन गलके बद्धा
 अङ्गुशेन हृदि विज्ञा नासापुटेन निश्चार्यं यँकार-
 परिणतवात्मण्डलारूढः, उत्पलेन हृदि भगे वाऽत्ताण्ड

^१ A ज्ञात्वा ।

^२ B काया ।

^३ ANCBA साध्या ।

^४ N ऐका ।

तमानौय वामपार्श्वे उत्तानं संस्थाप्य रथमौन् स्वहृदि
हीःकारेण^१ दक्षिणपुटेन प्रवेशयेत् । पश्चात् पुनः हृदौजो-
त्थितरक्तोत्पलाकाररथिमरेखाभ्यन्तरेणैव भूविवरमागम्य
वामकण्ठं संस्पृश्य मस्तकं वेष्टयित्वा दक्षिणकण्ठविवरेण
निर्गत्य तथा कलिकाररथिमरेख्या आकण्ठाकषोत्पल-
कलिकानालशरणुषिरे प्रवेश्य किञ्चित् कलिकामुखं
विकाश्य^२ साध्यस्य लिङ्गे भगे वा यसनन्यायेन मुहुर्मुहु-
वेधयेत् । बौजेनेति केचित् । शराधातप्रविष्टरथिमना
सर्वाङ्गे व्यासं स्ववन्तं विहृत्वा अशरणं पश्येत् । यदि
उत्थितं ताडयेत् तदा स्वपादतले पतितं साध्यं विचिन्त्य
पुनस्तथैव वेधमनुष्ठयेत् । यदा तु वेधनासमर्थो भवति
तदा हृदौजरन्धे साध्यमुत्याप्य नाभिकमलोपरि उत्तानं
क्षत्वा वामपार्श्वस्थमस्तकं संस्थाप्य बौजररथिमना तुपार-
कणासमूहवत् सर्वाङ्गव्यासं विहृत्वौभूतं विचिन्त्य मन्त्र-
मावर्त्तयेत्— ऊँ कुरुक्षेत्रे हीः स्वाहा । स्वाधिष्ठान-
क्रमोपदेशश्चायमन्योऽपि ।

॥ कुरुक्षेत्रोपदेशकमः ॥

^१ AN ०कारे ।

^२ AC ०वामशरणिरे ।

^३ AC ०वामशरणिरे ।

^४ AC ०रथिमनागतरन्धे ।

177.

ॐ नमः कुरुकुक्षायै ।

प्रथमं सुखासनोपविष्टः कुरुकुल्लारूपं क्षत्वा 'सकल-
सच्चं वशं कर्तुमारभेत । स्वहृदि स्त्र्यमण्डलं तस्योपरि
रक्तवर्णताँकारं ततः पञ्च रश्मयो निःसृत्य तथागतान्
मम्पूज्य रत्नवर्णं मे शरणमित्यादिना पापदेशनादिकं
क्षत्वा शून्यतां विभाव्य पश्चाद् रक्तोत्पलं तस्योपरि स्त्र्य-
मण्डलं तस्योपरि रक्तताँकारं एतत् सर्वं परिणम्य
(कुरुकुल्लाभद्रारिकां रक्तवर्णां चतुर्भुजां दक्षिणभुजे शराभय-
हस्तां वामे धनुरुत्पलधरां वज्रपर्थक्षस्थितां रक्त-
कञ्जुकोत्तरौयां आत्मानं भावयेत् ॥) अधसि कामदेवं
सपत्नीकं चिन्तयेत् । पश्चात् मन्त्रं जपेत् भावनान्वितः—
ॐ कुरुकुले [ह्लौः] स्वाहा ।

॥ कुरुकुल्लासाधनम् ॥

178.

'हच्चन्द्रमण्डले ह्लौःकारजं ह्लौःकाराक्रान्तमध्यं' रक्तोत्पलं
ध्यात्वा ॥ तत्परिणतामार्थकुरुकुलां ५ रक्तवर्णां रक्तपद्म-
चन्द्रासनां रक्तप्रभामण्डलां रक्तविचिच्छवसनोत्तरौयां
अमिताभमुकुटां चतुर्भुजां मूलभुजाभ्यां आकर्णक्षष्टरक्तो-
त्पलकलिकाशरविराजितकुसुमं बाणचापधरां वामेन

¹ A omits सकल० ।

² N क्षष्ट० ।

³ Ab. ○ आत्मं ।

⁴ ANC मध्ये ।

⁵ Ab omits ○ आण०, ACBa ○ वाम० ।

स' कन्दविकचरकोत्पलधरां दक्षिणेन वरदां महा'शङ्कार-
रसोज्ज्वलां) हृष्टा ज्ञानसच्चेनैकीकृत्य स्वशरीरास्त्विरणा-
कुशाशृष्टान् देवासुरगहुडकिन्नरमहोरगयक्षनरनारौशत-
महस्तादिगणान् प्रणतविग्रहानतिभक्तान् परवशान् दशसु-
दिष्टु पश्यन् ॐ कुरुकुस्ते हैः स्वाहा इति मन्त्रं जपेत्
लक्ष्मारभ्य यावत्पर्यन्तं भगवतौ साक्षात् [न] कुर्यात् ।

अथ कश्चित् वशीकर्त्तुकामः कृतलक्ष्मापो यथोक्तं योगं
विधाय भक्तिप्रणतः सुरासुरादिमध्यवर्त्तिस्वदेहरप्रम्यङ्गुशा-
कृष्टां साध्या'मग्रतः मंस्थाप्य स्वहृदि षोडशदलरक्तोत्पलं
तद्वृदि च विचिन्त्य पूर्ववत् आर्यवज्रान्नज्ञोक्तक्रमेण
धर्मराङ्गुशभावनया तन्नामाक्षरं स्वहृदि मन्त्रेण गाढ-
मांकम् । तथैव शरेण हृदि विद्धा महारागमूर्च्छितां च
कोदण्डेन पादयोरुत्पलपाशेन च गले बद्धा समाकृष्य
स्वपादयोर्निपात्य— पुरुषं चेदङ्गुशेन हृदि १० विन्देत्, स्त्रियं
चेत् धर्मोदये— ॐ कुरुकुस्ते अमुकं अमुकीं वा आकर्षय
हैः स्वाहेति मन्त्रं जपेत् । आकष्टे तु "साध्ये तमेव मन्त्रं
वशमानयेति विद्भ्य जपेत् । ११ शतजापेन सामान्येन नर-
नारौ^{१२} गणो राजामात्यश्च वशो भवति, अयुतेन प्रजासोकः,

^१ Ab. ०कन्त्य ।

^२ महा० omitted in ACBa.

^३ ANC जपन् ।

^४ ANCBa साध्य० ।

^५ AC ०समो० ।

^६ AC विवन्देत्, ABBa वन्देत् ।

^७ Ba साध्य, Ab साध्याचार० ।

^८ A संपदेत् ।

^९ Ab ०तां ।

^{१०} ANCAb तद्वृति ।

^{११} A समा० ।

^{१२} ANCBa ०गणा ।

लक्षण राजा,) सप्तलक्षण सुरा सुरकन्याश्च, कोव्या गरुडै-
रावतादयो दिव्यपश्वः सामान्यपश्वश्च, सादरं निरन्तर-
दीर्घकालमनन्तजापेन विभुवनमपि वशीकुर्यादिति ।

॥ 'आर्यश्रीमतीकुरुकुलासाधनम् ॥

179.

प्रथमं तावत् भावनादौ पञ्चगन्धानुलिपे पृथिवी-
प्रदेशे हृष्टचेता ब्रतौ समाहित उपविश्य मृदुविष्टरे ततः
पश्चात् हृदि रेफपरिणवं स्त्र्यमण्डलं ज्वालामाला-
करालिनं तस्य नाभौ रक्तहौःकारं विचिन्तयेत् । ततो
हौःकारान्निःस्त्र्य मरौचिजालैर्दशदिशावस्थितं सत्त्वधातू-
नवभास्य श्रीकुरुकुलारूपेणावस्थाय पुनरागत्य तस्मिन्नेव
प्रविष्टं मरौचिज्वालां विभावयेत् । ततः पश्चादाकाशे
पुरतोऽद्विरष्टवर्षाकारां ज्वलत्पिङ्गलोर्ढमूर्ढजां पञ्चकपाल-
शिरोधरां शवारूढां मुण्डमालालङ्घतहारां अर्द्धपर्यङ्ग-
नावस्थां ईपहङ्गाकरालवद्नां ललज्जिङ्गां चक्रीकुण्डल-
कण्ठिकाकेयूरमेखलानूपुरकृतभूषणां व्याघ्रचर्मनिवसनां
चलद्रक्तवर्तुलचापारोपितचिनेचां अमिताभनाथमुकुटौं
चतुर्भुजां आकर्णपूरितरक्तोत्पलंकलिकाशरपूरितरक्त-
कुसुमधनुर्ढरां शेषदिभुजाभ्यां रक्तपुष्पकृताङ्गुशरक्तोत्पल-
धारिणौं विचिन्तयेत् ॥ तस्या एव पूजार्थं स्वहृत्सूर्य-

^१ AC ० सुराश्च ।

^२ A omits सामान्यपश्व ॥

^३ A श्वामादर० ।

^४ Ab omit आर्यश्रीमती० ।

^५ Ba ० सत्य० ।

^६ AC पुरतोष० Ba पुरतोरष० ।

^७ ANC Ba ० वामारो० ।

^८ A omits ० कलिका०...० रक्तोत्पल० ।

मण्डलस्थहीः कारोङ्गवपञ्चोपचारपूजाभिः पुष्टधूपदीप-
गन्धनैवेद्यादिभिः पूजयेत् । पूजयित्वा परमकारुणिको
योगी भक्तिनम्बः कायादिना कायादिवन्दनया(ना)
वन्दते । ततो यदकारि मया पापं कारितमनुमोदितं च
तद् भगवत्याः प्रत्यक्षे देशयति । तदनु संसारसागरपतित-
सच्चधातृङ्गरणरूपं बोधिचित्तं विभर्ति । ततश्चतुर्बहुविहारं
भावयेत् । तदनु शून्यताभावना । तत्र चित्तमाचमधि-
तिष्ठेदनेन मन्त्रेण,— ऊँ शून्यताज्ञानं वज्रस्वभावात्मको-
ऽहम् । इति चित्ताधिष्ठानम् । तदनु आकाशदेशे रेफपरिणतं
सूर्यमण्डलं ज्वालाकरालिनं विभावयेत् । तस्योपरि
क्षणाहुँकारपरिणतं विश्ववज्रं प्राकारं पञ्चरबन्धनं च
वज्रमयौ भूमिं विभावयेत् इति रक्षाचक्रम् । ततो मध्ये
एकाराकृतिं^१ दिव्यं धर्मोद्यज्ञानं शुक्लवर्णं विभावयेत् ।
तन्मध्ये रक्तहीः कारोङ्गवरक्ताष्टदलं^२ पञ्चकमलं तस्योपरि
किञ्चल्लके रेफपरिणतं^३ रविं तदुपरि शरं पुनरपि तस्योपरि
पूर्णेन्दुधवलं द्वाचिंश्चलक्षणात्मकं तदुपरि पुनरपि सूर्य-
मण्डलं चतुरशीतिव्यञ्जनरूपं रक्तवर्णं तयोर्मध्ये
रक्तहीः कारपरिणतरक्तोत्पत्तकलिकाशरैः^४ स्वचित्प्रविष्टं
विभावयेत् । पश्चात् चन्द्रसूर्यशरैरेकीभूतं द्रवमिवात्मानं
पूर्ववत् कुरुकुम्भारूपं विभावयेत् । विभाव्य स्वहृदि^५ रेफेण

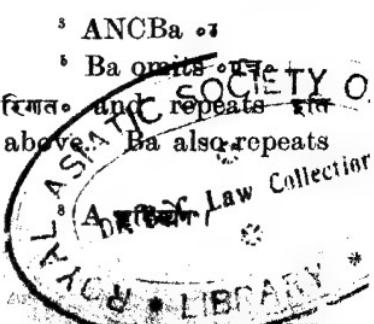
^१ AC भक्तिनमस्कारा० ।

^२ ANC Ba omit.

^३ ANC ऋक्तं ।

^४ A omits रविं...रक्तहीः कारपरिणतं and repeats इति
रक्षाचक्रं ..... तस्योपरि from above.^५ Ba also repeats
the same.

^५ NBa ऋक्ते ।

द्वर्ष्मराडुलं तद्वाभौ ह्रीःकारं पुनरपि भावयेत् । तदुद्गव-
रश्मिभिराक्ष्यामिताभ॑ नाथमानीय गुद्धेतरपूजाभिः
सम्पूज्य चाभिषेकं याचयेत् । तचेयं याचना, अभिषिञ्चतु
माममितनाथ इति । ततस्तेनामितनाथेन पञ्चामृत-
पूर्णान् स्वहृदयात् स्फुरितान् पञ्चकलशान् विभावयेत् ।
ततस्तैः पञ्चामृतपरिपूर्णकलशैरभिस्त्राप॑यित्वा स्वहृदि
कलशान् प्रवेशयेत् । तच प्रवेश्य योगी शिरसि अमिता-
भनाथं भावयेदिति चिसन्ध्यं विभाव्य मन्त्रं जपेत् । ततः
मन्त्रः ॐ कुरुकुले ह्रीः स्वाहा । रक्तचन्दनेन विशेषतो
जापः । ॐ आः हुँ इति मुखाधिष्ठानं कार्यम् ।

अथ मन्त्रौ स्त्रीपुरुषौ वशीकर्तुकामः शुक्रप्रतिपद-
मारभ्य चिसन्ध्यमयुतमेकं प्रतिदिनं भगवतौमूर्तिमवलम्ब्य
रक्तवस्त्रं परिधाय प्रावृत्य गाच्च च तदनु स्वहृदि
रविस्थ॑स्वहृदवस्थितरक्तह्रीःकारपरिणतरक्त॑मष्टदलकमलं
योनिपर्यन्तगतनालं विभावयेत् । तइलेष्ट ऋमरान्
अष्टान्तःस्वरपरिणतानतिहृष्टपुष्टकुद्धरक्ताननुक्रमपरि-
पठितान् स्वनासिकापवनप्रेरितानुह्रौय॑ सव्येतरनासिका-
विवरेण निःसृत्य साधय्य दक्षिणनासिकाविवरेण
प्रविष्टान् सरभसमा¹⁰ लूनविशीर्णा¹¹ तयाऽऽद्याष्टस्वरान्

¹ ANC Ba ०मित० ।

² AC मोच० ।

³ AC ०मामित० Ba मां नाथ० ।

⁴ B omits ततस्तेना० .....प्रवेशयेत् । ⁵ AN omit लापयित्वा ।

⁶ AC तदवस्थित, N स्वहृदवस्थितो, Ba ख[ह]विस्थ ।

⁷ ANC Ba omit ०रक्त० ।

⁸ N ०परिचि० ।

⁹ Ba उद्दीरय ।

¹⁰ B ०लून० ।

¹¹ ANC Ba ०विलोर्ण० ।

किञ्चिद्रक्तान् पचयुतान् विचूप^१येत् इति पश्येद् योगी ।
 पश्चादाकर्णपूरितरक्तोत्पलकलिकाशरेण हृष्टमुष्टियुतो
 मन्त्री किञ्चलकं प्रतिबेधयेत् । ततस्ते भ्रमराः स्वसमयेन
 चोदिता वामनासिकाविवरेण निःसृत्य एकैकं स्वरं
 गृहीत्वा योगिनो दक्षिणासाविवरेण प्रविष्टा इति स्वहृदि
 स्वपरं ज्ञानेनैकीभावं कुर्यात् । पश्चात् उत्पलेन गले बङ्गा
 योनिमङ्गुशेन तु पौडितां शरजालैर्विचिन्त्य वशमानयेत् ।
 अखातचंक्रारुढां साध्यामानयेत् मन्त्ररूपेण साधकः—

सदानन्दो जपेन्मन्त्रं सोपदेशं सुनिर्णयः ।

ॐ^२ कुरुक्षे ह्नौः अमुकौं मे वशमानय स्वाहा ।
 समस्तं चैतदहर्त्रिंशं कुर्यात् । ततः सा विह्वलीभूता
 सतौँ आगच्छति मन्त्रचोदिता ।

मुक्तकेशी विवस्वा वा चानङ्गविवशातुरा ।

तां प्राप्य स्वेष्टयोगेन पूजयेद् बुद्धमण्डलम् ॥

विपुला सिञ्चिन्न केनापि विहन्यते ।

॥ इति उद्दियानविनिर्गतकुरुक्षासाधनम्^३ ॥

^१ AC विभाव०, Ba विभूष० ।

^२ Ba प्रविष्टेश्वेत् ।

^३ A सं ।

^४ B oनासिका० ।

^५ Ba oशासकी० ।

^६ ACBa कुरटां ।

^७ AB साथ० ।

^८ B omits.

^९ Ba चोहि० ।

^{१०} B adds ^ॐ तिङ्गि after Colophon.

180.

कुरुकुल्षां नमखृत्य वालानां बुद्धिवृद्धये ।

गुरुपादप्रसादेन कथ्यते भावनाक्रमः ॥

प्रथमं मन्त्रिणा सर्वसत्त्वानात्मानं च सर्वदुःखेभ्यो
विमोक्षुकामेन प्रभातसन्ध्यायामुत्थाय^१ मुखप्रक्षालनादिकं
कृत्वा मनोऽनुकूले स्थाने सुखासने चोपविश्य सर्वचिन्ता-
पराद्भुखेन चितत्त्वमन्वेण स्थानात्मयोगरक्षां कृत्वा स्वहृदये
शुभ्रशशाङ्कमण्डलं भावयेत् । तदुपरि निजबीजं स्फुरद्र-
श्मिकं तैरश्मिभिर्धर्मधातौ भगवतीमाळाय पुरतः संस्थाप्य
नानाविधविचित्तसुगन्धिपूजाभिः सम्पूज्य वन्दनादिकं
विधाय क्षमापयित्वा पुण्यं परिणाम्य प्रणिधानं विदधीत^२ ।
पश्चात् ॐ^३ शून्यताज्ञानवज्रस्वभावात्मकोऽहमित्यनेन
मन्त्रेण शून्यतां विभाव्य चितत्त्वेनाधिष्ठाय पुनरात्मान-
माकाशे^४ चित्तस्तित्वितमिव प्रभास्वररूपं चिन्तयेत् । तद-
नन्तरं स्वहृदये शुभ्रचन्द्रमण्डलं तदुपरि ह्रौःकारबीज-
जनितेन्द्रीवरं तदुपरि अमृताङ्कमण्डलमूर्द्धस्थितबीजा-
धिष्ठितं स्फुरणं हरणं कृत्वा चितत्त्वमन्वेणात्मानं भगवती-
मक्षहृत्वोत्पलामृतकुण्डौ सव्यावस्थपाणिभ्यां दधानां
चिनेचां पद्मधक्षप्रमुखैः सर्वतथागतैः वौणादिषोडशदेवी-
भिरभिषिक्तां अमिताभविराजितनानापुष्पोपशोभितजटा-
मुकुटां शृङ्गारादिरसोपेतां किञ्चित्सव्यपाणिपञ्चवस्थाक्ष-
स्त्रहृत्वमालोकमानां क्षीराभ्योधिश्वेतवर्णाङ्गस्थाममृताङ्को-

^१ A प्रमुख० ।

^२ Ba omits.

^३ ABa omit.

^४ ACBa घेत् ।

^५ Ba चित्त० ।

परि सत्त्वपर्याङ्गासनस्थां कङ्गणकेयूरकुण्डलनूपुरमुक्ता-
हारदिव्यवस्त्रादिविभूषितां नौलानन्तवङ्गकेशौं पौयष-
वर्णवासुकिङ्गतहारां रक्षतक्षकक्षतकर्णेयकुण्डलां दूर्वा-
श्यामकर्कोटकक्षतयज्ञोपवीतां शुक्रपद्मनागेन्द्रक्षतहारां
मृणालवर्णमहापद्मक्षतनूपुरां पौतशङ्खपालक्षतकङ्गणां
धूमाभवल्कुलिकक्षतकेयूरां शुभ्रवर्णां स्ववद्मृतविग्रहां
करुणार्द्दचित्तां भावयेत् । तदनन्तरं स्वहृदये विधु-
मण्डलोपरि पूर्वबौजं स्फुरद्रश्मिकं विभाव्य तद्रश्मिभिः
सर्वसत्त्वान् भगवतौरूपं निष्पाद्यानौय ऊँ जः हुँ वँ होः
इत्यनेन मन्त्रेण क्षीरोदकमिव एकलोक्षीकृत्य स्वशरौरे
प्रवेश्य पूर्वार्चितभगवतौं च चित्त्वेन शुक्ररक्षकषणेन
सन्तोष्य हृषीकृत्य शिरःकण्ठहृदि मुद्रयेत् । तदनु हृषीज-
स्फारितरश्मिभिः सुखावतौसहादिलोकधातुस्थान् अमित-
नाथप्रमुखान् सर्वतथागतान् वीणादिघोडशदेवौसमन्वि-
तान् पञ्चतथागतात्मकपञ्चामृतकर्पूरकुञ्जमकस्तूरिसुगन्धि-
परिपूरितगृहीतकलशान् आनौयाभिषेकं गृह्णीयात्
गाथा॑पाठपूर्वकम् । तत्रेयं गाथा—

‘बोधिवज्रेण बुद्धानां यथा दत्तो महामहः ।

ममापि चाणनार्थाय स्ववजाद्यं ददाहि मे ॥

^१ A omits रक्षतक्षक०...०क्षतहारां । ^२ N ०डोरां ।

^३ ACBa ०मार्कु० ।

^४ A सूत्र० ।

^५ ABa ०गादि० ।

^६ A ०महादि० ।

^७ ANC गन्धि० ।

^८ A पठेत् पूर्वकं, Ba पठेत् ।

^९ Instead of this *Sloka* Ba reads बोधिवज्रेण बुद्धा शामित्वादिगा ।

अभिषेकं महावज्रं चैधातुकनमस्तुत् ।
यद्गामि सर्वबुद्धानां चिगुद्धाखयसम्भवम् ॥
यथा हि जातमाचेण स्नापिताः सर्वतदागताः ।
तथाहं स्नापयिष्यामि शुद्धं दिव्येन वारिणा ॥

अभिषिञ्चन्तु माममितनाथप्रमुखाः सर्वतथागता
बौणादिषोऽशदेवौसमन्विताः । ॐ सर्वतथागताभिषेक-
समयश्रिये आः हुँ इत्यनेन तेऽप्यभिषिञ्च्य मुकुटे
प्रविष्टा अमिताभश्च शिरसि स्थितो नायकत्वेन—अभि-
षेकग्रहणम् । तदनु स्वनाभौ कमलस्थेन्द्रौ ऊर्ध्वस्थितमग्नि-
बौजारूढं सान्तमिन्दुविन्दुनादचतुर्थस्वरयुतं अस्तिकालि-
स्फुरन्तं सुधामयं शुभ्रं दौपात् प्रदीपमिव देवीप्यमानं
सुखदारेण निश्चार्यं सर्वमणिमन्त्रौषधीनां प्रभावं भट्टिति
गृहीत्वा नाभिद्वारेण नादे प्रवेशयेत् । पुनः पुनर्योगी
‘स्वरूपस्मृतियुक्तः कुमारौकर्त्तिस्त्रौचेण नवगुणं कृत्वा
एकपञ्चाशतस्फटिकगुलिकयाऽक्षत्वं विधाय पञ्चङ्गीवेन(?)
वा मध्यमाङ्गुष्ठाभ्यां गृहीत्वा शान्तिके एकाधिकशतकेन
कोधाङ्गुष्ठाभ्यां चिसन्धं चतुःसन्धं वा चिरं विभाव्य
ज्ञानाकर्पणयोगतः तमेव मन्त्राक्षरं जपेत् । हठचित्तन
निमग्नमानसः पूर्वसेवाकृतलक्ष्मः प्रतिदिनायुतजापेन
सार्डमासदयेन कविर्भवति, विष्णवाशं कुरुते । मन्दपुण्योऽपि
चिसमलक्ष्मजापेन चिसमाभिमन्वितां कठिनौं हस्तं वा
चिसमाभिमन्वितं यस्य हस्ते मस्तके [वा] दीयते स मूर्खोऽपि

ANC चिधा भित्रं ।

A स्त्रौ ।

ACBa ग्रन्थः ।

२ AC • समश्रिते ।

३ A खर० ।

४ AC • रागं ।

सन् कविर्भवति । पर्षदनभिभवनीयो वादौ च भवति
मञ्जुश्रीसमप्रभः । अश्रुतान्यपि सर्वशास्त्राणि चिन्तयति ।
इदं वा मन्त्रं गुरुपदेशतो जपत्वं प्रश्नावृष्टये— ॐ^१ कुरुक्षे
ह्वैः वद^२ वद^३ वाग्वादिनि स्वाहा । सप्ताक्षरमन्त्रोऽक्षरलक्ष-
जापेन होमाक्षविधानयुक्तचिमधुराक्षशुक्लपुष्पाशीति-
सहस्रोमेन नागकन्या^४ मपि आकर्षयति, अप्रार्थितदिव्य-
मानुषौ च लभते । नाश्वर्यं सिद्धमेतत् । अचिन्त्यो भगवान्
बुद्धः, बुद्धधर्मा अप्यचिन्त्याः^५, अचिन्त्या बुद्धसिद्धयः,
अचिन्त्यो हि मणिमन्त्रौषधीनां प्रभाव इति । पूर्ववत्
कुमारौकर्त्तिस्त्रृचेण कृतपोषधतन्त्रवायेण(यः)ः चित्करेण
च पट्टं विधाय चिक्कालमग्रीकृत्यु सुगन्धिपुष्टैरभ्यर्च्य
साहस्रारो मन्त्रो जपत्वो मैच्चित्तेन । स्थानसिद्धौद्वय-
विचिकित्सालयसंशययुक्तस्यान्यचित्तस्य मन्दस्य दृथैवेत्याह
सर्वविदितवचनात् । एते स्थानादयश्चित्तस्याशु निग्रहाय
यत्कृतः परिवर्जनीयाः । दशाक्षरतारामन्त्रस्य जपत्वोऽनेन
कुरुक्षायोगेन सर्वविद्मोपशान्तये सम्भानां वशाय
ताराकुरुक्षायारभदात् ।

प्रश्नाविधिः

एहाभिधानपत्राणि शटौं यष्टिमधु तथा ।

आत्माँ [च] मागधीं चैव सक्षौद्रां भक्षयेत् कृतौ ॥

अस्यायमुपदेशः— सप्ताक्षरमन्त्रेण सप्तवारानभिमन्त्र्य
भैषज्यमनृतमयं निष्पाद्य आत्मानं भगवतौरूपमालमय

^१ A वद ।

^२ ABa वाखा० ।

^३ Ba मन्त्रा० ।

^४ A नागाङ्गाना N नागाङ्गाना ।

^५ AC चिन्तिषा, Ba चिन्तया ।

^६ AC चिन्तम० ।

^७ A भवत्तिः ।

पठादिगतां भगवतीमवतार्याभ्यर्च्च कल्ये भक्षयेत् ।
शयनकाले च पोटुलिकां कृत्वा मुखे प्रक्षिप्य सुप्यात् ।
एतेन महाप्राञ्छो भवति । ॐ कुरुकुष्मे स्वाहेति—
प्रज्ञातन्त्रविधिः ।

दृतं तग्रमूलं च चक्राङ्कितं तथैव च ।
दंष्ट्राघातप्रलेपेन पानेन च हरेद् विषम् ॥
विषतन्त्रम् ।

पूर्वोदितचिह्नबौजरक्तवर्णपरिणतां भगवतीं करुणार्द-
चित्तपर्यन्तां विभाव्य स्वहृदि रक्तचन्द्रोपरि पट्कोणचक्रस्थं
ॐ कुरुकुष्मे स्वाहेति सप्तबौजस्फुरद्र॑श्मभिर्भगवतीं
ज्ञानसञ्चरुपामानौय मुखदारेण पूर्वोक्तमन्वेण पूर्ववत्
प्रवेश्य एकलोलौकित्य सर्वं चितस्वादिकं कृत्वा हृदौ-
जरश्मभिराकृष्टां साध्यामक्षसूत्रपाशेन बङ्गाऽनौय पाद-
तले निपात्य मुक्तकेशं विहृलां^१ मृतामिव दृष्टा तेनैवाक्ष-
सूत्रपाशेन कृताङ्कुशेन^२ महासुखदारेण अवधूतैरन्ध्रेण
साध्यस्य भगद्वारेण विज्ञानमाकृष्ट्य रक्तचन्द्रेन^३ प्रवालेन
वा षड्विंशतिगुणाक्षसूत्रेणानामिकाङ्गुष्ठगृहीतेन संरक्त-
चित्तेन सप्ताक्षरमन्वं जपेत् । पूर्ववत् रक्तहौःकारं पुनः
कमलकिञ्चल्क^४ कर्णिके द्रष्टव्यम् ।

वश्यविधिः ।

^१ AC योङ्ग० ।

^२ A omits.

^३ AC सङ्काश० ।

^४ AC Ba oङ्करश्चर० ।

^५ Ba मुख० ।

^५ AC add विहृलं गर्णा० ।

^६ AC सूत्रेण० ।

^६ AC add अक्षांशुचपाशेण० ।

^७ AC गुड० ।

^७ १० A वा प्रवा०, N वा नवा०

^८ Ba oङ्के० ।

^८ ११ A वा नवा०

पुनरपि प्रमदां वशीकर्त्तका^१ मेनाशोकाष्टम्यां अशोक-
वक्षत्से गत्वा रक्षाम्बरं परिधाय एकाग्रचित्तेन अतीवो-
त्कणिताशयो भूत्वा कुरुकुल्लायोगं विधाय मदनं फलं
भक्षयित्वा कार्मचिका^(?) रसेन ^२ तिलकं [परिधाय]
'वश्यानुरक्तचित्तेन मन्त्रं जपत्यम् । तथायं मन्त्रः—^३
‘हौः अमुकौ’ मे ‘वशमानय स्वाहा । सप्ताक्षरमन्त्रेण वा
स्वाहान्तेन वा नाम^४ प्रविदर्थ्य मन्त्रं जपेत् । देवतान्
वशं करोति किं पुनः क्षुद्रमानवान् । महाकालोऽपि वशी-
क्षतो हारौत्या महायष्टिग्रह्या अनेन कुरुकुल्लामन्त्रेणोति—

वश्यविधिः ।

जारौ चण्डालिका चैव स्लेहमल्लौ^५ स्वशुक्रकम् ।
मृताश्चोदरकौटाश्च वशं कुर्वन्ति भक्षणे ॥
मृतस्य नेत्रं हृदयं च लोलं
^{१०} लक्षाटमांसं च तथैव नासिकाम्^६ ।
संगृह्य पिद्वा च विपच्य तैले
पुष्टे^७ च ऋक्षे वशकं जनस्य ॥
वश्यतन्त्रविधिः ।

ॐ^८ कुरुकुले सर्वदुष्टान् नाशय नाशय कौलय कौलय
भज्जय भज्जय मर्हय मर्हय ध्वंसय ध्वंसय अपसारय अप-
सारय अभिमतं मे कुरु शान्तिं मे कुरु पुष्टिं मे कुरु सर्व-

^१ Ba.०मेनमद० ।

^२ Ba.०कलहूँ ।

^३ ACBa विरकं ।

^४ ANC वश्या० ।

^५ ANC झौं ।

^६ N.०कौ ।

^७ N वशीभवतु ।

^८ AN omit.

^९ AC.० महे ।

^{१०} N मात्रं only.

^{११} A.०गालच ।

^{१२} AC युष्मे ।

मन्त्रान् वश्यान् मे कुरु स्वाहा ॐ ह्री^१ श्री^२ हु^३ ह ह^४
हाः अनेन मन्त्रेण वाद्यग्रिमरुडलोपरि ॥ मरुडलस्थपद्म-
भाजने भक्तादिकमन्त्रमयं पारदसहशं हृष्टा अक्षरेणाधि-
ष्टाय भगवत्यै सर्वभूतेभ्यो दीयते । ॐ मुरित्यनेन सर्व-
पूजादिकं विसर्जयेत् । एतेन महाविघ्नशान्तिर्भवति ।

बलिविधिः ।

अथ होमकुण्डविधिं वश्ये—

शान्तिके शान्तचित्तेन पुष्टिके पुष्टिचेतसा ।
वश्ये चोत्कण्ठचित्तेन उद्दिग्नेन तु मारणे ॥
शान्तिके मरुडला^५कारं वाद्याकारं तु पौष्टिके ।
वश्ये चार्जुचन्द्राख्यं खधातुरिव मारणे ॥
इस्ता^६ यामं भवेच्छान्तौ द्विइस्तौ पौष्टिके ततः ।
यथा वश्ये तथाऽङ्कष्टौ मारणे विंशत्यङ्कुलम् ॥
इस्तार्द्वं च भवेच्छान्तौ इस्तमार्चं तु पौष्टिके ।
द्विपञ्च मारणेऽङ्कुषं यथाऽङ्कष्टौ "तु वश्यके ॥
प्रति^७ पत्सु शान्तिकं होमं पौरीमास्यां तु पौष्टिकम् ।
अभिचारं चतुर्द्वयां अष्टम्यां वश्यकर्मणि ॥

इति । अपरे—

ततस्तु [वि]लिखेत् मन्त्रं होमकुण्ड^८ प्रमाणतः ।
शान्तिकं वर्तुलं कार्यं हस्तमार्चं तु स्तुचयेत् ॥

^१ N श्रीः ।

^२ A omits.

^३ NC हुः ।

^४ N हाः ।

^५ A होः ।

^६ N चिमख्का० ।

^७ ANC Ba •यक्षा० ।

^८ अथ...वक्षे only in Ba.

^९ Ba मण्डा० ।

^{१०} ACBa •यासं ।

^{११} AC तथा वश्यं, NBa तथा वश्ये ।

^{१२} AC •पक्षा०, Ba •पक्षे ।

^{१३} AC •कुख्या० ।

अर्जुहस्तं खनेद् भूमौ श्रेतरङ्गं तु दापयेत् ।
 पार्श्वयोन्तु समालिख्य चक्राकारं समन्ततः ॥
 पौष्टिकं तु द्विहस्तकं एकहस्तं ततः खनेत् ।
 चतुरसं समं तेन लेख्यं च पौतगैरिकैः ॥
 अभिचारकं चिकोणं तु विंशत्यङ्गुलविस्तरम् ।
 खनित्वा विंशत्यर्थं च ज्वालामालाकुलं लिखेत् ।
 अर्जुचन्द्रं समालेख्यं वश्याकर्षण्योस्तथा ।
 होमकुण्डं समुद्दिष्टं दिशो भागं विनिर्दिशेत् ॥
 उत्तराभिमुखो भूत्वा मन्त्रौ शान्तिकमारभेत् ।
 पौष्टिकं तु सदा “पूर्वे अभिचारं तु दक्षिणे ॥
 पश्चिमे” तु सदा प्रोक्तं आकर्षेऽश्वाटनादिकम् ।
 अभिचारं सदा क्षणं पञ्चरङ्गेन वश्ययोः ॥
 तिक्षतएडुक्षसौरेण दृतेन मधुना सह ।
 पञ्चामृतेन(त) युक्तेन शान्तिकं पौष्टिकं मतम् ॥
 समिधानि च सर्वाणि श्रीरवृक्षसुगन्धयोः ।
 भृश्यं नानाविधं दद्यात् बलिं वा सार्वभौतिकम् ॥
 शान्तिकं शरत्काले तु हेमन्ते पौष्टिकं तथा ।
 ग्रीष्मेऽभिचारकर्माणि कुर्यात् सर्वाणि साधकः ॥
 प्रदोषे शान्तिकं प्रोक्तं प्रत्यूषे पौष्टिकं तथा ।
 मध्याह्ने अर्जुराते वा प्रकुर्यादभिचारकम् ॥
 न हि होमकर्मणः सङ्ख्यां ये चैव वदन्ति च ।
 ते आचार्या महाशान्ता बुद्धशासनसम्मताः ॥

^१ AC ऊर्ढः ।

^१ AC • इले, Ba • इसे ।

^२ ANC समन्ते च ।

^२ Ba • शब्दः ।

^३ Ba • यस्तः ।

^३ AC पूर्वे ।

^४ ANC • मेव ।

^४ Ba नाहं ।

^५ ACBa इलिं ।

रागचेतसस्त्वन्ये [च] हे^१ विणः परदूषकाः ।
 गर्विता मोहयुक्तास्ते वर्जिता बुद्धशासने ॥
 इति होमकुण्डविधिः ।

अन्यथ कालदृष्टे यस्तु कामेन^२ गुरुपदेशतः कालं
 ज्ञात्वा आत्मानं शेष^३ नागरूपं ध्यात्वा सितवर्णं स्वहृदृष्ट-
 दलकमलोपरि प्रज्ञामण्डलस्थप्रज्ञाबौजं महासुखामृतं
 पिबन्तं चक्षुभ्यां निश्चार्यं साथं शिरश्चक्षुमुखहस्तगुह्य-
 पादपर्यन्तं लब्धन्तं एकाग्रहडचित्तेन ध्यातव्यम् । नोचेद् वा
 पोषधयुक्तां अनामिकां पूर्वोक्तमण्डलबौजस्थां सुसाध्वी-
 क्षत्य बौजयुक्तेन घण्टाधः स्पृशेत् । लगुडं दत्त्वा तर्जनिकया
 वा जीवस्थया वस्त्रेणाच्छाद्य नोचेदनाहतेन पूर्वोक्तस्थानेषु
 स्पृशेत् । पूर्वपोषधं दातव्यं नोचेत् शशिमण्डलस्थं लब्धन्तं
 ध्यातव्यम् । सुरघोषटङ्कनं मधुना पानं दातव्यम् । अङ्ग-
 न्यासं हस्तेन सदा कर्तव्यम् । चितस्येन दृष्टं मोक्षितव्यं
 एतेनोच्चिषेच्च सन्देहः । पुनः फणीन्द्रेण गले बङ्गा दृष्टं
 चच्चुपौडितं खं नौयमानं खगेन्द्रेण खं प्रविष्टं निर्विषं
 भवेत् । अपक्षरत् सतारकाच्चन्द्रादधो ध्यातं जलाविला-
 कपालिकमिव नृत्य(लौ)निर्विषं भवति नान्यथा । हृष्टं
 गोविन्दमिव दृष्टं सुप्रभनन्तभोगोपरि शौरामोधिपयः-
 स्तां निर्विषं भवति नान्यथा ।

^१ A सिद्धैः ।

^२ Ba omits the concluding portion from here.

^३ AC कायेन ।

^४ A ऋगः ।

^५ AC ऋये अः ।

^६ N द्वाषोपधः ।

^७ A ऋचात्मा, N ऋचात्मा ।

AN सुवघोषटङ्कनः ।

^८ A वङ्गः ।

अस्तातौतं च शान्तं स्तोभनं कुरुते परम् ।
 शुक्रं विष्वहनं ज्ञेयं पौतं स्तम्भकरं पुनः ॥
 [संक्रामणं च रक्तेन] क्षणेन चालनं मतम् ।
 चतुर्भुजं यथायोगं चतुर्बीजसमन्वितम् ।
 स्तम्भनोच्चाटनं न्यासं स्तोभनं कुरुते ध्रुवम् ॥

परस्तम्भमेहः प्रयोक्तव्यः किन्तु स्तोभनं चालनं कर्तव्य-
 मानान्वितं प्रणिधानं यो रुणद्वि स्वहस्ताभ्यां मुखाक्षि-
 कर्णनासिकां स गुरुपदेशतो हंसोच्चारणेन विषं हन्ति ।
 मुष्ठा विषमाकृष्टं संक्रामयेन सन्देहः । स्वविरेचकयोगत-
 स्तच्चं व्योपभक्षणाद् विषं नश्यति । समुद्रजसौवीरं पान-
 योगाच्च विषं हन्ति । चक्राङ्गितं श्रीतफणिनं पुनर्नरै-
 निःशङ्कं प्रियं ते (फणी) ।—

गुहो सिहो^६ चन्द्रो सुजो एक येमां सापुड ।
 'रुठेल्ल काल'^७ कि करइ सो बापुड ^{१०} ॥

॥ शुक्रकुरुक्षुमासाधनं समाप्तम् ॥

^१ A तौरं ।

^३ N भूतं ।

^२ AC नामा ।

^४ A पुनर्बी ।

^५ AC प्रिय० ।

^६ N मिहो ।

^७ C एकआंसां ।

^८ AC पुठेल्ल ।

^९ C कालि ।

^{१०} छाया-

गुहः सिंहसनः सूर्य एको येमा सर्पः (? समाप्तः
 रुठुः कालः किं करोति स वराकः ॥

181.

नमः कुरुकृष्णायै ।

अलिङ्गुलितविकाशभोजसङ्काशनेवा-
मभिनववनलक्ष्मीहारिसर्वाङ्गशेभाम् ।
स्फुटवलयचापस्फूर्जदिष्टाङ्गुशाङ्गां
प्रणमत कुरुकृष्णां कामसर्पापहन्त्रौम् ॥

प्रथमं तावत् भावनादौ पञ्चगन्धोपलिमे विजने पृथिवौ-
प्रदेशे हृष्टचेता व्रतौ मृदुविष्टरे चोपविश्य ततः पश्चात्
हृदि रक्तरेफेण स्तर्यमण्डलं ज्वालामालाकरालिनं ततः
स्वहृदयस्वरेण चन्द्रमण्डलं ततः सपरं बौजमधो वह्नि-
विभूषितं चतुर्थस्वरभेदितं ततो बौजान्निःसृत्य मरीचि-
जालैर्दशदिक्स्थितान् सर्वलोकधातृनवभास्य श्रीकुरु-
कुस्तारूपेणावस्थाप्य पुनरागत्य तस्मिन्नेव बौजे प्रविष्टान्
मरीचिजालान् विभावयेत् । ततः पश्चादाकाशदेशे पुरतः
द्विष्टवर्षीकारां ज्वलितपिङ्गोर्झमूर्झजां पञ्चकपालशिरो-
धरां तार्श्यासनां वज्रपर्थङ्गनिष्ठां शुक्रप्रभामण्डलान्वितां
पड्भुजां सव्यावसव्यप्रथमकराभ्यां चैलोक्यविजयमुद्रा-
धरां द्वितीयवामदक्षिणकराभ्यामभयसितं कुन्दकलिका-
धरां परिशिष्टभुजदयेनाक्षत्रकमण्डलुधरां समृङ्गाररसं
चिभतौं कनकवलयपूरितबाहुलतिकां नवयौवनगर्वितां
सितवस्त्रपरिधानां शुक्रकञ्जुकोत्तरौयां सर्वाभरणभूषितां
पञ्चतथागतमुकुटां हृदि सितोत्पलवरटके चन्द्रमण्डले
तदौजं विन्यस्य विभाव्य च एवमहङ्कारं कुर्यात् अहमेव

^१ AC विलरोप० ।

^२ AC उद्घा० ।

^३ AC कुरु० ।

^४ A मध्याकारं ।

कुरुकृष्णा भट्टारिकेति ॥ ततः स्वहृदि आदिस्वरमभूतचन्द्र-
मण्डलस्थमष्टमं बौजं तस्योद्भवपञ्चोपचारपूजान्वितो
नानाविधदेवैः पूजाभ्रजालविसरैः पूजयेदिति पूजा,
पूजयित्वा परमकारुणिको योगी भक्तिनमः कायवाक्-
चित्तेन वन्दयेदिति वन्दना, वन्दयित्वा च पापदेशना-
‘पुण्यानुमोदनादिकं कुरुते । यत् कृतं मया पापकं कर्म
कारितमनुमोदितं तदद्य^१ भगवत्याः प्रत्यक्षतो देशितं
सर्वमिति । तदनु बोधिचित्तं विभर्ति । भवसागरे पतितान्
सच्चान् तेषामुद्धरणं कर्तुं चित्तवज्रं श्रेष्ठं करोम्यहं इति
बोधिचित्तोत्पादः । ततः पश्चात् चतुर्ब्रह्मविहारान् तान्
भावयेत् । तदनु सर्वभावान् विचार्यं प्राकृतकायपरि-
त्यागाय स्वभावशुद्धमन्वमामुखौकुर्वन् शून्यतां चैलोक्या-
तिमिकां विभाव्य मन्त्रेणानेन स्वचित्तमधितिष्ठेत— ऊँ
शून्यताज्ञानवज्रस्वभावात्मकोऽहम् । पश्चात् पूर्वाहितप्रणि-
धानबलात् सच्चार्थमभिवौक्षमाणो मन्त्रौ दिव्यकाय-
मुत्पादयेत् । मन्त्रन्यासक्रमेण दिव्यकायस्तुचना । तदन्वा-
काशदेशेऽष्टमं बौजं तेन निष्पन्नं पुण्डरीकं विकसितं
तस्योपर्यष्टमं^२ बौजमर्द्देन्दुबिन्दुभूषितमधः षष्ठस्वरभेदितं
तत्परिणतं विश्ववज्रं तेन वज्रमयौ भूमिं वज्रवितानं
वज्रप्राकारं च चिन्तयेत् । ततो मध्ये एकाराकृति दिव्यं
धर्मोदयज्ञानं शुक्रं विभावयेत् । तन्मध्ये शुक्रमष्टमं बौज-
मधो^३ वस्त्रिभूषितं मूर्जनि चतुर्थस्वरभेदितं सविसर्गं

^१ AC omit •पुण्यानुमोदना• ।

^२ A तद्याः, C तद्ये ।

^३ AC omit.

^४ N •क्षमं, C •ब्रह्मम् ।

^५ N •पर्यन्ता• ।

^६ AC omit.

^७ AN •मधे• ।

तस्योऽवशुक्लाष्टदलकमलं तस्योपरि किञ्चल्के सप्तमं बौजं
 तस्योऽज्ञवं सूर्यं तस्योपर्याद्यस्वरसम्भूतं चन्द्रसूर्यं अशीत्यन्-
 व्यञ्जनैव्यञ्जितं चन्द्रमादर्शात्मकं द्वाचिंशस्त्रशणविभू-
 पितं अनयोर्मध्ये शुक्रतदौजपरिणतशुक्रोत्पलकलिकायां
 स्वचित्तं प्रविष्टं चिन्तयेत् । पश्चात् चन्द्रासनरवीन्दुचित्तै-
 रेकौभूतं द्रवमिवात्मानं विभाव्य ततः पूर्वमुक्तकुरुक्षा-
 रुपमात्मानं विभावयेत् । ततो विभाव्य स्वहृदि रेफेण
 सूर्यं विभाव्य तन्नामौ बौजं पुनरपि भावयेत् । तदुज्जव
 रश्मिभिराकृष्णमिताभनाथमानौय गुह्येतराभिः पूजाभिः
 तं सम्पूर्ज्य चाभिषेकं याचयेत् । तचैषा याचना, अभि-
 पिच्छन्तु माममिताभनाथ इति । ततस्तेनामिताभनाथेन
 पञ्चामृतपूर्णान् स्वहृदयात् स्फारितान् कलशान्
 विभावयेत् । ततस्तैः पञ्चामृतपूर्णकलशैः संस्नापयेद् भग-
 वन्तमिति । ततस्तान् कलशान् स्वहृदि प्रविष्टान् चिन्तयेत् ।
 ततो विन्द्यु मूर्ध्मिताभनाथं चिन्तयेदिति । तत-
 स्त्रिसन्ध्यं भावनां विभाव्य न्यामं कृत्वा मन्त्रं जपेत् । न्यास-
 मन्त्रस्योऽपारः— घषस्य तृतीयबौजमर्द्देन्दुविन्दुभूषितमधः
 पञ्चस्वरभेदितं स्तनादूर्द्धं शिखरभागपर्यन्तं न्यसेत्, शुक्र-
 माद्यस्वरसम्भूतमर्द्देन्दुविभूषितं न्यसेत् कण्ठे, रक्तं तृतीयस्य
 तृतीयं बौजमर्द्देन्दुविभूषितं अधो वह्निविभूषितं चतुर्थ-
 स्वरभेदितं न्यसेत् नाभ्यधीबस्तिपर्यन्तं, पौतं प्रथमस्य
 द्वितीयं बौजमर्द्देन्दुविभूषितं न्यसेत् पादहृदयपर्यन्तं, हरितं
 पृथिव्यभेजोवायुराकाशस्थ पञ्चमं श्रीं जँ खँ गँ स्कँ सँ जः हुँ
 वँ होः खँ रँ शिरसि च हृदये मूर्द्दि नामौ च कण्ठे कृत्वा

न्यासं हरति विषं कालकूटादिसम्भवम् । अथातो मूल-
मन्त्रस्योद्धारः— आदौ वर्णेश्वरं दत्त्वा ततः पञ्चमस्य
पञ्चमम्, सप्तमस्य पञ्चमं चान्ते^१ तदिन्दृदयभूषितम्, ततः
प्रथमस्य प्रथमं बौजं पञ्चमस्वरभेदितम्, षष्ठ्य द्वितीयं
बौजं पञ्चमस्वरभेदितम्, पुनः प्रथमस्य प्रथमं बौजं पञ्चम-
स्वरभेदितम्, षष्ठ्य तृतीयं बौजं [पुनः षष्ठ्य तृतीयं बौजं]
तत् प्रथ[मैकादशे]न विभूषितम्, सप्तमस्य चतुर्थं बौजं
अधो वह्निविभूषितं मूर्डि चतुर्थस्वरभेदितं छत्वा अन्ते
सविसर्गकम्—

नमश्वान्ते पुनर्हत्वा वौषडन्तं तु योजयेत् ।

स्वाहा चैव पुनश्वान्ते एवं सर्वचं कारयेत् ॥

एतैः पञ्चदशभिर्बौजैर्मन्त्रमक्षरसङ्ख्यया ।

जपेष्टाणं होमयेहशांशकेन कुसुमादिकाः ॥

सव्ये प्राणप्रवेशेन सरविशशि^२ गतैर्बन्धनम्^३ ।

सव्ये वामे च छत्वा प्राणबन्धं कुर्याद् जापं सदा मन्त्रौ ॥

स्फटिकमुक्ताफलेनाक्षस्त्वचकेणाष्टोत्तरशतेन गुलिकाः
स्त्रैर्यन्थयेत् । प्राणनिर्गमकाले न चालयेद् गुलिकाम्—

प्राणवेशे जपेन्मन्त्रं यदौच्छेत् सिद्धिमात्मनः ।

ॐ शः कुरुकुल्ले ह्रीः नमो वौषट् स्वाहा— देव्या
हृदयमन्त्रः । ॐ श्रेते हुँ फट् शिरः, ॐ श्रेतजटिनि,
स्वाहा शिखा, ॐ रत्नामिताभपद्म[सम्भ]वायेति कवचम्
ॐ (चक्षु)समन्तचक्षुविशेधने स्वाहा नेत्रम्, ॐ भयनाशनि

^१ AC repeat.

^२ AC repeat षष्ठ्य.....०भेदितम् ।

^३ AC ०षड् ।

^४ AC ०न्ताद्वर० ।

^५ A गते च० ।

^६ C ०न्तम् ।

^७ AC स्त्रैं य० ।

^८ A ०ङ्ग० ।

चासनि^१ चास चास^२ चासय चासय^३ सर्वनागयक्षभूतान्
मृष्टि^४ तटि वैतडि^५ श्रेते श्रेतजटिनि हुँ हुँ फट फट^६
खाहा अस्त्रम् । मुक्ताफलाक्षस्त्रेण मन्त्रजापः । पञ्चामृतं
भृथं शोधयित्वा मन्त्रितं ॐ^७ आः हुँ इति अक्षरेण ।
चित्तचैस्तदधिष्ठानम्, अधिष्ठानात् मन्त्रसिद्धिरिति ।

स्वहृदि आदिस्वरं ध्यात्वा कपालचयोपरि पश्चभारण्डं
तन्मध्ये पञ्चबौजानि ततो बौजान्निःसृत्य पुङ्गौरमलयं
गत्वा पुनर्जालन्धरं यावत् ततो जालन्धरगतान् तथा-
गतान् बोधयेत् । तान् सर्वानेकौभूतान् द्रुतं चन्द्रमण्डल-
रूपं पश्येदमृतम्, घण्टिकारन्ध्रमार्गेण स्वदमृतं स्कन्ध-
धात्वायतनानि प्रौणयेत् । प्रौणयित्वा तत्पात्रे च तिष्ठति ।
तत्र घण्टिकोपरि हुँकारमध्ये मुखविलम्बितं तचोपरि
ॐकारं पश्येत् । ततः स्वहृत्पश्चभारण्डे ज्ञानामृतं स्वच्छम्,
ततो यँकारपरिणतं वायुमण्डलं धजाङ्कं धन्वाभं नौलम्,
तचोपरि रेफेणाग्निमण्डलं चिकोणाकारं ज्वालाङ्कितम्,
दीप्यमानांशुतेजसा तस्योपरि नाभ्यजं शुक्रमष्टपञ्चसंयुक्तं
सकर्णिकं मनालं मेद्रंगतपर्यन्तं चिन्तयेत् । तन्मध्ये
हौःकारं ज्वालामालाकुलं सुदौसं तत्परिणतां कुरुकुङ्कां
भगवतौ ज्ञानामृतेन सन्तर्पयेत् । पञ्चतथागतैरधिष्ठितां
तां विभावयेत् । एतज्ज्ञानामृतवर्षिणौ ध्यात्वा सर्ववारं
विपाभिभूतानां योजयेत् मन्त्रवित् सदा ।

^१ AC omit.

^२ AC चासे चासे ।

^३ AC भासय भासय ।

^४ AC भृति ।

^५ A वैरटि ।

^६ one फट is omitted in AC.

^७ AN ०कामाद् ।

^८ C ०विड० ।

^९ AC मेद्र० ।

कालचयं विभावौ स्यात् तार्श्यचूडामणिः स्वथम् ।

अस्त्रातचक्ररूपेण मन्त्ररूपेण साधकः ।

सदानन्दो जपेद् योगी सोपदेशः सुनिर्णयम् ॥

अनन्तादिकलिकान्तान् नागान् न्यसेत् सर्वेषु स्थानेषु—

अक्षराणां पुरा न्यासं स्वराणां च विशेषतः ।

तत्पश्चादनन्तकलिकौ केशबन्धनस्थितौ ॥

हेमाभस्तकः कर्णभूषाकृतोद्यमः शिरः^६ ।

मणिवन्ये महापद्मस्तप्तचामौकरप्रभः ॥

१ A संख्या ।

² Comits.

* AC omit •पुरा• ।

• C • परिपृष्ठ • ।

ACB& विभव ।

⁶ ANC omit.

यज्ञोपवीतक्रिया स्थितः कक्षीटकः सितः ।

वासुकिर्मेखलायां तु रक्तपद्मामलाद्युतिः ॥

कुन्दवन्धुकसङ्काशौ पद्मशङ्कौ च पादयोः ।

ईदृशैराभरणैर्हर्षभृषितो मन्त्रवित् सदा ॥

कुरुकुम्भारुपसंस्थितः गरुडोपरि समाप्तैनः साधयेत्
मच्चराचरं यवभन्नेनानुक्रमेण ।

साधको भावितात्मा त्यात् तार्ष्यचूडामणिः स्वयम् ।

तत्त्वस्थथ अपेक्ष्यन्ते चिमन्त्यं सुममाहितः ॥

अनेनैव च मन्त्रणा दध्यन्तमर्कपञ्चकं कृत्वा भोजयन्
मन्त्रौ हरेऽ विष्णुगरान् । पूर्णकुम्भं दक्षिणावर्तशङ्कः वा
एकविंशतिवारान् परिजप्तं उदकं पाययेत् विषातुरान् ।
शुक्रं ध्यानं लक्ष्माण्डु विन्दुरूपं निर्विष्टौकरीति । पौतं
ध्यानं सूक्ष्मानं करीति । रक्तं ध्यानं नागरूपं विषस्तोभं
कुरुते । रक्तं ध्यानं विषभंक्रामणं कुरुते । हरितं ध्यानं
प्रत्युज्जीवनं कुरुते । इति ध्यानविशेषः कथितः ।

॥ श्रीमन्दायाजान्महायोगतन्त्रात् योऽशसाहस्रिका-
दाकृष्णकृत्तासाधनं समाप्तम् ।

। कुनिरित्यमाचार्यश्रीकृष्णपादानाम् ॥

¹ A उथद्वयम्

² ANC उत्तरान्

* The author's name is given only in N.

¹ AC यापयेत् ।

182.

संक्षेपेण तारोऽवकुरुकुस्तारूपमात्मानं विचिन्य
धर्मोदये साध्यं दृष्टा स्वहृदयस्थज्ञानरश्मिना तमभिपित्त्य
परिशुद्धं सम्पुटाञ्जलिकं वशीभूतमारक्तवर्णं ध्यायादिति
वश्यविधिः ।

अथ भगवत्याः कुरुकुस्तायाः साधनं वक्ष्ये । प्रथमं ताव-
न्मन्त्रौ सुखासनोपविष्टः पटादिगतां कुरुकुस्तां बुद्धबोधि-
सत्त्वांश्च पुरतोऽवलम्ब्य मनोऽमयौ पूजां विधाय प्रणिपत्य
चिशरणगमनादिकं कुर्यादनेन—

रत्नत्रयं मे शरणं सर्वं प्रतिदिशाम्यघम् ।

अनुमोदे जगत्पुण्यं बुद्धबोधौ दधे मनः ॥

उत्पादयामि वरबोधिचिन्तं

निमन्त्रयामि बहु सर्वसत्त्वान् ।

इष्टां चरिष्ये वरबोधिचर्यां

बुद्धो भवेयं जगतो हिताय ॥

इत्यादिना बोधिचिन्तं उत्पादयेत् ।

तदनन्तरं ऊँ स्वभावशुद्धाः सर्वधर्माः स्वभावशुद्धोऽहं
इति वारचयमुद्भार्य स्वभावशुद्धमधिमुच्य शून्यतां विभाव्य
स्वहृदयस्वरसम्बवे चन्द्रमण्डले ताँकारं रश्मिमालिनं
विचिन्य तदुद्धवरश्मिसमूहैर्शदिग्लोकधातूनवभास्य सर्व-
सत्त्वान् वशीकृत्य तस्मिन् बौजे कुरुकुस्तात्मदेहं प्रवेशेना-
त्मानं कुरुकुस्तारूपं पश्येत्^१ (रक्तवर्णां पद्मस्थर्यासनवज्र-
पर्यङ्कनिष्ठां सुप्रभामण्डलां षड्भुजां सव्यावसव्यप्रथम-

^१ इत्यादिना...०इतेत् is found only in Ba. ^२ N सकुरु० ।

भुजाभ्यां चैलोक्यविजयमुद्राधरां द्वितीयदक्षिणवामकराभ्यां
अङ्गशरक्तोत्पलधरां परिशिष्टकरद्वयेन आकर्णपूरित-
धनुःशरां सशृङ्गररसविभ्रमां कनकवलयपूरितवाहु-
लतिकां नवयौवनोऽतां रक्तवस्त्रपरिधानां रक्तकच्छु-
कोत्तरीयां सर्वाभरणभृषितां पञ्चतथागतमुकुटाम् ॥ हृदि
रक्तोत्पलवरटके चन्द्रमण्डले बन्धूकजवाकुसुमसन्धिभं
ताँकारं विन्यस्य एवं विभाव्याहङ्कारं कुर्यात् अहमेव
कुरुकुस्त्राभट्टारिकाति । ततो नानाविधदेवताभिः पूजाभ्र-
जालविमरादिस्मिः पूजितं संस्तुतं हृष्टा वायुमण्डलारुढं
हृदि अङ्गशेन विद्धा साधनौयस्य हृदये उपविश्य ^३ साटोप-
मुखारयेत् । रक्तोत्पलकलिकानिभेन शरेण साध्यं पुनः
पुनर्विवन्धयेत् । तत्रायं मन्त्रः— श्री कुरुकुस्त्रे ह्रीः अमुकं
वशमानय ह्रीः स्वाहा । ततः साध्यं विहस्त्रीभूतं
पादयोर्निपत्तिं उद्ध्वा प्रेषयेत् । एवं चिसन्ध्यं भावयतो
नित्यं शक्रलिपि वशमानयति । पूर्वसेवाऽस्य अभिनवपटे
केशाद्यपगते इष्ठिकेन चित्तकरेण प्रस्त्रमे प्रदेशे पटो
लेखयितव्याः । एवं निष्पत्ते पटे प्रतिष्ठिते शुभे अहनि
तत्यायतः नित्यावन्दनेन मण्डलकमुपलिष्य ^४ दृतप्रदीपं
प्रज्ञात्य एवं त्रिवार्भगवतौ च सम्पूज्य अयुतं जपेत् ।
तत्रायं मन्त्रः— श्री कुरुकुस्त्रे ह्रीः स्वाहा । ततः सर्वकर्म-
समर्थी भवति ।

॥ पद्मभृजकुस्त्राभट्टारिकायाः साधनं समाप्तम् ॥

^१ AN 10. ८ वतां ।

^२ A सामदृष्टः ।

^३ A हृदि ।

^४ ACBa. जाले

^५ A. ओ ।

^६ AC. जिल्ला ।

183.

हेवज्ञतन्त्रसम्बन्धां चैलोक्यवशकारिणीम् ।
कुरुकुलासामहं नत्वा वद्ये तत्साधनं स्फुटम् ॥

इह तन्त्रे भावनाधिकातो मन्त्रो प्रातः शयनादुत्थाय हृदये रँकारपरिणतस्थूर्यमण्डले रक्ष्णीःकारं हृष्टा तत्किरणीर्वक्ष्यमाणकुरुकुलाभगवतीं अग्रतो हृष्टा पञ्चोपचारमेघैः सम्पूर्ज्य तस्याः पुरतो रत्नचयं मे शरणमित्यादिगाथां चिः पठेत् । ततस्त्रिवदुःखदुःखितान् सत्त्वान् मनसाऽवलम्ब्य तहुःखोद्धरणलक्षणां महाकरुणां भावयेत् । ततो धर्मपुड्लयोर्धात्यग्राहकस्वभावयोरभावस्वभावामद्य विज्ञप्तिलक्षणां श्रून्यतां विभाव्य तन्मन्त्रेणाधितिष्ठेत्— उौं श्रून्यताज्ञानवज्ञस्वभावात्मकोऽहमिति । ततस्तदेवाद्यचित्तमाकाशे स्थूर्यमण्डलं हृष्टा तन्मध्ये रक्ष्णीःकारपरिणतरक्तोत्पलकर्णिकास्थूर्ये तदेव बौजं ततः स्फुरणसंहरणं छात्वा तचैव प्रवेश्य तत्सर्वं परिणम्य श्रीकुरुकुलारूपमात्मानं पश्येत् । रक्ताष्टदलकमलमध्ये शवहृत्सूर्योपरि अर्द्धपर्यङ्के तारण्डवेन स्थितां स्थूर्यप्रभामण्डलां दिग्विदिक्षु अष्टमशानपरिवृतां रक्तवर्णां दिरह्षाद्वा ऊर्ध्वपिङ्गलकेशीं शिरसि पञ्चबुद्धमयौ पञ्चकपालधारिणीं सद्योमुण्डमालालक्ष्मताहारां दंद्राकरालवद्नां लक्ष्मिज्ञां रक्तवर्तुलायामारोपितचिनेषां क्रोधमृग्गाररसा । अस्थिमयथकीकुण्डलकस्तिकारुचकमेखलाकेयूरन्मुरहतभूषणां मूलभूजाभ्यां आकर्णपूरितरक्तो-

त्यलकलिकाशरयुक्तरक्तकुसुमचापधरां शेषभुजाभ्यां रक्तो-
त्यलपाशाङ्कुशधारिणौं चिन्तयेत् ।] तच्छ्रःकण्ठहृदयेषु
ॐ आः हुँकारान् पश्येत् । ततः स्वहत्सूर्यस्थरक्तीत्पल-
कर्णिकाहृर्ये रक्तहौःकारं दृष्टा तद्रश्मिभिः सर्वतथागतान्
सञ्चोद्यानौय प्रार्थ्य पञ्चामृतपूर्णकलशैः अभिषिञ्चते ।
अभिषिञ्चमानाया मुकुटे भगवानमिताम उत्पद्यते ।
ततः स्वहदीजादृष्टौ देवौनिश्चार्य स्वस्वबोधिचित्तादि-
द्रव्यैः सम्पूज्य तस्मिन्ब्रेव बौजे संहरेत् ।

अक्त्वरमन्तविवज्जियओ

न उं सो विन्द ण वित्त ।

एसो परममहासुहओ

न उ फेडिअ ण उ खित्त ॥

इत्यनेन ख्यात् । ततोऽमृतास्वादविधिना पञ्चामृत-
प्रदीपं निष्ठाद्य सितहुँकारजवज्जमयौं जिह्वां कृत्वा
चक्षरेणाधिष्ठाय तेन कुरुक्षारूपमात्मानं प्रौणयेत् ।
ध्यानखिन्नो मन्त्रौ मन्त्रं जपेत् । तथैव हौःकारं संवेष्य
स्थितां ॐ कुरुक्षे हौः स्वाहा इत्यष्टाक्षरमन्त्रमालां
दीपमालामिव चलन्तौं मनसाभिलिख्य द्रुतविलम्बितादि-
दोषरहितो रक्तचन्दनाक्षमालया जपेत् । कोटिजापेन

^१ AC ०विवैः ।

^२ AC मन्त्रं ।

^३ A विवर्ज्य ।

^४ AC भोउ ।

^५ A ०सुहो ।

^६ A णउ चित्त । क्षाया—

अक्त्वरमन्तविवर्जितो न तु स विन्दन छत्तः ।

एष परममहासुखदो न तु स्फोटितो न तुत्तिष्ठः ॥

^७ A ०समापि ।

^८ AC omit.

^९ A ०प्रेक्षाः ।

षड्गतिचक्रपतितान् सच्चान् वशीकरोति । सन्ध्यान्तरे तु भट्टिति निष्पद्वं कुरुक्षारूपभात्मानं विचिन्त्य पूजास्तु-
त्यादिकं कुर्यात् । श्रुतव्याख्यानादिसर्वक्रियां कुर्वाणो
भगवत्यहङ्कारेणैव कुर्यात् । ततो यथाशयनप्रणिधानानि
कुर्यादिति ।

उपदेशश्चाच गुरुपरम्परायातो लिख्यते । स्वहङ्कौञ्जं
स्वदस्तृतद्रवं हृदयादुत्थाय मस्तकं वामावर्त्तेन संवेश्य
दक्षिणकर्णविवरेण निष्कृम्य दक्षिणकरे धनुर्गुणस्थशर-
पुङ्गविवरेण तत्कलिकाकर्णिकायां प्रवेश्य तद्रश्मिना तान्
विकाश्य स्फुरणेन विभवगत सच्चहृदयेषु प्रवेश्य तत्क-
मलानि सञ्चोद्यानौय पुनस्तत्रैव प्रवेश्य कलिकां कृत्वा
शरात् कर्णविवरेण मस्तकं दक्षिणावर्त्तैकत्य धूमध्ये स्थित्वा
अवधूतैमार्गेण कण्ठहृदयनाभिपर्यन्तमहासुखालोक-
स्थानां यथोपदेशं प्रविशेत् । ततः प्रज्ञोपायामलसमाधि-
समूतसत्सुखापूर्णमिव स्वदेहं चैलोक्यं च पश्येत् ।
तत्क्षणमिमां गाथां च स्मरेत्—

आइ ण अन्त ण मञ्जु नहि न उ भव ण उ निव्वाण ।

एहु सो परममहासुहश्चो ण उ पर ण उ अप्पाण ॥

एवं [पुनः] पुनर्यावत् सच्चान् वशीकृत्य तान् महाबोधौ
साक्षादेवं नियोजनक्षमो भवेदिति । एवं साध्यस्य साध्याया
वा कुरुक्षारूपभावितायास्तङ्गौञ्जं तथैव साधकशरात्

^१ AN ०ञ्जरेण ।

^२ AN ०कमावर्त्तेन

^३ NAN चिभगवत् ० ।

^४ N ०हृदयनाभिमि० ।

^५ शाया—

आदिर्वान्तो न मधो नहि न तु भवो न तु निर्वाणम् ।

१०८३ सं परममहासुखदो न तु परो न त्वात्मौयः ॥

साध्यकरस्थशरकलिकायां तद्रश्मिविबुद्धायां तथा दक्षिण-
कर्णेन प्रवेश्य तथैव गत्वा तथैव स्थित्वा तथैव प्रविश्य
तत्स्थानं गत्वा तथैव तिष्ठेत् श्रीकुरुकुम्हा रूपेण च
ह्वैःकारं मदनातण्डनिहितमित्याद्युक्तम् । ततोऽवश्यं सा
साध्यसाधकपरवशाहृदया सर्वकार्यकरणोत्सुका भवतीति ।

विधायासादितं पुण्यं कुरुकुम्हाख्यसाधनम् ।
तेन सर्वजनाः सन्तु वश्यबोधिनियोजने ॥

॥ श्रीहेवज्जतन्त्रकर्मण स्वाधिष्ठानकुरुकुम्हासाधनं समाप्तम् ।
। क्वतिरियं महजविलासस्य ॥

184.

नमः कुरुकुम्हायै ।

पूर्वोक्तविधानेन किन्तु स्वहृदीन्दौ ह्वैःकारबीज-
निष्पन्नां रक्तवर्णां दक्षिणेन प्ररोद्यतहस्तां वामेन रक्तो-
त्यलधनुर्धारिणौ ध्यायात् । तत आकर्णपूरितधनूरक्तो-
त्यलकलिकानिभशरणा साध्यं पुरतो विचिन्त्य हृदि
विन्धयेत् । पूर्वोक्तमुद्रया हृदूर्णाकण्ठमूर्छसु विन्धस्य ततो
जापः—ॐ कुरुकुम्हे ह्वैः देवदत्तं वशमानय स्वाहा ।

॥ संक्षिप्तकुरुकुम्हासाधनं समाप्तम्

¹ A सत्त्वास्तये ।

² A omits •रूपेण ।

³ This *Sādhana* is found only in AC: see fol. 34.

185.

१ नमः शुक्रकुरुकुलायै ।

कुरुकुलां नमस्यामि सितवर्णां चतुर्भुजाम् ।
इषुकार्मुकहस्ताभ्यां सितोत्पलाभयप्रदाम् ॥
पद्मासनस्थितां दिव्यां [रक्तताठङ्गमौलिकाम्] ।
दंडाकरालचिनेचां पिङ्गोर्द्धकेशमूर्द्धजाम् ॥

अथ सुखासनोपविष्टः स्वहृदये चन्द्रगण्डलं तदुपरि
ह्रीःकारं दृष्ट्वा सितवर्णस्फटिकोऽयं शुभ्रज्योतीरश्मिविस्फु-
रितान् तदश्म्याकृष्टशुभ्रुद्वबोधिसत्त्वान् पुरतः पूजयित्वा
शिरसा प्रणम्य तदग्रतः पापदेशनापुण्यानुमोदनां ततः
परिणामनां चिशरणगमनबोधिचिन्तोत्पादनं क्षत्वा चतु-
ब्रह्मविहारान् भावयेत् । परहितचिन्तां मैचौं परदुःखनाश-
क्रियां करुणां परसुखतुष्टिं मुदितां परदोषोपेश्चामुपेश्चां
भावयेत् । ततः शून्यतामन्वमुच्चरेत् ऊँ शून्यताज्ञान-
वज्रस्वभावात्मकोऽहम् । अथ पूर्वोक्तह्रीँकारेण स्फुरण-
संहरणं क्षत्वा आदिकमेण सितवर्णं कुरुकुलामात्मानं
भावयेत् । स्वहृदये सितवर्णाष्टदलपद्मं लौनं तदुपरि
स्फुर्यमण्डलं तर्षैव ह्रीँकारसम्भवां देवौं विचिच्छृपां
॑सितवर्णां चतुर्भुजां वामे चापधरां दक्षिणेनाकर्णपूरित-
शरां वामे सितोत्पलां दक्षिणेनाभयहस्तां पद्मासनस्थितां
दिव्यवस्त्रशोभितां श्रेतपद्मांशुकोत्तरीयां विकटदंडां चिनेचां
जर्द्धपिङ्गलकेशां अमिताभमुकुटिनौ स्फुर्यासने स्फुर्यप्रभां
नानाभरणभूषितां नीलानन्तवज्रकेशां रक्तताठकुरुगण्डलां
पीतशङ्खपालकण्ठिकां विश्व[वर्ण]कुलिककेयूरां हरित-

कक्षिट्कयज्ञोपवीतां सितवासुकिमेखलां भृणालाधवलमहा-
पद्महारभूषणां सितनन्दपनन्दोनागराजेन कृतपाद-
नूपुराम् । अथ पुनरष्ट कुरुक्षानागाः कृताञ्जल्योऽभृत्वा
पादतले निवसन्ति । एवं समयसत्त्वं निष्पाद्य ज्ञानसत्त्वेन
सहैकीकृत्य भावयन् पूजयेदिति । पूर्वादिदिक्षु अक्षोभ्य-
वैरोचनरत्नसम्भवामोघसिद्धियः । अग्निकोणादिषु लोचना-
मामकीपाण्डराताराः ।

एता[अ] भावनाः कृत्वा पूजयेत् क्रमयोगतः ।

पूजां कृत्वा दृढीकृत्य जापमन्त्रमनुस्मरेत् ।

यस्या[अ] जापमाचेण चैलोक्यं वशमानयेत् ॥

ॐ कुरुक्षे ह्नौः स्वाहा । एतज्जापमाचेण चैलोक्य-
विजयौ भवति । सितवर्णेन निर्विषीकरणं स्फटिकेन
खमते प्रज्ञां हेमेन वश्यां पुष्करेण विनाशनम् ।

अथ पुरक्षोभमन्त्रं कथयिष्यामि येन सिध्यन्ति
चिदशाः । ॐ कुरुक्षे अमुक च ट त प य श ह्नौँ फट
स्वाहा । अष्टसिद्धिनाम मन्त्रमिदम् । अष्टौ परौक्षा-
प्रदायिकां अष्टैश्वर्यतां भावयेत् । चिदशैरपि पूज्यते ।
अथापरध्यानं वश्ये—

गुह्यात् गुह्यतरं जापं कथितं सिद्धिहेतुना ।

मस्तकतालुकाण्ठेषु हृदये स्तनयुग्मके ॥

कथां वक्षे पादद्वये न्यसेत् मन्त्रम् । योऽर्थसिद्धये क्षोभयेत्
भुवननागान् आकर्षयेच्चासुरदेवता अपि ब्रह्मरुद्रादि-
देवानपि किं पुनः क्षुद्रमानुषान् । उच्चारितो हि मन्त्राणां

^१ MS. •रुद्रगाग० ।

^२ MS. पुनर० ।

^३ MS. अलिङ्गे

अनुच्छारितोऽयुतं जपेत्, उच्चारोऽनुच्छारवर्जितः अयुतसहस्रं
जपेत् । एवं जापमाणेण चैलोक्यव्यापी योगी गच्छेत्
भुवनचतुर्दशम् । स्वेच्छादर्शनं ददाति । कथितं मन्त्र-
साधने—

लक्ष्मैकेन देवराजा प्रजा[लोकोऽ]युतेन तु ।

पशुपक्ष्यादयः कोद्या सप्तलक्ष्मेण चासुराः ॥

शतसहस्रेण मन्त्रेण वज्रगर्भाभिसम्बोधिपदं लभते ।

अचोपदेशोऽयम् —

तं कुरुकुष्ठारूपं करिये ह्याग्र

अहणिसि वौच्र हन्ते देह्यग्र ।

गुरुवच्छणे दिढं करि माणहु

भणच्र सबरपा विसढा करे हाणहु ॥

चैलोक्यो[त्तमो]त्तमा विद्या सितकुरुक्षायाः ।

साधनं विषदन्तस्य सर्वकर्मकरं शुभम् ॥

॥ सितकुरुक्षासाधनं समाप्तम् ।

। क्षतिरियं सिद्धशबरपादानाम् ॥

काणा—

तत् शब्दाकारपे लक्षा चे द्वयेऽहर्विंशं त्रीणं श्रोः ते इदत्यये ।

अस्माकमेवं लक्षा भावं भवति शबरपादो विद्याकां कुरुत इति ॥

186.

प्रथमं स्वहृदि रक्तवर्णं चन्द्रमण्डलं विभाव्य रक्तवर्णं
ह्रौःकारं पश्येत् । ततः पापदेशनादिकं निवेदयेत् ।
पश्चात् शून्यतां भावयेत् । शून्यतायां स्थितो योगी रेफेण
द्व्यर्थं पुरतो विभाव्य तदुपरि हुँकारं नीलवर्णं विभावयेत्
मतिमान् । तत्परिणतं विश्ववज्रं तत्परिणतां वज्रमयौं
भूमिं वज्रप्राकारं वज्रपञ्चरबन्धनं च । ॐ रक्ष रक्ष
हुँ हुँ हुँ फट् फट् फट् स्वाहा । पश्चाद् योगी रक्तवर्णं पद्मं
तदुपरि चन्द्रमण्डलं तदुपरि रक्तवर्णह्रौःकारपरिणतं
रक्तोत्पलम्, तदुपरि पुनश्चन्द्रमण्डलम्, तत्परिणतां
कुरुकुस्तामात्मानं विचिन्तयेत् अर्द्धपर्यङ्केन नाव्यस्थां
च व्याघ्रचर्मावृतकटिं पञ्चमुद्राविभूषितां ऊर्ढ्वकेशां
पिङ्गलकचां अभिताभनाथशोभितशिखां धनुर्बाण-
तथोत्पलाङ्कुशहस्ताम् । अत्र स्थाननियमो नास्ति, नापि
भोजने नियमः । अत्र मन्त्रजापस्तु क्रियमाणः यथा न
कश्चित् प्रत्येति तथा कर्तव्यः । ॐ कुरुकुस्ते ह्रौः स्वाहा ।

लक्ष्मैकेन वशो राजा प्रजालोकोऽयुतेन तु ।
पशुपश्यादयः कोव्या सप्तलाक्ष्मेण चासुराः ॥

॥ हेवजकमकुरुकुस्तासाधनं समाप्तम् ॥

¹ A वचेष्व वस्तम् ।

² AC omit तदुपरि चन्द्रमण्डलं । ³ C विभाव्य

187.

नमः

प्रातः प्रोन्मीलदर्क्ष्युतिमतिमस्तणज्योतिरक्षीणलक्षी-
मुह्नास्वद्रागवज्रस्फुरदुरुकिरणासङ्गिपिङ्गोर्द्धकेशीम् ।
यामेकां विचिन्त्य चिदशपुरवधूदोर्लतावन्धनानि
प्राप्यन्ते^१ तां नमामो जगदसमवशीकारभैषज्यसिद्धिम् ॥
अध्यासैनः श्मशाने गहनगिरिगुहागह्नरक्रोधसन्ध्यौ
दृष्टे वाऽथ स्वगेहे^२ क्वचिदपि विगतोपद्रवे वा प्रदेशे ।
श्रीहेवज्ञकमेण चिभवपरिणतज्ञाननिष्ठन्दमूर्तिं
ध्यायाद् रक्तोत्पलास्त्वयुतिदलितजगद्वन्दनिवाण-
मायाम् ॥

आदौ सत्त्वेषु^३ मैत्रौं हिततनयगतस्तेहरूपां विचिन्त्य
म्लानैकापत्यबोधात् तदनु करुणया भावयन् सर्व-
सत्त्वान् ।

पश्यस्तत्^४ सौख्यसम्पद्मरमतिमुदितः सत्परार्थैकमूर्तिं
ध्यायात्तसर्वसत्त्वेष्वहितहितमतिम्लानशून्यामुपेक्षाम् ॥
एतत् सर्वं समाप्य स्वहृदयकलितस्फूर्जदर्कस्थरकृ-
हौःकारांशुयुतांस्तैर्गुरुसुगतसुतैः सार्वमात्राय बुद्धान् ।
यत्किञ्चिज्जन्मजन्मसुकृतमनुमतं कारितं वा तदेषु
म्लानं कर्म प्रकाश्य कुशलमपि तथैवानुमोद्यं च तेषाम् ॥
सर्वं कालव्यतीतं तदनु भगवतः सहुरोराज्ञवैव
शास्त्रा ध्यायात् तदग्रं सहजमनुपमं धर्मरूपं जिनानाम् ।

^१ AC प्रोक्षन्ते ।

^२ A त्वगेहे ।

^३ A °पकाश° ।

^४ AC जगद्वर्व ।

^५ N विमेत्व ।

^६ AC एत्यं तत् ।

^७ A °स्फुर° ।

तत्सार्वज्ञं तदेव चिभुवनमखिलं तत्तदाभागमूर्च्छ्या
 सर्वासां पारमौणां परमपरिणतं मञ्जुतस्यं तदेव ॥
 निर्मग्नस्तत्र योगी प्रणिधिघटनया धर्मकायस्वभावो
 जातः सम्भोगरूपारजनितकिरणस्फारमेकार्कचक्रम् ।
 हुँकारस्तत्र नौलद्युतिरथजनये विश्ववज्रं तदात्म-
 प्राकारं पञ्चरं च प्रबलवरमहामारवौरभेद्यम् ॥
 पश्चाद् रक्तारविन्दप्रणयि नौतरणौ भासमानं कणाभं
 ह्रौःकारोङ्गतरक्तोत्पलमुपरि ततो विस्फुरत् स्त्र्यविम्बम् ।
 तस्मिन्द्युगोऽनिवश्वधमदरुणमहारोचिराभासुरो ह्रौः
 देवौ स्यादुग्रमारव्यतिकरदहनोहामतौत्रानलश्रौः ॥
 प्राचैनार्कप्रकाशां निरतिशयमहायौवनव्यत्तगर्वां
 भास्वत्पिङ्गोङ्गकेशौ स्तनजघनभरां मृदुश्वनार-

साराम् ।

वामासक्तारुणाभचिनयनकिरणस्पृष्टदंड्वाकरालां
 प्रस्फूर्जदक्तगर्भमदुरसनाकोटिरुहामरोचिः ॥
 विश्वाग्निस्फारदौत्र्युतिसृमरश्वासक्तवामाङ्गुकोटि-
 विन्यस्योङ्गं स्फुरन्ती तदितरचरणं वामजानोरुपान्ते ।
 विस्तीर्णदौपिण्डेहच्छदकलितगुरुश्रोणिभारालसाङ्गि
 निर्यद्रक्ताम्बुधारामुरसि नरशिरश्वकमालां वहन्ती ॥
 उन्नासोन्द्रिमुखस्फुरदरुणविशालोत्पलदैतल्लृप-
 क्रीडल्कोदण्डकागण्डप्रकटितचिकणकर्णसन्धानपूर्णम् ।
 आकृष्णोद्राङ्गुणेन चिभुवनमखिलं पालयन्तीव धाचौ
 रक्ताङ्गं वामपाणौ निरुपमसहजं रागराज्यं तदेव ॥

¹ AN मञ्जुः ।

² AC धर्मचक्रां ।

³ A प्रणिधि० ।

⁴ A भरोमृदु०, N भरोमुद० ।

⁵ N दौप्र० ।

⁶ AC वारा० ।

स्वच्छन्देन्दुप्रकाशश्रियमुपहसतः पञ्चमौलौ कपालान्
पञ्चाङ्गं पञ्चमुद्राभरणपरिणतं पञ्चबुद्धकमेण ।
विश्वाणा रागवज्रं शिरसि भगवतौ तन्मयः साधकेन्द्र-
स्तनमन्तं 'लौवजापो जपति यदि सुरैर्व्वन्दनीयस्तदद्विः ॥
एतत् साधनमुत्तमं भगवतो लौलाशनेराज्ञया
यत् कृत्वा करुणाभिधानकविना पुण्यं समाप्तादेतम् ।
तेनास्तामतिनिष्कलङ्घविमलप्रज्ञोदयस्फारितां
स्वच्छन्दप्रसरप्रभास्वरमहासौख्यप्रतिष्ठं जगत् ॥
॥ कुरुकुल्लायाः साधनं श्रीहेवज्ञतन्त्रोद्भृतं समाप्तम् ।
। कृतिरियं कवेः करुणाभिधानस्य । एवं स्तोकाः १२ ॥

188.

^२ॐ कुरुकुल्लायै नमः ।

यस्याः स्मरणमाचेण सदेवासुरमानुषाः ।
ध्रुवं किञ्चरतां यान्ति कुरुकुलां नमामि ताम् ॥
आदौ मन्त्रौ कृतमुखशौचादिकः सुखासनस्थः ^३स्वहृद्य-
कारजचन्द्रस्थितहीःकाररश्मिसमानौतकुरुकुलादेवौं हृदौ-
जनिर्यात् पूजाविशेषैः सम्पूज्य वन्दनां पापदेशनां पुण्यानु-
मोदनां तत्परिणामनां चिशरणगमनं बोधिचित्तोत्पादनं
चतुर्ब्रह्मविहारीभावनां च कृत्वा शून्यतां विभाव्य मन्त्रेण
चाधिष्ठाय हृदौजनिष्पन्नरक्तकुवलये श्राकारजचन्द्रमण्डले

^१ AC लौवजापा ।

^२ B gives the *Namaskara*; other MSS have only ^ॐ

^३ B अकारण स्वहृदये रक्तप्रौकार० ।

^४ B निर्जात० ।

तां विभाव्य तत्सर्वपरिणतां भगवतौं रक्षवर्णां रक्षचन्द्र-
पद्मासनां रक्षाम्बरां रक्षकिरीटवतौं चतुर्भुजां सब्दे
अभयग्रदां अन्येन समापूरितशरां वासेन एकेन रक्ष-
चापधरां अपरेण रक्षोत्पलधरां अमिताभमुकुटौं कुरु-
कुख्षापर्वतोदरनिवासिनौं शृङ्गाररसोऽज्ज्वलां नवयौवनां
कुरुकुख्षां भावयेत् यावत् खेदो न भवति, खेदे तु मन्त्रं
जपेत् । तचायं मन्त्रः—ॐ^१ कुरुकुख्षे ह्रीः स्वाहा । साध्यं
वशीकर्तुकामस्तु रक्षाशेकतले सिन्दूरेण चिकोणमण्डलकं
कृत्वा तच रक्षकुसुमैर्देवौ सम्पूज्य स्वयं तु रक्षाम्बरः साध्यं
पादेन आक्रम्य नग्नं विह्रसं मुक्तकेशां हृदि रक्षोत्पल-
कलिकथा विध्यन्विव जपेन्मन्त्रः । तचैष मन्त्रः—ॐ^२
कुरुकुख्षे ह्रीः अमुकं मे वशीकुरु स्वाहा ।

॥ इति कुरुकुख्षासाधनम् ॥

189.

नमः कुरुकुख्षायै ।

ॐ^१ कुरुकुख्षे स्वाहा । आर्यताराया हृदयं अप्रतिहत-
शक्तिं चिभुवनवशकर्मणि प्रथितं पूर्वोक्तसमाधिस्थोऽक्षर-
लक्षणं जपेत् । पश्चात् पुष्पधूपविलेपनगन्धचूर्णताम्बूळादि-
यस्यानेनाभिमन्त्र्य दीयते स वशो भवति । ^२सुगन्धिधूपेन

^१ N • तारापादानां ।

^२ सुगन्धिता.....भवति is omitted in A.

स्वमात्मानं धूपयेत्, सर्वजनप्रियो भवति । बन्धुक-
कुसुमानि होमयेत् यस्य नामा स वशो भवति । खानं
पानं चाभिमन्त्य यस्य दीयते स वशो भवति । महा-
पुरुषवशीकरणे श्वेतसर्वपो होतव्यः । पश्चात् सुतिथि-
नक्षत्रादिना च भगवत्याः पूजादिकं कृत्वा कुङ्गुम-
गोरोचनाकर्पूरादैः भूर्जे वस्त्रे वा षोडशारमुत्पलपत्राकारं
चक्रमभिलिख्य चक्रमध्ये मन्त्रसहितं साध्यसाध्यानां नाम
लिखनौयम् । पञ्चेषु कु रु कु ल्ले अक्षरचतुष्टययन्वितं
साध्यस्य केवलं नाम लिखनौयम् । बहिराःकारेण चिगुणी-
कृतं चक्रं रक्तद्वचेण संवेष्य मदनमयपुत्तलिकाया हृदय-
मध्ये निश्चिप्य खदिराङ्गारेण तापयेत्, पादाङ्गाण्डिं कुरुते ।
पुरुषस्य स्त्रियो वा वशीकरणे ताम्रसूच्या योनौ पादयो-
र्विङ्गा तापयेत्, वशीभवत्यच न संशयः । महत्या
श्रद्धया इमं मन्त्रराजं भगवत्याः पूजां कृत्वा जपत्वम् ।
एवमनेन क्रमेण सर्वसिद्धिर्भवति ।

॥ 'इति कर्मप्रसरप्रयोगः ॥

¹ Ba रत्नः ।

¹ A ऋगमम् ।

² AC धूपम् ।

² A तपः ।

³ N omits this Colophon.

190.

गँ रँ वँ यँ पँ शँ चँ डँ ॐ कुरुकुल्ले सर्वदुष्टान् नाशय
 नाशय कीलय कीलय भज्जय भज्जय मर्हय मर्हय ध्वंसय
 ध्वंसय अपसारय अपसारय शान्तिं मे कुरु पुष्टिं मे कुरु
 अभिमतं मे कुरु सर्वसच्चान्^१ वश्यं मे कुरु ह्लौः स्वाहा ।
 ॐ ह्लौँ श्रीं हुँ हेँ हाँ हाः ।

॥ कुरुकुल्लाया बलिविधिः ॥

191.

नम उष्णीषविजयायै ।

पूर्वोक्तविधानेन चन्द्रे सितभूँकारजां शुक्रां चिमुखां
 चिनेचां नवयौवनां नानालङ्घारधरां अष्टभुजां भगवतौ
 चिन्तयेत् पौत्राषणदक्षिणेतरवदनां दक्षिणचतुर्भुजैः
 विश्ववज्रपद्मस्थबुद्धबाणवरदमुद्राधरां वामचतुर्भुजैः चाप-
 तर्जनीपाशअभयहस्तपूर्णकुम्भाः वैत्यगुहागर्भस्थितां
 वैरोचनमुकुटिनौ निष्पाद्य स्वबौजं पद्मस्थं हृदि ध्यायात् ।
 तदनु शिखाललाटकाठनाभिचरणेषु यथाक्रमं हुँ चाँ
 ह्लौः^२ अं अः इति पञ्चाक्षराणि पश्येत् । ततो मन्त्रं
 जपेत्, ॐ भूँ स्वाहा ।

॥ उष्णीषविजयासाधनम् ॥

^१ गँ...डँ is omitted in NBa.

^२ N reads अभिमतं मे कुरु after the second अपसारय ।

^३ B वश्यो मे ।   ^४ C च० ।

^५ AN छौं ।

^६ Ab च० ।

192.

पूर्वोक्तविधानेन हृदि चन्द्रमण्डले सितॐकारजां
सितातपचापराजितां भगवतौं चिमुखां पदभुजां
प्रतिमुखं चिनयनां शुक्रां नौलालुणदक्षिणवाममुखौं
चक्राङ्गुशधनुर्द्वरदक्षिणकरां सितवज्रशरपाशतर्जनौधर-
वामकरां सक्रोधहष्टिकां सर्व्यग्रहविध्वंसिनौं दिव्यालङ्कार-
वस्त्रवतौं वैरोचननायकां ध्यात्वा मुद्रां बन्धयेत् । दक्षिण-
हस्तमुष्टितर्जनौं हृदि संस्थाप्य वामहस्तमुष्टिमुत्थापयेत् ।
जापः— ऊं सितातपचापराजिते सर्व्यग्रहान् चासय
चासय हन हन हुँ हुँ हुँ फट स्वाहा ।

॥ इत्यार्थसितातपचापराजितसाधनम् ॥

193.

पूर्वोक्तविधानेन शून्यताभावनानन्तरं अष्टदलकमलो-
परि हृद्यस्थुँकारजवजं वँकाराधिष्ठितवरटकं ध्यात्वा
तत्परिणतां वज्रचर्चिकां चिनेचामेकमुखौमर्दपर्यङ्क-
तामण्डवां मृतकासनस्थां क्षणाङ्गौं दंप्रोल्कटभैरवां
नरशिरोमालाविभूषितकण्ठदेशं मस्थाभरणविभूषितां
पञ्चमुद्राधारिणीमक्षोभ्यमुकुटिनौं व्याघ्रचर्मनिवसनां
मुक्तकेशौं पदभुजां दक्षिणे वज्रखड्ढकधारिणौं
वामे कपालमणिकमलधरां रक्तवर्णां कर्मानुरूपतः
शुक्रादिवर्णयुक्तां च ध्यात्वा स्वहृङ्कारकरानौतज्जानचक्रं

^१ C begins with ऊँ ।

^२ ANC ०लङ्कारवतौं ।

^३ ANC हन हन हन हन ।

^४ C झँ झँ ।

^५ ANC झँ फट फट ।

^६ B ०वात्प० ।

^७ B र० ।

^८ AC ०वेष्टा० ।

पुरः संस्थाप्य पूजादिकं निर्वच्चये^८ त ततो मन्त्रं
जपेत्— उं वज्रचर्चिके हुँ स्वाहा ।

॥ इति वज्रचर्चिकासाधनम् ॥

194.

नमो महाप्रतिसरायै ।

पूर्वोक्तविधानेन श्रुन्यताभावनानन्तरम् कारजेन्दु-
मण्डले पौत्रप्रेक्षकारजं छतविविधरश्मिपरार्थं परिणम्य
भगवतौ महाप्रतिसरां भट्टित्यात्मानं निष्पादयेत्, पौत्रां
चतुर्मुखां चिनेचां अष्टभुजां प्रथममुखं पौत्रं दक्षिणं
सितं पश्चिमं नौलं वामं रक्तं दक्षिणभुजैः खड्गचक्र-
चिशूलशरधरां वामभुजैः परशुचापपाशवज्रधरां विश्व-
पद्मचन्द्रासने ललिताक्षेपसंस्थितां रक्तप्रभामण्डलां
सर्वाभरणभूषितां विचित्रवस्त्रवसनां पट्टांशुकोशरौयां
नानारब्लमुकुटीम् । एवं विचिन्त्य ततः कायवाक् चित्तचन्द्रेषु
उं आः हुँ सितपौत्रनौलच्छराणि चिन्तयेत् । ततः
स्तनान्तरे चन्द्रस्थप्रेक्षारं विचिन्त्य नानाविधदेवतीभि-
रात्मानं पूजितं दृष्ट्वा तावद् भावयेत् यावत् खेदो न
जायते । खेदे सति स्वहृचन्द्रे मुक्ताहारोपमं मन्त्रं
पश्यन् जपेत्— उं मणिधरि वज्रिणि महाप्रतिसरे हुँ हुँ
फट् फट् स्वाहा ।

॥ महाप्रतिसरासाधनम् ॥

^१ B उगः ।

^२ B ऋत् ।

^३ B ऋं ।

^४ Ab ऋचन्द्र० ।

^५ ANC ०य० ।

^६ Ab omit ऋत०...भगवतौ ।

^७ AC ०काङ्क्षरे ।

^८ Ah ऋत० भ अपि ॥

195.

प्रथमं योग्नौ समाहितचित्तो भूत्वा हृदि पँकारपरिणतं
 विश्वपद्मं तत्त्वोपरि अकारपरिणतं चन्द्रमण्डलं तत्र पौत्रं
 प्रँकारं विन्यस्य तद्विनिर्गतरश्मिभिः गुरुबुद्धबोधिमन्त्वान्
 मच्छोद्यानौयायतो विचित्रासनोपविष्टान् वन्दनापूजना-
 पापदेशनापुण्यानुमोदनाविशरणगमनबोधिचित्तोत्पाद-
 पुण्यपरिणामनाश्रमापनाः कुर्यात् । ततो मैत्रीकरण-
 मुदितोपेक्षाभावना । ॐ शून्यताज्ञानवज्जस्वभावात्मको-
 ऽहमित्युच्चार्थं शून्यं विभाव्य ततः स्वचित्ते भट्टिति चन्द्रं
 पौत्रप्रँकारं [च] विभाव्य तत्परिणामेन प्रतिसरां सुपौत्रां
 रत्नमुकुटिनौं पौत्रशुक्रपौत्रकृत्तुमुखौं चिनेचामष्टभुजां
 दश्मिणभुजैः खड्गचक्रचिशूलशरधारिणौं वामभुजैः पाश-
 परशुचापवज्रधारिणौं पद्मचन्द्रासने ललिताक्षेपस्थितां
 नानारत्नाभरणविभूषितां विभाव्य तस्याः शिरःकण्ठ-
 हृदयोपहृदयेषु चन्द्रस्थशुक्लरक्तपौत्रकृष्णान् ॐ आः प्रँ
 हुँकारान् विन्यस्य एतन्मन्त्रोच्चारेणात्मानं देवौरूपमधिति-
 ष्टेत् । ततः स्वहृदयान्विर्गतरश्मिभिरक्षोभ्यादैन् मच्छोद्या-
 नौयं अभिषेकं गृहौत्ता मुकुटे अधिपतिमक्षोभ्यं चिन्तयेत् ।

¹ N पं ।² A पं ।

³ After this the MS. A adds a long fragment, which is unnecessary here, consisting of the *Sādhanas* of *Saptaśatika Hayagriva* (end only), *Trailokyavijaya* and *Vajrajjvālānalarka* (beginning). It repeats this portion again at the end. The reason seems to be that some leaves of the original codex were not in order. See *Infra*.

ततः स्वहृदयात् पूजादेवीः गंस्यार्थं पूजयित्वा शताक्षर-
मन्त्रमावर्त्य च तावद् मावगेत् दावत् खेदो न आयते ।
खिन्ने चित्ते सति मन्त्रं त्रयेत्—ॐ मणिधरि वज्रिणि
महाप्रतिसरे हुँ हुँ फट् फट् स्वाहा ॥ । ततोऽपि मन्त्रः—
ॐ वज्रसत्त्वं समयनन्दपालय वज्रमत्त्वेनोपतिष्ठ हठो मे
भव सुतीष्यो मे भव सुपोष्यो मे भव अनुरक्तो मे भव
सर्वभित्तिं मे अथवा सर्वकर्मसु च मे चित्तं श्रेयः कुरु हुँ
हहहहहहीः भगवन् सर्वतथागतवज्र मा मे मुच्च वज्रीभव
महासमयसत्त्वं आ—शताक्षरमन्त्रः । उत्थानकालसमये
पूजादिकं लत्वा श्रामापयेत् ।

॥ इति महाप्रतिसरायाः साधनं समाप्तम् ॥

196.

मैत्रौं सर्वजनेऽपि जन्ममरणव्याधिव्याधिविहृले
कारुण्यं भुदितामुपेक्षणमतिं क्षत्वोपदेशादतः ।
माटाभ्यप्रममं समयमखिलैः शून्यं विकल्पैर्जगत्
विज्ञानंकवपुविभाव्य पुरतो मन्त्रौ ततस्तेन च ॥
शुधाकारणाङ्गाङ्गविम्बं लुठितां पौताङ्गतिं प्रङ्गतिं
कुर्वाणां निजरश्मिभिः प्रतिदिशं विश्वस्य सद्वाच्छितम् ।

¹ One षट् is dropped in N.

² AC omits

³ B चित्तं मे :

⁴ A विलु० ।

⁵ AN शास्त्रोपाय शास्त्रः

ध्यावा विश्वसरीजगर्भविलससच्चन्द्रासनस्थायिनौ
पौतापौतसितासितारुणमुखं नेचचया सञ्जृतम् ॥

मौलीरत्नमयं विचित्रवसनं रक्षप्रभामण्डलं
लीलाक्षिभूपथोधरयुगासक्तोत्तरौयांशुकम् ।
खड़ं चक्रशरचिश्चलपरशुश्रौपाशवजं धन-
र्विश्वाणा भुजपस्त्रैः प्रतिसरा भूयात् स्वयं साधकः ॥

ॐ आः हुँ इति चाक्षरैः पटु मतिर्देहे गिरिस्वान्तके
हृष्टा चन्द्रगतं सितं विधियुतं पौतं च नौलात्मकम् ।
सच्चन्द्रे कुच्छुगममध्यमिलितप्रकारजन्मार्चिषा
निघन्नैः परिपूरितं निजवपुर्ध्यायात् स देवीगणैः ॥

एवं च स्फुरणेऽपि संहतिविधौ सञ्जातखेदो यदा
मुक्तादामनिभं तदा स्थिरमतिः रश्मिप्रतानोज्ज्वलम् ।
हृष्टन्द्रे परि मन्त्रराजमसमं ध्यायन् जपेदौहशं
नित्यं सादरमञ्जसा बहुतरं कालं विशुद्धाशयः ॥
तच्चायं मन्त्रराजः— ॐ मणिधरि वज्रिणि महाप्रति-
सरे हुँ हुँ फट फट स्वाहा ।

॥ प्रतिसरासाधनम् ॥

197.

पूर्वोक्तविधानेन विश्वपद्मचन्द्रे हरितमाँकारजां महा-
मायूरौं हरितवर्णां चिमुखां पडभुजां प्रतिमुखं चिनेचां
कृष्णशुक्रादक्षिणेतरवदनां दक्षिणचिह्नस्तेषु यथाक्रमं
भयूरपिच्छवाणवरदमुद्राः तथा वामचिह्नस्तेषु रक्ष्यटा-
चापोत्सङ्गस्यकलशा विचिचाभरणां शृङ्गाररसां नव-
यौवनां चन्द्रासने चन्द्रप्रभावतौ अर्द्धपर्यङ्किनौममोघ-
सिङ्गिमकुटां भावयेदात्मानम् । ततोऽस्याः शिरःकण्ठ-
हृदयनाभिस्थचन्द्रेषु यथाक्रमं ऊँ आः माँ हुँ इत्यक्षर-
चतुष्टयं विभाव्य स्फुरणसंहरणं कुव्वौते । ततो मन्त्रं
जपेत्— ऊँ महामायूरौ विद्याराज्ञौ हुँ हुँ फट् फट्
स्वाहा ।

॥ इत्यार्थमहामायूरौसाधनम् ॥

198.

पूर्वोक्तविधानेन विश्वपद्मचन्द्रे बुँकारोङ्गवां महा-
माहसप्रमर्हनौमात्मानं ध्यायात् शुक्रामेकमुखौ पड-
भुजां दक्षिणचिभुजेषु खङ्गवाणवरदमुद्राः, वामचिभुजेषु
धनुःपाशपरश्वः, विचिचालङ्कारधरां रूपयौवन-
शृङ्गारवतौ वैरोचनकिरीट्युक्तां पद्मचन्द्रासनप्रभाम् ।

॥ इत्यार्थमहासाहसप्रमर्हनौसाधनम् ॥

¹ N .सग० ।

² Ba .सपाश्च० ।

¹ B लुर्वते ।

² ANBBk .ठि ।

199.

'महामन्वानुसारिणी चतुर्भुजैकमुखी क्षणा दक्षिण-
भुजद्वये वज्रवरद्वती वामभुजद्वये परशुपाणवती हङ्कार-
बीजा अक्षोभ्यकिरीटिनौ स्फूर्यासनप्रभा चेति ।

॥ इत्यार्थमहामन्वानुसारिणीसाधनम् ॥

200.

महासितवती चतुर्भुजैकमुखी रक्ता दक्षिणभुजद्वये
अक्षहङ्कवरद्वती 'वामभुजद्वये' वज्राङ्गुशहत्प्रदेशस्थ-
पुस्तकवती 'जी'बीजा अमिताभमुकुटी अङ्गूष्ठर्यक्षम्यिता
नानालङ्घारवती स्फूर्यासनप्रभा चेति ।

॥ इत्यार्थमहासितवतीसाधनम् ॥

201.

अथान्नायान्तरेण पञ्चमहादेवत्यो गिर्दिश्यन्ते । तत्र
महाप्रतिसरा पौता चिमुखी 'प्रतिमुखं विनयना दग्ध-
भुजा क्षणसितदक्षिणेतरवदना दक्षिणपञ्चभुजेषु यथा-
क्रमं खड्डवज्रवाणवरदहृदयशायिहस्तस्थक्षुचाणि तथा

B begins with नमः । ANC ० चेति ।

BBa ० शोत॑ ।

NC ची॑ ।

AC ० शोत॑ ।

⁴ A omits वामभुज... ० लक्ष्मी नवती

⁵ A पञ्चदे० ।

⁶ ACBa ० पाश० ।

वामपञ्चभुजेषु चापध्वजरत्नच्छटा परशुशङ्खाः रत्नसम्बव-
मुकुटौ कृष्णकञ्चुकरक्तोत्तरौया अर्जुपर्यङ्गलस्तिताक्षेपा
दिव्याभरणवस्त्रभूषिता चेति ।

महामायूरौ हरिता दिभुजैकमुखी दिव्या मयूरपिञ्च-
वरददक्षिणवामभुजा चेति ।

महासाहस्रप्रमर्दनौ पूर्ववदेव ।

महामन्त्रानुसारिणौ चतुर्भुजैकमुखी कृष्णा दक्षिण-
भुजयोरसिवरदौ वामभुजयोः परशुपाशौ चेति ।

महासितवतौ चतुर्भुजैकमुखी रक्ता दक्षिणभुजयो-
रसिवरदौ वामभुजयोः परशुपाशाविति ।

च्यष्टराङ्किताः स्वबौजमध्याः स्वनामसहिता अमृपां
मन्त्राः ।

महापञ्चरक्षासाधनम्

202.

महाप्रत्यङ्गिरा कृष्णा पडभुजैकमुखा खड्डाङ्गुशवरद-
दक्षिणहस्ता रक्तपद्मचिशूलहृदयस्थमपाशतज्जनौयुक्तवाम-
हस्ता हुँबौजा अक्षोभ्यमुकुटा मर्वालङ्कारवतौ रूप-
यौवनसम्पन्ना ।

॥ इति महाप्रत्यङ्गिरासाधनम् ॥

¹ A • छत्रा • ।

¹ Ba • शौत • ।

² B • मुखदिव्या

* This Colophon is found in Nb only.

203.

ध्वजाग्रकेयूरा क्षणा चिमुखौ चतुर्भुजा रक्तश्याम-
दक्षिणवाममुखौ खञ्जपाशधारिदक्षिणकरदया वज्राङ्कित-
खद्वाङ्ग^१चक्रवामहस्तदया ऊर्ढ्वपिङ्गलकेशौ शुष्कपञ्च-
मुण्डालङ्गतश्चिरस्का व्याघ्रजिनवसना दंष्ट्राकरालमृतो
प्रलम्बोदरी प्रत्यालौढपदा स्फर्यासनप्रभा पौत्रदम्ब-
कञ्चुकिनी हुँबौजा अशोभ्यमुकुटा ।

॥ इति ध्वजाग्रकेयूरासाधनम् ॥

204.

अपराजिता पौता द्विभुजैकमुखौ नानारत्नोपशोभिता
गणपतिसमाक्रान्ता चपेटदानाभिनयदक्षिणकरा गृहीत-
पाशतज्जनिकहृदयस्थितवामभुजा अतिभयङ्गरकराल-
रौद्रमुखौ अशेषमारनिर्दलनी ब्रह्मादिदृष्टरौद्रदेवता-
परिकरोच्छ्रितच्छ्रवा चेति ।

॥ इति अपराजितासाधनम् ॥

205.

वज्रगान्धारी क्षणा पणमुखौ द्वादशभुजा ऊर्ढ्वपिङ्गल-
केशौ प्रत्यालौढपदा दंष्ट्राकरालवदना प्रतिमुखं चिनेच्च^२
दक्षिणषड्भुजेषु यथाक्रमं वज्रवज्रघण्टाखञ्जचिशूलवाण-

^१ Comits oचक० ।

^२ This Colophon is given in Nb only.

^३ ACN oलन० ।

^४ Ba oयथा ।

^५ Omitted in NCBBa.

चक्राणि, वामपद्भुजेषु खद्वाङ्गाङ्गुशधनुः परभुपाश-
हृतज्जन्यः, प्रथममुखं कृष्णं अपराणि^२ मुखानि पञ्चवर्णानि
विश्वपद्महर्यासना चेति । ॐ हुँ हुँ हुँ स्वाहेति
जापमन्त्रः ।

अत्रैव भवति धारिणी— नमो रत्नचयाय, नमश्चरण-
वज्रपाणये महायक्षसेनापतये, नमो भगवति महा-
वज्रगान्धारि अनेकशतसहस्रपञ्चलितदीपतेजायै उग्र-
भौमभयानकायै योगिनीयै^३ भौमभगिनीयै^४ द्वादश-
भुजायै विकीर्णकेशीयै अनेकरूपविविधवेशधारिणीयै,
एह्येहि भगवति महावज्रगान्धारि चयाणां रत्नानां
सत्येन आकट आकट बलदेवादिकं ये चान्ये समये न
तिष्ठन्ति तानावर्त्तयिष्यामि, "शीघ्रं यत्तु यत्तु यत्तु"^५ ॐ
अल अल अल अल हुलु हुलु मुलु मुलु चुलु चुलु
धम धम रक्ष रक्ष ^{१२} रक्षापय रक्षापय पूरय पूरय
आविश आविश भगवति महावज्रगान्धारि सिद्धचरण-
वज्रपाणिराजापयति ^{१३} ह्रौः हः हुँ फट् स्वाहा । अस्याः
कर्मप्रसरोऽनेकविधः ।

॥ ^{१४} इति वज्रगान्धारीसाधनम् ॥

^१ A ○बालचक्र○ ।

^२ मुखानि only in Ba.

^३ ANCB omit.

^४ After this A again states the same *Sādhana*.

^५ AC ○ऋ○ ।

^६ Repeated in A.

^७ In Ba the terminations are in ○ये and not in ○यै ।

^८ Ba spells the name as ○गन्धा○ । ^९ Repeated in C.

^{१०} Ba omits.

^{११} C रक्ष २ ।

^{१२} C रक्षापय २ । ^{१३} N ऋौः हः हहहह ऊः C ऋौः हः हहे ऊः

^{१४} This Colophon is given only in Nb.

206.

नस्त न्यायप्रतिसरये ।

प्रथमं तावन्मन्त्री मुखशौचादिकं कृत्वा मनोऽनुकूले
स्थाने सुखासने उपविश्य ऊँ आः हुँ रक्ष रक्ष हुँ फट्
स्वाहेति स्थानात्मयोगेन रक्षामधितिष्ठेत् । ततः स्वहृदि
अकारजं चन्द्रमण्डलं तस्योपरि पँकाररश्मिनिर्गतान् गुरु-
बुद्धबोधिसञ्चानवभास्य पुरतो दृष्ट्वा महाप्रतिसराप्रमुखान्
सगणपरिवारान् पूजयेत् । पुष्पधूपदीपगन्धबल्लिनैवेद्या-
दीनि ढौकयित्वा पापं प्रतिदेशयेत्, चिरत्रशरणं गच्छेत्,
बोधिचिन्तमुत्पादयेत्, कुशलमूलं परिणाम्य क्षमापयेत्,
ततश्चतुर्ब्रह्मविहारान् भावयेत्— तदुःखोद्भरणा करुणा
सुखप्रतिष्ठापना मैत्री स्थिरसुखत्वेन मुदिता तथतारूपत्वो-
पेष्टा । ततः सर्वधर्मान् मनसाऽवलम्ब्य निर्विकल्पकं
विचिन्त्य ऊँ शून्यताज्ञानवज्ज्ञमावात्मकोऽहम् । ततो
हुँकारेण विश्ववज्रमयौं भूमिं अधितिष्ठेत् । तेनैव च
वज्रेण वज्रपञ्चरं वज्रप्राकारं वज्रवितानं च विचिन्त्य
तन्मध्ये सुँकारपरिणतं सुमेसुपर्वतं महामोक्षपुरभवनं
नानाकुसुमाभिकौर्णम्, तस्योपरि हुँकारेण विश्ववज्रं
पँकारपरिणतं विश्वपद्मं कर्णिकाकेशरान्वितम्, तस्योपरि
चन्द्रमण्डलमध्ये पँकाररश्मिं संस्फार्य तैः पञ्चज्ञानात्मकं
आकृष्य सर्वतथागतैः सदैकीकृत्य द्रवीभूतबीज-
परिणामेन वक्ष्यमाणवर्णाङ्गतिः महाप्रतिसरा गौरवर्ण
द्विष्टवर्षाङ्गतिः चैत्यालद्वृतमूर्झा चन्द्रासनस्था हृष्य-
मण्डलालौढा वज्रपर्याङ्गिनै चिनेचा अष्टभुजा चल-

त्वं गुडलशोभिता वारनूपरभूषिता
 भेषजला सत्त्वास्त्वलस्यादिती, तस्या भगवत्याः प्रब्रह्ममुखं
 नीतवर्णं दक्षिणं कामं इकं दीतं वामे रक्तम्, दक्षिणप्रब्रह्मभुजे
 चक्र दितीते नामं कर्त्तव्यं शरं चतुर्थं खङ्गं, वामप्रब्रह्मभुजे
 पञ्चपाशं दितीते नित्यं तृतीये धनुः चतुर्थं परशुं,
 शोधिदशोभिता नानापुण्यफलाद्यसङ्कृता ब्रह्माविष्ट-
 महेश्वरनन्दिकेश्वरादिभिः संस्तुता, देवनागयक्षगन्धव्य-
 दक्षिणापार्श्वं सत्त्वरसीथा, इन्द्र्यमवरुणवैश्रवणासुरगरुड-
 किन्नरमहोरगादिभिः देवैः स्तुता, रागदेषमोहवासनानु-
 सन्धिपाशच्छेदनकरौ, परमन्त्रमुद्राविषकासोईचूर्णप्रयोग-
 विज्ञेषणाभिं चारकाणां च दुष्टचित्तानां विध्वंसनकरौ,
 सर्वबुद्धिभिर्दिसत्त्वार्थगणवरपूजाभिरतानां परिपालनकरौ,
 महायानोऽन्नहणलिखनपठनवाचन स्वाध्ययनश्रवणधार-
 णाभियुक्तानां परिरक्षणकरौ । एवंभूतां भगवतीं
 स्फुरणसंहरणायोगेन सादरनिरन्तराभ्यासेनावलम्ब्य तस्या
 जापमन्त्रः— ऊँ मणिधरि वज्रिणि महाप्रतिसरे हुँ हुँ
 फट् फट् स्वाहा ।

तन्या महाप्रतिसरायाः पूर्वस्यां दिशि तथैव पूर्व-
 योगमधिकत्य विश्वपद्ममध्ये हुँकारेण वज्रचिह्नपरिखामेत
 महाभासप्रमर्दनी कृष्णवर्णा पिङ्गलोद्धकेशा नर-
 कपालालङ्कृता भूम्भुक्तिदंष्ट्राकरालवदना
 मण्डलासना ललिताक्षेपेण महाभूतमहायामा
 माणा कटककेयूरमण्डिता हारनूपरभूषिता, तस्या हा-

AC ० चाह० ।

३ Ba ० रूपां ।

२ C omits ० चाह० ।

४ C बोत्र० ।

प्रब्रह्मभुजे वरदवजं द्वितीये अष्टुशं तृतीये शरं चतुर्थे
खड़ं वामप्रथमभुजे तर्जनीपाशं द्वितीये परशुं तृतीये
धनुः चतुर्थे पद्मोपरि षोडशरूपम्, तस्या मूलमुखं क्षणं
दक्षिणे श्वेतं पृष्ठे पौतं वामे इरितं सर्वं चिनेचम्, नाना-
रत्नाद्यलक्ष्मुतशरौरा महाबलपराक्रमा रौद्रवेशा वटवृक्षोप-
शेभिता सप्तमाचादिदेवतासन्नासनकरौ रेवत्यादिग्रहाणां
सन्नासितमनाः वासुदेवादृष्टनागसन्नासनकरौ वात-
पितृस्त्रेष्मादिसंशोधनकरौ रौद्रतमोऽन्धकारमेघस्फुटनकरौ
सर्वापमृत्युनिवारणकरौ । तस्या जापमन्त्रः— ऊँ अमृत-
वरे वरप्रवरविशुद्धे हुँ हुँ फट् फट् स्वाहा ।

ततो महाप्रतिसराया दक्षिणादिग्रभवने विश्वपद्मोपरि
चन्द्रमण्डलमध्ये माँकारबीजपरिणामेन भटिति महा-
मायूरौ पौतवर्णा सूर्यमण्डलालौढा सच्चर्पर्यङ्गिनौ
चिमुखा चिनेचा अष्टभुजा रत्नमुकुटिनौ सर्वाभरणभूषिता
तस्या दक्षिणप्रब्रह्मभुजे वरदं द्वितीये रत्नघटधरा तृतीये
चक्रं चतुर्थे खड़ं वामप्रथमभुजे पात्रोपरि भिक्षां(ष्टुः) द्वितीये
मयरपिच्छं तृतीये घण्टोपरि विश्ववजं चतुर्थे रत्नधजम्,
ततो मूलमुखं पौतं दक्षिणे क्षणं वामे रक्तम्, अशोक-
वृक्षोपशेभिता तत्याश्र्वस्थिता, सप्तमविष्वसञ्चादनकरौ
सरोद्रकपिलादिराक्षसीविधंसनकरौ समस्तनागादौनां
सन्नासनकरौ देवनागयक्षगन्धवर्व्वर्नमस्तरणीया सप्तम-
विंशनक्षमादिनवग्रहादिभिः सेवनीया सम्भावरजन्म-

AC omits परशुः द्वितीये ।

The second फट् is omitted in AC.

AC उल्लिखनम् ।

AC ऋत्यग्रहाः ।

'विष्विमोचनीया सदेवैत्यासुरम्भोहनकरौ । तस्या
भगवत्या जापमन्त्रः— ॐ अस्तु विश्वोकिनि गर्भसंरक्षणि
आकर्षणि हुँ हुँ फट् फट् स्वाहा ।

तस्याः प्रतिसरणायाः पश्चिमदिशि विश्वपद्मोपरि चन्द्र-
मण्डलमध्ये मङ्कारद्वौजपरिणामजां महामन्त्रानुसारिणीं
भावयेत् शुक्लवर्णं इष्टशश्मुजां चिमुखां चिनेचां स्फुरत्सूर्य-
मण्डलालौढां रवमुक्तादिनीं सर्वालङ्कारशेभितां नव-
द्यौवनोपेतां चारनूपुराकुण्डलालङ्कारां शिरीषदक्षोप-
शीनिताम्, तस्याः प्रथमभुजाभ्यां धर्मचक्रमुद्रा द्वितीय-
भुजाभ्यां सप्तापिमुद्रा तृतीये वर्णाः चतुर्थे अभयः पञ्चमे
वज्रं पष्ठे शरः तृतीये तर्जनीयाशः चतुर्थे धनुः पञ्चमे
रक्षस्त्रया पष्ठे पद्माङ्कितकलशः^१, मूलमुखं शुक्लं दक्षिणे
तथां वासे रक्तम्, नानाकुसुमाभिकीर्णा साधलोक-
पालादिदेवैः संपूजनीया सचतुर्महाराजिकदेवसङ्ख्यैः
भस्तुता सलाल्बविद्याधरैरर्चिता । तस्या जापमन्त्रः— ॐ
विमले विमले अद्वकरे अस्तुते विरजे हुँ हुँ फट् फट् स्वाहा ।

ततो सदाप्राप्तवर्गाथा उत्तरस्यां दिशि विश्वपद्मोपरि
चन्द्रमण्डलमध्ये उच्चीतपरिणामजा महासितवती
हरितवर्णां स्फुरत्सूर्यमण्डलौढा चिमुखा चिनेचा पद्मभुजा
तथागतमुक्तादिनीं सर्वालङ्कारलङ्काता दिव्यवस्त्रोपच्छादनीं,

^१ See legend in AC.

^२ C. omissis.

^३ A. अद्वकरः

^४ All MSS. (V. Nal) read कमलः which is absurd.
Here कमलः is substituted as in images कमलः is
generally seen as one of the twelve bonds of
महामन्त्रानुसारिणी ।

^५ AC. प्रौतः ।

^६ AC omit.

तस्याः प्राप्तमसुले अभये द्वितीये वज्रं तृतीये शरं वाम-
प्रस्त्रमसुले तत्क्षणीपाशं द्वितीये धनुः तृतीये रक्षधजम्,
मूलसुले इति दक्षिणे शुक्रं वामे रक्षम्, चम्पकवशोप-
योगिभिता सकामदेवादिप्रसुसैः सम्पूज्य स्नुता महाशीत्यादि-
यज्ञयद्विलोचिष्ठंसमकरी काकीजूकगृध्रश्येनकपीतादि-
प्रिणापकरी सभूतप्रेतपिशाचदेनाल्पराश्रमादिमोहन-
करी । अस्या जापमन्त्रः— ॐ भर भर सम्भर सम्भर
रक्षित्यवलविशेषधनि हुँ हुँ फट् फट् स्वाहा ।

एवं यथानिर्दिष्टं मरहुलं विभाव्य तस्या रक्षित्यसमूह-
स्थापात् स्वखबौजात् रक्षीन् नियाश्च ताश्च रक्षमयः
समस्तचेष्ठातुकमभिव्याप्य तत्त्ववास्त्रे प्रवेशयेत् । पुन-
र्गेगमजुहरे स्फाररथिता आनचक्रमात्रात्य सम्पूज्य सञ्चार्य-
स्वसमयचक्रे प्रवेशयेत् । ततो दृष्टं चिकलोनीभूतं विभाव्य
तस्मात् रक्षिभिः सर्वतथागतानाहृष्टं भस्यज्य प्रार्थये-
दभिषेकम्, सिद्धमानमात्रान् [च] पश्येत् । पूजास्तुत्य-
स्तुतास्वादपूर्वकं भावयेत् विचक्षणः— अशुद्धांशीहवज्जी
महाप्रतिसरा, श्रोत्रयोर्देवयज्ञी महाशास्राद्वयं उद्दीनी, ग्राणे
मात्सर्येवज्ञी महामाद्युरी, वक्षी रागवा विश्वामित्रानु-
सारिलो, स्पर्शे ईर्ष्यावज्ञी महासितवती, विश्वापवेदना-
संवादाल्पारविज्ञानस्कन्धधात्वाल्पाल्पाल्पाभावा इति देवता-
क्षिप्तिते शातव्या विशेषतः । तत्र तस्यद्वीभूत्वा मन्त्रं
अपवैतेन विधिना । यान्यद्व भास्त्राल्पाल्पाल्पाल्पायन्ते तानि
देवतायांगिन साथ्यनामविद्वितिन् शास्त्रान्मानसेन अवि-
क्षिप्तम् ।

ज्वरे गरे तथा रोगे संग्रामे च तथैव च ।
 डाकिनौ[स]भूतोच्छ्रुमनदीश्वपौडिते ॥
 अशनिविद्युन्मेघानां पर्वते वनमार्गयोः ।
 तस्मान्मन्त्रं स्मरेन्नित्यं सर्वशक्तानिस्तृदनम् ॥

क्रमः—

सर्वमत्त्वहितार्थाय सर्वसत्त्वहितोदयम् ।
 येन केनचिदध्येष्यमायुषो दृष्टिहेतुतः ॥
 पञ्चरक्षाविधानं च लिखते स्वस्त्ययनं मदा ।
 मत्त्वानां च हितार्थाय वर्तयन् मण्डलं शुभम् ॥
 शुचिभूम्यां शुभे रम्ये गोमयेनोपलेपिते ।
 वितानवितते चैव नानावस्त्रप्रस्तुम्बिते ॥
 भमल्लास्त्रिसगन्धेन चन्दनेन विशेषतः ।
 दिशःषट्(क)मङ्गुलिं क्षत्वा मण्डलं वर्तयेत् ततः ॥
 श्रुतेन रक्तचूर्णेन शान्तिकर्म प्रशस्यते ।
 प्रदात्यादृदलं कुर्यात् कर्णिकाकेशराच्चितम् ॥
 कलशात् पञ्च संस्थाप्य स्वगदामवस्त्रशोभितम् ।
 लक्षणाकासंयुक्तप्रस्तुवेन तु छादितम् ॥
 पुस्तकं धर्मधातुं च पटं चायावस्त्रम्बितम् ।
 पृथ्यं पृथं च गन्धं च बलिनैवेष्यडोकितम् ॥
 इव्वाकुन्दलमायुक्तं शुक्रपुष्यं विशेषतः ।
 दिशिरिदिश च देवानां पूजयेत् यथाविधि ॥
 शुद्धमत्त्र शुद्धपृथं पायसं च विशेषतः ।
 गव्यव्यवस्थायै चन्द्रं दक्षा पूर्वस्थाने तु स्थापयेत् ॥

त्रिलोकाणां सुरापूर्णे भृत्यमांसपलागडकैः ।
 कुम्भागडानां बलिं दद्यात् दक्षिणे दिशि स्थापयेत् ॥
 पायसं दधि क्षीरं च सर्जनं च विशेषतः ।
 पश्चिमायां दिशि स्थाप्य नागानां च महाबलिम् ॥
 माघमुहूर्कुल॑ त्यानां जान्मुडीसौधुमेव च ।
 उत्तरस्यां दिशि स्थाप्य यक्षाणां तु बलिं ददेत् ॥
 ईशानों दिशमारव्य यावद् वा पथगोचरे ।
 शुक्लरक्तं च हरितं सगदाम च प्रलभ्वितम् ॥
 मध्यश्वेतं सगदाम नानापुष्पविशेषतः ।
 क्षीररुधिरशरावाणां सर्जरगन्धमेव च ॥
 तत्तदस्तु [वि]शेषाणां अर्धं दर्ढ्वा यथार्थतः ।
 फलाफलं यथाप्राप्तं लहुमोदकशङ्कुलि ॥
 पिण्डकादि यथोक्तं च खण्डक्षीरविशेषतः ।
 दक्षिणे बलिं संस्थाप्य अष्टचिह्नेन शोभितम् ॥

तथा च—

धर्मभाणक आचार्यः कर्मवज्रौ तथैव च ।
 स्थानं कृत्वा शुचिर्वस्त्रं आसनं च शुचिर्मतम् ॥
 पूर्वाभिमुखं तिष्ठयेत् पाठयेत् मौलिनं सदा ।
 पिण्डपातिकभिक्षूणां शुचि शौलं प्रशस्यते ॥
 आचार्याङ्गुलिमा कश्चित् पाठयेत् परिशुद्धितः ।
 एकवारादिकारभ्यैकविंशादि प्रवर्तयेत् ॥

¹ ANb • योर्ना ।

² AC • शासन ।

³ A • शासन ।

¹ AC यौतुहरितम् ।

² AC सञ्जिर० ।

न्यनाधिकविधौ पाठे सम्यक्षिद्विर्ण जायते ।
 शब्दोऽथेण सम्पन्नः करुणासच्चाथमुद्यमात् ॥
 तेन स्वस्थयनं कुर्यात् पूर्वबुद्धेन भाषितम् ।
 शुक्रभाजनभक्तानां आमिषं च विवर्जयेत् ॥
 सर्वं निराभिपं कृत्वा सर्वशास्त्रे तु समाप्तम् ।
 उत्तराभिमुखाचार्यः तत्र कर्म समारभेत् ॥
 भावयेत् पूर्वमुद्दिष्टं देवतालम्बनं प्रति ।
 स्तुतिपृजासमायुक्तो घण्टावादनतप्तरः ॥
 नमोऽस्तु बुद्धाय अनन्तगोचरे
 नमोऽस्तु ते सत्यप्रकाशके मुने ।
 सत्ये प्रतिष्ठाय प्रजाय मोचके
 सर्वं च कामाः सफला भवन्तु ॥
 नमस्ति पुरुपवीर नमस्ते तु तथागताः ।
 नमस्ते देवताः सर्वा धर्मधातो नमोऽस्तु ते ॥
 दूर्ब्लाकुन्दसमायुक्तं साध्यनामविदर्भितम् ।
 अर्चयेद् देवतामूर्धि धर्मधातुं तथैव च ॥
 सकृदुच्चार्य मन्त्रेण सकृद् योगेन अर्चयेत् ।
 अयुतेन तु कर्मण आयुर्वर्हति सर्ववित् ॥
 येन केनचिदध्येष्यं (तस्या) मण्डलं च प्रवर्तयेत् ।
 'राज्यं राष्ट्रं तथा ग्रामं गोष्ठमुद्यानमेव च ॥
 अमनुष्यावताररोगमडकदुर्भिक्षं नश्यति ।
 तेन कर्मण रक्षन्ते शुक्रदारूण्यपि स्वयम् ॥

¹ A adds सर्वं after this.

² Repeated in A.

कार्तुमिष्ठति

ततो रक्षाविधानेन रक्षा भवति निश्चितम् ॥

वातजाः पित्तजा रोगाः श्वेष्मजाः सन्निपातजाः
निहताः सर्वरोगाश्च स्वस्ति भवति सर्वदा ।

पाठस्वाध्याययोगेन निर्विघ्नो भवति निश्चितम् ॥

॥ पञ्चरक्षाविधानम् ॥

207.

नमो वज्रशृङ्खलायै ।

पूर्वोक्तविधानेन हृदि चन्द्रमण्डले हरितहुँकारज्ञान-
निष्ठानां वज्रशृङ्खलां चिमुखां पडभुजां नीलशुल-
दक्षिणतरमुखौं चिनेचां वज्रशृङ्खलशरवदक्षिणकरचयां
तर्जनौपाशचापवद्वामकरचयां हरितश्यामवर्णां ईषद्व-
सितभुखौं सर्वासङ्कारां दुष्टसच्चनिहृदनौमात्मानं ध्यात्वा
भुद्रां बन्धयेत् । हस्तदयेन पृथक् पृथक् वज्रमुष्टि क्षत्वा
कनौयसौं तर्जनौं च शृङ्खलाकारेण बन्धयेत् । ऊँ
वज्रशृङ्खले हुँ फट स्वाहा इति जापमन्त्रः ।

॥ वज्रशृङ्खलासाधनम् ॥

208.

पूर्वोक्तविधानेन श्रून्यताभावनानन्तरं विश्वदक्षमल-
स्थर्यस्थहरितश्यामहुँकारजां ॥३६॥ चिमुखां अष्टभुजां
प्रथमसुखमीषड्डासरसं दक्षिणं कपिलं कपिलखोचनं ॥
वामं रक्तं भुकुटीदंष्ट्राकरालं दक्षिणेषु चतुःकरेषु अभय-
वज्रमृद्गलशरधरां वामचतुःकरै रुधिरपूर्खकपालतर्जनी-
पाशचापधरां ललिताक्षेपासनस्थां मार्जारचमोत्तरौयां
अमोघसिङ्गभूषितोर्द्धपिङ्गलकेशां विचिन्त्य ॐ वज्रमृद्गले
हुँ फट् स्वाहेति मन्त्रं जपेत् ।

॥ इति आमायान्तरेण वज्रमृद्गलासाधनम् ॥

209.

आदौ तावनमन्त्री सुखासनोपविष्टः श्रून्याः सर्वधर्मा
इत्येवमुच्चार्थं एवमायैभ्यः श्रून्या धर्माः प्रभवन्ती-
त्येव हृष्टसम्पत्तिमुत्पाद्य रत्नचयशरणादिगमनं कुर्यात् ।
ततो यावन्तः सत्त्वाः सत्त्वसंग्रहेण संग्रहीताः, ते सर्वे मया
सर्वज्ञाने प्रतिष्ठापयितव्या इति । ततो हृष्टये विश्वदक्ष-
कमलं तदुपरि स्थर्यमण्डलं ततो हुँकारनिष्पन्नां वज्र-
मृद्गलात्मिकां सर्वबन्धच्छेदनौ दुष्टसत्त्वगिहृष्टनौ आमां
चिमुखौ चिनेचां द्वितीयैकपिङ्गलखोचनां जामे भुकुटी-
मुखौ रक्तदंष्ट्राकरालां प्रथमे र्षष्टसितानां साष्टशूरां
प्रथमदक्षिणकरेणाभयददां द्वितीये वज्रं द्वितीये वज्र-
मृद्गलां चतुर्वें शरं वामकरे रुधिरपूरितकपालं नितीये

¹ AC omit हरितां...०मुखां ।

² AC •मायै ।

³ A omits वज्रां ।

⁴ AC •संभूत ।

⁵ AC •संभूत ।

तर्जनिकां तृतीये पाशं चतुर्थे धनुः, सहस्रौं बुद्धमेघान्
सुखलितासनस्थां मार्जारचमोत्तरौयां भावयेत् (ॐ)
वज्रशृङ्खलाम् । शणेन प्राप्यते बोधिः किं पुनः ल्लाः सिद्धयः ।
ॐ वज्रशृङ्खले हुँ फट् स्वाहा ।

॥ वज्रशृङ्खलासाधनोपायिका सभास्त्र ॥

210.

नभो ध्वजायकेयग्रायै ।

नत्वा ध्वजायकेयरां सर्वपायभयापहाम् ।
तस्याः साधनसंसिद्धिर्लिख्यते अडया मया ॥
आदौ तावन्मन्त्रौ मुखशैचादिकं कृत्वा मनोऽनुकूले
प्रदेशे सुखासनोपविष्टः—

सन्मैचादिमनःशुद्धो द्वानपारमितापरः ।

भावयेन्मारविध्वंसकारिणौ तारिणौ रणे ॥

ॐ चन्द्रार्कविमले स्वाहेति मन्त्रमुच्चार्य सहदि
अकाराकारपरिणतचन्द्रस्तर्थसम्पुटोपरि ध्वंकाः पौत-
रश्मिभिराकाशदेशे बुद्धबोधिसत्त्वान् द्वामनोभयपृष्ठा-
दिभिः सम्पञ्च चिशरणगाथां पठेत् । तदनलरं ॐ स्वभाव-
शृङ्खाः सर्वधर्माः स्वभावशुद्धोऽहमिति मन्त्रमुच्चार्य मुहूर्तं
शून्यतां भावयेत् । ततः ॐ शून्यताज्ञानवज्रस्वभावात्म-
कोऽहमित्यहङ्कारमुत्पाद्य सत्त्वाद्युद्धरणाशयः प्रतिविम्ब-
सदिभं चन्द्रस्तर्थसम्पुटोपरि ध्वंकारपौतरश्मिभिरनन्त-
सत्त्वान् बुद्धबोधिसत्त्वरूपेणालङ्कृत्य तद्वृदि प्रविश्य पुनरा-

¹ N देश ।

² AC omit.

AC चकारपरिः ।

गत्य रश्मिसमूहं बौजे प्रविशन्तं भावयेत् । तत् सर्वे
परिणम्य संग्रामतारिणौ देवौं पौत्रवर्णां मनोरमां चतु-
र्वक्षभुजां कुञ्जां प्रत्यालौढां लम्बोदरौं गुर्भां रक्तवर्तुल-
चिनेचां सुनीलाम्बरधारिणौं असि'चक्रसव्यहस्तां वामाभ्यां
तर्जनीपाशक्षणवज्ञाङ्कितश्वेतमूष्पलधरां वामाङ्गांश्चिष्ट-
चिश्रुलां प्रथमं पौताननां वामे रक्षेतरसितां जर्झविकृत-
धूमाभ्यां रक्तपिङ्गोङ्खजटाबडां कपालपञ्चशोभनां पद्म-
स्थैर्यभृथस्थां आत्मानं भावयेत् स्थिरम् । एवं समयसत्त्वं
निष्ठात् रुद्ध्यस्थहदौजरश्मिना ज्ञानसच्चमानौय सम्पूज्य
जः हुँ र्थं होः अभिरक्षारैराक्ष्य प्रवेश्य बद्धा वशं नयेत् ।
ततस्तथागतान् याचयेत्— अभिषिञ्चन्तु मां सर्व-
तथागताः । ततोऽशोभ्यादिभिः तथागतैः स्वहृदयात्
विस्कारितपञ्चामृतपरिपूरितकनककलशहस्तैरभिषिच्य-
मानमात्मानं भावयेत् । तत्रेयं अभिषेकगाथा—

अभिषेकं महावज्रं चैधातुकनमस्तुतम् ।

दटामि सर्वबुद्धानां चिगुद्धालयसम्भवम् ॥

ॐ सर्वतथागताभिषेकसमयश्रिये आः हुँ स्वाहा ।
ततः परिशिष्टपानौयं परिणम्य मुकुटे अक्षोभ्यो जायते ।

मन्त्रमावर्त्तयेन्नित्यं सत्यवादौ दयापरः ।

ॐ भगवति ध्वजाग्रकेयूरे परसैन्यविधंसनकरि-
स्त्वसैन्यपरिपालनि ऊर्णामुखि ख ख खाहि खाहि पर-
सैन्यं अनन्तमुखेन अनन्तभुजेन प्रहर प्रहर हुँ हुँ फट-
फट स्वाहा— हृदयमन्त्रः । ॐ सर्वग्रहनक्षत्रध्यामी

स्त्री— उपहृदयमन्तः । मालामन्त्रस्तु धारण्यां द्रष्टव्यः ।

कृतो वः सर्वसस्त्वार्थः सिद्धिर्दशा यथानुगा ।

गच्छधर्वं बुद्धिषयं पुनरागमनाय मुः ॥

इत्यनेन मन्त्रेण विसर्ज्यित्वा विहरेत् ।

॥ इति धजाग्रकेयूरासाधनं समाप्तम् ।

। कृतिरियं पण्डितमध्यमकरुचेष्टम्भाकरमतेः ॥

211.

नम आर्योऽग्नीष्विच्छ्रायै ।

प्रथमं तावनमन्त्रौ मुखशौचादिकं द्वात्वा सुखासनोप-
विष्टः चतुर्ब्रह्मविहारान् भावयेत् । तदनन्तरं स्वहृदयकार-
परिणतं चन्द्रमण्डलं ध्यात्वा तदुपरि सितभ्रुँकारं दृष्ट्वा
तद्विनिर्गतरश्मिमम्भूर्जगद्वभास्य पुरतः सर्वबुद्धिबोधि-
सत्त्वान् विचिन्त्य पूजापापदेशनादिकं कुर्यात् । ततः
ॐ श्रून्यताज्ञानवज्रस्वभावात्मकोऽहम् । ततः पुनरपि
स्वहृदौन्दौ पङ्कारजं विश्वदलकमलं ध्यात्वा तदुपरि
स्वद्विम्बमध्यशंसितभ्रुँकारं दृष्ट्वा तत्परिणतां उष्णीष-
विष्णां वैत्यगुहान्तःस्थां सितवर्णां चिमुखां चिनेचां अष्ट-
लक्षारभूषितां विश्वदलकमलचन्द्रस्थां बहु-
प्रथमसितवदनां दक्षिणे पौतमुखां वामे
दक्षिणाचतुर्भुजेषु विश्ववज्र-
वामचतुर्भुजेषु

धनुःतर्जनीपाशश्चभयभद्रघटहस्तां वैरोचनमुकुटिनौ
दिव्यवसनपरिधानोत्तरीयां सितप्रभासालिनौ पश्येत् ।

तस्या दक्षिणे लोकेश्वरो वामे पद्मधारी दक्षिणे चामर-
हस्तः, वामे वज्रपाणिः कुवलयदस्तश्यामः वामे कुवलयस्थ-
वज्रधारी दक्षिणे चामरहस्तः । एतौ निष्पासौ चिन्तनीयौ ।
ततः पूर्वदक्षिणपश्चिमोत्तरेषु अचलटक्किराजनीलदण्ड-
महाबलाः । सर्वे नीला दिभुजा एकमुखाः चिनेचाः
प्रत्यालौढा याघ्रचर्माम्बरा ऊर्झेकेशा अष्टनागाभरणा
विश्वदलकमलसूर्याक्रान्ता वामे तर्जनीपाशहस्ता
दक्षिणे खड्डश्वरवज्रदण्डहस्ता भावनीयाः । उपरि
शुद्धावासकायिकौ देवपुत्रौ चिन्तनीयौ पूर्णकम्भृतामृतं
प्रवर्षमाणौ ।

एवं सपरिवारां भगवतौ ध्यात्वा न्यासं कुर्यात् । ॐ
शिरसि, आः कण्ठे, हुँकारं हृदये, चाँ ललाटे, ह्रौः
नाभौ, अं अः पादयोः । ततो मुद्रां बन्धयेत् सम्पुटाञ्जलिं
कृत्वा तर्जन्यौ सङ्कोच्य । ज्येष्ठाङ्गुष्ठाभ्यां माधुकारं दत्त्वा
ॐ्कारचयसहितां धारणैमेकवारमावर्त्य पञ्चात् विना
मुद्रया आवर्तयेत् । ॐ भुँ स्वाहा—हृदयमन्त्रः । ॐ
अमृतायुर्देदे स्वाहा—उपहृदयमन्त्रः । ॐ अमिते
अमितोऽहे अमितचक्रान्ते अमितगाढे अमितगामिनि
अमितायुर्देदे गगनकौर्त्तिकरि सर्वलोकशक्तयंकरौये
स्वाहा—इति मालामन्त्रः ।

॥ आर्योष्णीषविजयासाधनं समाप्तम् ॥

212.

प्रणम्य पद्मं जगन्नाथं धानासङ्गजगत्प्रियम् ।
 उष्णीषाराधनं वस्त्रे स्वस्मरणाय साधनम् ॥
 क्षचिद् हेत्रे विहारे वा भूधरादौ मनोरमे ।
 सुकुमारासनासौनो योगी चित्ते विचिन्तयेत् ॥
 सत्त्वानां शङ्करं तत्र सधुकारं स्फुरत्प्रभम् ।
 बुद्धान् तस्यावभासेन पूजयेत् अध्यवर्त्तिनः ॥
 सम्पूज्य पुरतस्तेषां पापं काथादिकर्मजम् ।
 क्षतादिभेदसञ्जातं देशयेदुपदेशवित् ॥
 अनुमोद्यं शुभं सर्वं तत्प्रस्तुतं विशेषयेत् ।
 चिरलश्चरणं गच्छेत् सप्रपञ्चं यथाक्रमम् ॥
 उपदेशं हृषीकेत्य यावदाबोधिसाधनम् ।
 आलम्ब्य कृपया सत्त्वान् बोधिचित्तं विभावयेत् ॥
 निर्मितं च निरालम्बं निःस्वभावं खधातुवत् ।
 तचाकारोऽवामोजस्थिते शीतांशुमण्डले ॥
 हैर्वौं तदौजसम्भूतां चिमुखौं च चिलोचनाम् ।
 नवयौवनसम्पन्नां शृङ्गारादिरसास्पदाम् ॥
 सर्वबुद्धगुणाकौरीणां सर्वालङ्कारभूषिताम् ।
 प्रभास्त्रीरुद्धं सर्वाशां शरङ्गनसन्निभाम् ॥
 आमूनदप्रभाकारां शान्तसव्यामनोऽचलाम् ।
 प्रलयामोधरोऽवासिभौमतीव्रतराननाम् ॥

विश्वहृदयसंसक्तकुलिशं सव्यपाणिना ।
 द्वितीयेनाम्बुजासीनं बुद्धमन्थेन मार्गणम् ॥
 वरदानं चतुर्थेन वामेनापि यथाक्रमम् ।
 तर्जनीनिहितं पाशं चापं चापि तथाभयम् ॥
 दधानां पूर्णकुम्भं च ध्यायात् चैत्यगुहालयाम् ।
 सबौजं चिन्तयेत् पद्मं तद्वृदिस्थमनुत्तरम् ॥
 तस्य शुक्लप्रभाजालचोदनाशीलितं नमः ।
 बुद्धमेधैर्महाव्यूहैर्बोधिसच्चैः समन्ततः ॥
 महाकृपात्मकास्तेऽपि 'मन्त्रेण चध्वर्त्तिनः ।
 चिन्तनौयाः प्रयत्नेन सदा सेकप्रदायिनः ॥
 चैत्यान्तर्गतमेँकारं चामाकारं प्रभास्वरम् ।
 हुँ श्वौः अं अः इत्येतद् बौजजातं यथाक्रमम् ॥
 शिखाललाटकण्ठस्थं हन्त्राभिचरणस्थितम् ।
 चन्द्रमण्डलमध्यस्थं ध्यायात् योगी महेश्वरम् ॥
 शरदिन्दुप्रभाकारौ स्फुरङ्गभस्तिमालिनौ ।
 कसलवज्रसमूतौ सव्ये चामरधारिणौ ॥
 पद्मवज्रधरौ तस्याः पार्श्वयोः सव्यवामयोः ।
 केकरं पुरतोऽत्युग्रं टकिराजं च दक्षिणे ॥
 नौलदण्डं तु पृष्ठस्थं वामे महाबलं न्यसेत् ।
 क्षपाणाम्बुशसद्वदण्डसमूतपाणयः ॥
 सद्विद्युद्वज्रसम्पातप्रखलयामोदनिःस्वनाः ।
 श्रीष्मार्कनयनालोकं दुष्टप्राणहरा अमौ ॥

सत्ये तर्जनिकापादीरवसत्यकरोयताः ।
ज्ञात्वा मात्वा तु त्वा धेया विश्वपद्मार्कमण्डले ॥
इत्यमहर्निशं मन्त्री भावयेद् यस्तु योगवित् ।
स प्राप्नोत्यचिराद् बोधिं वज्रयानप्रवर्त्तनीम् ॥

॥ इत्युष्णीषविजयासाधनम् ॥

213.

वसुधारायै नमः ।

पूर्ववच्छून्यतापर्थन्ते विभाव्य भर्तिति जम्बलरूप-
मात्मानं ध्यात्वा स्वहृदये चन्द्रमण्डलमध्ये वँकारबौज-
निर्जातां (वसुधारां भगवतौ ध्यायात कनकवर्णां
सकलालङ्कारवतौं द्विष्टवर्षाकृतिं दक्षिणकरेण वरदां
वामकरेण धान्यमञ्जरौधरामक्षोभ्यधारिणीम् । पुरतो
भगवतौं श्रीवसुन्धरां दक्षिणतो वसुश्रियं पश्चिमतः श्रीवसु-
मुखौं वामतो वसुमतिश्रियम् । एताश्चाद्याक्षरबौजाः स्वना-
यिकासमानरूपाश्चिन्तनौयाः ।) एवं विभाव्य मन्त्र-
मावर्त्तयेत्— उ॑ वसुधारिणि स्वाहा, उ॒ वसु स्वाहा,
उ॑ वसुश्रिये स्वाहा, उ॒ वसुमुखि स्वाहा, उ॑ वसु-
मतिश्रिये स्वाहा । प्रत्यहं गोमयेन द्विहस्तप्रमाणं चतु-
रसं मण्डलकं क्षत्वा चिसन्ध्यं सुगन्धिकुसुमैरभ्यर्थं सद्व-

AC सर्वे

² C ऋत्तरं ।

N ध्यात्वा

* A has वामकरेण वरदा again.

चतुर्दश जपनां प्रसादाभ्यः ॥ १८ ॥ पूजा अनि । अथा-
साधकासाधनः जपनां ॥ १९ ॥ महतौ श्रीभवति ।

॥ वसुधारासाधनम् ॥

214.

अथ १५३. भावायतुमिच्छति, तदा सर्वमेव
पूज्यते १५४. पृष्ठस्य दृतौयकं बौजं अर्हेन्दुविन्दु-
भूषितं तेजेन लघ्ननां (वसुधारां पौत्रणां धान्य-
मञ्चरौनामारलवर्षमाणघटवामहस्तां दक्षिणेन वरदां
सर्वालङ्कारभूषितां सखीजनपरिष्टां भावयेत्) अहमेव
वसुधारेति । हस्तद्वयेन मुर्दि बङ्गा मध्यमादृतौयपर्वभग्ना
वसुधारामुद्रेयम् । ततो जापं कुर्यात्—ॐ श्रीवसुनिधान-
शंक्रं स्वाहा । पटगतां भगवतीं श्रवतार्थं महतौ पूजां
कल्पा भावयेत् स्वपेच । ततः सिद्धा भवति 'भगवती' ।

॥ वसुधारासाधनम् ॥

215.

पूज्योक्तविधानेन पौत्रँकारपरिष्टां (दिसुजैकमुखी
पौत्रां लघ्नयोवनाभरणवस्त्रविभूषितां धान्यमञ्चरौनामा-
रलवपथघटवामहस्तां दक्षिणेन वरदां अग्नेन्द्रस्त्रीजनपरिष-
ष्टां विश्वपद्मचन्द्रासनस्थां रलसक्षवस्त्रादिनी) सदीक-

B पृ० ।

N पृ०

A.N. read दोमे after this.

१८ अन्तिम वर्षादि वसुधारा

हृदयां भक्तिं निष्पाद्य मुद्रां बन्धयेत् । हस्तदयेन मुष्टिं
कृत्वा मध्यमा तृतीयपर्वभग्ना— वसुधारामुद्रा । ततः
ॐ वसुधारा रत्ननिधानस्त्रेते स्वाहा इति मन्त्रं जपेत् ।

॥ वसुधारासाधनम् ॥

216.

वसुधारायाः पटस्य प्रतिमाया वा अग्रतश्चन्दनेन चतु-
रसं मण्डलकं कृत्वा तत्र भगवतौ मनसाऽरोप्य पूजयित्वा
चन्दनालिप्तपाणिः वसुधारा धीरणीपुस्तकं स्वचावबद्ध-
कुसुममालां पुरतः स्थापितोदकभाजनेन निश्चिय सर्व-
सत्त्वेषु महामैचौचित्तमालम्ब्याभिमतसिद्धौ हृदयमाधाय
वसुधाराधारणीं पठेत् । पठंश्च स्वाहान्वितमन्त्राणां
स्वाहाशब्दसुचारयन् सितपुष्पदूर्ब्बासहिताक्षतं तण्डुला-
न्युदकभाजने दद्यात् षण्मासं यावत् । पाठावसाने च
शुचिप्रदेशे तदुदकं विसर्जयेदिति ।

॥ वसुधाराधारण्युपदेशः ॥

217.

नमो वज्वाराहौ ।

प्रातरुत्थाय योगी मुखशैचादिकं क्षत्वा समयं गुलिकां
 मुखे प्रक्षिप्य गिरिगङ्गरादिमनोरमे स्थाने विश्ववज्ञा-
 सनासीन आलिकालिं वारचयमुच्चार्थं अहं वज्वाराहौ
 भूत्वा तटाकारं जगत् सर्वं करिष्यामौति कृतनिश्चयः
 स्वहं दक्षतर्थं रक्तवँकारं पश्येत् । तदौयरक्तरश्मिभिः
 प्रदृष्टान्वलद्युःसहैरकनिष्ठभुवनवर्त्तिनौं वज्वाराहौं वक्ष्य-
 मामभूतात्मां गुरुबुद्धोधिसत्त्वां आनौयाकाशे पुरतः
 संस्थाप्य द्वद्वश्मिविनिर्गतपूजाभिः सम्भूत्य च तद्यतः
 पादं इना पुण्यानुमोदना पुण्यपरिणामना विशरणगमन-
 योपचित्तात्मादादिकं क्षत्वा चतुर्बन्धविहारान् विभाव्य
 ततः ॐ शून्यताज्ञानवज्ज्वभावात्मकोऽहमिति मन्त्रार्थ-
 भास्मूर्धीकर्वन् मुहूर्तमप्रतिष्ठरूपेण तिष्ठेत पूर्वप्रणिधान-
 वक्षत् । समाधेव्युत्थाय आकाशे यं रवैः स्तं परिणतानि
 भद्रुस्तिथिग्रन्थवर्त्तुलचतुरसाणि हरिन्द्रीलरक्तश्वेतानि चतु-
 र्भहास्मूलस्यहनानि उपर्युपरि पश्येत् । तदुपरि सुक्कार-
 सप्तार्द्धं सुमेहं चतुरसं च चतूरलमयं अष्टशृङ्गोपशोभितं
 विद्यितम् तदुपरि ॐ मेदिनी वज्रीभव वज्रबन्धं हुँ, ॐ
 वज्रप्राप्तार हुँ वँ हुँ, ॐ वज्रपञ्चर हुँ पँ हुँ, ॐ वज्रवितान
 हुँ वँ हुँ, ॐ वज्रशरजाल चाँ शँ चाँ, ॐ वज्रज्वालानलार्क

¹ ANC गुडिं ।

² A .०८

³ Ab adds वक्तव्यस्त्वर ।

⁴ AC omit उपर्युपरिणामना ।

⁵ N adds तथा शून्यताज्ञानवज्ज्वभावाः सर्वं घर्म्माः ।

⁶ A .०८० ।

⁷ Ab .वज्रज्वालरजालकं ।

हुँ हुँ हुँ— एतैर्मन्त्रैर्वज्जभूम्यादिषट्कं विधाय तदभ्यन्तरे
चतुरसादिसर्वलक्षणसंयुक्तं कृटागारं विचिन्त्य तमध्ये
रक्तपॅकारजमष्टदलपद्मं तद्वरटके आलिकालिपरिणतचन्द्र-
स्थर्यसम्पुटमध्ये रक्तवज्ञान्तर्गतं रक्तवॅकारं प्रकृतिप्रभास्वरं
पश्येत् । एतत्सर्वपरिणामेनात्मानं भगवतौ वज-
वाराहौ दाडिमकुसुमप्रख्यां दिभुजां दक्षिणेन वज-
तज्जनिकाकरां वामेन करोटकखद्वाङ्घरां एकाननां
चिनेचां मुक्तकेशां पाण्मुद्रामुद्रितां दिग्घरां पञ्चज्ञाना-
त्मिकां भहजानन्दस्वभावां प्रत्यालौढपदाक्रान्तभैरवकाल-
राचिकां सार्द्रमुण्डमालालङ्घृतगात्रां स्वद्रुधिरं पिबन्तीं
भावयेत् ।

तथा पूर्वादिचतुर्दलेषु यथाक्रमं वामावर्त्तेन डाकिनौ-
लामाखण्डरोहारूपिणीः कृष्णश्यामरक्तगौराः ; एता
एकवक्त्राः चतुर्भुजा वामे कपालखद्वाङ्घकपालहस्ताः
दक्षिणे डमरुकर्त्तिकाः चिनेचा मुक्तकेशा नगा आलौडासन-
संस्थिताः पञ्चमुद्राविभूषिता भावयेत् । विदिग्दलेषु
चत्वारि बोधिचित्तादिपूर्णानि कपालानि विचिन्तयेत् ।

तदनु भगवतौहृदौजविनिर्गतरश्मभिर्जःकारेण ज्ञान-
चक्रमान्तीय हुँकारेण स्वसमयचक्रजले अल्पमिव प्रवेश्य
वॅकारेण वन्धनं होःकारेण तोषणं कुर्यात् । ततः भुँहुँख-
आःँडाँड़कारेणायतनानि बोधयेत् । पठ्ठेवा

^१ A •टाङ्गा० ।

^२ Ab reads दक्षिणेन...०खद्वाङ्घरां after सहजानन्दस्वभावां ।

^३ A •मुकुट० ।

^४ ANC सार्क्ष० ।

^५ A •विर्मं ।

^६ Ab ही है, C ही है, A ही ऊँ ।

^७ A चहे० ।

मन्त्रपदैभगवतौ कथचयेत् । उँ वँ नाभौ, हँ यँ हृदि, हैँ मैँ वक्ते, हँ मूर्डि, हुँ हुँ शिखायां, फट् फट् सर्वाङ्गेष्वस्त्रम् । ततो भगवतौकायवाक् चित्तपयेषु उँ आः हुँ इत्यर्पयेत् । ध्यानात् खिन्नो मन्त्रं अपेत् । तत् मन्त्रः— उँ वज्रवैरोचनौये हुँ हुँ फट् स्वाहा । चिसम्यं बलिपूर्वकं भगवतौ भावयेत् । भावयन् भगवतौरूपेण सर्वदा विहरेदिति ।

॥ वज्रवाराहौसाधनं समाप्तम् ॥

॥ ऋतिरियं महापण्डितावधूतश्रीमद्दय-
वज्रपादानामिति ॥

218.

नमो वज्रवाराहौ ।

कुमतिदहनदक्षां धस्तदौर्बाच्यपक्षां
विषहतजनराग्नेहेत्योपात्तमोक्षाम् ।
प्रश्नमसुखसमृद्धां वज्रवाराहिदेवौ
सिखति निचयमस्याः कोकट्तो हि नत्वा ॥

तचार्द्यामावशेषायां रजन्यां^१ विधिनोत्थिमः कचित्
अशानादौ मनोऽनुकूले स्थाने सञ्चनाद्युपलिते नाना-
पुष्पप्रकरोपशोभिते साक्षात् शबासने वा यथा सुखसुपर्यक्षिप्त
मैच्यादिभावनापूर्वकं स्वहृदि ‘अङ्कारजस्त्वयमस्तुते

^१ C omits. ^२ ANAb चौ ^३ ANC विहरन् । ^४ A. दौर्बाच्य ।

^५ A omits a considerable portion of the *Sadhana* and resumes again after धारयन्तौ in the middle of the *Dhyana* (p. 428, l. 15). ^६ N. I.

सितङ्गीःकारजं रस्मि जालैः प्रकाशीष्टत्य वज्रवाराहौ-
प्रमुखगुह्योगिनीबोधिसत्त्वतथागतान् यथास्थाने पुरः
संबोध्य हृदौजनिर्गत-प्रचण्डा-चण्डाक्षी-प्रभावती-महा-
नाशा - वौरमती - खर्वरी - सङ्केश्वरी - द्रुमच्छाया - चित्त-
चक्राष्टाभिः ; ऐरावती - महाभैरवा - वायुवेगा - सुराभक्षी -
श्यामादेवी-सुभद्रा-हयकरणा-खगानना - वाक्चक्राष्टाभिः ;
चक्रवेगा-खण्डरोहा-शैणिडनी-चक्रवर्मिणी-सुवीरा-महा-
बला - चक्रवर्तिनी - महावीर्या - कायचक्राष्टाभिः¹ ; नौल-
रक्तसितवर्णाभिः अक्षोभ्याभिताभवैरोचनशिरोधराभिः,
चन्द्रासनचिनेचपञ्चमुद्राधराभिः, वज्रपद्मचक्रकपालमाला-
वबङ्गचिशिखालङ्घृतशिरोभिः, कर्त्त्विकपालखद्वाङ्गान्वित-
पूजाव्यग्रकरपक्षवाभिः, अर्धादिपुरःसरं पूजयित्वा वन्दना-
पापदेशनात्रकरणसंवरपुण्यानुमोदनाचिशरणगमनबोधि-
चित्तोत्पादमार्गश्रयणआत्मभावनिर्यातनात्राध्येषणाया-
चना विधिवद् विधाय पुण्यं परिणाम्य शून्यताज्ञानप्रति-
पत्तये शिरसि सम्पुटाञ्जलिं कृत्वा गाथापाठपूर्व्यकं
तथागतान् अध्येषयेत् । तत्रेयं गाथा—ॐ² सर्वतथा-
गताः शंसिताः सर्वसत्त्वानां सर्वसिद्धयः संपद्यन्तां
सर्वतथागताश्चाधितिष्ठन्तु ॐ³ स्वभावशुद्धाः सर्वधर्माः
स्वभावशुद्धोऽहमिति । तदनन्तरं पूज्यपूजापूजकान्
सर्वधर्मांश्च शून्यानिमित्ताप्रणिहिताकारेण स्वप्र-
प्रत्ययवत् प्रत्यात्मवेद्यमधिमुच्चन् हृष्मन्त्रकिरणजालै-

¹ N घोः ।

² N adds •ङ्गीःकारज• again.

³ BC एवः ।

⁴ N adds इवौभिः after this.

⁵ C अर्थाः ।

⁶ C वदा ।

⁷ B जालकिरणैः ।

निराभासीकृत्य ॐ श्रून्ताज्ञानवज्रस्वभावात्मकोऽहमित्य-
हङ्कारं कुर्यात् ।

ततः स्वचित्तं रक्तपँकाररूपेण परिनिष्पद्मं तत् परि-
णम्य १ रक्तपद्मोपरि अँकारजतरणिमण्डले सितहुँ-
कारेण सूर्यस्थङ्गौःकाराधिष्ठितारुणपञ्चस्वचिकवज्रं ध्यात्वा
स्फुरणमंहरणपूर्वकं तत्परिणतां घोडशवर्षाकारां शर-
दिन्दुधवलां रक्तवर्तुलचिनेचां २ ईषहंङ्कारालवदनां नाना-
कुसुमविराजितमुक्तकेशार्ङ्गबङ्गौविराजितां क्षणवज्रावलौ-
द्वयमध्यैकतकपालमालावङ्गचिशिखां चक्रीकुण्डलकरण्डौ-
रुचकमेखलालङ्कृतां विलासश्चिपताकोऽज्ज्वलसव्यकरपञ्चव-
स्थितपूर्वोक्तवज्रेण अज्ञानपुरुषस्य भयानुविधायिनौ अव-
मव्येन अध एकहृ॒[चि]कोर्ध्वक्षणपञ्चहृ॒[चि]कसितदण्डानु-
गतशुष्कसार्द्धशिरोविश्ववज्रकानकालशमूलविनिर्गतरण-
त्मूक्षमधण्टिकान्वितविश्वपताकाविराजितवाहुदण्डासंसक्त-
खङ्गाङ्गं चतुर्मारास्तगापूर्णैपद्मभाजनं धारयन्तौ क्षरद्रुधिर-
साद्रान्वयथितपञ्चाशच्छिरोमालाप्रस्तुम्बिनौ रक्तपद्मोपरि
सूर्यस्थङ्गौपुरुषे आलौढपदस्थां विषस्थां प्रचण्डसूर्य-
प्रभं ३ ममालिनौ प्रतिविम्बसमां श्रून्तारादिरसोपेतां
नानावृत्तिः ४ उद्दिशदिक्षु जगदर्थपरां सूर्यस्थङ्गौःकाराधि-
ष्ठित ५ वज्रहृदयां वज्रवाराहौमालामानं ध्यायात् ।
ततो ६ भिमजालैः सर्वसत्त्वान् तद्रूपापद्मां निष्पाद्य
आत्मामि ७ पवेश्याहमेव भगवती ८ वज्रवाराहौत्यहङ्कारं

^१ C reads...पद्मो...तत्परिणतां after नानामविराजित.

^२ B adds...मुर्कं after this.

^३ N .करणी।

^४ N .समाप्तम्।

तदनु^१ स्वनाभौ विश्वपद्मारुणस्यर्थं मण्डले सित-
हीःकारं हृष्टा तन्मन्त्रमालामक्षस्त्रियाकारां सितां चक्र-
भ्रमणयोगेन वदनविवरेण निश्चार्यं बुद्धगुणगणमणिमन्त्रौ-
पधिचन्द्रतारालिपिशस्त्रकलादिग्रभावमादाय नाभिविवरे
प्रविशन्तौ स्वपरेणां सर्वाज्ञानदहनात्मिकां ध्यायात् ।
ततो हृषीजरश्मसञ्चोदितगगनस्थां ज्ञानदेवौ पुरतो
हृष्टा पूर्वोक्तदेवीगणैरथादिपुरःसरं पूजयित्वा 'फेल्कार-
मन्त्रपाठपूर्वकं ज्वालामुद्रां बृह्णा ललाटे वामावर्त्तेन
आमयन् तामावाहयेत् । तत्र एकलोलौभावामन्त्रा-
हृष्टारं कुर्यात् । तत्रायं मन्त्रः— उँ योगशुद्धाः सर्वधर्माः
योगशुद्धोऽहम् । ततस्तद्वृहृषीजसञ्चोदितान् गगनस्थान्
आक्षोभ्यादितथागतानानीय तैः पञ्चामृतमृतपञ्चतथा-
गतात्मककलशैः तन्निर्मितनानानातूर्यशङ्खमृदङ्गपणवौणा-
वेणुगौतधनिभिः देवासुरैश्च जोजोल्कारपरायणैः कुञ्जुम-
कर्पूरकल्परौसुगन्धिकुसमप्रवर्षिभिः—

यथा हि जातमाचेण स्नापिताः सर्वतथागताः ।

तथाहं स्नापयिष्यामि शुद्धं तु दिव्येन वारिणा ॥

गाथां पठन्तौभिरात्मानमभिषिच्य उँ सर्वतथागता-
भिषेकं समयश्रिये हुँ इत्यनेनाधिष्ठाय तां विश्वपद्म-
स्यर्थस्थाक्षोभ्याधिष्ठितशिरस्कां चिन्तयेत् । ततस्तन्निर्मित-
प्रचण्डादिदेवौभिः तन्निर्मितनानाविधपूजाभिः आत्मान-
मभिपूज्य वस्त्रमाणकमेणामृतास्वादं कृत्वा यावदिच्छं

^१ A तदच ।

^२ A ०सुभा०, C ०मुभ० ।

^३ B ०स्माज्ञान० ।

^४ C है० ।

^५ A ०समस्ति० ।

^६ AC omit ०पञ्चक्षादिदेवौभिः तन्निर्मित० ।

थात्वा स्फुरणसंहरणपूर्वकं द्रुतादिदोषरहितं मन्त्रं
जपेत् । तचायं मन्त्रः— हौः । यदा उत्थातुकामः तदा
मन्त्रमालां नाभिस्थहौःकारे अन्तर्भाव्य पूजापुरःसरं प्रणि-
धानं विधाय पुण्यं परिणाम्य शताक्षरं च चिधोच्चार्य
देव्यहङ्कारमुद्भवं सर्वधर्मांश्च तद्रूपापन्नान् पश्यन् यथा-
सुखं विहरेदिति ।

तचायं शताक्षरमन्त्रः— (ॐ आः) ॐ वज्रसत्त्वं
समयमनुपालय वज्रसत्त्वेनोपतिष्ठ हठो मे भव सुतोष्टो
मे भव सुपोष्टो मे भव अनुरक्षो मे भव सर्वसिद्धिं मे प्रयच्छ
सर्वकर्मसु च मे चित्तं श्रेयः कुरु हुँ हहहह होः भगवन्
सर्वतथागतवज्र मा मे मुच्च वज्रौभव महासमयसत्त्वं
आः (हुँ) इति ।

सन्ध्यान्तरेऽपि भट्टिति देव्याकारमभिमुखीकृत्य पूजादि-
पुरःसरं यावदिच्छं विभाव्य प्राग्वन्मन्त्रं जप्त्वा पूर्ववत्
सर्वं कुर्यात् । अर्द्धरात्रसन्ध्यायां तु पूर्ववत् सर्वं कृत्वा
शयनकाले शिरःस्थाने गुरुबुद्धबोधिसत्त्वान् दद्वा सम्पूर्ज्य
अष्टाङ्गपातप्रणामाशयेन सिंहशश्यायां ^१सुप्यात् । ततः
प्रभातसन्ध्यायां देवीप्रबोधितः सन् पूर्ववत् सर्वं कुर्या-
दिति । यदा अनेन क्रमेण क्वचित् प्रदेशे शब्दपर्यङ्केन
सुखासनोपविष्टः कृपयाऽवलम्ब्य सर्वसत्त्वान् पापदे-
शनामारभ्य यावदोधिचित्तात्पादपूर्वकं आःकारपरि-
णतायां स्वजिह्वायां पद्मदलाकारायां झौःकारं ज्वलङ्गसुरं
यावदिच्छं विभाव्य स्थिरौकृत्य शतार्द्धगुणिकामालाक्षद्वयेण

^१ AC •रोज्ञा• ।

^२ AC यावदाक्षोधि ।

^३ AC सुप्येत् ।

चिसन्धं चतुःसन्धं जपेत् योगी । ^१ सुषुप्तः पूर्वविधिना
 'सुष्यात् । एवं जपभावनात्मको विधिवत् लभ्यानुज्ञो
 अष्टलोकधर्मनिर्मुक्तः आङ्गः समयसंवरस्थः कृपावान्
 कल्याणमिच्छाराधनतत्परो योगी ^२ सप्तलक्ष्मजापेन मर्व-
 शास्त्रकलाकलापेषु ^३ अभिज्ञो भवति । मेधावी शूरो
 विशारदः ^४ पर्षदनभिभवनौयो वादी च भवति । ज्वरगर-
 विषडाकिन्यादिभिरनुपद्रुतो भवति । यद् भश्यति तद्मृतं
 भवति । सिद्धे सति मन्त्रजापेऽस्मिन् एतन्मन्त्राभि-
 मन्त्रिता कठिनौ यस्यै हस्ते दीयते स मूर्खोऽपि कवि-
 र्भवति । तस्य गन्धमाचेण पञ्चगादयः मन्त्रिहिता न
 भवन्ति । एभिरुपद्रवैरुपद्रुतानामन्येयामपि मवेषिकार-
 समर्थो भवति । किं बहुनोत्तेन मध्यापि जडधिया शास्त्रे
 अष्टतक्तेशेन विद्धिसचेतसा अस्य मन्त्रस्य लक्षणदयजापेन
 इदं प्रज्ञालोकसाधनं द्रातम् । ^५ ये पुनः स्थिरचतुर्सः अनन्त-
 रोक्तगुणैर्युक्ता भवन्ति तेषां सुतरां सिद्धिः स्यादिनि ।

॥ प्रज्ञालोकसाधनं ^६ समाप्तम् ॥

^१ AC सप्तः ।

^२ AND खपेत् ।

^३ B अष्ट० ।

^४ AC चाम० ।

^५ ANC परिषद० ।

^६ ANC चेन ।

^७ ANC नविधिः ।

219.

सत्त्वान् वशीकृत्य चतुरार्थसत्येऽवतारणाय वस्त्रविभि-
रुच्यते । ततः पूर्वोक्तक्रमेण निष्ठानां भगवतौ एवं रक्त-
बौजचिह्नपरिगमतो रक्तवर्णां विभाव्य सम्पूज्य सुतिं
कुर्यात् अक्षोभ्यवज्रत्यादिगायामिः । चितस्वनिर्व्याताधो-
मुखकरोटवर्णोपरि रक्तश्चाकारज्ञवज्रपद्मभाष्टे दश-
समयान् योडशस्वरककारादिच्छतुस्त्रिंशृङ्गानैरधिष्ठिता-
नधो वर्यंपरिणतवाव्यग्रिमण्डलाभ्यां ज्वालानलतापनं
कृत्वा समयन्यस्तबौजरश्मिचोदिततमागतसमृहान् आनीय
तचान्तर्भाव्य आद्यस्वरजातचन्द्रोपरि हुँकारजचन्द्रस्यं
तदधिष्ठितसितपञ्चसूचिकवज्रस्फुरितरश्मिजालैर्वज्रधर-
मपि चन्द्रवज्रस्य च प्रवेशात्, उत्पातकताविचिकित्सादि-
दोषापगते तदुपरि औकारं ध्यात्वा तत्किरणैस्तथा-
गतानमृतरूपापन्नान् नानालोकधातुस्यामृतमपि तच्च
प्रवेश्य प्रणवस्य च प्रवेशात् । यद्यावद्विष्यव्यमन्मृतं हृष्टा
वारचयं चितस्वैरधिष्ठाय विधिवद्मृताखादं कृत्वा याव-
दिच्छ्रं विभाव्य स्वनामाक्षरपरिणतं साध्यं पुरोवर्तिनं
हृष्टा तन्मन्त्रमालानिर्गतरश्मिभिः तमानीय तचान्तर्भाव्य
तस्य चित्तमकारपरिणतं आरक्तचन्द्रमण्डलाकारं ध्यात्वा
तन्मन्त्रमालानिर्गतां देवौ रक्तवर्णां वामकरेण झौःकार-
पाशधरां दक्षिणकरेण रक्तोत्पलकलिकानिभवज्ञामृशधरां

¹ ANC omits °वच० ।

² AC तान् हृष्टा ।

³ B °चन्द्रमण्डलो° ।

⁴ B °त्पात्रता° ।

⁵ B °माकार° ।

⁶ AC °शतलस° ।

⁷ AC °मण्डा° ।

'साध्यपुरोवर्तिनौ हृषा ऊँ आः ह्रौः अभुकस्य चित्तमा-
र्कर्षय हुँ जः इति तामाज्ञापयति योगी । ततः सा देवी
विधिवत् प्रविश्य पाशेन संबेद्याङ्गेन चोदयन्ती यथा-
वदानीय स्वचित्ते प्रवेशयेत् । देवी तु मन्त्रमालान्तर्गता
द्रष्टव्या । ततस्तं मुक्तशिरं विहस्तं विहस्तं गलं (?)
रन्तुकामेच्छया एकान्तपरवशीभूतं कृतकरपुटाञ्जलिकं
माधकाभिमुखं किं करोमीति [बूते] ।

॥ वज्रवाराहीसाधनं समाप्तम् ॥

220.

दिग्म्बरा मुक्तकेशौ वज्रवाराही नाभिरेण कर्त्ति
कपालधारिणौ दृत्यन्ती चिन्या । वश्यं भवतीति ।

॥ वज्रवाराहा वश्यविधिः ॥

221.

ॐ नमो भगवत्ये आर्यवच्चाराहौ ।

अथातो भगवतौनां गुह्येश्वरीणां सर्वदेवतौनां महाधियानां—

महान्तं च महागुह्यं महामायां महेश्वरौम् ।
 चैलोक्यं अंहरत्येषा चैलोक्यं सृजते पुनः ॥
 गुह्याकाशामियं माता महामायेति विश्रुता ।
 चैलोक्याकाशमनौ विद्या प्रपद्येयं महेश्वरौ ॥
 यथा विज्ञातमाचया विद्यया साधकेश्वरः ।
 मदेत्तरगन्धवेगणान् सयक्षासुरमानुषान् ॥
 विद्याधरपिशाचांश्च राक्षसोरगकिन्नरान् ।
 वशमानयति भूतानि जलजस्थलजानि च ॥
 महाश्वर्यकरौ विद्या इन्द्रजालकरौ तथा ।
 मोहनं सम्भनं चैव विदेषोचाटनादिकम् ॥
 वश्याकर्पणं जम्भं चानेकविधकुतूहलम् ।
 पठिता कुरुते विद्या वाचां सिद्धिं च साधके ॥
 न जपं न व्रतं तस्य नोपवासो विधीयते ।
 अक्लेशतो भवेत् सिद्धिर्देवि सत्यं वदाम्यहम् ॥
 मन्त्रं तव महामाये सर्वचैलोक्यसाधिके ।
 प्रवश्यामि महायोगे दिव्यैरक्षरपञ्चक्षिभिः ॥

ॐ नमो भगवति वज्राराहि आर्यापराजिते
 चैलोक्यमाचे महाविद्ये सर्वभूतभयां वहे महावज्रे वज्रा^{१०}—

१ AC omit गुह्येश्वरीणां सर्वदेवतौना ।

२ A ऋबेका ।

३ ACB सृजते ।

४ ANC ऋकामर्य ।

५ A प्रशस्येयं, NB प्रपद्येयं ।

६ AC ऋगम् ।

७ ABC ऋमनं ।

८ AC महावैद्य । Ab विद्ये ।

९ B ऋषे ।

१० Ab वज्रस्ति ।

सने अजिते अपराजिते वश्यद्वारि १० अभ्यासग्नि ११ विध-
शेधनि १२ क्रोधनि करालिनि सन्त्वासमि १३ इति १४ सुप्र-
भेदनि १५ पराजये विजये जमनि सत्त्वानि १६ इति १७ वज्ञ-
वाराहि महायोगिनि १८ कामेश्वरि खंग तन्त्राणि १९ इति २० इति
हन हन प्राणान् किङ्गिणि किङ्गिणि २१ इति २२ इति २३ इति
धुन धुन वज्रहस्ते शोषय शोषय २४ इति २५ इति २६ इति २७ इति
२८ महापिश्चित्तमांसासनि मनुष्यान्वप्राहृते माद्रेनशिरो
मालाग्रथितधारिणि २९ सुमनिसुम्भे हन हन प्राणान्
३० सर्वपापसत्त्वानां ३१ सर्वपश्चूनां ३२ मांसच्छेदनि क्रोधमूर्ते
दंडाकरालिनि महा३३ मुद्रे श्रीहेस्कदेवस्य अग्रमहिपि
सहस्रशिरे सहस्रबाहवे शतसहस्रानने ज्वलिततेजस्मे
ज्वालामुखि ३४ पिङ्गलेचने वज्रशरीरे वज्रासने ३५ मिलि
३६ मिलि तिमिलि तिमिलि हे हे हुँ हुँ ख ख धु धु धु धु
धुरु मुरु मुरु अदैते महायोगिनि पठितसिष्ठे ३७ इति ३८ इति
धृं धृं धृं धृं ३९ धृं हे हे ह ह भौमे इस इस वौरे हा हा हो हो
हुँ हुँ चैलोक्यविनाशनि शतसहस्रकोटितथागतपरिवारिते
हुँ ४० फट सिंहरूपे खः गजरूपे गः चैलोक्योदरे महासमुद्र-
४१ भेखले ग्रस ग्रस हुँ हुँ फट वौरादैते हुँ हुँ हा हा महा-

१ ANCB नेत्र०।

२ AC विशेषणि, NAb विधेषणि।

३ Ab क्रोधक।

४ Ab मानिनि। ५ Ab दहरणि।

६ Ab भाम०।

७ AB प्रोगतंगे औतंगे।

८ AC खिंखि०।

९ Ab adds वच० before this.

१० Ab महापिंतसित०।

११ B सर्वपाथ०।

१२ Omitted in Ab.

१३ Ab महामांस०।

१४ Ab मद्रे।

१५ AC मस्ति।

१६ Ab मिलितचिलिते कशालिनि। १७ N चमि। १८ इति १९ इति।

२० Ab खं। २१ Ab खं। २२ Ab ऊँ ऊ। २३ AC चैलोक्य।

पशुमोहनि योगेश्वरि त्वं डाकिनि 'सर्वलोकानां वन्दनि
सद्यः प्रत्ययकारिणि हुँ फट् भूतचासनि महावीरे परम-
सिद्धे 'महाविद्येश्वरि हुँ हुँ फट् हुँ हुँ फट् स्वाहा' ।

॥ ज्वालामुखौसाधनप्रयोगः ॥

222.

एषा भगवतौ महाभाया पठितसिद्धा । अस्याः साधनं
भवति । सोमग्रहे सूर्यग्रहे वा ग्रहमपश्यन् एकविंशति-
वारान् प्रवर्तयेत् । ततः सिद्धो भवति । यावदावर्तयति तावत्
स्त्रौसहस्रैरनुगम्यते । सक्षदुक्षारितेनाकर्षयति मारयति
क्रुद्धचेतसा उच्चाटनविद्वेषणस्तम्भनं च कुरुते । इच्छावशात्
कुसुमं सकृत् परिजप्याकाशे क्षिपेत् ब्रह्मा दीनाकर्षयति ।
भूमशानाङ्गारं सकृज्जासं गृहे ग्रामे नगरे वा क्षिपेत्, दाहं
दर्शयति, मयूरपिच्छकं सकृज्जासं आकाशे भामयेत्, मुन-
रुपशमयति । शर्करां सकृज्जासां चतुर्द्विंशं क्षिपेत्, चतु-
रङ्गबलं दर्शयति । मयूरपिच्छकं विपरीतं भामयेत्, प्रत्या-
नयनं कृतं भवतीति ।

॥ महाभायाज्वालामुखौवज्रवाराहौप्रयोगसाधनम् ॥

^१ सर्वं only in Ab.   ^२ महा only in B.

^३ After the end of the mantra Ab repeats the portion
beginning from ^ॐ नमो भगवति...कामेश्वरि खणे adding
^ॐ फट् at the end.

^४ This colophon is found only in Nb.

^५ ANC. दीनाकर्षयति ।

223.

अधुना महामायायाः श्मशानान्युच्यन्ते । पूर्वादि-
दिग्भागे मण्डलस्य साधकानुग्रहं नाम श्मशानं
उत्तरेणाहैतकरं पश्चिमे क्रोधाननं दक्षिणे घोरान्धकारं
आग्रेष्यां महाप्रस्तयं नैऋत्यां महामेलापक्योगबहुलं
वायव्ये सिंहनादमहाफेल्कारं ऐशाने सरोजबौजं नाम
श्मशानम् । रघु च यथायोगं दग्धार्जदग्धाङ्गखण्डताङ्गार्ज-
खण्डताङ्गविभीषणाकारं भयङ्करं श्रूलभिन्नोर्ज्ञार्जश्वाः
पाटलकङ्केलिचूडाशिरौषौ दुम्बरवटाश्रत्यनागकेशरपादपा-
यथाक्रमेण महिषमार्जारभल्लुकव्याघ्राश्वरुद्रशूकरपिशाच-
मुखा महर्जिका यक्षाः समन्ततस्थं श्मशानाएके शृगाल-
ग्रन्थोलूकवायसाश्च वेतालभूतादय इति ।

॥ महामायादेव्याः श्मशानम् ॥

224.

नमो वच्चवाराही ।

ॐ 'ह्रौ' घातय सर्वदुष्टान् हुँ फट् स्वाहा । बलिं
दत्ता ध्यानं कुर्यात् । नाभिमध्ये रँभवं चिकोणमग्नि-
मण्डलं तन्मध्ये चतुर्दलपद्मं रक्तवर्णं तदुपरि 'ह्रौ'कार-
कल्पा॑मिवद् देहीष्यमानं तत्परिणतमात्मानं वज्रवाराहै
रक्तवर्णं चतुर्दलेषु पञ्चाशृतमृतपद्मभाजनं ध्यात्व-
प्रेतासनस्थां आखौढपदां नग्रां ऊर्ज्जकेशां कपालमुकुट

^१ A पृष्ठ० । ^२ A दुष्ट० । ^३ N नन्तर ।

^४ AN omit.

^५ B ऋषिदहो ।

^६ ANC झौःकारं, B झौं ।

^७ B omits चतु...भाजन

पञ्चमुद्रोपेतां चतुर्भुजां दक्षिणे^१ वज्रवज्ज्वाङ्गुशधरां वामे
कपालखड्वाङ्गतर्जनीपाशधरां एकमुखौं इनेचां भृकुटौ-
करालवदनां वज्रघोणां सुभौषणां वृहदुदरां खलजिह्वां
भावयेत् । ॐ वज्रवाराहि आवेश्य सर्वदुष्टान् हौं
स्वाहा—उपहृदयस्, ॐ हुं हौं हाँ—हृदयं खलं
जपेत् समाहितो भृत्वा । सिध्यति नाच संशयः ।

ॐ अः हौं हुं हाँ हः । अनेन मन्त्रेण महामांसचूर्णं
कृत्वा धूपं दद्यात् पटाग्रतः । सिध्यति दिनैकविंशत्या
यावन्नान्यथा । ॐ हौं हुं हाँ हः हः हः हौः हौः हे^२
हः फेल्कारं दद्यान्निशायां बलिम् सर्वमारप्रशमनार्थम् ।
निशाबलिः पञ्चोपचारेण दातव्यः । यस्य कस्यचिन्म
कथनौयम् । वज्रयोगिन्योऽधितिष्ठन्ति तत्राच संशयः ।
श्रीवज्रवाराहौकल्पः सर्वार्थसाधकः ।

॥ वज्रवाराहौसाधनम् ॥

225.

पँकारपरिणतं रक्तपद्मं तस्योपरि यँकारपरिणतं वायु-
मण्डलं कृष्णं धन्वाकारं ध्वजाङ्गं रेफपरिणतं रक्तं चिकोण-
मग्निमण्डलं ज्वालाङ्गं व॑भवं अब्मण्डलं श्रेतं वर्तुलं घटाङ्गं
लँकारजं पृथिवौमण्डलं चतुरसं हरितं सुँकारसम्भवं सुमेहं

^१ ANC वचाङ् ॥

^२ AN हौ, C हा

^३ ANC ऊँ ॥

^४ ANC हौ ॥

^५ AC फँ फँ फँ, N फँ फँ फँ ॥

^६ B • शम्बं ॥

^७ This colophon is found only in Nb.

^८ AC धन्वाभैः ॥

अतुरसं चतुर्दारं अष्टशङ्कोपशोभितं तन्मधे पँकारपरिणातं
पश्चां तस्योपरि हुँसम्भवं विश्ववज्रं तदरटके आलिकालि-
योगं तन्मधे वँकारपरिणातं वज्रम् । एतत्परिणातं वज्र-
वाराहौं रक्तां चिनेत्रां मुक्तकेशां नग्नां खण्डमण्डितमेखलां
शतार्द्धसार्द्धनरश्चिरोमालाप्रलम्बितां वामभुजे कपालं
दुष्टमाराद्यस्तुग्धरं दक्षिणे—

तर्ज्जयन्तीं दिशः सर्वं दुष्टतर्ज्जनवज्रिकाम् ।

कल्पवह्निमहातेजां स्वन्तीं रुधिरप्रियाम् ॥

जर्द्धपादस्थितां भावयेत् । पश्चस्य पूर्वादिपचे—

डाकिनीं तु तथा सामां खण्डरोहां तु रूपिणीम् ।

विदिकृपचे तथा भाव्याः कर्णीटाश्वत्वारः शोभनाः ॥

मन्त्रं चाच—ॐ सर्वबुद्धडाकिनीये वज्रवर्णनीये हुँ हुँ
फट फट^{*} स्वाहा ।

॥ श्री ओडियानवज्रपौठविनिर्गत “जर्द्धपादवज्र-
वाराहौसाधनं समाप्तम् ॥

[†] AC •सार्द्ध• ।

[‡] N adds a third ऊँ ।

[§] B •ओशान• ।

[†] B सर्वा ।

[‡] BC फट only.

[§] B omits •जर्द्धपाद• ।

226.

प्रथमं तावद् योगी श्मशानादौ मनोरने स्थाने
 स्वहृदौन्दौ ऊँकारकिरणैरुभुवोधिसम्भानानीय पुरतो-
 इवलम्ब्य पूजापापदेशनादिकं कृत्वा खसमं चैधातुकं
 विचिन्त्य हुँवज्रौषतभूमौ श्मशानाष्टकमध्ये धर्मो-
 दयान्तर्गतपद्मवरटके चन्द्रस्थरविसोमसम्पुटस्थवैकारवज्ञं
 तदौजसमुद्भवां भगवतौ वज्रवाराहौ प्रस्थानलसम्बिभा
 एकवक्त्रां दिभुजां दक्षिणे—

तज्ज्यन्तौ दिशः सर्वदृष्टतज्ज्ञनवज्जिकाम् ।

वामे कपालं विश्वपताकाविराजितवाहुदण्डासक्त-
 खद्वाङ्गधरां भैरवकालरात्र्याकाल्तां प्रत्यालीठेन तारण्डवां
 दिग्वासां मुक्तकेशं खण्डमण्डितमेललां दंडाकरालवदनां
 चिनेद्वां विक्षताननां विश्ववज्रधरां मूर्भिं वज्रमालाकपाल-
 शीभितां मुण्डसग्दामदेहोभयशोभां सर्वालक्ष्मारभूषिताहौं
 सर्वबुद्धाभिषेकज्ञां वैरोचनकुलोद्धवां हर्षसिद्धिप्रदायिकां
 स्फुरत्संहारविग्रहाम्—

पूजास्तुत्यं वृत्तास्वादं कृत्वा योगी समाप्तिः ।

सादरं भावयन् नित्यं लक्ष्मुदुक्षमं सामृते ॥

भावनां कृत्वा न्यासं कुर्यात् वस्ति च दृष्टाद् योनिमित्तम् ।
 ऊँ वै वज्रवाराहौ नामौ, हाँ याँ यामिनीहृदि, हौँ ओ

¹ ANC कण्ठखड्डाङ्गधरां ।

² A. छता ॥

³ AG दृ ॥

¹ ANC दृ ॥ B. दृ ॥

² ANC दृ ॥

मोहनौ वशे, हे० छी० सज्जालनौ शिरसि, हुं हुं सन्त्रासनौ
शिखायाम्, फट् फट् अण्डका० सर्वाङ्गेष्टस्तम्—

नाभौ हृदि तथा बक्के शिरः शिखास्तमव च ।

कृत्वा ग्रंथं था खलु मध्यहृचौ

अङ्गुष्ठवज्जो हठं संप्रपौद्य ।

संस्थाप्तामधे ललाटदेशे

आवर्ण्यावर्त्तेन च विभ्रामयेत् ॥

आक्रान्तपादोङ्गेष्टस्तु मूर्धा फेंकारनादतः दण्डि-
ग्लोकधातुस्या वौरघोगिनौः आकर्षयेत्— उ० योगशुद्धाः
सर्वधर्माः योगशुद्धोऽहं उ० अचग्नि हीः जः हुं वं होः
वजडाकिन्यः समयस्वं हश्यहोः। वज्ञाङ्गल्या जर्णविकचबलि॑
दद्यान्निशार्दके— उ० ख ख खाहि खाहि सर्वेयष्टराक्षस-
भूतप्रेतपिशाचोन्मादापस्मारडाकडाकिन्यादय इमं बलि॑
यह्लन्तु समयं रक्षन्तु समयं सिद्धिं प्रयच्छन्तु यथैवं यथेष्टं
भुज्जय पिबथ मातिक्रमय मम॑ सर्वाकारसत्सुखविशुद्धये
सहायका भवन्तु हुं हुं फट् फट् स्वाहा— बलिमन्त्रः। उ०
वज्ञवैरोचनौये हुं फट् स्वाहा— हृदयमन्त्रं दशाक्षरम् ।
उ० सर्वबुद्धडाकिनौये वज्ञवर्णनौये हुं हुं फट् फट् स्वाहा ।
उपहृदयमेकविंशत्यक्षरम् । उ० सर्ववज्ञकामिनि सर्वभक्ष्यं
शोधय गुह्यवज्ञिणि हुं स्वाहा— सर्वभक्ष्यशोधनमन्त्रः ।

¹ AN ऋ ।

² The MS B ends here.

³ The metre in this Sloka is faulty.

⁴ AC आरलि०

⁵ AC सम॑

⁶ AC omit.

⁷ C omits.

⁸ C omits.

ह ।

⁹ C omits.

अथवा उपदेशः— स्वचिरं प्रियोकर्त्तुकामः स्वनाभि-
कमलोपरि सोमपुष्टान्तस्थसर्थप्रस्तुतवकारविनिर्गतमृणाल-
तन्वाकाररसिं जाग्रत्, चेधातुंकं प्रभास्वरं महा-
सुखाकारं परम् ॥

॥ ३०५ ॥ अनुवाराहीसाधनं समाप्तम् ॥

227.

नमो वज्रवाराहै ।

नस्तीतिम जगन्मत्वा सम्बोधिं च तथा मनः ।

स्थापयामि जगद् बोधौ वज्रवाराहिकात्मकः ॥

मनोऽनुकूले प्रश्नानादौ स्वहृदि चन्द्रे औंकार-
किरणीभसि युक्तुङ्गोधिसत्त्वान् दृष्टा पापदेशनादिकं
कृयोत् । ततो निरालम्बशून्यतां भावयेत् । हुँवज्जी-
भृत्युम्यादौ प्रश्नानाष्टकमध्ये धर्मधातुमयधर्मोदयान्त-
र्गतपञ्चवरष्टके चन्द्रस्थरविसोमसम्पुटस्थवैकारवज्रसम्भवां
भगवतौ भावयेत् वज्रवाराहौ प्रलयानलसन्निभां
द्विष्टीकथातां दशिणै तर्जयन्तौ दुष्टतर्जनवज्रिकां वासे
काशलवद्वाङ्घरां भैरवकालरात्राक्रान्तां प्रत्याख्याडेन
सत्तागड्यां दिग्म्बरां मुक्तकेशां खण्डमण्डितमेष्वरां दंडा-
करलवदनां चिनेचां विश्ववज्रधरां वज्रमालाकपोलमूर्त्यां
मुण्डसृष्टामदेहशीभां सर्वालङ्कारशोभितां सर्ववुहाभि-
षेकां वरोचनकुलोद्धवां सर्वसिद्धिप्रदायिकां स्फुर-
त्संहारविग्रहाम् ।

पूजास्तुत्यमृतास्वादं द्यात्वा^१ योगपरायणः ।
 सादरं भावयन् नित्यं खघु बुद्धत्वमामृयात् ।
 भावनाखिन्दो मन्त्रं जपेत्— उँ वज्रवैरोचनौये
 स्वाहा । अचोपदेशः स्वनाभिकमलोपरि सोमसम्पुटान्त-
 गतमृणालतञ्चाकाररश्मिं ध्यायात् । ततः चैधातुकं प्रभा-
 स्वरतया तत् चित्तं सुखशान्तमाद्यमनुत्पन्नं पश्येदिति ।
 ॥ संक्षिप्तवज्रवाराहौसाधनं समाप्तम् ॥

228.

नमो नैरात्म्यायै ।

डोम्बीहेरुकपादैर्देवीचक्रस्य भावना कथिता ।
 सञ्चिन्त्य सकलं तत्त्वं हेरुजात् योगिनीतन्वात् ॥
 नभसि भट्टारकं दृष्ट्वा गुरुकुलिशेश्वरं प्रभुम् ।
 पूजयेत् वन्दयेत् धीमानश्चायप्रतिष्ठपकम् ॥
 स्वबौजं हृदये ध्यात्वा पूजामेघं प्रकल्पयेत् ।
 अष्टाभिर्मातृभिर्नित्यं पञ्चामृतप्रयोगतः ॥
 'गौर्याद्याः पञ्च योगिन्यः पञ्चामृतधरा' मताः ।
 शबरी 'चण्डाली' डोम्बी 'रसाद्रीलिङ्गंनैर्युताः ॥
 अघं च देशयेन्नित्यं पुरायं चैवानुमोदयेत् ।
 चिरलशरणं यायाद् बोधौ चित्तं विभर्ति च ॥

AC ० सादरं

* N adds योगी after this.

AC ० वञ्चशो ।

* This śloka is omitted in A.

C न्ततः ।

* N ० लिनी ।

■ A रसमृष्टसर्वा, C रसदमर्वा (?), N रसहमर्व (?).

प्रथमं ध्यायामौषीं तदनु करुणां विभावयेत् ।
 पुनरपि मुदितां ध्यायादुपेक्षां सर्वशेषसः ॥
 तदनु जिनमन्तं पठेत्—ॐ शून्यताज्ञानवज्ज्ञभावा-
 त्मकोऽहम् । स्वपरं विभाव्य शून्यं प्रणिधानमनुस्मरेद् योगी ।
 रेफेण स्त्र्यं पुरतो विभाव्य
 तस्मिन् रवौ हुँभवविश्ववज्ज्ञम् ।
 तेनैव वज्रेण विभावयेच
 प्राकारतत्पञ्चरबन्धनं च ॥
 खधातौ चिन्तयेद् धौमान् प्रज्ञामेकाररूपिणीम् ।
 तस्मिन् विभावयेत् पृष्ठौ चतुरसां हरीतिकाम् ॥
 पृष्ठीमण्डलमध्यस्थां अद्भूतदलं विभावयेत् ।
 अप्सु तेजः पुनर्धायादग्नौ च मरुमण्डलम् ॥
 मरुमण्डलमध्यस्थं आत्मानं चिन्तयेत् ततः ।
 मिश्रीभूय भवेच्चक्रमेका कारेण चात्मना ॥
 चतुष्कोणं चतुर्द्वारं अष्टस्तम्भोपशोभितम् ।
 हारार्द्धहारसंयुक्तं वज्रस्त्रैरलक्ष्मतम् ॥
 तस्मिंश्चक्रं गतप्राणान् पञ्चदशं विभावयेत् ।
 योगिनौकुभोदेशात् आसनं पञ्चदशं मतम् ॥
 आसनोपरि चन्द्रं च चन्द्रस्योपरि भास्तरम् ।
 अनयोर्मध्यगतं बीजं मूलस्वरादिकं स्वसेत् ॥
 आदर्शसमताज्ञानौ चन्द्रस्त्र्यौ प्रवीर्तितौ ।
 अङ्कारसम्भवा कर्त्रिः प्रत्यवेक्षणमुच्छते ।

एषामित्यमनुष्ठानं निष्पत्तिः शुद्धधर्मता ।
 पञ्चशानात्मकं देहं योगिनीनां प्रकीर्तिस् ॥
 चन्द्राकार्यां च कर्त्त्वा शबलीभूतं यथा जलम् ।
 मिश्रीभूय पुनः पश्चात् ज्ञेया नैरात्म्ययोगिनौ ॥
 काषणवर्णा महाघोरा पञ्चमुद्राविभूषिता ।
 सब्ये कर्विर्महाभीमाऽवसब्ये पञ्चभाजनम् ।
 अवसब्ये वज्रखडाङ्गं व्याप्रचर्मा वृत्ता कर्त्ता ॥

अ आ इ ई उ च वाथितानि तु नैरात्म्यादीनाम्, ऊ क
 कृ ख इति च प्रोक्तानि पुक्तस्यादीनाम्, ख ए ए ओ
 बीजानैति गौर्यादीनाम्, औ अं बीजे पुनरपि कथिते
 अधोर्ष्ववासिन्याः, चित्तशाश्वतरत्नेशामिताभागोधभिहिभिः
 तान् मुद्रयेत् नैरात्म्यादीन् प्रज्ञापुटे व्यवस्थितान् ।

चित्तशाश्वतरत्नेशामितायुस्तथागतैः ।
 विदिक्स्थान् पुक्तस्यादीन् मुद्रयदनुलोमतः ॥
 हेषभोहपिशुनैस्तु रागवज्रेण मुद्रणम् ।
 (योगिनीनां चतस्रॄणां द्वारस्थानां मदैव तु ॥
 कायवाङ्मुद्रणं कुर्यात् अधोर्ष्वेषु समाहितः ।
 मुद्रयते लक्षणेनेति मुद्रणं तेन भग्यते ॥
 इन्द्रे वज्रा यमे गौरी वास्तवां वारियोगिनौ ।
 कौबेरे वज्रडाकौ च मध्ये नैरात्म्ययोगिनौ ॥
 ऐशाने पुक्तसौ स्थाना पावके शबरौ तथा ।
 चरणालौ राक्षसाशयां वायव्ये डोम्बिनौ तथा ॥

^१ वृत्ता कटि: in ANC.

^२ AC प्रकृतः ।

^३ A omita मुद्रयेत्...एकस्यादीन् ।

^४ A मुद्रा ।

^५ N तेवेति ।

^६ AC ऋक्नी ।

पूर्वद्वारे पुनर्गौरी दण्डिणे चौरिका तथा ।
 वेताली पश्चिमे द्वारे उत्तरे घस्मरी तथा ॥
 अधरे भूचरी खाता ऊर्द्धे च खेचरी सृता ।
 परमानन्ददाः सर्वा यथा नैरात्मयोगिनी ॥
 स्वबौजं कुड़वे ध्यात्वा रश्मीन् निश्चारयेत् ततः ।
 आकृष्ण रेति सम्बुद्धान् पूजयेदृष्टमातृभिः ॥
 पश्चादसुतभूतैः कुम्हैरभिषिच्यते बुधः ।
 मेचयन् सर्वेसम्बुद्धैः चित्तेशमुकुटो भवेत् ॥
 प्रथमं भावयेत् कणां द्वितीये रक्तां विभावयेत् ।
 तृतीये भावयेत् पौतां चतुर्थे हरितां तथा ॥
 पञ्चमे नौलवर्णाभां षष्ठे सुशुक्लदेहिकाम् ।
 यड़ङ्गां भावयेद् योगी पश्चाद् वर्णविवर्जिताम् ॥
 रूपस्त्रन्ये भवेन् वज्रा गौरी वेदनायां सृता ।
 मंजायां वारियोगिनी संस्कारे वज्रडाकिनी ॥
 विज्ञानस्त्रन्यस्त्रपेण स्थिता नैरात्मयोगिनी ।
 मण्डले सा स्थिता भौमा भयस्यापि भयज्जरी ॥
 पृथिवौ पुक्षमौ खाता अव्यातुः शबरी मता ।
 तेजश्चण्डालिनी ज्ञेया वायुडीम्बौ प्रकौर्तिता ॥
 रुपे गौरी सदा खाता शब्दे चौरौ प्रकौर्तिता
 वेताली गन्धविषये रसे च घस्मरी तथा ॥

स्पर्शे च भूतरौ स्थाता खेचरौ धर्मधातुतः ।
 सदा इसारविशुद्धा वै सिध्यन्ति तत्त्वयोगिनः ॥
 चक्षुषोर्मोहवज्जौ च कर्णयोद्देववज्जिका ।
 ग्राणे मात्सर्थकी स्थाता वक्ते च रागवज्जिका ।
 स्पर्शे ईर्ध्वावज्जौ च मनो नैरात्म्ययोगिनौ ॥
 कवचमेभिर्महाशुद्धा इन्द्रियाणां विशुद्धये ।
 नवमार्थं धृतं मुण्डं कर्त्तिका देवच्छेदनौ ॥
 कपालकेशमुण्डेन स्कन्धस्योपरि चाशनम् ।
 गुर्वाचार्येष्टदेवस्य नमनार्थं चक्रिका धृता ॥
 दुर्भाषस्याश्रवणाय गुरोर्बज्रधरस्य च ।
 कुण्डलं श्रवणयोर्धार्थं मन्त्रं जपुं च कण्ठिका ॥
 हृचकः प्राणिवधं त्यक्तुं मुद्रां भजितुं च मेखलाम् ।
 पञ्चबुद्धस्य द्वचेण शरीरं मुद्रितं सदा ॥
 मन्त्रः । उं च आ इ ई उ ऊ ऋ ऋ लृ लृ ए ए
 ओ औ अं अः स्वाहा । माचाविशुद्धिं कथयामि—
 अक्षोभ्यशक्रिरूपेणामिताभः कुण्डलात्मकः ।
 रत्नेशः कण्ठमालायां हस्ते वैरोचनः सृतः ॥
 मेखलायां स्थितोऽमोघः पञ्चते शुद्धमाचिकाः ।
 दोषपरिहासितो धार्या योगिनौभिः सदा धृताः ॥
 अध्यात्मरूपं कथयामि—
 स्त्रौरूपेण वशं लोके क्रोधरूपेण चासनम् ।
 आलिकालिसमापन्ना बाह्यदन्तं निषेवितम् ॥

AC लिखी:

AC omit this line.

AC लिखा:

AC लिखा:

AC omit वशं...रूपेण

AC omit वशं...रूपेण

॥— अक्षटलयस्तदा। सार्वभैतिन्
वलिमनः— उ॒ अकारो मुखं सर्वभैतीवाभासमनुत्पन्न
त्वात् उ॒ आः हुँ फट स्वाहा।

नैरात्म्ययोगिन्या[श्रैव] संवादं कथयामि ते ।

महामुद्रा स्थिता नाभौ महासुखं करा चुभा ।

तौश्शात्वादप्तिरूपेण रथिता सा तु मात्रभिः ॥

आदिस्वरस्वभावा सा धीति चुहैः प्रकल्पिता ।

व्याघ्र तिष्ठति वैधा'तुं न ज्ञाता सा पृथग्जनैः ॥

नैरात्म्यकमध्यस्य च अनाहतमधोमुखम् ।

स्वत्यनिर्वर्तकयोगेन वोधिचित्तं सदैव तु ॥

तस्मात् कायेऽच ये (नाशो) लक्षनारसनावधूतयः ।

कायवाकृचित्तरूपेणावतीर्णाः कर्मिंमुद्रिकाः ॥

लक्षना प्रशास्वभावेन रसनोपायेन संस्थिता ।

अवधूतौ मध्यदेशे तु महासुखाधाररूपिणी ॥

अक्षोभ्यावहा लक्षना रसना रक्तप्रवाहिनी ।

अवधूत्यमितनाथस्य आधारभाविनी सदा ॥

कर्ममुद्रासुखावत्यां चयो नाशः खकालतः ।

स्वन्ति कायवाकृचित्तं वज्ररक्षाज्ञिनम् ॥

मूच्कालस्तु वज्रस्य वमनं

अभिसंबुद्धरूपेणामितनाथस्य

सदैवोत्पद्यते ज्ञानमुक्तं वावस्तरेऽपि वा ।

सहजं परमं सौख्यं विचोरणि सुखावहम् ॥

MSS. कालिका or. कारिका

AC. वृष्णि ।

AC. नाशः ।

A. मन्त्रे चाच ।

AC. मरणः ।

AC. ज्ञानग्रा ।

N. करु ।

यथा निशायां हि भुनक्ति कश्चित्

वेशमालरे दीपितदीपकः सन् ।

पर्येष्टिकर्त्तुस्तनुभिस्तमोवत्

मोहान्धकारेण सुखं तथा स्वात् ॥

ज्ञात्वैवं भवसागरं विषजसं रागादिनक्राकुलं

गम्भौरालहरौलताविधटितं सौख्यैकतौरं महत् ।

कस्मात् बोधिधियो जनाः क्षणमपि स्वार्थैकनिषेदोद्यताः

पारं यान्ति न मोहपाशवसनं त्यक्ता प्रयान्त्यहुतम् ॥

उत्पत्तिक्रमभावनां प्रथमतः कुर्यात् सुधीः शाश्वतं

मुद्रामन्त्रविशुद्धिमाधकवचं सर्वाङ्गं वै विस्मरेत् ।

पश्चादुत्कर्षमन्वितः प्रतिमुहुस्तस्त्रैकचेताः सुधी-

रुत्पत्तिक्रमभावनाभवभिदं ध्यायात् समस्तं सदा ॥

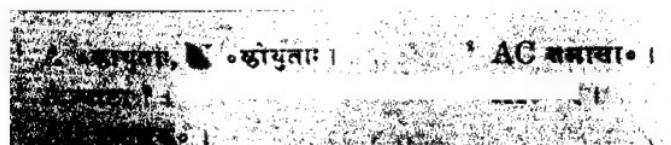
आद्वासौनश्चरेद् यो विविधफलिवरैर्भूषितो यः क्षमावान्

बाढं सम्भोगयुते विविधमधुयुते कङ्गेहास्यनामि ।

तेनेदं साधने न्द्रं परहितरुचिना गुह्यं प्रज्ञानसङ्गं

लोकार्थेऽङ्गासितं यत् क्षमत जिनसुता भाषितं यन्मयेदम् ॥

॥ अनृतप्रभा नाम साधनोपायिका समाप्ता ॥

229.

कुलेजन्मानुन्मादी समयौ हेवज्जदेशकः ।
 कपावान् गुरुभक्तश्च भवेयं जन्मजन्मनि ॥
 वज्रघण्टारणत्याणिंगमौरधर्मपाठकः ।
 योषिच्छुकसमाहारौ भवेयं जन्मजन्मनि ॥
 मोहवज्ञौ कथं कृष्णा मोहवज्रखभावतः ।
 रूपस्कन्धो भवेन्मोहो रूपश्चित्तेशलक्ष्मितम् ॥
 अनुरागैकहेतुत्वादतीतैर्वाहणं मनः ।
 अनुरागिमनश्चिह्नं रागवज्ञाभलक्षणम् ॥
 रागवज्ञा कथं श्यामा रागो रक्तो यतो मतः
 चतुर्वर्णेरियं यस्मान्विष्वना श्यामवर्णतः ॥
 घटतथागतरूपोऽयममोघसम्बो मतः ।
 अस्याः पञ्चसरूपिण्याः श्यामत्वेनोपलक्षणम् ॥
 ईर्ष्या मोहस[मु]हूता मोहो वैरोचनो मतः ।
 प्रज्ञोपायादत्त्वैर्ष्या चित्तवज्ञाभलक्षणा ॥
 चित्तमेव मनो यस्मात् ज्ञानसत्त्वाः कथं सिताः ।
 मनोरूपादतं न स्यात् तेनेयं रूपमुद्रिता ॥
 घड् विज्ञप्तिः सदा षाढा योगिनौमूर्तिवर्जिताः ।
 पूर्वपक्षपरीहारस्फटीकृतेन यत् शुभम् ॥
 मयासं तेन ते लोका मन्त्रमार्गं सुनिष्ठयम् ।
 बुद्धा बुद्धत्वमभान्त्या प्राप्नुवन्तु श्यामसी ॥
 ॥ नैरात्म्यामण्डलयोगिनौविज्ञप्तिः समाप्ता ॥

230.

पूर्वोक्तविधानेन शून्यतानन्तरं चन्द्रमण्डले नौल-
अँकारञ्जसबौजकचिं स्फुरणादिपूर्वकं परिणाम्य शब-
हचन्द्रस्थार्हपर्यङ्कनाव्यस्थितां नैरात्यां क्षणां एकमुखां
उर्जपिङ्गलकेशां अक्षोभ्यमुकुटिनौं दंष्ट्राकराललचिह्नां
दक्षिणेन कर्त्तिवारिणौं वामे कपालखड्डाङ्गधारिणौं रक्त-
वर्तुलचिनेचां पञ्चमुद्राविभूषणां तच्छ्रःकण्ठहृदयेषु ॐ
आः हुँकारान्, हचन्द्रकर्त्तिमुष्टिचन्द्रे अँकारं हृष्टा इमं
मन्त्रं जपेत्— ॐ आ इ ई उ ऊ ऊ ऊ लू लू ए ए
ओ ओ अं अः स्वाहा ।

॥ केवलनैरात्यासाधनं समाप्तम्

✓ 231.

प्रथमं सर्वसच्चाभ्युहरणसक्षणां करुणां विभाव्य
सबाह्नाभ्यन्तरशून्यतां चालम्ब्य अन्तरीक्षे चन्द्रमण्डले
अँकारेण कर्त्तिं तन्मुष्टिचन्द्रे अँकारं चिन्तयेत् । ततो
योगिनीचक्रस्फुरणसंहरणं हृष्टा तत्सर्वं परिणाम्य शबह-
चन्द्रमण्डले (भगवतौं नैरात्यां क्षणवर्णां कर्त्तिकपाल-
खड्डाङ्गहौतदिभुजामेकमुखौं रक्तवर्तुलचिनेचां उर्ज-
पिङ्गलकेशां चिन्तयेत् ।) श्रिःकण्ठहृदयेषु ॐ आः

AC लोग० ।

ANC पर्यंग० ।

B omits ए च ।

ANC लम्बाय० ।

ANC बीज० ।

ANC अ० ।

B च० ।

AC लम्ब० ।

हुँकारान् हृष्टम्भकर्त्तिमुष्टिचन्द्रे अँकारं हह्हा मन्त्रं जपेत्।
ॐ आ इ ई उ ऊ च चृ ल्ल ल्ल ए ए ओ ओ अं [अः]
स्वाहा— जापमन्त्रः।

॥ नैरात्म्यासाधनम् ।
। कृतिः सहजविलासस्य ॥

232.

नमो वज्रयोगिन्यै ।

ॐ आः हुँ। प्रथमं तावश्वन्त्रो क्षचित् कस्मिन्नपि प्रदेशे
कस्मिन्नप्यासने उपविश्य वज्रयोगिनौभावनामारभेत्। तच
स्वनामौ विकसितं शुक्रवर्णं पश्चं भावयेत्। तचोपरि
अतिरक्तवर्णस्त्वर्थमण्डलं भावयेत्। तचोपरि सिन्दूरवर्णां
मध्यह्लौ कारस्थितां धर्मोदयां भावयेत्। तचाप्युपरि
भट्टारिकां वज्रयोगिनौ तचस्थितह्लौ कारपरिणामां
पौत्रवर्णां स्वयमेव स्वकर्त्तिकर्त्तिस्वमस्तकवामहस्तस्थितां
दक्षिणहस्तकर्त्तिसहितां ऊर्जविस्तृतवामवाहुं अधोनमिति-
दक्षिणवाहुं वासःशून्यां प्रसारितदक्षिणपादां सहुचित-
वामपादां भावयेत्। कबन्धान्तिःस्त्वास्त्वर्गधारा स्वस्त्रे
प्रविशति, अपरे उभयोः पार्श्वयोगिन्यामुखे प्रविशति
इति भावयेत्। वामदक्षिणपार्श्वयोः श्यामवर्णवज्रवर्णनी-

B omits the author.

AC प्रार्थितोः ।

C. स्थिता ।

पैतवर्णवज्रवैरेचन्यौ वामदक्षिणहस्तकर्त्त्वं परहिते दक्षिणा-
वामहस्तकर्त्त्वं परहिते प्रसारितवामपादप्रसारितदक्षिणा-
पाद सङ्कुचितेतरपादे मुक्तकेश्यौ भावयेत् । उभयोः
पार्श्वयोरुभयोर्योगिन्योर्मध्ये अन्तरीक्षे अन्तिमयाकलं
शमशानं भावयेत्— इति भावना ।

पूजोच्यते— मण्डलं कृत्वा धर्मोदयां स्त्र्यालयलग्नां
लिखेत् मध्यश्छौँकारसहितां ततः पूर्वोक्तभावनया
भट्टारिकां मध्ये आरोप्य ॐ सर्वबुद्धडाकिनीये इत्यादि-
मन्त्रेण धर्मोदयमध्ये पूजयेत् । पश्चादर्घः । ॐ सर्व-
बुद्धडाकिनीये हुँ स्वाहेति मन्त्रेण, पश्चाद् वामपार्श्वे ॐ
वज्रवर्णनीये हुँ स्वाहेति मन्त्रेण, पश्चाद् दक्षिणपार्श्वे ॐ
वज्रवैरोचनीये हुँ स्वाहेति अनेन, पश्चात् पुनरपि
ओडियान पूर्णगिरि कामाख्या सिरिहटु इत्यनेन पूजयेत् ।
पुनरपि धर्मसम्भोगनिर्माणमहासुख इत्यनेन । ॐ ॐ
ॐ सर्वबुद्धडाकिनीये वज्रवर्णनीये वज्रवैरोचनीये हुँ हुँ
हुँ फट् फट् फट् स्वाहा— इति जपमन्त्रः ।

॥ वज्रयोगिनीसाधनं समाप्तम् ॥

233.

ॐ नमो वज्रयोगिन्वै ।

प्रथमं वँकारमध्ये पँकारजविश्वपञ्चवरटके रक्तरँकार-
 परिणतस्त्र्यमण्डलोपरि हुँकारपरिणामेन भगवतौ वज्र-
 योगिनौ मुक्तकेशां उग्रकिरणां नग्नां प्रत्यालौढस्थितां
 द्विभुजां पौनोन्नतपयोधरां रक्तवर्णां चलतप्रचण्डवर्तुल-
 चिनयनां सभ्रभङ्गभृकुटिनौ दंष्ट्राकरालालालद्रसनां उग्र-
 शवारूढां नवयौवनां हारार्द्धहारकिञ्चित्तीज्वालावनह-
 नितम्बां विचित्ररत्नालङ्घतनूपुरधरां षण्मुद्रोपेतां वामे
 खड्डाङ्गकरोटधरां दक्षिणे वज्रधरां अतिभौमरूपिणीं
 श्मशानादौ भावयेत् । भावनाखिना मन्त्रौ मन्त्रं जपेत् ।
 तत्रायं मूलमन्त्रः— ॐ सर्वबुद्धडाकिनौये ॐ वज्रवर्णनौये
 ॐ वज्रवैरोचनौये हुँ हुँ फट् फट् फट् स्वाहा । ॐ
 वज्रडाकिनौ ह्वौः हुँ फट् स्वाहा—हृदयमन्त्रः । ॐ वज्र-
 योगिनौ हुँ फट्—उपहृदयः । अथ बलिमन्त्रः— ॐ वज्र-
 डाकिनौ इमं बलिं गृल् गृल् हह॑हह खखखख (यययय)
 अअअअ अ मम सिद्धिं प्रयच्छ हुँ फट् स्वाहा । अष्टम्यां
 चतुर्दश्यां च नियमेन पूजादिकं श्मशानादौ कर्तव्यमिति ।

॥ वज्रयोगिनौसाधनं समाप्तम् ॥

234.

वच्चयोगिन्यै नमः ।

हृषि नानावर्णपंकारपरिणामेन विश्वपद्मं भावयेत् ।
 तत्रोपरि रक्तवर्णरेफपरिणामेन स्त्र्यमण्डले धर्मोदयं
 समधिकरक्तवर्णं भावयेत् । धर्मोदयोपरि रक्तवर्णं हौँ-
 कारम् । हौँकारादिभिः पूर्वोक्तैः समस्तैः परिणामेन
 वज्रयोगिनौं कनकश्यामां स्त्र्यासने पद्ममध्ये तथाच पार्श्वे
 डाकिनौद्वयं भावयेत् कर्चिकरोटकधरां आलौढपद-
 संस्थिताम् । ऊँ सर्वबुद्धडाकिनौ वज्रपुष्पे हुँ स्वाहा,
 मध्ये । अयतः, ऊँ बुद्धडाकिनौ पौत्रवर्णा वज्रपुष्पे स्वाहा ।
 दक्षिणे, ऊँ वज्रवर्णनौ श्यामवर्णा वज्रपुष्पे स्वाहा ।
 पश्चिमे, ऊँ वज्रवैरोचनौ गौरवर्णा वज्रपुष्पे स्वाहा । ऊँ
 धर्मकाय वज्रपुष्पे स्वाहा, ऊँ सम्भागकाय वज्रपुष्पे स्वाहा,
 ऊँ निर्माणकाय वज्रपुष्पे स्वाहा, मध्ये— ऊँ महासुख-
 वज्रपुष्पे स्वाहा । ऊँ ओडियानवज्रपुष्पे स्वाहा, ऊँ
 पूर्णगिरिवज्रपुष्पे स्वाहा, ऊँ कामसूपवज्रपुष्पे स्वाहा,
 मध्ये— ऊँ श्रौहटवज्रपुष्पे स्वाहा । पुनर्भूष्ये— ऊँ नमः
 सर्वगुरुबुद्धबोधिसत्त्ववज्रपुष्पे स्वाहा । ऊँ नमः सर्ववुद्ध-
 डाकिनौ ऊँ नमः सर्ववज्रवर्णनौ ऊँ नमः हौँ सर्व-
 बुद्धवैरोचनौ हुँ हुँ हुँ फट् फट् फट् स्वाहा ।

॥ वज्रयोगिनौसाधनं समाप्तम् ॥

¹ A omits धर्मोदयं...भावयेत् ।

² AN नौवे ।

³ AC सुखकाय ।

¹ AC omit श्रौहट ।

² AN छ स्वाहा ।

235.

नमो वज्रयोगिनै ।

अथननिर्भृष्टदर्पणदले अष्टम्यां सिन्दुरं पातयित्वा तच्च
धर्मोदयभुद्रां लिखित्वा कोणेषु ३बाह्यवँबीजं विलिख्य
मध्यमन्तं च धर्मोदयबाह्ये चतुःपार्श्वेषु वामावर्त्तेन नन्द्या-
वर्त्ति लिखित्वा पुष्पादिभिः सम्पूज्य यथाशक्ति मन्त्रं परि-
ज्ञय मिन्दुरं तटेकच भागडे स्थापयेत् । एवं षण्मासं
यावत् कुर्यात् । ततो लाङ्गलिकया विषनालनलिकामध्ये
तत् मिन्दुरं प्रशिष्य श्मशाने निखन्य बलिं पूजां च विधाय
मन्त्रं जपेत् । यथाक्रमं एवं प्रत्यहं मासमेकं कुर्यात् ।
ततः मिन्दुरेण नन्द्यावर्त्ताकृतितिलकं विधाय भिक्षार्थं ग्रामं
प्रविशेत् । यत्र तत् तिलकं संक्रान्तं ३हश्यते तं यत्नेनारा-
धयेत् इति ।

॥ एवं नन्द्यावर्त्तेन सिद्धशब्दपादौयमत-
वज्रयोगिन्याराधनविधिः ॥

236.

प्रथममेव रँकारमध्ये पँकारजविश्वदलवरटके रक्त-
रँकारपरिणतस्त्र्यमण्डलोपरि रक्तहुँकारपरिणतमात्मानं
भगवतौ वज्रयोगिनौ मुग्रकिरणां नग्नां प्रत्यालौढपदस्थितां
द्विभुजां पौनोन्नतपयोधरां रक्तवर्णां महारामस्वभावां
चलत्पचण्डवर्तुलचिनयनां सभूभङ्गभुकुटिनौ दंडाकराल-

१ C. निस्पृष्ठ० ।

२ A. दृश्यं ततो ।

३ C. बीम्ब ।

४ AC. बोलालम्ब ।

बदनां लसजिङ्गां ऊर्ज्जलितरक्तकेशां शवारुढां नव-
यौवनभाग्यां हारार्षहारकिञ्चिणीशब्दघुर्घरविचित्रां
रत्नालङ्घतनूपुररवां पञ्चमुद्रोपेतां वासे कपालं देवासुर-
रुधिरपूरितं दक्षिणकरे कर्त्तिर्जनौधरां अतिभौम-
रूपिणीं श्मशानादौ भावयेत् । भावनाखिनो मन्त्रं जपेत् ।
तचायं मन्त्रः— ॐ सर्वबुद्धडाकिनौये ॐ वज्रवर्णनौये
ॐ वज्रपैरोचनौये हुँ हुँ हुँ फट् फट् फट् स्वाहा— मूल-
मन्त्रः । ॐ वज्रडाकिनौये ह्लौँ हुँ फट् स्वाहा— हृदय-
मन्त्रः । ॐ वज्रयोगिनौये हुँ फट्—उपहृदयमन्त्रः । बलि-
मन्त्रः— ॐ वज्रडाकिनौ इदं बलिं गृल्ल गृल्ल हहहह खख
खख अअअअ मम सिङ्गि प्रयच्छ हुँ फट् स्वाहा । अष्टम्यां
पञ्चम्यां चतुर्दश्यां बलिपूजादिकं श्मशाने कर्त्तव्यम् ।

॥ वज्रयोगिनौसाधनं समाप्तम् ॥

237.

बिन्दुमध्यगते देवि कुटिले चार्ष्णचन्द्रिके ।
तुषारकणिकाभासे^१ हृदजसमतेजसे ॥
तदेवं चित्तमालोक्य प्रभास्वरमनाविलम् ।
जायन्ते तु सर्वकामाश्चिन्तामणिरहर्निशम् ।
अरूपिणं यथाकाशं व्यापिलक्षणवर्जितम् ।
महामुद्रात्मकं तच्चथा चित्तरत्नं प्रकाशते ॥

॥ इति वज्रयोगिन्युपदेशः ॥

१ AC ० गृष्ठ ० ।

^२ A कर्त्तित ० ।

१ Omitted in AN.

^३ AC ० मालन् ०

४ AN ० रिवाह ० ।

238.

ॐ श्रीवज्रयोगिनि सर्वभूतप्रेतपिशाचादैन् साधय
साधय हन हन दह दह यस यस सर्वसिद्धिसाधनानि
प्रयच्छ सर्वाश्राणां परिपुरय स्वाहा । ॐ श्रीवज्रयोगिनि
सर्वसिद्धिं कुरु कुरु सर्वविघ्नविनाशकान् हन हन
सम्यक्संबोधये मम बलिं गृह्ण हुँ हुँ हुँ फट फट फट
स्वाहा ।

॥ [वज्रयोगिन्या बलिविधिः] ॥

239.

महामायाहृयं देवं चतुर्मुखं चतुर्भुजम् ।
अङ्गे यत्य तथा देवी चतसो दिक्षु चापराः ॥
महावज्रधरस्यैव कृपया भौषणाकृतेः ।
महामायाभिधानस्य साधनं साधु कथ्यते ॥

इह भावनाधिकृतो मन्त्रौ चतुर्देवीगीतिचोदनाविबुद्धः
प्रातरुद्याय स्वहत्सूर्यस्थहुँकाररश्मिभिरात्मानं विशेषध
क्षतमुखशौचादिकः हुँफडितिस्थानात्मयोगरक्षां कृत्वा
ध्यानालयं प्रविश्य हुँकारेण अर्थं परिजप्य सुखा-
मनोपविष्टः पुरस्तादन्तरौष्ट्रे भगवन्तं सपरिधारमालोक्य
हन्मन्त्रकिरणोद्भवैः पञ्चोपहारमेघैः सम्पूज्य पापहेशना-
दिकमिति कुर्यात् । देश्याम्यहं आत्मनः पापम्, आतु-
मोदे सर्वपुण्यानि, सर्वबुद्धेऽधिसत्त्वार्थपृथग्नृतानां
परिणामयामि सर्वमात्मनः कुशलमनुत्तराया
सम्बोधौ, आबोधेस्त्रौणि रत्नानि शरणं गच्छामि, तुम्हरत्नं

धर्मरत्नं संघरणम्, अहो बताहमनुज्ञां सम्यकसम्बोधिं
अधिगच्छेयं सर्वसत्त्वानामर्थाय हिताय यावदेतेषां
शत्यन्तनिष्ठे निर्वाणे निरुत्तरे च तथागतज्ञाने प्रतिपा-
पनाय । तदनु चित्तमाचमेवेहं सर्वमसत्येव तेज तेजा-
कारेण प्रख्याति । तद्यथा स्वप्र इत्यधिमुच्य सर्वाकाशान्
परित्यज्य निर्मलनभोनिभं निराभासमनन्तं प्रकाशमाचं
पश्येत्, ऊँ शून्यताज्ञानवज्रस्वभादात्मकोऽहमिति चाधि-
तिष्ठेत् । अनन्तरं पुरस्तादन्तरौषस्त्रये हुँकारणा विश्रवजं
विचिन्त्य तद्वैपरश्मिस्फुरणैरधोवज्ञमधौ मुखं निर्व-
वज्ञप्राकारमुपरि वज्रपञ्चरं मध्ये धीरशशानं यिमात्य
तमध्ये कूटागारं मेकपुटं सर्वरक्षमध्ये पश्येत्—

चतुरसं चतुर्दारं चतुर्मोरणभूषितम् ।

हाराद्यैरप्सरोभिश्च भास्वदेवदीचतुष्टयम् ॥

तमध्ये रक्तकमलमंष्टदलं ध्यात्वा तत्कर्णिकायामनादि-
निधनं तारमुक्ताफलनिभं ज्ञानामृतविन्दुं ध्यायात् ।
। इत्ययमनादियोगो नाम प्रश्नमः समाधिः ।

मध्यविन्दुत एव चतुरो विन्दूनष्टदिग्दलेषु संस्कार्य-
बौजाकारपरिणतान् पश्येत् यथाक्रमं हुँ स्वा आ हः ।
यथाक्रमं तेभ्यो वज्रमणिपद्मकर्मकुलेशान् तत्कुलानि च
संस्कार्यं पुनर्स्तेष्वेव संहत्य तत्परिणताश्रतसो योगिनौः
पश्येत् । पूर्वदले वज्रडाकिनौं नौलवर्णां नौलपौत्रिसित-

¹ AC गच्छे ।

² AC छोर्ति ।

³ A सर्वतैव ।

⁴ N omits.

⁵ AC शास्त्रम् ।

⁶ AC भाव ।

⁷ AC सादिः ।

हरितवदनां वज्रकपालधण्डाखद्वाङ्गं धारिणीम्, दक्षिण-
दले रुद्राकिनौं पौतवर्णां पौतनौलसितहरितवदनां
रुद्रच्छटाच्चशूलग्रीवानिपौडितजम्बूकपताकाधारिणीम्,
पश्चिमदले पद्माकिनौं सितवर्णां सितपौतनौलहरित-
वदनां विश्वकमलशरकपालचापधराम्, उत्तरदले विश्व-
डाकिनौं हरितवर्णां हरितपौतनौलवदनां असि-
डमलयाशकपालधराम्। चन्द्रासनप्रभाः सर्वाः शेषं मासां
प्रभुस्तिव लाथमुत्यापयेयुस्ता वज्रगौतिकयाऽनया—

हले सहि विअसित्र कमलुं पबोहिउ वज्जे० ।

अललललहो महासुहेण आरोहिउ णच्चे० ॥

रविकिरणेण पफुस्तिउ कमलु महासुहेण ।

अललललहो महासुहेण आरोहिउ णच्चे० ॥

अथ गौतिकानुभावेन भगवान् बिन्दुरूपतां हित्वा
वैजद्वयाकारेणाविर्भवति । ॐ हुँ । ततः ॐकाराद् वैरो-
चनं तत्कुलं च संस्कार्यं संहरेत्, हुँकारात् पञ्च जिनान्
तत्कुलानि च । ततः ॐकारोऽवया बुद्धाकिन्या
भगवान् हेह्यो हुँकारादुत्पद्यते ।

भस्मनोऽन्तिः क्षणो ललितार्कासनप्रभः ।

कपिशोऽन्तिवन्तकेशः कपालमकुटोल्टः ॥

¹ AN. कपालः ।

² A omits इति...वदनां ।

³ C omits इति० ।

⁴ AC. समाप्तां ।

⁵ क्षाया—

हले मरित ! विकसितं कमलं प्रबोधितं वस्त्रेण ।

अललललहो महासुखेनारोपितो न्द्रयेन ।

रविकिरणेन प्रपुक्षं कमलं महासुखेन ।

अललललहो महासुखेनारोपितो न्द्रयेन ।

⁶ A पठोहिउ ।

नौलपौतमहाश्वेतहरिताद्यचतुर्भुवः ।
 कपालशरखद्वाङ्गंचापधारिचतुर्भुजः ॥
 पञ्चबुद्धविशुद्धा तु पञ्चमुद्राविभूषितः ।
 चक्रीकुण्डलकण्ठौ च हस्ते रुचकमेखलाम् ॥
 नरचर्माम्बरधरो द्वादशारुण्णलोचनः ।
 ज्वालामालाकुलक्रोधः परमानन्दसुन्दरः ॥
 अर्घपर्यङ्के नाश्वस्थो नवनाश्वरसैर्युतः ।
 अन्तःकरणोऽग्नीर्णश्च जनैघैर्जगदर्थकृत् ॥
 प्रियतुल्यायुधा रक्ता तत्कण्ठाश्वेषिदोर्दया ।
 श्रीबुद्धडाकिनी रक्तपौतश्वेतहरिन्मुखौ ॥
 बुद्धो भिषेका शबरौ हेवअं गौयते यथा ।
 तथेह बुद्धडाकिन्या हेस्तः संप्रपूज्यते ॥
 बुद्धो रक्तोऽत्र सत्त्वानां बुद्धकायेन रञ्जनात् ।
 शुद्धा धर्म्माः प्रकृत्येति वागीशस्यैव शुक्लता ॥

तदनु भगवतः चक्षुरिन्द्रिये ऊँकारं रक्तं श्रोत्रेन्द्रिये
 हुँकारं नौलं ग्राणेन्द्रिये चौकारं पौतं जिह्वेन्द्रिये आःकारं
 सितं उष्णीषस्थाने रेफं हरितं मनसि खकारं सितं
 चिन्तयेत् इति षडिन्द्रिये षडक्षरन्यासः कवचम् । ऊँ आः
 हुँ इति कायवाक्चित्ताधिष्ठानं यथाक्रमं शिरःकण्ठ-
 हृदयेषु । स्तनांनरे स्त्र्ये स्वदेवताबौजं तज्ज्ञानस्वभावं
 दृष्टा तत्किरणाङ्कूशैर्ज्ञानमण्डलमाण्डष्टं हुँकारेण विद्वानु-
 त्सार्थं अर्थं दत्त्वा जः हुँ वँ होः इत्याकृष्टं प्रवेश्य बृद्धा

AC • नन्दः ।

AC • युज्यः ।

AC • लालः ।

² AC वचा० ।

³ AC रि० ।

शैक्षय तेन सहैवालोलौभृतं समथमण्डलं पश्येत् । ततो ज्ञानबौजरश्मिचोदिततथागतप्रेषिताः पञ्चयोगिन्य प्रागत्य पञ्चज्ञानाम्भुपूर्णे रत्नकलशैर्भगवन्तं योगिन्य- द्वाभिषिञ्चेयुः । अभिषिच्यमानानां शिरसि स्वकुलेश इत्यद्यते । भगवतोऽक्षोभ्यः, बुद्धाकिन्यादीनां यथाक्रमं एश्वताक्षोभ्यरत्नेशवागीशमोघसिद्धयः । ततो ज्ञानबौज- रश्मिमुखस्फारिताभिः पञ्चोपहारपञ्चकामगुणपूजाभि- र्गवन्तं भगवतौ च पूजयेत् । ततो भगवन्तं देवीनां मुखैः द्वयात्—

दंष्ट्रोल्कटमहाभौममुण्डसगदामभूषितम् ।

मक्षमाणं महामांसं श्रीहेरुकं नमाभ्यहम् ॥

इति । ततो दिग्देव्यः स्फुरण्योगेन बुद्धाकिन्यामन्त- र्वेयुः । ततोऽस्याः शिरसि हृदि नाभौ गुह्ये ऊर्बेश्वर्याक्रमं उँ हुँ स्वा आ हा इत्येतान् विभाव्य तैरन्योन्या- धि स्फुरद्धिरस्याः शरीरमभिव्याप्य तथा ह्रौःकारजरक्त- कमलया अकारजमुक्ताकर्णिकया तद्दत् हुँकारजकुलिश- उँकारजमग्नि प्रारभेत रति अनुरागं यामीत्यनेन मन्त्रेण । ततो मणिद्यरश्मिचोदितास्तथागता आगत्य मुखे प्रविश्य विलौय कमलदले पतेयुः । तत् पञ्च- ज्ञानामृतं जिह्वाग्रस्तलितेन घृण्यमाणं चिन्तयेदिति ।

। श्रीमण्डलराजाश्रीनाम द्वितीयः समाधिः ।

ततो भगवचोदिता बुद्धाकिन्यादयः पञ्च^१सु पञ्च- भगवत्कायमेघस्फुरणैः^२ सत्त्वानामर्थं यथाक्रमं आदर्शज्ञानं

^१ AC ० सुख० ।

^२ A भवो० ।

^३ A भवो० ।

^४ AC ० सत्त्वोरप्य० ।

^५ AC ० जाता० ।

^६ AC ० कर्त्तव्यै० ।

सुविशुद्धधर्मधातुज्ञानं समताज्ञानं प्रत्यवेक्षणज्ञानं छत्या-
नुष्ठानज्ञानं महावज्रधरपदं चोत्याद्य स्वकायमेधान् मूळ-
काये संइरेयुरिति ।

। कर्मराजाग्रीनाम त्रृतीयः समाधिः ।

यदि पुनर्योगी चित्तं स्थिरौकर्तुमिच्छेत् सर्वसमाधौ-
ना॑मयनिष्ठतये, तदा समासतः समाधिच्चयं विभाव्य
नाभिकमस्तकर्णिकायां रविसोमसम्पुटप्रान्तेषु निःसन्धिं
ध्यात्वा तमध्ये सर्षपस्त्रश्मसितस्वच्छज्ञानं विन्दुरूपं महा-
सुखमयं वौरं विचिन्त्य तद्रश्मिरेखां सृणालतन्तुनिभां
चन्द्रमध्येन निर्गत्य सम्पुटं तिर्यक् चिभिर्वैष्टैः संयम्य
स्थितां दृष्ट्वा चन्द्रोपरि स्थितेषु चिषु वेष्टार्देषु ग्रथितान्
प्रत्येकं घोडश वर्णान् पश्येत् । उत्तं हि सम्बरोत्तरे—

ककारादिकारान्तं डंत्र्वर्जं निवेशयेत् ।

धकारादिहकारान्तं आलिदयं समालिखेत् ।

मध्यस्थेन त्वकारालिन्द्यस्तव्यः शशिमण्डले ॥

इति । इहाप्युक्तं दिव्यमश्वरपङ्कभिरिति । एवं नाभिमध्ये
कमस्तकर्णिकारविसोमसंपुटगर्भे वौरं भावयन् भावना-
परिपाकमधिमुच्य तस्मादेव हितीयस्त्रश्मरश्मिरेखा-
उच्चितैकज्ञालावदवस्थितां पश्येत् । तस्याः प्रभावेन
स्वदमृतपूरज्ञावितो वौरः मा च रश्मिरेखा सितौभवेत् ।
ततो वौरे नियमितचित्तस्तं पश्येत् यावत् चेतसः
स्थैर्यलाभं निमित्तैरुपलक्षयेत् । उपलक्षिते स्थैर्ये तस्या
रश्मिरेखमयाः स्फुटमालोकमनन्तं विश्वमध्यभासयन्तं

विचिन्त्य सर्वं करतलामलकवत् पश्येत्, सर्वसमाधीं-
आशु निष्पादयेत् ।

इति विन्दुयोगः ।

जपविद्यस्य सिद्धिरिति जप उच्यते । तथैव स्वदेवता-
चक्रं योगौ नाभिकमलकर्णिकावस्थितरविसोमसम्पुटगम्भे
चिरं विचिन्त्य तथैव च तद्रश्मिरेखाया वर्णवलीचय-
ग्रथितया नेष्टव्यमयुते मन्त्रं जपेत् । इह तन्त्रे अक्षरा
मन्त्राः । तत्र भगवतां मन्त्रः, ॐ हुँ हुँ । बुद्धाकिन्या-
दीनां यथाक्रमम्— ॐ ॐ हुँ, ॐ हुँ हुँ, ॐ स्वा हुँ,
ॐ आ हुँ, ॐ हा हुँ । कथं जपेत् ? संपुटगम्भे जप्य
बौजाक्षरं विन्यस्य तच्छीर्षे वौरमुत्याप्य ॐकारमुच्चारयन्
वौराद् रश्मिरेखामुच्छासवायुना सहोत्याप्य तथावभास्य
जगद् बुद्धमयं कुर्यात् । बौजाक्षरमुच्चारयन् तेषु सर्वबुद्धेषु
स्वदेवतास्वभावतामधिमुच्चेत् । अन्तहुँकारं उच्चारयन्
निश्चासवायुना ममाक्षय तदुद्धमयं जगद् वौरे
संहरेत् । एवं पुनः पुनः कुर्यात् यावत् खेदो न
भवति । सति खेदे विश्रम्य सर्वमिदं कुशलमनुत्तरायै
सम्यक्सम्बोधयेऽभिमतफलसिद्धये च परिणमय्य पूर्ववत्
पूजां कृत्वा स्वहृदौजाक्षरे मण्डलमन्तर्भाव्य, तत्
उत्याय स्वदेवतात्मकमात्मानमधिमुच्य सर्वं कुर्वते ।
सर्वं च भोज्यं पञ्चभिर्बैजैः पञ्चज्ञानामृतमयं कृत्वा स्वहृ-
दये च देवताचक्रमधिमुच्य विचिन्त्य च तज्जिह्वासु तदमृतं
जुह्यात् । स्नानं कुर्वन् देवताभिषेकविधिं ध्यायात् ।

^१ A. वापर्द० ।

^२ AC. छाः ।

^३ AC. कुर्वति ।

^४ A. सम्पुटे ।

^५ AC. बुद्ध० ।

^६ AC. षेषैर्विदध्यात् ।

मथ्याह्नसायाह्नसन्ध्योस्तु मण्डलगृहं प्रविश्य स्वहङ्गीज-
रश्मिभिराधारमण्डलं निर्माय त[सा]देव बौजात् चतस्रो
योगिनौः क्रमेण संस्कार्य यथास्थानं निवेश्य पूर्ववद्-
भिषेकादिकं सर्वविधिमनुष्ठाय मण्डलमन्तर्भाव्य तत
उत्थाय पूर्ववत् समाहितयोगं कुर्यात् । अर्जुराच्चमन्ध्यायां
त्वयं विशेषः— संपूज्यार्थं दत्त्वा ॐ वज्रमुरिति ज्ञान-
मण्डलमुत्सृज्य स्वज्ञानबौजे समयमण्डलमन्तर्भाव्य
निराभासं सम्बोधिचित्तमधिमुच्य सुष्यात् । एवं दिना-
न्तरेष्वपि देवैमङ्गलैति चोदनोत्थापितः सर्वं पूर्ववत्
कुर्यात् । एवं प्रत्यहं यावत् सिद्धिनिमित्तानि लभते । तत्र
मण्डलेश्वरस्य मन्त्रो लक्ष्यजापेन मिथ्यति, शेषानामयुत-
जापेन । माला मन्त्राश्च तन्वान्तरादानेतत्व्याः । तान्
स्वहृतस्त्वर्थं हच्चन्द्रे वा यथायोगं मण्डलौकृत्य प्रदीपमाला-
वज्ज्वलतश्चेत्साऽभिलिख्य मनसा वाचयन्निव जपेदिति ।

ब्रुवतैवं महामायासाधनं यन्मयार्जितम् ।
कृशलं तेन बुद्धः स्यां वशी॑ विश्वार्थसाधने ॥

॥ महामायासाधनं समाप्तम् ॥

240.

नमो वचडाकाय ।

प्रथमं मुखशौचादिकं क्षत्वा नृदुविष्टरोपविष्टः स्वहृदि
 स्त्र्यमण्डले हुँकारबीजं दृष्ट्वा पुरतः करुणाचलवज्रं वस्त्य-
 माणकवर्णभुजायुधं विचिन्त्य पूजापापदेशनापुण्यानु-
 मोदनापुण्यपरिणामनाचिशरणगमनादिग्रणिधिं च क्षत्वा
 स्वकायवाकुचित्ते नामाक्षरं भावयेत् । तच्च नामाक्षरम्—हे
 इति हेत्वपगताः सर्वधर्माः, ह इति हान्युत्पादिताः सर्व-
 धर्माः, ए इति पर्येषणविमुक्ताः सर्वधर्माः, रु इति
 प्रतिश्रुतकोपमाः सर्वधर्माः, र इति रतिसमायुक्ताः सर्व-
 धर्माः, उ इति उत्पादव्ययधर्मिणः सर्वधर्माः, क इति सर्व-
 सौख्यसमायुक्ताः सर्वधर्माः, अ इति आकारो मुखं सर्व-
 धर्माणामाद्यनुत्पन्नत्वात् । इति क्षत्वा शून्यतां विभाव्य
 मन्त्रमुच्चारयेत्—ॐ शून्यताज्ञानवज्रस्वभावात्मकोऽहम् ।
 हुँकारेण विघ्नमुत्सार्थं वज्रपञ्चरं विभाव्य श्वशानाष्टकमध्ये
 रक्तचतुर्दशकमलपद्मवरटकस्त्र्यमण्डले हुँकारबीजं दृष्ट्वा
 मैचौकरुणामुदितोपेक्षास्वभावात्मिकाद्यतुर्देव्यः सञ्चोदयन्ति
 श्रीवज्रगौत्या अभ्यन्तरसाधने—

‘हले सहि विश्रसित्य कमलु पबोहित वज्रे’ ।

‘अललललहो महासुहेण आरोहित नृत्ये’ ॥

¹ N हान्युत्पादवहिता, A हान्युत्पादविहिता ।

² A नु ।

³ क्षाय ।—

AN अव्यन्तरभव ।

‘हलं मर्य ! विकर्सितं कमलं प्रबोधितं वज्रेण ।

अललललहो महामुखेनाशोपितो नृत्येण ॥

र्विकर्मणं प्रफुल्लं कमलं महासुहेण ।

अललललहो महामुखेनाशोपितो नृत्येण ॥

⁴ AN भव ।

रविकिरणेण पफुल्लित्र कमलु महासुहेण
 [अखलललहो महासुहेण] आरोदित नहो ॥
 वज्रडाकिनीनृत्येन वज्रमत्त्वं निवेशयेत् ॥

इति गौतिसमनन्तरं माया बद्वस्तुसंविद् । मनसा
 हुँकारोद्भूतं करुणाचलवज्रं नौलपौतसितः प्राभचतुर्भुखं
 चतुर्भुजं दक्षिणे भुजे कपालशरधरं वामे खद्वाङ्गधनुद्भूतं
 रौद्रासनस्थं चिनेत्रं मार्द्दमुण्डस्तगदाममालिनं कपाल-
 मालाभिः शिरसि भूषितं अस्थांलङ्घारविभूषितं ईषद्वंशा-
 करालवदनं पिङ्गलोद्भूकेशं— काये चौकारं पौतं चक्षुषोः
 औंकारं सितं श्रोत्रयोः हुँकारं रक्तं नासिकायां खकारं
 सितं कण्ठे आःकारं सितं हृदये रेफं गत्तं— षड्ड-
 न्यासनक्षितं स्वाभप्रज्ञालिङ्गितं व्योमावकाशिनं वज्रधरा-
 भिषेकिनं कायवाक् चित्ताधिष्ठितं सुविशुद्धधर्मधातुज्ञान-
 स्वभावमात्मानं विभाव्य ; तच पूर्वदले वज्रडाकिनी गौल-
 वर्णं नौलपौतरक्तश्यामचतुर्मुखा चतुर्भुजा वामभुजे
 खद्वाङ्गधण्टां दक्षिणे वज्रकपालहस्ता पृथिवीप्रदानद्वय-
 ज्ञानस्वभावा, दक्षिणदले रत्नडाकिनी पौतवर्णं रक्तश्याम-
 चतुर्मुखा चतुर्भुजा वामभुजे पताका तेजोधातुप्रत्यवेक्षणाज्ञानस्वभावा,
 पद्मदले पद्मडाकिनी सितारुणवर्णा रक्तपौतनो चश्याम-
 चतुर्मुखा चतुर्भुजा वामभुजे धनुःकपालं दक्षिणे शरविश्व-
 पद्महस्ता तेजोधातुप्रत्यवेक्षणाज्ञानस्वभावा, उत्तरवर्णा

A ० बद्वास्तुसंविद्यां, C ० बद्वास्तु संविद्या ।

A व्यस्था ० ।

A omits चण्टां ।

³ AC धौ० ।

⁵ AN ० चम्बकश्च

विश्वडाकिनी श्यामवरणा श्यामपौत्रकल्पनौलचतुर्मुखा
चतुर्मुजा वामभुजे पाशकपालं दक्षिणे खद्वाङ्गडमहस्ता
वायुधातुक्त्यानुष्ठानस्वभावा ; देव्यः सर्वा रौद्रासनस्थाः
कपालमाला[भिः] शिरसि विभूषिताः साद्रेमुण्डसगदाम-
मालिन्यस्तिनेत्रा ईपद्वंश्वाकरालवदना ज्वलितोर्छपिङ्गल-
केशः स्फुरद्रश्मिमालिन्यः ; एवं चतुर्हेत्वैसमावृतमात्मानं
करुणाचलवज्रं ध्यात्वा शिरसि हृष्टि नाभौ गुह्ये वायु-
माहेन्द्रवरुणग्निमण्डलेषु यथोपदेशं विभाव्य नपुंसकजापं
कुर्यात् मन्त्री । खिन्दे सति मन्त्रजापं कृत्वा ॐ आः हौँ
हुँ फट् एवं भवसमं सर्वभावस्वभावमन्त्रसंस्थानधर्मात्मा
योगी सर्वविषयादिक्षायं कुर्यात् प्राकृतकल्पमुक्त[ये] इति ।

॥ महामायासाधनोपायिका समाप्ता ।
। क्रतिरियं कुक्कुरिपादानामिति ॥

241.

नमो हेतुकाय ।

पर्वतादौ ध्यानालयं सुखासनोपविष्टो मैत्रीकरुणा-
श्यः स्वहृदि विश्वकर्मस्त्रूर्थ्ये नौलझीःकारस्फुरद्रश्मिकं
विन्यस्य^१ तद्रश्मिसञ्चोदितगुरुबुद्धोधिसञ्चान् सम्पूज्य
चिशरणगमनादिकं कुर्यात् । ततः सर्वधर्मान् स्वकार्यं च
निःस्वभावतया व्यवलोक्य ॐ शून्यताज्ञानादिकं पठेत् ।
(ततो झीःकारनिष्पन्नं नौलकरालवज्रं झीःकाराधिष्ठित-

N. खङ्ग० ।

* AC. विष्णु ।

१ AC. सविभवे ।

१ A. धि०, C. झो० ।

१ N. छपा० ।

धरटके ध्यात्वा तत्सर्वदरिणतं नौलं नरचर्मभृतं कपाल-
मालाक्षोभ्यालङ्घतश्चिरस्कं ज्वलदूर्ध्वपिङ्गलकेशं रक्तवर्तु-
लाक्षं अन्वसंग्रथितमुण्डमाला वस्त्रम्बितं नरास्थिरचिता-
भरणं द्विभुजैकमुखं दंष्ट्राकरालवदनं दक्षिणकरेण वज-
धारिणं वामकरेण पूर्णकपालं वामस्त्रन्यासक्तचलद्विपटका-
पताकानरशिरोविश्ववज्रालङ्घतपञ्चस्त्रचिकं वज्रशिखरमध-
एकस्त्रचिकवज्राकारं यज्ञोपवौतवत्खद्वाङ्गं विश्वपद्मस्त्रये
वामपादं तस्यैवोरौ दक्षिणचरणं विन्यस्य वृत्यं कुर्वन्तं
हेहुकवीरं भावयेत् । ततस्तदाकारं ज्ञानसत्त्वं हृष्टा तड्ड-
दयस्थह्नौःकाररश्मिभिर्ज्ञानसत्त्वहेहुकमानौय अर्धादिकं
दस्त्वा आत्मन्यन्तर्भाव्य हृत्कण्ठमूर्धि समयमुद्या रक्षा-
मधिष्ठापयेत् । तचेयं समयमुद्रा—वज्रमुष्टिदयं बद्धा
तर्ज्जनौभ्यां ग्रन्थ्यं ज्येष्ठाभ्यां मध्यमाभ्यां च यथाक्रममध
जद्धे स्त्रैचौकृत्वा श्रेष्ठाङ्गुलो ज्वालाकारेण स्थापयेत् । ततो
भावनाखिनो जपेनन्त्रम्—ॐ हेहुक वज्रसमय ह्नौः
सर्वसत्त्वदुष्टसमयमुद्राप्रभज्ञक हुँ फद् । ततो विमर्जयेत् ।
श्मशानप्रवेशे वज्रमुष्टिदयं बद्धा कनिष्ठाभ्यां शृङ्गलौकृत्वा
तर्ज्जनौभ्यां स्त्रैचौकृत्वा ललाटे धारयन् मुद्रारश्मिनिर्यात-
पौतस्त्रश्ववज्रश्मिस्फुरणौः सर्वाङ्गमभिव्याप्य कायवाक्-
चित्तं ध्यात्वा पूर्वोक्तमन्वं जपेत् । श्मशानं प्रविशेत्,
अभेद्या रक्षा भवति ।

। संक्षेपतो हेहुकसाधनं समाप्तम् ॥

✓ 242.

आकाशलक्षणं सर्वमाकाशं आव्यासक्षणम् ।
 मायोपमं च 'सर्वं वै चैधातुकमशेषतः ॥
 हश्यते स्पृश्यते चैव यदा माया हि सर्वतः ।
 न चोपलभ्यते चैव सर्वस्य जगतः स्थितिः ॥

इत्यर्थं मनसाधिमुच्य एकानेकविदोगात् स्वशरीरं च
 सकलं च नौलादिवल्लजातं शून्यमाकलय, स्वचित्तं मनो-
 विज्ञानाख्यमनन्तरमकारं द्वक्षं 'निस्तरङ्गमप्रतिघं निर-
 पमवर्णसंस्थानं धान्तिम[द]युपकारा[य]यचाभ्यन्तरं निव-
 त्तये इत्यारोप्य, लक्ष्यस्थिरौकरणार्थं खद्योताकारमधिमुच्य,
 तच्च शून्यताकरुणागर्भं सकलकलापरिपूर्णचन्द्रमरण्डलाकारं
 विचिन्नयेत् । एतस्मिन् चन्द्रमरण्डले उपचितपुण्यसम्भार-
 लक्षणे उपचितज्ञानसम्भारलक्षणं ह्रीःकारं नौलवर्णं
 'पश्येत्, तत्परिणतं च नौलज्वालावज्जमादर्शज्ञानस्वभावं
 चिन्नयेत्, चन्द्रवज्जाकारपरिणतं जिननिवहमन्यूद्धव-
 श्रौकरुणाचलकोधं हेरुकाख्यमात्मानं विभावयेत्, अधी-
 मुखस्य शवस्योपरि विश्वपद्मं तस्योपरि द्वर्यमरण्डलं तन्मध्ये
 समुपविष्टं एकस्योर्ध्वभुजहयं इति वचनात् अर्हपर्यद्विनं
 भस्मोद्भूक्षितरक्तप्रभामालिनं पिङ्गलोर्ध्वकेशं अक्षोभ्याश्वल-
 ङ्गतकपालमालामुकुटिनं दक्षिणकरेण चिपताकायृषीत-
 नौलकरालवज्जं वामस्कन्धावसक्तवज्रस्त्रद्वाङ्गं रक्तपरिपूर्ण-
 कपालवामकरं सार्दनरमस्तकमालाद्यातस्त्रद्वामद्वा-

AC सर्वतः ।

A च ।

इति ।

AC .रथु ।

AC विति ।

G .सार्वतः ।

वरालवद्दलं चलदर्शुलाकाररक्ताक्षं सविभमभूकुटिर्वं
परमार्थतो वाचं विचारश्वन्यत्वात्, संष्टव्या स्वप्रसौदा-
मिनौगच्छ्वनगरच्छायामायोपमं चतुर्मुद्रामुद्रितम् स्वेष्ट-
देवताविग्रहः सर्वसिद्धिप्रदो भवति— महामुद्रा समयमुद्रा
धर्ममुद्रा कर्ममुद्रा ।) स्वहृदि चन्द्रमण्डलस्योपरि वज्रं
विभाव्य पञ्चसूचिकं वर्णभुजसंस्थानोपेतं चिह्नसहितं
श्रीहेष्वकमात्मानं विभावयेत् इति महामुद्रा । तथैव स्वहृदि
चन्द्रवज्रं विभाव्य वज्राज्ञलिं मूर्धिं विकर्षां बद्धा तर्जनौ-
दयं कुण्डाकारेणावस्थाप्य अङ्गुष्ठदयं पार्श्वदयेन भग्नं
कुर्यात्— समयमुद्रा । जिह्वायां चन्द्रमण्डलस्योपरि शुलां
वज्रं विन्यस्य मन्त्रमुच्चारयेत्, उँ सुभगे त्वमहं देवि हिरि
सिरि तिरिणि प्रिये— धर्ममुद्रा । स्वहृदि चन्द्रमण्डल-
स्योपरि आःकारनिर्यातविश्ववज्रं विचिन्त्य तलवज्रवन्धं
बद्धाऽङ्गुष्ठदयेन तर्जनौदयमाच्छाद्य भग्नं कुर्यात्— कपाल-
मुद्रेयं भगवतः कर्ममुद्रा । उँ श्रीहेष्वकवज्र समयमुद्रा
हैः सर्वदुष्टमुद्राप्रभज्ञक हुँ रुलु रुलु स्वाहा हुँ फट् ।

इति साधनविधिर्यं भगवतः संक्षिप्तो [वि]हितः
कल्याणगर्भेणातिविस्तरभीरुणा ।

॥ श्रीहेष्वकसाधनम् ॥

243.

श्रीहेहुको जगन्नाथो भूत्वा सर्वार्थसम्पदः ।
 कुर्यात् जगद्वितार्थयेत्येवमादौ विभावयेत् ॥
 च्यस्थधर्मोदयान्तःस्थकृटागारोदयाश्रया ।
 विश्ववर्णाङ्गं मच्चन्द्रे वज्रासनशशिप्रभम् ॥
 स्फटिकेन्द्रज्ञमूलास्यनौलसव्याहरणेतरम् ।
 स्वाभप्रज्ञाश्वेषिकण्ठं वज्रासिमणिपद्मिनम् ॥
 वज्रसत्त्वं विभाव्यैवं स्वचित्तं चक्षरौक्षतम् ।
 तद्वक्त्रेणाङ्गसंविष्टं सर्वरागाग्निना द्रुतम् ॥
 लोचनादिस्वसङ्गौत्या दुर्द्वार्थार्थाय चोदितम् ।
 प्रलयाग्निमहाज्वालावज्रहौःकारसम्भवम् ॥
 तदुद्भवं कृपाक्रोधं महाभैरवदामकम् ।
 भ्रमज्ञोद्धर्जलत्केशं नौलदंष्ट्रान्वितं सितम् ॥
 'सर्वेतरे' [तु] रक्तं च भस्मोदूसितविग्रहम् ।
 स्वाभाङ्गना भुजैः श्वेषि रौद्रादि॑ष्ट्रसान्वितम् ॥
 कृष्णवज्रासिखद्वाङ्गमणिराजकरथहम् ।
 नृकरञ्जशिरोमालासद्वस्वाभरणप्रियम् ॥
 दक्षिणाङ्गुतलाक्रान्तं वामोरुतलपौडनम् ।
 रौद्रासनं समास्थाय हेहुकं स्वं प्रभावयेत् ॥))

AN अप्त० ।

AN अ॒यैन् ।

A omits this and the next line.

N सर्वेत्तरा ।

AC अ॒प्ति० ।

AC अ॒वृत्त० ।

N अ॒सद० ।

C अ॒वृत्त० ।

सम्बुद्धेन्द्रियं सद्योगकायवाकृचित्तच्छरम् ।
हृउशानसत्त्वमक्षोभ्यमौलिनं रत्नशालिनम् ॥
परमानन्दसुखास्वादस्फुरत्संहाररूपिणम् ।
सञ्चिन्त्य ज्ञानसौन्दर्यं योगी योगं समाप्तयात् ॥

॥ श्रीहेहकसाधनम् ॥

244.

शमशानाष्टकमध्यस्थो निःसङ्गो हृष्टमानसः ।
प्रज्ञोपायविधानेन चन्द्रसूर्यप्रयोगतः ॥
आलिकालिसमायोगात् भावयेत् सूर्यमण्डलम् ।
तत्र हुँकारसमूतं वज्रशूकसमन्वितम् ॥
शबस्थमर्द्धपर्यङ्कं नरचर्मसुवाससम् ।
भस्मोद्भूलितगाचं च स्फुरदञ्जं च दक्षिणम् ॥
चलत्यताकाखडाङ्गं वासे रक्तकरोटकम् ।
शतार्द्धमुण्डमालाभिः क्षतहारमनोरमम् ॥
ईघहंषाकरालास्यं रक्तनेचं विलासिनम् ।
पिङ्गोर्द्धकेशमक्षोभ्यमकुटं कर्णकुण्डलम् ॥
अस्थ्याभरणशोभं तु शिरःपञ्चकपालकम् ।
बुद्धत्वदायिनं ध्यायात् जगन्मारनिवारणम् ॥
मन्त्रः—ॐ हुँ फट् स्वाहा ।

॥ इति संक्षिप्तदिभुजहेहकसाधनम् ॥

245.

प्रणम्य श्रीगुरुं नाथं चैलोक्यास्त्रेपहेरुकम् ।
 तत्साधनविधिः शान्तिपादोक्तः प्रविभज्यते ॥
 दिभुजैकमुखं वौरं नैरात्म्यास्त्रिष्टकन्धरम् ।
 चक्रांद्याभरणैर्युक्तं चिनेचं द्युष्टिराजितम् ॥

इह तन्वे भावनाधिकतो योगी प्रभाते शयनादुत्याय स्वहृदये स्तूर्यस्थहुँकारं दृष्टा तद्रश्मिभिः श्रीहेरुकमध्यभास्यानौय पुष्पादिपञ्चोपचारेण सम्पूर्ज्य तस्याग्रतः पापदेशनापुण्यानुमोदनाचिशरणगमनं च कृत्वा महाबोधिचित्तमुत्पाद्य सर्वसत्त्वेषु दिव्यसुखोपसंहाराकारां मैचौं सर्वदुःखापहाराकारां करुणां तत्सुखाविच्छेदनियमाकारां मुदितां क्लेशोपलेशग्राह्यग्राहकाद्यमनसिकारलक्षणामुपेक्षां च भावयेत् । ततो धर्मपुज्ञलादिविकल्पकलङ्घवर्जितरूपां शरन्निर्मलमध्याहनभोनिभां अद्यज्ञानैकरूपां शून्यतां विभाव्य ॐ शून्यताज्ञानवज्ज्वभावात्मकोऽहमित्यधितिष्ठेत् । ततो विबुद्धा नभोदेशे स्तूर्यमण्डलस्थहुँकारं दृष्टा तत्परिणतवज्ज्वरटकस्थहुँकारं पश्येत् । तत्किरणविनिर्गतैः श्रीहेरुकरूपैः सकलजगदर्थे कृत्वा तच्चैव प्रवेश्य तत्परिणतं (श्रीहेरुकं विश्वदलकमलस्थितं शबो) परि स्तूर्यमण्डलस्थं दिभुजं चिनेचं दक्षिणकरे वज्रं वामे वज्राङ्कितकपालधरं सतारङ्गवं व्याघ्रचर्मनिवसनं

¹ Omitted in B.

* AC. चात० ।

² ANC व्याघ्रराजकं ।

* AC. द्वारं मै० ।

³ C omits दृष्टा...ङ्कार ।

* AC. कर्तौ० ।

शिरस्यक्षो भ्यात्मकनरशिरोघटितचक्रीधरं कर्णे असिता-
भात्मकनरास्थिकुण्डलिनं करणे रत्नसम्बवात्मककण्ठिका-
युक्तं हस्ते वैरोचनात्मकरुचकाधरं कव्याममोघसिद्धात्मक-
मेखलायुक्तं केशयज्ञोपवीतकेयूरनूपुरैर्युक्तं जर्णपिङ्गलकेशं
द्विभुजैकमुखया कर्चिकपालधारिण्या नैरात्म्ययाऽलिङ्गिनं
एवमृतमात्मानं विभाव्य ततोऽस्य ओचे नैरात्म्यां चक्षुषि
वज्जां ग्राणे गुप्तगौरौ जिह्वायां वारियोगिनौं कायेन्द्रिये
वज्जडाकिनौं मनसि नैरात्म्यामधिमुच्चेत् । ततः शिरसि
द्वाचिंशहस्रकमलोपरि अधोमुखं हँकारं करणे षोडशदस्त-
कमलोपरि ऊर्ध्मुखमँकारं हृदये अष्टदस्तकमलोपरि
अधोमुखं हँकारं नाभौ चतुःषष्ठिदस्तकमलोपरि ऊर्ध्मुखमँकारं
चिन्तयेत् । ततः समयसञ्चसद्वशं ज्ञानसञ्च-
मानौय जः हुँ वँ होरित्यनेन मन्त्रेणाकृष्ण प्रबेश्य बद्धा
वशीकृत्य श्रीरोदकवत् समरसौकुर्यात् । तदनन्तरं
स्वहृत्सूर्यवज्जवरटकस्थहँकाररश्मीन् निश्चार्य तत्किरणैः
सर्वतथागतस्वभावहेनकमानौय पूजां कृत्वा अभिषिञ्चन्तु
मा सर्वतथागता इति प्रार्थयेत् । तैः पञ्चामृतपूर्णमणि-
कलशैरभिषिक्तमात्मानं अक्षोभ्यनाथमुकुटिनं ध्यायात् ।
ततः सर्वयोगिनौष्टन्देन स्वस्वबोधिचिन्तादिद्रव्येन पूजा
कुर्यात् । ततः—

इंश्वोल्कटमहाभौममुण्डस्तगदामभूषितम् ।

भक्षमाणं महामांसं श्रीहेरुकं नमाम्यहम् ॥

इत्यनेन 'स्तुतिं कुर्यात् । ततो नभमि हुँकारपरिणतं
वज्रं तदध आःकारपरिणतं पद्मभाजनं तन्मध्ये ऊँका-
राङ्गितानि गोकुटदहनमारमुण्डविद्वाविसमयवत्त्वनि
वज्रपद्मसमायोगाद्ग्रिज्वालनं तेन इत्यानां तापनं
पाकात् द्रवीकृत्य सर्वतथागतरूपदर्शकज्ञानसूर्यकिरणं
तज्ज्ञानवैजकिरणेभ्यः सर्वतथागतज्ञानामृतमाकृष्ट तैर्व-
स्तुभिः सहैकौकृत्य ऊँ आः हुँ इति 'चक्षरेणाधिष्ठाय
शुक्लहुँकारजां वज्रमयौ जिह्वां कृत्वा आत्मानं तेन
प्रीणयेत् । ततो हृत्सूर्यमण्डलवज्रवरट्टके हुँकारं संवेष्य
स्थितां ऊँ चैलोक्याक्षेप हुँ हुँ हुँ फट् स्वाहा इति द्वाद-
शक्षरमन्त्रमालां प्रदीपमालामिव ज्वलन्तौ मनसाऽभि-
लिख्य क्रमात् वाचयन्निव निभृतं जपेत् । मध्याह्नसायाह्न-
मन्थयोन्तु भट्टिति श्रीहेरुकरूपमात्मानं आरच्य
ततश्चक्षुरादिविशुद्धिश्चतुश्चक्रभावनापूजास्तुत्यमृताखाद-
जपादिकं कुर्यात् ।

चैलोक्याक्षेपवैरस्य कृत्वा साधनमुक्तम् ।

यत् पुण्यमर्जितं तेन जनः सर्वोऽस्तु वज्रृक् ॥

॥ दिभुजं हेरुकसाधनम् ॥

^a N लूयात् ।

^b Omitted in AC.

^c Na ०वच्छ० ।

^a AC ०विभावि०

^b AC अच्छ० ।

246.

भटिति हेरुकं सप्रज्ञं विभाव्य तद्वृदये रक्ताष्टदस्कमलं
विचिन्तयेत् । तत्य पूर्वदक्षिणपश्चिमोन्नरेषु यथाक्रमं
अ क च ट तथाग्रेयनैकर्त्तिवायव्यैशानदलेषु त प य स
मध्यवरटके पूर्वे स्वा मध्ये ऊँ पश्चिमे हा । सर्वाणीमानि
स्फूर्यमण्डलस्थानि रक्तवर्णानि । एषां चाङ्गुशाकारा
रश्मयो रोमकृपेभ्यो निर्गत्य साध्यानाकृष्ट साधकस्य
पादयोः पातयित्वा एष्वेव प्रविशन्तीति ।

आन्नायः ।

वरगुरुचरणं नत्वा शास्तारं सकलं शास्त्रदातारम् ।
वक्ष्ये सिङ्गाभायं नगरस्तोभस्य मन्त्रराजोऽहम् ॥
सम्यक्ततत्त्वमनस्को गुरुभक्तः स्वाधिदैवताभिरतः ।
निशि पर्यटनविधिज्ञा निःशङ्कः साधयेन्मन्त्रम् ॥
हृदि पङ्कजाष्टदस्के दिचतुष्कं व्यञ्जनं खरांशुयुतम् ।
वरटकमध्ये प्रणवं पूजाष्टरमंयुतं रक्तम् ॥
तरुतणवर्णान् पार्वतपुरपौरानक्सन्निभान् मन्त्रौ ।
ध्यायन् प्रणतानात्मनि विंशत्यर्द्धं जपेदयुतम् ॥
इति विहितपूर्वसेवो गणवरचक्रं शवालये कुर्यात् ।
आज्ञां प्रस्तुश्य तेभ्यः सिङ्गिवरं चाशु सिङ्गार्थम् ॥
कतिचित् पदानि गत्वा सम्पूर्यं चिकं शुभं तु मामक्याः ।
कृत्वा पादतले तत् संस्पृश्य स्वपेदुत्यानम् ॥

^१ ANC ० ऋत्य० ।

^२ A सुम० ।

^३ A ० शास्त्रदानं, N ० गौतदातारं ।

^४ AC पङ्कजाऽ ।

^५ AC ० गर्णिपचित० ।

^६ AC ० गतात्मा० ।

पूर्वशिरः संजप्यायुतमेकं संपिबेत् तमुत्थाय ।
 सक्षदप्येव समस्तं गच्छेत् गगनं मण्डलं तदन् ॥
 निविशेत् यस्मिन् देशे पुनरयुतं संजपेद् विवरयोगम् ।
 एवं कृतवरयोगो हेवज्रसमो जगति सम्पूर्जयः ॥
 पुरक्षोभोपदेशः ।

अकचटतपथमशब्देन आलिकालिं नौतार्थेनोक्ता ।
 आलिकालिजापेन चैलोक्यं क्षोभयेनमन्वौ ॥
 लक्ष्मजापेन । किं पुनरेकमाचमिति ? आलिकालि
 उच्यते— तद्यथा, अ आ इ ई ऊ ऊ ऊ ऊ ऊ ऊ अ
 आ ए ए अर् आर् ओ औ अल् आल् ह हा य या र
 रा व वा ल ला इति स्थृष्टिक्रमेणालिजापः श्वास-
 प्रवेशेन ।

श्वासनिर्गमे कालिः— क का ख खा ग गा घ घा ङ ङा
 च चा छ छा ज जा झ झा अ आ ट टा ठ ठा ड डा
 ढ ढा ण णा प पा फ फा ब बा भ भा म मा त ता
 थ था द दा ध धा न ना स सा ह हा ष षा श शा
 क्ष क्षा इति । आदौ ऊँकारं दस्वा क्षोभणे आकृष्टावन्ते
 वौषट् प्रदेशम् । एवं पुरक्षोभमन्वः । इति कालचक्रे निबद्धम् ।

॥ [पुरक्षोभविधिः] ॥

247.

प्रणम्य नार्थं हेवज्जं सर्वधर्मैकसंवरम् ।

संगृह्णते यथाभायं बाह्यपूजाविधिर्भया ॥

ततः श्रीहेवज्जयोगवान् मन्त्रौ प्रत्युषे यथावसरं वा
क्षतसम्मार्जनादिके भूभागे हस्तं दत्ता ॐ रक्ष रक्ष
हुँ हुँ फट् स्वाहा इति भूमिमधिष्ठाय तच पञ्चामृत-
सुगन्धादिवटिकया तत्तद्भूम्यधिमोशपूर्वकं पौटोपपौठ-
क्षेचोपक्षेचद्वन्दोपच्छन्दमेलापकोपमेलापकपौलचोपपौल-
चंश्मशानोपश्मशान इत्युच्चारयन् चतुरसं मण्डल-
मुपलिष्य ॐ वज्ररेखे हुँ इत्यभिमन्त्र्य हृदज्जकिरणाकाष्ठं
भगवन्तं समण्डलं सर्ववौरवौरेश्वरीसङ्केपरूपं तचारोप्य
अर्थपाद्यादिदानपूर्वकमष्टमात्रभिः सम्पूज्य हुँकारजं
तदभिमन्त्रितपुष्पादिकं तस्मै दद्यात् । तच अक्षर-
हृदयोपहृदयमन्त्रैर्भगवते स्वमन्त्राभ्यां भगवत्यै । ॐ
गौरि हुँ हुँ हुँ हुँ फट् स्वाहा । ॐ चौरि हुँ हुँ हुँ हुँ फट्
स्वाहा । ॐ वेतालि हुँ हुँ हुँ फट् स्वाहा । ॐ घस्मरि
हुँ हुँ हुँ हुँ फट् स्वाहा । ॐ पुक्सि हुँ हुँ हुँ फट् स्वाहा ।
ॐ शबरि हुँ हुँ हुँ फट् स्वाहा । ॐ चण्डालि हुँ हुँ हुँ
फट् स्वाहा । ॐ डोम्बि हुँ हुँ हुँ फट् स्वाहा । इति
मन्त्रैर्यथास्थानं गौर्यादीनां ततो बाह्यादिसर्वपूजाव-
दिभिः सम्पूज्य अक्षरवर्जितपुष्पदानमन्त्रैः । ॐ अष्टा-
नभाय हुँ हुँ हुँ फट् स्वाहा । ॐ पिङ्गलोर्केशवतस्त्वे
हुँ हुँ हुँ फट् स्वाहा । ॐ चतुर्विंशतिर्वेणाय हुँ हुँ हुँ

फट् स्वाहा । ॐ षोडशभुजाय हुँ हुँ हुँ फट् स्वाहा ।
 ॐ कृष्णजौमूतवपुषे हुँ हुँ हुँ फट् स्वाहा । ॐ कपाल-
 मालाधारिणि हुँ हुँ हुँ फट् स्वाहा । ॐ आधात-
 कृतचिन्नाय हुँ हुँ हुँ फट् स्वाहा । ॐ अर्जदंप्रिणे
 हुँ हुँ हुँ फट् स्वाहा । इति मन्त्रैश्च मंस्तुत्य यथायोग-
 मन्त्रत् स्तुतिः क्षिधानादिकं च छात्वा शताक्षरमन्त्रेण
 ढढौक्षयत् । सततः— ॐ वज्रसञ्च समयमनुपालय वज्र-
 मन्त्रत्वं तीर्तिष्ठ ददो मे भव सुपोष्यो मे भव सुतोष्यो मे
 भव अनुरक्तो मे भव सर्वमिद्धिं मे प्रयच्छ सर्वकर्मसु च
 मे चित्तं श्रेयः कुरु हुँ हहहह हः भगवन् सर्वतथागत-
 वज्र मा मे मुच्च वज्रौभव महासमयसञ्च आः इति । ततः—

क्रतो वः सर्वसञ्चार्थः सिद्धिर्दत्ता यथानुगा ।

गच्छ च बुद्धिषयं पुनरागमनाय मुः ॥

इति विसर्ज्य चक्रमात्मन्त्रभाव्य रेखालोपादिकं
 कुर्यात् । नैरात्म्यापूजनमपि तथैव मण्डलकमुपस्थित्या-
 रोप्य च मण्डलचक्रं अक्षरस्वहृष्टामालामन्त्रेण नायि-
 कायै अन्यासां प्रणवस्वाहाविदर्भितस्वबौजमन्त्रैः पुष्या-
 दिकं यथास्थानं दत्त्वा अक्षररहितपुष्यदानमन्त्रैः स्तुतिं
 च कुर्यात् । शेषं पूर्ववदिति ।

वाह्यपूजाविधेः स्मृत्यै संग्रहाद् यन्मयार्जितम् ।

पुण्यं तेनास्तु लोकोऽयं सत्पूजाभाजनं परम् ॥

॥ पूजाविधिसंग्रहः समाप्तः ॥

248.

वज्रडाकं नमस्त्वय महामायात्मकं चिनम् ।
 आम्नायसङ्गतस्तस्य स्तुच्यते साधनक्रमः ॥
 आङ्गो मैत्रीकपायोगात् संबोधौ कृतमानमः ।
 दानशैलादियुक्तोऽष्टलोकधर्मैः समाशयः ॥
 मन्त्रतन्त्रादिसिद्धिजो धोगचारस्थमः क्वचित् ।
 स्थाने सुखोपविष्टः सन् हृत्सूर्ये न्यस्तहुँकृतिः ॥
 तत्प्रभोङ्गवपूजाभिः सम्पूज्य पुरतो धियम् ।
 कृत्वार्थदेशनाद्यं तु शून्यतां भावयेत् ततः ॥
 ॐ शून्यताज्ञानवज्रस्वभावात्मकोऽर्हसिति मनसा पठेत्
 व्योम्नि रक्तचतुर्घचपद्मस्ये स्तुर्यमगुडले ।
 पञ्च बिन्दून् सितान् ध्यात्वा स्फुरत्संहारकारकान् ॥
 चतुर्द्विष्टिन्दुसम्भूता वृत्यन्त्यः सङ्गमोत्सुकाः ।
 पूर्वाभ्यस्तमहामैत्रीकरणादिस्वभाविकाः ॥
 चतस्रोऽपि च डाकिन्यश्चोदयन्तीति चिन्तयेत् ।
 हले सहि विअसित्र कमलु पबोहिउ वज्रे ॥
 अललललहो महासुहेण आरोहिउ वृत्ये ।
 रविकिरण पफुलिउ कमलु महासुहेण ॥

^१ AC मुच्य ॥

^२ AC आङ्गं

^३ AC योगं ।

^४ AN द्वंद्वे ।

^५ AC चान् ।

^६ A चतुर्मिर्विन्दु, N चतुर्द्विष्टिन्दु ॥

^७ छाया—

हले सर्वि ! विकसितं कमलं प्रबोध्यते वज्रेण ।

अललललहो सहासुखेनारोपितो वृत्ये ॥

रविकिरणैः पफुलं कमलं महासुखेन ।

^८ C वज्रं ।

^९ C वृद्धे, AN द्वारे ॥

ततः संभारदुःखेभ्यः सत्त्वा भ्युद्धरणाशयः ।
 मायोपमं जगन्नन्द वशाभूतं विलोक्य सः ॥
 सध्यविन्दुद्ध्रवं लीकं हुं बीजात् करणामयम् ।
 पञ्चज्ञानचिकित्सारमानन्दमन्दरम् ॥
 चतुर्मुखं सम्पूर्णं भज्ञोद्गलितमय च ।
 भूमं प्राणीवक्ताम् भुवं पौतं तु दस्तिणम् ॥
 पृथुवः सिद्धान्ताम् वामं मरकतोञ्जलम् ।
 विनेष्व न वशीद्भुद्रापञ्चकभूपितम् ॥
 फिङ्गोद्गमूर्त्त्वा ग्राम्यं कपालमुकुटीलटम् ।
 नापालं पाणिन्मं भव्ये वासि खद्वाज्ञचापिनम् ।
 रश्मिकोटिपूरविवुहः कृतजग्हितम् ॥
 स्वामया दुहुरविन्या संश्चिष्टं वा रतोत्सवे ।
 नृथलं हेतुकं आयात् चतुर्द्वीषीष्ठिताननम् ॥
 गकिसौनो चतुर्विष्णु चिङ्गादिकमुच्यते —
 तत् भूम्येद्देवं वज्रदाकिनो नौलवणिका ।
 नौलपौत्रसिद्धारक्तहरितामयचतुष्टया ॥
 पृथिव्याऽर्धतानादि शुद्धवज्रं कपालकम् ।
 सर्वे दधाति वासि तु घण्टाखद्वाज्ञथारिका ॥
 दस्तिणे सवताज्ञालतोषधालभिरूपिका ।
 श्रीरवदाविनो शब्दक्षटाचिषूलहस्तिका ॥
 वासि निधीहितवैद्य श्रीवज्रनन्दडाकिका ।

^१ A.M. ८३० ।

^१ AC सध्ये चन्द्रोऽ ।

^२ A. कर्मणः ।

^२ A. भद्रा० ।

^३ AC फिङ्गोद्गम्य० ।

^३ A. मालौ, C. मालिनं ।

^४ AC आत्मा ।

^४ AC. चक्र० । ।

^५ C. अन्वकमय० ।

पीतनौलसितारक्तहरिताभचतुर्मुखौ ॥
 पश्चिमे तु दले पद्मडाकिनौ धवलारुणा ।
 स्यात् तेजःप्रत्यवेष्टादिस्वभावा नवयौवना ॥
 सितारुणाद्रुतस्वर्णनौलहरितनिभानना ।
 विश्वपद्मं ग्रं सव्ये कपालं धनुरन्धतः ॥
 उत्तरे तु हरितपीतशुक्ररक्तसितानना ।
 अत्वानुष्ठान वास्त्रादिविशुद्धा विश्वडाकिनौ ॥
 खद्वाङ्गडमरुकं सव्ये वामे पाशं कपालकम् ।
 मनिनेत्राश्वतुर्वक्त्राः सव्या देव्यश्वतुर्भुजाः ॥
 शृङ्गारादिरसासङ्गा लक्षणव्यञ्जनोऽञ्जलाः ।
 गौद्रामनस्या नृत्यन्ध्यो नाथाभा मुद्रिकादिभिः ॥)
 कुर्यात् घडङ्गविन्यासं नाथस्यावाहनादिकम् ।
 अभिषेकं जिनैः पूजां स्तुत्यनुरागनादिकम् ॥
 लक्ष्माटकरात्योश्वस्तुःश्रीचंद्राणे हृदि न्यमेत् ।
 ॐ आः खं चि र इत्येवं रेफादूर्ध्वं च हँक्तिः ॥
 वज्रच्छटासमायोगैरानीय ज्ञानमण्डलम् ।
 अर्घदानादिपूर्वं च प्रविश्यैकौकुर्यात् स्वयम् ॥
 मार्द्वं समयचक्रेण विशिष्टफलसिद्धये ।
 रसप्रवेशात् तास्त्रादिरजतौभावसिद्धवत् ॥
 मञ्चाद्य दिग्गतान् नाथान् हृदयस्थहृदर्चिषा ।
 तत्प्रभोङ्गविद्याभिर्भृतकुम्भामृताम्भुधिः ॥
 अभिषेकात् प्रभोर्मौलीवक्षोभ्यो दिव्ययोषिताम् ।
 पुनः शाश्वतरत्नेशमिताभाभोधसिद्धयः ॥

¹ AN • वास्त्रव० ।

² AC • वास्त्रा० ।

³ AC खड्ड० ।

⁴ जित ।

⁵ C • भोर्मा० ।

ममाध्यमष्टदेवीभिः सत्यजात्यग्रपाणिभिः ।
 पूजयेद् योगिनीशुभास्यामानं हेरुकं स्तुयात् ॥
 हंस्राकटमत्तमभीमध्यात्तस्त्रामभूपितम् ।
 भष्टमाग्नं अन्तमानं औहरुकं नमाम्यहम् ॥

इति स्तुतिः ।

शिरोहृकामित्युल्लिङ्कं ऊरुयुग्मादिके क्रमात् ।
 उँ हु ला ला हा वौजं थाल्वा पञ्चकुल्लात्मिकाम् ॥
 ह्रौःकारवक्षगत्याजां थूँभूतपौतकर्णिकाम् ।
 औदुडडाक्कलों स्वाभां वौश्य रकां रतोत्सकान् ॥
 गौत्या सच्चाद्यमानः सन् चतुर्देवीभिरज्जया ।
 उँजातमणिहुँवज्रविचिचकरणादिभिः ॥
 जिनाननुरागयामौत्यारभेत् रतिचिन्तया ।
 वज्राजान्कारफटशब्दैरानौयास्ये प्रवेशितम् ॥
 जिनहन्दं सखावेशात् द्रुतं वज्रविनिर्गतम् ।
 पद्मे महिनमासाद्य जिह्वया विधिवत् ततः ॥
 चतुर्भूतस्वभावे हृदक्तपद्मे चतुर्द्वये ।
 स्फूर्यस्थविन्दुच न्द्रेन सम्पुटितः सुवेष्टितः ॥
 मृणालस्त्रौपमसार्वसप्त-
 रेखाभिरासाक्षरपद्मक्तिभिः सः ।
 निश्चार्य नादं तत ऊर्जमिन्दु-
 च्छिद्रे प्रवेश्यानुगमागमः स्यात् ॥

^१ N सन् ।

^२ AC सच्चिं ।

^३ AC ○न्द्रूच० ।

^४ AC ○सद्वर० ।

^५ A ○रुक्म० ।

^६ AC' उक्त० ।

^७ A omits ○मप्त० ।

उच्चारयन् स्फुरत्प्राणैर्मन्त्रमायामस्तुतम् ।
अक्षरं च तथा कुर्यात् नादप्रवेशनिर्गम्मौ ॥

जर्ज्जे निर्गच्छति वायौ अश्वरध्वनिर्गच्छति, प्रविशति सति प्रविशति, तिष्ठति सति वायौ स्फूरणासितविन्दुमध्ये तिष्ठति । एवं ग्रथितस्वरव्यञ्जना सार्वसप्तगुणरेखा प्रवेशस्थितिनिर्गमा । मन्दं मन्दमन्यज्ञागता परा चिन्तेन निर्धेया । ॐ आः हुँ इति अक्षरजप्यमन्तः ।

उत्थातुकामः पूजाद्यं कृत्वा दृष्ट्वा च दुःखितम् ।
जगत्तत्त्वदृशामुक्तं कुशलं परिणामयेत् ॥
यन्मयोपचितं पुण्यं वज्रडाकस्य भावनात् ।
तेनाहं वज्रडाकः स्यां जगन्नाथपदामये ॥
उत्थाय पिण्डपातादिश्रुतव्याख्यादिकां क्रियाम् ।
स्वपरहेस्काकारो मायाकार इवाचरेत् ॥
हुँकाराधिष्ठितं भोज्यं आःकारजकपालगम् ।
अधोवायव्यग्रिचक्रेण॑ ज्वालितं निर्मलौकृतम् ॥
जर्ज्जमोँकारमाचिन्त्य अभिमन्त्रामृतायितम् ।
जिह्वावज्रांशुनलिकाक्षेनानेन तर्पयेत् ॥

ॐ आः हुँ गुह्यभष्यं भष्येऽहमिति अमृतास्वादमन्तः ।

प्रागेव सानवेलायां अभिषेकविधिं भजेत् ।
चतस्रष्ठपि सन्ध्यासु ध्यायादेवं समाप्तः ॥

C स्तरेत् आयै० ।

AC प्रचार० ।

A रूपा० ।

AC प्रचार० ।

C तास्थाना० ।

C वक्रेण ।

साधनं वज्रडाकस्य कृत्वा सन्धं शुभं मथा ।
 यत् ते नार्थजनो भूयात् तदहं कृतभूषणः ॥
 महामायातन्त्रानुसारेण हेहकसाधनोपायिका
 समाप्ता ॥

249.

श्रीहेहुकमहा वज्र कटु कटु प्रवेशय प्रवेशय बन्ध बन्ध
 तोषय तोषय मर्ववज्रडाकिनीनां हृदयं हुँ हुँ हुँ फट् ।
 ऊँ मर्ववज्रडाकिनी प्रतीच्छेमं बलिं ऊँ फट् । ऊँ
 वज्रडाकिनी प्रतीच्छेमं बलिं हुँ फट् । ऊँ रवडाकिनी
 प्रतीच्छेमं बलिं हुँ फट् । ऊँ पद्मडाकिनी प्रतीच्छेम
 बलिं ह्रौं फट् । ऊँ विश्वडाकिनी प्रतीच्छेमं बलिं हुँ
 फट् । ऊँ मर्वडाकिनी प्रतीच्छेमं बलिं हुँ ह्रौः हुँ हैः । ऊँ
 मर्वयोगिनी प्रतीच्छेमं बलिं हुँ ह्रह्रौः ।

॥ गवं महामायातन्त्रस्य बलिविधिः समाप्तः ॥

A. नानाद्यः ।

* AC. वस्त्रा ।

* C. ज्ञौः ।

C. नमो ओः ।

* AC. वस्त्रा ।

250.

नमो वच्छाकाय ।

विस्तरी दुर्ग्रहः प्रायो 'बालस्त्रीणां भवेदिति ।
संक्षिप्तमपि संक्षिप्य तत् सप्तांश्चारसाधनम् ॥
तत्पूजाशून्यताबोधिमन्त्रपर्यन्तमन्तरा ।
कृतवानङ्गमध्यङ्गं वज्रडाकं प्रसाधयेत् ॥
यं रँ वँ लँ चतुर्भूतमण्डलोपरि चिन्तयेत् ।
सुँकारसम्भवं मेरुं सप्तरत्नाष्टशङ्कम् ॥

ॐ मेदिनि वज्रौभव वज्रबन्ध हुँ । ॐ वज्रप्राकार
हुँ वँ हुँ । ॐ वज्रपञ्चर हुँ पँ हुँ । ॐ वज्रवितान हुँ
खँ हुँ । ॐ वज्रशरजाल चाँ शँ चाँ । ॐ वज्रज्वाला-
नलार्क हुँ हुँ हुँ—

(विधाय वज्रभूम्यादिषट्कं षडारमालिखेत् ।
विश्वाङ्गसंस्थितं चक्रं विश्ववज्रावलौक्ततम् ॥
हुँभवं ध्यायेदचैव वज्रडाकं महासुखम् ।
षट्भुजं चिमुखं चक्रं सर्वलक्षणलक्षितम् ॥
व्यञ्जनाश्रीतिसंयुक्तं आलिकाल्युद्धवं प्रभुम् ।
वज्रघण्टासमापनं नरचर्मार्दिधारिणम् ॥
वामे कपालखद्वाङ्गचिशूलं दक्षिणे करे ।
कपालमालामुकुटिं विश्ववज्रजटाधरम् ॥
अर्द्धेन्दुशेखरं चैव षण्मुद्रादेहभूषणम् ।
नौलपीतहरितवक्रं व्याघ्रचर्माम्बरावृतम् ॥

¹ AC चल० ।

² N omits वच० ।

¹ AC • भवङ्ग० ।

आलौढधान्तस्त्र्यथभैरवकालराचिकम् ।
 यथा नाथस्य तथा वज्रवाराह्यापि भुजादिकम् ॥
 देवी जानु समावेश्य परमानन्दविहस्ता ।
 शानाकर्णणादिकं कुर्यात् जःहुँवँहोरेभिरक्षरैः ॥
 एड् योगिन्यः पठारेषु वामावर्त्तविवर्त्तनैः ।
 हर्मकौ प्रथमा देवी द्वितीया वज्रभैरवी ॥
 त्रृतीया घोरचण्डौ च चतुर्थौ वज्रभास्करौ ।
 पञ्चमौ वज्ररौद्रौ च षष्ठौ स्याद् वज्रडाकिनी ॥
 नौला पौता रक्ता हरिता धूमा सिता देव्यः ।
 भुक्तकेशा महारौद्रा चिनेचाश्च दिगम्बराः ॥
 रणङ्गमरुघण्टा च हस्तेतरकरदये ।
 दधाना नरचर्माणि प्रेतस्त्र्योपरि स्थिताः ॥
 कपालमालामकुटा आलौढासनसंस्थिताः ।
 षडक्षरभवा भव्या देव्यः सर्वा यथाक्रमम् ॥
 लौँ माँ पाँ ताँ खँ इत्येभिः पञ्चधातुभिरधिष्ठिताः ।
 ऊँ अँ ह्रौँ हुँ होः ह्रौःकारैः स्कन्धान् रूपादिकानपि ॥
 भूँ हुँ खँ आः हो हँकारैरायतनानि शोधयेत् । ऊँ हः
 नमः ह्रौः स्वाहा हुँ वौषट् हुँ हुँ होः फट् फट् उरः-
 शिरः स्कन्धनेचादिषु योजयेत् । ऊँ वँ हाँ याँ ह्रौँ नैँ
 जँ ह्रौँ हुँ हुँ फट् फट्—
 नाभिहृदक्रेषु मूर्धि शिखायां मन्त्रज्ञ विन्यसेत् ।
 कायवाक्चित्त[चन्द्रे]षु ऊँ आः हुँकारमर्पयेत् ॥

१ AC प्रत्यालौ० ।

३ AN पूजाविधिः ।

४ A ऊँ शिखा० C उरसि शिखा०

१ AC सूर्यभै० ।

३ AC स्त्रावतु० ।

४ C वा स्त्रा० ।

घटचक्रवर्तिचक्रस्य देवौ वृन्दकरमितैः ।
पञ्चामृतद्रवापूर्णैः कपालैरभिषेचयेत् ॥
पूजास्तुत्यमृतास्वादं कृत्वा च भावनां चरेत् ।
सप्ताश्वरं जपेन्मन्त्रौ निर्विशङ्केन चेतसा ॥

होः ह ह हु फट् ।

ध्यानजापात् यदा खिन्नः तदा शुद्धिमनुसरेत् ।

स्मृतिसम्बोध्यङ्गं श्रीहेरुकाः, धर्मप्रविचयसम्बोध्यङ्गं
हेरुकी, वीर्यसम्बोध्यङ्गं वज्रभैरवी, प्रौतिसम्बोध्यङ्गं
धोरचण्डी, प्रसव्यिसम्बोध्यङ्गं वज्रभास्करी, समाधि-
सम्बोध्यङ्गं वज्ररौद्री, उपेक्षासम्बोध्यङ्गं वज्रडाकिनी—
सप्तबोध्यङ्गभावना ।

कण्ठिका रुचकं रत्नकुण्डलं भस्म स्त्रवकम् ।

घट् वै पारमिता एता मुद्रारूपेण योजिताः ॥

दुर्जयचन्द्रोऽतं सप्ताशारसाधनं समाप्तम्

^१ AC वचस्या० । ^२ C अमन्त्रं । ^३ A पादखिन्नतः० ।

^४ A omits श्रीहेरुकः—उपेक्षासम्बोध्यङ्गं । ^५ A सहृष्ट्या० ।

251.

नमः समराय ।

(त्रिमुखं पड्भुजं नौलं स्वा नप्रज्ञाङ्गसङ्ग्निनम् ।
हुँजं पड्देवतीनाथं नत्वा लिखामि साधनम् ॥)

योगी प्रातरुद्याय समयगुलिकां मुखे प्रक्षिप्य गिरि-
गङ्गरादिमनोरमे स्थाने विश्ववज्रसमासौनो हृदि स्फूर्यस्थ-
नौलहुँकारं पश्येत् । तस्मात् हुँकारात् पञ्चाकारान्
रश्मौन् गगनकुहरे चैधातुकमभिव्याप्य संस्फार्य्य तैश्च
रश्मिभिरकनिष्ठभुवनवर्त्तिनं भगवन्तं वश्यमाणवर्ण-
भुजायुधं सर्वयोगिनौगुरुबुद्धबोधिसत्त्वांश्च तिलबिम्बो-
पमान् आनौयाकाशदेशे पुरतः संस्थाप्य तांश्च रश्मौन्
पुनः स्वबौजे संहरेत् । ततः स्वबौजात् संस्फार्य्य बाह्य-
गुह्यतत्त्वपूजाविशेषैर्भगवन्तं योगिनौगुरुबुद्धबोधिसत्त्वांश्च
यथाविधिना पूजयेत् वन्दयेत् । ततस्तेषां पुरतः पाप-
देशनापापाकरणसंवरं पुण्यानुमोदनाचिशरणगमनबोधि-
चित्तोत्पादआत्मभावनिर्यातनाश्रधेषणायाचनाश्च क्षत्वा
तदनन्तरं चतुर्ब्रह्मविहारान् भावयेत् । ततः ॐ
श्रून्यताज्ञानवज्रस्वभावात्मकाः सर्वधर्माः ॐ श्रून्यता-
ज्ञानवज्रस्वभावात्मकोऽहमिति सकलवस्तुतत्त्वसारसंग्राहकं
मन्त्रार्थमामुखौकुर्वन् अजातानिरुद्धप्रभास्वरसमाधौ
मुहूर्तमप्रतिष्ठितरूपेण संतिष्ठेत् । ततः पूर्वप्रणिधानावेध-
सामर्थ्यात् प्रभास्वरादुत्थाय स्वप्रमायावत् विश्वं पश्यन्
अगदुत्थायात्मनः श्रीहेस्तत्वं विभावयन् यं रँ लँ वँ

परिणतानि धनुस्त्रिकोणवर्तुलचतुरस्ताणि नौसरक्त-
श्वेतपीतानि चतुर्महाभूतमण्डलानि उपर्युधार पश्येत् ।
तदुपरि सुँकारसम्बवं सुमेरुं चतुरसं सप्तरत्नमयं अष्ट-
शृङ्गोपशोभितं तदुपरि ॐ मेदिनी वज्रैभव वज्रबन्ध हुं,
ॐ वज्रप्राकार हुं वं हुं, ॐ वज्रपञ्चर हुं पं हुं, ॐ वज्र-
वितान हुं खं हुं, ॐ वज्रशरजाल चां शं चां, ॐ वज्र-
ज्ञालानसारं हुं हुं हुं— एतैर्भन्नैर्वज्रभूम्यादिषट्कं
विधाय तदभ्यन्तरे चतुरसादिकाटागारं विभाव्य, तदभ्यन्तरे
विश्वपद्मस्थं पडारचक्रं ध्यायात् वज्रपद्मज्ञकावलौटतम् ।
तदभ्यन्तरे पद्मवरटकस्थं रूभवं सूर्यमण्डलं आलिकालि-
परिणतं चन्द्रसूर्यमण्डलसम्पूर्णमध्यस्थं नौलहुँकारं वज्र-
सत्त्वरूपं भावयेत् । एतत् भव्यं परिणाम्य भगवन्तं वज्र-
डाकं हुँभवं वाराह्यालिङ्गितमहासुखं यथोपदेशं आ-
दर्शादिपञ्चज्ञानात्मकं पडभुजं मूलदक्षिणवामनौलपीत-
हरितचिमुखं चिनयनं द्वाचिंशस्त्रणाशौत्यनुव्यञ्जनात्मकं
प्रभुं आलिङ्गनभुजाभ्यां वज्रघण्टाधरं इतरोर्छ्वभुजाभ्यां
नरचर्मधारिणं वामभुजासक्तखद्वाङ्कपालकलितकर-
दक्षिणे चिशूलधरं कपालमालाभरणोज्ज्वलं घण्मुद्राविभू-
षितं व्याघ्रचर्माभराद्वतकटिं विश्ववज्रार्द्दुमण्डितजटाजू-
आलौढपदाकालविश्वालसूर्यमध्यस्थभैरवकालराचिमस्त
कवामकर्णस्तनं भवनिर्वाणस्वभावं भावयेत् । यथा नाथस
तथा वज्रवाराह्या वर्णभुजादिकं किन्तु नरचर्म त्यक्त
तत्कराभ्यां धनुर्बाणधारिणी देवी भगवज्ञानुदयं समावेष

परमानन्दविहला भाव्या । ततः पदस्वारेषु वामावर्तीं
 पद्देवतौः पश्येत् । तत्र पूर्वारे फट्कारसभवा श्रीहेहकी
 प्रथमा हेवी नौलवर्णा, अपरारे हुँकारसभूता हितीया
 वज्रभैरवी पौतवर्णा, अपरारे हाँकारजाता दृतीया
 धोरज्जर्डी रक्तवर्णा, अपरारे हुकारसभूता चतुर्थी वज्र-
 भास्करी हरिता, अपरारे हौःकारसज्जाता पञ्चमी वज्र-
 रौद्री धूम्रवर्णा, अपरारे ऊँकारनिष्ठवा पष्ठी वज्र-
 डाकिनी सितवर्णा; एता देव्य एकवक्त्राश्चतुर्भुजाः द्वाभ्यां
 रणहुमरुधण्टाधराः तदितराभ्यां नरचम्रेष्विधारिण्यः
 सर्वा महारौद्रास्त्रिनेत्रा मुक्तकेशिन्या दिग्म्बराः प्रेत-
 स्त्र्योपरि स्थिताः कपालमालामुकुटा आलौढासन-
 संस्थिताः पञ्चमुद्राधराः सिद्धिसान्निध्यकारिका ध्यायात् ।
 तदनु भगवतो हृदौजनिर्गतरश्मिभिर्जःकारेण ज्ञानचक्र-
 मानौय हुँकारेण समयचक्रे जले जलमिव ज्ञानचक्रं
 प्रवेशयेत् । वँकारेण बन्धनं होःकारेण तोषणं कुर्यात् ।
 ज्ञानसन्ध्वहृदौजं ध्यात्वा लोँ माँ पाँ ताँ खँ इत्येभिः
 पञ्च धातूनधितिष्ठेत्, ऊँ आः हौः हौः हुँ हौःकारैः
 लक्ष्यरूपादिकानपि, भूँ हुँ खँ आः हौँ हाँकारैराय-
 तनानि शोधयेत् । ततः पद्देवतात्मकमन्त्रकवचैरात्मानं
 कवचयेत् । ऊँ हः हृदये नमः हिः शिरसि स्वाहा हुँ
 शिखायां वौपद् हे लक्ष्यहृदये हुँ हुँ होः चक्षुषोः फट्
 हुँ सर्वाङ्गेष्वस्त्रम् । पद्देवतौविशुद्धिमन्त्रपदैर्भगवतौ

१ A किङ्गशाऽ ।

२ A फक्ताऽ, C छत्राऽ ।

३ C हौः० ।

४ A तारू लक्ष्मल० ॥ ५ नामेक० ।

५ AC बछ आ० ।

६ AN छुबेत् ।

७ AC शेष० ।

८ C शुद्ध० ।

कवचयेत् । ॐ वँ नाभौ हाँ ये॑ हृदि हौं मो॑ वक्रे॑ हँ
हौं मूर्भि॑ हुं हुं शिखायां फट् फट् सर्वाङ्गेष्टस्वम् ।
तदनु भगवतो भगवत्याश्च कायवाक्चित्पथेषु ॐ आः
हुं अर्पयेत् । ततः स्वहृदौजनिर्यातरश्मिभिः सञ्चोद्य सर्व-
तथागतानानौय अभिषेकमनुनाथयेत् भगवत्तः सर्व-
तथागता अभिषेकं ददन्तु मे इति । तथागतैर्बुद्धै-
निर्मितरूपवज्रादिभिः पञ्चामृतभूतकलशाहस्राभिषेका-
भिरानयेत् ।

अभिषेकं महावज्रं चैधातुकनमस्तुतम् ।

ददामि सर्वबुद्धानां चिगुह्यालयसम्भवस् ॥

ॐ सर्वतथागताभिषेकमम्यश्रिये हुं इति पठित्वा
अभिषिद्यमानश्वित्तेशमुकुटी भवेत् । द्वेषपिशुनईष्ठाराग-
मोहधर्मधातुमुकुटिन्यो देवत्यो यथाक्रमं जायन्ते इति
ध्यायेत् । हुँकारजं कुलिशं देव्या एकारजं चिद्लकमलं
आःकारजा कर्णिका ॐकारजं किञ्चलकं भावयेत् ।
वज्रामृशकाररश्याकष्टकमलानास्तिकां मद्नोत्कटविहृलां
अनुरागयेत् । ॐ सर्वतथागतानुरागेण वज्रस्वभावात्म-
कोऽहमिति ध्वनिभिः सञ्चोद्य सर्वतथागताननुप्रवेश्यानु-
रक्ष्य हृदये द्रवीकृत्य वज्रमार्गेण पद्मदले स्फारयेत् ।
षोडशं पूजादेवीः संस्कार्यं रोमकूपायसन्धिषु विधिवदर्थं-
पाद्यादिकं ददात् । ॐ हेरुक अर्घं प्रतीच्छ स्वाहा ।
ॐ हेरुक पाद्यं प्रतीच्छ स्वाहा । ॐ हेरुक आचमनं
स्वाहा । पश्चात् भूतडाकिनीभिर्गन्त्यैः पुष्टैः

O ओः । A omīta •पूजा• । AN •स्कार्य

•प्रतीच्छ एवं, आचमनं, आचरणं । N औहै० ।

पूजयेत् । यँकारं परिणतं वायुमण्डलं तदुपरि रेफपरिणतं
अग्निमण्डलं तदुपरि रक्तआःकारजं पश्चभाजनं तम्भये
वुँ आँ जँ खँ हुँ रत्तपरिणामेन पञ्चामृतपञ्चमदीयं
स्वबौजाङ्कितं तत्पिधानं औँकारं तदुपरि अकारजं शशिलं
तत्र हुँभववजं तदीजाङ्कितम् । वायुना वह्नौ ज्वलति
तत्पाकेन शुद्धाः सर्वतथागताः औँकारचन्द्रवज्ञाणि च
द्रवीभूय निपतन्ति तत्करोटके । ततः औँ आः हुँ इत्युद्धार्थ्ये
सर्वदेवतानाममृतमाळाष्ठ तचैव प्रवेशयेत् । अनेनैवा-
धिष्ठाय जिह्वाये वँभवं यवफलप्रमाणं सितवजं वज्रनालि-
कथा तदमृतमास्वादयेत् । मुखात् मुखं भगवत्यै दद्यात्
देवतौ गणाय च । ततो ध्यानात् खिन्नः सम्बराकार-
मुदहन् मन्त्रं जपेत् । तच मन्त्रः औँ हीः ह ह हुँ हुँ फट् ।
जापात् खिन्नः शुद्धिमनुस्मरेत् । सृतिसम्बोधज्ञं श्री-
हेरुकी, धर्मप्रविचयसम्बोधज्ञं श्रीहेरुकी, वीर्यसम्बोधज्ञं
वज्रभैरवी, प्रौतिसम्बोधज्ञं घोरचण्डी, प्रसविसम्बोधज्ञं
वज्रभास्तरी, समाधिसम्बोधज्ञं वज्ररौद्री, उपेश्वासम्बो-
वज्रडाकिनी ।

कण्ठिका रुचकं रत्नकुण्डलं भस्म द्वचकम् ।

षट्पारमिताविशुद्धा बोधज्ञं बल्युपहारपूर्वकं चिसम्ब्यं
भगवन्तं ध्यायेत् । तच बस्ति । 'योगी—

आलौढपदसंस्थित उच्चस्थानास्थितश्रितः ।

दक्षिणाभिमुखो नग्नो मुक्तशिखो निश्चार्द्धके ।

आक्रान्तपादोर्ध्वष्टुलु मूर्धाँफँकारनामतः ॥

A. omits अनेत्रे.....मास्त्रादवत् ।

लोकितो ।

वज्रः च लिमुद्दीविकर्च
वर्तावर्तेन वीरयोगिनौ मात्राय उँ आः वज्र अरस्ति होः
अः हुँ वँ होः वज्राकिन्यः समयस्त्वं हृश्यहोः एवं चि चतुः
पञ्च वारान् उच्चार्थं आमन्त्रयेत् । तदनु उँ ख ख खाहि
खाहि सर्वयक्षराक्षसभूतप्रेतपिशाचोन्मादापस्मारडाकि-
न्यादय इमं बलिं घृण्णन्तु सर्वमिद्दिं मे प्रयच्छन्तु यथैवं
यथेष्टं भुज्जय पिबय जिग्रय मातिक्रमय 'मम सर्वाकार-
तया शत् सुखसमृद्धये सहायका भवन्तु हुँ हुँ हुँ फट्
स्वाहा इत्यनेन बलिं दद्यात् । ततदलिं यथोपदेशं
सञ्चारं कृत्वा श्रीचक्रसम्बरहृष्णेण निवारितेन्द्रियोँ योगी
मायोपमं जगदधिमुच्य यथा सुखं विहरेदिति ।

अद्येनाद्ययं कृत्वा यत् सप्ताक्षरसाधनम् ।

शुद्धं लब्धं शुभं तेन सोकोऽस्तु चक्रसम्बरः ।

॥ सप्ताक्षरसाधनं समाप्तम् ।

। क्षतिरियं पण्डितावधूतश्रीमद्दयवज्रपादानाम् ॥

N. o. k. i. । ऊर्जा ।

A प्रयच्छैव ।

AC सुखं पठ ।

² AC अलरण्डि ।

⁴ AC omit.

⁶ AC add यथा after this.

252.

नमः श्रौचक्षसम्बराय ।

सद्गुरुचरणाभोजं प्रणम्य संगृह्णते यथाम्नायम् ।

सम्बरतन्त्राश्रयणाद् बाह्यपूजाविधिर्मया स्पष्टम् ॥

इह श्रौचक्षमस्वरं मण्डलके पूजयितुकामो योगी ग्रात-
रुथाय यथावसरं वा अविस्मृतदेवतायोगस्तथैव सुहृद्दत-
दहङ्कारवान्, विस्मृतदेवतायोगस्तु पञ्चस्तन्याद्यहङ्कारवान्,
स्वभावशुद्धमन्त्रोच्चारणपूर्वकं शून्यतामधिमुच्य स्वनाभौ
निर्गमप्रवेशेन सह स्फुरणसंहरणपूर्वकं आखिकालि-
परिणतं चन्द्रं तत्र हुँकारं पारदवणे विभाव्य तच्चन्द्र-
बौजपरिणामेन स्फुरणादिपूर्वकं श्रौसम्बरयोगवान् शुचि-
प्रदेशे पञ्चामृतसुगन्धादिवटिकया तदभावे अन्यतम-
द्रव्यमिश्रितसमयवटिकया वा संयुतं हस्तं दस्त्वा शुभ्म-
निशुभ्म इत्यादिकमुच्चार्थं चतुरस्तमण्डलकं उपलिप्य
ॐ वज्रेरेखे हुँ इत्यधिष्ठाय तत्त्वाध्ये हस्तं दस्त्वा पूजेत्यादि-
चतुर्विंशत्यक्षराणि पौठोपपौठादिदर्शभूमिस्वभावानि
तत्तद्भूम्यधिमोक्षपूर्वकमुच्चारयेत् । ततस्तत्र मण्डले
भटिति चतुर्महाभूतस्थसुमेरूपरि विश्वचन्द्रे स्वहृदयवि-
निर्गतहुँकारमवस्थाप्य तदौजरश्मिभर्दशदिकृस्थविचक-
देवतामानौय तत्र हुँकारे यथोपदेशं प्रविश्य तत्परिणतं
भगवन्तं सपरिवारं सर्वाकारनिष्ठनं पश्येत् । ततः हृदौज-
निर्गतबौणादिदेवौभिः संपूज्य सप्तरत्नादौनि च निर्गताति

C श्रौसम् ० ।

AC चन्द्र ० ।

० सप्तरत्न ०

N adds तत्र ऊँ after this

AC कोपलिपि ।

ढौकयित्वा यथाविधि शोधितेन करेण मण्डलकमध्ये
अक्षरमन्त्रेण पुष्टं दद्यात् । पुनस्तत्त्वैव भगवद्गवतौ-
हृदयोपहृदयमन्त्रैस्ततो डाकिन्यादीनां यममथनौपर्यन्ता-
नामेतासामेव मन्त्रेण दिक्षु वामावर्त्तेन विदिक्षु दक्षिणा-
वर्त्तेन यथास्थानं पुष्टं मण्डलके दद्यात् । ततः कर-
विन्यस्तानां तत्तत्स्थानेषु तत्तन्मन्त्रेण ॐ हः इत्यादिना
पुष्टं दद्यात् । तत्स्तंडामकरत्स्तगतपुष्टमष्टपदमन्त्रो-
चारणपूर्वकं मण्डलके प्रश्निष्ठ शिरसि अञ्जलिकरण-
पूर्वकं ध्यानमन्त्रचक्रमात्मनि प्रवेशयेत् । ततो हृदया-
द्यष्टपदैस्तु मन्त्रैः स्तुतिपूर्वकं यथावर्त्तिस्तुतिभिञ्च
संस्तुत्य यथाशक्ति पापदेशनादिकां ध्यानमन्त्रजापप्रणि-
धानादिकं च विधाय शताक्षरमन्त्रमुच्चार्यं 'योगशुद्धा:
सर्वधर्मा योगशुद्धोऽहमिति मन्त्रसहितकमलावर्त्तमुद्रया
सन्तोष्य मुद्रोपसंहारे चाऽस्तिङ्गनाभिधानपूर्वकं अना-
मिकया भूमिं स्पृशन् ॐ वज्र मुरिति पठन् विसर्ज्य
तच्चकमात्मनि प्रवेश्य मण्डलकरेखाप्रोक्षणादिकं कुर्यात् ।

वाच्चपूजाविधेः पुण्यं 'संग्रहाद् यन्मयार्जितम् ।

तेन भूयात् जगत् सर्वं बुद्धपूजापरायणम् ॥

॥ वाच्चपूजाविधिसंग्रहः समाप्तः ।

। कृतिः शाश्वतवज्रस्य ॥

¹ AC तात् ।

² A वाम० only.

³ N. लक्ष्मी ।

⁴ C. पदान्त० ।

स्त्रीपाप्त० ।

⁵ AC यहा० ।

253.

नमः श्रीचक्रसम्बराय ।

प्रणम्य वज्रवाराहौं योगिनीचक्रनायिकाम् ।

मंगल्यते यथाऽऽम्भायं हस्तपूजाविधिर्भया ॥

तत्र गणमरुडलादौं श्रीचक्रसम्बरयोगवान् स्वाम-
करस्थान् पृथिव्यसेजोवाख्याकाशधातृन् पातनी-मारणी-
आकर्षणी-नर्तन्श्वरी-पद्मजालिनी-स्वभावानधिमुच्य दृष्टा-
तर्जनीमध्यमानामिकाकनिष्ठातन्त्रेषु वज्रसत्त्ववैरोचना-
मिताभास्त्रोभ्यरत्नसम्भावामोघसिद्धिस्वभावान् यथाक्रमं
शुक्रपौत्रतक्तव्याहरितवर्णेन ॐ हः नमः हि स्वाहा हुँ
बौषट् हे हुँ हुँ होः फट् हँकारान् विन्यसेत् । करतत्त्वे
भटिति निष्पन्नं रक्तपञ्चदलकमलं ध्यात्वा तत्पूर्वदिग्दलेषु
वामावर्त्तेन यथाक्रमं यामिनी-मोहनी-सज्जालिनी-
मन्त्रासिनी-चण्डिकास्वरूपाणीति नौलश्वेतपौत्रहरित-
धूमधूसरवर्णानि हाँ याँ श्वीं माँ झेँ श्वीं हुँ हुँ फट्
फट् इति बौजाक्षराणि पश्येत् । कर्णिकायां च वज्र-
वाराहौस्वभावं रक्तवर्णं ॐ वै इति बौजं एतत् प्रतिबिम्बं
चक्रचयं वा अधः करपृष्ठेऽपि स्फुटं पश्येत् । ततस्तत्कार-
गतानि बौजाक्षराणि ^{१०} द्रवद्रव्येन स्वक्षयित्वा^{११} सर्ववीर-
योगिन्यधिष्ठितचिचक्रस्वभावमधिमुच्य तत् द्रवादिद्रव्यं

^१ AC मण्ड० ।^१ A adds नमः after this.^३ AN यात० ।^३ AC omit.^४ N repeats ० पौत्ररक्त० ।^४ A छै ।^५ N चालि० ।^५ A omits.^६ AC ० दय० ।^६ AC उप्पा० ।^७ AC add तत्कारतलं ।

चक्षरमन्त्रेण अष्टपदमन्त्रेण वा दद्यात् । ततः संपूज्य
न्यूनाधिकविधिपूरणार्थं शताक्षरमन्त्रं पठित्वा चक्रा-
धिष्ठानाद्यर्थं अथेष्य तद्व्यमपरस्मिन् द्रव्ये अन्यत्र वा
स्थापयित्वा हस्तलग्नेन द्रव्येन वामानामिकागृहीतेन
हज्जिह्वा शिरांसि हुँ आः ॐकारोच्चारणपूर्वकं ऋषयन्
तद्वेवतावन्दमात्मनि प्रविष्टमधिमुच्चेत् ।

इति लिखिता हस्तपूजा मयाऽस्य सम्बरतन्त्रसम्भावा ।

स्मृतये मन्दधियामपि शाश्वतवज्रेण गुरुवराऽन्नायतः ॥

अथ पूर्वोक्तविधिविशेषोधितवामकरानामिकया पौठोप-
पौठादि॑ चतुर्विंशत्यक्षराण्युच्चारयन् यथाविधिविशेषोधित-
मदनेन चिकोणचक्रादयमालिख्य तन्मध्ये च वर्तुलमण्डलम् ।
तत्र स्वहृदौजनिर्गतताल्किरणाकृष्टं वा साधारणाधेयमण्डलं
विचिन्त्य तस्मै पञ्चामृतादिरूपेण निष्यादितं साद्यपेयादिकं
चक्षरेणाष्टपदमन्त्रेण वा दक्ष्वा पद्मभाजनगतं अमृता-
यितमदनं वृद्धानामिकाभ्यां गृहीत्वा भगवन्तं भगवतौ च
स्वस्वहृदयोपहृदयमन्वाभ्यां डाकिन्यादियममथनौपर्यन्तां
यथास्वमेतासामेव मन्त्रेण तर्पयेत् । ततः सम्पूज्य
न्यूनातिरेकविधिपूरणार्थं शताक्षरमन्त्रं पठित्वा गणचक्रा-
धिष्ठानार्थं चाध्येष्य ॐ योगशुद्धाः सर्वधर्माः योगशुद्धो-
ऽहमिति पठन् कमलावर्तमुद्रया सन्तोष्य हन्मुद्रोपसंहारे
आलिङ्गनामिनयपूर्वकं अनामिकया भूमिं संस्तुशन् ॐ
वज्र मुरिति विमर्ज्जयेत्, तत्त्वकमात्मनि प्रवेशयेत् । तत-

AN. शिरसि ।

AC. शायात् ।

N adds लभावमूलेत्यादि after this.

A adds न च after this.

A. शानेन ।

स्तद्बूमिगतमद्दनं वामानामिकाया एहीत्वा तेन हृजिह्वा-
शिरांसि हुँ आः उँकारोच्चारणपूर्वकं मक्षयन् तत्कर-
गतमपि देवताचक्रमात्मनि प्रविष्टमालोकयेदिति ।

चक्रमस्त्रनायस्य अस्तमण्डलवर्जिनः ।
एषा इमेन पूजोक्ता योगिनां हितकारिणी ॥
मस्युच्य यन्मयाऽवासं हस्तपूजाविधिं शुभम् ।
तेन सर्वजनाः सन्तु हस्तपूजापरायणाः ॥

॥ हस्तपूजाविधिः समाप्तः ।
। कृतिः शाश्वतवज्रस्य ॥

254.

नमः श्रीबुद्धकपालाय ।

प्रथमं तावनमन्त्रौ मनोऽनुकूले भूभागे गत्वा द्वादशा-
र्धामृतेनोपस्थित्य कल्पयेत् । स्वाधिष्ठाने प्रथमं ध्यात्वा
भूतभौतिकं स्फारयेत् । स्वहृदये हुताशनमक्षरं ध्यात्वा
सूर्यमण्डलं कल्पयेत् उँकारेण चन्द्रमण्डलं इयोरेकी-
भूय सूर्यमण्डलं परं हृश्यते । तस्योपरि हुँकारं विचिन्त्य
रश्मिमेषांश्च स्फारयेद् बुधः । तेन रश्मिना गुरुबुद्धबोधि-
मन्त्रानाकाष्य पुरतः संस्थाप्यार्चयेत् । पश्चात् द्व्यमापयेत् ।
स्वभावशुद्धादिमन्त्रमुच्चार्यं निस्तरङ्गं विभावयेत् पश्चात्
दद्वां सूर्याकान्तम् । सूर्यस्योपरि न्यस्येत् अक्षरहयम् ।
हुँकारेण प्रज्ञालिङ्गितहेतुकं भट्टित्याकारयोगेनात्मानं
विचिन्त्य पञ्चविंशतियोगिनौभिः सह एवं हृश्यते । ऐरुना-

नार्थेन कामयेत् सर्व्योगिन्यः । सर्वे ते द्रवीभूय सूर्य-
मण्डलसमवस्थितं हृष्टा देवौ चोदयन् चतुर्योगिन्यो-
ऽप्यत्तरसाधने—

^१ किञ्चि णिच्चञ्च विसाञ्चगउ लोच्च णिमन्तिअ कार्डः ।
^२ तह वत्ता ण जद् सम्भरसि उट्ठहिं सञ्चल 'विसार्द' ॥
कज्ज अप्पाण वि करिअ पिअ 'मा कर' सु विखवि चित्त ।
भवभञ्च पडिआ सञ्चल जणु उट्ठहि जोइनिमित्त ॥
पूर्वपद् ज्ञद् सम्भरसि मा कर कज्ज 'विसाउ' ।
तह अथमिन्ने^३ सञ्चल जणु परिअवज्ज गउसाउ ॥
मिछ्रै^४ माण वि मा करहि पि^५अ [उ]ट्ठद् सुखसहाव ।
कामहि 'जोइणि विन्द'^६ तुहु फिट्टउ अहवा भाव ॥
ईहशेन गौतेन चतुर्योगिन्यश्चोदयन्यः पूर्ववद् वक्त्रवर्ण-
चिह्नाद्ययोगिन्या सह । ततः—

उत्थितोऽसौ महावौरो घोरसंहारकारकः ॥

नौलवर्णो महावपुः अस्थाभरणमर्जुपर्यङ्कन्त्यस्यं
मुखमालाविभूषितं मुकुटे अक्षोभ्यधारिणं एकवक्त्रं चतुर्भुजं

^१ छाया —

छाये निश्चय(नित्यं च)विषादगतो लोको निमन्त्रते कथम् ।
तथा वार्ता न यदि संस्मरसि उत्तिष्ठति सकलो विधादेन ॥
कार्यमाननोऽपि छावा प्रिय ! मा कुरु दयमपि चित्तम् ।
भवभये पतिताः सकला जन्तव उत्तिष्ठ योगिनौमित्र ॥
पूर्वपदं यदि संस्मरसि मा कुरु कार्ये विधादम् ।
त्वयि अस्तुमिते भक्तजन्तवः परिवर्जका गतोत्साह ॥
मिथ्या मानमपि मा कुरु प्रिय [उत्]तिष्ठ श्रूनस्माव ।
कामय योगिनौवन्द त्वं भग्नतु (स्फेटतु) अयता भावः ॥

^२ AC तहवयाज्जह ।   ^३ AC विवाच्च ।   ^४ C साकर ।
^५ C खर्म ।   ^६ C oसाडे ।   ^७ A इमन्ते ।
^८ AC अच्छहि ।   ^९ A ओइणि ।   ^{१०} N तुहे ।

वामे खद्वाङ्कपालं दक्षिणे कर्त्तिंडमहकं प्रज्ञासिन्नितं
वामे चित्तसेना मत्ता नग्ना मुक्तकेशी सर्वभयरहिता
देवी अम्बवल्ली मुहुर्मुहुः । एवं आत्मानं ध्यात्वा 'स्फोट-
येद् योगिनौनां महद्विका दिशासु विदिशासु च ।

प्रथमाभ्यन्तरपुटे पूर्वे देवी सुमालिनी नौला उत्तरे
कयालिनी पौता पश्चिमे भौमा श्यामा दक्षिणे दुर्जया
शुक्ला ; द्वितीयपुटे पूर्वे शुभमेखला उत्तरे रूपिणी पश्चिमे
विद्या दक्षिणे कौवेरी ऐशान्यां कामिनी वायव्यां महो-
दधिः नैऋत्यां कारिणी आग्रेयां मारिणी ; तृतीयपुटे
पूर्वे भौमदर्शना उत्तरे अजया पश्चिमे शुभा दक्षिणे
ओस्तारकी ऐशान्यां सुरक्षिणी वायव्यां विकालरात्री
नैऋत्यां महायशा आग्रेयां सुन्दरी । कायवाकृचित्त-
विशुद्धितस्त्वयः पुटलक्षणाः चत्वारि द्वारपालिनौनां
नामानि कथयामि, पूर्वद्वारे सुन्दरा उत्तरे सुभगा पश्चिमे
प्रियदर्शना दक्षिणे नैरात्म्या । सर्वा देवो नीखवर्णा
दिभुजा एकवक्ता अस्थाभरणाः पिण्डोद्धकेशा मुण्ड-
माला'रहिता वामे कपालं दक्षिणे कर्त्तिका अर्द्धपर्यह-
न्त्यस्थाः । आसां पञ्चविंशतिसूर्यासनानि इष्टव्यानि ।
मण्डलचक्रं तु भावयेत्—

चतुरसं चतुर्द्वारं चतुस्तोरणभूषितस् ।

अष्टस्तमोपशेभितं वेदिकापट्टिकायुतम् ॥

^१ AC. रहिता ।

^२ AC. सुरेणो ।

^३ N. चण ।

^४ A. अवेषा ।

^५ Comits. रहिताः ... शोभित ।

वाचतोऽष्ट भग्नानानि कालयेत् । सिवे सति मम
जपेत्—ॐ महावज्रो हेरुकवज्रो धरतुं धरतुं महाज्ञान-
स्फेठने शैवं साधय स्तम्भय कौलय हुं फट् स्वाहा ।

उत्पत्तिक्रमं कथितं उत्पन्नं गुरुगोचरम् ।
भूतभौतिकसंवरं योगिनीनां प्रकल्पितम् ॥
अद्ययोगज्ञानं तु प्रज्ञालिङ्गितहेरुकम् ।
क्लोशानां वशीकारार्थं यावन्मुद्रः प्रकल्पितः ।
धीरो विनीतो मतिमान् सर्वाकुशलवर्जितः ॥
शुचिष्व गुरुभक्तस्य बुद्धकपालयोगतः ।
सिध्यन्ति घण्टासेनैव योगिनो नाच संशयः ॥
॥ श्रीमतो भगवतो बुद्धकपालस्य साधनम् ॥

✓ 255.

खमपनौय समस्तसौख्य-
माधातुमाभवमहं कुशलं चिलोक्यम् ।
बुद्धो भवेयं इति तु प्रणिधिं विधाय
प्रस्थानरूपमपरमुपद्मंहणीयम् ॥
योगस्तु चिविधोऽस्योऽधिष्ठानं च प्रकल्पितम् ।
लिप्यन्वचित्तविभवस्य योगो बुद्धस्तु कल्पितः ॥
यदा भट्टिति योगेन वज्रडाकः स्वयं भवेत् ।
भावयित्वा विना बौज़मुपपादकसम्बवत् ॥

AC शृङ् ॥

N शृङ् शृङ् शृङ् ॥

ANB शृङ् विधो ॥

AC शृङ् ॥

2 N धर धर ॥

C परि ॥

AC प्रक ॥

AC शृङ् ॥

ललाटस्थकपाला^१ नि चन्द्रार्द्धं मूर्धि धारयेत् ।
 षण्मुद्रा मुण्डमाली च विश्ववज्री चिलोचनः ॥
 आलौढपदविन्यासो विश्वाक्षरविवर्त्तनौम् ।
 सभैरवां कालराचिमारुडो व्याघ्रचर्मभृत् ॥
 अक्षोभ्यशेखरः कुञ्जो वज्रघण्टाजटान्वितः ।
 वौरोऽसौ वज्रवाराहौ वज्रास्त्रकृपूर्णकपालभृत् ॥
 खड्गाङ्गमेखला रक्ता चिनेचा मुण्डमालिनी ।
 पञ्चमुद्रा मुक्तकेशी दिग्वस्त्रा बुद्धशेखरा ॥
 एवं भटिति निष्ठन्नं भावयेदात्मविग्रहम् ।
 पञ्चज्ञानमयं स्वच्छं विस्फुरदुष्टरोचिषम् ॥
 एतदेव चिरं चिन्त्यमेकगोचरचेतसा ।
 आरोप्य तत्पदे सत्त्वान् ततो इन्द्ररतिर्भवेत् ॥
 धर्मधातुधजासङ्गा नामन्दस्यन्दसम्पदा ।
 संविदानन्दसन्दोहस्यन्दिनी समुदेति या ॥
 तामुदारमनस्कारस्फारसंस्कृतसन्ततिः ।
 सततं भावयन्नेवं प्रभास्वरमनुस्मरेत् ॥
 विश्वारविन्दरविभैरवकालराचिका
     कान्तापतिद्युमणिपञ्चतथागताधः ।
 अङ्गोत्तमाङ्गसितदीधितिविन्दुनादः
     एते निरावृतिपदं क्रमशः प्रवेश्याः ॥
 श्वासवातो यथादर्शे लयं गच्छति सर्वतः ।
 भूतकोटिं तथा योगौ प्रविशेच्च मुहुर्मुहुः ॥

^१ Nb. ०लानौष्ठ० ।

^२ AC omit.

^३ AC ०भो ।

^४ AC ०मन्द०, Nb. ०दामन्द० ।

^५ AC ०मण्डार० ।

^६ A ०रचितै ।

^७ AC ०मण्ड० ।

सर्वव्यापि निराभासं करुणैकरसं मनः ।
 आलिङ्गति भटित्येषा वृषस्यन्तीव शून्यता ॥

साकारा च निराकृतिर्भगवती प्रज्ञा तयाऽलिङ्गितः
 उत्पादव्ययवर्जितोऽक्षरसुखो हास्यादिसौख्यो च्छ्रितः
 बुद्धानां जनकः चिकायसहितस्वैकायसंबेदकः
 'सर्वज्ञः परमादिबुद्धभगवान् वन्दे तमेवाद्यम् ॥
 कं तत् सुखं रुणद्वौति' करुणाज्ञानमक्षरम् ।
 शून्यताप्रतिमेनेव सर्वभावस्य दर्शनम् ॥

सर्वतः पाणिपादाद्यं सर्वतोऽक्षिशिरोमुखम् ।
 सर्वतः श्रुतिमान् लोके सर्वमावृत्य तिष्ठति ॥

'एकः स्वाभाविकः कायः शून्यताकरुणाद्यः ।
 नपुंसकमिति ख्यातो युगनङ्ग इति क्वचित् ॥
 निरावरणधर्मेण स्कन्धादैनामिह स्थितम् ।
 सर्वमण्डलमेवेदं आधेयाधारलक्षणम् ॥

॥ दिभुजसम्बरोपदेशः समाप्तः ।
 । कृतिरियं महापण्डितरत्नाकरगुप्तानाम् ॥

^१ C. •क्षितः ।

^२ AC. विं ।

^३ AC. स्मैनेव ।

^४ A. •काल्यसम्या०, Nb. •काल्यस्मै० ।

^५ AGNB. •द्वीलि, NA. •दीति ।

^६ AC. एषः ।

256.

‘झौँ बुद्धभट्टारकस्य हृदयमिदं त्तौँ^१
होः आर्यावलोकितेश्वरस्य हृदयमिदं धौः वज्रभौष्मस्य
हृदयमिदम्। अमौषां चतुर्णां हृदयानां मध्ये अन्यतमं
हृदयं जपतां स्वकस्वकदेवतायोगं कृत्वा वाग्मिता सेवो-
चिता श्रुतिधारिता असमानप्रतिभानता सर्वच वादे
विजयिता अल्पायासात् पञ्चाभिज्ञाता सिध्यति। हृच्छन्द-
मण्डलमध्ये अशेषवाङ्मयशरौरं हृदयाक्षराणां मध्ये
अन्यतमदक्षरं ध्यायतां दूरदर्शिताद्यभिज्ञाज्ञानं प्रसिध्यति।

॥ [हृदयमन्त्रसिद्धुपदेशः] ॥

257.

पूर्वोक्तविधानेन—

खधातुरेफजे स्त्र्ये हुँकारं ज्वलद्वास्वरम् ।
कल्पानखमिवात्युग्रं कृष्णवर्णं महाद्युतिम् ॥
तदुत्पन्नं महारौद्रं वज्रहुँकारसंज्ञकम् ।
अट्टहासं महारौद्रं क्षेपयन्तं चिधातुकम् ॥
घण्टावज्रप्रयोगेन मुद्रा बडकरहयम् ।
प्रत्यालौढपदेनैव भैरवाक्रान्तभौकरम् ॥

^१ A झौँ, C झौँ ।

^२ A झौँ, Nb चिं ।

^३ AC omit अल्पा० ... भिज्ञाता । ^४ AC अल्पा०

हृत्कण्ठमस्तकन्यस्तं ऊँ आः हुँ अद्वरचयम् ।
अभिषेकविधानेन चित्तवज्रेण मुद्रयेत् ॥
मन्त्रः । ऊँ हुँ हुँ फट् स्वाहा ।

॥ वज्रहुँकारसाधनम् ॥

258.

पूर्वोक्तविधानेन शून्यतानन्तरं सितपद्मस्थर्ये हुँभव-
महाबलमेकमुखं चतुर्भुजं सर्वाङ्गरक्तमूर्छपिङ्गलसर्पाव-
बह्वकेशं दक्षिणभुजाभ्यां सितदण्डसितचामरधरं वाम-
भुजाभ्यां वन्दनाभिनयसपाशतर्जनीकरं व्याघ्रचर्वनिवसनं
सर्पाभरणं प्रत्यालौढं दंडाकरालवदनं स्थर्यमण्डलप्रभा-
मालिनं अमिताभमुकुटिनं ध्यात्वा^१ मन्त्रं जपेत्— ऊँ
महाबल स्वाहा ।

॥ इति महाबलसाधनम् ॥

AN omit लिख० ; A वामधरं, B चामरं
ANC ध्यात्वा॑ ।

259.

पूर्वोक्तविधानेन विश्वकर्मस्तुत्ये रक्तहँकारज्ञान-
 निष्पत्रं आर्थहयग्रीवं रक्तवर्णं चिमुखमष्टभुजं प्रतिमुखं
 चिनेत्रं नीलसितदक्षिणेतरवदनं सर्पाभरणं लक्षिताक्षेप-
 पदन्यासं सक्रोधहष्टनिरीक्षणं प्रथममुखं स्मरं ललज्जिह्वं
 दक्षिणमुखं दंप्रावष्टव्यौष्ठं वाममुखं व्याघ्रचर्मनिवसनं
 वज्रदण्डकरणमुद्राशरोद्यतदक्षिणकरचतुष्टयं ^१तर्जनिका-
 स्वकुच ग्रहपद्माधनुरुद्यतवामकरचतुष्टयं अक्षोभ्यमौ^२लिनं
 ध्यायादिति परमाश्रवज्जो नाम समाधिः । मन्त्रजापः—
 ॐ ह हयग्रीव स्वाहा ।

॥ हयग्रीवसाधनम् ॥)

260.

३ नमो हयग्रीवाय ।

इहाद्यनुत्पन्नेनावस्थितः सर्वस्वभाव इति सौगतमसं
 विदित्वा ततः सुमेरुपृष्ठमष्टासं सप्तरत्नमयं तन्मध्ये
 सहस्रयोजनप्रमाणं महूरकं ^४तचोपविश्य रत्नचयशरण-
 गमनादिपुरःसरं कायवाकुचित्तमधिष्ठाय तेनैवाकाश-

^१ ANC ०माणं ।^२ AC वचतर्ज्ञ० ।^३ B कर० ।^४ ANB ०लिं ।^५ ANC ०शामवचो ।^६ Only Ab gives the *Namaskara*.^७ ANC omit ०एठ० ; Nb ०संदृष्ट० ।^८ ACAb तच प्रवि० ।

व्यापिद्वर्थमण्डलमभिनिर्माय तेनैव हँकारं ज्वलद्वास्वरा-
कारं विचिन्त्य ततो 'नमः समन्तकाथवाक् चित्तवज्ञाणां
अुः आः हुँ इत्यनेन दशदिग्नन्तपर्थन्तलोकधातुव्यव-
स्थितान् सर्वबुद्ध्वोधिसच्चानानीय ज्ञानाकारेण प्रवेश्य
पुनर्द्वितीयहँकारेण हयस्कन्धरं सञ्ज्ञोद्यानीय प्रवेश्य
तृतीयहँकारेण हमेव हययौववज्ज्वभावात्मकोऽहं रक्तवर्णं
महाभयानकं चिनेचं कपिलशमश्रुरौद्रं वृहदुदरं दंष्ट्रा-
करालिनं दलौष्ठकपालमालिनं जटामुकुटिनं अमिता-
भशिरस्कं द्वितीयमुखं भौमभयानकं नौसं हयाननं
हीहीकारनादिनं ब्रह्माण्डशिखराकान्तं द्वितीयेन भवाय-
पर्थन्तं अष्टनागोपेतं खर्ववामनाकारं व्याघ्रचर्मनिवसनं
सर्वालङ्कारभूषितं सकलदेवासुरं तर्जयन्तं गृहीतवज्ज-
दरण्डं नानावर्णाश्च रश्मयः स्फुरणसंहरणपूर्वकं विचि-
न्तयेदिति ।) अस्य भगवतः प्रभावात् चिन्तामणिभद्रघट-
कल्पतरुरसरसायनादीनि सिद्धिसाधनानि अभिमुखी-
भवन्तीत्युक्तं सप्तशतिककल्पे । किञ्च भगवतो लक्ष्यव्य-
जापात् उभयचक्रवर्त्तिराज्यमामुखीभवति, अनेकाभि-
रस्सरोभिः परिवृतः पुरस्कृतो विद्याधर^{१०}स्थाने बहुलमुख-

^१ C मनः ।

^२ NAb ० द्यानीय ।

^३ ACNb omit.

^४ ACNb तर्म ।

^५ Ab omits.

^६ A breaks at this point and the present *Sādhana* ends there with the concluding portion of वच्चज्वाल-
गलाक्षेपाधन omitting the intermediate part which comes again at the end of the codex.

^७ ACNb ० दिति ।

^८ Ab ० चयं जपेत् ।

^९ ACNb ० ज्ञातः ।

^{१०} Ab ० स्त्र ।

मनुभवन् एव ति॑ष्ठति, देवेन्द्रः छष्ठभरो भवति, ग्रहा च
मन्त्री, वैमचिच्चौ सैन्यपतिः, हरिः प्रतिष्ठारः। समस्तदेवा
अथलग्निं, नग्राचार्यं शङ्करः समस्तगुणानुपदर्शयति,
यावत् भगवान् मैत्रेयो नाभिसम्बुध्यति तावत् तिष्ठति।
अभिसंबुद्धे चानु॑ तरायां सम्यक्शम्बोधौ 'व्याकरोतीति ।

॥ सप्तशतिककल्पोक्तं हयग्रीवसाधनं समाप्तम् ॥

261.

स्थर्ये नौलहुँकारजं परमाश्रं रक्तं चतुर्भुखं
अष्टभुजं चतुश्चरणं प्रथममुखं क्रोधशृङ्गारं चिलोचनं
दक्षिणं रौद्रं वामं ब्रह्ममुखं मूर्धि ललितोद्भूलितोष्ठं^१ हरि-
ताश्वभुखं एकेन दक्षिणचिपताकाधरकरेण विश्ववज्रसहिते-
नोत्तिष्ठाभिनयं कुर्वन्तं एकेन^२ वामखेटक हस्तेन विश्व-
पद्मं धारयन्तं पुनर्दक्षिणचिपताकाकरेणोत्तिष्ठाभिनयं
कुर्वन्तं^३ पुनर्वामकरेण शक्तिं धारयन्तं पुनर्दक्षिणकराभ्यां
खड़ं^४ वाणं च अवशिष्टवामकराभ्यां दण्डं चापं च धारयन्तं
प्रत्यालौढेन दक्षिणपादैकेनेन्द्राणीं श्रियं चाकम्य स्थितं

^१ Ab ओंलिं ।

^२ Ab नेम० ।

^३ ANb च लग० ।

^४ Ab लद्या० ।

^५ Nb ओंद्रेतु० AC ओंडैः चानु० ।

^६ ACNb वालिष्वते

^७ B ललितोद्भूलितोष्ठं ।

^८ B इतेष ।

^९ B ओंखड़० ।

^{१०} AC add एवर्वामकरेणोत्तिष्ठाभिनयं कुर्वन्तं after this.

^{११} AC ओंखड़ाउ० ।

द्वितीयदक्षिणचरणेन रतिं प्रौतिं च वामप्रथापादै-
केनेन्द्रं मधुकरं च वामद्वितीयपादेन जयकरं वसन्तं च
इत्यात्मानं ध्यायात् इति। मुद्रा— विश्ववज्रचिपताकोन्निष्ठा
परमाश्रमुद्रा । मन्त्रः— ऊँ शुभं निशुभं हुँ ।

॥ इति परमाश्रसाधनम् ॥

✓ 262.

पूर्वोक्तविधानेन स्थर्ये नौसहुँकारजं चैलोक्यविजय-
भट्टारकं नौसं चतुर्मुखं अष्टभुजं प्रथममुखं क्रोधश्वज्ञारं
दक्षिणं रौद्रं वामं बौमत्सं पृष्ठं वौररसं द्वाभ्यां घण्टा-
वज्रान्वितहस्ताभ्यां हृदि वज्रहुँकारमुद्राधरं दक्षिणचिकरैः
खद्वाज्ञारुद्गवाणधरं वामचिकरैश्वापपाशवज्रधरं प्रत्या-
खीठेन वामपादाक्रान्तमहेश्वरमस्तकं दक्षिणपादावष्टव्य-
गौरीस्तनयुग्मं बुद्धस्तगदाममालादिविचिचाम्बरा भरण-
धारिणं आत्मानं विचिन्त्य मुद्रां बन्धयेत् । तच मुष्टिद्वयं
पृष्ठलम्भं कृत्वा कनीयसौदयं शृङ्खलाकारेण योजयेदिनि ।
मन्त्रः— ऊँ शुभं निशुभं हुँ शुल्लं शुल्लं शुल्लापय
शुल्लापयं हुँ आनय होः भगवन् विद्याराज हुँ फट् ।

॥ चैलोक्यविजयसाधनम् ॥

263.

तथैव शून्यतानन्तरं स्वर्णे नौलहुँकारपरिणतं वज्र-
ज्वालानलार्कं नौलवर्णे ज्वालामालाकुलप्रभं चतु-
मुखमष्टभुजं शृङ्गारवीरबीभत्सकरुणरसान्वितचतुर्मुखं
चतुर्भिर्दक्षिणाकरैर्वज्रखड्डचक्रबाणधरं चतुर्वीमकरैर्धण्डा-
चापपाशखड्डाङ्गासक्तविचित्रपताकधरं ज्वलदनलकपिल-
शिखाकलापं अतिभीषणमहाहिवलयकङ्गणकटिस्त्रैचनूपुर-
कण्ठिकाकुण्डलमुकुटाभरणं महामायाचक्ररचनं चतुरं
सपत्रीकं विष्णुमालौढपदेनाक्रम्यावस्थितं भावयेदिति ।
ततो मुद्रां बन्धयेत् तलवज्रबन्धाङ्गुलिज्वालागर्भमध्ये
अङ्गुष्ठद्वयमुत्तितं कृत्वा । मन्त्रं जपेत्—ॐ वज्रज्वाला-
नलार्कं हुँ इति ।

वज्रज्वालानलार्कसाधनं समाप्तम् ॥

264.

नमो भूतडामराय ।

शक्वदद्वकुवेरादिमदविधंसकोविदम् ।
श्रीभूतडामरं नत्वा लिख्यते तस्य साधनम्
संश्लिष्टाभ्यायमंशुऽं संश्लिष्टरुचिरञ्जनम् ।
यक्षरक्षादिसंसिद्धिकौतुकैकाहृदा मया ॥

¹ AC ज्वालाकु० ।

² AC ऋजु० ।

³ ANC वरण० ।

प्रथमं तावन्मन्त्री स्वहृदौन्दौ विश्वविकाशिरश्मिसमा-
कुलकलेवरं रक्तरँबौजं विचिन्तयेत् । ततस्तद्विनिःस्तता-
ङ्गुशाकाराण्डं पुरतो डामरमभिसम्पूज्य सप्तविधानुत्तर-
पूजाभिः शून्यतां भावयेत् । ततः—

कुन्दाभिनिर्मलविकाशिनिशाकरार्द्ध
शङ्खाभुङ्कतिक्रतास्पदविन्दुमध्ये ।
देहीष्मानमखिलं परिणम्य सम्यक्
विश्वाष्टकोमलदलं कमलं प्रपश्येत् ॥

ततः तन्मध्ये अकारपरिणतौषधीशोपरि हुँकारगर्भं
हुँकारपरिणतनौलज्जालावजं विभाव्य पश्येत् तत्परि-
णतम्—

अटिति विकटंनौलं भूतसन्त्वासशौलं
जगदुपकृतिकर्तुर्व्यापिरक्तैकहेतिम् ।
हरिहरसरजन्माद्युग्रमारैकवौरं
विकटदशनमौषदिस्फुरत्कोधजालम् ॥
नौलपिङ्गोर्द्धबंडकेशं नौलवस्वावृततनुम् ।
दक्षिणे वज्रधरं वामे सपाश्तर्जनौधरम् ॥

पञ्चकपालमकुटं वामे चिश्रुतकपालधरं दक्षिणे डमरु-
कर्त्तिकाधरं कपिलजटामुकुटिनं चिनेचं व्याघ्रचर्माम्बरं
सितं महाभूताधिपापराजितं प्रत्यालौढपदाक्रान्तम्—
इस्तद्वयसमाबद्धमुद्रं श्रीभूतडामरम् ॥

^१तचेयं मुद्रा—

अनामिकाद्वयं वेष्य कुञ्चयेत् तर्जनीद्वयम् ।

कनिष्ठां मध्यमां चैव ज्येष्ठाङ्गुष्ठेन चाक्रमेत् ॥

आष्टनागोपशोभितं तच शिरोवेष्टनं कर्कोटको नौसः
श्रीवाभरणं तक्तको रक्तः नन्दोपनन्दौ कर्णकुण्डलौ
पीतावेक एव ब्रह्मसूत्रमनन्तः सितः कटिसूत्रं वासुकिः
शुक्रः मुद्राभुजयोः केयूरं कुलिकः पारावतवर्णः
इतरभुजयोस्तथा शङ्खपालो धवलः नूपुरौ पद्ममहापद्मौ
रक्तावेक एव ।

रक्तचक्रुद्धयं चैव भूतं श्रीभूतडामरम् ।

चिन्तयेदति संक्रुद्धं जगदथैकतत्परः ।

हत्कण्ठोर्णमूर्धानं सततं रक्षार्थं मुद्रया स्पृशेत् ।

ध्यानात् खिन्नो जपेन्मनं वज्रवाचा क्रोधवाचा वा ॥

मन्त्रः । हुँ वज्र फट् इति

अभ्यर्थितोऽस्मि गुणिना खलु सज्जनेन ।

केनापि तेन लिखितं किमपि स्फुटं मे ॥

वैरोचनेन यदवास्तमितः शुभं तत् ।

चैलोक्यसोक्कलुषापहरं शमन्तु ॥

॥ श्रीभूतडामरसंक्षिप्तसाधनं समाप्तम् ॥

265.

प्रणम्य डामरं भक्त्या द्वेषवज्रं महिंकम् ।
तस्यैव साधनं वश्ये यथातन्नानुसारतः ॥

साधको भूतडामरतन्वे लघ्वाभिषेको गुरुभिरनुद्धातः
नदौसङ्गमे श्मशाने वा एकदृष्टे देवायतने श्रीकञ्चप्रगृहे
वा इत्येवमादिस्थाने स्थित्वा साधयेत् । प्रथमं तावत् हस्त-
द्वये अकारेण चन्द्रमगडलं भावयेत् । तन्मध्ये हुँकारं
ज्वालामालाकुलम् । ॐ सिद्धिवज्रं हुँ । ततः सर्वपाप-
नाशनमन्वमुच्चारयेत् । हृदये चन्द्रमगडलं ध्यात्वा रक्तरेफं
बिन्दुसहितं ज्वालामालाकुर्लं ध्यात्वा इमं मन्वमुच्चारयेत् ।
ॐ हन विधंसय नाशय पापं हुँ फट् । अस्य मुद्रा—
अन्योन्यमङ्गुलिं बेष्टयित्वा तर्जनीदयं प्रसारयेत्
तर्जनीदूर्घचौं क्षत्वा पापनाशनमुद्रा । अथ समनलारं शून्यं
भावयेत् । पुनः कुन्दस्फटिकमङ्गाशं वोधिचित्तचन्द्रं
पश्येत् । ततो हुँकारमष्टदलपद्मं चिन्तयेत् । तदूपरि
रँकारेण सूर्यमगडलं तन्मध्ये हुँकारं ज्वालामालाकुलं
भावयेत्, अनेन क्रोधावेशेन मन्वेणावेशयेत् । ॐ क्रोधा-
वेश हुँहुँहुँ अः । अस्य मुद्रा—अन्योन्यमुष्टि क्षत्वा
तर्जनीदयं बेष्टयेत् क्रोधावेशमुद्रा । पुनरन्यैव मुद्रां लय ।
इदं मन्वमुच्चारयेत् । ॐ वज्रावेशय वेशय पात्य हृ ।
ततः स्वदेवताकायं विचिन्तयेत् ।

¹ A भूतडा० ।

² C चतुर्म० ।

³ AC वशाशयतु ।

१ लूटी लक्ष्मि

२ M. omni

ज्ञानामालाकुञ्जं दीपं युगान्ताग्निसमप्रभम् ।
 भिन्नाज्ञनसहाकारं अद्वादृहासनादिनम् ॥
 [निष्ठयेद्विति संकुञ्जं] चैलोक्याधिपतिं प्रभुम् ।
 प्रथा स्तौरुषु संस्यानमादित्यकोटितेजसम् ।
 कलान्तरं लज्जलच्छः सन्ध्यार्कमिव वर्तुलम् ॥
 ऊङ्गलशं महाज्यालं कपालमालामुकुटम् ।
 दंप्तं ब्रह्मालवदनं लौलखच्छांशुवमनम् ॥
 नामाशुकविभूषितं द्युमुखविराजितम् ।
 उमिते वज्रभूलाल्य [तज्ज्यन् वामपाणिना] ॥
 अथ लितापदाक्रान्तं मुद्रावन्धेन तिष्ठति ।
 अलामिकाद्वयं वेष्ट्य तज्ज्यनीद्वयं कुच्चयेत् ॥
 कनिष्ठां मध्यमां चैव ज्येष्ठाङ्गुष्ठेन चाक्षमेत् ।
 एषा मुद्रा वरा श्रेष्ठा चैलोक्यसाधनी परा ॥

ततो वश्यमाणकमेण पठ्न्नविन्यासं कुर्यात् । अन्योन्य-
 मुष्ठिं कत्वा मध्यमाङ्गुल्यौ प्रसारयेत् शिखामुद्रा । मन्त्रः
 ॐ हन वज्र हुँ । अस्या एव मुद्राया मध्यमाङ्गुल्यौ
 वेश्येत् तज्ज्यनीष्ठचौं कत्वा शिखामुद्रा । मन्त्रः ॐ दह
 तज्र हुँ । अस्या एव मुद्राया अङ्गुष्ठौ पार्वतः दक्षिणाङ्गुष्ठ
 श्लिष्णेचे वामाङ्गुरुं वामनेचे [नेचमुद्रा] । मन्त्रः ॐ
 औषवज्र हुँ । अन्योन्यमुष्ठिं कत्वा कनिष्ठाद्वयं वेष्टयेत्

ANC सहित् ।

All the MSS. read वामे तज्ज्यन् इमिहरपितामहान् ; but
 this reading is here given after a comparison of
 the verses in the *Sudhanas* that follow.

ANC वेष्टयिता ।

तर्जनीै प्रसार्य हृदयमुद्रा । मन्त्रः ॐ वज्रधर्मस्तुत्यम् ॥ ३४ ॥
 एव मुद्रायाै तर्जनीै कुण्डलीकृत्य कवचमुद्रा । मन्त्रः ॐ
 हृदयवज्र हृदयकवचः । अस्या एव मुद्रायास्तर्जनीहृदयं प्रसार्य
 अखतमुद्रा । मन्त्रः ॐ हन दह पच क्रोधवज्र सर्वदृष्टान्
 मारय हृदय फट् । एवं पठङ्गविन्यासं कृत्वा भगवन्
 मादाहयेत् । अन्योन्यान्तरितं कृत्वा तर्जनीहृदयं कुञ्जितं
 हृपत् चालयेत् आवाहनमुद्रा । मन्त्रः ॐ वज्रधर्
 भहाक्रोध समयमनुपात्य शीघ्रमागच्छ हौः जः हृदय फट्
 स्वाहा । अनेन सर्वदेवतामावाहयेत् । एवमावाह्य स्तुति-
 विशेषं कृत्वा अर्धपादं दद्यात् अनेन मुद्रामन्त्रेण । उत्तान-
 मञ्जलिं कृत्वा अङ्गुष्ठौ पाञ्चतः अर्धमुद्रा । मन्त्रः ॐ
 सर्वदेवता प्रसौद भगवन् भहाक्रोध प्रतीच्छ स्ववज्रार्घं ॐ
 हृदय अः । ततः पादं दद्यात् अनेन मुद्रामन्त्रेण । सर्वाङ्गलिं
 कुण्डलीकुर्यात्, अङ्गुष्ठतर्जनीमुखसन्दर्शनं पुष्पमादाय
 निर्मन्थयित्वा भगवतो वामपार्श्वे शिष्येत् । मन्त्रः ॐ
 प्रवरंसंस्कारं प्रतीच्छ स्वाहा । तत आमनं दद्यात् ।
 वामहस्तमुत्तानं कृत्वा ज्येष्ठङ्गुष्ठेन उच्चितेन दक्षिणहस्त-
 मुष्ठिना वामाङ्गुष्ठं श्वलौदात् दक्षिणाङ्गुष्ठेन उच्चितेना-
 पराजितमाक्रम्य वज्रधरस्य भूतामनमुद्रा । मन्त्रः ॐ
 जय जय क्रोधाविपत्ति क्रोधराज इति भूतामनं दर्शय रह
 प्रतिगृह्ण स्वाहा । अथ देवतामनं भवति । सर्वाङ्गलिं
 कृत्वा 'सर्वाङ्गलिविरलं' कृत्वा पद्ममुद्रा । मन्त्रः

^१ AN पञ्च ।

^२ A इव ।

^३ AC omits.

^४ AC omits ०र्घेन ।

^५ AN ०मन् ।

^६ A omits सर्वाङ्गलिं००त्तामणं कृत्वा ।

० इंद्राद्युक्तनिष्ठाः सर्वदेवताः कृत्वा । ततो विष्णो-
मुद्रारूपे कृत्वा अनेन मुद्रामन्त्रेण अन्योन्यमुष्टिं कृत्वा
अङ्गुष्ठौ प्रसारयेत् आक्षेपमुद्रा । मन्त्रः ॐ नाशय सर्व-
दुष्टान् दह पञ्चदुष्टान् भस्मौकुरु हुँ हुँ फट फट (आक्षेपः) ।
पुनर्दिवन्धने कृत्यात् अनेन मुद्रामन्त्रेण । अन्योन्यमुष्टिं
कृत्वा पुश्क्र पृथक् वामतर्जनौ प्रसार्य दक्षिणवाहुमूले
स्थापयेत्, दक्षिणाङ्गुष्ठेन कनीयसौनखमाक्रम्य शेषाङ्गुलौः
प्रसारयेत् संकुज्ञो दिग्बन्धमुद्रा । मन्त्रः ॐ वज्र-
क्रीय महाचण्ड बन्ध बन्ध दश दिशान् हुँ फट । ततो
भगवतो मूलमुद्रां बद्धा समयं दर्शयेत् वज्राक्षरं दद्धा
अनेन मन्त्रेण— हुँ वज्र फट । अन्योन्यमुष्टिं कृत्वा
कनिष्ठाद्वयं वेष्टयेत्, तर्जनौ प्रसार्य अङ्गुशकारेण
भिहाकर्पणमुद्रा । मन्त्रः ॐ वज्ररोष महाक्रोध सिद्धा-
कर्पय हुँ जः । ततो वज्रमुक्ताल्य इदं ब्रूयात्—

क्रांधसिद्धि महाराज सिद्धिसंशयसाधने ।

सिद्धन्तु सर्वदेवाश्च श्रीग्रं सिद्धिमनुत्तराम् ॥

थष्टभिः गुच्छपूजामिः पूजयेत् । ॐ वज्रलास्ये हुँ, ॐ
वज्रभास्ये हुँ, ॐ वज्रगौते हुँ, ॐ वज्रवृत्ये हुँ, ॐ वज्र-
एष्टी हुँ, ॐ वज्रधूपे हुँ, ॐ वज्रालोके हुँ । ततः पूजां
कृत्वा भगवन्नं स्वशरीरे प्रवेशयेत् वज्रावेशमुद्रां बद्धा,
इदं मन्त्रमुच्चारयेत् । ॐ प्रविश हुँहुँहुँ अः । मूलमुद्रां
त बद्धा इदं मन्त्रमुच्चारयेत् । ॐ वज्र फट । ज्ञानसत्त्वं

^१ ० विष्ण० ।

^२ ३००करिष्य ।

^३ AC ०लासे ।

^४ AC अक्षय० ।

^५ AC add मे ।

समयसर्वं चाभेदतो भावयेत् । भावनाखिन्नो मन्त्रं अपेत्
अनेदितः । येदे सति पूजां कृत्वा अर्घपाद्यं दक्ष्वा अनेन
मन्त्रेण स्वयात्—

सर्वसिद्धि महाक्रोध सुखसिद्धिप्रदायक ।

दक्ष्वा च मन्त्रिणे (महा)सिद्धिं गच्छ सिद्धिमनुज्जराम् ॥

अथ मुद्रा भवति— सम्पुटमञ्जलिं कृत्वा किञ्चित्
प्रणमितश्चिरः पूर्णमुद्रा । मन्त्रः ॐ सिद्धिवज्र आपूरय
आपूरय सर्वसत्त्वानां आशां अमुकसिद्धिं मे प्रयच्छ हुँ ।
अनेनोच्चारितमाचेण सर्वमुद्रा दृढीभवन्ति । पद्ममुद्रां च
बद्धा वामाङ्गुष्ठं समुत्क्षय्य विसर्जयेत् अनेन मन्त्रेण—
ॐ सर सर विसर विसर गच्छ गच्छ श्रीवज्रधरः
समाज्ञापयति स्वाहा । विसर्जयन् कवचमुद्रां बद्धा
हृदूर्णाकण्ठमूर्ढसु बाहुमूलद्वयेन रक्षां कृत्वा तदइक्षारेण
विहरेदिति ।

॥ भूतडामरसाधनं समाप्तम् ॥

266.

नमः श्रीभूतडामराय ।

प्रणाम्य डामरं क्रोधं भूतदर्पविनाशनम् ।
तस्यैव नाधनं वश्ये यथास्त्रीपदेशतः ॥

प्रथमं नावट् हस्तदये चन्द्रमण्डलं विभाव्य तत्त्वाद्यं
हुँकारं ज्वालामालाकुलं ध्यात्वा इमं मन्त्रं उच्चारयेत्—
ॐ सिद्धिवत्रं हुँ । ततो मुद्रां वस्थयेत् । अन्योन्याङ्गुलिं
वेष्टयित्वा तर्जनीदयं सूचिवत् प्रसारयेत्^१ । हृदये चन्द्र-
मण्डलं विचिन्त्य तत्र रक्तरेफं रक्तबिन्दुसहितं ज्वाला-
मालाकुलं ध्यात्वा इमं सर्वपापनाशनमन्त्रमुच्चारयेत्—
ॐ हन विघ्नसयं विघ्नसयं नाशय नाशय यापं हुँ फट्
ततः समनन्तरं शून्यं भावयेत्, पुनः कुन्दस्फटिकमङ्गाणं
बोधिचित्तचन्द्रं पश्येत्, तत्र भयो हुँकारम् । ह्रीःपरिणामषु-
दस्कमलं विचिन्त्य तदुपर्यकारनिर्यातं चन्द्रमण्डलम् ।
तस्यैव हुँकारं ज्वालामालाकुलं विभाव्य क्रोधावेशमुद्रां
मन्त्रेणावेशयेत् । अन्योन्यमुष्टिं बद्धा तर्जनीदयं वेष्टयेत् ।
ॐ क्रोधावेशं हुँ अः । तस्याः प्रभया सञ्चोद्याविश्य तस्मि-
न्वेवानेकक्रोधविथहान् प्रविशतश्चिन्तयेत् । तत्पुण्यज्ञानाभि-
निवृत्तं पञ्चसूचिकां ज्वालावज्रं नीलमनेकरञ्म्युपेतं
ज्वालामालाकुलं विभावयेत् । तद्वज्रादनेकक्रोधादयो
दशदिङ् निश्चार्यं मर्वसत्त्वार्थकद्यादिं कुर्वतः पश्यन्
तस्यैव मुद्रामभिमुखमाकर्पयन् मन्त्रमुच्चारयन् तस्मिन्

^१ AC भूतडाऽ ।^२ N oकुलाकुलं ।^३ C वस्थसिद्धि ।^४ AC omit.^५ AC oचानेक० ।^६ AN oरवेन् ।

वज्रे प्रविशतश्चिन्तयेत् । ॐ वज्रावेशा^१वेशय पातय हुँ ।
ततो महाक्रोधरूपम्—

आत्मानं पश्येत् रौद्रं ज्वालामालाकुलप्रभम् ।
चतुर्भुजं महाक्रोधं भिन्नाञ्जनसमप्रभम् ॥
दक्षिणे वज्रमुखाल्यं तर्जयन् वामपाणिना ।
दंडाकरालवदनं नागाष्टकविभूषितम् ॥

^२अनन्तब्रह्मस्तुत्वं वासुकिकटिस्तुत्वं शङ्खपालवलयं अपरे
चैते शुक्ला वामकरे कुस्तिकवलयं पारावताभनन्दोपनन्दौ
कुण्डलौ कण्ठे तक्षककेयूरानपरे चैते पौता रक्तपद्म-
महापद्मनूपुरं क्षणककीटकशिरोवेष्टनम्—

कपालमालामुकुटं चैलोक्यमपि नाशनम् ।
^३अदृहासं महानादं चैलोक्याधिष्ठितं प्रभुम् ॥
प्रत्यालौढमुसंस्थानं आदित्यकोटितेजसम् ।
अपराजितपदाकान्तं मुद्राबन्धेन तिष्ठति ॥
अनामिकाद्यं वेष्य तर्जनीद्यं कुञ्चयेत् ।
कनिष्ठां मध्यमां चैव ज्येष्ठाङ्गुष्ठेन चाक्रमेत् ।
एष मुद्रावरः श्रीमान् चैलोक्यराज्यसाधनम् ॥

ततः क्रोधाधिपतिः क्रोधराजमुद्रामन्त्रैः घडङ्गविन्यासं
कुर्यात् । अन्योन्यमुष्टिं कृत्वा मध्यमाङ्गुल्यौ प्रसारयेत्—
शिरोमुद्रा । मन्त्रः, ॐ^४ हनवज्र हुँ । अस्या एव मुद्राया
मध्यमाङ्गुल्यौ प्रवेश्य तर्जनीं सूचीं कृत्वा शिखामुद्रा ।
मन्त्रः, ॐ^५ दहवज्र हुँ । अस्या एव मुद्राया अङ्गुष्ठौ पार्श्वतः

^१ AC श्रोत्रय ।

^२ N शुल्कम् ।

^३ ANC अदृहूङ् ।

^४ C ऋतुम् ।

^५ A वज्रहन ।

दक्षिणाङ्गुष्ठं दक्षिणनेत्रे वामाङ्गुष्ठं वामनेत्रे [नेचमुद्रा] ।
 उँ दीपतवज्र हुँ । अन्योन्यमुष्टि॑ क्षत्वा कनिष्ठादयं वेष्टयेत्
 तर्जनी॑ प्रसार्य हृदयमुद्रा । मन्त्रः, उँ वज्ररोष हुँ ।
 अस्या एव मुद्रायास्तर्जनी॑ कुण्डलौ॒ क्षत्वा कवचमुद्रा ।
 मन्त्रः, उँ हृदवज्र हुँ । हे तर्जन्यौ॒ प्रसार्य ^१अस्तमुद्रा ।
 मन्त्रः, उँ हन दह॑ पच क्रोधवज्र सर्वदुष्टान्॒ मारय हुँ
 फट् । ततो वज्रक्रोध॑ मावाहयेत् । अन्योन्यान्तरितं॒ क्षत्वा
 तर्जनी॒दयं कुच्छितम् । उँ वज्रक्रोध समयमनुपालय शैघ्र-
 मागच्छ ह्रौः ह्रौः जः हुँ फट् स्वाहा । ततोऽर्घमुत्तानमञ्जलिं॒
 क्षत्वाऽङ्गुष्ठौ॒ पार्श्वतः कारयेत् । उँ सर्वदेवता प्रसौद-
 भगवन्॒ महावज्रक्रोध अर्घं प्रतीच्छ हुँ अः । तत आसनं॒
 दद्यात् । वामहस्तमुत्तानं॒ क्षत्वा ज्येष्ठाङ्गुष्ठमुच्छितदक्षिण-
 इस्तमुष्टिना वामाङ्गुष्ठं गृह्णीयात्॒ दक्षिणाङ्गुष्ठमुच्छियते ।
 उँ जय जय महाक्रोधाधिपति क्रोधराज इदं॒ भूतासनं॒
 दर्शय रक्ष प्रतिगृह्ण स्वाहा । सम्पुटाञ्जलिं बद्धा सर्वाङ्गुलिं॒
 विरस्ती॑ क्षत्वा पद्ममुद्रा विधीयते — आसनमुद्रा । मन्त्रः,
 उँ पद्मोद्धवनिधस्ताः॒ सर्वदेवताः॒ स्वाहा । तत आक्षेपं॒
 कुर्यात् । अन्योन्यमुष्टि॑ क्षत्वा अङ्गुष्ठं प्रसार्य वाममुष्टि॑
 हृदि स्थाप्य दक्षिणमुष्टि॑ प्रहाराभिनयेनोपस्थाप्य मन्त्र-
 मुच्छारयेत् । उँ नाशय सर्वदुष्टान्॒ दह॑ पच दुष्टान्॒
 भस्मौकुरु हुँ हुँ फंट फट् । ततो दिग्बन्धं कुर्यादनेन मन्त्रेण ।
 अन्योन्यमुष्टि॑ क्षत्वा पृथक् पृथक् वामतर्जनी॑ प्रसार्य
 दक्षिणबाहुमूले स्थापयेत्, दक्षिणाङ्गुष्ठेन कन्यसानख-

१ AC चक्र०, B चक्र० ।

१ AC •माह० ।

१ AC चक्र० ।

१ AN •किर्तिरसा ।

माक्रम्य शेषाङ्गलौः प्रसार्य दशसु दिशु भासयेत् । ॐ
वज्रक्रोध महाचण्ड बन्ध दशदिशं हुँ हुँ फट् फट् ।
ततो वज्रमुखालयन् इदमुच्चारयेत् ।

क्रोधसिद्धि महाराज सिद्धिसंशयसाधने ।

सिध्यन्तु सर्वदेवाश्च शीघ्रं सिद्धिमनुत्तराम् ॥

‘षोडशलास्यापूजाभिः पूजयेत् । क्रोधराजमूलमुद्रां बद्धा
हुँ वज्र फट् । दृश्य समयं दद्यात् । ततो भगवतः पूजां
कृत्वा क्रोधावेशमुद्रां बद्धा वज्रक्रोधं स्वशरीरे ‘प्रवेशयेत् ।
ॐ प्रविश वज्रक्रोध हुँ हुँ हुँ आः ज्ञालामालाकुञ्जभैषण-
वज्र आः । स्वदेहे अन्तर्भाव्य कवचादिकं कृत्वा सर्व-
मेतत् पूरणार्थं सम्पुटाङ्गलिं बद्धा पूरणमन्त्रमुच्चारयेत् ।
ॐ सिद्धिवज्र आपूरय आपूरय हुँ फट् । अनेन सर्व-
जनातिरिक्ताः परिपूर्णा भवन्ति । ततो वज्रक्रोधोऽहं इत्य-
हङ्कारमुत्पाद्य सर्वसिद्धिमाकर्षयेत् । अनेन मुद्रामन्त्रेण
अन्योन्यमुष्टिं कृत्वा कनिष्ठादयं वेष्ययेत्, तर्जनौ प्रसार्य
कुण्डलौं कृत्वा किञ्चिच्चालयेत्— ॐ वज्ररोष महाक्रोध-
सिद्ध आकर्षय हुँ जः । ततः स्वहृदये चन्द्रमण्डलस्थान्
ऊर्ध्वशिखान् अश्वरान् विचिन्त्य नौलालौमिव पद्मक्षितः
ॐ वज्र फट् । ततः सरोमकूपेभ्यः क्रोधविग्रहं स्फुरत्संहार-
कारकं विचिन्तयेत् । भावनाखिन्नो जपमारभेत तन्मान-
सो वर्णगतैकचित्तो जपेत् । खिन्ने क्रोधविग्रहं स्वहृदयेऽन्त-

^१ AC omit षोडश०...पूजयेत् ।

^२ B वचस्कट् ।

^३ AC दृश्यं, N दृश्या ।

^४ AC omit.

^५ AC देहम् ।

^६ AC

^७ ANC नेत्रार्थ० ।

^८ ANC ऊँ

भर्व्य सम्पुटाङ्गलिं बङ्गा सर्वसिद्धिं प्रार्थयेत्, सिद्धिवज्ञ
आपूरय सर्वसत्त्वानामाशां सर्वसिद्धिं मे प्रयच्छ हुँ जः² ।
ततः पद्ममुद्रा द्वाभ्यां अङ्गुष्ठाभ्यां चालयेत् सर्वदेवता-
विसर्जनमुद्रा । मन्त्रः, ॐ सर सर विसर विसर ३गच्छ
गच्छ, सर्वदेवतान् श्रीवज्ञधरः समाज्ञापयति स्वाहा । ततः
खशरौरं कवचयित्वा क्रोधाङ्गारमानसो विहरेद् यथासुखं
इत्यनेन क्रमेण । मन्त्रलक्ष्मं जपेत्, क्षिग्रं सिध्यति । अथ
मन्त्री अभिषिक्तोऽनुश्वातः कृतपूर्वसेवो वज्रधरं साधयितु-
कामो मासमेकं चिसन्ध्यं सहसमेकं जपेत् । ततः पूर्ण-
मास्यां यथाविभवतः पूजां कृत्वा सुसमाहितः क्रोधमुद्रां
बङ्गा सकलां राचिं जपेत् । ततः प्रभाते भूः कम्पते,
मुद्रा ज्वलति, ज्वलितमाचेण वज्रधरसदृशो भवति,
अजरामरदिव्यरूपौ भवतीत्याह भगवान् वज्रधरः ।

॥ संक्षिप्तसम्पूर्णविस्पष्टक्रमसङ्गतभूतडामर-

साधनोपायिका

सकलसंचोत्तारणहेतोस्त्वैस्त्रोक्यवज्ररचिता समाप्ता ॥

¹ ANC जला ।

² N adds पूर्वोत्तं पूर्णयेत् after this.

³ C omits गच्छ गच्छ ।

⁴ B •डामरोपायिका ।

⁵ C •स्त्रोजा ।

⁶ B •चित्ता ।

267.

^१ नमो भूतडामराय ।

प्रज्ञोपायमयं क्रोधं बोधिचित्तसमुद्घवम् ।

प्रणम्याराधनं वश्ये भूतडामरसंज्ञकम् ॥

तत्र भावसाधकः प्रविष्टमण्डलः सर्वसमयाभिषिक्तोऽ-
नुज्ञातश्च क्वचित् गिरिगङ्गरादौ मनोऽनुकूले प्रदेशे पटाहि-
गतमूर्त्ति भगवन्तं धूपादिवाह्न्याध्यात्मिकपूजाभिः सम्पूज्य
पापदेशनादिकं कुर्यात् ।

रत्नचयं मे शरणं सर्वं प्रतिदिशाम्यघम् ।

अनुमोदे जगत्पुरुणं बुद्धबोधौ दधे मनः ॥

इति । हस्तद्वये अकारेण चन्द्रमण्डलं तदुपरि
च्छात्तहुँकारं थात्वा सम्पुटाञ्जलिं कुर्वन्निदं वदेत् ऊँ
सिङ्घवज्रं हुँ । हौःकारेण कण्ठेष्टदलं पद्मं जिह्वादले
हुँकारेण शुभ्रवज्रं वज्रादिजिह्वेत्यधितिष्ठेत् । स्थानरक्षां
विद्यथात् अनेन विधिना । तत्रायं विधिः— हुँकार-
मुच्चारथन् भट्टिति क्रोधराजमात्मानं निष्याद्य रक्त-
स्त्रुचावबङ्गरक्तपुष्पमालादिविभूषितानयोमयादिकौलकान्
हुँकारनिष्पन्नान् प्रावृणमेघनिभान् नाभिदेशादधः शूला-
काराननुर्झकोधाकृतौन् अधो विद्मान् तौश्चकौलेन मन्त्र-
मुच्चारथन् ऊँ घ घ घातय घातय सर्वदुष्टान् कौलय
कौलय सर्वपापान् फट् हुँ हुँ हुँ वज्रधर आशापयति
सर्वदुष्टकायवाक्चित्तं कौलय हुँ फट् ।

¹ This *Sadhanā* is to be found in Ab only. See folia 40 et seq.

आःकारजं च तस्याग्रे रविविम्बकरोऽज्ज्वलम् ।

दिशु सर्वासु कौलानि रश्मिज्ज्वालानि चिन्तयेत् ॥

परम्परावबद्धपञ्चरात्तर्गतं स्वहृदये अङ्कारेण
हृष्यें तत्रोपरि कल्पाग्निरिव रङ्कारमिति विन्द्यस्य अन्यो-
न्याङ्गुष्ठं प्रवेष्टव्यं तर्जन्यौ हौ प्रसार्य खलाटादारभ्य
पापास्फोटयोगेन स्फोटयेत् । ॐ इन विध्वंसय नाशय
पापान् हुँ फट् इत्यनेन सन्दृश्य आत्मानं बाह्याध्यात्मिक-
विकल्पपापाश्च स्फाश्य ग्राह्यग्राहकविनिर्मुक्तं गगनमिव
चिन्तयेत् । ततो—

विधूतकल्पनाचित्तं स्वसंवेद्यं प्रभास्वरम् ।

हृत्कृतानन्दहुँकारं होकाराभ्यां विदर्भितम् ॥

मदधातुसमाक्रान्तं चित्तमाच्चप्रभावितम् ।

स्वचित्तेनैकतां कुर्यात् तौष्णैः किरणसञ्चयैः ॥

प्रतिबिम्बवत् अर्द्धेन्दुसंयुक्तं पश्येत् । तत अकारादि-
स्वरादौन् रविमण्डले न्यस्य ह्रस्वस्वरान् पापकान् दीर्घान्
प्रज्ञातमकान् निश्चार्य बुद्धविकुर्वितान् छत्वा पुनस्तेषां
स्वररश्मिषु स्वेनैव विश्वतः कल्पयोगेन व्यवस्थितान्
चिन्तयेत् । ककारादौन् पश्चात् तेनैव न्यायेन छन्णनम-
वर्जितांस्तथैव बोधिपक्षान् विचिन्तयेदिति । ततः पञ्च-
वर्णकान् बुद्धान् संस्फार्य प्रवेश्यानेकगर्भस्तिमितं सितपञ्चं
पश्येत् । तस्योपरि श्रीक्रोधराजः हुँ इत्युच्चार्यं ज्वालाङ्गादं
आत्मानं भावयेत् । क्रोधादेशः— ततः क्रोधवज्ज्ञोऽहमित्य-
हक्कारं कुर्यात् । तल्कुलं पुनः निश्चार्यं प्रवेश्य श्रीभूत-
ज्ञामरोऽहमिति निश्चयमुत्पाद्य ॐ वज्रादेश्यं पातय हुँ ।

४ मनवयक्षो वज्रादेशः । तत्

वज्रक्रोधं निश्चित्य समयोऽहं समयमुद्रां बद्धा समयसच्चं
तिष्ठस्व मामिति वदेत् ।

अनामिकाद्वयं वेष्य तर्जनीद्वयं कुञ्चयेत् ।

कनिष्ठां मध्यमां चैव ज्येष्ठाङ्गुष्ठेन चाक्रमेत् ॥

अस्य मन्त्रः—ॐ वज्र फट् । हृदूर्सायां गले मूर्धि
प्रतिष्ठाप्याधितिष्ठेत् । ततः षडङ्गविन्यासं कुर्यात् तन्मुद्रा-
मन्त्रैः । अन्योन्यमुष्टिं कृत्वा मध्यमाङ्गुलिं प्रसारयेत्
शिरोमुद्रा । मन्त्रः, ॐ हनवज्र हुँ, शिरः । अस्या एव
मध्यमाङ्गुल्योः प्रवेशं कृत्वा शिखामुद्रा । मन्त्रः, ॐ
दहवज्र हुँ, शिखा । अस्या एव मुद्राया अङ्गुष्ठौ पार्श्वतः
दक्षिणं दक्षिणे वामं वामे नेत्रमुद्रा । मन्त्रः, दीपवज्र हुँ,
नेत्र । अन्योन्यमुष्टिं कृत्वा कनिष्ठिकाद्वयं वेष्येत् । तर्जनीं
प्रसार्ये हृदयमुद्रा । हुँकाराधिष्ठितं क्रोधवज्रं हृदये
थात्वा ॐ वज्ररोष हुँ, हृदयम् । अस्था एव मुद्राया
तर्जनीं कुण्डलीं कृत्वा कवचमुद्रा । मन्त्रः, ॐ दृढवज्र
हुँ, कवच । अस्या एव मुद्रायाः तर्जनीद्वयं प्रसार्ये अस्त्र-
मुद्रा । मन्त्रः, ॐ हन दह पच क्रोधवज्र दुष्टान् मारय
मारय हुँ फट्, अस्त्रमन्त्रः । चिरुच्चार्य हुँ श्रः ब्रुवन्
पुरतः सूर्यमण्डले नौलं क्रोधराजं न्यस्य वज्रोऽहमिति
वाग् ब्रुवन् पराष्टतिः क्रोधक्रोधोऽहमिति भावयेत् ।
ततो भगवन्तं सर्वदेवताभिः सहावाहयेत् । अन्योन्यान्त-
रितं कृत्वा तर्जनीद्वयं कुञ्चितं ईषद्वालयेदङ्गुष्ठाम्यां

तर्जन्यावाकर्षयेत् । ॐ वज्रमहाक्रोध समयमनुपालय
भगवन् शीघ्रमागच्छ सर्वदेवताभिः सह ह्वैः जः हुँ
फट् स्वाहा ।

॥ भूतडामरसाधनं समाप्तम् ॥

268.

नमो यमान्तकाय ।

आदौ तावत् सुखासनोपविष्टः साधको रक्ताकार-
निष्ठन्नं स्त्र्यमण्डलं स्वहृदये विभाव्य तदुपरि रक्तहुँकारं
विन्यस्य पुरतो रक्तयमारिं ॑वश्यमाणाङ्कतिं गुरुबुद्ध-
बोधिसत्त्वांश्चालम्ब्य पुष्पादिभिः सम्पूज्य नमस्कृत्य चिशरण-
गमनादिकं कृत्वा शून्यतां भावयेत् ॐ शून्यताज्ञानवज-
स्वभावात्मकोऽहमिति । तदनन्तरं रक्ताकारजस्त्र्य-
मण्डलोपरि हुँकारं तत्परिणतं सार्वमुण्डाङ्कितं सितदण्डं
हुँकाराधिष्ठितं विभावयेत् । एतत् सर्वं परिणम्य
यमान्तकं विचिन्तयेदात्मानं रक्तवर्णं प्रत्यालौढपदस्थितं
एकमुखं दिभुजं वामकरेण रक्तपरिपूर्णकपालं दक्षिणकरे
मुण्डाङ्कितसितदण्डधरं ॑सर्पाभरणभूषितं भथानकं
पिङ्गलोर्ड्धकेशं गलद्वाघचर्मान्वरं स्वाभप्रश्नया विचिचा-
भरणयाऽऽलौढपदस्थितया आलिङ्गितमात्मानं भावयेत् ।
पश्चात् भगवतो हृदि स्त्र्यमण्डलं हुँकाराधिष्ठितं तत्पर-

^१ N. इगा० ।

^२ BNAb omit.

^३ N. आद्वा० ।

^४ Ab ख्यते पदे ।

^५ A. चर्वा० ।

^६ AC. न्मालौ० ।

गतं सार्द्दमुण्डाङ्कितं सितदण्डं निश्चलं विभाव्य तन्मध्ये
रक्तहृथ्यमण्डलस्थहुँकारं रक्तवर्णं 'विभावयेत् । ततो
गुद्धवज्रं हुँकारपरिणतं भगवत्या गुद्धाष्टदलकमलं रक्त-
आःकारेण । तदनु मन्त्रमुच्चारयेत् ॐ^३ सर्वतथागतानु-
रागेण^४ वज्रस्वभावात्मकोऽहम् । तदनु नाभेरधः सद्रक्ताष्ट-
दलकमलोपरि रक्तहौँकारं ज्वलन्तं विचिन्तयेत् । प्रज्ञा
तु मदविहँसा गलदंशुका दिभुजैकमुखौ भगवता सह
सम्पुटयोगेनावस्थिता । एवम्भूतं रक्तयमारिं महिषोपरि
विश्वदलकमलस्थं भावयेत् समयादिविधिपूर्वकम् । एतत्
द्विचिचतुःसन्ध्यं भावयेदिति । वुँ आँ जि॑ खुँ हुँ समया-
धिष्ठानमन्त्रः । ॐ^५ ह्लौः द्वौः विक्तानन हुँ हुँ फट् फट्
स्वाहा, मूलमन्त्रः । ॐ^६ यमानक हुँ, हृदयमन्त्रः ।

॥ आर्यरक्तयमारिसाधनम्^१ ॥

^१ Ab चिन्म ।   ^२ Ab ०रागल ।

^३ AC ०विक्र ।   ^४ A gives the name of the author
in the following words: इतिरिषं तिङ्गाचार्यविरुद्धपाद्य-
पादानामिति, which is omitted in all other MSS., viz.
C, Ab, N and B.

269.

तथैव पापदेशनादिपूर्वकं शून्यतां विचिन्त्य रक्त-
आकारजस्त्ये रक्तहुँकारं तत्परिणतं सार्वपीतमुण्डाङ्गित-
सितदण्डं हुँकाराधिष्ठितं भावयेत् । तत्परिणामेनात्मानं
यमान्तकमेकमुखं दिभुजं प्रत्यालौढपदं रक्तपरिपूर्ण-
कपालवामकरं सार्वपीतमुण्डाङ्गितसितदण्डदक्षिणाकरं
नागाभरणविभूषणं पिङ्गलोर्डकेशं व्याघ्रचर्माम्बरधरं
अशोभ्यमुकुटिनं 'स्वाभप्रज्ञालिङ्गितं महिषोपरि विश्व-
दस्कमलस्त्र्यस्थं ध्यायात्, भगवतौ च दिभुजैकमुखौ
विचिच्चाभरणामालौढपदस्थितां 'मदविह्वलां स्खलद्याग्र-
चर्मांशुकां भगवता सह सम्पुटयोगेन प्रत्यालौढेनावस्थितां
एवं विचिन्त्य हृदि स्त्र्यमण्डले [हुँ]परिणतमुण्डाङ्गित-
सितदण्डं स्त्र्यस्थहुँकारमध्यं विभावयेत् । ततो भगवतो
हुँकारपरिणतं वज्रं भगवत्याश्च आःकारपरिणतं पद्मं
विभाव्य ॐ सर्वतथागतानुरागेण वज्रस्वभावात्मकोऽह-
मित्यधितिष्ठेत् । तदनु नाभेरधः ^१सद्रक्ताष्टदलकमलोपरि
रक्तहुँकारं ज्वलनं चिन्तयेत् । ततः वुँ आँ जि खँ
हुँ इति मन्त्राक्षरैः समयद्रव्यसेवापूर्वकं द्विचित्तुःसम्यं
भावयेत् इति । मन्त्रजापः— तद्यथा, ॐ श्वीः
विक्षतानन हुँ हुँ फट् फट् स्वाहा । ॐ यमान्तक हुँ ।

॥ आर्यरक्तयमारिसाधनं समाप्तम् ॥

^१ A साहा० ।

^२ N मदग० ।

^३ N वसद० ।

^४ AC शब्दं ।

270.

ॐ ह्लौः श्रीः विक्षतानन हुँ हुँ फट् फट् स्वाहा ।
 ॐ यमान्तकृत् हुँ हुँ फट् फट् । आदौ तावन्मन्त्रौ
 सुखासनोपविष्टः रक्तआकारनिष्ठनं सूर्यमण्डलं स्वहृदि
 विभाव्य तन्मध्ये रक्तहुँकारं भावयेत् । तद्रश्मिनाकृष्टं पुरतो
 रक्तयमारिमयलम्ब्य गुरुबुद्धबोधिसच्चांश्च पुष्पादिभिः
 सम्पूज्य नमस्कृत्य पापदेशनादिकं कुर्यात् । तच चैधातुक-
 मात्मानं च मायास्वप्नेन्द्रजालसहशमवलम्ब्य शून्यतां
 विचिन्तयेत् । ॐ शून्यताज्ञानवज्ज्वभावात्मकोऽहमिति
 चित्तमधितिष्ठेत् । ततो रक्तआकारपरिणतं सूर्यमण्डलं
 तदुपरि रक्तहुँकारपरिणतं सार्वमुण्डाङ्कितं सितदण्डं
 तन्मध्ये रक्तआकारपरिणतं सूर्यमण्डलं तन्मध्ये रक्तहुँकारं
 तत्सर्वं परिणम्य यमान्तकरूपमात्मानं चिन्तयेत् रक्तवर्णं
 प्रत्यालौढपदेन स्थितं दंशाकराललसज्जिह्वं विक्षताननं
 क्रूरनागाष्टविभूषितं ज्वलतिप्रज्ञोद्धकेशं गलद्याघच्छर्माम्बरं
 रक्तवर्णया विचिच्चाभरणया प्रज्ञयाऽलौढपदेनालिङ्गितं
 क्षत्वा भावयेत् । पश्चात् भगवतो हृदि पूर्ववीजपरिणत-
 सूर्यं तदुपरि हुँकारं तत्परिणतं सार्वमुण्डाङ्कितसितदण्डं
 निश्चलं भावयेत् । तस्य मुष्टौ सूर्यमण्डलस्थहुँकारं रक्तं
 विचिन्तयेत् । पश्चात् गुह्यवज्ज्ञहुँकारपरिणतं सार्वमुण्डा-
 ङ्कितदण्डं चिन्तयेत् भगवत्या गुह्ये अष्टदण्डकमलं रक्त-
 आःकारेण । तदनु मन्त्रमुच्चारयेत् ॐ सर्वतथागतानु-

^१ AC न्तव ।

^२ AC तमेव ।

^३ AN तत्सौ ।

^४ AC omit दण्ड...भग ।

रागेण वज्रस्वभावात्मकोऽहम् । तदनु नाभेरधस्तात्
 रक्ताष्टदलकमलोपरि रक्तहीःकारं ज्वलन्तं चिन्तयेत् ।
 भगवानेकमुखो द्विभुजः वामकरेण रक्तपूर्णकपालं दक्षिणे
 मुँडाङ्गितसितदण्डधरं महिषोपरि विश्वकमलस्थं भाव-
 येत्, प्रज्ञा तु मदविह्वला गलदंशुका द्विभुजैकमुखौ
 भगवता सह सम्पुटयोगेनावस्थिता । एवमूर्तं यमारिं
 भावयेत् । चिसन्ध्यं चतुःसन्ध्यं वा विभाव्य बलिं दद्यात् ।
 वुँ आँ जँ खँ हुँ, समयाधिष्ठानमन्त्रः । ऊँ ख ख खाहि
 खाहि सर्व्यथक्षराक्षसभूतप्रेतपिशचोन्मादकुम्भाण्डाप-
 स्मारँडाकडाकिन्यादय इमं बलिं गृह्णन्तु सर्वयं रक्षन्तु
 सर्वसिद्धिं प्रथच्छन्तु यथैवं यथेष्टु भुज्ञाय पिबथ मातिकमथ
 सर्वसिद्धये सहायका भवय हुँ हुँ फट् फट् स्वाहा—सार्व-
 मौतिकबलिमन्त्रः । रक्तकषणपौतसितवर्णं कर्मानुरूपतो
 ध्येयम् । ततो जापमनुस्मरेत् ऊँ हीः ष्ट्रीः विक्षतानन
 हुँ हुँ फट् फट् देवदत्तस्य शान्तिं कुरु नमः स्वाहा । पुष्टौ
 वौषट्, आकृष्टौ जः, वुँ मोहे, होः वश्ये, लँ स्तम्भे, हुँ फट्
 प्रेरणे, हुँ निग्रहे, अपराभ्यामुच्चाटनम् । एवं स्तम्भादीनि
 कर्मप्रसराणि विदर्भयेत् ।

शान्तिके रोचनया रक्षा भवति । सितनेचकर्षटे भूर्ज्जं-
 वंशत्वचविधौतकर्षटे वा चक्रद्वयमभिलिख्य^१ नमस्कार-
 विद्महितं अकालमूलादिरहिते शरावसम्पुटेऽवस्थाप्य
 घृतमधुमध्ये प्रश्निष्य सितसूचेण वेष्टयित्वा चिसन्ध्यं शुक्ल-

^१ AC काष्ठद ॥

^२ AC omit •दाद० ।

^३ AC omit the second फट् ।

^४ AN •कर्षटभूर्जे ।

^५ AC •हवं लिख्य ।

पुष्टेणार्द्धयित्वा पूर्वाभिमुखं सितवर्णं यमान्तकरूपं
ध्यात्वा पुरतश्चन्द्रमण्डलोपविष्टं साथं हृष्टा सितकलशैः
चन्द्रामृतपरिपूर्णेरभिषिञ्चयन्तं ध्यात्वा मन्त्रं जपेत् ॐ
हौः श्रीः विक्षतानन देवदत्तस्य शान्तिं कुरु नमः स्वाहा ।

शान्तिकविधिः ।

पुरुषाणां शान्तिके पौष्टिके वा कुञ्जमेन चक्रद्वयमभि-
लिख्य वौषट्कारसहितं दृतमधुमध्ये प्रक्षिप्य शरावसम्पुट-
मध्येवस्थाप्य पौतसूचेण वेष्टयित्वा चिसन्धं पौतपुष्टै-
रर्द्धयित्वा उत्तराभिमुखं पौतवर्णां यमान्तकमूर्तिमवलम्ब्य
पौतवर्णचतुर्मण्डलमध्यस्थं पौतकानककलशैः पौतवर्णमृतै-
रभिषिञ्चयन्तं ध्यात्वा मन्त्रं जपेत् ॐ हौः श्रीः विक्षता-
नन हुँ हुँ फट् फट् देवदत्तस्य पुष्टिं कुरु वौषट् स्वाहा ।

पौष्टिकविधिः ।

भूजे कर्पटे वा अलक्षकरक्तचन्दनेनानामिका-
रक्तमिश्रेण चक्रद्वयमभिलिख्य होःकारनामसहितं विद्भ्य
सुपरिपक्षलोहितशरावसम्पुटेऽवस्थाप्य दृतमधुमध्ये प्रक्षि-
प्यारक्तपुष्टैरभ्यर्च्य पश्चिमाभिमुखं रक्तयमारिरूपमात्मानं
ध्यात्वा रक्तचन्द्रमण्डलमध्यस्थं साथं विचिन्त्य स्वकाथ-
निर्गतरश्मिनाभिषिच्य विहसीभूतं पादयोर्निपतितं
विचिन्त्य मन्त्रं जपेत् ॐ हौः श्रीः विक्षतानन हुँ हुँ
फट् फट् देवदत्तस्य क्षते यज्ञदत्तं वशं कुरु होः^३ स्वाहा ।
यदि वशं न गच्छति तदा दृतमधुरहितं तपेत् चक्रं

^१ AC ०वर्णसूचै० ।

^२ Omitted in AC.

^३ C omits वशं कुरु होः स्वाहा ।

^४ AC adds वक्षिणा ।

निर्धूमाङ्गारेण तापयेत् ॐ ह्रीः विष्णुतानन हुँ
हुँ फट् फट् देवदत्तस्य द्वाते यज्ञदत्तं वशं कुरु होः इति
मन्त्रं जपेत् ।

वश्यविधिः ।

प्रमशानकर्पटे रजस्वलाकर्पटे वा लाक्ष्मारसमिश्रेण
चक्रदयमभिलिख्य जःकारह्रीःकारेण नामाक्षरसहितेन
विदर्भं स्त्रौकपालसम्पुटेऽवस्थाप्य रक्तपुष्पैरभृत्य
सन्ध्यार्कनिभं यमान्तकरूपमात्मानं रक्तवर्णाङ्गुशपाश-
धारिणं ध्यात्वा तस्य हृदयं अङ्गुशेन विद्धा पाशेन गलके
बद्धा आगच्छन्तं चिन्तयेत् । यदि नागच्छति तदा
खदिराग्निषु तापयेत्, मन्त्रं जपेत् । इति कर्मप्रसराणि
तन्वे ज्ञातव्यानि ।

॥ रक्तयमारिसाधनं समाप्तम् ॥

271.

चैलोक्याभयदाननिर्भिततनुं^१ सौम्यस्वभावाशयं
रक्ताकारकरं भयङ्गरव्पुर्विश्वार्थसम्पादकम् ।
नत्वा मारचमूं चमत्कृतिकरं श्रीरक्तकाङ्गादिष्वं
व्यक्तं विस्तरोक्तिमात्मन इदं तत्साधनं लिख्यते ॥
मन्त्यादौ सुखविष्टरः स्वहृदये रक्तं रवेर्मण्डुलं
रक्ताकारजमन्त्ररक्तमसमं^२ हुँकाररूपं ज्वलत् ।

^१ AC • चिक् ।

^२ Ab शयं ।

^३ AC • विश्वं ।

^४ AC • शार्, N • शार् ।

^१ Ab • ततु ।

^२ AC • गूर्जशार्थ ।

^३ AB शयं ।

^४ AB • सक्तव्यमर्थ ।

तत्संस्फारितरक्तरश्मिगहनाक्षषांश्च बुद्धान् गुरुन्
 श्रीमद्रक्तयमान्तकादिसहितानालम्ब्य हुँकारतः ॥

नानापुष्पसुगन्धधूपविविधाकारेण पूजाविधिं
 निष्पाद्यात्मगतं यदस्ति कलुषं तद् देशयेत् तत्पुरः^१ ।
 पश्चात् शेषविधिं विधाय विधिवत् तच्छून्यतां भावयेत्
 ॐ शून्यादिकगाथया तदनु रक्ताकारजातारुणे^२ ॥

हुँकारेण विनिर्मितं शशधरामं सार्द्धमुण्डाङ्कितं
 दण्डं हुँकतिभूषितं च सकलं चैतत् चिरं वौश्यं च ।
 श्रीमद्रक्तयमान्तकं निजतनुं सञ्चिन्तयेत् भावकः
 प्रत्यालौढपदस्थितातिविक्षतं रक्ताङ्गमत्यद्वृतम् ॥

कुड़ं चैकमुखं भुजद्वययुतं सव्येतरे संस्थितं
 रक्तापूर्णकपालकं तदनु वै सव्ये च मुण्डाङ्कितम् ।
 दण्डं शुभ्रतनुं भुजङ्गनि चयैः प्रारब्धशोभाविधिं
 पिङ्गोर्धस्थशिरोरुहं क्षतगलच्चर्माम्बरं द्विपिनः ॥

प्रत्यालिङ्गितकन्धरं सरभसं सत्खाभयाङ्गस्थया
 श्रोणिर्विच्युतवस्त्रया भुजयुगोपेतैकवक्त्राभया ।
 गाढा^३ लिङ्गनसम्पृष्टैकरसया चालौढपादस्थया
 पश्चान्नाथहृदि प्रचण्डकिरणं तद्वूपिहुँकारजम् ॥

दण्डं शुक्लतरं च सार्द्धशिरसा युक्तं स्फुरउच्चालिनं
 तन्मध्ये च सुरक्तहुँकतिवरं स्फूर्ज्जट्रविस्थं कृतौ ।

^१ ANC तुनः० ।

^२ AC ०वच्छू० ।

^३ ANC ०रणा० ।

^४ AC ज्ञूरं ।

^५ Ab सम्भिः० ।

^६ ANC ०लाङ्गं ।

^७ AC omit three lines from here.

^८ N ०ङ्गम० ।

^९ N ०क्तया० ।

^{१०} Ab ०जिङ्गित० ।

पश्येत् गुह्यविशेषणं भगवतो वज्रं च हुँसम्भवं
 सद्वैजात् परिणामजं भगवतौ गुह्याष्टपञ्चाम्बुजम् ॥

ॐ सर्वेति पुनश्च मन्त्रमसमं चोच्चारयेत् साधकः
 पश्चान्नाभितलेष्टपञ्चकमले संरक्षसम्यग्ज्वलत् ।

झैःकारं च विचिन्तयेत् तदुपरि व्यादौ धरेखां सितां
 आकाशाभिमुखं सुरक्षमसमं श्रीमद्यमारिप्रभुम् ॥

भावयेदौष्टशं सर्वं जगद्रक्षैकमानसम् ।
 सैरिभपृष्ठराजौ वसमासीनमनुत्तमम् ॥

यथोक्तसमयो युक्तो योगी समयपूर्वकम् ।
 चिसन्धं भावयेत् सर्वं शक्ताविगतमानसः ॥

तस्यावश्यमयं जगद्गुरुवरः संसिध्यति ध्यायतो
 'दुःखाभोधिनिमग्म' दुःखितजनोङ्कारैकचित्तस्थितिः ।

मन्त्रौ चापि ततः प्रभृत्यनुदिनं देवासुरस्वामिभि-
 'र्वन्द्योऽलङ्घ्यतरः सुखौ स नियतं दुष्टोऽन्धभूतादिभिः

श्रौमद्रक्तयमान्तकस्य रचनाद् यत् साधनं श्यामलं
 पुण्यप्राप्तमतुल्यसङ्कुरुवचः पानात् मयाऽम्बायतः ।

यद् वैरोचनरक्षितेन जगतः सर्वार्थसम्पत्तये
 समूयाद् भवपङ्कमग्नवपुषः क्षेशन्धकारद्विषः ॥

^१ ANC ○चन्द्राम्बु ॥ Ab ○पात्राम्बु ॥ ^२ ANC ○तन्मनः ॥

^३ Ab ○इक्षासमाकुलं ।

^४ Instead of this line Ab has—लोकालोककरो विमूढकरणः प्रारब्धकोपक्रमः ।

^५ AC ○दुष्ट ॥

^६ ANC ○विंश्तो ॥

^७ AN ○पादा ॥

^८ ANC शगादिदोष ॥

ॐ आँ जि खुँ वुँ हुँ, समयाधिष्ठानमन्त्रः । ॐ ह्लौः
द्वौः विद्वतानन हुँ हुँ फट् फट्^१ स्वाहा । ॐ यमान्तक
हुँ फट् ।

॥ स्वाधिष्ठानं रक्तयमारिसाधनं समाप्तम् ॥

272.

नमो रक्तयमारथे ।

प्रत्यालौढपदोद्धकेसरसटाकोटिस्खलं तारका-
कुन्दापौडकरालभोगिपटलालङ्कारभीमास्यदम् ।
उद्यहश्चिणपाणिदण्डविकटं प्रज्ञासमालिङ्गितं
नत्वा रक्तयमारिमात्ममतये तत्साधनं ब्रूमहे ॥
स्थित्वा श्वरशानवनपर्वतगहरेषु
मन्त्रौ मनोज्ञभवनेष्वय स स्वचित्ते ।
आकारजातमिहिरोपरि रक्तवर्ण-
हुँकारमुच्छ्वलदनन्तर्षिणं विभाव्य ॥
तद्रश्मिभिः प्रकटिताम्बरबोधिसत्त्व-
‘चर्यान्तरालगतबुद्धगणं त्वनन्तम् ।
आलम्ब्यमानससरोऽद्वभूरिपुष्टैः
सम्पूजयेत् तमपि सप्तविधैश्च चित्तैः ॥

^१ ANC omit.

^२ Ab omits स्वाधिष्ठान० ।

^३ A ओचल० ।

^४ A चर्यावचकान्त० ?

^५ A ओभर० ।

यद् वक्ष्यमाणमतिपाटलपार्वणेन्दुः-

सन्ध्याद्युतिशमनश्चमथ प्रपूज्य ।
मैत्रीक्षपानुदितचित्त उपेक्षकोऽसौ

संहत्य सर्वमुदितं खलु धर्मधातौ ॥

शरदमलसुदूराकाशसङ्काशशून्यं

सकलमय विदित्वा मन्त्रपाठं विदध्यात् ।

ॐ स्वभावशुद्धाः सर्वधर्माः स्वभावशुद्धोऽहम् ।

पुनरपि निजकायाकारसत्कायहृष्टं

स्थगयितुमय मन्त्री भावयेन्मन्त्रमेवम् ॥

ॐ शून्यताज्ञानवज्रस्वभावात्मकोऽहम् ।

जगत् चातुं पूर्वप्रणिधिवलमाश्रित्य सकलं

ततः श्रोणिकारोऽवतरणिविम्बं तदुपरि ।

सितं हुँकारं तन्निविडतरदण्डं चलशिरो-

गलद्रक्ताम्बानस्फुटकुसुममालाच्छितमिव ॥

ततो ध्यायेदेभिः खलु परिणमयाथ सकलैः

स्थयं वौराकारं विकटकटुदंद्रोलकटमुखम् ।

चिभिन्ने चैर्लोकचितयभयदं वा भवशिखा-

करालैरद्वादृप्रहसितशतस्फूर्ज्यशतम् ॥

हुँकारोऽवहुँपदाङ्गितसितं दण्डं च सव्ये करे

रक्तापूर्णकपालहस्तमपरं वन्देऽथ तं दुर्दमम् ।

¹ A ०यार्चिनेन्दुः? After this A and C repeat the concluding portion of the previous Sādhana from दुःखाम्भोधिगिमप्र० to the end, which is followed by the present Sādhana.

² श्रीणा०, C शाणा० ।

³ C ०करोट० ।

भोगौन्द्रामलवौरपट्टघटनाकाठिन्यपीनोर्द्वंगः
प्रेष्ट्विज्ञकरालकेशरसतं ध्यायात् प्रभालोहितम् ॥

प्रत्यालौढपदाच्छितैकमहिषो धावत्पदप्रेष्ट्वित-
स्फाराताम्बरोजमुयशिरसा व्यालम्बिमालाधरः ।

कल्पान्तानलतोग्रदीधितिधरं दंष्ट्रान्तरालो ललज्-
जिह्वामूलघनोग्रधोरविसरद् हुँकारपूर्णस्यकम् ॥

इत्यं रक्तयमारिमात्मसकलं व्याघ्राजिनैकाम्बरं
व्यग्रोदग्रभुजज्ञबद्धकटिकं भोगौन्द्रकैर्भूषितम् ।

ध्यात्वा तन्मनसि प्रचण्डकिरणैर्वज्जुँकारजातं (?)
ज्वलद्वगडयुतं समन्वचरणं हुँलाच्छितं भावयेत् ॥

तदनु मदनहृष्टस्वाभया प्रज्ञया तं
प्रभवदरुणहुँकाषणसङ्गुजदयम् ।

क्षजुमतिरक्ताःकारजाम्भोजगुह्य-
स्फुरणरभसयाऽस्त्रिज्ञितं चैकवक्त्रम् ॥

स्फुटमिति चरसान्तं सम्पुटाकारयोगं
ग्रहिलविगलदंशुप्रज्ञया स्त्रिष्ठरूपम् ।

अधर इह तु नाभेरहृपत्रं विभाव्य
प्रसरदरुणवर्णं ह्लौः सिताम्भोजमस्याः ॥

पिशज्ञश्मश्रुभौष्मास्यं देवताकारमात्मनः ।

विभाव्यैवं मण्डरागदीपकं मन्त्रमापठेत् ॥

ॐ सर्वतथागतानुरागेण वज्रस्वभावात्मकोऽहम् ।

‘कुमं यक्षमहाकालं लोहिताङ्गं यमा’नकम् ।

निधायेन्नित्ययोगेन न चिरात् फलमन्तुते ॥

^१ AC ० यन्म ।

^२ A ० स्त्रिताः ।

^३ A ० भौष्मास्यदं ।

^४ C कुमं ।

^५ A ० क्षेपमा० ।

सुगतपञ्चकचञ्चलविग्रहं
 स्फुरणसंहरणोङ्गतदौधितिम् ।
 भुजगराजितमुखसत्करं
 भयदण्डविमण्डितहस्तकम् ॥
 कपिलविद्युदधिद्युतिकेसरं
 विशदमुण्डघटाक्षतश्चेखरम् ।
 दिभुजमेकमुखं छतसम्पुटं
 सहजथा सहशप्रभया सह ॥
 मदनपञ्चमुधासहपञ्चकैः
 ग्लकहनादिभिरुत्तमदौपैः ।
 समयवस्तुभिरेभिरुपागतः
 शमनश्चुमिमं परिभावयेत् ॥
 यदि कवित्वसुखित्वसुधौरता
 धरणिराज्यमथान्यदपौष्टे ।
 तटपि रक्तयमारिसमाधितो
 भवति सर्वमिहास्ति न संशयः ॥
 इत्यं रक्तयमारियोगसहितो योगी ब्रजेत् कुचचित्
 दूरोदारगिरिशशानभयद॑स्थाने तदा दुर्जयः ।
 हिंसैर्जन्तभूतैश्च राक्षसबलैर्देवासुरैश्च ज्वलज्-
 ज्वालाज्ज्वालजटालकोटिकुलिशालङ्कारपाणिर्यथा ॥
 ध्यानात् खिनः स मन्त्रौ ^जडिमचयघनध्वालमुष्टिं ध्वसन्तं
 भास्वनं मन्त्रराजं तरणिमिव जपेत् चित्तबीजात्
 स्फुरन्तम् ।
 ओँ श्रीः श्रीः विक्षतानन हुँ हुँ फट् फट् स्वाहा ।

सत्त्वानां स्वस्ति हेतो भृतिति भगवतो रूपमालाम्ब्य योगी
हृष्टा दिक्चक्रपालान् । बलिमितिकुलिशाबद्धमुद्रोऽथ
दद्यात् ॥

ॐ इन्द्राय हौः यमाय ष्ठौः वरुणाय वि कुवेराय क्ष
ईशानाय त आग्नेये आ नैक्ये न वायव्ये न चन्द्राय
हुँ अर्काय हुँ ब्रह्माणीयै फट् वसुन्धरायै फट् वेमचिचिणे
स्वाहा सर्वभूतेभ्यः हा हा हौ हौ हुँ हुँ हे० हे० स्वाहा—
बलिमन्त्रः ।

द्रुतमिह भणित्वा साधनं यन्मयात्म
कुशलममलमास्तां तेन साप्तः सधर्मः ।
भवजलनिधिपारं गन्तुमाबद्धसेतु-
प्रतिनिधिरतिदुःखं (?) जौवलोकचयस्य ॥

॥ आर्यमारिसाधनं समाप्तम् ।

। छतिरियं पैरुडपातिकभिष्ठुगुणाकरगुप्तपादानामिति ॥

^१ A चलि० ।

^२ AC येम ।

^३ AC ऊँ ।

^४ C इन्द्राय

273.

नमः क्षत्रियमारचे ।

न दुष्टचित्ताखिलसौभावाद्-

विनेयमार्गं सुखमाश्रयन्ते ।

इति स्फुटं येन यमारिरूपं

कृतं सदा तं प्रणमामि निम्बः ॥

पराभ्यर्थनया तस्य साधनं क्रियते मया ।

कृपालुद्दीप्तरक्ते अपि नो वौक्षते बलम् ॥

भूत्वा श्रीमान् यमारिर्जगदिदमखिलं तत्स्वरूपं करिष्ये
इत्येवं योगयुक्तः स्वकहृदि तरणौ बीजमाद्यं च दृष्ट्वा ।पूजां कृत्वा जिनानां सुवित्तकरुणस्तत्प्रभाभिः समन्तात्
तेषामये निविष्टस्त्रिशरणगमनं सर्वभावैर्विदध्यात् ॥

रत्नवयं मे शरणं सर्वं प्रतिदिशाम्यघम् ।

अनुमोदे जगत्पुण्यं बुद्धबोधौ दधे मनः ॥

शून्यलक्षणविरहादनिमित्तकारणस्य वैगुण्यात् ।

तर्काविषयं यस्मात् प्रणिधानं नास्ति सर्वत्र ॥

ॐ शून्यताज्ञानवज्रस्वभावात्मकोऽहम् ।

धर्मोदयशुषिरान्तश्चैत्यं विश्वाजवज्रमध्यस्थम् ।

तज्जर्भे हुँकुलिशं ध्यायात् शशिमण्डले योगी ॥

ॐ वज्रात्मकोऽहम् ।

तन्निर्मितं वज्रधरं सविद्यं

नौलारुण्यस्यं सितमध्यभागम् ।

वज्रासिराजौवसुरबच्छिह्नं

वज्रासनस्यं सुविचिन्त्य सम्यक् ॥

होःकारद्वयगर्भितमात्मानं च्यक्षरं स्फुटं हृष्टा ।
 निर्गतगभस्तिमण्डलपरिपूरितसर्वदिग्भागम् ॥
 मुखेन तस्य प्रविशेद् विधिज्ञः
     ‘ततोऽच पद्मे द्रुततां ब्रजेच्च ।
 तद्रश्मियोगात् पितरौं विलौनौ
     दिग्देवतौगौतमिदं ततोऽच ॥
 त्वं वज्रचित्त भुवनेश्वर सच्चधातो
     चायाहि मां रतिमनोऽन्नमहार्थकामैः ।
 कामाहि मां जनकं सच्च महाग्रबन्धो
     यदीच्छसे जीवितं मञ्जुनाथ ॥
 त्वं वज्रकाय ‘बहुसच्चप्रियाङ्क’चक्र
     बुद्धार्थबोधिपरमार्थहिताऽनुदर्शी
 रागेण रागसमयं मम कामयस्व
     यदीच्छसे जीवितं मञ्जुनाथ ॥
 त्वं वज्रवाच सकलस्य हितानुकम्पौ
     लोकार्थकार्थकरणे सदा संप्रवृत्तः ।
 कामाहि मां सुरतचर्यं समन्तभद्र
     यदीच्छसे जीवितं मञ्जुनाथ ॥
 त्वं वज्रकाय समयाग्र महाहितार्थ
     सम्बोधिवंशतिलक समतानुकम्पौ ।
 कामाहि मां गुणनिधिं बहुरत्नभूतं
     यदीच्छसे जीवितं मञ्जुनाथ ॥^१

^१ AC तत् लोच० ।

^१ AC सम० ।

^२ AB मञ्ज० ।

^२ AC वच० ।

^३ AC प्रियाङ्क० ।

^३ AC मञ्ज० ।

^४ Identical Slokas also occur in *supra* 162-3.

चोदनामुररौक्त्य स्वमन्वार्थशरीरभाक् ।
 भावनाद्यहृदा युक्तो मङ्गलकालनात्मनि ॥
 तत्र स्वदेवताकारान् बुद्धा तद्रश्मिसञ्चयैः ।
 प्रवेश्य विधिवद् भूयात् यमादिरतिभौघणः ॥
 कठोरबहिकण्ठाभः सव्यशुक्लारुणेतरः ।
 क्रोधपर्यङ्कयोगेन विश्वाजरविसंस्थितः ॥
 स्वाभविद्याधरास्वादरसायनमहासुखः ।
 कडारोर्द्धज्वलत्कोशः पिङ्गलश्रुलोचनः ॥
 फणीन्द्रवन्दनेपथ्यो मृणालधवलद्विजैः ।
 मुहुरासिधरः सव्ये वामे राजौवरत्वधृक् ॥

ॐ धर्मधातुवज्रस्वभावात्मकोऽहम् । श्लँ जँ खँ गँ
 तथा क्षँ सँ रँ चक्षुरादिषु भावयेत् । जः हुँ वँ होः तथा
 खँ रँ बाह्ये रूपादिके न्यसेत् । भूतेषु च यथा लोँ माँ
 पाँ ताँ इति च । सम्यति वुँ आँ जँ खँ हुँ इत्येभिः
 पञ्चस्कन्धान् विशेषयेत् । चित्ते वाचि तथा मूर्धि हुँ आः
 ॐकारजान् प्रभून् वज्राजचक्रमध्यस्थान् ध्यात्वा मन्त्र-
 मिमं वदेत् ॐ सर्वतथागतचित्तवज्रस्वभावात्मकोऽहम्,
 ॐ सर्वतथागतवाग्वज्रस्वभावात्मकोऽहम्, ॐ सर्वतथा-
 गतकायवज्रस्वभावात्मकोऽहम् ।

ततो बुद्धान् गगनोदरस्थान्
 सञ्चिन्त्य हृष्मन्तसमुत्तिताभिः ।
 तमुक्तरप्युत्थसमस्तदेवी-
 करायनिर्मुक्तसरोजशेन ॥

संसिक्तसर्वावयवः प्रभावान्
कुलाधिपाधिष्ठितपद्मचूडः ।
ततोऽनुविद्यावयवेषु योगी
कुलानि पञ्चाग्रततं विदध्यात् ॥

मूर्धि तथा स्तनमध्ये नाभौ गुह्ये च चरणपर्यन्तं देव्या
भवन्ति उँ हुँ स्वा आ हाथ्यानि बौजानि । हुँकार-
जनितकुलिशं तन्निर्मितगुह्यकमलया देव्या अनुराग-
सुखितयाऽखिलगगनोदरवर्तिनो बुद्धान् उँ सर्वतथा-
गतानुरागेण वज्रस्वभावात्मकोऽहं वज्राजधनिभिर्बुद्धान्
पद्मान्तर्विनिवेश्य च तत्प्रभोऽवरुपाद्यैः स्वभावतो बुद्धान्
प्रपूजयेत् उँ सर्वतथागतपूजावज्रस्वभावात्मकोऽहम् ।

वाच्यवाचकनिर्मुक्तं सर्वं स्थिरचलादिकम् ।
दृष्ट्वा बुद्धान् ख्यादेभिः सङ्गृतगुणसम्पदैः ॥
अक्षोभ्य वज्रमहाज्ञान वज्रधातु महाबुध ।
चिमण्डल चिवज्ञाय घोपवज्र नमोऽस्तु ते ॥
वैरोचन महाशुद्ध वज्रशान्त महारते ।
प्रकृतिप्रभास्वराग्याय देपवज्र नमोऽस्तु ते ॥
रत्नराज सुगाम्भीर्य खद्वज्ञाकाशनिर्मल ।
स्वभावशुद्ध निर्लेप क्रमवज्र नमोऽस्तु ते ॥
वज्रामित महाराग निर्विकल्प खवज्रधृक् ।
रागपारमिताप्राप्त भाषवज्र नमोऽस्तु ते ॥
अमोघ वज्रसम्मान सर्वाशापरिपूरक ।
शुद्धख्यभावसम्मान वज्रसम्म नमोऽस्तु ते ॥

अनिलानलचक्रसंस्थं धात्वा पञ्चामृतं कपालान्तः
प्रगत्यागेत् सार्चिस्त्यक्षरजसेन तेनैव ॥
प्रतिग्राह्यत् स्वं परांश्वैव ततो मन्त्रं स्फुरन् जपेत् ।
प्रपूज्य संहरेत् चान्ते स्वयोगात्मयं विसर्जयेत् ॥
इति रचनासङ्कलितं शशभृद्वलयं तु यच्छुभं तेन ।
मङ्गलयुक्तो खोको लभतां जैनं परं शश्वत् ॥

॥ श्रीमद्यसारिसाधनम् ।
। इति: श्रीमङ्गलसेनस्य ॥

274.

नमो यमान्तकाय ।

जं निष्पाद्य शुद्धिपर्यन्ततः स्वर्थस्थहुँकारनिष्ठन्तं
यमान्तकारुः कर्षकेशं कृष्णं घण्मुखं घड्भुजं घट्चरणं
महिषारुः प्राणलौहस्थितं नरमुण्डरुण्डर्विभूषितं अति-
भयानकाकारं व्याघ्रधर्मनिवसनं दक्षिणे खड्मुडर-
वज्ञालि वामे घण्टावज्रपाणमुपलान् धारयन्तं मुकुटे
अशोभ्यं विभावयेत् । ततः समयमुद्रां बन्धयेत् । सम्पुटा-
ज्जलिं बद्धा आङ्गुष्ठौ विकमितौ तर्जन्योर्मध्ययुगतौ य-
पर्वाणि भज्जयेत् । ऊँ छीँ छीँ विक्रतानन हुँ हुँ फट्
फट् स्वाहा इति मन्त्रं जपेत् ।

॥ कृष्णयसारिसाधनम् ॥

275.

आदौ ताव॑ मन्त्रौ सुखासनोपविष्टः साधको रक्ता-
कारनिष्ठन्तं स्तुर्यमण्डलं स्वहृदि विभाव्य तदुपरि नौस-
हुँकारं विन्यस्य हुँकाररश्मिजयमान्तकादीन् गुरुबुद्ध-
बोधिसत्त्वांश्चावलम्ब्य पुष्पादिभिः सम्पूज्य नमस्कृत्य चिश-
रणगमनादिकं कृत्वा शून्यतां भावयेत् ॐ शून्यता-
ज्ञानवज्ज्ञभावात्मकोऽहम् । तदनन्तरं रक्ताँकारजस्तुर्य-
मण्डलोपरि हुँकारं तत्परिणतं वज्राङ्गितनौसदण्डं हुँका-
राधिष्ठितं विभावयेत् हुँकाररश्मिचोटितमर्बतथागत-
प्रवेशपूर्वकम् । एतत् सर्वं परिगम्य यमारिं विचिन्तये-
दात्मानं प्रत्यास्तौढपदस्थितं एकमुखं दिभुजं नौसल्वर्णं
दक्षिणकरे वज्राङ्गितोद्यतनौसदण्डं वामकरं तर्जनौपाश्रं
हृदि, एवमूर्तं यमारिं स्फुरत्संहरद्रूपं विश्वदलकमलो-
परि स्तुर्यस्थमहिषारूढं भावयेत् । ततो भगवतो हृदि
स्तुर्यमण्डले हुँकारपरिणतं हुँकाराधिष्ठितं नौसदण्डं
हुँकारनिर्गतरश्मिना जगदवभाव्य पुनस्तचैव प्रवेशयेत् ।
एवं क्रमेण यावदिच्छं स्फुरणमंहरणं कुर्यात् समयादि-
विधिपूर्वकम् । एवं द्विचिच्चतुःसम्यं भावयेत्, ॐ ह्लौः श्वौः
विक्षतानन दुँ हुँ फट् फट् स्वाहा इति मन्त्रं जपेत् ।

॥ कृष्णयमारिसाधनं समाप्तम् ॥

276.

अन्तस्तुषारं मपि येन दयावशेन
 सन्दर्शितं हठविनेयजनेषु रौद्रम् ।
 विश्वोपकारविधिनाटकनर्तकाय
 तस्मै मम प्रणतिरस्तु यमान्तकाय ॥
 आदौ स साधकवरः सुखदासनस्थो
 धानालये सुरभिगम्यमनोभिरामे ।
 धायात् समाहितमना हृदये स्वकौये
 रक्ताकृतिप्रभवचण्डमरौचिविम्बम् ॥
 तस्योपरि स्थितसरश्मिकनौलवर्ण-
 हुँकाररश्मिशतजातयमान्तकादीन् ।
 सम्पूज्य मानसविनिर्भितपुष्पधूप-
 दीपादिभिर्हुविधिः प्रणिपत्व 'भक्त्या ॥
 कुर्व्वैत पूर्वकृतकल्पदेशनादीन्
 श्रून्यं जगद्विलमासुखयेत् ततोऽपि ।
 ॐ श्रून्यतादिवरमन्तपदेन कुर्यात्
 आत्मस्वरूपपरिभावनमादरेण ॥
 रक्ताकृतिप्रभवचण्डकरस्थनौल-
 हुँकाररूपकुर्लिशाङ्कितनौलदण्डम् ।
 दण्डस्थहुँकृतिधरस्फुरदंशुजासं
 सञ्चोदिताखिलजिनानयनप्रवेशम् ॥
 हृष्टैतदेव निखिलं परिणम्य पश्चात्
 आत्मानमाशु परिभाव्य यमारिरूपम् ।

^१ B • महिषेण ।^२ ANC • रथे ।^३ B • जाद० ।^४ A भजे ।^५ B omits six lines here.^६ AC • भास० ।

नौलाङ्गमेकवदनं द्विभुजं सरोषं
 'सव्ये करे कुलिशाङ्कितनौलदण्डम् ॥
 वामे करे तु हृदि तर्जनिपाशयुक्तं
 भूश्मश्रुजालकपिलौक्षतवक्षपद्मम् ।
 व्याघ्राजिनांशुकसमावृतगुह्यदेशं
 वक्षान्तरालविचलद्रसनाभुजङ्गम् ॥
 सद्विश्वपचकमलोपरि स्तूर्यपीठ-
 संस्थायिचण्डमहिषाक्रमणप्रवौणम् ।
 लम्बोदरं विकटदंष्ट्रमुखं च खर्वं
 मार्त्तण्डमण्डलतुलाप्रणयिचिनेचम् ॥
 क्रुञ्जाष्टनागरचिताभरणं कपाल-
 श्रेणीनिबञ्जधनपिङ्गलफेरिचक्रम् ।
 सद्यो गलन्नरशिरःक्षतलम्बिहारं
 अट्टाट्टहासरसनिर्जितमारसैन्यम् ॥
 पश्चाद् विचिन्त्य भगवद्यस्थितार्क-
 संस्थायहुङ्कतिसमन्वितनौलदण्डम् ।
 तचस्थहुङ्कतिकरैरवभास्य विश्वं
 तच प्रवेशमचिरेण पुनर्विद्यात् ॥
 इत्यं क्रमात् स्फुरणसंहरणं यथेष्ट
 क्षत्वा पुनः समयपूर्वकमेव सर्वम् ।
 सन्ध्याचतुष्टयमिदं सकलं विभाव्य
 खिन्नो यथाविहितमन्वजपं प्रकुर्यात् ॥

^१ A सर्वे ।

^३ AC ०हरित०, B ०पेष० ।

^२ ANC ०दिने० ।

^४ B ०मिथं ।

क्षत्वा यमारिभगवत्त्वधुसाधनं मे
 मैत्रैश्रियं यदिह जातमगण्यपुण्यम् ।
 तेनास्तु विश्वमखिलं भगवद्यमारि-
 रूपं भवेयमहमप्यचिराद् यमारिः ॥
 तत्रायं मन्त्रराजः, ऊँ ह्रीः श्रौः विक्षतालन हुँ हुँ फट
 फट स्वाहा ।
 ॥ क्षणयमारिसाधनम् ॥

277.

श्रीमन्तमन्तः करुणामयं तं
 सच्चार्थहेतोर्बहिरुग्ररूपम् ।
 नाथं यमारिं प्रणिपत्य मूर्धा
 लिखामि तत्साधनमिष्टहेतोः ॥
 पूर्वं तु मन्त्रौ परिहृष्टचेताः
 सुखासनस्थोऽथ क्षतप्रतिज्ञः ।
 हस्यस्तहुँकारभवैर्विचिचैः
 पूजासमूहैरभिपूज्य नाथान् ॥
 क्षत्वा च तेषां पुरतोऽथ पाप-
 प्रकाशनादैन् परिभाव्य श्रन्यम् ।
 समुद्धवं धूमसमग्रभं वै
 धनुर्निंभं मारुतमण्डलं प्राक् ॥

^१ Ab • तन्म •, B • मन्त्र • ।^२ ANC मन्त्रं ।^३ Ab सज्जत् ।^४ Ab • प्रभावं

रँकारबौजप्रभवं चिकोणं
 रक्तं पुनर्मण्डलमग्नि संज्ञम् ।
 वँकारजं वारुणमण्डलं तु
 घटोपमं शुक्रमधोमुखं च ॥
 लँकारं जातं सुसमं सुपौतं
 माहेन्द्रविम्बं चतुरस्तरूपम् ।
 हुँसुँसमुद्भूतमथाएष्टुङ्गं
 सुमेरुराजं च यथानुपूर्वा ॥
 विचिन्त्य चोपर्युपरि क्रमेण
 पूर्वोक्तवाच्चादिकमण्डलादीन् ।
 पश्चाच्च हुँकारजवज्रभूमिं
 प्राकारं सत्पञ्चरमध्यभागे ॥
 अकारनिष्पन्नमृगाङ्गविम्ब-
 मध्यस्थधीः कारजमञ्चुवज्रम् ।
 हह्नामं पुस्ताङ्गकरं कुमारं
 वौरं च सव्योदयतचारुखञ्जम् ॥
 पौतारुणाङ्गं सितपञ्चचौरं
 सद्वज्ञपर्यङ्गमतौव शान्तम् ।
 ध्यात्वा पुनस्तद्वृदये विधुस्थ-
 धीः कारजातारुणभानुविम्बात् ॥
 समन्ततो निर्गतरक्तभाभि-
 स्त्रैधातुकं व्याप्त सुसंस्थितांस्तान् ।

^१ Ab संज्ञिकां ।

^२ Ab oं ।

^३ ANAb पूर्वं ।

^४ A सत्यं जग० ।

^५ B भागैः ।

^६ Ab पुरुक्त० ।

^७ B oस्थिताक्षान् ।

क्रोधांश्च विद्याजिनबोधिसच्चान्
 सञ्चोद्य चानौय च भानुविम्बे ॥
 प्रवेश्य तस्मिन् सहसैकलोखी-
     भूत्वैव जातं पुनरेव सूर्ये ।
 स्फुरन्मयूरैरतिभास्वरं च
     रक्तं सुविस्तौर्णतरं च तत्र ॥
 हुँकारजं क्षणकरालवज्रं
     हुँकारगर्भं विविधांशुजालम् ।
 ततस्तु संस्कार्ये जिनादिबोधि-
     सच्चान् पुनस्त्तैरपि षड्गतिस्थान् ॥
 सच्चान् प्रतिष्ठाप्य विनौय बोधा-
     वानौय सर्वान् कुलिशे प्रवेश्य ।
 अनन्तरं तत् परिणम्य वज्रं
     ध्यायाद् यमारिं दिभुजैकवक्त्रम् ॥
 वामे करे तर्जनिवज्रपाशं
     सव्ये करे चोद्यतवज्रदण्डम् ।
 उत्तानं सम्पातियमं च याम्य-
     मारुढमालौढपदं महिष्यम् ॥
 खर्वं च दंशाविक्षताननं च
     महोदरं चापि च लम्बजिह्नम् ।
 आपिङ्गसमश्रूर्झगमूर्झजातं
     बभुभ्रुवं रक्ततराक्षयुग्मम् ॥

^१ Ab भूतै० ।

^२ ANCB ०भास० ।

^३ A ०विश्वीर्ण० ।

^४ C ०वद्गं ।

^५ Ab जिनबो० ।

^६ Ab विनेय० ।

^७ Ab चोद० ।

^८ Ab ०सम्पत्ति० ।

^९ AN चलवचिकं च ।

क्षणं सरोषं भृकुटीखलाटं
 'हुत्कारिनागाष्टकभूषिताङ्गम् ।
 व्याघ्रजिनांशुं च कपालशेखरं
 क्षणं विमुण्डावलिहारधारिणम् ॥
 भौमं युगा[न्ता]नलदीपिदीपं
 भयङ्करस्यापि भयं दधानम् ।
 उग्रं स्फुरदुङ्गयमारिवृन्दे-
 नंतं च लोकोत्तरदेवसङ्ख्यैः ॥
 अद्वाटहासेन सुरासुरादीन्
 सन्वासयनं परितः समस्तान् ।
 विद्रावयनं च महोग्रमार-
 सङ्खानशेषान भुवनवयेऽपि ॥
 एवं सदा ध्यानपरः स मन्त्रौ
 मन्त्रं जपन् राचिन्दिवं विशङ्कः ।
 स्थित्वा श्मशानादिषु तच्चयोगात्
 सिद्धत्ववश्यं 'समयौ विशुद्धैः ॥
 संलिख्य 'यत्साधनमेतदामं
 पुण्यं मया तेन यमारिवौरः ।
 लोकांस्तु सर्वो जगदुग्रदुःख-
 'समारमारक्षयशीघ्रकारौ ॥
 ॥ क्षण्यमारिसाधनं समाप्तम् ॥

Ab सु०, B ह० ।

^२ N इक्षमिमुखा० ।

^३ B ददा० ।

^४ Ab समये विदुङ्गः ।

^५ Ab वत्ता० ।

^६ AC ०सम्भान०, Ab ०संसार०

278.

आदौ तावन्मन्त्रौ करुणावान् सुखासनासौनः पुरतो
 भगवन्तं यमद्विषं पटादिगतमवलम्ब्य गुरुबुद्धबोधिसत्त्वांश्च
 हृष्टा नानापूजाभिः सम्पूज्य प्रणम्य च पापदेशनादिकं
 कुर्यात् । तदनन्तरं स्वभावशुद्धेयादिमन्त्रेण स्वभावशुद्धि-
 मधिमुच्य सर्वधर्मनैरात्म्यं विभाव्य निजमन्त्रमुच्चारयेत्
 ॐ शून्यताज्ञानवज्रस्वभावात्मकोऽहम् । ततः स्वहृदये
 अकारजचन्द्रमण्डले नौलहुँकारं क्वचित् सूर्यस्थं हुँकारं
 हृष्टा तद्रश्मिभिर्विद्वान् विमर्श्य यमान्तकाकारक्रोधांश्च
 सत्त्वार्थकरणप्रवणान् संस्कार्य झटिति तत्परिणामेन
 यमान्तकमात्मानं विचिन्तयेत् ॥ क्षणं चिमुखं घड्भुजं, क्वचित्
 घण्मुखं घट्चरणं च, दंडाकरालवदनं मारक्तनयनं ॥ चक्र-
 खङ्गमूषलधरदक्षिणभुजचयं वेतालौपरभुपाशधारिवाम-
 भुजचयं, खङ्गमूङ्गरवज्रधरदक्षिणकरं वामे घण्टावज्रपाश-
 मूषलानि क्वचित्, ऊर्जपिङ्गलकेशमुण्डमालाविभूषित-
 मौलि[न]मष्टनागेन्द्रविरचिताभरणं अक्षोभ्यमुकुटिनं विश्व-
 दलकमलोपरि सूर्यमण्डले प्रत्यालौढपदस्थितमारक्त-
 प्रभामण्डलं विभाव्य स्तनान्तरचन्द्रमण्डले हुँकारं पश्येत् ।
 कायवाक्वचित्तमण्डलेषु ॐ आः हुँ इत्यक्षरचयं सितरक्त-
 क्षणं यथाक्रमेण पश्येत् । तदनन्तरं स्वहृदौजनिर्गत-
 देवीभिरात्मानं 'सम्पूज्य संस्तुत्य च मन्त्रं पठेत् ॐ ह्लौः
 विष्णतानन हुँ हुँ फट् फट् स्वाहा ।

॥ क्षणयमारिसाधनम् ॥

१ ACBa ० मारक्तवदनमारक्त० ।

१ Ab वच० ।

१ ANC देवतौभिं ।

१ Ab संशोध्य ।

279.¹

ॐ नमो यमान्तकाय ।

कपालमालिनं वौरं नागाद्याभरणोल्कटम् ।
नत्वा यमान्तकं नाथं लिख्यते तस्य साधनम् ॥
सुखासने समासौनो हृद्यस्तनीलहुङ्क्रतिः ।
तज्जपूजाविशेषैश्च विभुमये प्रपूजयेत् ॥
कृत्वा तस्य पुरोहेशे पापादिदेशनादिकम् ।
निःस्वभावं जगत् सर्वं भट्टित्यालोक्य सर्वतः ॥
हृद्दीजोऽन्नवचिह्नोत्यं प्रत्यालौढाद्विपङ्कजम् ।
भृकृटौभङ्गभौमास्यं पिङ्गलश्मश्रुमूङ्गजम् ॥
चिभिर्वक्त्रैल्लज्जिह्वैमैमदंष्ट्राकरा लिनम् ।
रक्ताद्यां च वृहत्कुशिं नवनौलघनश्युतिम् ॥
मार्तण्डमण्डलस्यां च शिरस्यस्थिविभृषितम् ।
व्याघ्रचर्मांशुकं खर्वं सर्वगर्वापहारिणम् ॥
स्त्र्यप्रभामहातेजः पूरिताशेषदिद्युखम् ।
ज्येष्ठज्ज्वालावलौतौव्रयुगान्तवह्निनिभम् ॥
चक्रास्मिमूष्पलं भास्वदेत्तालौपर्णुपाशकम्² ।
बिधाणं पट्सु दिव्येषु सव्याव³ सव्यपाणिषु ॥
सरोषं भौममत्युग्रं यमारिं भारमर्हनम् ।
हुँकारापूर्णकण्ठं च ध्यायाद्⁴

¹ This Sādhana is twice given in the MSS. A, N and C.

² Ab मालं चौरं ।

⁸ Ab सम्बृद्ध भक्तिरो विभू ।

⁴ AC पूजन् जपेत् ।

⁶ Ab ततः ।

⁶ ANCB इरित० ।

⁷ Ab ओलिमिः ।

³ B खड़ ।

⁹ B ओपाणं ।

¹⁰ ANCB सव्योग्य० ।

विंशत्यर्द्धसहस्राणां मन्त्राणां मन्त्रवित् सदा ।
जपन्नव्यग्रचित्तस्तु लभते सिद्धिमीहिताम् ॥
पूर्वसेवाविधेश्वैष मन्त्रः सिध्यति मन्त्रणाम् ।
कर्मानुरूपतो वर्णं नोक्तमस्यातिविस्तरात् ॥
गुरुपदेशत्स्तत्त्वं चिन्तयं वाञ्छितसिद्धये ।
ज्ञेयं च यदतो धीरैः क्रव्यान् पञ्चापि सेवयेत् ।
बल्युपहारथोगेन चतुःसन्ध्यं विधीयताम् ॥

इति जापमन्त्रः— ओँ ह्लौः छ्रीः विष्णतानन हुँ हुँ फट्
फट् स्वाहा ।

॥ रामान्तकसाधनं समाप्तम् ॥

280.

*नमो यमान्तकाय ।

प्रथमं कृतमुखशौचादिकोभावकः स्वहृदि अकारज-
चन्द्रे कृष्णायँकारं विभाव्य तत्किरणैर्गुरुबृद्धादीनानौय
सम्पूज्य पापदेशनादिकं विदध्यात् । ततो यँकार-
माचात्मको योगी श्रून्धतामामुखैकत्याधिष्ठाय च प्रणिधि-
मनुस्मरेत् । तदनु रेफोङ्गवस्त्र्ये हुँकारभूतवज्रमुङ्गरं च
स्वबौजलाञ्छनं विभाव्य तज्जनितं वज्रभूमिं वज्रप्राकारं
वज्रपञ्चरं च भावयेत् । तन्मध्ये चन्द्रमण्डलं द्विगुणस्वर-
वर्णमयद्वाचिंशमहापुरुषलक्षणोद्भूतं प्रज्ञास्वभावं समीक्ष्य

¹ Ab •स्माभिर्विं ।   ² Ab •स्तत्त्वं ।   ³ ANB विष्णेयमिति ।

⁴ Ab and B give the *Namaskara*.   ⁵ Ab भाषात् ।

तदुपरि अशैत्यनुव्यञ्जनविशुद्धिगुणित ढ ह द ध 'य स
युतकादिव्यञ्जनैर्दिगुणैर्निष्पन्नमपरं शशिमण्डलमुपायरूपं
स्फुरदनन्तदौधितं ध्यायात् । तत्स्तदुभयनिष्पन्नस्त्वर्ये
नौलहुँयैसमुद्भूतं नववारिवाहनौलं महोदरं पिङ्गलतर-
भूश्मश्रूद्धकेशं दंप्रोल्कटं सर्वपौनमहिषस्यं व्याघ्राजिनधरं
मृगपतिचर्मोत्तरीयं अतिभयप्रदं स्वशरौररश्मिनिर्मित-
पञ्चक्रोधक्षतस्फुरणं आभरणौष्ठतफणिराजं विगसच्छतार्द-
नरशिरःश्रेणीधरं षड्भुजं सव्यभौमुद्धरकरवाला'-
कुलिशधरं वामैस्त्रिभिस्तर्जनिकापाश्वूष्पलधरं षण्मुखं
प्रथमं 'चोर्द्धं च नौलं सितपौतरक्तक्षणं सव्येतरयोर्मुखं
क्रमशः, सर्वाणि मुखानि रक्तवर्तुलचिनेचाणि षट्चरणं
च पदाभ्यां प्रत्यालौढं 'द्वाभ्यां विरचितन्तत्यं अपराभ्यां
क्षतसच्चपर्यङ्कं स्फुरदर्कमध्यसंस्थान् विद्वानामर्हयन्तं आष-
करोटीसुघटितभीषणतरमुण्डमालाम् । तदनु 'श्चिं जँ ख॑
ल॑ स्क॑ सँबौजसम्भूताः क्षितिगर्भवज्जपाणिखगर्भलोकेश्वर-
विस्त्रभिसमस्तभद्रनामानश्वसुषिं कर्णे ग्राणे जिह्वायां
स्तनयोश्च नाभौ च चक्राशनिरत्नाम्बुजसायकशतकोटिधरं
दक्षिणकरैः वामकरेण तर्जनिमुद्राः सितक्षणपौतरक्त-
श्यामशुक्राश्वन्द्रस्थाः । तदनु शिरसि कण्ठे हृदये काय-
वचनचित्तस्थाः चन्द्रमण्डलासौनाः ॐ-आः-हुँसम्भवाः
सितरक्तक्षणावरणांश्चक्राम्बुजधारिणः सव्यैर्वामकरैस्तर्जनौ-

^१ ANCAb य र ल व ।

^२ ANCAb -स्तदुपरि ।

^३ ANC omit oत्ता० ।

^४ Ab oअरं ।

^५ Ab चोर्द्धनौलं ।

^६ NCB तात्पर्यां ।

^७ B सिं ।

^८ Ab oरक्ता० ।

मुद्रा धेयाः । ततो हृदीजरश्मिभिर्जनसच्चमानौय सम-
रसतां विभाव्याक्षेषाभ्यमैलिनमात्मानं चिरं भावयेत् ।
खेदे तु मन्त्रं जपेत् । तचायं मन्त्रः—ॐ द्वौः द्वौः विष्ण-
तानन हुँ हुँ फट् फट् स्वाहा । ततो विस्तज्योत्तिष्ठेत् ।

॥ इति यमान्तकसाधनम् ॥

281.

आदौ तावत् सुखासनोपविष्टः साधको रक्ताकार-
निष्पन्नं सूर्यमण्डलं स्वहृदये विभाव्य तदुपरि नौलहुँकारं
विन्यस्य हुँकाररश्मिजविघारिं गुरुबुद्धोधिसच्चावलम्ब्य
पुष्पादिभिः सम्पूज्य नमस्कृत्य चिशरणगमनादिकं
कृत्वा शून्यतां भावयेत्, ॐ शून्यताज्ञानवज्रस्वभावात्म-
कोऽहम् । तदनन्तरं रक्ताकारजसूर्यमण्डलोपरि हुँकारं
तत्परिणतं वज्रं हुँकाराधिष्ठितं विभावयेत् । हुँकाररश्मि-
चोदितसर्वतथागतप्रवेशपूर्वकमेतत् सर्वं परिणम्य विघा-
न्तकं विचिन्तयेत् आत्मानं प्रत्यालौढपदस्थितं एकमुखं
द्विभुजं नौलवर्णं वामकरेण तर्जनिकापाशं दक्षिण-
करेणोद्यतवज्रं भयानकं पिङ्गलोर्छकेशम् । ततो भगवतो
हृदि सूर्यमण्डले हुँकारपरिणतं हुँकाराधिष्ठितवज्रं

^१ C समयसच्च ।

^२ B इह instead of फट् फट् ।

^३ A वच्छू० ।

^४ A ऋक्षै ।

^५ B नौकै ।

एवम्भूतं विद्मारिं स्फुरत्संहरद्रूपं विश्वदलकमलोपरि
स्तर्थस्थं भावयेत् । समयादिविधिपूर्वकं एतद् हिचिच्छतुः-
सन्थं भावयेत् । ॐ आः विद्मान्तकत् हुँ ।

॥ विद्मान्तकसाधनम् ॥

282.

न मो यमान्तकाय ।

ॐ इन्द्राय ह्लौः, यमाय ध्रौः, वरुणाय वि^१, कुबेराय कु,
ईशानाय त, अग्नये आ, नैऋतये न, वायवे न, चन्द्राय
हुँ, अर्काय हुँ, ब्रह्मणे फट्, वसुधारायै फट्, वैमचिचिणे
स्वा, सर्वभूतेभ्यो हा^२, हौ हौ हुँ हुँ हे^३ हे^४ स्वाहा ।
बलिमन्त्रः । यत् खाद्यते तत् सर्वे यमारये देयम् ।

॥ [यमान्तकस्य बलिमन्त्रः] ॥

^१ NC वि ।

^२ B ब्राह्मणे ।

^३ ANC वैम० ।

^४ B खादा ।

^५ B खादा ।

^६ N खादं ।

283.

(पूर्वोक्तविधानेन चन्द्रमण्डलोपरि पौत्रैँकारपरिणतं
 विश्वकमलस्थितं चिमुखं चिनेचं चतुर्भुजं क्षणशुक्ल-
 दक्षिणवामभुखं सुवर्णगौरं सत्त्वपर्यङ्गिणं व्याख्यानमुद्रा-
 धरकरद्वयं अपरदक्षिणवामभुजाभ्यां वरदपुष्पित-
 नागकेशरमञ्जरौधरं नानालङ्कारधरमात्मानं मैत्रेय-
 रूपमालम्ब्य मुद्रां बन्धयेत् ।) हस्तद्वयेन पृथक् मुष्टि-
 बद्धा तर्जन्यौ अङ्गुष्ठमध्योऽत्यापिते पुष्पाकारेण मीलयेत् ।
 ततो जापमन्त्रः— ऊँ मैैै मैत्रेय स्वाहा ।

॥ मैत्रेयसाधनम् ॥

~ 284.

नमो जम्भलाय ।

पूर्ववत् शून्यतापर्यन्तं विचिन्त्यादृदलविश्वपद्मोपरि
 चन्द्रे जँकारजं भगवन्तं जम्भलं ध्यायात् सुवर्णवर्णं
 लम्बोदरं सर्वालङ्कारधरं वामदक्षिणहस्ताभ्यां नकुलौ-
 बौजपूरकधरं रत्नसम्भवमुकुटं उत्पलमालाधरम् । पूर्वादि-
 दलेषु 'माणिभद्रपूर्णभद्रधनदैश्रवणान्, आग्रेयादिदलेषु
 केलिमालौविचित्रकुण्डलौ^b मुखेन्द्रचरेन्द्रान्, तथा यथोक्त-

¹ C स्त्र ० ।² B ० त्विते ।³ This Sādhana is given twice in B.⁴ ANC मणि० ।⁵ ANC ० चिविकु० ।⁶ N ० सुखे० ।

कमेण तेष्वेव च वसुधारा^१चिच्चकालिदत्तासुदत्ताआर्या-
सुभद्रागुप्ता^२देवीसरस्वतौत्येता यश्मिण्यश्चिन्ननौयाः । वसु-
धारा तु जम्भलसहिता सर्वा यश्मिण्यो वसुधारावत्
यश्चास्तु जम्भलवत् एवं ध्यात्वा जपेन्मन्त्रम् ॥ तत्र
यश्चमन्त्राः— ॐ जम्भलजलेन्द्राय स्वाहा । ॐ माणि-
भद्राय स्वाहा । ॐ पूर्णभद्राय स्वाहा । ॐ धनदाय
स्वाहा । ॐ वैश्रवणाय स्वाहा । ॐ केलिमालिने
स्वाहा । ॐ विचिच्छकुण्डलिने स्वाहा । ॐ मुखेन्द्राय
स्वाहा । ॐ चरेन्द्राय स्वाहा । अथ यश्मिणीमन्त्राः—
ॐ वसुधा^३रिण्यै स्वाहा । ॐ चन्द्रकाल्यै स्वाहा ।
ॐ दत्तायै स्वाहा । ॐ सुदत्तायै स्वाहा । ॐ आर्यायै
स्वाहा । ॐ सुभद्रायै स्वाहा । ॐ गुप्तायै स्वाहा । ॐ
देव्यै स्वाहा । ॐ सरस्वत्यै स्वाहा । एवं ध्यायतां जपतां
चिसन्ध्यं अष्टौ शतानि जलचुलुकानां प्रयच्छतां चैलोक्य-
राज्यं ददाति । प्रातरका^४करुदितेन जलमधे जपतां
अस्त्रयधनसमृद्धिर्भवति । अथ सुवर्णादिपञ्चे वसुधारां
यश्मिणीसहितां द्वितीयपञ्चे भगवन्तं जम्भलं यश्चैः परि-
दृतमालिख्य सम्पुटीक्ष्याराधयेत् । अष्टौ महासिङ्गीरपि
ददाति ।

॥ इति जम्भलसाधनम् ॥

^१ B ० चन्द्रकालिं ।

^२ AC ० शुका० ।

^३ C चले० ।

^४ B ० रिण्यै ।

^५ B ० काल्यै ।

^६ NC ० तर्का० ।

285.

(श्रव्यताभावनानन्तरं ईपद्रक्तचन्द्रमण्डले यक्षशकटक-
 मष्टदलपद्माकारं तन्मध्ये वँकारेण वसुधारां पौतवर्णं
 धान्यमञ्जरीहस्तां वरदां सर्वालङ्कारभूषितां अष्टयश्चिणौ-
 परिवृताम्— तद्यथा, भद्रा सुभद्रा सुनन्दा^१ गुप्ता सुगुप्ता
 सरस्वती आर्या चन्द्रकान्ता चेति । एताभिः परिवृता
 महादेवौ तस्या भगमध्ये जँकारजं जम्भलं वसुधारा-
 २३लिङ्गितं सम्पुटबोधिचित्तविनिर्जातं रत्नमुन्नतहस्तं
 प्रव्यक्तं भावयेत् ^२ श्वरणकाले भगवतः पूर्वस्यां दिशि
 नौलवर्णं माणिभद्रं दक्षिणस्यां दिशि पौतवर्णं पूर्णभद्रं
 पश्चिमायां रक्तं वैश्रवणं उत्तरस्यां रक्तं धनदं अग्निनैर्वर्तति-
 वायव्यैशानकोणेषु नौलं पूर्णं सुपूर्णं पौतं केलिमालिनं
 रक्तवर्णं मुखेन्द्रं श्यामवर्णं चरेन्द्रम्— सुवर्णवर्णं पञ्च-
 किरीटिनं दक्षिणहस्ते बौजपूरकं वामहस्ते रत्नप्रवर्षि-
 नकुलौधरं स्फुरत्पञ्चतथागतं शङ्खमुण्डपद्ममुण्डे महा-
 निधाने रत्नादिप्रवर्षमाणे स्वगृहं पाददेशे चिन्तयेत् पौत-
 वर्णं श्रीजम्भलनाथं नौलोत्पलमालाधारिणम् । सर्वे चैते
 अष्टयश्चिणौ भगमध्यस्थिता रत्नप्रवर्षमाणा जम्भलसद्शा
 भावनौयाः । पूर्वदारे धनदमहाधनदौ दक्षिणदारे
 यक्षमहायक्षौ पश्चिमदारे केलिमहाकेलिनौ उत्तरदारे
 पूर्णं सुपूर्णौ । एतौ नग्नौ लम्बवृषणौ लम्बोदरौ रत्न-
 प्रवर्षकौ । तता मूर्धि माणिभद्रं चक्षुदये वैश्रवणं वक्त्रे

^१ B नन्दासुनन्दा० ।^२ BN सुर्वं ।^३ ANC मणि० ।^४ C महापूर्णौ ।

मुखेन्द्रं स्तनान्तरे पूर्णभद्रं नाभौ धनदं ऊर्भयां केलि-
 मालिनौ विचिच्चकुण्डलिनौ पाददये इति देवतान्यासः ।
 अक्षरन्यासस्तु ॐ मूर्धि जलुँ ललाटे व्लुँ कर्णयोः हा
 मस्तकपृष्ठे ॐ मणिवन्धे जलुँ हस्तमध्ये व्लुँ सर्वाङ्गुल्यग्रे
 सः सर्वाङ्गुलीमूले । ॐ जम्बलजलेन्द्राय स्वाहा । ॐ
 जलुँ व्लुँ स्वाहेत्युदकमन्तः । तथा तर्जन्यां माणिभद्रो
 मध्यमायां पूर्णभद्रो अनामिकायां धनदः कनिष्ठायां
 वैश्रवणः हस्तपार्श्वे मुखेन्द्रः विचिच्चकुण्डलिनौ अङ्गुष्ठे
 मणिवन्धे केलिमालिनौ । एतदक्षरन्यासं हस्ते कृत्वा
 प्रातर्वज्रोदकादिपञ्चामृतं तटभावे वज्रोदकमध्युदक-
 मिश्रचुलुकेन पौत्रा हस्तनादायाष्टोत्तरशतचुलुका देया-
 स्त्रिसम्म्यम्, अचिरादेव सिध्यति । ॐ जलुँ व्लुँ सः इत्युच्चार्थ्य
 उदकचुलुकानि देयानि । एवं कृते यदि न सिध्यति
 तदा श्रीवज्रहुँकाररूपमात्मानं ध्यात्वा जम्बलप्रतिमां
 विषराजिकालवणधुस्तूरपचरसमशानाङ्गरैर्सेपयित्वा
 आतपे शोषयेत् । पश्चात् श्मशानामौ तापयेत् कुञ्जो
 निधतं सिध्यति ।

॥ इति विस्तरजमलसाधनम् ॥

^१ ANC ऊँ ।

^२ ANC ० पद्मे ऊँ ।

^३ ANC व्लुँ ।

^४ AN हुँ, C ऊँ ।

^५ NCB चिकु० ।

^६ B जम्बल० ।

286.

श्रून्यताभावनानन्तरं स्तुर्ये (पौतज्जँभवं जम्भलं चिमुखं
षड्भुजं अक्षोभ्यजटामुकुटिनं दक्षिणचिभुजैः मातुलुङ्गा-
ङ्कुशबाणधरं प्रथमवामभुजैकेन वामपार्श्वस्थितप्रज्ञालिङ्गि-
तमपरवामभुजाभ्यां सपाशनकुलौकार्मुकधरमात्मानं
निष्पाद्याग्रतस्तद्रूपं धानेनारोप्य तच्छिरसि महावज्रधरं
ध्यात्वा तद्व्येणाभिषेचयन् वज्रोदकमष्टोत्तरशतचुलुकं
पातयेदिति । उँ जम्भलजलेन्द्राय स्वाहेति मन्त्रः ।

॥ आन्नायान्तरेण जम्भलसाधनम् ॥

287.

पूर्वोक्तविधानेन हृदीन्दुमध्ये बौजं ^३द्वितीयस्य तृतीयं
पौतवर्णं श्रून्यदेवेनाक्रान्तं अर्द्धेन्दुशिरसिभूषितं तेनैव
बौजनिष्पन्नं श्रीजम्भलं पौतवर्णं द्विभुजं दक्षिणहस्ते
बौजपूरकं वामहस्तेन रत्नप्रवर्षमाणनकुलौधरं पञ्चबुद्ध-
किरीटिनं पदद्वयेन शङ्खमुण्डपद्ममुण्डौ महानिधानावा-
क्रान्तौ नौलोत्पलमालाधरं सर्वालङ्कारभूषितं जम्भल-
रूपेणात्मानं भावयेत् । स्वगृहेऽपि प्रविशन्तं नानारत्ना-
दिप्रवर्षमाणं आत्मानं चिन्तयेत् । ततो मुद्रां बन्धयेत् ।
हस्तद्वयेन मुष्ठिं बङ्गा मध्यमामध्यमतृतीयपर्वभग्ना इति

जम्बलमुद्रा । उँ जम्बलजलेन्द्राय स्वाहा— अनेन
मन्त्रेण भट्टारकायाष्टोत्तरशतमुदकचुलुकं देयम् । पञ्चात्
पूजां कृत्वा मन्त्रं जपेत् । ततः सिद्धिर्महाधनदपतिर्भव-
तौति न मंशयः ।

॥ संक्षिप्तं श्रीजम्बलसाधनं समाप्तम् ॥

288.

पूर्वोक्तविधानेन हहि विश्वपद्मचन्द्रे पौत्रजँकार-
निःसृतरश्मिभिरुद्गादीन् सम्पूज्य पापदेशनादेहत्तरकालं
शून्यतामामुखौकृत्य तस्मिन्वेवावस्थाने विश्वपद्मचन्द्रे जँभवं
बौजपूरकं बौजगर्भं तद्रश्मिभिरनेकविधसच्चार्थं कृत्वा
तत्परिणामेन जम्बलं हेमवर्णं पञ्चबुद्धरत्नमुकुटिनं
दिव्यवस्त्राभरणं द्विभुजैकमुखं बौजपूरकधारिदक्षिणकरं
नानारत्नोङ्गारिमुखनकुलौवामकरं नौलोत्पलमालाधरं
उभयपाञ्चावस्थितरत्नमञ्जरौवर्पयक्षद्वयं चरणाधःस्थापित-
रत्नमञ्जरौघटमनेकरश्मिमालाकुलमालानं प्रविचिन्त्य
उँ जम्बलजलेन्द्राय स्वाहा इति मन्त्रं जपेदिति ।
हस्तद्वयेन मुष्ठिं कृत्वा मध्यतृतीयपर्वभङ्गेन मुद्रया
हृत्कण्ठमूर्धोर्णायां दद्यात् । प्रातरप्येवं भट्टिति ध्यात्वा
अष्टोत्तरशतजलाञ्जलिमनेन दद्यात्, उँ जम्बलजलेन्द्र
धनं मे देहि स्वाहा ।

॥ संक्षिप्तजम्बलसाधनम् ॥

289.

नमोऽशेषसम्पत्तिदश्रौजम्भलाय ।

प्रथमं तावन्मन्त्रौ सर्वपदार्थान् स्वदेहं च शून्यं
 विभाव्य तदनन्तरमौष्ट्रियद्रक्तचन्द्रमण्डसं प्रज्ञोपायमयं
 तदेव यक्षशक्तं अष्टदलपद्माकारं तन्मध्ये वँकारेण वसु-
 धारां पौतवर्णं धान्यमञ्जरौहस्तां वरदां सर्वास्तङ्गार-
 भूषितां अष्टयश्छिणीपरिवृत्ताम्—तद्यथा. भद्रा सुभद्रा गुप्ता
 सुगुप्ता देवी सरस्वती आर्या चन्द्रकान्ता च—एताभिः
 परिवृत्ता महादेवी तस्या भगमध्ये जँकारेणात्मानं पञ्च-
 बुद्धकिरीटिनं दक्षिणहस्ते बौजपूरकं वामे नकुलीधरं
 पञ्चतथागतानपि रत्नादिप्रवर्षमाणान् पादद्वयेन शङ्ख-
 मुण्डपद्ममुण्डौ महानिधानौ रत्नादिप्रवर्षमाणौ स्वगृह-
 देशे विचिन्नयेत् । पौतवर्णं नौलोत्पलमालाधरं श्रौ-
 जम्भलनाथं वसुधारालिङ्गिनं बोधिचिन्तविसर्गनिर्यातं
 रत्नमूहव्याप्ताशेषाकाशं विभावयेत् ।) 'क्षरणकाले
 पूर्वस्यां दिशि नौलवर्णं पूर्णभद्रं, दक्षिणस्यां दिशि
 पौतवर्णं वैश्रवणं, पश्चिमस्यां दिशि रक्तवर्णं धनदं,
 उत्तरस्यां दिशि पौतवर्णं माणिभद्रं, आग्नेयां दिशि
 रक्तवर्णं विचिच्चकुण्डलिं, नैऋत्यां नौलवर्णं केलिमालिनं,
 वायव्यां पौतचरेन्द्रं, ऐशान्यां पौतमुखेन्द्रं, सर्वे चैते
 अष्टयश्छिणीभगमध्ये स्थिता रत्नप्रवर्षमाणाः जम्भल-
 सहशा भावनौयाः । पूर्वद्वारे धनदमहाधनदौ नग्नौ

सम्बद्धघणौ रत्नवर्षकौ दक्षिणद्वारे पद्ममहा^१पद्मौ पश्चिम-
द्वारे केलिमहाकेलिनौ^२ उत्तरद्वारे पूर्णसुपूर्णौ, एतेऽपि
सम्बद्धघणाः । जम्बलनाथस्यानुलोभेन मन्त्राक्षरादिन्यासं
कुर्यात् । ॐ शिखायां जं मुखे भल भुजद्वये ज हृदये
लेन नाभौ द्राय ऊरुद्वये स्वाहा जानुद्वये चेति । मूर्भि
माणिभद्रस्तु चक्षुद्वये वैश्रवणः तथा मुखेन्द्रो मुख-
संस्थितः पूर्णभद्रः स्तनान्तरे नाभौ धनदो यद्धः ऊरुद्वये
केलिमालौ पादद्वये विचित्रकुण्डलिः सर्वाङ्गेषु चरेन्द्रकः
जम्बलनाथः स्वात्मा, एवं ध्येयः । अधुनाक्षरन्यासः—
ॐ मूर्भि^३ जलु^४ ललाटे^५ लु^६ कर्णद्वये सः मस्तकपृष्ठे
विन्यसेत् । हस्तन्यासोऽधुना कथ्यते । देवताभिरक्षरैस्तु
ॐ मणिबन्धे^७ जलु^८ हस्तमध्ये लु^९ सर्वाङ्गुल्यग्रे सः
सर्वाङ्गुलीमूले । ॐ जम्बलजलेन्द्राय स्वाहेति प्रतिष्ठा
कर्तव्या । तर्जन्यां माणिभद्रः पूर्णभद्रस्तु मध्यमायां
अनामिकायां^{१०} धनदः कनिष्ठायां वैश्रवणस्तथा मुखेन्द्रो
हस्तपाञ्चे^{११} मणिबन्धे केलिमालौ अङ्गुष्ठे विचित्र-
कुण्डलिः तर्जन्यङ्गुष्ठयोस्तु चरेन्द्रकः हस्तमध्ये जम्बल-
जलेन्द्रकः । वज्रोदकादिपञ्चामृतं तदभावे वज्रोदक-
मपि उदकमिश्रचुलुकेन पौत्राऽष्टोत्तरशतचुलुकानि
देयानि चिसन्ध्यम् । अचिरादेवासौ जम्बलसदृशो भवति,

^१ C वर्षणौ ।^२ ANCAb पद्मकौ ।^३ AC केलिमालिनौ ।^४ B and Ab sometimes write °मनः for °वणः ।^५ AC ऊ ।^६ B लु ।^७ AC झु ।^८ B छु, NC लु; A omits.^९ AC नन्दः ।

धनकनकसमृद्धः पृथिवीं द्रव्यपूर्णां करोति । उँ उलुँ उलुँ सः इत्युच्चार्थं चुलुकादि देयानि । असिद्धे सति श्रीबज्रहुँकारमात्मानं धात्वा जम्भलप्रतिमां विषराजिकानिम्बपत्रं धुम्बरकश्मशानाङ्गारैः प्रस्तिरथं ध्यायात् । तथातये शोपयेत्, पश्चात् श्मशानामौ तापयेत् । क्रुद्धोऽपि नियतं सिद्धो भवति ।

॥ श्रीजम्भलसाधनं समाप्तम् ॥

२९०.

अनामिकाये पौत्रजँकारं धात्वा मुदादिकुण्डे च जम्भलं धात्वा अनामिकामूले पानौयधारामन्यहस्तेन पातयन् स्तनमस्तक एव पतन्तौ जँकारमष्टोन्नरशतं जपं विचिन्नयेत् ।

। धाराजम्भलोपदेशः ।

दक्षिणकरे चन्द्रस्थवुँ आदिपञ्चबौजपरिणतपञ्चतथागतान् धात्वा तांश्चन्द्रेण सह द्रवौकृत्वा अग्रतो जँभवं जम्भलं प्रसिद्धं निष्पाद्य पूर्वोक्तद्रवेण तच्छ्रसि उद्केन सहाष्टोन्नरशतं विरसतर्जन्यद्विमुष्ठिहस्तेन चुलुकं पातयेदशेषसम्यक्तिर्भवतीति ।

। जम्भलस्योपदेशः ।

जिनो वैरोचनो ख्यातो रत्नसम्भव एव च ।

अमिताभोऽभीष्मोघसिद्धिरक्षोभ्यश्च प्रकौर्तिः ॥

वर्णा अमीषां सितः पौतो रक्तो हरितमेचकौ ।
 बोधज्ञौ वरदो ध्यानं मुद्रा अभयभूस्पृशौ ॥
 तथागतानां बीजं वुँ आँ जिँ खुँ हुँ ।
 इन्दौ दक्षिणपाणिमधे पञ्चाश्वरसमुद्गवान् ।
 ध्यात्वा तथागतान् पञ्चद्रवरूपान् विभावयेत् ॥
 जम्भलं जङ्कतोद्भूतं ध्यात्वा चुलुकमादरात् ।
 तन्मन्त्रं जप्त्वा पयसां दद्यादष्टोत्तरं शतम् ॥

॥ [जम्भलस्य चुलुकदानविधिः] ॥

291.

ॐ अः इति आवाह्य स्वहृदि अकारपरिणाम-
 चन्द्रमण्डलमधे हुँकारेण नवारवजं तन्मधे इन्द्रगोप-
 समानहुँकारात् पूर्वोक्ताकारमन्त्रेण जम्भलनाथं स्वहृदि
 प्रविशन्तं उच्चुपम डिम्भरूपं अविङ्करणं कृष्णवर्णं पिङ्गोर्झ-
 केशं वामनाकारं कृतमृकुटिनं दंद्रावनं रत्नसम्भव-
 मुकुटिनं अष्टनागाभरणभूषितं वामकरेण रत्नादिक-
 मुहिरन्तीनकुलीधरं दक्षिणेन रक्तपूर्णकपालधरं दक्षिण-
 शिरःकनकवर्णनानालङ्घारभूषितं पतितधनदं पद्मा-
 मवष्टभ्य रत्नच्छटादिकमुहिरयन्तं स्फुरदश्ममाला-
 कुलमात्मानं विचिन्त्य उच्चुपमकं दक्षिणकरे ॐ कारज-
 शकटकं वँकारजम्भद्रघटमिव ढालयन्तं हस्तमधे जंकारं

^१ N अ०, AC आ० ।

^२ AN अ० ।

^३ A ० जम्भलस्यरूपं ।

^४ B ० वर्णं ।

^५ A वामनाका० ।

^६ C ० मिवालपन्तं ।

तर्जन्यां भकारं मध्यमायां लकारं अनामिकायां
जकारं कनिष्ठायां लेंकारं ज्येष्ठायां द्राकारं मणिवन्धे
यकारं ततः ॐ स्वाहाकार इति मन्त्रव्यास-
भावनाक्रमः । मुखमभिमन्त्र्य जलं दद्यात् । ॐ उलुँ
ब्लुँ स्वाहा, उदकचुलुकदानमन्त्रः । ॐ ऐन्द्राणि
मुखध्वमरि स्वाहा । हस्तान्मुखं मुखाद् हस्तं तन्मुखे
दापयेत् । एवं 'क्रियया सर्वसच्चदारिद्युदुःखच्छेदार्थं
जम्भलं भावयेत् । जम्भल एव भवतीति ।

उच्चुष्मजम्भलसाधनम्

292.

दारिद्युदुःखाहतमानसानां
का चित्तवृत्तिः सुगतस्य कृत्तेः ।
अतश्च कोपादिव जम्भलोऽसौ
उच्चुष्मरूपं भयदं चकार ॥

नत्वा तं जम्भलं नाथं सर्वाशापूरकं लघु ।

डिभरूपं महावीरं वश्ये तत्साधनं स्फुटम् ॥

ॐ अः आवाह्य पश्चात् स्वहृदि च पुनर्जातपूर्णेन्दुमध्ये
ध्यायाद् वज्रं नवारं स्फुरदमलकरं कृष्णहुँकारजातम् ।
जँकारादिन्द्रनौलात् कुलिशवरटके रश्मिजालं खपूरं
सर्वैरुच्चुष्मरूपं दिभुजमय मुखैकं भावयेत् क्रोधमूर्तिम् ॥
मेघामं डिभदेहं क्षतभृकुटिमुखं क्रुद्धवत्तान्तनेषं
स्थूलाङ्गं कृष्णवर्णं वसनविरहितं घोरदंश्चाकरालम् ।

ढोखाविजश्रुतिं वै कुपितफणिधरैरष्टभिर्भूषिताङ्गं
खर्वं पिङ्गोऽर्द्धकेशं स्फुरदनलहर्चं वज्रमालाप्रभं च ॥
घोरापीततनुं गदाकरमधो वक्तं च रक्तोद्धमं
‘आक्रम्याह्नियुगेन भूतलगतं रोपात कुबेरं स्थितम् ।
रक्तापूर्णकपालपानमलसं सम्मोदरोमाञ्चितं
रतोङ्गारमुखौ निपौद्य नकुलौ वामेन हस्तेन [वै] ॥
नैःस्वं दुःखतमो हरन्तमखिलं रत्नत्विषा देहिनां
विषणुब्रह्महरेन्द्रदैत्यमुनिभिः पूज्यं च लोकाधिपैः ।
लक्ष्मौ चामरलालितं सुरवधूयक्षाङ्गं नाभ्यर्चितं
बौजन्यासपरं धनदराजं वा(?)दानाय दत्तं शुभम् ॥

ॐ उलुँ स्वाहेति मन्त्रेण मुखे क्षिप्तोदकचुलुकं
तदाकृष्य मुखात् तोयं हस्ते कृत्वा सुखं पठेत्—ॐ ऐन्द्राणि
मुखभ्रमरि स्वाहा । पुनरनेनैव मन्त्रेण अष्टोत्तर-
शतचुलुकम्—

जम्भलाय च यण्मासान् आज्ञो दद्याद् जपेऽपि ।
दत्त्वा तोयं तमानौतं सम्पूज्यैवं विसर्जयेत् ॥
एवं यण्मासयोगादविरतमनसा भावयेद् भक्तचित्तः
प्रातश्च काकधोषे सुविमलसलिलं श्रीतलं यः प्रयच्छेत् ।
स स्यादुच्छुष्मतुल्यो हरति स तु दृशा सर्वदारिद्रुदुःखं
निर्विघ्नो विज्ञनाथः प्रभुरिव जगतां बुद्ध्यात्यैकदक्षः ॥

॥ उच्चमजमलसाधनं समाप्तम् ॥

^१ ANC ०वै० ।

^२ AC आक्रम्या० ।

^३ A पृथक् ।

^४ AC गान्यचित्तं ।

^५ AC देहिति ।

^६ AC ०शक्तः ।

^७ AN ०क्षनाथ० ।

२९३.

वन्दे विशुद्धगुणराशिमचिन्त्यमूर्ति
 तं जमलं चरणनम्ब्रसुरासुरेन्द्रम् ।
 निर्वापयन्ति मणिकाञ्चनवस्त्रवर्षे-
 दीरिद्युदावदहनं स्मृतयोऽपि यस्य ॥
 शौचं विधाय शुचिवस्त्रसुगन्धिगात्रो
 मन्त्रौ सुखासनगतः परिभाव्य मैत्रीम् ।
 कारुण्यमोदसदुपेक्षणशून्यतादि
 सर्वं विधानमहितं परिशुद्धबुद्धिः ॥
 ॐ अः इति प्रथमतः सितरक्तवर्णं
 आवाह्य चाक्षरयुगं स्वहृदौन्दुमध्ये ।
 सच्चामहुँकृतिभवे च नवारवज्जे
 विस्पष्टहुँकृतिगृहं गगनाङ्गनस्थम् ॥
 हुँबौजकात् स'रसकुङ्कुमसन्निकाशात्
 पूर्वोदितेन पटुमन्त्रवरेण नाथम् ।
 उच्चुष्मकं विकचनौलसरोजकान्ति
 पिङ्गोर्ष्केशमणिकाञ्चनचिच्चमौलिम् ॥
 सदासनाटतिमविद्धसुकर्णपाशं
 बालं विसारिनवचन्द्रकला^१मुदंद्रम् ।
 रत्नेशशेखर^२कमष्टफणौन्द्रभूषं
 मूर्ढान्तरतनकुलौभृतवामपाणिम् ॥

^१ C ०रसं ।^२ AC यम० ।^३ AC विशालिं ।^४ AC सुदृढं ।^५ AC ०महाट० ।

संपूर्णलोहितकरोटिगतान्यपाणि
 आकम्य पादतलकेन 'निषेषरूपम् ।
 स्वर्णद्रिकान्तिमणिकाञ्चनचित्वेशं
 रबच्छटावमथुचर्वितभौमवक्त्रम् ॥
 सव्याभिपातिधनदं प्रविशन्तमौक्ष्य
 योगौ भवेद् भट्टिति जमलरूपमेव ।
 बाढं स्फुरदहस्तरश्मिवितानशेभः
 शान्ताशयस्तदनु दक्षिणपाणिपद्मे ॥
 हुँका रबौजं प्रथमं विभाव्य
 वँका रजं भद्रघटान्तमध्यम् ।
 मध्ये करस्यास्य जकारबौजं
 मभकारकं तर्जनिकानिपण्णम् ॥
 मध्याङ्गुलीपौठगतं लकारं
 अनामिकान्यस्त जकारबौजम् ।
 कनीयसौ चाङ्गुलिकाश्रितं तु
 लेकारकं द्राक्षतिमन्यसंश्रिताम् ॥
 हस्तस्य मूले परिभाव्य यं च
 स्वाहाकृतिं निश्चलचित्तवृत्तिः ।
 यथोपदेशं मलिलं मुखेऽस्य
 दद्यान्निरातङ्गमतिक्रमेण ॥
 एवं क्रमेण नियतं समुपास्यमानः
 समानबुद्धिधनपुच्कलच्चराज्यम् ।

^१ AC निष्य ० ।

^३ AN ०हैबौ० ।

^२ AC ०दिक्षा० ।

^४ AC ०जप्तकटं ।

^५ AC ०बाल्लाङ्गं ।

श्रीजम्भलः सकलवाञ्छितमच दसे
 लोकान्तरे सकलदुःखमपाकरोति ॥
 इदं विधायापि यदत्र पुण्यं
 मयास्तु तेनाशु जनः समयः ।
 चिलामणिर्भूद्धरस्य पाचं
 अहं च सर्वार्त्तिहरो भवेयम् ॥

ॐ ऐन्द्राणि मुखभ्रमरि स्वाहा, चुलुकमन्त्रः । ॐ
 जलुँ स्वाहा, जलमन्त्रः । ॐ जम्भलजलेन्द्राय स्वाहा ।

॥ परिङ्गतस्थविरकुमाराकरगुप्तविरचितमुच्चुष्म-
 जम्भलसाधनं समाप्तम् ॥

X 294.

नमो जम्भलाय ।

पूर्ववत् शून्यतापर्यन्तं विभाव्य ॐ अः^१ इति आवाहन-
 मन्त्रं पठित्वा अकारजं रजनीनायकमण्डलं विचिन्तयेत् ।
 तदुपरि क्षणहुँकारजं नवारवजं तन्मध्ये इन्द्रगोपनिभं
 जँकारं तेन आकारं विचिन्त्य तत्सकलपरिणामेन
 भगवन्तं जम्भलं भावयेत् उच्चुष्मं डिम्भरूपं अविद्धकर्णं
 ढोल्लकर्णं ऊर्ध्वपिङ्गलकेशं खब्बं नौलं महोदरं छत-
 भृकुटिकं दंडाकरालवदनं मौलिस्थितरत्वसम्बवं अनन्त-
 तक्षककर्णेटकमहापद्मकुलिकशब्दपालवासुकिपद्मइत्यष्ट-

^१ AN एव ।

^२ N भवस्त्रां ।

^३ These Mantras are given only in N.

^४ AC आः, N अ ।

^५ ANC खब्बाप्रेत ।

नागैः कृतभूषणं द्विभुजं वासेन नाना रत्नादिद्रव्य-
मुक्तिरन्तौ नकुलौ दक्षिणेन रक्तपूर्णकपालं पानाभि-
नयेन धारयन्तं रक्तवृचनेवं बन्दस्थितवज्रविष्टरं
दक्षिणेन चरणेनाकालाधोमुखपतितगौरनानालङ्घार-
रत्नमुकुटिधनदं स्फुरद्वजरश्मिमालाकुलम् । इत्यनन्तरं
स्वदक्षिणपाणौ ऊँकारं शकटरूपेण हस्तमध्ये वँकारं
भद्रघटमिव ढालयन्तं जंकारं तर्जन्यां भकारं मध्यमायां
लकारमनामिकायां जकारं कनिष्ठायां लेंकारं ज्येष्ठायां
^३द्राकारं मणिबन्धे यकारं च तं॑वै स्वाहाकारं च
तत्समैपे—इति भावनाक्रमः ।

एतां च भावनां कृत्वा साक्षात् श्रीजमलो भवेत् ।
तथा सति च सत्त्वानां दारिद्र्यद्रावणक्षमः ॥

तत्त्वायं पानौयदानक्रमः । ऊँ जलुँ स्वाहा इत्यनेन
मन्त्रेणोदकचुलुकं मुखे प्रक्षिप्याकृथ्य^१ च हस्ते कृत्वा
ऊँ ऐन्द्राणि मुखधरि स्वाहा अनेन मन्त्रेणाधः-
स्थिताय जमलाय तदुदकं दद्यात् । अष्टोत्तरशतचुलु-
केष्ठयं क्रमः । तत्त्वायं पानौयदानानुशंसः—

पण्मासात् सिद्धिराख्याता कर्तव्यो नाच संशयः ।
किमस्त्यमाध्यं^२ मन्त्राणां योजितानां यथाविधि ॥

॥ इत्युच्चुष्मजमलभावनापानौयपरिणामनाक्रमः
समाप्तः ॥

^१ B रत्नम् ।

^२ B चक्रः ।

^३ C ऊँ ।

* ANC प्रक्षिप्य only.

* B मन्त्राणां ।

295.

नमः श्रीउच्छश्वतमलाय ।

वितरतु म सूनिकुगारो मुनीन्द्रशून्यभृतिसम्पदः परमाः ।
च्यम्बकसावय चूडा भृपणमणियुतचुम्बिचरणो यः ॥

निरुत्तरगुणादैतरत्रपत्तननायकः ।

स्वसम्पदि जगत् तूर्णं निनौषुरिति सेव्यताम् ॥

तत्र प्रथमं तावत् मया श्रीजमलमाराध्य भूम्यधिगम-
कसेण तदात्मौयजगदभ्युदयादिनिःश्रेयसं सम्प्रति प्रतिष्ठा-
पनौयमित्याशब्दवान् शुपिरे निरनुस्वारं अकारं शुभ्रं
स्फुरद्रश्मिकं तज्जं चन्द्रमण्डलं तत्र हुँकारं मध्ये नौलं
बहिः परित उंयत्पौतं स्फुरत्पौतरश्मिसमूहमूर्ढशिरस्कं
तज्जंवज्जं अधः चतुर्भिः सूचिकैरुर्द्धं पञ्चाभियोगान्वव-
सूचिकं नवाङ्गप्रवचनविशुद्धा अन्ये तुर्द्धाधश्चैकौकृत-
मध्यसूचिकयोगान्ववसूचिकं हुँकारवद् वर्णे क्रियं "मुष्य-
ल्लर्गतसन्दृस्थताहशहुँयुक्तं भावयेत् । ततो हुँकारवज्राभ्यां
रामयः खुरित्वा ॐ अः इति मन्त्रोचारणपूर्वकं दशसु
दिष्टः मन्त्रार्थं कुर्वन्तौ जमलमूर्तिमन्यदीपानयनन्यायेन
आनौय पुरत एकान्तमूर्तिं विभाव्य रश्मिभिः पञ्चोप-
चारपूजां पापदेशनां च यावदुपेशां तदनन्तरं हुँवज्ज-
रश्मिपु मममतशरीरमन्तर्भाव्य सर्वप्रपञ्चरहितत्वेन

^१ A ०यद्वृश्मि०, ०यनमृश्मि० ।

^३ ACNb ०वृम्बल० ।

^५ A स्कौत० ।

^७ AC ०घमैवर्षकौकृत्य ।

^९ Nb मुखा० ।

^२ AC ०रुपेण ।

^४ A सम्पदि, Ab परिं० ।

^६ C तर्जनी० ।

^८ Nb ०प्रियं ।

^{१०} ACNb ०मण्डलस्था० ।

शून्यतास्वभावेषु चन्द्रवज्रबौजरश्मिषु ॐ अः इत्यनेन
स्फुरितेनाकृष्टं भगवन्तं प्रवेशयेत् । प्रवेशानन्तरं भट्टिति
चन्द्रादिनिष्पन्नमात्मानं भगवन्तं उच्छुष्मं पञ्चवर्षकुमारा-
कृतिं खर्वं विश्वपद्मस्थं चन्द्रोपरि 'सर्पाभरणभूषितं रत्न-
मुकुटिं 'मुञ्चद्रवमुखपौताङ्गसुप्रधनदस्य ललाटं दक्षिणेन
'चरणेन चरणद्वयं वासेनाकालमूर्तिं प्रत्यालौढपदं
नग्रं 'ऊर्जलिङ्गं लम्बोदरं हृषि दक्षिणपाणिस्थरक्तपूर्ण-
कपालाभिमुखहृषिं वासजड्हासक्तवामकरेण रत्नच्छटोद-
गार्थधोमुखनकुलौ दधानमविडोल्लकर्णदयमर्जुदंप्रा-
करालवदनं रक्तवर्तुलचिनेचं कृतभृकुटीललाटं' पिङ्गोर्ज-
केशं भूस्यर्णमुद्रनौलास्त्रोभ्यमुनिमुद्रितमस्तकं तमाल-
नौलानन्तवद्वकेशं रक्ततश्चकृतकर्णवेष्टनं मृणालधवल-
महापद्मकृतहारं दूर्वाश्यामकर्कटकृतयज्ञोपवौतं
शुक्रवासुकिकृतमेखलं कुन्दसुन्दरपद्मकृतनूपुरं पौतशङ्ख-
पालकृतकङ्गणं धूमाभकर्वुरकल्पिककृतक्यूरं नौलवर्णं
बहिः परित ईपत्यीतं स्फुरद्रश्मिसमूहं ध्यात्वा ललाटमुख-
दक्षिणवामबाहुहृष्जोपरि दक्षिणवामजड्हां दक्षिणवाम-
चरणानामन्तः शुपिरस्येषु नवसु चन्द्रमण्डलेषु ॐ
जम्भलजलेन्द्राय स्वाहा इत्याशराणि पौतानि पौत-
रश्मिकानि पश्येत् ।

तदनु नामावायोर्निर्गमनसमये ॐकारादिरश्मिभि-
र्हदये हुँवज्ररश्मिभिश्चतुर्दिष्टु स्फुरित्वा स्पर्शमाचेण

^१ AC सर्वा०

^२ ACNb स्फुरक० ।

^३ Omitted in AC.

^४ AC ऊर्जलिङ्गदं ।

^५ C ०टपटु, A ०टपद ।

भगवद्रूपाणां सर्वसत्त्वानां चित्तचैतन्यवायोः प्रवेशसमये
हुँकारं प्रवेशचित्तस्थिरौं करणेनामन्त्रयेत् । नानारत्नानि
च सर्वलोकधातुस्थानि नानानकुलौधनदमुखेषु प्रवेशयेत् ।
पुनर्बायुनिर्गमे नागादौन् गिलितरत्नानि पुरतो व्रमतो
ध्यायादेवं भूयो भूयः स्फुरणसंहरणादिकं च । तदनु
खें भूति नमो रत्नचयाय नमो माणिभद्राय
महायश सेनापतये ॐ जम्भलजलेन्द्राय स्वाहेति मन्त्रं
दशाश्वरन्यासमन्त्रं वा जपेत् । जलादानकाले तु उत्तान-
दक्षिणहस्तस्य मध्ये वँकाररश्मिभिर्हस्तं भद्रघटमिव कुर्वन्तं
हस्तमूले ॐ काररश्मिभिः 'कङ्गणाकारैर्युक्तं वँ मध्ये जं
तर्जनौमध्यमानामिकाकनिष्ठाज्येष्ठाग्रेषु 'भलजलेन्द्रा'
अक्षराणि यथाक्रमं ॐ वँकारयोर्मध्ये यकारस्य वाम-
दक्षिणपार्श्वयोः स्वाहा अक्षरम् । एतानि^१ स्वस्वस्थान-
शुष्ठिरेषु चन्द्रस्थानि पौत्रानि पौत्ररश्मिकानि ध्यायात् ।
मजलपुष्पगर्भहस्तं मुखसमीपे कृत्वा ॐ ऐन्द्राणि मुखध्रुमरि
स्वाहेति मन्त्रेण सप्तवारानभिमन्त्रयेत् । तदनु प्रसारितेन
हस्तेन दीयमानं जलं मुखेन प्रवेशितजँकाररश्मिभिः
हृदिस्थवज्रहुँकाररश्मिभिश्च कृतपौत्रणं कुलिशमुखस्थाय भगवतः
प्रतिमाया वक्रकुहरे ॐ जलुँ स्वाहेति मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं
नमो रत्नचयायेत्यादिना च सप्तवारान् दद्यात् । नमो रत्न-

^१ AC ०रेण ।^२ Ab ०करेण ।^३ A ०यक्षाय ।^४ Nb करणा० ।^५ Nb जम्भल० ।^६ Nb ०आय ।^७ A reads ॐ कारादौनि after this.

चयायेत्यादिना चैकवारोऽत्रारितेन गुडमिश्रभृष्टतण्डुला-
दिभिर्बस्ति भगवते दद्यात् । तदेवं यथाशक्तिचिसन्ध्यमेकसन्ध्यं
वाऽनुष्ठाय स्तुतिं प्रणिधानं च कुर्यात् । तदनुभावितं
भगवन्तं ऊँ वज्रमुरिति विसर्जयेत् । किञ्च कार्त्तिकौ
फालगुनौ वैशाख्यापाद्यां वाऽन्यतमस्य पूर्णमास्यां अन्यस्मिन्
वा शुभे दिवसे 'शिलाशकलं गृहीत्वा भट्टिभगवद्वूपं
निष्पाद्य 'सम्पूज्य च गृहीतपापधेन शिलैकेनैव' चौरक्षमेण
प्रतिमां कारयेत् । कृतं चात्मानमिह यथाक्रमं भगवन्मूर्त्ति
साक्षरन्यासं विभाव्य जलदानादिनाऽराधयेदित्युपदेशः ।
तदा तु न^१ विसर्जयेत् भगवन्तं प्रतिमूर्च्या हि नित्यमव-
स्थितं सत्कुर्यात् ।

॥ परिङ्गिताभयाकरगुप्तरचितमुच्छमजमलसाधनं
समाप्तम्

296.

श्रीमान् विघृताखिलकल्पजालः
कारुण्यमैत्रीपरिभावितात्मा ।
धनप्रदानेन मततं जलेशः
[पायाद् भवन्तं भवभौतिभौतम्] ॥

^१ AC नैवैक० ।

^२ Nb सिरसकं, Ab सिलसकं ।

^३ AC सम्याद् ।

^४ AC शिल्पिनैवेन च दिनेन ।

^५ ACNb तदन्ते ।

^६ The MSS give a most corrupt rendering of this line in the words—पायात् भगवन्तं भगवतौतिभौतं ।

प्रथमं तावन्मन्त्रौ चिशरणगमनादिकं कृत्वा ॐ
 स्वभावशुद्धाः सर्वधर्माः स्वभावशुद्धोऽहमित्युच्चारयेत् । पुनः
 मकलं चैधातुकं मायोपमं चिन्तयेत् । पश्चात् (पँकार-
 परिणातविश्वपद्मे अकारपरिणातं चन्द्रमण्डलं तस्योपरि
 जँकारं ज्वलत्कनकनिभं आभाभिः स्फुरन्तं दिष्टु बहुविध-
 धननिवहं तेनात्मानं जम्भलरूपपरिणातं भास्वत्काञ्चन-
 वर्णं खर्वं सर्वालङ्कारभूषितं रत्नमुकुटिनं वामेतरकराभ्यां
 नकुलौबौजपूरकं वहन्तं इत्यात्मानं जम्भलं कृत्वा पुन-
 र्दक्षिणपाणिस्थितबौजपूरकं तस्योपरि जँकारं विभाव्य
 तदुपरि धारान् निपातयेत् नदीप्रभृतिषु वा जलं दद्यात्
 परस्मै तदाकाराय जम्भलाय । ॐ जँ स्वाहेति मन्त्रः ।

एवंप्रकारैः सलिलप्रदानैः
 सनुष्टुचित्तो द्रविणाधिराजः ।
 ददेद् धनान्यक्षयवृत्तिभाज्जि
 तस्माद् यशो यत्परेण साध्यम् ॥

॥ श्रीजम्भलसाधनं समाप्तम् ।
 । कृतिः सुजनभद्रस्य ॥

✓ 297.

भटिति शून्यतापूर्वकं रक्तहुँकारपरिणतारुणवज्र-
सम्भवनौलरक्तवामेतराननं मूलमुखसर्वशरीरशुक्रं रक्त-
वज्रवज्रधरं दक्षिणान नवांशमरकतपद्मधरं वामे
मूलहिभुजालिङ्गतस्वाभप्रज्ञं विश्वदलपद्मस्थचन्द्रासन-
चन्द्रप्रभं वज्रपर्यङ्किणं अष्टोभ्याकानं भास्वम्माणिक्य-
मुकुटं प्रतिबिम्बवन्निःस्वभावं स्फुरदमितमुनौन्दृष्टन्दै-
रमितजगदर्थङ्कारिक्षपापरवशं महासुखरूपं आसंसार-
स्थापितं सर्वतथागतजलकं वज्रसच्चस्वरूपात्मानं
विभाव्य) तडृदयेन्दुस्थितहुँकारान्निःसृतकिरणाकृष्टतथा-
गतदृष्टं स्वबौजे प्रवेश्य तदेव गुह्यमणिद्वारनिर्गतेन्दुद्रव-
रूपं प्रज्ञाम्भोजस्थिरं तत्परिणतपौतजं जातबौजपूर-
परिणामं भगवन्नं आर्यजमलं सव्ये बौजपूरखज्ञधरं वामे
नकुलौरत्नधरं भुजदयालिङ्गतस्वाभप्रज्ञं वज्रसच्चमुकुटिनं
तुन्दिलं खर्ववामनाकृतिं गुह्यकुलिशमणिरन्धदत्तमूला-
ननं भावयन् हृदौजकिरणाकृष्टतथागतममूहं बौजकुलिश-
निर्गतेन्दुद्रवधारया जमलं तर्पयेत् । जलदाने भगवन्न-
मवलम्ब्य पञ्चासृतद्रवेनैव वुँ आँ जि॑ खँ हुँ इत्यनेना-
धिष्ठितेन शङ्खाभेन उदकचुलुकानां श्रतेन मन्त्रं पठन्
आप्याययेत् । तत्वायं मन्त्रः— ऊँ आः जँ धनं मे देहि हुँ ।

॥ जमलसाधनम् ॥

¹ AC उम्मख० ।

² C ऊंकार० ।

³ N शुक्र० ।

⁴ AC ऊंधरेश्वरन्न० ।

298.

चन्द्रविम्बोदरे ध्यातः सर्वाद्यस्वरसम्भवे ।
 ललाटपटुमध्ये तु तपहेमसमप्रभः ॥
 भूरिभूतिपदैश्चैव द्विष्टानां च प्रणाशकः ।
 वशक्त सर्वमन्त्राणां सौभाग्यरोग्यवर्द्धनः ॥
 उलुँकारो हि महाव्यापौ सर्वकामफलप्रदः ।
 पाणिवज्रे तथा ध्यात्वा तोयं दद्यात् स्वकामतः ॥
 सोऽपि स्याज् जम्भलो नूनं सर्वसत्त्वहिते रतः ।
 ॥ वश्यजम्भलविधिः ॥

299.

करभावितशीतांशुमण्डलासनं संस्थितम् ।
 वुँ-आदिपञ्चबीजोत्थशाश्वतादिद्रवैः सह ॥
 संमित्रमुदकं देयं तर्जनौ मपसारयन् ।
 जँभवं पुरतो ध्यात्वा जम्भलं तस्य मूर्ढनि ॥
 ॥ इति जम्भलजलदानोपदेशः ॥

^१ AC ध्यात् ।^२ N ° सम्भवं ।^३ AC झुँ ।^४ AC ° गी च म० ।

300.

^१ नमः श्रीवच्चमहाकालाय ।

अथ भगवान् वज्रमहाकालसाधनं स्वकायवाकुचित्तेभ्यो
निश्चारयामास ।

(हुँकारतच्चनिष्पन्नं दिभुजमेकवक्त्रिणम् ।
कृष्णवर्णं महाज्वालं कर्चिकपालधारिणम् ॥
मुण्डमालाकृतहारं दंष्ट्रा [भौम]भयानकम् ।
खब्बंरूपं महातेजं सदलं रुधिरं मुखात् ॥ १
आचार्ये यः सदा द्वेषौ कुपितो रत्नव्येऽपि यः ।
अनेकसत्त्वविधंसौ महा॑कालेन खाद्यते ॥
लेदयेत् अङ्गमांसानि पिबेद् रुधिरधारया ।
शिरसि विनिविष्टोऽसौ तिलमाचं तु कर्त्तयेत् ॥
मांसजम्बुडिका॑ मद्यपुष्पधूपविलेपनम् ।
पञ्चमांसामृतेनैव महाकालाय सृजेद् बस्तिम् ॥

मन्त्रः । ऊँ महाकालाय शामनोपकारिणे सद्योमुक्ति-
शमशानवासिमातृगणनममृताय एपोऽपश्चिमकालोऽयं
यदि त्वं प्रतिज्ञां स्मरसि तदा इमं रत्नव्यापकारिणं अमुक-
नामदुष्टं ख ख खाहि खाहि मार मार घृळ घृळ बन्ध
बन्ध हन हन दह दह पच पच दिनैकेन मारय मारय
हुँहुँहुँ फट् सर्वयस्त्रराक्षसभूतप्रेतपिशाचोन्मादबलिं

^१ Repeated in MSS A, C and NB.

^२ Nb ज्ञप्तिं ।

^३ ACNb अस्य ।

^४ AC ०सद्यं, Nb ०मध्यं ।

^५ C ०क्षयेन ।

^६ MSS अथवा श्चिं ।

^७ AC ०नापहारितेषो० ।

यत्तु यत्तु मम सिद्धिं कुरु शान्तिं कुरु रक्षां कुरु । बलिः ।
 अनेन मन्त्रेण कुशपुत्तस्त्रिकां कृत्वा विषराजिकाचिपटक-
 प्रतिकृतिं कृत्वा गाचं कण्टकेन पूरयेत्, खदिराम्बौ
 तापयेत्, ज्वरेण यह्वते, मोक्षो भवति तत्क्षणात् ।
 अथवा विषराजिकाचिचकरसेन कपास्तखण्डेन धर्मो-
 दयं अष्टभिः ऊँकारैः परिवेष्टयेत्, मध्ये साध्यस्य नाम
 विदर्भयेत्, तचाम्बौ तापयेत्, ज्वरेण यह्वते । दुग्धेन
 प्रक्षालयेदिति मोक्षो भवति ।

अथ भावनाविधिरुच्यते—चिकोणमण्डलं कृत्वा
 पञ्चोपहारैः सम्पूज्य क्षणवेशधारी सम्भूय तिलकं दत्त्वा
 पूर्वोक्तभावनया स्वयमेवाचार्यः श्रीमहाकालो भूत्वा
 पश्चात् स्वरश्मिभिः कालौ करालौ वरालौ कङ्कालौ
 महाकालौ पञ्चयोगिनौभिः महाविक्रीडितरूपिणीभिः
 कर्चिकपास्तधारिणीभिर्वायुवेगेन गत्वा मांसं कर्त्तयन्तं
 रुधिरं पिबन्तं अन्वं छेदयन्तं नाभिमुत्पाटयन्तं तिलप्रमाणं
 कुर्वन्तं क्रोधाज्जलन्तं इति ।

॥ महाकालसाधनम् ॥

301.

पूर्वोक्तविधानेन शून्यताभावनानन्तरं विश्वपद्मस्थल्ये
क्षणवर्णहुँकारं तत्परिनिष्पन्नं श्रीमहाकालभट्टारकं
दिभुजमेकमुखं क्षणवर्णं चिनयनं महाज्वालं कर्चिकपाल-
धारिदक्षिणवामभुजं मुण्डमालालङ्घतोर्द्धपिङ्गलं^१केशोपरि
पञ्चकपालधरं दंष्ट्राभौमभयानकं भुजङ्गाभरणयज्ञोप-
वीतं खर्वरूपं स्वद्रुधिरमुखमात्मानं भट्टिति निष्पाद्य
मन्त्रमावर्त्तयेत् । तचायं मन्त्रः, ॐ महाकाल हुँ हुँ फट्
स्वाहा । विषरुद्धिरसेन श्वेतुसर्पैर्महाकालस्य धूपं दत्त्वा
बस्ति सृजेत् ।

मांसजम्बुडिकांमद्यपुष्पधूपविलेपनम् ।

पञ्चमांसामृतेनैव महाकालाय सृजेद् बस्ति॑म् ॥

अनेन मन्त्रेण—तद्यथा, ॐ महाकालाय शासनोप-
कारिणे । एषोऽपश्चिमकालोऽयं रत्नचयापकारिणं यदि
प्रतिज्ञां स्मरसि तदा इमं दुष्टं ख ख खाहि खाहि मार मार
गृह्ण गृह्ण बन्ध बन्ध हन हन दह दह पच पच दिनैकेन
मारय हुँ हुँ फट् फट् । तचायमुपचारः—चिकटुकेन
साध्यप्रतिकृतिं क्षत्वा गाचं कण्ठकेनापूर्यं विषराजिकया
विधिवदालिष्य वह्नौ तापयेत्, यस्य नाम्ना स तत्क्षणा-
देवादश्यो नष्टो भवति । अथ—

^१ AC oकेशाङ्गहारं ।

^२ AC omit.

^३ AC सर्वाङ्गख० ।

^४ ACNb oमर्द्ध० ।

आचार्ये यः सदा द्वेषौ कुपितो रत्नचयेऽपि^१ यः ।
 अनेकसत्त्वविधंसौ महाकालेन खाद्यते ॥
 छिनत्ति^२ अङ्गं मांसानि पिबेच्च^३ रुधिंरं तथा ।
 शिरसि विनिविश्यैव तिलमाचं तु कर्तयेत् ॥
 इत्यादि विस्तरेण मन्त्रव्यमिति ।

श्रीमहाकालसाधन समाप्तम्

३०२.

नमो महाकालाय ।

निम्बकाष्टमयं महाकालं कृत्वा कर्त्तिकपालाद्वतौ
 करौ ऊर्ज्ज्वलेशं कपालमकुटं सर्पभरणभूषितं गाचं रक्तास्यं
 दंड्वाकरालवदनं व्याघ्रचर्मावरणकटिं मुण्डमालावेष्टितं
 नरशिरोद्यममालिनं प्रेतासनस्यं उत्थितं ध्यात्वा घोरान्ध-
 कारकर्त्तिः कृष्णाष्टम्यां साधनमारभेत । दक्षिणमूर्त्तिरसौ
 स्थापयितव्यः । प्राञ्जुखो भूत्वा मन्त्रं जपेत् । दशसहस्रं
 समयद्रव्येण बलिं दत्त्वा गुग्गुखुधूपं दद्यात् । नानापुष्प-
 प्रकरं च कृत्वा, ॐ^५ मणिमणिडतचिशूलहस्त एष्टेहि
 महाकाल सर्वशत्रुनिर्णये ज्वरेण गृह्णापय एह्णापय

^१ ACNb छपितरत्नचयेऽपि ।

^२ AC छिनत्ति ।

^३ MSS तस्याङ्ग० ।

^४ MSS •रापि ।

^५ AC •रागि च तथा ।

^६ This *Sādhana* is repeated after this in A and C.

हुँ फट् । निराहारं जपेत् । ज्वरं कृत्वा स्वभुखं मन्त्रं
जपेत् । पूर्ववद् बलिहैयः । ॐ महाकाल हन हन
वज्रेण स्वाहा । लक्ष्मेकं जपेत् । ॐ महाकाल हन
हन वज्रेण मम कार्यं कुरु स्वाहा । द्विलक्षणं जपेत् । ॐ
महाकाल हन हन वज्रेण एतत् प्रेषयामि करिष्यथ
स्वाहेति तृतीयलक्षणं जपेत् । ॐ महाकाल हाहा
हह रक्ष रक्ष बलिं गृह्ण कार्यं कुरु जः । वज्रयोगिनौ-
महोत्तरसाधनं कृत्वा महाकालं साधयेत् ।

॥ महाकालसाधनम्

303.

नौलाभोजतमालकज्जलधनच्छायो नवीनार्क्षवन्-
निःसौमप्रसरप्रतीच्यकिरणञ्चालारुणो लोचनः ।
दंष्ट्राकोटिकरालभास्वरलसदकान्तराले अमन्
भौष्मश्रीरसनस्तनूत्तममहाकालो जगत्पिङ्गलः ॥
सन्मैचौकरुणां तथैव मुदितां ध्यायादुपेक्षां ततः
कुर्यात् कल्पपदेशनादिमखिलं श्रीमङ्गुरोराज्ञया ।
सर्वाकारवतौमनलमुगतप्रज्ञामया शून्यता
सञ्चिन्त्य स्फुटनौलहुँकृतिमतः समोगवञ्चिन्तयेत् ॥
तदीजं भगवन्तमुग्रकिरणञ्चालावलीढाम्बरं
सन्मूर्तीच्छलदन्यकारपटलच्छायं महाभौषणम् ।

खर्वं खर्वरपौवरं प्रविकटकुण्डोरुदंश्राङ्कुरं
 प्रस्यन्दन् घनास्तपिञ्जरवृहत्सृकोपकरणस्थलम् ॥
 विस्फूर्ज्जद् घनरोचिरं वरमणिव्यासक्तपाददयं
 धातारं परिधानमंशुविलसत् शार्दूलदेहच्छदम् ।
 'अनभ्रान्तनिपैतपिण्डितघनध्वान्तौघमुखारुण-
 प्रष्ठोङ्ग्रामरमण्डलाभविपुलञ्चालं च नेच्चयम् ॥
 बिभाणं परिवेष्य वामभुजयोर्दण्डं चिशूलं तथा
 हस्ते सास्तकपालमेकमपरं चैकां महाकर्त्तरौम् ।
 ध्यायादूर्ज्जनिवेशनं नरशिरः^१सक्षक्तपैनोरसं
 विद्युत्पञ्चकरालकुन्तलचयपश्मश्रूत्कटस्य श्रियम् ॥
 आचार्यान् इह ये द्विषन्ति कुधियो रत्नवयद्रोहिणो
 ये वा सर्वजनेष्वकाण्डविं सरंस्तौव्रापकारयहाः ।
 तानुच्चैः कवलीकरिष्यति महादंश्राकुठारस्खलन्
 मुण्डास्थिप्रकरोरुपञ्चरकडकारैर्गम्भीरस्वनः ॥
 छिन्दनं पिशितं पिबन्तमभितः साध्यस्य रक्तानि च
 स्थित्वा मूर्ध्नि तिलप्रमाणशक्लैर्भिन्दानमङ्गानि वा ।
 ध्यात्वा जम्बुडमांसपञ्चपिशितैर्मद्य^२ सपञ्चामृतम् ।
 पुष्पैर्धूपविलेपनैरपि महाकालाय दद्याद् बलिम् ॥
 तचायं मन्त्रः । ॐ^३ महाकालाय शासनोपकाराय
 'सद्यमुक्तिश्मशानवासिमातृगणनमस्तुताय । एषो-
 १पश्चिमकालो यदि त्वं प्रतिज्ञां स्मरसि तदा इमं रत्न-
 वयापकारिणं अमुकनामदुष्टं ख ख खाहि खाहि मार

^१ AC omit two lines from here.

^२ A ब्रह्मतः ।

^३ AC ०सरन्ति त्रायका० ।

⁴ ANC आदृ ।

मार गृह्ण गृह्ण बन्ध बन्ध हन हन दह दह
पच पच दिनैकेन मारय हुँ हुँ हुँ फट फट सर्वयष्टि-
राष्ट्रसभूतप्रेतपिशाचान्मादबलिं गृह्ण मम सिङ्गिं कुरु
शान्तिं कुरु राष्ट्रां कुरु । बलिः ।

कृत्वैकं कुशपुत्रलकं तदमुना मन्त्रेण मंथोजितं
संपिष्टैर्विपराजिकाचिकटुभिर्ज्ञिम् बहिस्त्वत् पुनः ।
प्रत्यज्ञार्पितकण्टकं च खदिरज्ञालानलं तापयेत्
साध्यस्य प्रबलञ्चरेण भट्टिति ज्ञानान्तरायं भवेत् ॥

युक्तं राजिकया विषेण च तथा कुर्याद् रमं चैतकं
तेनाष्टाकृतिमध्यवर्त्तिमहजस्थानं कपालं लिखेत् ।
मध्यारोपितसाधनामर्कमिहं पृथ्वीनलं तापयेत्
जापेनास्य महाज्वरोऽथ पद्ममा प्रशान्तिं मोक्षगणम् ॥

कृत्वा मगडलकं चिकोणकमथो पञ्चोपचाराचितं
ध्यायन् कृषापरिच्छदः मतिलकः स्वौर्यां महाकालताम् ।
कङ्गालौ च करान्लिका भगवती कालो महाकालिका
त्याता या च वरान्लिका स्वकिरणेराकर्णेति यच्च ताः ॥
तामिः कर्त्रिकपालिमिः मरतिमिः क्रौडः पत्नीमिः समं
गत्वा भाष्यजनस्य माहनजवै ध्यायात् चित्तमयं पुनः ।
अन्तर्क्षेत्रमध्याग्रपानमभितो नाभिपुटोत्याटनं
मांमानां च तिलप्रमाणकरणं क्रोधात् ज्वलनं मन्त्रवित् ॥

^१ AC लक्ष्मी० ।

^२ AN एदिविरेष० ।

^३ C भाव० ।

^४ A मथामया०, N मथायया०, C मपात्रया० ।

^५ C रिष्टं ।

^६ ANNb चैवर्क० ।

^७ ANNb औमा० ।

कृत्वा कुण्ड^१मथ चिकोणमपरं तस्मिन्नसौ कण्टका-
 नष्टौ मुक्तशिरोरुहव्यतिकरः प्रत्यज्ञुखः क्रोधनः ।
 तत्कर्मप्रसरानुरूपमनले मन्त्रौ जुहोतु ध्रुवं
 चेतोवाच्छितसिद्धिरस्य^२ भविता बुद्धैर्यथा भाषितम् ॥
 नौलावज्जगुरोः प्रणम्य चरणं धृत्वा तदाज्ञामयौ
 मालां मूर्द्धनि साधनं जिनपुरौपालस्य कृत्वा जितम्
 तत्पुण्यं करुणाचलेन कविना तेनास्तु विश्वन्तरा-
 मुत्खेलत्करुणामहारससरिक्षोल^३मग्नं जगत् ॥
 ॐ महाकालाय हुँ फट् ।

॥ वज्रमहाकालसाधनं समाप्तमिति ।
 । कृतिरियं कवेः करुणाभिधानस्य ॥

304.

नमः श्रीमहाकालाय ।

गङ्गात्मजसमारूढं प्रत्यालौढपदस्थितम् ।
 खर्वं लम्बोदरं पौनं भिन्नाञ्जनसमप्रभम् ॥
 ज्वलत्पिङ्गोर्द्धकेशं च क्रुद्धनागाष्टभूषितम् ।
 दंप्रोक्टललज्जिह्वां कपालावलिमस्तकम् ॥
 सार्द्धनरशिरोमालापञ्चमुद्राविभूषितम् ।
 व्याघ्रचर्माम्बरं भौमं चिनेचं विकृताननम् ॥

AN ०लौमथ, C ०लमथ ।

AN तेन क० ।

AC ०कर्णाल० ।

^२ AN प्रखम्म० ।^३ N ०पर० ।

एकवक्रं करालास्यं पदभुजं क्रोधविग्रहम् ।
हुँकारनादसम्भूतं श्वशानाएकमध्यगम् ॥
वज्राङ्ककर्त्रिसव्येष्टक्षश्वकुडमरुकं तथा ।
.वामे कपालशूलं च वज्रपाशं तथैव च ॥
शून्यप्रभामहातिगमं भयस्थापि भयङ्करम् ।
ज्वालामालामहाक्रोधं सर्वदुष्टनिश्चिदनम् ॥
भूतप्रेतपिशचैश्च ग्रहादिजिनपालकैः ।
यक्षराक्षसकुम्भारणैः सेवितं प्रणमाम्यहम् ॥
रत्नचयापकारिणां शबूणां दुष्टचेतसाम् ।
तेषां मारविनाशार्थं साधयेद् विधिना बुधः ॥
॥ इति षड्भुजमहाकालसाधनम् ॥

305.

श्रीमहाकालाय नमः ।

नौखवर्णं शवारूढं प्रत्यालौढं चतुर्भुजम् ।
कर्त्रिकपालखडं च खड्वाङ्गं धृतभास्वरम् ॥
‘सेनाभञ्जनतन्वेषु भंगामायुधक्षेषाभणे ।
साधयेत् सविधानेन महाकालं महामतिः ॥
॥ इति चतुर्भुजमहाकालसाधनम् ॥

^१ C oदिगपा० ।

² C adds ज्ञतिरियं after the Colophon but no author it mentions.

³ C oभौख० ।

* Nb सना० ।

306.

नमः श्रीमहाकालाय ।

विश्वाजसूर्यमध्यस्थं प्रत्यालौढं भुजद्यम् ।
 क्षणवर्णं महारौद्रं नागाभरणमण्डितम् ॥
 कर्त्रिकपालशूलं च मुण्डमाला'प्रस्तुम्बितम्
 महातेजं सवद्रुधिरं ललजिह्वं भयानकम् ।

॥ इति महाकालसाधनम् ।

। कृतिः सुमतिभद्रस्येति

307.

ॐ नमः श्रीगणपतये ।

ॐ आः गः शान्तिं कुरुष्व माँ ह्रौँ भूँ हुँ स्वाहा, हृदयः ।
 ॐ राग मिद्धि मिद्धि सर्वार्थं मे प्रसादय प्रसादय हुँ ज ज
 स्वाहा, उपहृदयः । ॐ आः गः हुँ स्वाहा, ॐ वरदकराय
 स्वाहा, ॐ वक्त्रैकदंष्ट्रे विघ्नेश हुँ फट् स्वाहा, ॐ गणपत्यै
 स्वाहा, ॐ शान्तिङ्करि भुँ हारिणेशडाकिनि हुँ फट
 स्वाहा, ॐ जः मेसि हुँ कुरु वै ॐ अन्ये होः ज ज
 स्वाहा ।

ततो गणपतिभावना—भगवन्तं गणपतिं रक्तवर्णं जटा-
 मकुटकिरीटिनं सर्वाभरणभूषितं द्वादशभुजं लम्बोदरैक-

वदनं अर्जुपर्यङ्कताराङ्गवं चिनेचमयेकदन्तं सव्यभुजेषु
कुठारशरअङ्कुशवज्रखड्डश्वलं च वामभुजेषु मूषलचाप-
खद्वाङ्गुश्वलपालशुष्कमांसकपालफट्कं च रक्तपद्मे
मूषिकेपरिस्थितमिति ।

॥ गणपतिसाधनं समाप्तम् ॥

308.

ॐ नमस्तारायै ।

विश्वाङ्गकर्णिकामध्ये चन्द्रमण्डलमध्यगा ।
द्विभुजैकमुखौ गौरी ललितासनसंस्थिता ॥
नौलोत्पलाङ्गहस्ताभ्यां धारिता जिन^१मण्डिता
वस्त्रालङ्कारसंयुक्ता कनकाभरणभूषिणी ॥
भावयेत् तारिणी माता विश्वमाता क्षपावती ।
विजयजयदा लक्ष्मीर्भुक्तिमुक्तिप्रदायिनी ॥
सव्ये पौतारुणा अक्षर्णी चतुर्हस्तैकआनना ।
अभयाक्षमालिका सव्ये जिन^२पाचाशोकभृत् ॥
नौला चैकानना वामे 'तुर्यवाहुः सभौषणा ।
कर्त्त्विकपाल^३खड्डैश्च उत्पलयष्टिभूषिता ॥
॥ इति सङ्गमर्मावतारिणीराजश्रीतारासाधनम् ॥

^१ ANb ०मुहिं०

^२ AC ०माचा००

^३ Nb ०खद्वाङ्गुष्ट०

^१ AC काङ्गालभू०

^२ C तुर्यवाहु०

309.

शुभम् ।

देवी त्वमेव गिरिजा कुशला त्वमेव
 पद्मावती त्वमसि तारिणी देवमाता ।
 व्यासं त्वया चिभुवने जगतैकरूपा
 तुभ्यं नमोऽस्तु मनसा वपुषा गिरा नः ॥
 यानचयेषु दशपारमितेति गौता
 विस्तौर्णयानिकजना कलश्रून्यतेति ।
 प्रज्ञाप्रसङ्गचटुलामृतपूर्णधाचौ
 तुभ्यं नमोऽस्तु मनसा वपुषा गिरा नः ॥
 आनन्दनन्दविरसा सहजस्वभावा
 चक्रचयादपरिवर्त्तिविश्वमाता
 विद्युतभा हृदयवर्जितज्ञानगम्या
 तुभ्यं नमोऽस्तु मनसा वपुषा गिरा नः ॥
 किमच बहुना देवि जल्पितेन मया ननु ।
 यद् यदा वाञ्छितं सर्वफलदाचौ नमोऽस्तु ते ॥
 ॥ तारास्तुतिः ॥

310.

ॐ नमः श्रीपौठतारायै ।

घणटाखद्वाङ्गरक्तोत्पलमणिसुभगान् वामहस्तैर्वहन्त्या
 बिभ्राणा वक्तकाद्यं स्फुरद्दिसिडमरुभूषिता च सुवस्त्रा ।
 च्छक्षी कर्मेणा वरुणतनुरुडुपेता प्रमुदिता द्विवंशा (!)
 पायात् सन्ध्याच दूर्ब्बाकनकरुचिरसन्तानना पौठतारा ॥

पौत्रहरिद्रक्तशितारुणमेचका
 पर्णधरा ऊपामतिविभ्रानना ।
 सुरताग्रा प्रपलिता वर्पौठरता
 डमरुकपालविभूषितसव्यकरा ॥

धजकेन च घण्टकया परिचितवामकरा ।
 क्रमतोऽष्टहिता मणिवंशभवाः स्युरिमाः ॥

वामे रक्तोद्धेष्ठा हरितरुचिरसव्यार्दकाया वहन्त्या
 सव्ये सञ्चक्रवक्रा धजरुधिरकपाले च वामे शशिस्था ।
 शिष्याद्या द्वादशान्त्याः¹ अपरपुटगताः स्वस्वनामाग्रवर्णोद्भूता
 काम्बोजाद्याश्च तचाक्षदधिपसुजटौदारपाल्यो दिनेशे
 सालौढा कर्त्तिपात्रधजविधिशिरसः सव्यवामे वहन्त्या ।
 अरुद्धावांश्च सूतिध्यानविमलविभवः स्कन्धसंक्षेषदेव-
 पुत्रप्रेतसमारक्ष्यक्तिरुदयं विश्ववर्णा दिशन्तु ॥

॥ इति पौठतारासाधनम् ॥

¹ A • शश्याः ।

311.

ॐ तारे तुत्तारे तुरे हुँ फट्, ॐ ताँ खाँ हुँ फट्,
 ॐ आनन्द ॐ परमानन्द ॐ विरमानन्द ॐ
 सहजानन्द हुँ फट्, ॐ तारे तुत्तारे तुरे समग्रपौठाधि-
 स्वामिनि समग्रपौठाधिसिद्धि मे प्रयच्छ तुरे हुँ फट्।
 मध्ये ॐ सुरतेश्वरि हुँ फट्, ॐ सुरतसुन्दरि हुँ फट्,
 ॐ सुरतचन्द्रि हुँ फट्, ॐ सुरतमालिनि हुँ फट्, ॐ
 सुरतभक्षणि हुँ फट्, ॐ सुरतकामिनि हुँ फट्, ॐ
 सुरतोग्रे हुँ फट्, ॐ सुरतोत्तमे हुँ फट्। ॐ शिखा हुँ
 फट्। ॐ भौमे हुँ फट्। ॐ शिखण्डी हुँ फट्।
 ॐ कराली हुँ फट्। ॐ जटिली हुँ फट्। ॐ रौद्री
 हुँ फट्। ॐ जटी हुँ फट्। ॐ चण्डी हुँ फट्। ॐ
 माण्डी हुँ फट्। ॐ विकटोलाटा हुँ फट्। ॐ किरिटी
 हुँ फट्। ॐ नर्तकी हुँ फट्। १२। ॐ कम्बोजी हुँ
 फट्, ॐ पुक्षशी हुँ फट्, ॐ चण्डोवी हुँ फट्, ॐ
 होमोही हुँ फट्। ४। इति पुष्पन्यासः।

ॐ नमो भगवति वज्रपौठेश्वरि विमानचक्रारविन्द-
 चन्द्रमध्यगे महाकुलेश्वरि पञ्चकुलस्वभावे चतुर्मुखि द्वादश-
 नेत्रे अष्टभुजे 'वज्रचक्रघण्टासिरत्रकाद्यखड्काङ्गकडमरू-
 त्पलधारिणि अर्द्धपर्यङ्गनाव्यस्ये चतुर्विंशतियोगिनौपरिवृते
 करुणाक्रोधरूपिणि भक्तवत्सले दिव्योद्यानवासिनि सर्व-

^१ A साँ।

^२ A omits ॐ सुरतचन्द्रि....सुरतकामिनि ॐ फट्।

^३ A ○कचो○।

^४ A omits वच०।

कामप्रदे सर्वार्थसाधनकरि आविश आविश प्रविश
प्रविश हन हन सर्वविद्वान् पच पच सर्वमारान् दह
दह सर्वभूतवेतालकुम्भारडयक्षराक्षसपिशाचास्त्रदुष्ट-
ग्रहकूरादिमर्वरोगोपद्रवकारिडाकडाकिनौवालग्रहादीन्
वज्रेण एषां हृदयं (यानि) भज्ज भज्ज मम मनोरथं
परिपूरय देवी तारे सर्वभूमौश्वरि सोमाक्षवङ्ग्हिमये
प्रभास्वरविश्वे तथैकरूपवति तुत्तारे तुभ्यं तुरे
हुँ फट् ।

॥ भगवत्या माल्लामन्त्रः ॥

312.

ॐ नमः श्रीमहाकालाय ।

मैचादिभावनापूर्वकशून्यतानन्तरं रेफोङ्गवस्त्र्ये हुँ-
कारसम्भवमात्मानं भगवन्तं पोडशभुजमहाकालं भावयेत्
अष्टवदनं चतुर्विंशतिनेत्रं चतुश्चरणं पोडशभुजं 'दक्षिण-
करैः कर्चिवज्रगजचर्मभुजरचिश्वलखड्यमदरडं वामकरै
रक्तपूर्णकपालगजचर्मधण्टाङ्गुशश्वेतचामरडमरुनरशिरो
दधानं शेयभुजाभ्यां प्रज्ञालिङ्गितं खर्वं क्षणां' हाहा होहो
हेहे 'होहो-पूरितमुखं महारौद्रं चिकायात्मकं पञ्चवृद्ध-

¹ A तारे ।

² C ओरे ।

³ C omits.

⁴ A adds पानं after this.

⁵ ANb omit होहो ।

मुकुटिनं नरमुण्डमालाभरणं भवभयङ्करम् । पूर्वे महा-
 माया महेश्वरा सिंहाक्रान्ता प्रत्यालौढपदस्थिता चतु-
 र्भुजा वामे कपालं द्वितीये डमरुकं वादयन्ती दक्षिणे
 कर्त्रि द्वितीये मुहरं क्षणवर्णा मुक्तकेशा चिलोचना
 विकटदंष्ट्रा च । दक्षिणे यमदूतौ नौलवर्णा चतुर्भुजा
 दक्षिणहस्ताभ्यां पद्मदण्डकर्त्रि[धरा] वामकराभ्यां
 रक्तपूर्णकपालचामरधृतवतौ प्रत्यालौढपदस्थिता यम-
 महिषाक्रान्ता 'नग्ना मुक्तकेशी । पश्चिमे कालदूतौ वामे
 कपालगोमुण्डं दक्षिणे मुहरचिशूलं अश्वारूढा प्रत्या-
 लौढपदा रक्तवर्णा मुक्तकेशी चिलोचनी । सर्वा देवत्यो
 विकटदल्ला नागाभरणभूषिताः । चतुष्कोणे चतुर्द्वयः—
 पूर्वदक्षिणकोणे कालिका क्षणवर्णा द्विभुजा कर्त्रि-
 कपालहस्ता प्रत्यालौढपदस्थिता शवारूढा ; दक्षिण
 पश्चिमकोणे चर्चिका रक्तवर्णा कर्त्रिकपालहस्ता पूर्ववत्
 सर्वम् ; पश्चिमोत्तरकोणे^१ चण्डेश्वरी पौत्रवर्णा शवारूढा
 चण्डमृगहस्ता प्रत्यालौढपदस्थिता ; 'उत्तरपूर्वकोणे
 कुलिशेश्वरी शुक्रवर्णा वज्रदण्डहस्ता शवारूढा प्रत्या-
 लौढपदस्थिता । सर्वा देवत्यो नग्ना विकटदल्ला
 चिलोचना मुक्तकेशिन्यः । 'एभिरष्टयोगिनौभिः परिवृतं
 श्रून्यतासमाधिस्थसद्ज्ञानन्दिकशब्दं प्रत्यालौढपदेन वज्र-
 भैरवाक्रान्तं एवमूर्तं भगवन्तं ध्यात्वा मन्त्रं जपेत् ।)
 तत्त्वायं मन्त्रः—ॐ षोडशभुजाय हुँहुँ किलि किलि

^१ AC मया ।^२ A •र्णादक्षिणा ।^३ Nb नैर्कर्त्रे ।^४ Nb वायव्ये ।^५ Nb इश्वाने ।^६ A एभिः परिः ।

चण्डघोरदंष्ट्रोलकटभैरवाय सर्वसिद्धिदायकाय हिलि हिलि
किलि किलि हे स्वाहा । एतं मन्त्रं जपेत् ।

अथं मन्त्रराजः सततं जपेन बुद्धत्वं^१ मिहैव जन्मनि
ददाति, जातिस्मरत्वमयुतजापेन, अष्टौ महासिद्धयः
सिध्यन्ति । अथ बलिं दातुमिच्छति तदैव भगवन्तं
सपरिवारं पुरतो भाव्य बलिमन्त्रेणाष्टौ बलिं दद्यात् ।
तचायं बलिमन्त्रः—ॐ नमो महाकालाय महादंष्ट्रो-
लकटभैरवाय महाक्रोधाधिपतये पिङ्गोर्द्धकेशाय षेठश-
भुजाय चतुर्विंशतिनेचाय ॐ तुरु तुरु ख ख खाहि खाहि
इदं बलिं घूलू घूलू हहा हिहौ हुहू हे है होहौ हंहः
महावज्रबुद्धाय काये मां अधितिष्ठ तिष्ठ टट टट मट मट
कट कट कारय कारय गर्जय गर्जय भौममहाक्रोधाधिपतये
नाशय नाशय सर्वशत्रून् दुष्टसत्त्वदमक पालय पालय मां
देहि देहि सर्वान् नाशय नाशय हुँ है किलि किलि भः हुँ
हुँ सर्वयक्षपिशाचाश्च राक्षसकिन्नराश्च सर्वशान्तिं कुरु
कुरु हं हः नाशय नाशय महाकालाय कालरूपाय
महाभयानकाय भौतं दम दम दमय दमय नाशनं
सर्वदुष्टसत्त्वानुहरत नागाधिपतये तारय तारय नाशय
नाशय तारय तारय हः हः कटः कटः खटः खटः फटः
फटः च्छिन्द च्छिन्द हन हन दह दह पच पच मथ मथ
नाशय नाशय घट घट सर सर चाँ क्रोधः स्वाहा ।
बलिमन्त्रः ।

^१ A. मिह बचमणि ।

^२ AC omit हो है ।

^३ ANb omit काज० ।

अथं तन्वराजः । अनेन प्रतिदिनं रात्रौ मध्य-
 मांसेनोदारेण वारिपूर्णशरावे सम्पुटाङ्गलिं कृत्वा बस्ति-
 दातव्यम् । सर्वविघ्नं नाशयति सर्वशबून् पिशाचकारिकाः
 सत्त्वाः बस्तिदानात् नश्यन्ति च विलौयन्ते । अथानन्तरं
 दानादसाध्येऽपि यदौप्सितं तत् साध्यतां याति । भ्रुवं
 अष्टसिङ्गं साध्यितुं समर्थो भवति । सर्वपिशाचाः सर्व-
 यक्षाः सर्वभूताः केवला देवासुरा मनुष्याश्च एते यदि
 'तदा पलायन्ते मूर्ढानं स्फोटयति अन्तरौक्षं धावयति
 भ्रुवं स्वप्ने महाकालः शुभाशुभं कथयति, भूतभविष्य-
 दर्त्तमानं जानाति दूरादध्येष्यति । सर्वबुद्धस्य मन्त्रराजस्य
 बस्तिदानेन पुण्यसम्भारं गणयितुं न समर्थो बुद्धो रात्रि-
 न्द्रियमविच्छिन्नधारया देवा अपि तत् पुण्यं गणयितुं न
 समर्थाः । चतुरशौतिधर्मस्कन्धानां सारोऽयं मन्त्रराजः ।
 हजे यदि न सिध्यति मधु कृत्वा अस्थिना लिखेत् विद्याम् ।
 हस्ते धारयति स्पर्शयति नाशयति रोगदुर्भिक्षमडक-
 कान्तारौप्राणपानकान्तारादैन् । शरौरेण प्रभवति
 सहस्रायुः महाकालसमं किं पुनर्वचनैः । बस्तिमन्त्रराजोऽयं
 विद्या अनेन मन्त्रेण शताभिमन्त्रितं पानीयं गुरुविणीं
 पाययति सुखेन प्रसवति भ्रुवं सहस्रायुः । नानाभय-
 पौडितानि नाशयति । पठनात् नश्यति । अमृतैर्वारैकं
 सपाठं चक्षुसम्भयमञ्जयेत्, श्रीनरव्याघ्राश्वगजमहिषाहि-
 कुकुरशस्त्रमसिंहादयश्च यान्ति भ्रुवं सर्वकार्यं प्रसाध्य

¹ Nb तत्पराः यज्ञे, A उत्पलाद्यन्ते ।

² Nb दूरादृश्यते ।

प्रविशन्ति । सर्वबुद्धसमः घोडशभुजस्य बलिमन्त्रः ।
शताक्षरं पठेत् । क्षमापनबलिविसर्जनः ।

॥ 'इति घोडशभुजमहाकालसाधनं समाप्तम्' ।

। विरूपाक्षः ॥

॥ साधनमाला समाप्ता ॥

¹ The colophon is found only in Nb.

² After this colophon C adds शुभम्भूयात् । संवत् १८९ आवण
शुक्लपञ्चमीकुद्दुष्ट वाणी वाणी श्रीवच्चाचार्य अमृतानन्दन
चोयाजुलो शुभं । This Newari date corresponds to
A.D. 1819. A abruptly brings in long extracts
from the महाकालतन्त्र extending over nine folia
from 333 to 341 and concludes with part of the
सप्तशतिकालतन्त्रोक्तसाधन followed by the चैतोक्तविजय-
साधन and वच्चवालानलार्कसाधन ।

INDEX.

अ

- अकनिष्ठ ४७, ६४, ८५, २६८, ४२४,
४६०।
- अक्षोभ्य १६, १८, ८५, १२३, १०३,
१०४, १०६, १२३, १२४, १४०,
१६०, १६४, १७२, १७३, १७५,
१८१, १८८, १८९, २०८, २१०,
२११, २४६, २४८, २५७, २६६,
२६८, ३०७, ३११, ३१६, ३२१,
३८८, ३८५, ३८७, ४०१, ४०२,
४०३, ४१६, ४२१, ४२७, ४२८,
४४३, ४४७, ४५१, ४६२, ४६६,
४७०, ४७३, ४७५, ४८२, ४८६,
४९८, ५०१, ५४५, ५४६, ५४८,
५६४, ५८८, ५८९; ०मौलिन्
४७२, ५०८, ५५८, ०मुनि ५७७;
०वच ४३२, ४४८, ५०४।
- अग्निमण्डल ७८, १६०, २२६, २५५।
- अयपियडमंत्र १०३।
- अङ्गूष्ठातारा १६१।
- अङ्गूष्ठी १८८, २८८।
- अचल २०, १३७, १६६, १७२,
१७४, ४१८; ०वचमुक्ता ११;
०हृदय ४, १४।
- अजया ५०२।
- अजाक्षीर ३६०।
- अजितमित्र ११४।
- अजितवचा ५।
- अजिता ४२५।
- अजानपुरुष ४२८।
- अज्ञन ६१, १८२, १८७, २१४, २४६,
४५०।
- अतसौ १७०, १७२।
- अदय २१, २२, २२५, २६४, ३०८,
३२१, ४२६, ४६५, ५०५; ०आन
४७४; ०योग ५०३।
- अदयवच ४८, २६७; ०वचयाद ४६४।
- अदयी २३०।
- अधोमुखनकुली ५७७।
- अगल्ल २६६, २६८, ३७०, ३७७, ३८५,
५१४, ५२१, ५७४, ५७७।
- अग्नाधिपिण्ड २४८।
- अग्नादियोग ४५६।
- अनुपर्धिशेषनिर्वाणधातु २६।
- अनुपमस्त्रित ८२, २०६।
- अनुश्चलन ४४, १३८, १६०, ३७४,
४१२, ५५७।
- अनन्दनि ३५०।
- अन्यदैपानयनन्याय ५७६।
- अपराजित ५१३, ५२१।
- अपराजिता ३५२, ३८५, ४०६, ४६४,
४३५, ५१६।
- अपस्थार ४४१, ४६५, ५२२।
- अभयाकर्णगुप्त ५७६।
- अभवोद्धव १६५।
- अभिकार ३६६।
- अभिषेक ४०, ६५, १४८, १६०, १७८,
१८६, १६१, १६४, २४१, २४४,
२७५, २८५, २६४, ३०१, ३४५,
३४६, ३४८, ३६६, ३६४, ३६७,
४१६, ४२६, ४४६, ४८३, ४८३;
०गाया ४१६; ०विधान ५०७;
०विधि ४६४, ४८५।
- अभवामणी ४३५।
- अमनुष्य ४१२।
- अमितगाय ३६०, ३६६, ३७४, ४४८।

अष्ट इमगान २१६, २८५, २८७, ४२८, ४८८, ४९१, ४९२, ४९४, ४९८, ५१२, ५३०, ५३१, ५३५, ५५२; ०पद २२०, ५२८; ०संस्थिता ४५५; ०पदा ४६७; ०भास्त्र ४८८, ०स्त्रा २६१, २८२; ०स्थिता २८२।

अष्ट पट्टक ४२४, ४३६।

असङ्क पाद ४२५।

असहा ५।

असीमा ६।

असर ३५७, ३५८, ३८६, ३८७ ३८८, अन्त्र ११७, २१४, २३६, २४१, २७४, २७६, ३५०, ४०६, ५११, ५४१, ५५६, ५७१।

अस्त्रकृ-कपाल ५६३।

अहिवलय ५३२।

आ

आकर्षण १६१, ३६६, ४३४।

आकर्षणी ४६८।

आक्षेप मुद्रा ५३८।

आमिथ मण्डल २४२, ५४१।

आदर्शज्ञान १३६, १६०, १६६, १२७, ४६२, ४६७, ४७०, ४७०, ४८२, ४८१; ०शक्त ज्ञान ४७६।

आनन्द २५०, ५५४, ५५६।

आपोमण्डल २५५।

आमिथ ४२२।

आम्राय २२४, ४०१, ४१०, ४११, ४७६, ४८१, ४८६, ४८८, ४८८, ५१२, ५६४।

आयतन ४०६, ४६२।

आइनाल ३४८।

आरोलिक ३४५।

आर्यजाकुली २४५, २४७, २४८।

आर्यतारा ३७, ४४, २०४, २०८, २१३, २१८, २२१, २३७, २४६, ३४२, ०कल्प २४४।

आलि १४६, २२७, ३६४, ४१५, ४३६, ४४७, ४६३, ४७३, ४७८, ४८७, ४८१, ४८२, ४८३।

आलोठ २४४, २४७, ३००, ४२५, ४३१।

आवेष्टारा १६१।

इ

इच्छ ११७, २१४, २३६, २४१, २७४, २७६, ३५०, ४०६, ५११, ५४१, ५५६, ५७१।

इन्द्रजालकरी ४३४।

इन्द्रनील २६३, २६७।

इन्द्रभूति ३५३।

इन्द्रामी ५१०।

ई

ईर्षा ४५०; ०वचा १६६, २२६; ०वची ४०६, ४४७।

ईश्वान ५४१, ५५६।

उ

उयतामा २०६।

उयग्नवारुदा ४५४।

उच्चाटन ३६६, ३७१, ४३४, ४३६, ५३२; ०विधि १८६।

उच्छव ४१०, ५६६, ५७०, ५७१, ५७४, ५७७; ०शक्त ५६६; ०जग्मल ५००, ५७१, ५७५।

उद्गुयान (ओद्गुयान) ३६१।

उद्यल मुद्रा १७७, २०५, २०८, २४५।

उद्दकीट १८२, २४५; ०कीटक १८८।

उमसक १८१, १८५, २२४।

उमाद ४४१, ४६५, ५४२।

उमकेश्वरी ११३, ११८, १२०, १२१, १२१।

उपग्रन्थ ४५, २६६, ३८८, ५१४,

५२१।

उपग्रीष्ठ ४७६।

उपग्रीलच ४७६।

उपग्रेलापक ४७६।

उपग्रस्तान ४७६।

उपाय २६१, ४४८, ५५७।

उपेक्षा ५७, ६२, ६४, ६७, १००,

११५, १३८, ४८६, ४९८, ५७६,

५८७।

उपेन्द्र २४१।

उलूक ४०६, ४३७।

उष्णोष्विजया १८०, १८५, १९१,

१९८, २२६, ४६४, ४१७, ४१८;

उष्णोष्मा १६६, ४१६।

अ

अर्जुपाद (वज्रवाराही) ४३६।

ए

एकजटा १७७, २४५, २५७, २५८,

२६०, २६२, २६४, २६५, २६७

२७०।

एकजटासाय २५४।

एकाक्षर कल्प १८६।

ऐ

ऐरावत ३५८।

ऐरावती ४२७।

ऐश्वर्यता ५८६।

आ

ओहियान (उहियान) ८०, ८४,

४८८, ४५६, ४५५; ०मोठ २८६;

०मारोचो २८६, २८४, २८५,

२८६, २८७; ०वध्योठ ४३६।

ओहारको ५०२।

औ

औदुम्बर ४३७

क

काङ्गेश ४४६।

काङ्गाली ५८४, ५८८।

काङ्गो १२३, ४३७।

कञ्जल २४५।

कञ्जक ४६७।

कठिनी ३८४, ४३१।

कणिका ३४८, ३८२, ४४७, ४७५,
४८८, ४८४; कण्ठो ४२८, ४६१।

कन्दर्प १७५।

कपाल मुद्रा ४७१।

कपालिनी ५०२।

कपोत ४०६।

कवच ४५२।

कमण्डलु ४०, ४४, ३४१, ३४२;
०घर ७७, ७६।

कम्पन ८०, ८२।

कम्बोजी ५६६।

करवाल ८८।

करवीर २६७, २४६, २५६।

करविका ५८८।

करालो ५८४, ५८६।

करणा ५७, ६२, ६४, ७२, ११५,
१३०, १३८, २६७, ५८७।

करुणाचल कवि ३६२, ३६१, ५६०।

करुणाचलक्रोध ४७०।

करुणाचलवर्ण ४८६, ४८७, ४८८।

करुट २६५, ०टका २६६।

कर्कटक २६६, ३६६, ३७८, ३८६,
५१४, ५२१, ५७४, ५७०।

कर्णतारा ३५२।

कर्तरी ५८८।

कर्ममुद्रा १२७, ४४८, ४७१।

- कर्मशाजायी समाधि ४६३ ।
 कर्मवची १६०, ४११ ।
 काल २४० ।
 कल्पतरु ५०६ ।
 कल्पमार्गीचो २७६ ।
 कल्पवर्ण ४३६ ।
 कल्पान्तानल ५३६ ।
 कल्पोक्त २७५ ।
 कल्पोक्तमार्गीचो २६६, २७८, २८५ ।
 कल्याणगम्भ ४७१ ।
 कल्याणमित्र ४३१ ।
 कल्यूषी ४२६ ।
 काकपक्ष १८०, १८६, २३३ ।
 कामदेव ३४५, ३४८, ३५६ ।
 कामरूप ४५५ ।
 कामवच ५४५ ।
 कामाख्या ४५६ ।
 कामिनी ५०२ ।
 कामेश्वरी ४३५ ।
 काम्बोज ५६५ ।
 कायेश १६४ ।
 काशयद्वाहास्त्राय ६० ।
 कारिणी ५०२ ।
 कारण ५७२, ५७६ ।
 कालचक ४७८ ।
 कालदूती ५६८ ।
 कालरात्रि ४४०, ४४२, ४६१, ५०८;
     ०रात्रिका ४२५, ५०८ ।
 कालि १४६, १५६, २२७, ३४४, ४२५,
     ४३६, ४४७, ४७६, ४७८, ४८७,
     ४८१, ४८६ ।
 काली ५०४, ५८८ ।
 कालिका ५८८ ।
 काल्पोक्त २२६ ।
 किङ्गर ३५७, ४०६, ४१४, ५६६ ।
 कुञ्जरिपाद ४६८ ।
 कुञ्जम ६० ।
 कुण्डपस्ता २६६ ।
 कुण्डल ३५८, ३८१, ४२८, ४४७,
     ४६१, ४८८, ४९४; ०लिन् ४७५ ।
 कुण्डिका ४८, ७६ ।
 कुबेर ५१२, ५४१, ५४८, ५७१ ।
 कुमार ६८, १६८ ।
 कुमाराकरण्यम ५७४ ।
 कुमुदाकरमति १४ ।
 कुम्भाण ४११, ५६२, ५८१ ।
 कुरुकुलपर्वत ३४७, ३४८ ।
 कुरुकुला ३४७, ३४८, ३५०, ३५१,
     ३५४, ३५५, ३५६, ३५८, ३५९,
     ३६१, ३६२, ३६५, ३६६, ३६७,
     ३७१, ३७२, ३७३, ३७४, ३७६,
     ३७८, ३७९, ३८१, ३८२, ३८३,
     ३८४, ३८५, ३८७, ३८८, ३८९,
     ३९२, ३९४; अद्भुतं ३५२;
     ०कल्पोक्त ३४७; ०किंग्हा ३४५;
     ०पर्वतोदर ३६२; ०योग ३६५;
     षड्भुतं ३५१; ३८०; संक्षिप्तं
     ३८४; साधिष्ठानं ३८४ ।
 कुरुविन्द १४६ ।
 कुल ३१४ ।
 कुलत्य ४११ ।
 कुलिक ६८, २६६, २६७, २७७, ३४५,
     ५१४, ५२१, ५७४, ५७७ ।
 कुलिश १६६, १६६; ०मार्ग २५८;
     ०शेष्वर ४४३; ०शेष्वरी ५८८ ।
 कुलीर गर्त १८८, १८८, २६६ ।
 कुलेश ४५६ ।
 कुष्ठिका ११ ।
 क्षतसम्ब-पर्यग्न ५५७ ।
 क्षत्यागुलान १४०, १६०, १६६; ०शाग
     ४६६; ०शभावा ४६८ ।

क्षमा ५३२ ; ०पाद ३७८ ;	राज खसपण ३६, ३८, ४२, ४५, ४६, ५४, ६०, ६५ ; ०जोकेश्वर ३७, ५६, ६२ ।
क्षमायमारि ५४७, ५५३, ५५४	८२७ ।
क्षमायमारि तंत्र ३२८, ३३८ ।	खाडीमछल ४२ ।
केलि ५६२, ५६७ ।	खेचरसिङ्ग ३५० ।
केलिमालिन् ५६०, ५६२, ५६२, ५६३, ५६६, ५६७ ।	खेचरी १६१, ४४६, ४४७ ।
केलिमालिनौ ५६३ ।	खेटक ५१० ।
केवलनैरात्रया ४५१ ।	ग
केशिनी ११३, ११८, १२०, १२१, १२१ ।	गगनगङ्ग ४६ ।
कोकदश ४२६ ।	गगनोद्धव १६५ ।
कौबेरी ५०२ ।	गङ्गा २६८ ।
कौसुम १४६ ।	गच्छर्म ५६७ ।
क्रोधगगा ६७ ।	गणचक्र ४६६ ।
क्रोधपर्यङ्क ५४४ ।	गणपति ४०६, ५६२, ५६३ ।
क्रोधमुक्ता ५२४ ।	गण्डमुहादिस्त्रवाणि १० ।
क्रोधानन ४३७ ।	गन्धतारा १७६, १८४, १८१, १८७, २१६, २२८ ।
क्रोधावेश ५२६ ।	गन्धमादन २४८ ।
क्रोधावेशमुक्ता ५१५, ५२० ।	गन्धवं ४०६, ४०७, ४३४ ।
क्षेत्रवन्दारि १७४ ।	गन्धा १५७, ३१२, ३२४ ।
क्षणिकनैरात्र्य २०५ ।	गर ४४१ ।
क्षितिगम्भ ४८, ५५७ ।	गरुड ७७, ७८, ३५७, ३५८, ४०६ ।
क्षितीश १६३ ।	गरुडेश्वर २१७, २७० ; ०त्र २५३ ।
क्षीर ४१ ।	गर्भपाद २६५ ।
क्षेत्रोपक्षेत्र ४७८ ।	गवय १८६, २६६ ।
ख	
खगम ४६, ५५७ ।	गान्धा ४१० ।
खगा ४३५ ।	गिरिजा ५६४ ।
खगानना ४२७ ।	गोता १५७ ; ३१२, ३२४ ।
खङ्ग ९१, २१४, २६६, ३५० ।	गुप्तगौरी ४७५ ।
खम्बरोहा ४२५, ४२७, ४३६ ।	गुप्ता ५६१, ५६२, ५६६ ।
खदिवग्नी १७६ ।	गुलिका ८६, ३७५, ४३० ।

गोमयादिपानीयमंत्र १०२ ।

गोमुण्ड ५६८ ।

गोरोचना १८२, १८८, २३५, २४३

गोविन्द ३७० ।

गौरी ३१०, ४४५, ४४६, ४७६ ।

गौरीतारा ३५२ ।

गौरीस्तनयुगल ५११ ।

घ

घटा १६८ ।

घणिट्का ४२८ ।

घस्सी ४४६, ४७६ ।

घोरचण्डौ ४४८, ४८८, ४८६, ४६२,
४६४ ।

घोरझमशान ८८, ४५६ ।

घोरान्धकार ४३७ ।

घोषवच ५४५ ।

च

चक्रवय ५६४ ।

चक्रधर ३३५ ।

चक्रवर्तिनी ४२७ ।

चक्रवर्मिणी ४२७ ।

चक्रवेगा ४२७ ।

चक्रसम्बर ४६५, ४६६, ४६८; ०नाथ
५०० ।

चक्री ३५८, ३८१, ४२८, ४४७, ४६१,
४७४ ।

चण्डबोज १८१, १८८, २३४ ।

चण्डरोषगा १७३ ।

चण्डमहारोषगा १७१, १७२, १७३,
१७४, १७५ ।

चण्डवचपाणि ४०४ ।

चण्डाच्छी ४२७ ।

चण्डाचल १७३ ।

चण्डालिनी ४४६ ।

चण्डाली ११०, ४४६, ४४५, ४६६ ।

चण्डिका ४४१, ४६८ ।

चण्डी ५६६ ।

चण्डोवी ५६६ ।

चतुरार्थसत्य ४३२ ।

चतुर्वेदमहामुकुटी १६६, २२८ ।

चतुर्भूतमण्डल ४८७; ०र्महाभूतमण्डल
१६५, ४२४, ४६१; मर्महाभूतस्य
४६६ ।

चतुर्महाराजिक ४०८ ।

चतुर्मार २२, २४, ४८८, ४८८;
०र्माशसन २० ।

चतुर्मुदा १२७, ४७१ ।

चतुर्खण्डगा २७४ ।

चतुर्स्तिंधानाङ्ग ४६२ ।

चन्दकान्ता ५६२, ५६६ ।

चन्दकान्तिमणि २६८ ।

चन्दकाली ५६१ ।

चन्द्रप्रभ ६६, ११४, ११८, १२०,
१२१ ।

चंद्रवच ४२२ ।

चंपेटदानमुदा ४०३ ।

चम्पक २४५; ०लक्ष ४०८ ।

चरेन्द्र ५६०, ५६१, ५६२, ५६६ ।

चरेन्द्रक ५६७ ।

चर्चिका ५६८ ।

चर्चक २५७ ।

चामर २१५ ।

चामररत्न २० ।

चामोकर १०७, २६० ।

चालन ४७१ ।

चित्तवच ५०७ ।

चिन्मामणि १२, २७, ४६, ६०, ६६,
५०६ ।

चित्तेश ४६७, ४१६, ४५०; ०मुकुट
४४६, ४६६ ।

चित्रकालि ५६१ ।

चित्रसेना ५०२।
 चुन्दा २७०, २७२, २७३, ३५२;
     ०मुदा २७।
 चुलुक ५६३, ५६४, ५६५, ५६७,
     ५६८, ५७०, ५७१, ५७५, ५८।
 चैत्र १६२, २६६, ५४२।
 चैत्रगर्भ २७६, २८०; ०गर्भस्था २७४,
     २७६, २८१, २८५, २८२; ०गर्भ-
     स्थिता ३०३; ०गुहागर्भस्थिता
     ३६४; ०गुहान्तस्था ४१७; ०गुहा-
     लया ४२०।
 चैत्रालङ्कृत ४०५।
 चौरिका ४४६।
 चौरी ४४६, ४७६।

छ

छन्दोपछन्द ४७९।

ज

जटिली ५६६।
 जटी ५६६।
 जम्बुडमांस ५८८।
 जम्म ४३४।
 जम्मनी ४३५।
 जम्मल ५६०, ५६१, ५६२, ५६४, ५६६,
     ५६८, ५७०, ५७१, ५७२, ५७३,
     ५७४, ५८०, ५८२, ५८२; ०जलेन्द्र
     ५६१; ०नाथ ५६६, ५६७, ५६८;
     ०प्रतिमा ५६८।

जयकर ५११।

जयतारा ३५२।

जलाञ्जलि ५६७।

जलेश ५७६।

जवा ३८०; ०कुसुम २६२, ३०३।

जाङ्गुली १७७, २१७, २४५, २४६,
     २४७, २४८, २४९, २५३, २५४;

०तारा २१७; ०धारिणी २४७;
 ०महाविद्या २५०; ०मुदा २४७।

जामुडी ४११।

जामूनद २२२, २६२, २६७ ४१६।

जालन्धर ३७६।

जालिनीकुमार १२१; ०प्रभ ११३,
     ११८, १२०।

जोगोत्कार ४२६।

जानकाय १२७, १४०, १४५, १६५।

जानकका ४४५, ४०६, ४१२।

जानदेवी ४२६।

जानमयइल ४८३।

जानमूर्ति १२७।

जानसच्च २०, २१, २३, ३०, ६०,
     ६३, ६५, ७८, ८६, १२६, १२४,
     १३२, १३७, १७०, १७२, १७३,
     १७४, १७६, १७८, १८१, १८५,
     १८६, २०५, २२०, २५३, २८२,
     २८४, ३०१, ३०४, ३११, ३४६,
     ३४०, ३४८, ३६६, ३८६, ४१६,
     ४५०, ४६६, ४७५, ५१८, ५५८।

जानसंभव १६५।

जानाधिकान १०१।

ज्वालामुखी ४३६।

ज्वालामुदा ४२६, ४६५।

ठ

ठक्किराज १२७, ४१८, ४२०।

ड

डमर ८८, ८५७, ८२५, ८६०, ८६८,
     ८१६, ८६५, ८६६, ८६७; ०बक
     ८८६, ५०२, ५६१, ५८८।
 डाक ४४१, ५४२।

दाकिनी १६८, २८७ ४१०, ४२५, ४३१, ४३६, ४४१, ४५५, ४८१, ४८३, ४८५, ४९७, ५३१।
दाकिनीवच्चपञ्चर ३३१।
डामर ५१३, ५२०।
डिम्म ५७०, ५७४।
डोम्बिनी ४४१।
डोम्बौ ४४३, ४४६, ४७६।
डोम्बीहेरुक ४४३।

ढ

ठोल्कर्ण ५७४

त

तच्छक २८६, ३८६, ३७७, ३८५,
५१४, ५२१, ५७४, ५७७।

तथाता ११०, १११, १७६, ५६७।

तथागतज्ञान ४५६।

तथागतसम्भवमुद्भा द्व।

तन्त्र १२, १३, १६१, २६६, ५१५;
०शाज १, ६००।

तन्त्रास्थाय २६६।

तर्जनीमूला ५५७।

ताराषुद्व ३८१, ४७४; ०वा ४८०।

तारा १८, ४७, ४०, ४६, ५६, ६४,
६६, ७०, ७५, ७७, ८६, १०४,१७६, १७७, १७८, १७९, १८३,
१८७, १८८, १८९, १९०, २००,
२०४, २०५, २०६, २०८, २११,
२१३, २१४, २१५, २१८, २१९,२२१, २२२, २२३, २३५, २३७,
२३८, २३९, २४१, २४६, २४८,२५२, २६०, २६७, २२८, २४३,
२६५, २८६, २६२, ५६४;०देवी १८४, २२०, २४१;
०धारणी १८१, १८२, १८४,
१८७, १८८, २३५, २३६।तामिली २६७, ३४७, ४१५; ५८३,
५८४; ०सम २१०।

तारोदय ३४५।

तारोद्वकुरुक्षुमा ३४७, ३७८।

तार्द्व ६७२, ६७७, ६७८।

तास ६८।

तिळक ५८४।

त्रिकाय ५०५; ०यात्रक ४८२,
५८७।

त्रिकाल खायी २५१।

त्रिगृहालय २३१, ६४६, ४१६, ५८३।

त्रितच्च २६३, ३६८, ४६६, ४७०,
४७६, ४३२।

त्रिदण्ड ३४२।

त्रिदण्डि ८८।

त्रिदण्डि ४०, ४४, ८८, ३४१।

त्रिदण्डपुर ३४८।

त्रियताका ४२८, ४७०, ५१०, ५११।

त्रिभवतारिणी २०६।

त्रिग्ल १७०; ०मुकुटिनी २५१।

त्रिग्ल-प्ररण ७२, १००, २६७।

त्रिग्लग-गाया १०६, १८८, २२५,
२७२, २७३।

त्रिशिरा २७८।

त्रिशिरा २७४।

त्रिशूल ८२, ६३, ६६, ६८, ७४, ७६,
२६६, ८०२, ४०६, ४८२, ४८१,
५११, ५८८, ५६०, ५६८; ०दण्ड
८८।त्रिमय १, ४, १४, १५, १६, १७;
०शाज १, १३, १४, १७।

त्रिसगयराजकल्प १६।

त्रैयम्बिक ६७।

त्रैलोक्याचासनी ४३४।

त्रैलोक्यमाण ४३४।

त्रैलोक्यवच्च ५३४।

चैलोक्यवशङ्कर ७५, ८०, ८२, ८६।	प्रविशाधिशासन ५८०।
चैलोक्यविजय ५११; ०मुद्रा ४५२, ३७२, ३८०।	इतिहासिकाल ४४, १३६।
चैलोक्याक्षय ४७४, ४७६।	हिमिन् ५३५।
चैलोक्याक्षय ४३५।	हिसुजहेतुक ४७३।
चैलोक्यादर ४३५।	देववस्थ ५४५।
च्यव ४१६; ०वर्तिन् ४२०।	देववस्था २२६; ०विचिका ४४७
च्यवक्षसखा ५७६।	०वच्छी २३१, ४०६।

द

दत्ता ५६१।	धनद ५६०, ५६१, ५६२, ५६३, ५६४,
दम्भोलि १५३।	५६५, ५६६, ५७३, ५७५, ५७७।
दर्पण १२४, १२६।	धनदतारा २२०।
दशपारमिता १८०, १८२, २२६, ५६४।	धर्मचक्र ६, १०१; ०मुद्रा ६, १०७,
दशभुज-सितमारीची २७५।	१११, १२७, ४०८।
दशाक्षर २८३, २८६।	धर्मधातु ६६, १०८, १५७।
दाढिमकुसुम ४२५।	धर्मधातुवागीश्वर १२७, १२८।
दिक्षाल १६२।	धर्मनैरात्र्य १०५।
दिक्षाल २१४, २३६।	धर्मप्रविचय ४८६।
दिग्बन्धमुद्रा ५१८।	धर्ममुद्रा १२७, ४१७, ४७१।
दिग्बन्धरा ४३६, ४६२।	धर्मरत्न ४५६।
दिव्यकाय ३७६।	धर्मशङ्कसमाधि १२६, १५७, १५८।
दीपतारा १७६, १८४, १८१, १९७, २१६, २२८।	धर्मसंकरमति ४१७; ०पाद २००।
दीपा १५७, ३१२, ३२४।	धर्मसंदेश १२५, १५३, १८६, १८५,
दुर्गोत्तमार्थिणी २३७, २३८; ०तारा २३७।	२५५, २५६, ३५६, ४४०, ४४२, ४५२, ४५३ ४५५, ४७२, ५४२; ०शाल ३७३; ०मुद्रा १०, १२, ४५६; ०यात्रा ३२६।
दुर्बयचन्द्र ४८६।	धान्यमङ्गलो ४२१, ४२२, ५६२।
दुर्जया ५०२।	धारणी ५८, ५४, ८८, ४१७; ०वन्ध ४५३।
देवकुल १६८।	धारा ५६।
देवदत्त १८०, १८६, २१४, ५६३, ५६४।	धारानम्भक ५६८।
देवराजा ४८७।	धारिणी ३६६।
देवासुरदब्धिर ४५७।	धुगन ८०, ८८।
देविन ५१०।	धुत्तरक ५६८।
देविन ४८२, ४८।	धृष ५०, १५४, ५८८।

ध

धनद ५६०, ५६१, ५६२, ५६३, ५६४,	धनदतारा २२०।
५६५, ५६६, ५७३, ५७५, ५७७।	धर्मधातु ६६, १०८, १५७।
धनदतारा २२०।	धर्मधातुवागीश्वर १२७, १२८।
धर्मचक्र ६, १०१; ०मुद्रा ६, १०७, १११, १२७, ४०८।	धर्मनैरात्र्य १०५।
धर्मप्रविचय ४८६।	धर्मप्रविचय ४८६।
धर्ममुद्रा १२७, ४१७, ४७१।	धर्मरत्न ४५६।
धर्मरत्न ४५६।	धर्मशङ्कसमाधि १२६, १५७, १५८।
धर्मसंकरमति ४१७; ०पाद २००।	धर्मसंदेश १२५, १५३, १८६, १८५, २५५, २५६, ३५६, ४४०, ४४२, ४५२, ४५३ ४५५, ४७२, ५४२; ०शाल ३७३; ०मुद्रा १०, १२, ४५६; ०यात्रा ३२६।
धर्मसंदेश १२५, १५३, १८६, १८५, २५५, २५६, ३५६, ४४०, ४४२, ४५२, ४५३ ४५५, ४७२, ५४२; ०शाल ३७३; ०मुद्रा १०, १२, ४५६; ०यात्रा ३२६।	धान्यमङ्गलो ४२१, ४२२, ५६२।
धर्मरत्न ४५६।	धारणी ५८, ५४, ८८, ४१७; ०वन्ध ४५३।
धर्मसंदेश १२५, १५३, १८६, १८५, २५५, २५६, ३५६, ४४०, ४४२, ४५२, ४५३ ४५५, ४७२, ५४२; ०शाल ३७३; ०मुद्रा १०, १२, ४५६; ०यात्रा ३२६।	धारा ५६।
धर्मशङ्कसमाधि १२६, १५७, १५८।	धारानम्भक ५६८।
धर्मसंकरमति ४१७; ०पाद २००।	धारिणी ३६६।
धुगन ८०, ८८।	धुत्तरक ५६८।
धुत्तरक ५६८।	धृष ५०, १५४, ५८८।

- धृपतामा १७६, १८४, १८२, १६७, १६६, २२८।
धृपा १५७, ३१२, ३२४।
ध्वन्यायकेयुरा ८०३, ८१५, ८२६।
- न
- नकुली ५८२, ५८४, ५८५, ५८६, ५८७,
५८१, ५८२, ५८४, ५८०, ५८१।
नगरकोभ ८७०।
नम ८६४; ०आ ८४४।
नन्द ८५, २६६, ३८६, ५१४, ५२३।
नन्दिकेश्वर ४०६।
नन्द्यावत ४५६।
नयुंसकज्ञप ४६८।
नशकपाल ८०६; ०चर्च ४६६, ४८०;
४६१, ४६२; ०मनक ४७०;
०मुहूङ ५४६; ०शिर ४६७।
नतकी ५८६।
नर्तश्वरी ४८८।
नवयह २७६, ४०७।
नवांश्वरत्र ३८८, ३८६।
नाग ४०६ ४०७।
नागकेश्वर २३, २४, ४३७, ५८०;
०पुष्ट ४८; ०पुष्टकटा २०।
नागाभग्ना २८३, २८८, ५८२।
नागार्जुन १६४, २८७।
नागेन्द्रभूषण २८५।
नागेश्वर २४४।
नाद १५३।
नामसंगीत १२७, १६१।
नारायण ३५०।
निगड १६१।
नियह ५८२।
निरामिष ४१२।
निरासम्ब्रूण्यता ४४२।
- निरपाधिशेष ६७।
निर्माणाकाश ४५५।
निर्वाण ४५६, ४६१।
निर्विषीकरण ३८६।
निशुम्भ ४८६, ५१३।
निष्प्रस्तावा ३५२।
नौलकणठ ८८, ८६, १३०, ४१८,
४२०।
नुपर ३५८, ३८१।
नुकसद्विश्वमाला ४७२।
नुखा १५७, ३१२, ३२४।
नुसन्दहा ५८६, ५२२, ५२७।
नुहाव्य ३३, ६०, ७२, १०६, १५४,
१७५, १८८, २७१, २६१, ३००,
४४१, ५४४।
नुहाव्यबोगनी २३०, ४९४, ४४६,
४३०, ४८८।
नुरात्मा १४६, १६१, ४५१, ४७५,
५०५; ०मण्डलयोगनीविशुद्धि
४१०।
- प
- पञ्चकपाल २७२, ३८१, ३६१, ४१६।
पञ्चकुलस्थावर ५८६।
पञ्चक्य ५५६।
पञ्चगन्ध ३७८।
पञ्चमिन ४६०।
पञ्चज्ञान ४०५, ४८२, ४८१;
०ज्ञानात्मका ४४५; ०ज्ञानात्मिका
४२५; ०ज्ञानाम् ४६२; ०ज्ञाना-
मृत ४६४।
पञ्चतयागत १६०, १६६, २१५, २३१,
३५१, ३५२, ३७२, ३७६, ३८०,
४२६, ५०४, ५८२; ०मुकुटा ३२४;
०मुकुटी ३१२।
पञ्चधातु ४८८, ४८२।

- पंचबुद्ध ३६१ ; ०मयी ३८१ ; ०मुकुटन् | पद्मतारा २१६।
 १२७, ५८७ ; ०महासुकुटी १७८।
 ०गव ५६५ ; ०विशुद्धि ४६१।
 पंचभगवलाय ४६२।
 पंचमहादेवती ४०१।
 पंचमुण्ड ४०३।
 पंचमुहुरा २०८, २१०, ३८८, ३६१,
 ३६५, ३८८, ४४५, ४५७, ४८८,
 ५०४, ५६० ; ०धरा ४२७, ४६२ ;
 ०विभूषणा ४५१ ; ०विभूषित
 ४६१ ; ०विभूषिता ४८५।
 पंचयोगिनी ४४३, ४६२।
 पंचरक्षा ४०२, ४१०।
 पंचवीरकुमार १११, १४१, १४२ ;
 ०वैरक्षीखर १०५।
 पंचस्कन्ध १३७, ४६६, ५४४।
 पंचाक्षरमुहुरा ६।
 पंचांग ३६१।
 पंचानन्तर्य ३०, ३१, ४८, ५२, ५४,
 ८७, २५८।
 पंचाभिज्ञाता ५०६।
 पंचामृत २३१, ३६६, ३७६, ४१६,
 ४२६, ४३७, ४४६, ४७५, ४७६,
 ४८३, ४८८, ४९६, ४९६, ५६७,
 ५८१ ; ०इव ४८६ ; ०धरा ४४६।
 पंचोपचार १३०, ३८१, ४३८, ४५८।
 पंजर ३६०।
 पंजरमुहुरा ६।
 पगव ४२६।
 पताका २५७, ४६७।
 पञ्चकटा ३०८।
 पद्मकुण्डो ८८।
 पद्मकुण्डोहव ८८।
 पद्ममुण्ड ५४५।
 पद्मजालिनी ४८८।
 पद्मडाकिनी ४६०, ४६७, ४८९, ४८६।
- पद्मतारा २१६।
 पद्माष्टक ३६२।
 पद्मनर्तश्वर ७६, १८२, १८७, २३५।
 पद्मनर्तश्वरासाय ७७।
 पद्ममुण्ड ५६२, ५६४, ५६६।
 पद्ममुहा ५१७, ५१८, ५२२, ५२४
 पद्मराग ३०३, ३६८।
 पद्मवच्छी १६०।
 पद्मवङ्गमयाद ३१७।
 पद्मवासिनी ७५।
 पद्मवस्त्रा ८७।
 पद्माकार ११६ ; ०मति ४२।
 पद्मानक १३७।
 पद्मावती ५६४।
 पद्मग ४२१।
 परमानन्द २२७, ४८८, ४९२, ५६६ ;
 ०सुखाखाद ४७३ ; ०सुन्दर ४९१,
 ४८२ ; ०दा ४४६।
 परमाश्र ५१०, ५११ ; ०मुहा ५११ ;
 ०वक्ष ५०८।
 परम्पु २८०, २८५, २८७, २९६, ३०७,
 ३०८।
 पर्णपिण्डिका ३०७।
 पर्णश्वरी ३०६, ३०७, ३०८, ३०९,
 ३१०।
 पर्णश्वरीघारणी ३१०।
 पर्णझ ४८, १५८, १५९, १६१, २२४,
 ४८६, २६४ ; ०ताळ्हव ७६ ;
 ०निषमा १४५ ; ०निषमा १७७,
 २८५ ; ०श्वित १४६ ; ०ज्ञा ३१५ ;
 ०ज्ञावस्थित ४।
 परायका ४११।
 परायु २५१।
 पराय ७५।
 पाटक ४३७।
 पाष्ठरवासिनी ७५।

पाण्डुरा १८, ८५, ८६, १०३, २२२,	पूर्णमुदा ५१६ ।
२८६ ।	पुष्टीरमण्य ३७९
पातनी ४८८ ।	पुष्टिके ३६८ ।
प्रातालकन्या १४४ ।	पुस्तक ४०, ४६, ८८, ६४, ८५, ११७,
प्रातालसिङ्गि ३५० ।	११८, १२१, १३१, १५५, २१६,
पादखेप २१४, २३६, ३५० ।	२७१, २७२, २७३, ११६, ११६,
प्रापनाशृग्मुदा ५१५ ।	३३७ ।
प्रायस ४१०, ४११ ।	पुष्पतारा १७६, १८४, १६०, १६५,
प्रारद ३६८; वर्णा ४६६ ।	२१६, २२८ ।
प्रासमिता ४८८ ।	पुष्पा १५७, ३१२, ३२३ ।
प्रासमी ११४, ६६० ।	पुजादेवती १३८, १४० ।
प्राहिजात २०४; ऋक २४५ ।	पूतन १६८ ।
प्रारोक्ष ६६ ।	पृथ्वीसंग्रह १६०, २५६ ।
प्राश्नतारा १६१ ।	पैखपातिक ५४१ ।
प्राप्तिनी २२६ ।	पोतलक ४२; ऋक्ष्याल ४० ।
प्राप्ती १६८ ।	पोद्विलिका ३८६ ।
प्रिचुवा २६६ ।	पोषध २१६, ३७० ।
प्रियहपात ४८५; ऋपातिक ०मन्त्र १०३ ।	पौष्टिक ३६८, ३६८, ५३६ ।
प्रित्तज ४१६ ।	प्रज्ञा ८८, ३२०, ३२६, ४४४, ४४८, ४७७, ५०५, ५२६, ५३१, ५३२,
प्रियाचि ४०७, ३०८, ३१० ।	५३७, ५३८, ५४६, ५८१, ५८७ ।
प्रियुक ४११ ।	प्रज्ञाखड़ ११७, १३२, १५६ ।
प्रीठतारा ५६५ ।	प्रज्ञामक १५६ ।
प्रीठोपमीठ ४७६ ।	प्रज्ञातत्त्व ३३५ ।
प्रीलचोपयीलच ४७६ ।	प्रज्ञान्तक १३७ ।
प्रुक्षसी ३१०, ४४५, ४४६, ४७६, ५६६ ।	प्रज्ञापारमिता १०७, १११, १२८, १४८, १५३, २२४, २२६, ३१०,
पुहूल ४७६ ।	३११, ३१२, ३१३, ३१४, ३१५, ३१६, ३१७, ३१८, ३१९, ३२०,
पुरक्षोभमन्त्र ४८६, ४४८, ४७८	३२१, ३२२, ३२३, ३२४, ३२५, ३२६, ३४०; ऋदेवी ३२५;
पुरन्दर ३०० ।	०पुस्तक १३७, १२८, ३१२, ३१३, ३२१, ३२६ ।
पुरक ५६० ।	प्रज्ञापालित ७१ ।
पूर्ण ५६८, ५६७ ।	प्रज्ञापुट ४४५ ।
पूर्णगिरि ४५६, ४५५ ।	प्रज्ञामन्त्र १३० ।
पूर्णभद्र ५६०, ५६१, ५६२, ५६३, ५६४ ।	
५६६, ५६७ ।	

- प्रज्ञालिङ्गित ५००, ५०२, ५०३, ५०४, ५०७।
 प्रज्ञालोक ४२१।
 प्रज्ञावर्जनी ३१६, ३२७, ३३१, ३३६,
     ३४०।
 प्रज्ञावद्विनिधि ११०।
 प्रज्ञावद्विविधि १५१।
 प्रज्ञोपाय १८५, २८८, ३८६, ४५०,
     ५२५, ५८६; ○विधान ४७३।
 प्रणयडा ४२७, ४२८।
 प्रणव २३२, ४३२, ५४६।
 प्रतिबिम्ब ४२८।
 प्रतिभासमाचक ४२।
 प्रतिसंहा ३६७, ३६८, ४०५, ४०७।
 प्रत्यक्षिरा ४०२।
 प्रत्यवेक्षणा २२७; ○ग्ना १६०, १६६;
     ○ज्ञान १३६, ४६३, ४६७।
 प्रत्यवेक्षा ४८३।
 प्रथालौठ १२३, १२४, २०८, २०९,
     २१०, २४१, २५७, २८६, २८६,
     २७६, २७७, २८०, २८२, २८४,
     २८६, २८२, ३०३, ३२७, ३३१,
     ३३६, ४४०, ४४२, ४५६, ५०७,
     ५१०, ५३०, ५५४, ५५५, ५५७,
     ५५८, ५८३, ५८४, ५८८; ○पद
     ५०६, ५२८, ५३०, ५३१, ५३५,
     ५३६, ५४०, ५४७, ५४०, ५४८;
     ○पदा ४०३, ४२५; ○सुरक्षान
     ५१६, ५२१; ○स्थ ४६; ○स्था
     २८२, ३०७; ○स्थित ५४६;
     ○स्थिता ४५४।
 प्रथालौढा ४१६।
 प्रथेक २०१; ○बुज्ज ५७।
 प्रदीपतारा ३५२।
 प्रदीपसंज्ञमध्यन्दाय १०३।
 प्रदानकर्त्तृत्वे १७१।
- प्रभावती ४२७।
 प्रभास्तर ४८०, ५२६।
 प्रसुदिता १००।
 प्रलयामि २५७, ४७२; ○यानल ४४०,
     ४४२।
 प्रवाल ३८६।
 प्रवेशन १६१।
 प्रसन्नतारा २४१, ३५२।
 प्रस्त्रिय ४६८; ○सम्बोधक ४८६।
 प्राकार ३६०।
 प्राणावन्ध ३७५।
 प्रियदर्शना ५०२।
 प्रीति ४६८, ५११; ○सम्बोधक ४८६।
 प्रेत ४०६, ४४१, ४५८, ४८८, ४९५,
     ५३२, ५४१; ○तासनस्य ५४६;
     ०स्था ४३७।
 प्रेतसन्तर्पित ४६।

फ

प्रत्यक्षार ४३७

ब

- बदर २६४; ○क ४२
 बदरीकाटक १८१।
 बन्धन १६१; ○मुक्ति १८६, १८८।
 बन्धुक २२, १११, १३३, १४६,
     २८२, २८२, ३०३, ३८०।
 बिन्दुयोग १८६, ४६४।
 बिहूपाता ४०१।
 बीजपूर ५८५; ○क ५८०, ५८८,
     ५९५, ५९६, ५८०।
 बीमत्स ५१२।
 बुद्ध ४१।
 बुद्धप्राज्ञ ५००; ○बोल ५०७।
 बुद्धार्थ १६४, ४६१।

- बुद्धक्षेत्र १२ ।
 बुद्धाकिनी ८५५, ८६०, ८६१, ८६२,
     ८८२, ८८४, ८८६ ।
 बुद्धतारा २१६ ।
 बुद्धाटक १९५ ।
 बुद्धप्रीति १६४ ।
 बुद्धभट्टारक ५०६ ।
 बुद्धमाव १६५ ।
 बुद्धमाषित २६६ ।
 बुद्धमखल ३६१ ।
 बुद्धमाता ३२५ ।
 बुद्धमोद १६४ ।
 बुद्धरत्न ४५८ ।
 बुद्धराग १६४ ।
 बुद्धवाच १६५ ।
 बुद्धसम्भव १६५ ।
 बुद्धस्मित १६५ ।
 बुद्धहास १६५ ।
 बुद्धिवद्धनी ३१६, ३२७, ३३१,
     ३३६, ३४० ।
 बुद्धोपसंहार २५५ ।
 बोधिचित्त १, ३, १३, १६, ६७, ३००,
     ४४८, ५२५; ०चन्द्र ५१५, ५२०;
     ०चित्तादिपूर्ण ४२५; ०चित्तोत्ताद
     १६, ६४, १०६, १३८ ।
 बोधिलक्ष्म ४०६ ।
 बोधिसत्त्व १७८, ३२५ ।
 बोधङ्ग ४६४; ०भावना ४८८ ।
 बोधङ्गी ४८१, ४८२, ४८४, ४०१;
     ०धारणी ३०५; ०मुमा २७७ ।
 बोधङ्गकुषुम २०२ ।
 ब्रह्म २४१, ४८८, ५१२, ५७१ ।
 ब्रह्म ३३० ।
 ब्रह्मकपाल ३६८ ।
 ब्रह्मचर्य ३६६ ।
 ब्रह्मसुख ५१० ।
 ब्रह्मलोक २०१ ।
 ब्रह्मविहार १५६, १७६, १८४ ।
 ब्रह्मगिरि २५७, २८०, २८४, २८५,
     २८७, २८९ ।
 ब्रह्मा ११७, २१४, २३६, २४१, २७४,
     २७६, ३००, ३५०, ४०६, ४०६,
     ४२६, ५१०, ५५६ ।
 ब्रह्मायश्चिखर ५०६ ।
 ब्रह्माण्डी ५४१ ।
 ब्राह्मी १४४ ।
- भ
- भक्तिवस्तुला ३१८ ।
 भगवत्तोकेश्वर ६१ ।
 भद्रक १६३ ।
 भद्रकुम्भ २१४, २३६ ।
 भद्रवट १२, ५०६; ०हस्ता ४१८ ।
 भद्रा ५६२, ५६६ ।
 भद्रासन १७८ ।
 भद्रक ४३७ ।
 भस्म ४८६, ४८४ ।
 भिष्णुपाल ३०१ ।
 भौमदर्शना ५०२ ।
 भौमा ५०२, ५६६ ।
 भौमभगिनी ४०४ ।
 भूजगयज्ञोपदीती ४१; ०गामरण
     २६५ ।
 भुवनेश्वर १६१ ।
 भूवरतिक्षि ३५० ।
 भूवरी १६१, ४४६, ४४७ ।
 भूत १७०, ४८७, ४०६, ४१०, ४३७,
     ४४१, ४५८, ४८३, ४८५, ५३२,
     ५६३; ०कोटि १६४ ।
 भूतडामर ५१२, ५१३, ५३४, ५३६,
     ५३०, ५३४, ५२५, ५२६ ।
 भूतडामरतंत्र ५१५ ।

भतासनमुक्ता ५१७।
 भसिधारणी ३५०।
 भरिणी ७५।
 भट्टुठी ३७, ४०, ४८, ८६, ५८, ६८,
     ७५, ७७, ३८१, ३८२; ०मुक्ता
     ३८२।
 भट्टाचार्य १८८, २३५।
 भट्टाचार्य १४६।
 भैरव ४२५, ४४०, ४४२, ४६१, ५०८,
     ५०६।
 भैरवा ५०८।
 भोट २६७।
 भमर ८४, १२४, १२५, १४६,
     ३५३, ३५७, ३६०, ३६१, ३७१।
 भमरसिधुन १४७।
 भमरीयोगकुरकुला ३५४।

म

मकर २७४, २७६।
 मङ्गलसेन ५४६।
 मङ्गुकमार ६६, १५१।
 मङ्गुधोष ४६, ७१, ८५, १००,
     १०३, १०५, १०६, १०७, १०८,
     १०९, ११२, ११३, ११५, ११७,
     १२१, १२२, १२३, १२४, १२६,
     १३०, १३१, १३७, १३८, १४१,
     १४२, १४८, १५०, १५२।
 मङ्गुतस्त्र ३६०; ०नाथ ८६, १०८,
     १२८, १४८, १५०, १६२, १६३,
     १६६, १६७, ४४६।
 मङ्गुराज २६६।
 मङ्गुवर १०२, १०२, १०८, ११३,
     १३२।
 मङ्गुवर्ष ८६, ८४, ८७, ८८, ८९,
     १०५, ११३, ११६, ११८, ११९,

१४६, १६१, १६३, १६५, १६७,
     ४५२।
 मङ्गुश्री ६२, ८५, ८६, ८८, १०८,
     १०९, ११०, १११, १२०, १२६,
     १२६, १२६, १३१, १३६, १४१,
     १४२, १४४, १४६, १४९, १५३,
     १५४, १५५, १५६, १५७, १५८,
     १५८, १६०, १६५, १६६, ३६५,
     ५०६।
 मङ्गुश्री-कुमार ७५।
 मङ्गुक ४१२।
 मणि ४५६; ०घरी ४०६; ०वंश
     ५८५।
 मणिधर २७, ३६।
 मण्डलक २२१।
 मण्डलराजायी ४६२।
 मति ३२६।
 मत्त्व ४११।
 मदन ८३, १२६, १७१, १८१,
     १८३, १८६, १८८, २३४, २३६,
     ४६६, ५००, ५३६, ५४०।
 मदनपल ३६७।
 मधुकर १२५, १३०, ५११।
 मध्यमकर्षिः ४१७।
 मध्या ६६।
 मनोरथरचित ४४४।
 मनोविज्ञान ४७०।
 मञ्चामुसारिणी ४०२, ४०८।
 मञ्चय ४१४, ४६६।
 मञ्चूर ४३; ०पिच्छ ४१५, ४४५,
     ४५१, ४००, ४०२, ४०७;
     ०पिच्छक ४३६।
 मञ्चसरीतारा १०७
 मञ्चाकारिका ४८, ५२, ५४, ५६,
     ७१, ७७, १७८, १८८, १९८,
     २००, २१३, २२३, २२७, २२८।

महाकाल ४६७, ५८४, ५८८, ५८९, ५९० ; ०भट्टाशक ५८४।	महामेलापक ४६७। महामोक्षपुर २२७, ४०५। महायद्ध ५६२; ०यद्धसेनापति ४०४; ०यद्धियो १०५।
महाकालिका ५८८; ०काली ५८४।	महायद्धा ५०२।
महाकेलिन ५६२, ५६७।	महायान ४, २२५, ४०६।
महाचूड़गोवण १७०।	महारक्षा ४।
महापौनितरारा २०८, २०९; ०क्रम- तारा २११।	महाराजलीला ४७, ५१, ५३, ६३, ७४।
महातंत्र १।	महाराजिक ४०८।
महातैल १८२।	महाविज्ञान्यासी ४०४।
महाघनद ५६२, ५६६।	महाविधर २५६, ४५८, ५६४।
महानाशा ४२७।	महाविद्या ४३४।
महापद्म २६६, ३६३, ३७७, ४८६, ५१४, ५२१, ५६७, ५७४, ५७७।	महावीर्या ४२७।
महापुरुषलक्षणा ५५६।	महाआश्री २४५; ०तारा २४४; ०तारिणी २४५।
महाप्रज्ञा ३१६।	महासमुद्रमेखला ४३५।
महाप्रतिसंहा १०२, ३६६, ३६८, ४०१, ४०५, ४०७, ४०९।	महासत्त्व २३७।
महाप्रथमिगा ४०२।	महासरसती ३२६, ३३०।
महाप्रलय ४२७।	महासाहस्रप्रमर्दनी ४००, ४०२, ४०६, ४०८।
महाप्रेक्षार ४३७।	महास्थामप्राप्त ७१, ३०८।
महाबल १३७, ४१८, ४२०, ५०७।	महासितवती ४०१, ४०२, ४०८, ४०९।
महाबला ४२७।	महासुख २२७, ३७०, ४८३, ४५६, ४५५, ४८७, ५८१; ०करा ४४८;
महाभूत १६०।	०सुखाकार ४४२; ०सुखाधार ४४८; ०सुह ४६०, ४६६, ४८१; ०सुहयो ३८२।
महाभूतमगड़ल ४२४।	महिष ४१७, ५२६, ५२०, ५२२, ५२६, ५४६, ५४८, ५५८; ०स्य ५५७; ०य ५५२।
महाभूतभैरवा ४२७।	महेश्वर ७१, ४०६, ५३९।
महामंत्रानुसारिणी ४०२, ४०८, ४०९।	महेश्वरा ५८८।
महामांस ४६२, ४७५, ४८४।	महोदधि ५०२।
महामाया ४६४, ४६६, ४५८, ४६५, ५६८; ०चक्र ५१२; ०देवी ४३७।	महोदग ४५७, ४०६।
महामायातन्त्र ४६६।	
महामायूरी १७७, २१५, २४५, ४००, ४०२, ४०७, ४०९।	
महामुद्रा १२६, १२७, ४३५, ४४८, ४५७, ४७१।	

मालिक ७४।	माल्या १५७, ३१२।
माणिभद्र ५६०, ५६१, ५६२, ५६३,	माणसुखा ८८।
५६६, ५६७, ५७०।	माहेन्द्र २५८; ○विल ५५१; ○महल
माढी ५६६।	७८, ७९, ८०, १६६, २२६।
मातकी ३१०।	मिचता ६७।
मातुलुक ५६४।	मुक्तक ६४, ११६, ३५०।
माटमण्डल १७६, १८४।	मुखेन्द्र ५६०, ५६१, ५६२, ५६३,
मात्सर्यकी ४४७; ○वचा २३०;	५६६, ५६७।
○वचो २३१, ४०६; ○यिका १६८।	मुहू ४१।
मामकी १८, ४४, ६६, १०३, १५८,	मुद्रा ८५, २५७, ३००।
३२२, ४८८, ४७७।	मुनिकुमार ५७६।
मायाजालकम ८७, ○तंत्र ३७८।	मूषक २८४, २८७, २८९, ४१६,
मायुरी ४०७।	५६३।
मायेपम ४७०।	मूषिक ५६३।
मार १६५, १७३, १७५, १८४, २६०,	मृगपतिष्ठर्म ५५७।
२६६, २७०, ३५०।	मृगहस्ता ५६८।
मारणी ४६८।	मृत्युवधनतारा २१२; ○सिततारा
मारिणी ५०२।	२१४; ○वचनोपदेशतारा २३६।
मारसंघ ५५३।	मृत्युवधनसंघ २१३।
मारिप्रश्नमनी ३०७।	मृदग ४२६।
मारीची १७६, २१५, २७४, २७५,	मेखला ३५८, ३८१, ४२८, ४४७,
२७७, २७८, २८०, २८१, २८३,	४६१, ४७५।
२८४, २८०, २८२, २८५, २८६,	मेधावर्जनी ३१६, ३२७, ३३१, ३३६,
२८७, २८८, २८९, ३००, ३०२,	३४०।
३०३, ३०४, ३०५, ३०६;	मेघ २२६, ४८७।
०धारणी ३०६; ○पिचुवा २६६;	मेलापकोपमेलापक ४७१।
०मुदग २६४; ○मुका ३०४।	मैत्रेय २०, २३, २४, ४६, ७१,
मारीचुद्वतंत्र ३०२।	५१०, ५६०।
मारुतमण्डल ५५०।	मोदक ४१।
मार्ग १३८।	मोह ४५०।
मार्गात्रियग ५६, १०६।	मोहणी ४६४, ४८१, ४८८।
मार्जार ४३७; ○चम ४१४; ○चर्मो-	मोहवधी १६१; ○वचा १६८, १८८,
त्तरीया ४१५।	२११; ○वचो ४०६, ४४७, ४५०।
मारा ७०, ४२४।	मौकिक ४६०।
मारामंथ ४६, १६२, ४६५।	
मारुताजता ४८६।	

य र

यज्ञ ३५७, ४०६, ४०७, ४०८,	रथगांकर १४८।
४३४, ४३७, ४४१, ४४५, ५१२,	रथयमानक ५२८, ५२९, ५३४,
५२२, ५२२, ५२२, ५२२; ०दय	५३७, ५३८, ५४०।
५२२; ०सेवापति ५७८।	रथलोकेश्वर ८४।
यज्ञशृंखल ५२६; ०शृंखल ५२२।	रथ्मा ४०५; ०पक्ष ४५६।
यज्ञिणी १४४, ४०६, ५४१।	रजःस्त्रा १८१, २४४; ०कर्पट १८७,
यज्ञेश्वर ८०; ०श्रद्धी ८२।	५३४।
यज्ञदत्त ५२६, ५२४।	रति ५११।
यज्ञोपवीतवत्खड़ाक ४६६।	रतोल्सव ४८२।
यम ४०६, ५४१, ५४२, ५४४।	रत्न ४८८, ४८४; ०घट ४०७;
यमदण्ड ५६७।	०चटा ३५, ५२७, ४०२, ४०८,
यमदूती ५२८।	४८२; ०डाकिनी ४६०, ४६७,
यमहिट ५५४।	४८२, ४८६।
यममध्यनी ४६७, ४६६।	रत्नवय ५२, ६७, ५७८; ०शरण
यमान्तक १०७, १०८, १३७, २५५,	५५; ०चित्य १६०।
५२८, ५२०, ५२३, ५२४, ५२५,	रत्नतारा २१६।
५२७, ५२६, ५४७, ५४८, ५५८,	रत्नमझरी ५४५।
५५५, ५५६; ०नालत ५२३।	रत्नराज ५४५।
यमारि ६५, ५२८, ५२०, ५२२,	रत्नवच्ची १६०।
५२६, ५४१, ५४२, ५४४, ५४७,	रत्नसम्भव १६, १८, ६४, ६६, १०६,
५५०, ५५२, ५५५; ०रुप ५४८,	१७५, १८१, १८८, २२२, २४६,
५५०।	४०२, ४७५, ४८८, ५४८, ५७४;
यानन्दय ५६४।	०मुकुट ५६०; ०मुकुटिनी ४२२।
यामिनी ४४०, ४६८।	रत्नाकरगुप्त १७, ५०५।
याम्य ५५२।	रत्नाकरशान्तिपाद २४६।
युगमानामि ५१६; ०नामग ५५८;	रत्नाचल ७०; ०गुहानाम्य ६२, ६८;
०नवहि ५५५।	०गुहायय ७६।
योगाचार २१०; ०क्षम ४८१।	रत्नेश १४४, १४६, १६६, २२१,
योगिपट ७६, ८१।	४४५, ४४७, ४४८, ४८८, ४८९;
योगिनी ४२७, ४३५, ४४४, ४५८,	०प्रेतहक ५७२।
४८४, ५४६; ०मूर्ति ४५०।	रविगुप्त १५६।
योगिनीतम्भ ४४३।	रसिमालिनी ११।
योगिनीतम्भ ४४३।	रत ४५०, ५५१।
योगिनीतम्भ ४४३।	रथ्मा ४४८।

- रसवच १८१।
रसायन ३५०, ५०८।
राज्ञस ४०६, ४३८, ४४२, ४६५,
५३२, ५४०, ५६१, ५६६।
रागप्रसिता ५४५।
रागराज्य ३६०।
रागवच ४४५; ○वचा ४५०; ○वचिका
१६८, २२६, ४४७; ○वचो २३१,
४०६।
राजलीला २४५।
राजश्रीतारा ५६३।
रावण ४५।
राज २७६, २८१, २८६, ३४५,
३४८।
रक्षक ३८१, ४२८, ४४७, ४६१,
४७५, ४८६, ४८८।
रघु ५४६।
रुद्र ११७, २१४, २३६, २४१, ३५०,
३८६।
सधिरपर्हिपूर्ण २६८; ○पूर्हिकपाल
४१४; ○पूर्यकपाल ४१४।
रूप १६४, १६६, ४०६, ४४६,
४५०, ४८८, ४८२।
रूपिणी ३१६, ४२५, ४३६, ५०२।
रेखाधिकानमंच १०२।
रेवती ४०७।
रोद्र ४८६।
रौद्रासन ४७२; ○स्य ४६७; ○स्था
४६८।
बौद्धी ५६६।
- ल
- लक्ष्मय २१४, २६०, ३५६, ३७४,
३७१।
लक्ष्मरी ४२७।
- ललाना ४४८।
ललितगुप्त २५७, २७०
ललिताश्रेष्ठ ३२, ४६, ७६, १०४,
१११, १४५, ३६६, ३६७, ४०६,
५०८; ○श्रेष्ठ २४६, ४०२;
○सनस्था ४१४।
ललितासन १०१; ○संस्थिता ५६३;
○स्य १२८; ○स्था ४१५।
ललितास्था १२८।
लाङ्गुलिका ४५६।
लामा ४२५, ४३६।
लाल्या १५७, ३१२, ३२४, ५२३।
लिपिकाळा ४२८; ○शाल्य ४२६।
लीला १०५, १४१; ○शेषस्थित ६६।
लीलावच ५६०; ○शनि (वच) ३६१।
लोकधातु २०१, ५०६।
लोकनाथ २६, ३१, ४६, ५०, ५६,
६०, ८१, ४५, ४७, ८८; ○पाल
५००।
लोकेश १६३।
लोकेश्वर २६, २४, २७, ३०, ३३,
३६, ३७, ४१, ४२, ४३, ४६,
५०, ५३, ५४, ७८, ८०, ८२,
४५, १४६, १८८, २६६, ५५७।
लोकेश्वरी ४१८।
लोचना ८८, ८४, ८५, ८६, १०६,
२१६, ३२२, ३२३, ३४६, ३८६,
४७२।
- व
- वच १४४।
वचकाय १६२, १६३।
वचान्य ४४।
वचगर्भभित्त्वोषिपद ३८७।
वचगान्धारो ४०६।
वचगीति ४६६; ○गीतिका ४६०;
○गोता ५१८।

- वच्चघण्टा १८०, १८५, २१६, २२६।   ३४०, ४५१; ०स्य २८१; ०स्या
वच्चघोणा ४३८।   ३१५; ०पर्यङ्गा २१२, २१३, २३८,
वच्चक्षमुदा १६०।   ४१७; ०शिर् ८२, ८६, ८८,
वच्चचर्चिका ३६५, ३६६।   १२७, १४०; ०शिर्मो १८५, १६०,
वच्चचित् १६२।   १६३, ३१४, ४०५।
वच्चज्वाला ६।   वच्चपाणि ८८, ७१, ४१८, ५५७।
वच्चज्वालामलाक्ष ४२४, ५१२।   वच्चपाशी १७६, १८५, १६६, २१६,
वच्चडाक ४६६, ४८१, ४८५, ४८६,   २६०।
      ४८७, ४८१, ५०३।   वच्चप्राकार ५, ८८, १६५, २१८,
वच्चडाकिनी ८८८, ४४६, ४५४, ४५७।   २२६, २५५, २८६, ३८८, ४०५,
      ४५६, ४६७, ४७५, ४८२, ४८६,   ४२४, ४५६, ५५९।
      ४८८, ४८६, ४८२, ४८४, ४८५;   वच्चपुष्प ४४, ६२१।
      ०डाकी ४४५।   वच्चपुष्पा ५१८।
वच्चतारा १७८, १८६, १८८, १८९,   वच्चमास्त्री ४८८, ४८६, ४६२, ४६४।
      १६२, १६३, १६४, १६६, २००,   वच्चमौष्ठ ५०६।
      २१६, २२८।   वच्चमूर्मि १६५, २१८, २८६, ३८८,
वच्चतीक्ष्णा १२७, १४०, १४५, १४८,   ४२५, ४८७, ५५६।
      १५६।   वच्चमृत् १६४।
वच्चधर २२६, ४३२, ४५८, ५१५, ५१७,   वच्चमैरव ५८८।
      ५२४, ५२५, ५४२; ०पद ४६३।   वच्चमैरवी ४८८, ४८६, ४६२, ४६४।
वच्चधर्मी ३६, ४८, १३४।   वच्चमण्डपमुदा ५।
वच्चधात्रौश्री ६५, २८०।   वच्चमण्डुलालंकारमहायोगतंत्र १६।
वच्चधात्रौश्री मारीची २८०।   वच्चमयीभूमि २२६, २५५, ४५६।
वच्चधृष्ट ४४।   वच्चमहाकाळ ५८५।
वच्चधूमा ५१८।   वच्चमास्त्या ५१८।
वच्चनृत्या ५१८।   वच्चमुदा ३, ११, १४।
वच्चपञ्चर ६, ८६, १८०, १८६, १६५,   वच्चयान २२५; ०प्रवर्तनी ४२१।
      २००, २१८, २२६, २३३, २५५,   वच्चयोगिनो ८०, ८१, १०३, २५६,
      ३८८, ४०५, ४२४, ४५६, ४६६,   २६५, ४८८, ४५२, ४५६, ४५८,
      ५५६।   ४५५, ४५६, ४५७, ४५८, ५८७;
वच्चपञ्चसमायोग ४७६।   ०योगिनीये ४५७।
वच्चपञ्चेश्री ७६।   वच्चराग १६१।
वच्चपर्यङ्ग २२, २६, ८०, ११७, ११८,   वच्चरौत्री ४८८, ४८२, ४८४।
      १२६, १२१, १४१, १५७, १५६,   वच्चकास्त्रा ५१८।
      १७६, १८४, १८५, १८७, २२८,   वच्चवर्णगी ४५२, ४५३, ४५४, ४५५,
      २६१, ३०१, ३१०, ३१६, ३१२,   ४५६।

- वच्चवाराहो ८२४, ८२५, ८२६, ८२७, वच्चवैश १६६, २३१, ५२६; ○मुदा
८२८, ८२९, ८३४, ८३५, ८३६, ५१८।
- ८३७, ८३८, ८४०, ८४२, ८४३, वच्चाश्चोक २७४।
- ८४८, ८४१, ५०४; ○कल्प ८३८। वच्चासन ५, १८, १६, २२, २३, २५,
वच्चवितान २५५, ८०५, ८२४। १५५; ○स्थ १६३, ५४२; ○सना
वच्चवीणासरखतो ३६६। ८३५।
- वच्चवैरोचनो ८५३, ८५४, ८५५, वच्चाहार ४४।
- ८५७। वच्चोदक ५१७।
- वच्चशर ४२४। वच्चोष्मांशुमांश ४।
- वच्चशारादा ३३७। वट ४३७; ○हृष्ट ४०७।
- वच्चप्रदृश्मला ४१६, ४१८, ४१५। वदाली २७६, २७७, २८२, २८३,
वच्चसंसय ४६६। ३०४।
- वच्चसमाजमुदा ३४०। वन्दना १०३, ११६; ○मंत्र ४५।
- वच्चसरखतो ३२६, ३२८, ३३०, वक्षिकुब्ज १६८, २२६।
- ३३१, ३३४, ३३८, ३३६, ३४०; वरदतारा १७७।
- (कुलिश०) ३३१; (कुलिशपूर्व०) वरालिका ५४८।
- ३३८। वराली २७७, २७८, २८२, २८३,
वच्चसंच २७, ७४, १०१, १३७,
१४५, १६२, २३०, २७२, २८५,
४११, ४१८, ५४५, ५४१। ३०४, ५४४।
- वच्चसंचडाकिका ४८२। वराह ३०३।
- वच्चसूचि २८५, ३०४। वराहमुखी २७७, २७८, २८२, २८३,
वच्चसूर्य २८८, २९१। ३०४।
- वच्चस्कोट १६६, २३१; ○स्कोटा १८४,
१९६, २२६; ○स्कोटो १८०। वर्तली २७६, २७७, २८२, २८३,
वच्चहुङ्कार ५०६, ५०७, ५६३, ५६८; ३०३।
- मुदा ५११। वशीकरण २४३।
- वच्च ४४५, ४४६, ४७५। वशाधिकार-तारा १७८।
- वच्चाश्चित ४०३। वशाधिकार-मंजुओ १५०।
- वच्चाशुग्मी ५०, १७६, १८५, १६६,
२१६, २३०। वसन्त ५११।
- वच्चाचार्य १५४। वसा २५३।
- वच्चाक्षरमंत्र ४८। वसु ६००।
- वच्चाग्रह ११६, १२४, १२६, ४५७। वसुओ ४६।
- वच्चाग्रहित ५०४। वसधारा ४६, ४२८, ५५६, ५८३,
वच्चाग्रहेश ५०५, ५१८। ५८५, ५८६; ○धारणी ४२६;
- वच्चाग्रहेश ५०५, ५१८। ○धारणी-
युक्त ४२६; मुदा ४८८।

- वसुधारिणी ५८१ ।
 वसुन्धरा ४२१, ५४१ ।
 वसुपुष्य ३०१ ।
 वसुमतीश्री ४२१ ।
 वस्तमुखी ४२१ ।
 वाकू१३३, १३५ ।
 वाक्य १४०, १४३, १५८ ।
 वागदिष्टान १०१ ।
 वागीश ६१, ४८१, ४८२ ।
 वागीश्वर ४४, १०५, १०८, १२७,
     १४०, १४१, १४२, १४३, १४४,
     १४५, १६०, २१३ ।
 वाग्वच १४१ ।
 वाग्विशुद्धिभावना २१; २३ ।
 वातंग ४१३ ।
 वादिमाथ ६८ ।
 वादिराट् ६५, ६६, १००, १०६,
     १०४, १०८, १०९, ११०, ११२ ।
 वामना ३०८ ।
 वामाङ्गपर्यङ्गिन् ६८ ।
 वायथ २२६, ५४१; ०मण्डल २६६ ।
 वायस ४७ ।
 वायु २३२, २५८, ५५६; ०मण्डल
     ७८, १६०, १६५, २५५, २७६,
     २८१, ३०६ ।
 वायुवेगा ४२७ ।
 वाराह २७६, २७८, २८८, २९२,
     ३००, ३०६ ।
 वाराही ४६१ ।
 वारियोगिनी ४४५, ४४६, ४७५ ।
 वारुण २२६; ०मण्डल ७८, ५५१ ।
 वासुकी २६६, २६६, २७८, २८८,
     ४०७, ५१४, ५२१, ५७४, ५७७ ।
 विकारोत्पलमुखा १४१ ।
 विकटोलंबटा ५८४ ।
 विकालदारी ५०९ ।
- विज्ञातानन् ५२१, ५३६, ५३८, ५३७,
     ५४०, ५४६, ५४७, ५५४, ५५६,
     ५५८ ।
 विज्ञ ११, ६८, १०२, १४७, १४८,
     १६५, २१८, २७६, २८०, २८४,
     २६०, २८६, ४०७, ४४८; ४४१,
     ४६६, ५१८, ५२५, ५५८, ५५७ ।
 विज्ञगता ६०७ ।
 विज्ञविनायक ४५८ ।
 विज्ञहस्ता १६६ ।
 विज्ञानक १६७, ५५८ ।
 विज्ञारि ५५६ ।
 विज्ञेश ५६२ ।
 विज्ञोपशम ६८ ।
 विज्ञोत्सारणा २६० ।
 विचिकित्सा ४३२; ०त्सकता १७ ।
 विचित्रकुण्डलिन् ५८१, ५८३, ५८६,
     ५८७; ०कुण्डलिनी ५८४; ०कुण्डली
     ५८० ।
 विज्ञति ४५० ।
 विज्ञान ४०६; ०मात्रात्मक ६८;
     ०संघ ४४६ ।
 विज्ञा १, ५०२ ।
 विज्ञादेवी ६७ ।
 विज्ञाधर ४३४, ५०६ ।
 विज्ञाधरपिटक १५२; ०पिटकीय
     १५३ ।
 विज्ञाराज १६७ ।
 विज्ञानाकाकराली २५६ ।
 विज्ञेष ४३४; ०वज्ञ ४३६ ।
 विज्ञाटवी २६६ ।
 विज्ञानद ५८६ ।
 विज्ञापात्र ५२८ ।
 विज्ञोक्तिनी ४४१ ।
 विज्ञाकिनी ४६०, ४६८, ४८८,
     ४८६ ।

- विश्वपताका ४२८, ४४०।
 विश्वपद्मा ७६।
 विश्वमाता २४०।
 विश्ववच्चा ७६।
 विष्णुमी ५०, ५५७।
 विष्णुपद्म २४८, २४९; ○पुष्टक २४९।
 विष्णुनिका ५४८, ५४९।
 विष्णुधनी ४३५।
 विष्णुक्रामण ३७८।
 विष्णुहर ३७।
 विष्णु ७७, २१४, २३६, २७४, २७६,
     ४०७, ५१२, ५७१।
 विस्मिका २३७।
 वीणा १६१, २१७, ३६२, ३६३, ३६४,
     ४२६, ४५६।
 वीरमतौ ४२७।
 वीरयोगिनी ४४१।
 वीरसत्त्व १३७।
 वीर्यसम्बोधङ्ग ४८८, ४८९।
 वीरासना ४५।
 वेणा ४२६।
 वेताल (ड) १६८, ४०६, ४३७;
     ०ली ४४६, ४७६, ५५४, ५५५।
 वेदना ४०६, ४४६।
 वै(वे)मचित्रिन् ५१०, ५४१, ५५६।
 वैरोचन १६, १८, ६४, ६६, १०६,
     १७५, १८१, १८६, १८८, २३१,
     २५५, २७५, २७७, २७६, २८०,
     २८४, २८५, २८७, २८८, २८९,
     २९२, २९४, ३०१, ३०३, ३०५,
     ३२२, ३८८, ३८५, ४००, ४२७,
     ४४७, ४५०, ४६०, ४७५, ४८८,
     ५१८, ५४५, ५६८; ○कुलोद्धवा
     ३६०, ४४०, ४४२; ○मुकुटिनी
     ३७६, ३६४, ४१८; ○मुनिता २७५;
     ०कल २८१; ○क्षमाव २२०।
- वैरोचनरश्चित् ५६६।
 वैरोचनभिसम्बोधितं च ४२।
 वैश्वरण ४५, ४०६, ५६०, ५६१,
     ५६२, ५६३, ५६६, ५६७।
 व्यञ्जन २४, ३५६, ४८७।
 व्यतिरेक ३३४।
 व्याख्यान २४४; ○मुक्ता ४५, १०४,
     १०६, ३१२, ३१३, ३१४, ३१६,
     ३२४, ५६०; ○मुक्तावती ३२१।
 व्याघ ४३७।
 व्याड २५७, २८४, २८६।
 व्योमावकाशिन् ४६७।
- ॥
- शकट ५७५; ○टक ५६६।
 शक्त ३५१, ५१२।
 शङ्खर २७४, २७६, ५१०।
 शङ्ख १५८, ३७८।
 शङ्खपाल २६६, ३६३, ३८४, ५३४,
     ५२१, ५७४, ५७७।
 शङ्खमुण्ड ५६२, ५६४, ५६६।
 शतसहस्रानना ४३५।
 शताक्षर २, ३०, ७४, १४३, १४५,
     २७५, २७६, २८५, ४३०, ६०१;
     ०गाथा ११६; ○मंत्र ३६८, ४८०,
     ४८७, ४८८; ○मुक्ता ६।
 शब्दपाद ३८७, ४५६।
 शब्दरी ४४६, ४४५, ४४६, ४६१,
     ४७६।
 शमनशङ्कु ५४०।
 शब २०८, २०६, २६६, ३८१, ४७०,
     ४७४, ५६८; ○पर्यङ्ग ४३०।
 शब्दत् ४५१।
 शबा ४२०।
 शबारूढ २५७, ५६१; ○खठा २१०,
     ४५४, ४५७, ५६८; ○ज्ञाना २५६।
 शबालय ४७७।

- श्वर ३१० ।
 श्वकुलिका १८८, २३५ ।
 श्वकुली ४१९ ।
 श्वान् २६७ ।
 श्वानि ५३२, ५६६; ०क ३६४, २१६,
     ६६८, ५३२, ५३३; ०कर्म ४१० ।
 श्वानिपाद ४७४ ।
 श्वानिमन्त्र ३०१ ।
 श्वालिपिष्ठक १८८, २३५ ।
 श्वास्त ४४५, ४६२, ४८३ ।
 श्वास्तवच २११, ४६७, ४८६, ५०० ।
 श्विखड़ी ५६६ ।
 श्विखमुदा ५१६, ५२१, ५२७ ।
 श्विरीष ४३७ ।
 श्विरोमाला ४२८ ।
 श्विरोमुदा ५१६, ५२१, ५२७ ।
 श्विलीमुख १४६ ।
 शुक्लेकजटा २७० ।
 शुद्धधर्मता २२७ ।
 शुद्धावासकायिक ४१८ ।
 शुभझर ४२ ।
 शुभमेखला ५०२ ।
 शुभ ४६६, ५१९ ।
 शुभा ४४८ ।
 शुभाकर १५० ।
 शुक्लमांसकपाल ५६३ ।
 शूकर २७४, २७५, २७६, २७७, २८२,
     २८४, २८२, २८६, ३०३, ३०६,
     ४३७; ०मुखा २८५; ०मुखो २७४,
     २७६; ०रथा २७६; ०कपा २८८ ।
 शूल ५६३ ।
 शृणाल ४३७ ।
 शृङ्गल ४१६, ४१४ ।
 शृङ्गला ७०, १२६, २४७, ४६६, ५११ ।
 शृङ्गार ४८६, ५१२ ।
 शृङ्गारादिसोयेता ४२८ ।
- शैक्ष १६६ ।
 शौघिनी ४२७ ।
 शमशान २४६, ४३७, ४४०, ४५६,
     ४५८, ४५७, ५४०, ५६८; ०कायट
     ५६४; ०प्रवेश ४६६; ०गामि
     ५६६; ०गाङ्गार ४३६ ।
 शमशानोपशमशान ४७६ ।
 श्वामादेवी ४२७ ।
 श्वेत ४०६ ।
- अ
- आवक ६७, २०१, ३२५ ।
 औ ५१० ।
 औधर ३२८ ।
 औफलपुष्प २५६ ।
 औहट (सिरिहट) ४५६, ४५५ ।
 अतिस्मृतिविजया ३२० ।
 अलेघन ४१३ ।
 अतकरबौशपुष्प २५६ ।
 अतार्कपुष्प २५६ ।
- ष
- षट्यागतरूप ४५० ।
 षट्पारमिताविशुद्धि ४६४ ।
 षड्क्षरी २७, ३६; ०महाविद्या २६,
     २८, ३५ ।
 षड्क्षरीलोकेश्वर ४४ ।
 षष्ठिक १४०; ०तिथ्य ५५३ ।
 षड्देवता ४६४; ०देवतो ४२५;
     ०देवतौनाथ ४८० ।
 षड्मुखशुलातारा २१६ ।
 षयुमा २५६, ४५८, ४८७, ४८१,
     ५०८; ०तुष्टिता ४२५; ०कोपेत
     ८६ ।
 षोडषमुखमध्याकाळ ५८७, ६०१ ।
 षोडवरल ४०७ ।
 षोडवरर ४११ ।

स

संख्यार ४०६, ४४६ ।
 संक्षामण ३७१ ।
 संक्षीति २२६, ४६५ ।
 संग्रामतारिणी ४१६ ।
 संहृदय ३१४ ।
 संहृष्टि ४५६ ।
 संसालनी ४४१ ।
 संसालिनी ४६८ ।
 संज्ञा ४०६, ४४६ ।
 सनायहवा ४४२ ।
 सत्तामिनीकुच ७३ ।
 सद्योऽनुभवमञ्जुश्री १२१, १२२ ।
 सद्योऽनुभवाशपचन १२१ ।
 सदर्भावतारिणी तारा ५४४ ।
 सम्बासनी ४४१ ।
 सम्बासिनी ४६८ ।
 सम्भिपातज ४१३ ।
 सम्बोधक्षमावना ४८८ ।
 सम्माण ४०७ ।
 समरल ४६६, ५०८ ।
 समश्चिक्षकल्य ५०६, ५१० ।
 समशूकर २८४ ।
 समाक्षर ४८७, ४८८, ४८५ ।
 सन्त्वर्यङ्ग ३३, ४४, ७५, ८५, १५४,
     १५५, १६०, २१६, २५३, २७३,
     २८६, ३०५, ५५७; ○पर्यङ्गा
     २१७; ○पर्यङ्गिन् १५१; ○पर्यङ्गी
     ७६, ४०७ ।
 सम्बवत्सला ४१८ ।
 सम्पाद्यतमय ५५८ ।
 समरपा (श्वर) ४८७ ।
 समवायाम १६६, १६०, १६६, ४८६,
     ४८७, ४८८ ।
 ४८८, १३, ५०, ७१, १६२ ।

समय ४, १६, १७, २७, ७१, १०१;
 ○गुलिका ४२४, ४६०; ○चक्र
     ४०६, ४८३, ४६२; ○ब्रह्म ५३०,
     ५८६; ○पूर्वक ५४६; ○मण्डल
     ४६२, ४६५; ○मुद्रा ४, ५०, १२७,
     १७७, ४६६, ४७१, ५२७, ५४६ ।
 समयसत्त्व २१, २३, ५६, ६०, ७८,
     १०४, ११७, ११६, १३२, १३७,
     १७०, १७८, १७३, १७४, २०५,
     २५३, २५५, ३११, ३४८, ३८६,
     ४१६, ४७५, ५१६, ५२७ ।
 समयाधिष्ठानमंत्र ५३२, ५३७ ।
 समयी २५८ ।
 समाज १११; ○मुद्रा ३० ।
 समाधि १२८, १५७; ○मुद्रा ८६,
     १२६, १३३, १४१, ४०८ ।
 समाधिसम्बोधङ्ग ४८८, ४६४ ।
 सम्युट्योग ५३२ ।
 सम्पुटाङ्गलि २७ ।
 सम्बर ४६४, ५०५ ।
 सम्बरतंत्र ४६६, ४८८ ।
 सम्बोधिवंशतिका १६१ ।
 सम्बोधङ्ग ४८८ ।
 सम्बोगकाव ४५५ ।
 सम्मोदिका ६७ ।
 सरजन ५१३ ।
 सरसतो ४३०, ४४६, ५४१, ५४२,
     ५४६ ।
 सरहपाद ८०, ८४ ।
 सर्जन ४११ ।
 सर्जर ४११ ।
 सर्य ४३, २४५, २४६, २४६, २५१,
     २५३, २६१, २८०; ○वज्रोदरोत
     ७६, १७२ ।
 सर्पभरद ५००, ५०८, ५२८ ।

सर्वज्ञ २८, २६७, ३२५, ३३२; ०ज्ञान	सौमावन्ध २२६; ०वन्धगी ६।
४३; ०ता ३३४; ०त्व १५८।	सुखावती ३८३, ४४८
सर्वज्ञमित्र २२३।	सुगत २०१, ३३४, ३३५ ५७०
सर्वडाकिनी ४८६।	सुगतिसंदर्शन ८८।
सर्वतथागतज्ञान ११७, ३१८, ४७६ ०हृदय २।	सुग्रीषा ५८२, ५८६।
सर्वदेवताविसर्जन मुद्रा ५२४।	सुजनभद्र १३६, ५८०।
सर्वबुद्धडाकिनी ४५३, ४४४, ४४५ ४५७; ०वैरोचनी ४५५।	सुदक्षा ५८१।
सर्वमारिप्रश्नमनी ३०८।	सुधन ४६, ५६, ६४, ७७; ०कुमार ३७, ४०, ४४, ६५, १०६।
सर्वराजेन्द्रमुद्रा ३०।	सुनन्दा ५८२।
सर्ववादिप्रमहाक ३३६।	सुनदा ५०२।
सर्वप ४६३।	सुनदी ५०२।
सर्विद्यक १६२।	सुपूर्णा ५८२, ५८७।
सहज ३८८, ३८०, ४४८, ५४० ०खभावा ५६४।	सुभगा ५०२।
सहजविलास ३८४, ४५२।	सुभद्रा ४२७, ५८१, ५८२, ५८६।
सहजानन्द ५६६; ०खभावा ४२५।	सुमति भद्र ५८२।
सहखावाहने ४३५।	सुमालिनी ५०२।
सहख्यश्चिरे ४३५।	सुमेत्र ७८, २१५ ४२४, ४३८, ४६१, ४६६, ५०८; ०पर्वत २५६ ४०५;
सार्वज्ञ ३६०।	०राज ५५१।
सार्वभौतिकवलिमंत्र ५३२।	सुमतारा १६१।
साहस्रप्रमहनी ४००, ४०२, ४०६।	सुमिसुमा ४३५।
सिंह ७७, २३६।	सुमा १८०, १८४, १६८, १६६, २२६;
सिंहनाद ४७, ४८, ५१, ५३, ६२, ६३; ०धारणी ५४; ०वाहन ४७।	सुर ३५७ ३५८।
सिंहनादलोकेश्वर ५३, ६३ सित ५३२।	सुरक्षिणी ५०२।
सिततारा २१३, २१५, २१६।	सुरतकामिनी ५६६।
सितवती ४०२, ४०८।	सुरतचयं १६२; ०चन्द्रि ५६६।
सितवर्षा २१७।	०मक्षगी ५६६; ०मालिनी ५६६,
सितातपत्र ३३५।	०सुन्दरी ५६६।
सिद्धवीर १३७, १३८, १३९, १४१ १४५।	सुरतेष्वरी ५६६।
सिद्धिहट ४५५।	सुरतोद्या ५६६।
सौम्य ४११।	सुरतोत्तमा ५६६।

सुखायोग १८६ ।

सूचि २७४, २७६, २७७, २७८, २७९,
२८०, २८२, ३०१, ३०२, ३०४, ३०५;
०मुदा ७५, ७६ ।

सूचिसुख ४० ।

सूचन २७६, २७८, २७९, २८०, ३०१
३०२, ३०५, ४४७ ।

सूचक ४८८, ४९४ ।

सूची २६३ ।

सूच्यप्रभ ६६ ।

सूचन ४०६, ४८८, ४९२ ।

सूच्यमि १६३ ।

सूच्यमि ५३२ ।

सूच्यमकर ३७१ ।

सूच्यमन ३७१, ३७८, ४३४, ४३९ ।

सूच्यमनी ४३५ ।

सूच्यमा ५३२ ।

सूच्यम ३७८; ०न ३७१ ।

सूच्यविर ६२, २००, २०६ ।

स्थानरक्षा ५ ।

स्थिरचक्र ८८, १३, ६४ ।

स्थोटतारा १६१ ।

स्थोटा १६८, २२६ ।

सूचि ३२६ ।

सूचिसमोधङ्क ४८८, ४९४ ।

सूच्यरा २२३, २२४ ।

सूच्यप्रथय ४२७ ।

सूच्यसौदामिनीगम्बर्वगश्चायामायो-

पम ४७१ ।

सूच्यमूकसम १८१, १८७, २३४ ।

सूच्यिक ३ ।

सूच्ययन ४१०, ४१२ ।

साभदेवी ६६; ०प्रशा ४६७, ४७२,

४८०, ५८८, ५९०; ०साभविद्या

१६६, ५४४; साभा ४८२, ५४५,

५४६; साभाक्षणा ४७२ ।

इ

हयकर्णा ४२७ ।

हययोव ३७, ४०, ४४, ४६, ४८, ५६,
६४, ७७, १८६, १८८, २४६, ५०८,
५०९ ।

हयस्तन्त्र ५०८ ।

हर ११०, १७४, १७५, ३००, ५१३,
५७१ ।

हरि ७६, ८२, ११०, १७४, १७५,
३००, ५१०, ५१३ ।

हरिहरिहरिवाहनोद्धव ७७, ७८;

०लोकेश्वर ७६ ।

हस्तपूजाविधि ५०० ।

हारोति ८२, १०३, ३६७, ४०६;
०मंत्र ८२, १०३ ।

हाताहल ३१, ३२, ६५, ६६, ६८,
६९, ७०, ७१, ७२, ७३; ०लोकेश्वर
६६ ।

हिमवन्त २४८ ।

हिमस्तगम्भ ८२, १७४, १७५ ।

हेषक १४६, १६६, ४६०, ४६१,
४६२, ४६८, ४६९, ४७०, ४७१,
४७२, ४७४, ४७५, ४७६, ४७७,
४८२, ४८४, ४८५, ४८६, ४८८,
४९०, ४९२, ४९४, ५००, ५०३,
०महिषी ४३५; ०रूप २३१,
४७४; ०वच ५०६ ।

हेषकी ४८८, ४८६, ४६२, ४६४ ।

हेषक ४४३, ४६१, ४७६; ०हेषक
४५०; ०योगवान् ४७६ ।

हेषक्षम ४८४, ४८८, ४८६
४८२, ४८१ ।

होमकुडविधि ४६८, ४७० ।

होमोही ५६६ ।

ERRATA.

Page,	Line,	For,	Read,
Vol. I.			
7	.. 7	नमःस्ते०	नमःस्ते०
14	.. 4	भक्षणीया	भक्षणीया
15	.. 11	समनिनी-	समनिनी
17	.. 5	सुदादिपूर्णौ०	सुदादिपूर्णौ*
"	.. 7	सुदीलानपराधयोः	सुदीलानपराधयेत्*
"	.. 8	न कार्यं	नाकार्य*
28	.. 3	०वत्रमा	०वत्रा आ
48	.. 5	मेकवारधा०	०मेकवारं धा०
57	.. 12	तदग्नमरम्	तदग्नमरं
61	.. 18	०मच्चभग०	०मच्च भग०
67	.. 13	नौयै॑।	नौयम्।
68	.. 10	०भावान्।	०भावान्
82	.. 16	सिद्धि०	सिद्धं
110	.. 5	तानं	आनं
115	.. 16	०रिति	०रिति॑।
122	.. 5	अरपचनधी॒	अरपचन धी॒
160	.. 3	सत्यवत्ती॑	सत्यवत्ती॑
169	.. 5	तानं॑	आनं॑
180	.. 19	..	After स्ताचा। add [यो यो इच्छिति ती ती वश्मान्यति ।]
182	.. 14	खयं न	खपति॑
183	.. 17	योगवरेष	योगीवरं न
189	18-20	मोहवत्ता॑ ... रागविकाश॑	[मोहवत्ता॑ ग्वाहेष्वे॑ इववत्ता॑ च कर्त्तव्यः । माद्यविकाशा॑ तत्त्वा॑ प्राप्ति॑ वत्ते॑ तु रागविकाश॑ ।]
208	.. 15	हौ॑	हौ॑
235	.. 16	योगवरेष	योगीवरं न
239	.. 16	चट्टा॑	चट्टा॑
251	.. 18	ततो इक	ततोइक
258	.. 2, 9, 19, 20	हौ॑	हौ॑
260	.. 12	चेतद्युत्तं	चेतद्युत्तं
261	.. 8	०कामरसा॑	०कामरसा॑

* Suggested by Pandit V. Bhattacharyya in IHQ Vol. III, p. 428.

Page,	Line,	For,	Read,
		Vol. II.	
264		सादाचारः	सादाचारः
"	15 }	हौं	हौं:
265	9 }	हौं	हौं:
266	14 }		
290	8	पहोचारा०	इरा०
297	7	०मेतुतः	०मेतुकम्
315	6	पूजोपचारा०	पूजोपचारा०
323	10	रक्षा, रक०	रक्षाचरण०
335	2	मेधापरो	मेधा परे
338	4	त्रिष्णाम्	त्रिष्णाम्
365	12	०मिदौ०	०मिदौ०
391	1	पश्चोल्लौ	पश्च मौल्लौ
418	19	०हृदयमन्तः	०हृदयमन्तः
438	10	वसिष्ठ्	वसिष्ठ
458	17	०पचार०	०पचार०
459	9	०रथोवक्त्र०	०रथो वक्त्र०
462	5	उत्पद्यते ।	उत्पद्यते
"	7	पहोचारा०	पहोचारा०
476	5	०स्पदर्गक०	०स्पादर्गक०
505	2	भटित्येषा	भटित्येष
512	5	०पताकाधरं	०पताकाधरं
533	3	०चन्द्रा०	०[पंचा]०
536	16	पुष्टप्राप्त०	पुष्टं प्राप्त०
538	3	०मुदित०	०मुदित०
543	12	०दर्शी०	०दर्शी० ।
573	9	उत्तार०	उत्तोकार०
584	10	०चारै०	०चारै०
590	7	तम्भुः	यम्भुः
595	4	चार्षी०	यार्षी०
In all instances	..	अ०	अ०

GAEKWAD'S ORIENTAL SERIES.

**Critical editions of unprinted Sanskrit Works, edited by
competent scholars, and published by the Oriental
Institute, Baroda.**

BOOKS PUBLISHED.

Ks. A.

1.	Kāvya-mīmāṃsā : a work on poetries, by Rājaśekhara (880-920 A.D.); edited by C. D. Dalal, and R. Anantakrishna Sastry, 1916. Re-issue, 1924 .. .	2-4
<i>This book has been set as a text-book by the Bombay and Patna Universities.</i>		
2.	Naranāṭyājanānanda : a poem on the Pauranic story of Arjuna and Kṛṣṇa's rambles on Mount Girnar, by Vastupāla, Minister of King Viradhbhāvala of Dholka, composed between Samvat 1277 and 1287, i.e., A.D. 1221 and 1231; edited by C. D. Dalal and R. Anantakrishna Sastry, 1916 .. .	out of print.
3.	Tarkaśāṅgraha : a work on Philosophy (refutation of Vaiśeṣika theory of atomic creation) by Anandaśāṇa or Anandagiri, the famous commentator on Śāṅkara-cārya's Bhāṣyas, who flourished in the latter half of the 13th century; edited by T. M. Tripathi, 1917 ..	2-6
4.	Pārthaparākrama : a drama describing Arjuna's recovery of the cows of King Virata, by Prahlādānadeva, the founder of Palanpur and the younger brother of the Paramāra king of Chandravati (a state in Marwar), and a feudatory of the kings of Guzerat, who was a Yuvaraja in Samvat 1220 or A.D. 1164; edited by C. D. Dalal, 1917 .. .	0-6
5.	Rāstraudhavaṁśa : an historical poem (Mahākāvya) describing the history of the Bagulas of Mayūragiri, from Rāstraudha, king of Kanauj and the originator of the dynasty, to Narayana Shah of Mayūragiri by Rudra Kavi, composed in S'aka 1518 or A.D. 1596; edited by Pandit Embar Krishnamacharya with Introduction by C. D. Dalal, 1917 .. .	1-12
6.	Lingānuśāsana : on Grammar, by Vāmana, who lived between the last quarter of the 8th century and the first quarter of the 9th century; edited by C. D. Dalal, 1918 .. .	0-8
7.	Vasantavilāsa : an historical poem (Mahākāvya) describing the life of Vastupāla and the history of	

Rs. 4.

Guzerat, by Bālachandrasūri (from Modheraka or Modhera in Kadi Prant, Baroda State), contemporary of Vastupāla, composed after his death for his son in Samvat 1296 (A.D. 1240) : edited by C. D. Dalal, 1917.	1-8
8. Rūpakasatkam : six dramas by Vatsarāja, minister of Paramardideva of Kalinjara, who lived between the 2nd half of the 12th and the 1st quarter of 13th century : edited by C. D. Dalal, 1918	2-4
9. Mohaparājaya : an allegorical drama describing the overcoming of King Moha (Temptation), or the conversion of Kumārapāla, the Chalukya King of Guzerat, to Jainism, by Yaśahpāla, an officer of King Ajayadeva, son of Kumārapāla, who reigned from A.D. 1229 to 1232 : edited by Muni Chaturvijayaji with Introduction and Appendices by C. D. Dalal, 1918 ..	2-0
10. Hammīramadamardana : a drama glorifying the two brothers Vastupāla and Tejahpāla and their King Viradhavala of Dholka, by Jayasimhaśūri, pupil of Virasūri, and an Ācārya of the temple of Munisuvrata at Broach, composed between Samvat 1276 and 1286 or A.D. 1220 and 1239 : edited by C. D. Dalal, 1920.	2-0
11. Udayasundarikathā : a romance (Campū, in prose and poetry) by Soddhala, a contemporary of and patronised by the three brothers Chchittarāja, Nāgārjuna, and Mummuṇirāja, successive rulers of Konkan, composed between A.D. 1026 and 1050 : edited by C. D. Dalal and Pandit Embar Krishnamacharya, 1920 ..	2-4
12. Mahāvidyāviḍambana : a work on Nyāya Philosophy, by Bhatta Vādīndra who lived about A.D. 1210 to 1274 : edited by M. R. Telang, 1920	2-8
13. Prācīnagurjarakāvysaṅgraha : a collection of old Guzerati poems dating from 12th to 15th centuries A.D. : edited by C. D. Dalal, 1920	2-4
14. Kumārapālapratibodha : a biographical work in Prākṛta, by Somaprabhāchārya, composed in Sañvat 1241 or A.D. 1195 : edited by Muni Jinavijayaji, 1920.	7-8
15. Gaṇakārikā : a work on Philosophy (Pāśupata School) by Bhāsarvajña who lived in the 2nd half of the 10th century : edited by C. D. Dalal, 1921	1-4
16. Saṅgitamakaranda : a work on Music by Nārada : edited by M. R. Telang, 1920	2-0
17. Kavindrācārya List : list of Sanskrit works in the collection of Kavindrācārya, a Benares Pandit (1656 A.D.) : edited by R. Anantakrishna Shastray, with a foreword by Dr. Ganganatha Jha, 1921	0-12
18. Vārāhagṛhyasūtra : Vedic ritual (domestic) of the Yajurveda : edited by Dr. R. Shamasastri, 1920 ..	0-10
19. Lekhapaddhati : a collection of models of state and private documents, dating from 8th to 15th centuries	

	Rs. A.
A.D.: edited by C. D. Dalal and G. K. Shrigondekar, 1925	2-0
20. Bhaviṣyatakahā or Pañcamikahā : a romance in Apabhraṇa language by Dhanapāla (<i>circa</i> 12th cen- tury): edited by C. D. Dalal, and Dr. P. D. Gune, 1923.	6-0
21. A Descriptive Catalogue of the Palm-leaf and Im- portant Paper MSS. in the Bhandars at Jessal- mere , compiled by C. D. Dalal, and edited by Pandit L. B. Gandhi, 1923	3-4
22, 23. Paraśurāmakalpsūtra : a work on Tantra, with commentary by Rāmeśvara and Paddhati by Umāna- da: edited by A. Mahadeva Sastry, B.A. 2 vols., 1923. ..	11-0
24. Tantrarahasya : a work on the Prābhākara School of Pūrvamīmāṃsā, by Rāmānujacārya: edited by Dr. R. ShamaSastry, 1923	1-8
25, 32. Samarāṅgaṇa : a work on architecture, town- planning and engineering, by king Bhoja of Dhara (11th century): edited by Mahamahopadhyaya T. Gaṇapati Shastri, Ph.D. 2 vols., 1924-1925 ..	10-0
26, 41. Sādhanamālā : a Buddhist Tāntric text of rituals, dated 1165 A.D. consisting of 312 small works, com- posed by distinguished writers: edited by Benoytosh Bhattacharyya, M.A., Ph.D. 2 vols., 1925-1928 ..	14-0
27. A Descriptive Catalogue of MSS. in the Central Library, Baroda . Vol. I (Veda, Vedalakṣaṇa and Upaniṣads), compiled by G. K. Shrigondekar, M.A. and K. S. Ramaswāmi Shastri, with a Preface by Dr. B. Bhattacharyya, Ph.D. 1925	6-0
28. Mānasollāsa or Abhilāṣītarthaçintāmaṇi : an ency- clopedic work divided into one hundred chapters, treating of one hundred different topics by Someśvara- deva, a Chalukya king of the 12th century: edited by G. K. Shrigondekar, M.A., 3 vols. vol. I. 1925 ..	2-12
29. Nalavilāsa : a drama by Rāmchandrasūri, pupil of Hemachandrasūri, describing the Paurāṇika story of Nala and Damayanti: edited by G. K. Shrigondekar and L. B. Gandhi, 1926	2-4
30, 31. Tattvasaṅgraha : a Buddhist philosophical work of the 8th century by Śāntarakṣita, a Professor at Nālandā with Pañjikā (commentary) by his disciple Kamalaśīla, also a Professor at Nālandā: edited by Pandit Embar Krishnamāchārya with a Foreword in English by Dr. B. Bhattacharyya, M.A. Ph.D. 2 vols. 1926	24-0
33, 34. Mirat-i-Ahmadi : with its Khatimae or Supple- ment: By Ali Muhammad Khan, the last Moghul Dewan of Gujarat: edited in the original Persian by Syed Nawabali, Professor of Persian, Baroda College, 3 vols. (vol. I and III in the Press), vol. II. 1926 ..	12-0

Rs. A.

35.	Mānavaṛghyasūtra : a work on Vedic ritual (domestic) of the Yajurveda with the Bhāṣya of Aṣṭāvakra : edited with an introduction in Sanskrit by Pandit Ramakrishna Harshaji Sāstri, with a Preface by Prof. L. B. Lele, 1926	5-0
36.	Nyāyaśāstra : of Bharata with the commentary of Uṇinavagupta of Kashmir : edited by M. Ramakrishna Kavi, M.A. 4 vols, vol. I, illustrated, 1926 ..	6-0
37.	Aपुभ्रांस'काव्यात्रयी : consisting of three works, the Carcarī, Upadeśarasāyana and Kālasvarūpakulaka, by Jinadatta Sūri (12th century) with commentaries : edited by L. B. Gandhi, 1927	4-0
38.	Nyāyapraveśa, Part I (Sanskrit Text) : on Buddhist Logic of Dīnāṅga, with commentaries of Haribhadra Sūri and Pārvadeva : edited by Principal A. B. Dhruva, M.A., LL.B., Pro-Vice-Chancellor, Hindu University, Benares	Shortly.
39.	Nyāyapraveśa, Part II (Tibetan Text) : edited with introduction, notes, appendices, etc., by Pandit Vidhusekhara Bhattacharyya, Principal, Vidyabhavana, Visvabharati, 1927	1-8
40.	Advayavajrasaṅgraha : consisting of twenty short works on Buddhist philosophy by Advayavajra, a Buddhist savant belonging to the 11th century A.D., edited by Mahāmahopādhyāya Dr. Haraprasad Shastri, M.A., C.I.E., Hon. D. Litt. 1927	2-0
42.	Kalpadrukośa : standard work on Sanskrit Lexicography by Keśava : edited with an elaborate introduction and indexes by Pandit Ramavatara Sarma, M.A., Sahityacharya of Patna. In two volumes, vol. I, 1928.	10-0
43.	Mirat-i-Ahmadi Supplement : by Ali Muhammad Khan. Translated into English from the original Persian by Mr. C. N. Seddon, I.C.S. (retired) and Prof. Syed Nawab Ali, M.A. Corrected Re-issue, shortly. ..	6-8

BOOKS IN THE PRESS.

1. Rāmacarita of Abhinanda, Court poet of Hāravarsa (cir. 9th century A.D.): edited by K. S. Ramaswami Shastri.
2. Nātyadarpaṇa : on dramaturgy by Ramacandra Suri with his own commentary : edited by Pandit L. B. Gandhi and G. K. Shrigondekar, M.A.
3. Nāyaśāstra : Vol. II. edited by M. Ramakrishna Kavi.
4. Jayākhyasamihitā : an authoritative Pāñcharātra work : edited by Pandit E. Kṛṣṇamacaryya of Vadtal.
5. Buddhist works on Logic : containing reconstructed texts from Chinese, Tibetan texts and English translation of Chinese texts of ancient authors like Nāgārjuna Vasubandhu, etc. by Prof. Giuseppe Tucci of Italy.

Rā.

6. **Mānasollāsa or Abhilasitarthacintamani**, vol. II, edited by G. K. Shrigondevkar, M.A.
7. **A Descriptive Catalogue of MSS. in the Oriental Institute, Baroda**, vol. II (Śrānta, Dharma and Grhya Sūtra) compiled by the Library staff.
8. **A Descriptive Catalogue of MSS. in the Jain Bhāndars at Pattan**; edited from the notes of the late Mr. C. D. Dalal, by Pandit L. B. Gandhi, 2 vols.
9. **Bhāvaprakāśana of Śāradātanaya**: an ancient work on Dramaturgy; edited by Pandit Ramswami Shastri, Oriental Institute, Baroda and His Holiness Yadugiri Yatirāja Swami, Melkot.
10. **Prajñopāyaviniścayasiddhi of Ananigavajra and Jñānasiddhi of Indrabhūti**: two important works belonging to the little known Vajrayāna school of Buddhism (8th century A.D.); edited by Dr. B. Bhattacharyya, Ph.D.
11. **Siddhāntabindu**: on Vedānta philosophy by Madhusūdana Sarasvatī with commentary of Purnottama, edited by P. C. Divyānanda, M.A., LL.M.
12. **Tathāgatōcchhyaka or Guhyasamajī**: the earliest and the most authoritative work of the Tantra School of the Buddhists; edited by Dr. B. Bhattacharyya, Ph.D. Director, Oriental Institute, Baroda.
13. **Influence of Portuguese on the Asiatic Languages**: Translated into English from Portuguese by Prof. A. X. Scores, M.A., Baroda College, Baroda.
14. **Persian Chronicle**: history of the Safvi Period of Persian History 15th and 16th centuries by Hasan Bamlu, edited by C. N. Seddon, I.C.S. (*retired*), Reader in Persian and Marathi, University of Oxford.
15. **Nañjarājayaśobhūṣāṇa**: by Nṛsiṁhakavi *alias* Abhinava Kalidāsa, a work on Sanskrit Poetics and relates to the glorification of Nañjarāja, son of Virabhūpa of Mysore; edited by E. Krishnamacharya.

PUBLISHED BY THE GOVERNMENT OF H.H. THE
MAHARAJA GAEKWAD OF BARODA.

Gazetteer of the Baroda State. By Rao Bahadur Govindbhai H. Desai, B.A., LL.B., Naeb Dewan, Baroda State, and the late Principal A. B. Clarke, B.A. With map. 2 volumes, 1923, each Rs. 15.

Census of India, 1921, Vol. XVII, Baroda. By Satyavrata Mukerjea, B.A., Subah, Baroda Division, formerly Superintendent of Census Operations, Baroda State.

In three parts 1921-22—	Rs.	As.	P.
Part I Report ..	..	16	8 0
„ II Imperial Tables ..	..	9	0 0
„ III State Tables ..	..	4	8 0

Mirat-i-Ahmadi, the Original Persian Text. Edited by Professor Nawab Ali. In 3 volumes.

(*Gaekwad's Oriental Series. Vol. II, 1927, Rs. 12. Vols. I and III are in the Press.*)

English Translations of Vols. I and II are also in preparation.

